

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

GAZETECİ VE SİYASETÇİ KİMLİĞİYLE CİHAT BABAN (1911-1984)

DOKTORA TEZİ

PELİN HELVACI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet KUYAŞ

Aralık 2021

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Uzun yıllar akademik çalışmalarda editörlük yapmış olan Susan Rabiner'in belirttiği gibi, bir konu hakkında defalarca yazılsa bile, yazarın konuyu yorumlaması ve geçmişle süreklilik-kopuş ilişkisini göstermesi için seçtiği noktalar, bugünü anlamaya yardımcı olmaktadır.¹ Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet değerleriyle yetişmiş bir aydının, siyasi görüşlerinin dönüşümünü ve değerlerini sorgulamak ve bunu okuyucunun günümüzle karşılaştırmasını sağlamaktır. Baban, 1930lardan 1980lere kadar demokrasi mücadelesinin içinde olmuş bir gazeteci ve siyasetçidir. Maalesef ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü başta olmak üzere Baban'ın yaşadığı sorunların benzerini veya aynısını bugün de yaşıyor olmamız daha önümüzde uzun bir yol olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda Baban'ın siyasi anı türüne yaptığı önemli bir katkı olan ve yayınlandığı zaman çok ses getiren *Politika Galerisi* kitabı ile *Meydan* dergisindeki yazılarını topladığı *Meydan Sohbetleri* kitabı ve *Tasvir, Son Saat, Tercüman, Yeni Gün, Cumhuriyet* ve *Son Havadis* gazetelerindeki makaleleri bütün sorunları görmemizi sağlamıştır. Ayrıca çeşitli siyasilerin ve gazetecilerin anıları ve TBMM Tutanakları olmak üzere ağırlıklı olarak birincil kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışmamı hazırlamam sırasında bana yol gösteren danışman hocam Ahmet Kuyaş'a, verdikleri yorum ve tavsiyelerle bana yardımcı olan Özgür Adadağ ve Sinan Yıldırım'a teşekkür ederim. Galatasaray Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi çalışanları ile Galatasaray Üniversitesi'ndeki dönem arkadaşlarıma ve İTÜ'deki meslekdaşlarıma da teşekkür ederim. Bu süreçte University of Illinois-Urbana Champaign ile Missouri State University'e misafir araştırmacı olarak gitmemi sağlayan İTÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Başkanlığı'na ve Missouri'deki araştırmalarımda beni destekleyen Djene Rhys Bajalan'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak aileme de teşekkür ederim. Bu çalışmamı ifade özgürlüklerini kullandıkları için işlerinden ve mesleklerinden uzaklaştırılmış akademisyenlere ithaf ediyorum.

¹ Rachel Toor, "Scholars Talk Writing: How a Literary Agent Views Academic Books," *The Chronicle of Higher Education*, 7 Ağustos, 2019, <https://www.chronicle.com/article/Scholars-Talk-Writing-How-a/246645>.

İçindekiler

Önsöz ve teşekkür	11
İçindekiler	111
Résumé	1X
Abstract	X
Özet	X1
Giriş	1
I. Babanzâde ailesi: Seçkinler ve toplum	8
A. Mustafa Zihni Paşa	15
B. Babanzâde Hikmet Bey	17
C. Fikir akımları ve Babanlar: Kürtçülük, İttihatçılık ve İslâmcılık	20
1. Babanzâde İsmail Hakkı Bey	22
11. Hüseyin Şükrü Baban	35
111. Babanzâde Ahmet Nâim Bey	42
D. Seçkin teorilerine göre bir değerlendirme	49
II. Kültürel sermaye: siyasi elit olarak Cihat Baban	52
A. Galatasaray Lisesi.....	52
B. Üniversite.....	56
C. Sınırlı bir siyaset denemesi: MTTB.....	58
D. Gazeteciliğe ilk adım: CHP III. Genel Müfettişliği ve <i>Doğu</i> gazetesi	63
E. Taşrada bir gazeteci.....	65
F. <i>Tasvir</i> : Baban'ın İstanbul basınına dönüşü.....	68
1. Milliyetçi ve özgürlükçü Cihat Baban.....	73
a. Basın özgürlüğü.....	74
b. Basındaki polemikler ve <i>Tan</i> gazetesi baskını.....	80
G. Değerlendirme.....	86
III. Siyaset ve Cihat Baban	86
A. Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalefet.....	86
1. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu tasarısı (19 Ocak 1945).....	89

11. Dörtlü Tahrir (7 Haziran 1945).....	93
111. Yeni arayışlar: Siyasete giren Baban	97
B. Yeni Bir Partiye Doğru: İktidar ve Muhalefet İlişkileri.....	100
1. Kemalizm’den demokrasiye: İnönü ve Cihat Baban.....	101
C. İktidar-Muhalefet Çatışması ve Seçim	
Hazırlıkları.....	109
1. Fevzi Çakmak’ı DP’ye Katma Girişimleri.....	112
11. Basın Kanunu’nda Değişiklik	114
D. Baban’ın bağımsız	
adaylığı.....	115
E. Değerlendirme.....	116
IV. “1946 Ruhu” ve Cihat	
Baban.....	117
A. 1946 Seçimleri	117
B. Gazetecilik ve iktidar ilişkileri: Bağımsız Milletvekilliği (1946-	
1950).....	122
1. Basın Özgürlüğü.....	124
a. Gazeteciler Cemiyeti’nin Kuruluşu (10 Haziran 1946).....	126
b. Gazeteciler Davası (9 Ağustos 1947).....	127
c. Haber Alma ve Basın Hürriyeti Konferansı (23 Mart 1948)	128
11. İktidar ve Muhalefet Eleştirisi	130
a. 12 Temmuz Beyannamesi.....	132
b. CHP Kurultayı (17 Kasım 1947)	135
c. DP İçinde Bölünme: Müstakil Demokratlar.....	138
111. Anti-Komünizm.....	142
C. Değerlendirme.....	146
V. 1950-1960 İktidarı.....	147
A. DP milletvekili.....	147
1. Değişmeyen konu: Basın özgürlüğü.....	152
11. İspat hakkının kaldırılması.....	154
111. Baban ve On dokuzlar.....	158
B. Yeni bir partiye doğru: Baban ve Hürriyet Partisi.....	160

1. HP milletvekili adayı	
Baban.....	168
11. Güç birliği ve Baban.....	171
C. Baban ve bazı polemikler.....	174
D. 1959-1960: Sona doğru giderken.....	178
E. Değerlendirme.....	180
VI. İdealizm ve aktif siyasete dönüş (1960-1965).....	180
A. 27 Mayıs 1960-15 Ekim 1961: Milli Birlik Komitesi ve Cihat Baban.....	180
B. Kurucu Meclis ve Cihat Baban.....	184
1. Kısa süren bakanlık: Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığı.....	186
11. Cumhurbaşkanlığı sorunu ve arabulucu rolünde Baban.....	193
C. 1961-1965: CHP milletvekili olarak Baban	
1. CHP’de bölünme: “Genel merkezci” Baban.....	198
11. Atatürkçülük ve ortanın solu tartışmaları.....	203
111. Baban ve ortanın solu.....	210
D. Değerlendirme.....	217
VII. 1965-1984: Baban’ın sağ Kemalizm’e dönüşü.....	217
A. Siyasi ortam: 12 Mart muhtırasına gidiş.....	217
B. Düzen değişimi ve CHP.....	221
C. Sağ Kemalist yazar olarak Cihat Baban.....	227
1. Baban, yeni CHP ve Ecevit.....	228
D. Değerlendirme.....	234
VIII. 12 Eylül rejimi ve Kültür Bakanı Cihat Baban.....	234
A. Darbe ve Cihat Baban	234
B. 12 Eylül Rejiminin Basın ve Kültür Politikası	240
C. Cihat Baban’ın vefatı sonrası yorumlar	248
D. Değerlendirme.....	250
Sonuç	250
Bibliyografya.....	261
Ekler.....	286

RÉSUMÉ

Cihat Baban (1911-1984), était membre d'un petit groupe formé des élites turcs qui jouèrent un rôle important dès les années 1940 jusqu'aux années 1980. Le climat politique dans lequel Baban vécut portait un trait unique annonçant une construction d'État-Nation, un conflit de pouvoir rigide et aussi une transition réussie envers le multipartisme. Étant journaliste et propriétaire d'un journal aux années 1940, sa position comme critique fut consolidée dans le politique, étant élu député pour deux mandats du parti politique d'opposition: le Parti démocrate (PD). D'autre part, sa position discutable pourrait bien être témoinnée à certaines occasions : La construction de l'idéologie kémaliste quand il était étudiant, l'expérience personnelle achevée liée aux duretés de la Seconde Guerre Mondiale comme un journaliste en Anatolie orientale, adhérant au et puis se séparant du PD aux années 1950 afin de contribuer à la fondation du Parti de la liberté (PL). Son affection aux Assemblées Constitutionnelles à la fois en 1960 et 1980 par la suite des coups d'État prouve cela à deux sens : Il n'était un opposant fervent ni des principes kémalistes ni du Parti Républicain du Peuple (PPR) mais il possédait un idéalisme qui portait le but d'atteindre à une démocratie fonctionnelle malgré sa collaboration avec le Haut Commandement militaire. Mon but personnel c'est d'examiner l'interaction entre l'histoire politique et la biographie de Baban conformément à la compréhension changeable de la démocratie en Turquie.

Mots Clés: Biographie, Histoire politique de la Turquie, elite Turc

ABSTRACT

Cihat Baban (1911-1984) was a member of the small group of Turkish elites who played a crucial role from the 1940s to the 1980s. The political climate in which Baban lived was a unique one that heralded a nation-state building, a rigid power struggle and a successful shift to multi-party politics. As a journalist and a newspaper owner in the 1940s, his critical stance was consolidated in politics, as he was elected an MP for two terms from the opposition party, Democrat Party. Yet, his controversial position could be witnessed in several occasions: The construction of the Kemalist ideology as a student, experiencing the hardships of World War II in eastern Anatolia as a journalist, taking part and breaking up from the DP in the 1950s and contributing to the formation of a new party, the Freedom Party. His assignment in 1960 and 1980 Constitutional Assemblies after military interventions also confirms this in two ways: He was neither an ardent opponent to the Kemalist principles nor the Republican People's Party, but he had an idealism to reach a functional democracy despite his collaboration with the military. I aim to examine the interplay between political history and his biography in line with the changing understanding of democracy in Turkey.

Key words: Biography, Turkish political history, Turkish elite.

ÖZET

Babanzade ailesinin üçüncü kuşak temsilcisi Cihat Baban (1911-1984), önemli bir gazetecidir ve siyasetçidir. Tek parti döneminde CHP müfettişliğinin Erzurum’da çıkardığı *Doğu* gazetesi ile gazeteciliğe başlayan Baban, İstanbul’a döndüğünde *Tasvir* gazetesini çıkarmıştır. Yazar, basın özgürlüğü ve demokrasi arayışıyla DP’ye katılmış, DP’den 1946 yılında bağımsız milletvekili olmuş, 1950 ve 1954 yıllarında ise DP milletvekili olmuştur. DP’nin otoriterleşmesi üzerine 1957’de Hürriyet Partisi’nin (HP) kuruluşunda yer alan Baban, 1958’de HP’nin CHP ile birleşmesinden sonra CHP’nin yönetim kurulunda bulunmuştur. Baban, 1960 darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi’nin atamasıyla bir müddet Basın, Yayın ve Turizm Bakanı olmuştur. 1965 seçimlerinde CHP milletvekili olan Baban, bu süreç içinde CHP’deki Ecevit’in ortanın solu çizgisini benimsememiş ve CHP’den yavaş yavaş kopmuştur. Bu süre içinde ve 1970lerde gazeteciliğini sürdüren yazar, 1980 darbesinden sonra Kültür Bakanı olmuştur. Bu tez, Türk siyasal tarihini arka plana koyarak liberal ve demokrat olarak yola çıkan bir gazeteci ve siyasetçinin muhafazakâr Kemalist’e dönüşümünü göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Türk siyasi tarihi, seçkinler

GİRİŞ

Biyografi, kişinin belli dönemini veya hayat hikâyesini yaşadığı dönemin tarihselliği etrafında göstermektir. Biyografinin önemi zaman, mekân ve düşüncelerin birbirinden bağımsız olgular olarak değerlendirilmemesinden gelmektedir. Biyografi, kronolojik olarak kişinin hayatını anlatmaktan çok hayatının kırılma noktalarını tarihsel bir bağlama oturtarak sorgulama çabası içindedir.

Türkiye’de biyografi çalışmalarının az olmasının ardında, yazılı kültür geleneğimizin eksikliği ile biyografik çalışmanın, bireyin hayatındaki olayların kronolojik sıralaması olarak kabul görmesi söylenebilir. Oysa biyografi, sosyoloji, psikoloji ve tarihle iç içe geçen kapsamlı bir yazım türüdür. Yazarın amacı olayları doğru çerçeveye oturtarak bütünü anlamlı kılacak şekilde okura vermek ve “neden?” sorusuyla bunun takibini yaparak okuru ikna etmektir. Biyografide kendi dönemi ve kendi koşulları içinde değerlendirilen bireyin, ülke veya dünya tarihine katkısı yazar tarafından tarafsız bir şekilde sunulmalıdır.

Biyografi yazımını teorik olarak ele alan *Biography: Writing Lives* kitabında Catherine Parker, bu türdeki çalışmalarda dikkat edilecek unsurları şöyle sıralar: 1. Biyografi yazımı için öznenin seçilme nedeni, çalışmanın önemi ve literatüre kazandırdıkları. 2. Öznenin ait olduğu kültürel yapının ilgili dönem çerçevesinde verilmesi ve öznenin konumu. 3. Öznenin dönem içindeki aktörler arasında kıyaslanarak yol haritasının çizilmesi ve ilişki ağlarının içindeki konumunun değerlendirilmesi. 4. Öznenin uzun vadede çalışılacak alana (siyaset veya aydın hareketi) yaptığı katkılar, çalışmanın aydınlattığı noktalar.¹

Ardra Cole vd. de bunları yaparken dönemin kavramlarına ve söz kalıplarına aşina olmak gerektiğini belirtir ve ilgili kişiyi çalışmanın toplumun bir dönemine ayna tuttuğunu vurgular.² Aynı şekilde, Lawrence Stone biyografi çalışmasının tarih yazımına katkısını iki yönüyle vurgulamaktadır: Tek bir kişi üzerinden “zümre biyografisi”ne açılan yol ve ortaya çıkan ağları takip ederek toplumsal yapının hareketini ve değişen değerleri görmek. Stone ise siyasi biyografi yazmanın kişiyi kurumlar ve zümre üzerinden değerlendirerek yalnızca kendi içinde değerlendirilecek bir sonuç olmadığını ve bu çalışmalarla gelecekteki araştırmacılara bir kapı açıldığını söyler.³

¹ Catherine N. Parke, *Biography: Writing Lives* (New York: Routledge, 2002), s. 17.

² Ardra L. Cole, Gary J. Knowles, *Lives in Context: The Art of Life History Research* (Oxford: AltaMira Press, 2001), s. 11.

³ Lawrence Stone, *The past and the Present* (Boston: Routledge&Kegan Paul, 1981), s. 21’den akt. Louis M. Smith, “Biographical Method,” *Handbook of Qualitative Research*, ed. Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln. (Thousand Oaks: SAGE, 1994), s. 295.

Siyasi biyografi, siyasi tarihi ve olayları zamansal ve tarihsel bağlamı içinde incelemek için birtakım araçlar sunar. Bu araçlar siyasi özneye dair, resmi kayıtları, yaptığı konuşmaları, mektupları ve başkaları tarafından kaleme alınan anıları, varsa tuttuğu günlükleri, doğum, ölüm ve evlilik belgeleri gibi arşiv belgeleri, yazdığı kitaplar gibi kaynaklardan oluşur. Bu geniş kaynak çeşitliliği, siyasi biyografilerdeki biyografik özne ve onun çevresinde işlenen diğer aktörlere derinlik ve boyut kazandırabileceği gibi incelenen dönemdeki siyasi olaylara büyüteç tutulmasını sağlamaktadır.⁴

Bu yolda katkı sağlayacağını düşündüğümüz kavramlar Bourdieu'nün eserlerinde görülmektedir. Aile içi toplumsallaşma ve dost/tanındık çevresi vasıtasıyla biriktirilen “toplumsal sermaye,” eğitime yapılan zaman ve enerji yatırımıyla biriktirilen “eğitimsel sermaye,” eğitimin farklı bir entelektüel stratejiyle kültürel üretim alanında “saf kültüre” dönüştürülmesiyle biriktirilen “kültürel sermaye” ve hepsinin nihai olarak bir arada eritileceği “ekonomik sermaye.”⁵

Bourdieu, Loic Wacquant'la yazdığı kitabında devlet, kilise, eğitim ve siyasal partilerin birer “alan” olduğunu işaret eder.⁶ Yazarlara göre alan terimleriyle yapılan bir çözümleme birbirine bağlı üç unsur içerir. İlk olarak alanın konumu iktidar alanına göre çözümlenmelidir. İkinci olarak bu alanda rekabet halinde olan özneler ya da kurumlar arasında nesnel bir yapı kurulmalıdır. Üçüncü olarak da öznelerin habitusu arasındaki yatkınlık sistemleri çözümlenmelidir. Yukarıdaki sıralamaya göre değerlendirildiğinde, Cihat Baban özelinde sosyal, kültürel, simgesel, dinsel, ekonomik, akademik ve siyasal gibi birçok sermaye türü birbirleriyle iletişim halinde Baban'ın hayatına uyarlanabilir. Bir aydının belli bir aileye, okula, zümreye ait olması ve belli meslekleri yapması alanlar arasındaki geçişle mümkündür. Baban'ın aileden edindiği kültürel sermayesi tercihlerini ve hayatını etkilemiş, belli bir “alan”a dahil olmasını sağlamıştır. Baban da gazeteci ve siyasetçi olarak bu ilişkiler ağının ortasında yer almaktadır.

Baban, babasının ve amcalarının izinden giderek gazeteciliği tercih etmiştir. 1930'da Galatasaray Lisesi'nden 1934'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Baban, üniversitede Talebe Birliği Başkanı olmuştur. Cumhuriyet değerleriyle yetişen Baban, ilk gazetecilik tecrübesini CHP Üçüncü Müfettişliği'nin Erzurum'da çıkardığı *Doğu* gazetesinde edindikten sonra İstanbul'a dönmüş ve *Tasvir* gazetesinde yazmaya başlamıştır.

⁴ Philip A. Selth, “Political Biographies and Administrative Memoirs: Some Concluding Comments,” *Australian Political Lives Chronicling Political Careers and Administrative Histories*, ed. T. Arklay, J. Nethercote. (Canberra: Australian National University Press, 2006), s. 101.

⁵ Emrah Göker, “Durkheim’in Sol Eli: Pierre Bourdieu’nün Muhalefeti,” *Praksis* 3 (2001), s. 238.

⁶ Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant, *Düşünsel bir Antropoloji için Cevaplar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 87.

Baban, bir müddet sonra gazeteyi yakın arkadaşı Ziyad Ebuzziya'dan satın almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın baskıcı yıllarını yaşayan ve gazetesi sık sık kapatılan Baban, özgürlük ve demokrasi arayışlarını siyasette sürdürebileceğini düşünerek yeni kurulan Demokrat Parti'ye girmiştir.

Demokrat Parti'nin kuruluşuyla çok partili hayata geçilmiş, basında ve kamuoyunda özgürlük ve demokrasi talepleri artmıştır. DP kurulurken Celal Bayar'ın isteğiyle yeni kurulan bu muhalif partinin güçlenmesini sağlayacak görüşmeler bizzat Baban tarafından yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığının Prof. Sıddık Sami Onar'a önerilmesi ve Fevzi Çakmak'ı DP safına çekme görevlerini Baban üstlenmiştir. Bu durum gazeteciliğinin yanında onun siyasi arenada etkili bir isim olacağı beklentisini vermektedir. Hayatının bu evresinde Baban'ın fikirleri basın özgürlüğü ve hürriyet arayışı olmak üzere iki önemli noktada toplanmıştır. Bu kavramlar Türkiye siyasi tarihinde her zaman karşılaşacağımız unsurlar olarak yer almıştır.

1946 seçimlerinde bağımsız milletvekili olarak meclise giren gazeteci, 1950 ve 1954 seçimlerinde DP milletvekili olmuştur. İktidar milletvekili olmasına rağmen bunu şahsi çıkarları ve gazetecilik için kullanmayan Baban, bürokrasinin azaltılması ve tek parti döneminin sona erdirilmesi taleplerini çeşitli gazetelerde ifade etmiştir. 1956'da "1946 ruhu"ndan uzaklaşan partiden istifa ederek DP'nin muhalif safı olan Hürriyet Partisi'ni desteklemiştir. Partinin 1958'de CHP ile birleşmesi üzerine CHP Genel İdare Kurulu'nda görev alan Baban'ın siyasi hayatı, 1969'a kadar sürmüştür. 1961'de MBK'nin kurduğu 2. kabinede Basın Yayın ve Turizm Bakanı olan Baban, bu görevden sonra CHP Genel Yönetim Kurulu'nda yer almış ve 1965'te CHP milletvekili olmuştur. Ecevit'e ve ortanın solu hareketine karşı olan Baban, CHP'den ayrıldıktan sonra bir süre siyasette yer almamış, son olarak 12 Eylül rejimi tarafından Kültür Bakanı olarak atanmıştır. Bu süre içinde, CHP'nin yayın organı olan *Ulus*'ta, *Cumhuriyet* ve *Son Havadis* gibi gazetelerde yazmıştır. Yazar, yaşadıklarını ve tanıklık ettiği olayları kitaplaştırarak basın ve siyasi tarihimize büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca Hitler, Churchill, Truman ve Adenauer gibi önemli isimlerin biyografilerini de yazın dünyasına kazandırmıştır.

Baban'ın üç yıllık bir çalışma sonunda yazdığı *Politika Galerisi: Büstler ve Portler* kitabı, otobiyografi ve anı olmasının yanında Türk siyasetçilerinde sık rastlanmayan özeleştiriyile siyaset dünyasının arka planındaki çıkar çatışmalarını göstermesi bakımından ayrı bir yerdedir. Cumhuriyetçi ve özgürlükçü bir gazeteci olarak tanımlayacağımız Baban'ın, demokrasi arayışıyla başladığı siyasi hayatını farklı siyasi partilerde devam ettirmesi Türkiye siyasetinde rastlansa da, insan haklarına saygılı modern demokrasiyi tavizsiz benimsemesi onu diğer siyasilerden ayırmaktadır.

Türkiye'nin 1946 yılında tek partili hayattan çok partili hayata geçiş süreci kuşkusuz dönemindeki en önemli olaylardan biridir. Bu süreç, kişisel özgürlüklerin ve basın özgürlüğünün zaman içinde kamuoyunda talep edilmeye başlaması ve bu gereksinimleri karşılamak amacıyla muhalefet partisinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Dönemin etkili kişilerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Samet Ağaoğlu, Ekrem Alican, Burhan Belge ve Nadir Nadi hakkında birçok çalışma yapılmıştır.⁷ Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet değerleriyle yetişmiş özgürlükçü, demokrasiye inanan, her zaman gazeteciliğini politikacılığının önünde tutan ve insan haklarına saygılı bir aydının fikirlerinin dönüşümünü izlemektir. Bu dönüşüm, politikanın demokrasi ve özgürlük kavramlarından çok bireysel beklenti ve çıkarların öne çıkmasını durdurmak ve halkın geliştirilmesinin devlet eliyle sağlanması fikrini de beraberinde getirmiş ve Baban, bu niyetle darbe rejimlerinden görev kabul etmiştir.

Sekiz bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde Babanzâde ailesinin önde gelen isimleri olan Cihat Baban'ın dedesi Mustafa Zihni Paşa ile oğulları Hikmet Bey (Cihat Baban'ın babası), İsmail Hakkı Bey, Hüseyin Şükrü Baban ve Ahmet Naim Bey'in 19. yüzyıl düşünce ve siyaset dünyasına katkıları incelenmiş, ailenin Kürt milliyetçiliği, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve modernleşme ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Sina Akşin'in tanımıyla "Türk (veya Türkleşmiş), diplomalı, genç ve yönetici sınıftan" olan İttihatçıların arasında yer alan Süleymaniye kökenli Babanzâde ailesi, Tanzimat ve II. Abdülhamit döneminin ürünü olan sivil okullarda yetişmiş, yeni değer ve tutumları olan seçkinler grubunun üyesidirler. Devlet idaresinde çalışan bürokratların çoğu gibi Mustafa Zihni Paşa, görev yaptığı yerlerde doğmuş çocuklarını İstanbul'daki modern lâik eğitim veren okullara göndermiş, bu isimler kaymakamlık, valilik, Mısır Komiserliği ve Matbuat Umum Müdürlüğü gibi bürokrasinin kilit noktalarında görev almıştır. Babanzâdelerin kültürel sermayelerinin Süleymaniye veya Bağdat yerine, İstanbul kökenli olması, feodaliteyle bağlarını kopararak seküler kent kültürünü benimsemeleri, aydın kimlikleri ve bürokrasinin çeşitli kademelerinde yer almaları kültürel aidiyetlerini sağlam zemine oturtmuştur.

⁷ Ahu Yiğit, "Celal Bayar and Political Leadership (1937-1960)," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013); Şerif Demir, "Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009); Gülay Sarıçoban, "Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010); Gül Tuba Taşpınar Dağcı, "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003); Aytaç Yıldız, "Burhan Asaf Belge: Cumhuriyetin Erken Döneminde Aydın ve İktidar İlişkisi," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009); Filiz Gülsevin, "Demokrat Parti döneminde Nadir Nadi gazeteciliği," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009).

İkinci bölümde Cihat Baban'ın eğitim hayatı tek parti döneminin öğrenci profili içinde verilmiş, Baban'ın öğrenci olduğu 1921-1931 yılları arasında yeni rejimin eğitim alanında yaptığı değişikliklerden bahsedilmiştir. Baban, Galatasaray Lisesi'nde öğrencilerin çıkardığı ve dönemin kültürel ortamını gösteren *Akademi* dergisinde ilk yazılarını yazmıştır. Lise yıllıklarından çıkardığımız döküme göre, Cihat Baban'ın gençliğini yaşadığı Cumhuriyetin ilk on yılında Galatasaray Lisesi Edebiyat Bölümü mezunları, eğitimlerine daha çok hukuk, gazetecilik ve maliye alanlarında devam etmiştir. Mezunların meslekleri, çoğunlukla büyükelçilik, bürokratik ve avukatlık arasında değişmektedir. 1931 yılı mezunlarından, biri Cihat Baban olmak üzere, 1933 yılı mezunlarından dört, 1934 ve 1935 yıllarındaki mezunlardan da beşer milletvekili çıkmıştır. Baban'ın içinde bulunduğu zümre Cumhuriyet Türkiye'sinin en ileri seviyesini temsil etmektedir. Wright Mills'in *The Power Elite* kitabında "Benzer özgeçmişlere, karşılıklı sosyal ilişkilere, ortak değer ilgi ve çıkarlara sahip olup, en güçlü ve en etkin konumdaki elit grupların birlikteliği "iktidar seçkinlerini" oluşturur" tanımına uymaktadır.⁸ Baban'ın Galatasaray Lisesi'nden arkadaşları olan Nihat Erim (1933 mezunu), Fethi Çelikbaş (1934 mezunu) ve Bahadır Dülger (1934 mezunu) sonraki yıllarda da siyasette göreceğimiz isimlerdir. Bu bölümün devamında, İstanbul Üniversitesi merkeze alınarak tek parti dönemindeki "milliyetçi ve hürriyetçi" öğrenci hareketleri hakkında bilgi verilmiş ve Milli Türk Talebe Birliği içinde yer alan Baban'ın bu hareket içindeki yerinden de bahsedilmiştir. 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesini gören gençlik, 1930ların ortalarından başlayarak II. Dünya Savaşı yıllarına kadar "hürriyet" arayışlarını "Namık Kemal'i Anma Gecesi" gibi çeşitli etkinliklerle göstermiş, toplumun diğer katmanlarıyla beraber rejimin demokrasiye geçişinde ufak da olsa katkıda bulunmuşlardır.

Bölümün ikinci yarısında, Baban'ın gazeteciliğe adım attığı CHP Genel Müfettişliği'nin Erzurum'da çıkardığı *Doğu* gazetesi incelenmiştir. *Doğu* gazetesinde daha çok taşra yoksulluğu ve basın özgürlüğü hakkında yazılar yazan Baban, Erzurum'da Anadolu'yu tanımış, ilk defa iktidarı sorgulamaya başlamıştır. DP'nin kuruluşu ve muhalefet partisi olarak Meclise girmesinin siyasi tarihimiz ve Baban'ın siyasi hayatında önemli bir yeri vardır. Gelecekteki siyasi hayatını göz önünde bulundurarak Baban'ı, DP ile özdeşleştirmek çok doğru olmasa da siyasete dair düşünce biçimi ve eylemlerinin kökeni bu yıllardadır.

1946-1950 arası Baban'ın siyasi açıdan hayatının en önemli yıllarıdır. Baban, bu dönemde Fevzi Çakmak'ı DP'ye katma girişiminde bulunmak üzere DP yöneticileri ile temas sağlamış, gazeteci olarak Basın Kanunu'nun değişmesi konusunda parti yöneticilerini ikna

⁸ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956).

etmiştir. Ayrıca 1946'da Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almış ve basın davalarında gazetecilerin avukatı olarak bulunmuştur. DP'nin kuruluş süreci ve Baban'ın bağımsız milletvekili olduğu bu dönem, dördüncü bölümde dönemin önemli siyasi olaylarıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

DP'nin ilk yıllarında görülen bu ümit, ne yazık ki çok geçmeden yerini hayal kırıklığına bırakmış, 1953'te Basın Kanunu'nun DP tarafından değiştirilmesi ve ispat hakkının kaldırılmasıyla Baban, parti yönetiminden uzaklaşmıştır. Baban'ın partiden ayrılması ancak üç yıl sonra gerçekleşecektir.

Beşinci bölümde, Cihat Baban'ın DP'den uzaklaşma nedenleri ile DP'den ayrılanların oluşturduğu Hürriyet Partisi'ne odaklanılmıştır. Meclis'te çok aktif olarak görmediğimiz Baban'ın Basın Kanunu'nun değiştirilmesine red oyu vermesi, o dönemde çok ses getirmiştir. Bir dönem Bayar'ın ve Menderes'in oldukça yakınında yer alan Baban, 31 Ekim 1956'da DP'den istifa etmiştir. Her dönemde Baban'ın gazeteciliğinin siyasi kimliğinden önce geldiği söylenmelidir. Baban, yaklaşık on yıllık DP macerasında “merkez sağda” yer alan bir siyasi olarak milli iradeye önem veren, “bürokratik istibdata” karşı çıkan ve ekonomi alanında “hür teşebbüsü” savunan bir siyasetçi ve bunları dile getiren bir gazeteci olmuştur.

Baban, siyasi ömrü kısa olan ancak getirdiği yeniliklerle basın ve akademik camianın katkılarıyla önemli bir yer edinen Hürriyet Partisi'nden (HP) milletvekili adayı olmuş, fakat seçilememiştir. Beşinci bölümün devamında, HP'nin siyasi tarihimize katkısı değerlendirilmiş ve Baban'ın eski partili arkadaşları Burhan Belge ve Tevfik İleri ile olan polemiklerine değinilmiştir.

1960-1969 arası Baban'ın siyasette yeniden parladığı bir dönemdir. Bu dönem, altıncı bölümde ele alınmıştır. Baban, 27 Mayıs darbesinden sonra, 1960'ta MBK'nin kurduğu ikinci kabinede Basın Yayın ve Turizm Bakanı olarak görev almıştır. Onun bu göreve seçilmesinde DP'ye muhalif oluşunun, CHP'de yer almasının, basın özgürlüğünü savunmasının ve demokrat bir profil çizmesinin payı vardır. 1959'da HP'nin CHP ile birleşmesinden sonra CHP Merkez Yönetim Kurulu'nda yer alan Baban, CHP'nin yönetici çevresinin yakınında olmuştur. MBK'nin başındaki Cemal Gürsel'le İnönü arasındaki teması sağlaması bunun bir örneğidir. Baban, bakanlıktan ayrılış nedenini CHP içindeki çalışmalarına ağırlık vermesi olarak sunsa da, MBK'den ve Cemal Gürsel'den umduğunu bulamamıştır. Açıkça belirtme de Baban, Gürsel yerine İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını tercih etmektedir. Bu tercih, onun DP ve AP'yi destekleyen azımsanamayacak grubu dikkate almadığını ve “seçici bir demokrat” olduğunu göstermektedir.

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükleri destekleyen, MBK ve CHP içinde ılımlı ve uyumlu bir tutum benimseyen Baban, sağıcı politikacıların özgürlükçü değerleri “mecburiyetten” desteklediğini görmüş, başta basın özgürlüğü alanı olmak üzere atılan liberal adımları desteklemiştir. AP, MB'nın ve 27 Mayıs darbesinin meşruluğu ve eski DP'lilerin affedilip siyasete geri dönmeleri konularını gündeme getirince, II. Meşrutiyet'te olduğu gibi, özgürlüğün sınırlı olması gerektiği tartışmalarının devam ettiği görülmüştür. Baban, meslek hayatının başından itibaren savunduğu basın özgürlüğünü sorgulamış ve basının kışkırtıcı yayınlarını eleştirmiştir. Bu dönemde İnönü'nün yakın çevresinde yer alan ve İnönü'nün kendisinden sonraki parti başkanının kim olabileceği ile ilgili fikir danıştığı isimlerden olan Baban, İnönü'nün çizgisinde ortanın solu hareketini benimsemiş, bunu Atatürkçülük ekseninde desteklemiştir. 1960-1969 yılları arasında CHP'nin Genel Merkezci kanadında yer alan ve 1965'te CHP'den milletvekili seçilen yazar, bu dönemde partinin yayın organı *Ulus* gazetesinde yazmaktadır. Baban'ın geçirdiği dönüşüm yedinci bölümde ele alınmıştır.

Son bölümde Ecevit'in CHP'nin başına geçme süreci incelenmiştir. Bu süreç, aynı zamanda Baban'ın CHP'den uzaklaştığı, CHP'nin Atatürk çizgisinde kalmasını savunduğu ve Ecevit'in siyasetine karşı olan tutumunun arttığı bir süreçtir. 1961'de Parti Meclisi'nde yer almaya başlayan ve 1964'te Parti Genel Sekreterliğine kadar yükselen Baban, 1969'dan itibaren parti siyasetinde aktif olarak yer almamış, 10 Temmuz 1972'de CHP'den istifa etmiştir. Baban'ın aktif siyasette yer almamasına rağmen toplumsal şiddeti kontrol edemeyen siyasi partilere inancını kaybetmesi ve devlet otoritesini talep etmesi, 12 Eylül rejiminin onu bakan olarak seçmesini sağlamıştır. Kemalist ve lâik hassasiyetleri olan ve “devletle milletin barışmasını” savunan tecrübeli bir gazeteci olarak Baban, 20 Eylül 1980-13 Aralık 1981 arasında Bülend Ulusu kabinesinde Kültür Bakanı olmuştur. Türk-İslâm sentezini savunmayan Baban, “milli kültür” politikalarını benimsemiştir. Bu dönem son bölümde ele alınmıştır.

BÖLÜM I

Babanzâde ailesi: Seçkinler ve toplum

Babanzâde ailesinin tarihi, 17. yüzyılın ikinci yarısındaki IV. Mehmet döneminde Süleyman Paşa'ya dayanmaktadır.⁹ Uzun yıllar kendi kurdukları ocağın mutasarrıflığını yapan Babanlar, bölgedeki kazaların yönetimini üstlenmişler, Süleymaniye'yi merkez yapmışlardır.¹⁰ Çeşitli büyüklükte ve örgütlenme düzeyinde devlet benzeri birimler olan birçok emirliğin bulunduğu bölgede, 19. yüzyılın başına kadar nispeten merkezden özerk bir yönetim vardır. Güçlü askerî kuvveti olan aşiret reisleri, sivil memurlar ve okumuşlar tarafından çevrelenmiş olan emirler, yönetimlerinin meşruluğuna destek için devletten çok aşiretlerin bağlılıklarına ihtiyaç duymaktaydı. 16. yüzyıldan itibaren devletin yerel yöneticilerle iş birliğini arttırıp, iktidarını koruma arayışı üzerine zaman içinde Kürt liderliği, devletin hamiliğine bağlı olmuştur.¹¹ Baban emirliği de merkezî yönetimin iş birliği yaptığı Süleymaniye'deki önemli emirliklerden biridir.

1500-1851 arasındaki Baban emirliği üzerine çalışan Metin Atmaca, Baban paşalarının 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne entegre olmaya başladığını, Kürt mirlerinin zeamet ve tımardan muaf tutulduklarını, ekonomik ve askerî bağımsızlık elde edip Şii tehdidini bertaraf ederek Osmanlı Devleti ve İran arasında tampon olduklarını belirtir.¹² *Historical Dictionary of the Kurds*'de Michael Gunter, Babanların 1550'den 1850'ye kadar kuzey Irak'ta egemen olduğunu, 1785'te Süleymaniye merkez olmadan önce Kara Çolan'ın merkez olduğunu ve şimdi İran topraklarında olan Ardalan Emirliği'nin baş rakibi olduğunu yazar.¹³ Sabah Ghalib de, Baban emirliğinin, 16. yüzyıldan itibaren yönetimi ellerinde bulunduran Revanduz ailesinin Soran emirliği ile Bedirhan ailesinin Botan emirliğinden daha uzun ömürlü olmasını Osmanlı-İran sınırında olmasına, güçlü kuvvet ve desteğe sahip olmasına bağlar.¹⁴

⁹ Mehmed Süreyya, "Babanlızâde," *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 349.

¹⁰ Bazı kaynaklarda Süleymaniye'nin 1784'te Abdurrahman Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Muhammad Ameen Zaki, *Terixi Silêmanî u wlati, The History of Sülêmanî and its Surrounding* (Bağdat: al-Najah Press, 1939), s. 89-90'dan Sabah Abdullah Ghalib, "The Emergence of Kurdistan with Special Reference to the Three Kurdish Emirates within the Ottoman Empire, 1800-1850" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Exeter, 2011), s. 191.

¹¹ Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 85.

¹² Metin Atmaca, "Osmanlı-İran Sınırında İttifak ve Rekabet: Babanzâdeler (1500-1851)," *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, Sayı 83 (11 Ekim 2013).

¹³ Michael M Gunter, *Historical Dictionary of the Kurds* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2010), s. 16.

¹⁴ Ghalib, s. 191.

Yine de 19. yüzyılın ortasında emirlikler kaldırılana kadar Babanzâde emirliğinin de birkaç isyanı görülmüştür. 1806-1808 arasında Babanzâde Abdurrahman Paşa isyanı, Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından işgal edildiği ve Rusya'yla savaşa girildiği bir dönemde olmuştur. Aynı dönemde, Edirne'de ıslahat aleyhtarları ayaklanmış, 1807'de Kabakçı Mustafa isyanıyla III. Selim tahttan indirilmiş, bu sırada Vahhabi olayları gerçekleşmiştir. Bağdat Valisi Ali Paşa, Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa ile Köy Sancağı mutasarrıfı Mehmet Paşa'yı Vahhabi olayını bastırmakla görevlendirmiş, Mehmed Paşa'ya düşmanlığı olan Abdurrahman Paşa, Kerkük civarında bulunduğu Mehmed Paşa'yı öldürmüştür. Abdurrahman Paşa, görevinden azledilmesi üzerine iki yıl boyunca isyan etmiş, sonunda İran Şahı'na sığınmıştır. 1831'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın merkeze karşı gelmesi ve savaşı kazanarak Mısır, Girit ve Şam valiliklerini elde etmesiyle başlayan Osmanlı yönetiminden kopma girişimleri, en büyük etkisini merkezden uzak bölgelerde göstermiştir. II. Mahmut döneminde başlayan, Tanzimat döneminde devam eden merkezî yönetimi güçlendirme girişimleri, Kürdistan gibi uzak bölgelerde merkeze tehdit oluşturabilecek bütün emir ve beylerin yok edilerek yarı-özerk rejimlerin kontrol altına alınmasına yöneliktir.

Süleymaniye'nin içinde olduğu Kürdistan eyaletinden bahsetmeden önce Tanzimat dönemindeki ve sonrasındaki idarî yapılanmadan söz etmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bürokrasiyi inceleyen Carter Findley'in sözleriyle, modern bürokrasi ile “korporatif ve patrimonyal bir modele göre işleyen bir kâtipler servisinden akılcılık ve yasallık sistemine göre düzenlenmiş bir idareye geçilmiş, merkezileşme süreci içinde idari ağ her kademedede güçlenmiş, görevler çeşitlenmiş ve memur profilleriyle kültürel aidiyetlerde de çeşitlilik baş göstermişti.”¹⁵ Devletin varlığı giderek hissedilmekle beraber, merkezi güç bölgeden bölgeye değişmekteydi. Vergilerin toplanması, askere alma ve kamu hizmetlerinin düzenlenmesi başta olmak üzere Tanzimat reformlarının uygulanmasına başkentin denetiminin etkin olduğu yerlerden başlanmıştı.

Bu dönemde oluşturulan yerel meclisler idarî modernleşmenin önemli unsurlarından biriydi. Vergi reformu gereği görevlendirilen muhassıl-ı emvâl denilen idareciler ve onlara yardımcı olmak üzere oluşturulan muhassıllık meclislerinden verim alınamayınca 1842'de “memleket meclisleri” adıyla yeni meclisler kurulmuştu. Bu meclislerin yetkileri 1849'da arttırılmış, 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnameleriyle her kademedeki yöneticinin görevleri ayrıntılı olarak verilmişti. Buna göre, vilâyetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere,

¹⁵ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babiâli 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 4.

nahiyeler köylere ayrılmıştı.¹⁶ İmparatorluk yirmi yedi vilâyete bölünmüş, vilâyet idaresi ve valilerin yetkileri ayrıntılı olarak tanımlanmıştı. Napolyon dönemi sistemini andıran bu bölünmede, vilâyetlerin başında Bâbîâli tarafından atanmış valiler, vilâyetin altındaki sancakların başında mutasarrıflar, kazaların başında kaymakamlar bulunmaktaydı.¹⁷

Bu idari bölünmenin ilk uygulandığı yerler Edirne, Hüdavendigâr (Bursa), Ankara, Aydın, Sivas, Konya eyaletleriydi. Bazı bölgelerde geçmişten gelen vergi vermeme alışkanlığını devam ettiren bölge ileri gelenlerinin direnişi uygulamaya başlanılmasını bir müddet geciktirmiştir. Direniş gösterenlerin başında vergiyi servetleri oranında verecek olan ve bu sebeple çıkarları zedelenen mültezimlerle vergiye bağlanan ve gelir kaynakları sınırlandırılan gayri Müslim vakıflarının ruhban sınıfı gelmektedir.¹⁸ Buna rağmen 1845'ten itibaren Erzurum ve Diyarbakır eyaletleri, Maden-i Hümâyun kazaları ile Sivas eyaletindeki bazı bölgeler dışında bu yenilikler uygulanmıştır.¹⁹ Kürdistan bölgesinde ise, 1840'tan itibaren merkezileşme politikası çerçevesinde emirlik sistemi lağvedilmiş, 1846'da merkezi Diyarbakır olan, Van, Muş, Hakkâri,²⁰ Cizre, Botan ve Mardin sancaklarını içeren Kürdistan Eyaleti kurulmuştur. Yeni idarî bölünmeye göre, Musul Vilâyeti Arap nüfusun yoğun olduğu Musul Sancağı ile Kürt nüfusun yoğun olduğu Süleymaniye²¹ ve Türkmen nüfusun yoğun olduğu Kerkük Sancaklarından oluşmaktadır. Bu düzenlemeler ileri gelen ailelerin gücünü kaybedeceği korkusuyla bölgede iyi karşılanmamış, merkezî yönetime karşı çeşitli girişimler olmuştur.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı merkezden kopma girişimini takip eden Kürt beylerinin bu girişimleri bu dönemde sert bir şekilde bastırılmıştı. 1830'larda eski sadrazam

¹⁶ Fatih S. Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)," *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 32 (Kış 2012): s. 91.

¹⁷ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006), s. 197. Taşra idaresinde yapılan bu yeni düzenleme 1913 yılında İttihat ve Terakki tarafından hazırlanacak yeni kanuna kadar yürürlükte kalmıştır. Tanzimat dönemindeki idari yenilenme ve kent reformları için bkz. Paul Dumont ve François Georgeon, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999).

¹⁸ Torun, s. 83.

¹⁹ Erzurum, Van, Diyarbakır ve Trabzon'da yeni düzenlemelere karşı koyuş hakkında bkz. Musa Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* c. 1, s. 210-230: İstanbul: İletişim Yayınları.

²⁰ Hakkâri, birkaç yıl sonra Van, Mardin ve Cizre'yle birlikte ayrı bir eyalet olarak Hakkâri eyaletini oluşturmuş, bir müddet sonra bu eyaletin adı Van olmuştur.

²¹ Siyasi yönetimi, mezhep ve tarikatlara göre konumlandırılan ve yorumlayan Atmaca'ya göre, 1847'de imzalanan İkinci Erzurum Antlaşması'yla Osmanlı-İran sınırı oluşturulurken Baban Emirliğinin merkezi, Süleymaniye şehrinin hangi tarafa ait olduğuna dair yaşanan ciddi bir tartışma üzerine, *Cihânnümâ* ve benzeri kaynaklardan belgelere dayanarak Süleymaniye'nin Sünni olduğu ve Osmanlı merkezi ile bağlantısı ispatlanarak Osmanlı tarafında kalması sağlanmıştır. Atmaca, s.1. Kürt-Osmanlı-Safevi ilişkileri için bkz. Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar* içinde "Milliyetçilik ve Din Sorunu: İran'daki Kürt Direnişi," (İstanbul: İletişim, 1992), s. 251-293.

ve o zamanki Sivas Valisi Reşit Mehmet Paşa'nın görevlendirilmesiyle başlayan otorite kurma girişimini diğer valiler devam ettirmişti.²² Merkezî yönetim, savaşarak veya işbirliği yaparak beylikleri bertaraf etmeye çalışmış, zaman zaman İstanbul'a gelen mirlere yüksek şeref payeleri verilmiştir.²³ Jwaideh'e göre, hükümet güçleriyle bölgede görev yapan valilerin işbirliği, bir müddet merkezî yönetimin bölgeye nüfuz etmesini sağlasa da bölgedeki daha ulaşılamaz yerlere nüfuz edememesi ve Kürtler üstünde etkin bir kontrol sağlamayı başaramaması yeni idare sistemini işlemez kılmıştır.²⁴ Bruinessen'e göre de, zaman içerisinde emirlikler ve büyük aşiretler yerlerini soy gruplarından oluşan küçük ve basit aşiretlere bırakmış, gerileme (*devolution*) eğilimine girmiştir.²⁵ Bunun sonucunda aşiret reisleri artık daha az baskıcı güce sahip olmuş, aşiretler arası rekabet daha görünür hale gelmiştir.

Bu rekabette, Kürdistan'da Şemdinan, Baban ve Bedirhan aşiretleri başta gelmekte, siyasî ve dinî liderlikle merkezden görece bağımsız bir yönetim hedeflenmekteydi. Bunlardan Botan Emiri Bedirhan Bey ilk ayrılık girişimini başlatanlardandır. 1847'de Bedirhan Bey, Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Kars, Ardahan reisleriyle ittifak kurarak Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmıştı.²⁶ İsyan, milliyetçi saikten çok topraklarını bölmeyi ve otoritesini zayıflatmayı amaçlayan merkezî hükümetin uyguladığı yeni idare sistemine karşıydı. Buna göre, emirliğin merkez bölgesi olan Botan, Diyarbakır eyaletinde kalırken, bir alt bölge olan Cizre, Vali Mehmet Paşa'nın Bedirhan'la üzerinde anlaşmazlık yaşadığı Musul'a bağlanıyordu.²⁷ "Mütesellim" (Vergi toplayıcı) ünvanını taşıyan Bedirhan, bastırılan bu isyandan sonra İstanbul'a gitmiş, sonra Girit'e sürgüne gönderilmiştir. Girit'te kaldığı on yıl içinde yerel anlaşmazlıklarda merkezî hükümet adına aracılık etmesi mirlere paye verilmesine örnektir. 1858'de "Mirimiran" (Paşa) mertebesine yükseltilmiş, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra ölene kadar (1870) Şam'da yaşamıştır.²⁸

²² Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi* (İstanbul: İletişim, 1999), s. 104.

²³ Örneğin Sultan Abdülaziz zamanında bölgeyi ziyaret eden ve gördüklerini 1870'te *Wild Life Among the Kurds* kitabında yazan Millingen, "Soran soyunun en ünlü beyi" Revanduzlu Muhammed Paşa'nın İstanbul'da karşılanmasını şöyle yazar: "Kürt Paşası, büyük faziletlerle sahip bir adam ve sultanın tahtının en önemli dayanaklarından biri olarak takdir edildi. Bab-ı Âli Kürdistan'ı yeniden örgütlemeye karar verdi ve Muhammed Paşa'yı neredeyse sınırsız bir güçle donatarak, Kürdistan'ın Genel Valiliği'ne getirdi." ²³ Frederick Millingen, *Wild Life Among the Kurds* (Londra: Hurst and Blackett, 1870), s. 186'dan Jwaideh, s. 118.

²⁴ Jwaideh, s. 143.

²⁵ Bruinessen, *Kürdistan*, s. 215.

²⁶ Jwaideh, s. 140.

²⁷ Özoğlu, *Osmanlı Devleti*, s. 94 ve Torun, s. 84. Bruinessen'e göre, Botan'ın imhası ve Bedirhan Bey'in ele geçirilmesi İngilizler'in Bab-ı Ali'ye müdahalesinin dolaysız sonucuuydu. Bedirhan Bey, Nasturi uyruklarından bazılarının katledilmesinden sorumluydu ve İngilizler onun cezalandırılmasını talep ettiler; bkz. Bruinessen, s. 212.

²⁸ Özoğlu, *Osmanlı Devleti*, s. 95.

Geniş bir aile olan ve ileriki dönemde de siyasette görülecek olan Bedirhan ailesinin üyelerinden örnekler vermek ailenin konumunu anlamamızı sağlayacaktır. 1908 sonrası Hariciye Nezareti'nde görevlerde bulunan Abdürrezzak Bedirhan, Kürt özerkliğini savunarak Rusya ve İran'a geçmiş, 1918'de İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi tarafından Musul'da idam edilmiştir.²⁹ Süreyya Bey, Mısır'da "Kürt Hakları" örgütünü kurmuş, Celadet ve Kamuran Beyler 1918'den sonra Kürt milliyetçiliğini savunmuşlardır. Soyadı Kanunu ile Bedirhanların bir kısmı Kutay ve Çınar soyadlarını almış, bunlardan İttihatçı olan Vasıf (Çınar) Bey, 1920 meclisinde ilk dönem Maarif Vekili ve Moskova elçisi olmuştur.³⁰

Bölgedeki kayda değer bir başka ayaklanma da 1879-1880'deki Şeyh Ubeydullah ayaklanmasıdır. Güneydoğu Anadolu ve kuzeybatı İran'daki geniş bölgeye hâkim olan Şeyh Ubeydullah'ın başında olduğu Şemdinan ailesi 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasî ve askerî olarak nüfuzlu bir aileydi. 1847'de tasfiye edilen Bedirhan ailesinin yönettiği Botan emirliğinden sonra iktidar boşluğunu dolduran Ubeydullah'ın sadece Osmanlı Kürdistan'ında değil, İran'da da Kürt liderliği üstlendiği belirtilir.³¹ İsyanın sebebi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'ndaki 61. Madde'de Babiâli'nin Ermenileri Çerkezlerle ve Kürtlere karşı koruması için verdiği teminatıdır.³² Bölgede kurulacağı varsayılan Ermeni devletiyle İngiliz teşvikini alan Nasturilerin özyönetime geçme ihtimaline karşı, Şeyh Ubeydullah önce İran'daki Kaçar devletinin kuzeybatı topraklarını işgal ederek nüfuz alanını genişletse de, yenilgiye uğratılmış, 1881'de Osmanlı topraklarına döndüğünde teslim olmuştur.³³

Bu isyanların siyasi ve dini liderlik hedeflerinin olduğu çeşitli yazarlar tarafından kabul edilmekle birlikte, isyanları değerlendirirken başta Ermeniler olmak üzere bölgede yaşayan diğer etnik grupların etkisi, II. Abdülhamit'in bölgedeki yönetim stratejisi, İran'ın konumu ve Kürt milliyetçiliğinin gelişimi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bruinessen, Şeyh Ubeydullah'ın İran topraklarında bir Kürt vassal devleti kurma fikrini onaylayan ve onu

²⁹ Abdürrezzak Bedirhan'ın (1864-1918) hayatının Rus-Kürt ilişkisi içinde değerlendirilmesi için bkz. Michael A. Reynolds, "Abdürrezzak Bedirhan: Ottoman Kurd and Russophile in the Twilight of Empire," *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 12, Sayı 2 (Bahar 2011): 411-450.

³⁰ Naci Kutlay, "İttihad Terakki ve Kürtler," *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, der. Ferdan Ergut (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s. 93.

³¹ Özoğlu, s. 97 ve Bilâl Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007), s. 185.

³² Madde 61- Babiâli, Ermeniler'in yaşadığı vilayetlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı yükümlenir. Bu hususta alınacak önlemleri devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir. Şimşir, s. 153.

³³ Şimşir'e göre, ayaklanmanın nedeni, Şeyh Ubeydullah'a Osmanlı-Rus Savaşı'nda hükümete destek karşılığında vaad edilen para yardımının yapılmamasıdır. Yazara göre isyan 30 Ağustos 1879'da başlamış, bir buçuk ay sürmüş, 14 Eylül'de sona ermiştir. Şimşir, s. 185-195. Şeyh Ubeydullah'ın Van Valisine yazdığı teslim olma telgrafı için bkz. Şimşir, s. 191.

Ermeni devrimcilere karşı kullanmayı planlayan II. Abdülhamit'in gizli desteğinden yararlandığını belirtir.³⁴ Strohmeier de Kürt kimliğinin İslâm'la iç içe geçtiğini, Kürtlerin, merkezî yönetim tarafından bölgede yaşayan Nasturi ve Ermenilere karşı kullanıldıklarını anladıklarını, buna rağmen özyönetim için isyana devam ettiklerini söyler.³⁵

Bu isyanlar Kürt milliyetçiliğinin uyanışı açısından da farklı değerlendirilmektedir. Jwaideh, Bruinessen ve Olson, Şeyh Ubeydullah isyanını Kürtlerin ilk milliyetçi başkaldırısı olarak değerlendirirken, Celile Celil Kürt milliyetçiliğini 19. yüzyıl ortasından başlatır.³⁶ Her ne kadar, Şeyh Ubeydullah Hakkârî bölgesindeki Amerikan misyoneri Mr. Cochran'a yazdığı mektupta Kürtlerin kendi yurtlarına sahip olmalarını istediğini, II. Abdülhamit'in Ermenilere karşı kendilerini kullandığını bildiklerini belirtip, Kürt halkını ayrı bir millet olarak değerlendirse de Bedirhan ve Ubeydullah isyanlarını millî ayaklanmalardan çok merkezî yönetime karşı gelen ayaklanmalar olarak değerlendirmek doğrudur.³⁷ Başarısız olan bu girişimden sonra İstanbul'a giden şeyh, 1883'te ölene kadar Hicaz'da yaşamıştır.³⁸

İstanbul'daki Bedirhan ailesine verilen ayrıcalıklardan bahseden İngiliz Sir Charles Eliot 1900 yılında şöyle yazar: “Burada İstanbul'da Bedirhan ailesi, Anadolu'da davrandığı gibi davranıyor. Kendilerini kanunun üstünde görüyor ve devletin temsilcisi olarak tanınıyor. Sultan haricinde bir başkasının emrine, diplomasi gereği nezaketen uyuyorlar.”³⁹ Bu ailelerin üyeleri, yirminci yüzyılın başında Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti gibi meşru cemiyetlerle siyasete girene kadar sürgünde yaşasa da, yeni kuşak İstanbul'da okumuş,

³⁴ Bruinessen, s. 224.

³⁵ Martin Strohmeier, *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity Heroes and Patriots, Traitors and Foes* (Leiden: Brill, 2003), s. 14.

³⁶ Bruinessen, s. 269. Ayrıca bkz. Robert W. Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925* (Austin: University of Texas Press, 1989), 1. Bölüm, Celile Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler* (Ankara: Özge, 1992). Robert Olson'un Özoğlu'nun “Nationalism and Kurdish Notables in the Late Ottoman-Early Republican Era” makalesi hakkındaki eleştirel yorumu için bkz. Robert Olson, “A Comment on Hakan Özoğlu, “Nationalism and Kurdish Notables in the Late Ottoman–Early Republican Era,”” *International Journal of Middle East Studies* 34, Sayı 2 (Mayıs 2002): s. 423-424. Ayrıca, 1850-1908 arasındaki Kürt milliyetçiliği için bkz. Djene R. Bajalan, “Early Kurdish “Nationalists” and the Emergence of Modern Kurdish Identity Politics: 1851 to 1908,” *Understanding Turkey's Kurdish Question*, der. Fevzi Bilgin and Ali Sarıhan (Lanham, MD: Lexington Books, 2013).

³⁷ Ubeydullah'tan Dr. Cochran'a 5 Ekim 1880 tarihli mektupta şöyle denmektedir: “500.000'den fazla aileden müteşekkil olan Kürt milleti ayrı bir halktır. Dinleri, yasaları ve gelenekleri ayrıdır. (...) Biz de kendi işlerimizin bizim elimizde olmasını istiyoruz ki (...) diğer milletler gibi imtiyazlara sahip olalım. Aksi takdirde, Kürdistan'ın tamamı Fars ve Osmanlı hükümetlerinin ellerinde çektikleri sürüp giden kötü fiillere ve baskıya son veremedikleri için meseleyi kendileri ele alacaklardır.” *Parliamentary Papers (Turkey 1881)*, 5, s. 47-48'den Özoğlu, s. 99.

³⁸ Özoğlu, s. 98.

³⁹ Charles Eliot, *Turkey in Europe* (New York: Barnes & Noble, 1965), s. 416'dan Djene R. Bajalan, “Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı ve “Jön Kürtçülük” Akımı Üzerine (1898-1909),” *Dipnot*, Sayı 2 (Temmuz, Ağustos, Eylül, 2010): s. 144.

devlette çeşitli kademelerde yönetici olarak çalışmıştır.⁴⁰ Bu kuşak Bajalan'ın ifadesiyle “Kürt kimliğini kabul edip bu kimliğe değer veren ve “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurtuluşu” hareketine katılan Jön Kürtler” olarak Meşrutiyet dönemi siyasetinde yer almıştır.⁴¹ Bu kuşaktan Midhat ve Abdurrahman Bedirhan'ın sürgünde yaşadıkları Kahire'deki 1898 yılında II. Abdülhamit'e muhalif olarak çıkardıkları ve Jön Türkler tarafından desteklenen *Kürdistan* gazetesiyle Kürt eylemleri entelektüel ve sınıfsal olarak yeni bir safhaya girmiştir.⁴²

II. Abdülhamit döneminde, Sultan'ın kendisine destek sağlama amacıyla bölge ileri gelenleriyle geliştirdiği ilişkiler, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında bölgede kurulacağı varsayılan Ermeni devleti korkusuyla, himâye karşılığında sükûneti sağlama olarak kendini göstermiştir. Sultan, geliştirdiği kişisel ilişki ağıyla Kürt aşiret reisleri tarafından güçlerini kırmaya çalışan devlet bürokrasisine karşı bir koruyucu olarak görülüyor, Aşiret Mektepleri ve Hamidiye Alayları'yla bölgede kontrolü sağlamaya çalışıyordu.⁴³ Aşiret Mektepleri (1892) aracılığıyla Sultan'a sâdık, İslâmcı-Osmanlıcı, merkezî devlette görev alacak bir kuşak yetiştirilmeye çalışılırken, Hamidiye Alayları (1891) ile bölgedeki bağımsızlık hedefleyen Ermenilerle, merkezin vergi ve askerlik bakımından kontrol edemediği Kürtler üzerinde bir baskı yaratılması hedeflenmiştir. Georgeon'un belirttiği üzere, Aşiret Mektebi'nden beklenen “göçebeyi yerleşige, taşralıyı İstanbulluya, Arabı veya Kürdü Osmanlıya çevirmesiydi.”⁴⁴ Toplumsal disiplin, Sultan'a sadakat, dinî değerlerin ve ilkelerin öne çıkması, II. Abdülhamit dönemindeki eğitim politikalarının hedefiydi. Aşiret Mektepleri de dini inançları kuvvetlendirerek Osmanlı vatanperverliği ve aidiyeti yaratma amacıyla açılmıştı.

Devlet tarafından silahlandırılan ve vergi ve cezalandırmadan muaf olan Hamidiye Alayları, komutan olarak atanan aşiret reislerine bağlı aşiretlerin atlı birliklerinden oluşuyordu. Padişah için, bu alaylar doğuda, tamamen güvenemediği düzenli bürokrasi ve ordudan bağımsız, paralel bir denetim sistemini oluşturuyordu.⁴⁵ Bu alaylardan memnun olmayan Abdurrahman Bedirhan Mısır'da yayınladığı muhalif *Kürdistan* gazetesinde “Padişahın icadı olan Hamidiye Alaylarının yozlaşmış bir amaçla kurulduğunu”

⁴⁰ Bedirhan'ın Girit'te doğan oğlu Mithat, Galatasaray Lisesi'nde okumuş, nizamiye mahkemelerinde çalışmıştır. Şam'da doğan diğer oğlu Abdurrahman da aynı lisede okumuş, Maarif Nazırlığı'nda yöneticilik yapmıştır. Sicill-i Ahval-Başbakanlık Osmanlı Arşivi: DH.SA_IDd, 26/305, 20 Ağustos 1857'den Djene R. Bajalan, “Between Conformism and Separatism: A Kurdish Students' Association in Istanbul, 1912 to 1914,” *Middle Eastern Studies* 49, Sayı 5 (2013): s. 820, doi:10.1080/00263206.2013.811655.

⁴¹ Bajalan, “Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı,” s. 146.

⁴² Strohmeier, s. 25.

⁴³ Bruinessen, s. 224.

⁴⁴ Georgeon, s. 312.

⁴⁵ Bruinessen, s. 219.

belirtiyordu.⁴⁶ Birliklerin başındakiler, Hourani'nin Arap eyaletlerinde merkezî devletle halk arasında aracı olarak tanımladığı yerel ileri gelenlerdir (*local notables*).⁴⁷ Hourani'nin Arap eyaletlerinde ulema, yerel askerî birlikler ve geleneksel aşiret liderleri olarak üç gruba ayırdığı ileri gelenler, Kürdistan'da aşiret liderleri ve merkez tarafından gönderilen valilerdir.⁴⁸ Zaman içinde despotik güce ulaşan alaylar resmî olarak İttihatçılar tarafından lağvedilse de, I. Dünya Savaşı sırasında milis kuvvetleri olarak savaşmışlardır.⁴⁹

Bedirhan ve Şemdinan ailelerinin yanında, 1847'de başlayan ve üç yıl süren Süleymaniye Emiri Babanzâde Ahmet Paşa'nın isyanı sayılmazsa, Babanzâde ailesi merkeze karşı büyük çaplı bir isyan girişiminde bulunmamıştır. Geniş bir aile olan Babanzâdeler, Osmanlı yönetiminde yüksek memurluklara getirilmiş, merkezden atanmış vali ve kaymakamların, bölgedeki ileri gelenlerin desteğine ihtiyaç duymalarından ötürü devlete bağlı mevkilerini korumuşlardır.

A. Mustafa Zihni Paşa

Cihat Baban'ın dedesi Mustafa Zihni Paşa (1849-1929), devletin vilâyetlerdeki yönetimi sağlamlaştırma ve modernleştirme çabasına girdiği bu dönemde, Mithat Paşa'nın sadaretinde sadaret mühürdarı olarak göreve başlamıştır. Irak, Bolu, Şam, Yemen, Antalya, Burdur ve Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mutasarrıflık, Yanya, Hicaz ve Adana'da valilik görevlerinde bulunmuştur. Bu görevlerinin büyük bir kısmını II. Abdülhamit döneminde sürdürürken II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıları desteklemiştir. Merkezîyetçi ve Osmanlıcı Mustafa Zihni Paşa, zaman zaman İttihatçıları karşısına almıştır. İslâm'ın modern yüzünü savunan ve Osmanlı Sultanı'nın halifeliğini sorgulayan *İslâm'da Hilafet* adlı kitabında, "halifeliğin meşveret ve icmaa dayanması gerektiğini, milletin oyuyla makamına getirilmesi gerektiğini" yazdığından ötürü Adana Valiliği'nden Kastamonu'ya sürülmüştür. Balkan Savaşı'nın başlamasına yakın, Yanya Valisi iken de, ordunun güçsüz olduğunu ve savaşa girilmemesi gerektiğini belirten bir mektup yazarak Sadarete göndermiş, bundan

⁴⁶ *Kürdistan*, 1 Eylül 1317 (14 Eylül 1901)'den Bajalan, "Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı," s. 149.

⁴⁷ Albert Hourani, "Ottoman Reform and the Politics of Notables," *Beginnings of Modernization in the Middle East; The Nineteenth Century*, der. William R. Polk, Richard L. Chambers, (Chicago: University of Chicago Press, 1968), s. 41-68.

⁴⁸ Hakan Özoğlu, "Nationalism and Kurdish Notables in the Late Ottoman–Early Republican Era," *International Journal of Middle East Studies* 33, Sayı 3 (Ağustos 2001): s. 384.

⁴⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Janet Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, çev. Renan Akman (İstanbul: İletişim, 2014), Eugene L. Rogan, "Asiret Mektebi: Abdulhamid II's School for Tribes (1892-1907)," *International Journal of Middle East Studies* 28, Sayı 1 (Şubat 1996): 83-107 ve Stephen Duguid, "The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia," *Middle Eastern Studies*, Sayı 9 (1973): s. 139-55.

dolayı “gözden düşmüştür.”⁵⁰ 1911’deki Arnavut isyanı sırasında ise Lâtin harflerini kullanmak isteyen Arnavutlara engel olmayarak isyanın yayılmasını engellemiştir. *Kuva-yı Maneviye* (1897), *Tevsi-i Mezuniyet* (1908), *İslâm’da Hilâfet* (1911) ve *İlim ve İslâm* adlı eserleri vardır.

Mustafa Zihni Paşa’nın siyasî görüşleri hakkında fikir edinmek için *Tevsi-i Mezuniyet* ve *İslâm’da Hilâfet* adlı eserleri önemlidir. 1908’de İstanbul’da yayınlanan 71 sayfalık *Tevsi-i Mezuniyet* kitabında, Mustafa Zihni Paşa, dönemin alternatif görüşü adem-i merkeziyeti yorumlamıştır. Bazı görüşlerini benimsediği Prens Sabahattin gibi, o da adem-i merkeziyeti siyasî ve idarî olarak ikiye ayırmış, bayındırlık, idare, adliye ve maliye alt başlıklarında Osmanlı sistemindeki örneklerle incelemiş, “merkeziyet usûlünün zararlarına” değinmiştir. Kitabın ilk sayfalarında, “otuz sene süren şiddetli baskı döneminin memleketin kuva-yı maddiye ve mâneviyesini âtıl hale getirdiğini” gördüğünü, ama bunun kısa süreceğini sandığını belirten Mustafa Zihni Paşa, “istibdatın izlerinin hürriyet ateşi sayesinde giderildiğini” yazmış, hürriyetin en büyük etkisinin de matbuatta görüldüğünü söylemiştir.⁵¹ “Hürriyet-i Osmaniyeimizin en büyük fedakârlarından, en büyük muhassıllarından” biri olarak bahsettiği Prens Sabahattin’in siyasî adem-i merkeziyet fikrinin Doğu Rumeli ve Bulgaristan’ı örnek göstererek, “gayr-i makbul ve merdud” olduğunu belirten Mustafa Zihni Paşa, idarî onun bahsettiği adem-i merkeziyet fikrinin Kanun-i Esasî’nin 108. Maddesinde belirtilenden farklı bir şey olmadığını yazmıştır.⁵² Bu maddeye göre, vilâyetlerin yönetiminde “yetki genişliği” ve “görev ayrımı” ilkeleri göz önünde bulundurulacaktı. 1908 Seçimleri öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 6 Ekim’de duyurduğu programının beşinci maddesine göre de merkezî yönetimle var olan bağların koparılmaması, “toprak bütünlüğünü zedelememesi” koşuluyla 108. Maddedeki “tevsî’-i mezuniyet” uygulanacaktı.⁵³

⁵⁰ Aydın Gülan, “Babanzâde Mustafa Zihni Paşa ve “Tevsi-i Mezuniyet Yahud Kitab-ı İdaremizden Bir Sahife” Adlı Eseri,” *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Sayı 1-3 (1985): s. 109.

⁵¹ “Matbuatımız derhal, hod be hod vekâleti ümmeti, efkâr-ı umumiyemiz niyabetini deruhde etti ve pek güzel, pek musib bir meslek ittihaz eyledi. Millet meclisimiz olmadığı bir zamanda adeta Mebusan Meclisi gibi vükelâya karşı vazife-i murakabeyi bir dereceye kadar ifaya çalıştı. (...) Avrupa’nın en eski ve en mühim olan pek büyük gazeteleri, cerâid-i yevmiyemizin bendlerini o genç erbab-ı kalemimizin genç ve dinç fikirlerini takdiren ıktibas etmeye başladı.” *Tevsi-i Mezuniyet*, s. 2-7’den Gülan, s. 111.

⁵² *Madde 108* : Vilâyatın usulü idaresi tevsii mezuniyet ve tefriki vezayif kaidesi üzerine müesses olup derecatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır. Maddede vilayetlerin yönetiminin, yetki genişliği ve görevler ayrılığı ilkesi üzerine kurulmuş olduğu ve derecelerinin özel bir yasa ile saptanacağı belirtilmektedir. Prens Sabahattin’in bu maddeyi Osmanlıca anayasa metninden değil, Fransızca çevirisinden okuduğu düşünülürse, yorumunun Osmanlı toplumuna uygunluğu tartışmalıdır. İdarî özerklik, etnik unsurlara verilmesi muhtemel bir ayrıcalık olarak algılandığından siyasî bir hedef olarak kabul görmemiştir. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982).

⁵³ Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914* (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), s. 73.

Uzun valilik ve mutasarrıflık görevlerinde, yerel bir sorunu çözmek için merkezden uygun cevabın gelmesi için uzun bir müddet beklediklerini belirten Mustafa Zihni Paşa, 1909 anayasa değişikliğinde, “çeşitli milletlerden insanların yaşadığı Trablusgarp, Hicaz, Yemen, Basra, Musul gibi vilâyetler için yerel özelliklerin dikkate alınarak kanunların yapılmasını, valilere daha fazla yetki verilmesi” gerektiğini yazmıştır.⁵⁴ II. Meşrutiyet dönemindeki idarî adem-i merkeziyeti savunanları incelediği makalesinde Fujinami, Hüseyin Cahit (Yalçın), Halil Menteşe, Lütü Fikri, Rıza Nur, Ahmet Ferit (Tek)’in yanında Mustafa Zihni Paşa’dan da bahseder, kitabında idarî yönetimde etnik unsurlara değinmediğini, “işlevsel” bir yönetim için bunu savunduğunu yazar.⁵⁵

1911’de yayınlanan *İslâm’da Hilâfet* kitabında ise Mustafa Zihni Paşa, 1860’larda Namık Kemal’in “meşveret” ve “biat” tanımına benzer bir şekilde, meşrutiyetin dayandığı ilkelerin İslâm’da mevcut olduğunu göstermeye çalışmış, anayasanın ve meşrutî idarenin dinle uyumlu olduğunu belirtmiştir. İslâm’da ruhbanlığı inceleyen makalesinde İsmail Kara, başta Elmalılı Hamdi Bey olmak üzere, Mustafa Zihni Paşa’nın da dâhil olduğu bazı mütefekkirlerin, halifelik kurumuna meşrûluk sağlayan tek kaynağın “hâkimiyet-i millet” olduğunu belirttiğini ve “hilâfetin diğer Müslüman ülkeler için siyasî reislik değil, hâmîlik veya mânevî özellik taşıyabileceğini” ifade ettiğini belirtir.⁵⁶ Bu açıdan, Mustafa Zihni Paşa, aşağıda bahsedilecek olan, İslâmcı görüşleri benimseyen oğlu Ahmet Nâim Bey’den daha modern ve ilericidir.

B. Babanzâde Hikmet Bey:

Mustafa Zihni Paşa’nın Ahmet Nâim (1872-1934), İsmail Hakkı (1876-1913), Emine, Asım, Süleyman Hikmet (1880-1946) ve Hüseyin Şükrü (1890-1980)⁵⁷ adlarında çocukları vardır. Cihat Baban Hikmet Bey’in oğludur. Baban’ın *Politika Galerisi* kitabında, editörün notu bölümünde belirtildiği üzere, Baban’ın annesinin babası ise, Türk-Yunan Savaşı’na katılan, askerî okullarda öğretmenlik, Darüşşafaka’da müdürlük yapmış olan Sadık Paşa (?-1928)’dir.

⁵⁴ *Tevsi-i Mezuniyet*, s. 71’den Gülan, s. 127.

⁵⁵ Nobuyoshi Fujinami, “Decentralizing Centralists, or the Political Language on Provincial Administration in the Second Ottoman Constitutional Period,” *Middle Eastern Studies*, 49, Sayı 6 (2013): s. 884.

⁵⁶ İsmail Kara, “İslâm’da Ruhbanlık Yoktur’ Söylemi Etrafında Dîni Otorite ve Ulemâ Üzerine Birkaç Not,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, Sayı 2 (2001): s. 16.

⁵⁷ Hüseyin Şükrü’nün annesi Mustafa Zihni Paşa’nın “Firuze Hanım’a ortak gelen ikinci eşi” İclâl Hanım’ın oğludur. Cihat Baban, “Hocam ve Amcam Şükrü Baban,” *Ord. Prof. Şükrü Baban’a Armağan: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* c. 40 (1984): s. 6.

Hikmet Baban, Şükrü Hanioglu'nun gösterdiği üzere, 1900'den itibaren üçüncü grup olarak bilinen Cenevre'deki "laf anlamaz takımının" içinde yer almış, bu grup *İntikam* adıyla gazete çıkararak ismini İntikamcı Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak belirlemiştir.⁵⁸ Hikmet Bey, Ocak 1902'de Paris'te toplanan Jön Türk Kongresi'nde yer almıştır.⁵⁹ İbrahim Temo anılarında, Babanzâde Hikmet Bey'i yakın arkadaşlarından sayarken Paris'teyken "ıslahat programı hazırlama çabalarıyla" haftada bir Ahmet Rıza'yı ziyaret ettiklerini belirtir.⁶⁰ Ahmet Rıza Bey'in belgeleri arasında bulunan Tunalı Ahmet Lütfi imzalı bir mektupta da Hikmet Bey, İttihat ve Terakki kurucuları ve Jön Türkler başlığı altında geçmektedir.⁶¹ II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a gelen Hikmet Bey, Cihat Baban doğduğu zaman (1911) Kahire'deki Mısır Fevkalade Komiserliği'nde başkâtip olan Hikmet Bey, Trablusgarp Savaşı'nda çarpışan "mücahitlere" yardım etmiş, bunun üzerine İngiltere tarafından nota verilerek, görevinden alınmıştır. 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Süleymaniye'den mebus seçilen Hikmet Bey, Nisan-Ağustos 1912 ile 1914-1918 arasında toplanmış meclislerde de mebusluk yapmıştır.⁶²

Mebusluğu döneminde, *Tanin* gazetesinde, mebusların kendi bölgelerinin sorunlarıyla ilgili görüş, fikir ve önerilerinin yayınlandığı "Görüşler" başlığı altında, Hikmet Bey de Süleymaniye mebusu olarak düşüncelerini yazmıştır. 10 Nisan 1914 tarihli gazetede yazısında, Hikmet Bey vilâyetini "en ziyade geri kalmış, ihmal edilmiş vilâyet" olarak tanımlamış, ulaşım, maarif, sağlık hizmetleri, aşiretlerin konumu, asayiş ve hükümetten beklentiler hakkında görüşlerini bildirmiştir. Ulaşım imkânlarının yetersizliğinden bahsederek "hemşehrilerimin bu asır medeniyette araba ve tekerleğin ne demek olduğunu bilmediklerini" yazan Hikmet Bey, Bağdat valisi Süleyman Nazif'in yapmaya çalıştıklarını takdirle karşıladığından bahsederek Bağdat demiryolunun Süleymaniye'ye uzatılmasının Kerkük ve

⁵⁸ Avusturya raporunda yirmi Jön Türk'ün faaliyette olduğu belirtiliyor. Münir Paşa'ya iletilen raporda şu isimler yer almaktadır: Selahaddin Bey, Naim Gergor, Süleyman Hikmet, Kadri Hikmet, İhsan Namık, Ali Fahri, Âkil Muhtar, Burhan Bahaeddin, Asaf Nazmi, Kemal, Şefik, Ahmet Muhtar, Hamid Hüsnü, Galib ve Cazım Beyler. Richtofen'den Münir Paşa'ya 13-26 Kasım 1900 tarihli yazı, *La Suisse*, 30 Mayıs 1902'den Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)* (İstanbul: İletişim, 1985), s. 377.

⁵⁹ Ahmet B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), s. 348 ve Kutlay, "İttihad Terakki ve Kürtler," s. 92.

⁶⁰ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları* (İstanbul: Arba, 1987), s. 157-160.

⁶¹ Ahmet Rıza ve İbrahim Temo, *Biz İttihatçılar* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009), s. 316.

⁶² Feroz Ahmad ve Dankwart A. Rustow, "II. Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4 (1975), s. 284. Mebus seçilebilme koşulları Anayasa'nın 68. Maddesinde düzenlenmiştir. Bu şartlar; Osmanlı vatandaşı olmak, 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe bilmek, devlet memurlarının seçildikleri takdirde memuriyetten ayrılmış olması, yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak, seçimler sırasında kimsenin hizmetinde bulunmamak, iflas edenlerin itibarını yeniden kazanmış olması, tabiiyet-i ecnebiye (yabancı devlet uyrukluluğu) iddiasında bulunmamak, medeni haklardan yoksun bırakılmamış olmak ve seçildiği vilayet halkından olmaktır. *Müntehib-i evvel, müntehib-i sâni ve mebus seçilebilme koşulları için bkz. Demir, Osmanlı Devleti'nde*, s. 50-56.

Süleymaniye sancaklarının ticaretinin gelişmesi için şart olduğunu belirtmiştir. Maarif konusunda “Süleymaniye’nin pek az terakki ettiğini” yazan Hikmet Bey, kız mekteplerinin olmayışından yakınmış, dört iptidai mektep, bir idadî ve bir askerî rüştiyenin Süleymaniye için yetersizliğinden bahsetmiştir. Verginin gelire göre düzenlenmesi gerektiğini, bazı köylerde “kırk sene evvel ne veriyorlarsa bugün de onu verdiklerini” yazan Hikmet Bey, Süleymaniye ile İran arasında dolaşan “gayrı meskûn” aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmelerinin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Asayişin önceki dönemlere kıyasla sağlandığını “bugün korkusuz ve jandarmasız seyahat etmenin” mümkün olduğunu yazmıştır. Hikmet Bey’e göre, meclis-i mebusan “Sükûn ile menfaat-i vataniyeyi kanunların tatbikiyle iştigal etmeli, münakaşaların felaketten başka bir şey tevliid etmediğini unutmamalıdır.”⁶³ Bir dönem, Şirket-i Hayriye’de müdür olan Hikmet Bey, Çanakkale Savaşı’nın sürdüğü Ekim 1915’te “Karargâh-ı Umumi’yi” ziyaret eden on sekiz kişilik heyette yer almıştır.⁶⁴ Hikmet Bey, I. Dünya Savaşı sonunda fesh edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ardından 11 Kasım 1918’de toplanarak Teceddüd Fırkası’nı kuranlardandır.⁶⁵ Fırka üyelerinden Muhittin Birgen’e göre “yeni ve milli bir unsur” olarak kurulması düşünülen partide, kendisinin yanında, Babanzâde Hikmet Bey, Ahmet Ağaoğlu ve Yunus Nadi gibi isimler Cemiyet çizgisinden ayrı, “dahili irtica ile milli harekete düşmanlık gösteren Garbi Avrupa karşısında radikalizm silahını savunanlardandı.” Ne var ki, fırka Birgen’in kelimeleriyle “daha doğarken ölen bir müessese oldu ve yalnız İttihat ve Terakki’nin son nefesini verirken göğsünden kopmuş bir feryat olarak kaldı.”⁶⁶ Hikmet Bey, siyasi hayattan çekildikten sonra bir müddet Şirket-i Hayriye müdürlüğü yapmış, 11 Ocak 1946’da vefat etmiştir.⁶⁷

İleri gelen bir Kürt ailesi olarak Babanzâdelerin siyasî görüşü, yekpâre olmamakla birlikte, Osmanlı kimliği altında kültürel Kürtçülükten, İslâmcılıktan ve Batıcılıktan etkilenmiştir. Dönemin itibarlı okullarından Hukuk veya Mülkiye’den mezun olan kardeşlerden, 1902’de Paris’te toplanan Jön Türk Kongresi’ne katılan Cihat Baban’ın babası

⁶³ Babanzâde Hikmet, “Görüşler,” *Tanin*, 10 Nisan 1914, s. 3.

⁶⁴ Alaattin Uca, “Çanakkale Zaferi Osmanlı Parlamentosu’nda Nasıl Yankı Buldu?,” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19 (2002): s. 263, Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli* (Ankara: TTK, 2008), s. 19-21’den Mustafa İnce, “A Biography of Hüseyin Şükrü Baban: Diplomat, Academic and Journalist,” *Turcologia* 7, Sayı 14 (Sonbahar 2012): s. 105.

⁶⁵ Ahmet Bedevi Kuran, Teceddüd Fırkası kurucuları olarak şu isimleri belirtir: Reisi ayan üyesi Hüsnü Paşa, üyeler ayandan Seyyid Bey, Marko Kordoto Efendi, Aydın Mebusu Yunus Nadi, Galib Bahtiyar, Doktor Tevfik Rüştü, Babanzâde Hikmet, İsmail Canbolat. Kuran, s. 747.

⁶⁶ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki’de On Sene-İttihat ve Terakki Neydi? 1. cilt*, haz. Zeki Arıkan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), s. 531.

⁶⁷ Ölüm haberi için bkz. “Hikmet Baban vefat etti,” *Tasvir*, 12 Ocak 1946, s. 1-3 ve “Hikmet Baban’ı dün toprağa verdik,” *Tasvir*, 13 Ocak 1946, s. 1-5. Nihat Erim de anılarında Hikmet Bey’in cenazesinden bahseder, eski İttihatçıların, gazetecilerin ve siyasilere cenazede bulunduğu bahseder. Nihat Erim, *Günlükler: 1925-1979*. Cilt 1, haz. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 47.

Hikmet Bey ile İsmail Hakkı Bey İttihatçıdır. Mütercim, felsefeci ve yazar Ahmed Nâim Bey (1872-1934), Cihat Baban'ın belirttiği üzere, “İttihatçıların arasından ayrılmış, dünyayı daha dinsel bir açıdan gören” İslâm felsefesi çalışmalarında önemli bir yeri olan bir âlimdir.⁶⁸ Nispeten daha geç bir tarihte doğmuş olan Hüseyin Şükrü Bey (1890-1980) de Mondros Mütarekesi döneminde kısa bir süre Kürt cemiyetlerinde yer almış, iktisat profesörü ve gazetecidir. Bernard Lewis'ın belirttiği üzere “Türkiye'nin yönetimi hala, muhalefet de dahil olmak üzere politikanın bütün hak ve ödevlerini elinde tutan profesyonel bir seçkinler zümresinin kabullenilmiş ve tanınmış ayrıcalığıydı. Dolayısıyla devrimci değişimin öncüleri, devlet hizmetlileri arasından ortaya çıktı ve devrimin tohumları okullarda atıldı.”⁶⁹

C. Fikir akımları ve Babanlar: Kürtçülük, İttihatçılık ve İslâmcılık

Babanların da içinde yer aldığı, II. Abdülhamit döneminde eğitim görerek devlet kurumlarında görev almış, dönemin milliyetçilik akımlarından etkilenmiş kuşaklar için, II. Meşrutiyet dönemi önemli bir temsil imkânı sağlamıştır. 1908, 1912 ve 1914 meclislerinde toprak kayıplarıyla sayıları değişmekle birlikte Türk, Arap, Kürt, Arnavut, Rum, Ermeni, Yahudi ve Slav mebuslar yer almaktadır.⁷⁰ Osmanlılık idealizmini ve merkezden yönetimi benimsemiş İttihatçılar, mebusların mecliste kendi milletlerini değil, bütün “Osmanlı milletini” temsil ettiğini belirtiyor ve her milletin eşit hak ve yükümlülüklerden yararlanacağını vaad ediyordu. Cemiyetin birinci kaygısı İstanbul'daki pozisyonunu pekiştirmek ve vilâyetlerin idari açıdan yeniden düzenlenmesini sağlamaktı. Ne var ki, II. Abdülhamit'in kişisel bağlar üzerinden geliştirdiği merkeziyetçilik çabalarından sonra İttihatçıları karşılarında bulan yerel seçkinlerin güçlerini kaybetme korkusuna kapılmaları üzerine, Cemiyet idari görevleri daha cazip hale getirmek için “tevs-i mezuniyet” (yetki genişliği) ilkesinin yerleştirileceğini duyurmuştur.⁷¹ Tevs-i mezuniyet, vilâyet kadrolarına uygun adayların seçilmesi ve onlara yönetimde serbestlik tanınması manâsına gelmekle birlikte temelinde Osmanlılık vardı. Daha 27 Aralık 1907'de toplanan İkinci Jön Türk Kongresi'nde alınan kararlarda, yabancı müdahale korkusu ve Türk olmayan örgütlere karşı duyulan güvensizlikle Bulgar, Arnavut ve Rum örgütlerden kongreye katılım olmaması düşünüldüğünde, İttihatçıların Meşrutiyetin ilânından sonraki kontrolcü tutumu açıklanabilir.

⁶⁸ Baban, “Amcam,” s. 7.

⁶⁹ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Londra: Oxford University, 19968), s. 50.

⁷⁰ 1876-1919 arası seçim kanunu, seçimler ve toplanan meclisler için bkz. Hasan Kayalı, “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919,” *International Journal of Middle East Studies* 27, Sayı 3 (Ağustos 1995): s. 265-286.

⁷¹ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 65.

Sina Akşin'in tanımıyla "Türk, diplomalı, genç ve yönetici sınıftan" olan İttihatçıların karşı karşıya kaldıkları bu çelişkili durumu, Venizelos'un II. Meşrutiyet hakkındaki gözlemi tamamlar.⁷² Ona göre, "Patrikhaneler bile, Bizans'ın fethinden sonra verilmiş imtiyazlarla mukayese edilmeyecek kadar serbesti içinde çalışma imkânı buldu. Bu kanundan en az nasibini almış olanlar ise, onu benimsemiş ve büyük ümitlerle ilan etmiş olan Türklerdi."⁷³ İttihatçılar, "Meşrutiyet'i her derde deva görerek" Cemiyetin gücünü arttırmışlardı.⁷⁴

Hürriyetin ilânı, her bölgede, yerleşik siyasi ve sosyal güçlere karşı muhalefetin bir araya gelmesiyle oluşan, mevcut düzene karşı duyulan rahatsızlığı dile getiren odakları görünür hale getirmişti. Seçilme hakkı önemli tartışmalardan biriydi. Anayasanın yetmiş ikinci maddesi mebusların, seçime girdikleri "daire-i vilayet ahalisinden" olmalarını öngörmesine rağmen, İstanbul'dan atanmış devlet görevlileri ve aile köklerinin dayandığı vilayet dışında yaşayanlar da seçilme hakkına sahipti. Bunu destekleyen Babanzâde İsmail Hakkı, *Tanin*'deki makalesinde "büyük kentlerde feyz almış oğullar yerine vilâyetlerdeki ahmakların seçilmesinin meclise hakaret olacağını" yazarken, Hüseyin Cahit Yalçın da "İngiltere'deki gibi yüksekokul mezunlarına ağırlıklı oy hakkı verilmesini" savunmuştu.⁷⁵ İsmail Hakkı Bey'in bu tutumunun şüphesiz Süleymaniye'nin ileri gelen ailesi olarak kendisi ve kardeşi Hikmet Bey'in mebus adayı olmasıyla ilgisi vardır. Yine de Aralık 1908'de İstanbul'a gelen mebusların tümü İttihatçı olmasa da çoğu, seçimlerde Cemiyetin desteğini almıştı ve bu destek adayın yerel konumuna göre belirleniyordu. Feroz Ahmad, Müslüman temsilciler içinde ayrı bir toplum olarak bahsedilmeyen Kürtlerin üç mecliste on mebus tarafından temsil edildiğini yazar. Ona göre, kimliklerini Osmanlılık altında ifade ediyorlar, Lütfi Fikri Bey ve Babanzâde İsmail Hakkı Bey gibi eğitim görmüş olanlar Türkleşmiş gözüküyordu.⁷⁶ Bu dönemde, Türk-Kürt gibi etnik tanımlar kültürel çerçevede tanımlanmış olup, milliyetçilik ve nihâî olarak ayrılıkçılık temelinde siyasî bir kimlik değildir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren II. Abdülhamit'e karşı bir araya gelen Jön Türkler Osmanlıcılığı benimserken merkez üyelerinin bir bölümü "çifte vatanseverlik" duygularına sahipti. Örneğin 1901'de Osmanlı gazetesinde Arnavut bir okurun Cemiyeti Türk örgütü kabul eden mektubuna şöyle cevap verilmiştir: "Cemiyetimiz bugün on bini mütecaviz azaya malikdir. Bu aza meyanında Arab, Türk, Arnavud, Kürt, Ermeni, Laz, Rum, Yahudi,

⁷² Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2009), s. 50-51.

⁷³ Mim Kemal Öke, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu," *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, der. Hakkı Dursun Yıldız c.12, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, s. 261.

⁷⁴ Öke, s. 251.

⁷⁵ *Tanin*, 10 Eylül 1908 ve *Tanin*, 24 Eylül 1908'den Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, s. 74.

⁷⁶ Ahmad ve Rustow, s. 248.

Dürzi din ve kavimlerine mensub pek çok efrad vardır. Hatta heyet-i tahririyemiz meyanında aslen ve neslen Türk olmayan zevat dahi mevcuttur. Binaenaleyh biz Avrupalılar gibi bir Türk hükümeti tanımıyoruz. Tanıdığımız bir şey varsa o da yirmiş beş seneden beri bir zalimin baziçe-i mel'aneti olan Osmanlı hükümetidir.”⁷⁷ İbrahim Temo da dergisinde “Arnavud kavm-i necibi” veya “cesur Arnavudlar” gibi sıfatlar kullanırken, Temo’nun mektuplarında “Bu insanlardan, ezcümle Türklerden nefret ediyorum” şeklinde ifadelerin kullanılması Osmanlıcılığın oldukça geniş yorumunu gösterir.⁷⁸

19. yüzyılın sonunda kültür ve dil bilincini geliştirmeye başlayan her etnik grup gibi, Kürtler de Kürt toplumunun ve kültürünün Osmanlı Devleti içinde gelişmesini hedefleyen çeşitli yayınlar yapmışlar, çeşitli cemiyetlerde bir araya gelmişlerdir. Bu kültürel ve düşünsel eylemliliğin amacı, Kürt dilinin, edebiyatının, tarihinin ve kültürünün sistemli bir şekilde incelenmesiydi.⁷⁹ 1908-1918 döneminde bu cemiyet ve yayınların siyasi bir hedefi olmayıp, I. Dünya Savaşı sonrasında bir kısmı açık bir milliyetçilik izlemiş, Wilson Prensipleri’nden etkilenecek Kürtlerin kendi kaderlerini tayin hakkı talep etmişlerdir. Kürt milliyetçiliği, hem Ermeni milliyetçiliğine benzemeye çalışmış, hem de ona tepki olarak gelişmiştir.⁸⁰

1. Babanzâde İsmail Hakkı Bey:

Babanzâde ailesinden İttihatçı İsmail Hakkı Bey, bu cemiyet ve yayınlarda yer alanların başında gelmektedir. II. Meşrutiyet’in özgürlükçü ortamında, yasal sınırlama tanımaksızın, kendiliğinden kurulan ve 16 Ağustos 1909’da Cemiyetler Kanunu’yla meşruiyet kazanan kültürel derneklerden biri Kürdistan Terakki ve Teavün Cemiyeti’dir.⁸¹ İttihatçılar tarafından, 1906’dan beri bulundukları Trablusgarp’taki sürgünlerinden azad edilen Bedirhanların da içinde olduğu, beş yüz ileri gelen Kürdün 15 Eylül 1908’de Vezneciler’de toplanmasıyla kurulan derneğin liderliğini iki rakip aile, Şemdinanlar ve Bedirhanlar oluşturmuştu.⁸² Bedirhan “fraksiyonu” modern laik eğitimden geçmiş şehirleşmiş aristokratları kapsarken, Seyyid Abdülkadir “fraksiyonu” dindar Sünnî Müslümanları çatısı

⁷⁷ “Bir Arnavud mektubuna cevab,” *Osmanlı*, no. 76, 15 Ocak 1901’den Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt*, s. 629.

⁷⁸ Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt*, s. 628.

⁷⁹ Özoğlu, s. 102 ve Bajalan, “Early Kurdish “Nationalists.”

⁸⁰ Naci Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2012), s. 87.

⁸¹ 1909 Cemiyetler Kanunu hakkında bkz. Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s. 205-208.

⁸² Bu toplantıdan önce Ayasofya Camii’nde biraraya gelen Kürtler, *Feyz-i Hürriyet* dergisinde Ermeni-Kürt şiddeti hakkında çıkan yazıya cevap olarak ‘sadık Kürt toplumuna’ karşı yapılan haksız iddiaların asıl hedefinin Kürt ağaları olduğunu belirtmiş, ‘şiddete bulaşmış bu kişilerin’ Ayan Meclisi’nde seçilmemesi için kampanya başlattıklarını duyurmuşlardır. Janet Klein, “Kurdish Nationalists and Non-nationalist Kurds: Rethinking Minority Nationalism and the Dissolution of the Ottoman Empire, 1908-1909,” *Nations and Nationalism* 13, Sayı 1 (2007): s. 144, doi:10.1111/j.1469-8129.2007.00281.

altında topluyordu.⁸³ Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir derneğin ömür boyu başkanlığına seçilmişti.⁸⁴ Toplantıya katılanlar, “kanlarının son damlasına kadar bütün Osmanlı yurdunda güvenlik ve barışı garanti eden ve Osmanlıların esenliğini temin edecek olan Anasayayı’ savunacaklarına” dair yemin etmiş, Anayasaya ve ‘yurtsever’ İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne zıt bir tutum izlemeyeceklerini, “önceki kötü yönetimden dolayı” zarar gören Kürt-Ermeni dostluğunu pekiştireceklerini söylemişlerdir.⁸⁵ Naci Kutlay, Cemiyet’in programındaki amacını açıklarken “Yüksek İslamî kurallar, Anayasa, Osmanlı yüksek nitelikleri, ilerleme, Meşrutiyet, Meclis, Hilafet ve Saltanat” gibi kavramlarla Kürtlerin bağlarını güçlendirmeyi hedeflediğini belirtir.⁸⁶ “İstanbul’da yaşayan Kürt âyanı için sosyal bir klüp” olan derneğe üye olma koşullarından biri İstanbul’da ikamet etmek ve Türkçe okuyup yazabilmektir.⁸⁷ Osmanlı kimliğiyle bölgenin sorunlarını dile getiren ve İttihatçıların programına ters düşmeyecek bir içerik taşıyan cemiyetin amaçları arasında “Kürdistan’da okulların açılması, Kürt memurların atanması, Kürt dilinin resmen kabul edilmesi, cemiyet üyesi milletvekillerinin mecliste etkili olabilmesi ve Kürdistan’ın ekonomik olarak ilerlemesi isteniyordu.”⁸⁸ Bunların yanı sıra Doğu vilâyetlerine “muktedir ve namuslu valiler tayin edilmesi, birkaç ana yol inşası, mahkemelerin yeniden ele alınması” gibi istekler de bulunuyordu.⁸⁹

İstanbul’da açılan bu cemiyetten bir müddet sonra Bitlis, Diyarbekir, Erzurum, Musul, Muş ve Van’da da benzer ‘klüpler’ açılrsa da İstanbul’daki bu cemiyet, Kürt aydınlarının ve ileri gelenlerin biraraya gelmesinden başka Kürdistan’daki milliyetçilik akımından haberdar olmak ve bunu kontrol etme amacındaydı. Bu ileri gelenler, II. Abdülhamit döneminde yararlandıkları ‘pozitif ayrımcılıktan’ dolayı Kürtlerden kuşku duyan İttihatçıları yeni rejime bağlı olduklarına inandırmaya çalışıyor, ‘Kürtlerin geri kalmış ve sorunlu imajına’ karşı çıkmayı hedefliyorlardı.⁹⁰ Tek taraflı olmayan bu isteğe karşı cemiyetin başkanı Abdülkadir, İttihat ve Terakki merkez komitesi tarafından yeni rejime bağlılık tesis etmek için Kürdistan’a

⁸³ Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 18.

⁸⁴ Özoğlu, *Osmanlı Devleti*, s. 103.

⁸⁵ Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 144.

⁸⁶ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, s. 147.

⁸⁷ Özoğlu, *Osmanlı Devleti*, s. 104.

⁸⁸ Bahattin Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim: Kürd Meşrutiyet Mektebi,” *Toplumsal Tarih*, Sayı 200 (Ağustos 2010): s. 74, Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler* (Ankara: Beybün Yayınları, 1992), s. 136’dan Zeynep Çamsoy, “Milli Mücadele Dönemi’nde Kürdistan Teâli Cemiyeti (1918–1927),” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007), s. 54.

⁸⁹ Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Meselesi* (Ankara: Kon Yayınları, 1979), s. 28’den Çamsoy, s. 55.

⁹⁰ Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 141.

‘misyoner’ olarak gönderilmek üzere seçilmiş, Ekim 1909’da Van’a varan Abdülkadir, valinin eşliğinde Anayasa hakkında bir dizi konuşma yapmıştır.⁹¹

Cemiyet, 9 Kasım 1908’de *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesini Türkçe ve Kürtçe olarak basmaya başlamış, gazetenin dokuz ay süren yayın hayatı, 31 Mart vakasından sonra Temmuz 1909’da sona ermiştir. İmtiyaz sahibinin Süleymaniyeli Tevfik, başyazarının Diyarbakırlı Ahmet Cemil olan gazetenin alt başlığında “Haftada bir kez çıkar, dinî, ilmî, siyasî, edebî ve sosyal bir gazetedir” ibaresi yer almaktaydı. Gazetede Babanzâde İsmail Hakkı, Seyyid Abdülkadir, Süleymaniyeli Fethî, Malatyalı Bedrî, Bediüzzaman Said-i Nursî ve Seyyâh Ahmed Şevkî gibi daha çok İslâm’ı Osmanlılık altında ortak payda olarak gören yazarlar yazmıştır. Gazetede, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü bozabilecek Girit ve Balkanlar’daki karmaşaya yer verilerek Kürtlerin varlığının Osmanlı bütünlüğü içindeki önemine değinilmiş, onların eğitim, özgürlük, modernlik gibi unsurlardan faydalanmasının sadece Kürt toplumu için değil, Osmanlı bütünlüğü için de önemli olduğu belirtilmiştir.⁹² Örneğin, Babanzâde İsmail Hakkı Bey Kürt kimliğinin önce İslâm, sonra Osmanlı olduğunu belirtmiş, “Dünyadaki hiçbir güç Kürtlük ve Osmanlılık arasındaki tarihî, kutsal ve samimi bağı yok edemez. Osmanlılık ile Kürtlük, aynı şekilde Kürtlük ile Osmanlılık birbirine bağlıdır; bu iki kelime ayrı düşünülemez. Eğer, Allah göstermesin, Osmanlılık yıkılsa, Kürtlük de yaralanır. Aynı şekilde, Allah korusun, Kürtlük zayıflar ya da azalırsa, Osmanlılık güçsüz kalır” demiştir.⁹³ “Kürtçeye Dair” isimli makalesinde ise, İsmail Hakkı Bey, Kürtçe eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini Osmanlılık temelinde şu sebeple savunmuştur: “Kürtler, Arnavutlar ve diğerleri ne kadar geri, dilsiz, edebiyatsız, sanatsız ve eğitimsiz bırakılırsa, Osmanlı devleti o kadar fakirleşecektir. Güç ve kalkınma eğitimle gelir. Eğitim ise dil ile kaimdir” demiştir.⁹⁴ Bir İttihatçı olarak İttihad-ı anasırı savunan İsmail Hakkı Bey, Kanun-i Esasi’nin tesis ettiği eşitliğe özellikle vurgu yapmıştır. Örneğin, her milletten en fazla temsilin sağlandığı Meclis-i Mebusan’ın açıldığı 17 Aralık 1908’den iki gün sonra şöyle yazmıştır: “Bizim milletimizin adı Kırmançtır. Bütün Kırmançlar aynıdır. Şehirlerimiz kutsaldır. Kürdistan yüce Osmanlı hükümetinin yönetimine tâbidir. Bizler de Osmanlı tebaasıyız. Türkler, Kürtler, gayri Müslimler, Yahudiler, Yezidiler, Nasturiler hepimiz eşitiz, çünkü hepimiz Osmanlı

⁹¹ Klein, “Kurdish Nationalist,” s. 144-145.

⁹² Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 139.

⁹³ Babanzâde İsmail Hakkı, “Kürtler ve Kürdistan,” *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, 22 Teşrin-i Sanî 1324 (1908), sayı 1, s. 3-4’ten İlhan Kaya, Enver Yalçın, Gülşah S. Çakmakçı, *Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi*, Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi (UKAM), 2015 ve Babanzâde İsmail Hakkı, “Kürdler ve Kürdistan,” *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*, 5 Aralık 1908’den Bajalan, “Between Conformism,” s. 817, 85. Dipnot.

⁹⁴ Kaya, Yalçın, Çakmakçı, s. 19.

toprağında yaşıyoruz. Hepimiz biriz, aramızda hiç fark yok. Bizim adlarımız ve diğer kutsal ulusların adları, hepimiz Osmanlıyız ve ülkemiz Osmanlıdır.”⁹⁵

Modernleşme unsurlarının Kürt toplumunda da yer alması gerektiğini düşünen ve ittihad-ı anasırı destekleyen Kürdistan Terakki ve Teavün Cemiyeti’ni, 1910’da Kürdistan Neşr-i Maarif Cemiyeti, 1912’de Kürdistan Muhibban Cemiyeti ve Kürt Hevi (Umut) Talebe Cemiyeti izlemiştir.⁹⁶ Maarif Nezareti ile iş birliği içindeki Kürdistan Neşr-i Maarif Cemiyeti, henüz cemiyetleri özgürlük temelinde değerlendiren İttihatçıların konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Cemiyet üyeleri, ‘milletin tenviri’ni amaçlayarak ‘Kürt numune mekteb-i ibtidaisi’ olarak Kürt Meşrutiyet Mektebi’ni kurmuş, Abdurrahman Bedirhan okulun müdürü olmuştur.⁹⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden farklı bir amaç taşımayan, kuruluşu *Tanin* gazetesinde duyurulan ve Meşrutiyet’e verdiği değer adından da anlaşılan okulun kuruluşunda, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nin de üyesi Babanzâde İsmail Bey’in Mart-Haziran 1911’deki Maarif Nazırlığı’nın payı olduğu söylenebilir.⁹⁸ Malmisanij, İsmail Hakkı Bey’in bakanlığı sırasında okulun isminin devletin nakdî yardımını alan listede olduğunu, verilen miktarın bin dokuz yüz kuruş olduğunu yazar, finansmanının varlıklı Kürtlerin bağışlarıyla sağlandığı okulun masraflarını karşılamak için bir gece düzenlendiğini ve iki bin beş yüz elli bilet basıldığını belirtir.⁹⁹ Ne var ki, okul, ‘maksad-ı teşekküllerinin neşr-i maârif olmayıp Kürtlük hareket-i milliye ve iftirâkiyesini hazırlamak olduğu’ düşünülerek bir müddet sonra kapanmıştır. Klein, bu tecrübeden sonra Bedirhanların memleketleri Cizre’ye döndüğünü, İngiliz ve Fransız belgelerine göre Cizre’de teknik okul açma teşebbüsünde bulunduklarını yazar.¹⁰⁰ Sadece İstanbul’daki örgütlenmenin siyasi oluşum için yeterli

⁹⁵ *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*, 6 Kanun-u evvel 1324 (19 Aralık 1909)’dan Bajalan, “Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı,” s.154.

⁹⁶ Cemiyetin kurucuları Mutkili Halil Koyalı, Diyarbakırlı Cemilpaşazade Ömer ve Kadri, Vanlı Fuat Temo ve Diyarbakırlı Zeki’dir. Cemiyet I. Dünya Savaşı sırasında faaliyetine son vermiştir. Jwaideh, s. 201.

⁹⁷ Djene Rhys Bajalan, *Jön Kürtler: Birinci Dünya Savaşı’ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)* (İstanbul: Avesta, 2010), s. 98 ve Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim,” s. 76.

⁹⁸ Okulun açılışı *Tanin* gazetesinde şu şekilde duyurulmuştur: “Sultan Mahmud Türbesi karşısında açılan Kürd Meşrutiyet Mektebi’nde okunan bir Mevlid-i Şerif’ten sonra, okulun ileri gelenleri, Meşrutiyetin faydalarından bahsetmişler, Kürdler için eğitimin gerekliliği ve faziletleri hakkında, dinleyicilere nasihatlerde bulunmuşlardır.” *Tanin*, 28 Mart 1910, s. 3’ten akt. Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim,” s. 76. Dönemin Dâhiliye Nezareti’nin okul hakkında kararı şöyledir: “Divanyolu Hoca Paşa Mahallesinde Şerefiyye Caddesinde yüz yetmiş beş numaralı Haşim Efendinin sahip olduğu handa açmışlardır. Hanın okul olarak kullanılması için Maarif ve Maliye Nezaretlerinden gereken bütün izinlerin alındığı ve bu okulda görev alacak müdür ve öğretmenlerinin herhangi bir kötü hallerinin olmadığı belirtilmiştir.” BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.), Dosya No: 60, Gömlek No: 2, 1328. M. 19’dan Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim,” s. 75.

⁹⁹ *Malmisanij, İlk Kürt Gazetesi Kürdistan’ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan* (İstanbul: Vate Yayınları, 2009), s. 86’dan Demir, “Devlet Destekli Kürtçe Eğitim,” s. 76.

¹⁰⁰ Klein, *Hamidiye Alayları*, s. 249-251.

olmadığını gören Abdurrahman Bedirhan, 1917’de *Kürdistan* gazetesinde okulun kapatılmasını şu şekilde yorumlamıştır:

Nerede bir nûr görse baykuş gibi kamaşan ve dâimâ zulmet içinde yaşamak isteyen İttihad ve Terakki, Kürt nümûne mekteb-i ibtidâîsi ve Kürt Neşr-i Maarif Cem’iyeti levhalarındaki Kürt kelimelerinin vücûdundan bu cem’iyyetin ve bu mektebin maksad-ı teşekküllerinin neşr-i maârif olmayıp Kürtlük hareket-i milliye ve iftirâkiyesini hazırlamak olduğunu istidlâl ettiği bahânesiyle bunları dağıtmak için a’mâl-ı desâise başladı. Doğrudan doğruya emrini vermeğe cesaret edemeyen İttihad ve Terakki Hükûmeti, bi’l-vasıta bu emeline muvaffak oldu. Hükûmetin bin türlü ta’cizâtıyla râhat bırakılmayan cem’iyyet, artık tahammül edemiyerek dağıldı ve işte asıl bu dağılmaktan siyâsetle iştigale başladı.”¹⁰¹

Bu yorum, kültürel taleplerin siyasi alana geçtiğini gören ve Osmanlıcılık fikrinin geçerliliğini sorgulayan İttihatçıların, dış destekle şekillenmeye başlanan Kürt milliyetçiliği karşısında daha sert bir tutum izlediğini gösterir.

Bir başka cemiyet olan Hevi ise, Ziraat Fakültesi’nden Cemilpaşazâde Kadri, Cemilpaşazâde Ömer, Van Mebusu Tevfik Bey’in oğlu Fuad Temo ve Diyarbakirli Cerrahzâde Zeki tarafından Ağustos 1912’de kurulmuştur. Cemiyet, Bajalan’ın nitelendirmesiyle, “Kürt siyasetinde ayrılıkçılık ve Osmanlıcılık dışında bir üçüncü yol”u temsil etmekteydi.¹⁰² Diyarbakır’ın nüfuzlu aileleri Cemilpaşazâdeler ve Pirinçizâdeler’in etkin olduğu cemiyet, kısa zamanda iki yüz üyeye ulaşmış, 1914 öncesine kadar İstanbul’da etkin olan ender cemiyetlerden olmuştur. Cemiyet, Ağustos 1912-Eylül 1914 arasında üç yayın yapmıştır: *Roje Kurd* (Kürt Günü), *Hetawi Kurd* (Kürt Güneşi) ve *Yekbûn* (Birleşme). Lausanne ve Erzurum’da da şube açan cemiyet, Bağdat’ta çıkan *Bange Kürd* (Kürt Çağrısı) gazetesiyle de irtibat kurmuş, İstanbul’daki yoksul Kürtler için hukuk bürosu açmıştır.¹⁰³

Hevi’nin yayınlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey, gazeteci Mevlanzâde Rıfat ile Cemiyet yanlısı Babanzâde İsmail Hakkı ve Abdullah Cevdet de yer almaktadır. Yayınlarda daha çok bölgeye ilişkin bilgi, haber ve şikâyetler dile getirilmiş, Kürtler için önemli olan eğitim, dil, ilerleme, Ermenilerle ilişkiler gibi konular işlenmiştir. Başta Türkler olmak üzere, Arnavutlar gibi başka milletlerde de görülen dili sadeleştirme ve okuma-yazmayı arttırma hedefleri dile getirilmiştir. Örneğin *Roje Kurd*’te Kürt dilinin gelişmesi için Süleymaniyeli Mesud Arapça’nın basitleştirilmesini önerirken, Abdullah Cevdet Lâtin harflerine geçişi savunmuş, Babanzâde İsmail Hakkı da Arap harfleri bırakılırsa, “Lâtin harflerine geçen Arnavutları taklit ederek suç işleneceğini ve Kürtlerin

¹⁰¹ Malmisanij, s. 90-91’den Bajalan, *Jön Kürtler*, s. 99.

¹⁰² Bajalan, “Between Conformism,” s. 806.

¹⁰³ Bajalan, “Between Conformism,” s. 811.

doğu ailesinden koparılacağını” söylemiştir.¹⁰⁴ Dil, eğitim ve kültür, Osmanlıcılığın henüz Türkçülüğe evrilmediği bu dönemde başlıca meselelerdi.

1913’ten 1914’teki seferberlik ilânına kadar yayınına devam eden *Hetaw-i Kurd* dergisi ise onuncu sayısında amacının “Kürtlüğe hizmet” olduğunu belirtmiştir. Buradaki amacın, kültürel varlığı devam ettirme ve bölgedeki Ermeni varlığına karşı kültürel birlik sağlama olarak yorumlanması doğrudur. Bu dergide de yazan Babanzâde İsmail Hakkı Bey, üçüncü sayısındaki bir yazısında, “istibdad döneminde Osmanlılığın en mühim direğini teşkil eden Kürt kavminin” ezildiğini, bunun üzerine “yağmâgerliğe teşvik edildiğini” ve bütün cinayetlerin Kürtlerin “vahşetine, taassubuna, hûnharlığına” atfedildiğini yazarken, Kürtler ve Ermeniler arasındaki husûmetin gerçeği yansıtmadığına değinir. Ona göre, “Kürtler hakikaten Ermenilerin canına kastetmiş olsalar, Berlin Muahedenâme’sinin 61. maddesi daha doğmamışken, kendilerine isnâd olunan bu vahşetleri icrâ etmezler, düşman etmelerine ramak bıraktıkları Ermenileri çoktan beri bîeser bırakmazlar mı idi? Sâir Osmanlılar gibi Kürtler de gayri Müslim vatandaşlarının mezhebine, cân, mal ve ırzına riâyetkârdırlar.”¹⁰⁵

Ermenilerle yapılan bu gibi kıyaslamalarda eğitim öne çıkmakta, Kürtler arasında okuma-yazma oranının düşüklüğü ve “aydınlanma ihtiyacı” sorgulanmaktadır. Örneğin Abdullah Cevdet, Kürt aydınlanması için, “makbul olanın memur olarak değil, öğretmen olarak Kürdistan’a dönmek” olduğunu yazıyordu.¹⁰⁶ Mevlanzâde Rıfat da buna katılmakla beraber, “önlerinde bir hedef olmadan Kürt gençliğini Anadolu’ya göndermenin sonuçsuz olacağını” söylüyordu. Ona göre, Kürt dilini yeniden canlandırmak için ‘usul-i cedid’e ihtiyaç vardı ve Hevi de “memleketlerine dönmeden önce Avrupa’da toplanan Ermeniler gibi” bu ‘milli görevi’ yerine getirecekti.¹⁰⁷ Okullaşma bunun için çok önemliydi. *Hetaw-i Kurd*’de Diyarbakır, Harput, Bitlis, Van ve Erzurum’da on yedi bin öğrenci için sadece yüz elli Müslüman okulunun olduğu, bu şehirlerde Ermenilerin Protestan ve Katolik misyoner

¹⁰⁴ S. Mesud, “Hurufumuz ve teshil-i kıraat,” *Roje Kurd*, 19 Haziran 1913; A. Cevdet, “Bir hitab,” *Roje Kurd*, 19 Haziran 1913; Babanzâde İsmail Hakkı, “Kürdlerin tealisi,” *Roje Kurd*, 14 Ağustos 1913’ten Bajalan, “Between Conformism,” s. 815.

¹⁰⁵ *Hetaw-i Kurd*, Sayı: 3, s. 49. İsmail Hakkı Bey’in bahsettiği Berlin Antlaşması’nın 61. maddesine göre, Osmanlı yönetimi, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ıslahat yapmayı ve Çerkezlerle ve Kürtlere karşı onların emniyetlerini güvence altına almayı kabul etmişti. İstenilen ıslahatı yapabilmek için Doğu vilayetlerine müfettişler gönderip raporlar hazırlanırken, maddenin uygulanması geciktirilmeye çalışılmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından verilen muhtıraya rağmen, bir müddet sonra bu devletler arasında var olan ihtilaflar sebebiyle Osmanlı yönetimi ıslahatların gerçekleşmesini ertelemiştir. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), s. 570-571. 19. yüzyıldan itibaren Kürt basını için bkz. Fetullah Kaya, “Osmanlı Döneminde Kürt Basını,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

¹⁰⁶ A. Cevdet, “Hetawi Kurd Gazetesi Muhrirlerine,” *Hetawi Kurd*, 18 Ekim 1913’ten Bajalan, “Between Conformism,” s. 814.

¹⁰⁷ M. Rıfat, “Muhterem ‘Hetawi Kurd’ Gazetesi Müessislerine,” *Hetawi Kurd*, 4 Aralık 1913’ten Bajalan, “Between Conformism,” s. 814.

okullarıyla yetmiş iki bin öğrenci için yedi yüz seksen okulları olduğu yazılmıştı.¹⁰⁸ Görüldüğü gibi, 19. yüzyılın ortasından itibaren merkezden uzak, parçalı ve içe dönük cemaatler arasında kültürel nüfuz ve eğitimle başlayan rekabet en son safhada milliyetçilikle kendini göstermiş ve merkezden kopmayı hedeflemiştir. Kürt aydınları arasında da bunun araçları, aşamaları ve nihai hedef konusunda görüş ayrılıkları olmakla birlikte “kültürel unsur” en başta gelmektedir.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti’nde yer alan ve Kürt basınında yazılar yazan İsmail Hakkı Bey (1876-1913), siyasete girmeden önce anayasa hukuku alanında bilinen bir hukukçu ve Mekteb-i Mülkiye’de hocadır. 1899’da yazdığı *Dreyfus Meselesi* ve 1911’deki *Hukuk-ı Esasiye* kitapları İsmail Hakkı Bey’in sosyo-kültürel konumunu anlamak bakımından önemlidir. *Dreyfus Meselesi*, Fransız Yahudi subay Dreyfus’un casuslukla suçlandığı ve vatan hainliği ithamıyla yargılandığı dava hakkında Osmanlıca ilk yayındır. Bu dava ile aydın kavramı ilk defa bir grup kimliği olarak belirlemiştir.¹⁰⁹ Fransız Yahudi subay Dreyfus’un casuslukla suçlandığı ve vatan hainliği ithamıyla yargılandığı dava her millettten aydınlar tarafından dikkatle izlenmiştir. Eric Cahm’a göre “Dreyfus Olayı, modern entelektüelin doğuşunu simgeler. Bu olayla birlikte modern entelektüeller, zekâsını kullanarak hayatını sürdüren kişilerin bir arada hareket etmeye başladığı ve destek olarak da kamuyu arkalarına alma çabasına giriştikleri bir dönemin başlangıç noktasını oluşturmuşlardır.”¹¹⁰ Auguste Comte’un ayrı bir toplumsal grup olarak sınıflandırdığı aydınlar, 19. yüzyılın sonundan itibaren, çeşitli birliklerle bir araya gelmiş ve toplumsal yapıya göre, yönetici elit, burjuvazi veya işçi sınıfıyla işbirliği sonucu demokratik reformlara öncülük etmiştir.¹¹¹ Babanzâde Hakkı Bey’in de içinde yer aldığı Osmanlı aydınları için de bu dava özgürlük, anayasa ve meşrutiyet kavramlarının içinin doldurulmasını sağlamıştır.

İlter Turan’ın belirttiğine göre, İsmail Hakkı Bey’in *Hukuk-ı Esasiye* kitabı ise siyaset bilimine atıfta bulunan ilk kaynaktır.¹¹² Kitaptaki Rousseau’nun Toplumsal Sözleşmesi’nde belirttiği “halk egemenliği” ile “Cumhuriyet” kavramları Mustafa Kemal’i etkilemiştir. Babanzâde İsmail Hakkı, Rousseau’yu eleştirel bir gözle değerlendirmiş, hükümetin halk

¹⁰⁸ B. Nacu, “Faatbirva ya evveli al-absâr,” *Hetawi Kurd*, 4 Aralık 1913’ten Bajalan, “Between Conformism,” s. 815

¹⁰⁹ Charles Kurzman, *Democracy Denied, 1905-1915 Intellectuals and the Fate of Democracy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008), s. 12.

¹¹⁰ Eric Cahm, *The Dreyfus Affair in French Society and Politics* (Londra: Longman, 1996), s. 68’den Evren Altınkaş, “Batıda, Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye’de Aydın Kavramının Gelişimi (1750- 1950),” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 124.

¹¹¹ Kurzman, s. 13.

¹¹² İlter Turan, “Türkiye’de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler,” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 40 (Mart 2009): s. 15.

tarafından seçilmesi gerektiğini yazmıştır. Zira Rouessau'ya göre cumhuriyet rejiminde reis-i cumhur veya hanedan hükümdarı farklılık göstermemektedir.¹¹³ Babanzâde İsmail Hakkı ise “Millî egemenliğin sembolü parlamentodur” görüşüyle, Mustafa Kemal'in sonraki yıllarda üzerinde durduğu önemli bir unsuru ilk belirtendir.¹¹⁴

Vefa İdadîsi'nden mezun olduktan sonra Mekteb-i Mülkiye'ye devam eden İsmail Hakkı Bey, Mülkiye'nin son sınıfında öğrenciyken Hüseyin Cahit Yalçın'ın sözleriyle, “Abdülhamit zamanında, küçük bir istiklâl ve haysiyet hareketinin” kurbanı olmuş, II. Abdülhamit'in okuttuğu mevlitte dağıtılan şekerleri yemeyerek protesto edince okuldan kovulmuş, Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir.¹¹⁵ Bu dönemde, İsmail Hakkı Bey hürriyet yanlısı bir grup olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir.

1897'de Hukuk Fakültesi'nden mezun olan İsmail Hakkı Bey, 1898'de *İkdam* gazetesinden arkadaşı Ali Reşad'la *Bismarck Hayat-ı Hususi ve Siyaseti* başlığıyla Bismarck'ın biyografisini yazmıştır. 1871'de Almanya'nın birliğini sağlayan, 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nın gözden geçiren Berlin Konferansı'nı toplayan ve Avrupa'daki dengeleri gözeterek Alman menfaatlerine göre politika belirleyen Bismarck, bir kuşak önceki dönemin aydınlarından Namık Kemal, Samipaşazâde Sezai ve *Basiret* gazetesini çıkaran Ali Efendi tarafından da incelenmiştir.¹¹⁶ 30 Temmuz 1898'de ölen Bismarck'ın biyografisinin

¹¹³ Mustafa Kemal'in Babanzâde'nin kitabından altını çizdiği bu konudaki satırlar şu şekildedir: “Rousseau'nun gözünde her ne kadar geçerli olan hükümet şekli Cumhuriyet ise de kendisi için Cumhuriyet hükümdarı ve hanedan hükümdarı ile kabul edilemez bir ayrılık olarak görmez. Gerçekte hükümetin tek temeli halk tarafından seçilmesidir. Yönetimi gösteren hükümet kendilerini seçenlere her zaman bağlı olduktan sonra her ne şekle girerse girsin uygundur”; Bekir Koç, Haldun Eroğlu, der., *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* (Ankara: Anıtkabir Yayınları, 2001) c. VIII, s. 230'dan Haldun Eroğlu, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 27-28 (Mayıs-Kasım 2001), s. 293.

¹¹⁴ Eroğlu, s. 293. Karşıt bir düşünce için bkz. Özgüç Orhan, “Türkiye’de Rousseau Algısına Eleştirel Bir Bakış: Atatürk Rousseau’dan Etkilenmiş Miydi?,” *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 17 (Bahar 2014), s. 227. Orhan, Atatürk'ün Türkçe çevirileri olan Rousseau'nun eserlerini Fransızcasından okuduğunun şüpheli olduğunu belirtir. Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'sinin ilk Türkçe çevirisinin anonim bir çevirmen tarafından 1913'te yayınlandığını (Ruso, *Mukavele-i İctimâiyye Yahut Hukuk-u Siyâsiye Kavâid-i Esâsiyesi*), Atatürk'ün 1921'de Meclis konuşmasından bir ay kadar önce temin edip okuduğu ve özel kütüphanesinde mevcut bulunan nüshanın bu çeviri olduğunu yazar. Çeşitli kaynaklarda Mete Tunçay ve Murat Belge'nin belirttiği üzere, Rousseau ve Montesquieu'yü, 1923 yılının başında, Batı Anadolu gezisi sırasında okuyan Mustafa Kemal, Babanzâde İsmail Bey'in yasama ve yürütme ayrılığı konusunda Rousseau'nun “kendine has bir görüş” takip ettiği fikrini benimser. Rousseau'da “kuvvetlerin ayrılığı asıl kuvvetin, devletin, yani egemenliğin ayrılması mânâsını asla ifade etmez. Yalnız bağımlı olan hükümette paylaşmaya izin vardır.” Buna göre Mustafa Kemal, “kuvvetler ayrılığı”nı Rousseau veya Babanzâde'den almayarak kendine göre yorumlamıştır.

¹¹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanıdıklarım* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 119. II. Abdülhamit döneminde resmi merasimlerde duyulan “Padişahım, çok yaşa” tabiri ve muhaliflerden duyulmaya başlanan “Yaşasın Hürriyet” tabirleri hakkında bkz. Ahmet Yüksel, “Padişahım Çok Yaşa! Hayır, Yaşasın Hürriyet! II. Abdülhamid Devrinde Birbirine Muhalif İki Ses,” *Turkish Studies* 9, Sayı 7 (Yaz 2014): s. 577-590.

¹¹⁶ Örneğin Sami Paşazâde Sezai, Bismarck'ın Alman Birliği'ndeki rolünü şöyle ifade eder: “On dokuzuncu asır nısf-i ahirinde ibir dâhi, bir çelik kafa, bir Bismarck, zekâ-yı harikuladesiyle kudret-i fevkaladesiyle, hülâsa seyf ve siyasetiyle, kurûn-ı vusta'nın asr-ı ahire kadar sürüklediği yüzlerce Alman Prenslüğinden otuz sekiz hükümetinden evvela kahren, cebren, sonra menfaaten, ırken, lisanen müttehit azîm ve tûvânâ bir imparatorluk,

yayınlandığı tarih 26 Ekim 1898'dir. Aynı yılda, 1890'da Bismarck'ın istifasından sonra başa geçen Şansölye II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarını ikinci defa ziyaret ettiği düşünülürse, Bismarck'a ilginin yalnızca Tanzimat sonrası birlik arayışı, Almanya'nın Osmanlı Devleti için model olabilme potansiyeli ve Osmanlı vatandaşlığının yeniden tanımlanması gereğinden kaynaklanmadığı diplomasinin de bunda payı olduğu söylenebilir. Ölümünden sonra *İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerindeki yazılarda Napolyon'la kıyaslanan Bismarck'ın "Avrupa'yı daha az sarstığı ve yirmi sene çabanın sonucunda sürekliliği olan bir eser oluşturarak Almanya'yı terakki ve kemal kaynağı bir devlet haline getirdiği" vurgulanmaktadır.¹¹⁷ Babanzâde İsmail Bey ve Ali Reşat'ın yazdığı üç yüz yetmiş altı sayfalık biyografiyi hazırlarken yazarlar, batılı kaynaklardan faydalanmışlardır. Ali Reşat üzerine bibliyografya denemesi yazan Eyüp Ertürk, kitabın Avrupalı bir devlet adamı üzerine kaleme alınan ilk kapsamlı biyografik çalışma olduğunu yazar.¹¹⁸ 1904'te ikinci baskısını yapan kitap, 1930'da Ali Reşat tarafından yeni harflere çevrilerek 1930'da Maarif Vekâleti tarafından "Büyük Adamlar" serisinde yayınlanmıştır.¹¹⁹

İsmail Hakkı Bey, 1902'den mebus seçildiği 1908'e kadar Bâb-ı Âli'nin "Matbuat-ı Ecnebiye" (Yabancı Basın) kısmında çalışmış, bir dönem *İkdam*'da dış siyaset ve hukuk yazıları yazmıştır. 1890'da Ahmet Cevdet Bey tarafından kurulan *İkdam*, ilk rotatif makinesini kullanarak döneminde yenilikleri takip eden ve dış dünyayı en iyi izleyen gazeteydi.¹²⁰ İsmail Hakkı Bey'in gazetecilik ve yazı alanında bilinmesini sağlayan ise *Tanin*'de yazdığı yazılardır. Hürriyetin ilânından kısa bir süre sonra, 1 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan ve 1925'e kadar kısa aralar dışında, isim değiştirerek de olsa, kesintisiz yayınlanan *Tanin*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır. Gazete, Tevfik Fikret, Hüseyin Kâzım ve Hüseyin Cahit tarafından kurulmuştu. Bir müddet sonra, Tevfik Fikret ile Selânik Valiliği'ne getirilen Hüseyin Kâzım gazeteden çekilmiş, gazete Hüseyin Cahit'e kalmıştır. 1908 ve 1912'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Bağdat mebusu seçilen İsmail

bir kayzerlik icat ve tesis etmişti." *Şura-yı Ümmet*, Nr. 140/44, 18 Kasım 1908'den Yusuf Ziya Altıntaş, "Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s. 694

¹¹⁷ Altıntaş, s. 169.

¹¹⁸ Bayram Eyüp Ertürk, "Ali Reşat Bibliyografyası Denemesi," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 3, Sayı 9-10, 2000, s. 216'dan Altıntaş, s. 171.

¹¹⁹ İbrahim Alaaddin Gövsa (der.), *Bismarck*, Büyük Adamlar Serisi 9 (İstanbul: Akşam Matbaası, 1927). Serideki diğer isimler şöyledir: Rousseau, Şeyh Sadi, Napolyon, Molière, Viktor Hugo, Rodin, Bismarck, Pasteur, Fuzuli, Sokrat ve Eflatun, Büyük Frederik, Kleopatra, Nedim, Simpson ve Lister, Kristof Kolomb, Rockefeller, Mimar Sinan, Hz. Muhammed, Buda, Ömer Rıza, Tolstoy, Cemaleddin Afgani, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Lenin, Lord Nordklif, Ahmet Midhat Efendi, Dante, Darwin, Shakespeare, Midhat Paşa, Tevfik Fikret, Köprülüzade Ahmet Paşa, Froyd, Danton ile Robespierre ve Gazi Osman Paşa.

¹²⁰ Uygur Kocabaşoğlu, "*Hürriyet*"i Beklerken *İkinci Meşrutiyet Basını* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 46.

Hakkı Bey, *Tanin*'de daha çok dış politika üzerine yazılar yazmıştır.¹²¹ Gazetede İsmail Müştak (Mayakon) ve *Servet-i Fünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Bey, Avrupa seyahatlerinden izlenimlerini, Halide Edip hikâyelerini, Mehmet Rauf, Mehmet Nafiz müstear ismiyle, edebiyat yazıları kaleme alırken İsmail Hakkı Bey de “*Irak Mektupları*” sütununda Beyrut, Şam, Halep, Bağdat ve Basra'ya ait gözlemlerini ve bu bölgelerde yaşanan olayları aktarmıştır.¹²² Yazdıkları, dönemin Osmanlıcılık anlayışı bakımından önemlidir. Örneğin, Anadolu vilayetlerinden toplanan vergilerin Şam'da bir tıp mektebine ve Ankara'da bir sanayi mektebine tahsis edilmesine ilişkin tartışmaların olduğu 1908 Meclisinde bazı mebuslar, kendi vilâyetlerinden toplanan verginin başka vilâyetlerdeki okullara harcanmasına karşı çıkıyor, diğerleriyle bu okulların herkese açık olacağını belirtiyordu.¹²³ Bu konu hakkında Lübnan'ı örnek gösteren İsmail Hakkı Bey, “Meşrutiyet'in ve Osmanlılığın faydalarından pay alıp, vergi ve askerlikten müstesna olmanın mümkün olmadığını” belirtiyor, “Osmanlı devletinin büyüklüğü ve muvaffakiyeti Lübnan'ın muvaffakiyetidir” diyordu.¹²⁴

Fransa ve İngiltere başta olmak üzere bazı Avrupa parlamentolarındaki tartışmaları ve dönemin önemli ekonomik ve sosyal meseleleri hakkında yazan İsmail Hakkı Bey'in İttihatçıların kabinesinde kısa bir siyasi görevi de vardır.¹²⁵ Arapça, Fransızca, Rumca bilen ve Mühendis Mektebi'nde Fransızca öğretmenini olan İsmail Hakkı Bey, Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı'ndan istifa etmesiyle, Cavit Bey'in kısa bir müddet süren vekâletinden sonra, 2 Mart ile 11 Haziran¹²⁶ 1911 arasında Maarif Nazırı olmuştur.¹²⁷ İsmail Hakkı Bey, nazırlığı sırasında eğitimin düzeltilmesi için bir tasarı hazırlamış, eğitim bütçesinin artması ve azınlık

¹²¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı *Tanin*'de şu sütunlar yer almaktadır: Siyaset, Harici Telgraflar, Dâhili Telgraflar, Tanin'in Müstahberât-ı Hususiyesi, Şuun, Mesâil-i Mühimme-i Dâhiliye, Mesâil-i Mühimme-i Hariciye, Vilayat, Dereden Tepeden, Karikatür, Bugünün Meselesi, Açık Sütunlar, Edebî Sayfalar, Varaka, Vukuat-ı Zabitan, Meclis-i Mebusan'da, Suriye'de Tanin, Arnavutluk'ta Tanin, Âsâr-ı Münteşire, Küçük Havadisler, İlim ve Fen, İlânlar, Tiyatrolar, Hikâye, Borsa, Irak Mektupları. 1910'dan itibaren gazete incelemesi ve Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in makale başlıkları için bkz. Mustafa Yılmaz, “*Tanin* Gazetesi İnceleme ve Seçilmiş Metinler (701-899 Sayılar),” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013). İsmail Hakkı Bey'in *Tanin*'deki dış politika yazılarının yorumlanması hakkında bkz. Faysal Mayak, “Babanzâde İsmail Hakkı'nın *Tanin*'de Yayınlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911),” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, Sayı 11 (Bahar 2010): s. 421-437.

¹²² Bu sütunda yer alan yazılar daha sonra kitap haline getirilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Babanzâde, *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*, der. Murat Çulcu (İstanbul: Buke Yayınları, 2002).

¹²³ Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, s. 81.

¹²⁴ Çulcu, s. 35.

¹²⁵ Babanzâde İsmail Hakkı Bey'in makale başlıkları ve içerikleri için bkz. Yılmaz, s. 50-57.

¹²⁶ Salih Erkek, görev süresini 11 Mayıs'ta bitirirken, Mustafa Ergün 11 Haziran demektedir. Mehmet Salih Erkek, “II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları,” *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXVIII, Sayı 2 (2013): s. 387. Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)* (Ankara, 1996), s. 253.

¹²⁷ Ordunun siyasetle ilişkisinin kesilmesi, masonluğun yasak edilmesi, sıkıyönetimin kaldırılması, padişah-kabine ve hükümet arasında bir denge kurulmasını isteyen muhalif mebuslarla İttihatçılar arasındaki uzlaşma sonucunda Talat Bey Dâhiliye Nazırlığı'ndan, Emrullah Efendi Maarif Nazırlığı'ndan istifa etmiş, bazı nazırlıklarda da değişiklik olmuştur.

okullarının denetimi hakkında çalışmalar yapmıştır.¹²⁸ Azınlık okulları meselesi, Meşrutiyet'in ilânıyla gündeme gelen önemli konulardan biridir. 1909'da Meclis'te Kânûn-i Esasî üzerine görüşmeler yapılırken, Osmanlı kimliğinin sağlanması için ortaöğretimin resmî dil olan Osmanlıca ile yapılması, bunun yanında azınlık dillerinin de öğretilmesi savunulmuş, Rum mebuslar buna karşı çıkmıştı. Ayrıca başta Makedonya olmak üzere Balkanlar'daki azınlık okullarına Osmanlı müfettişlerinin alınmak istenmediği, kendi denetimlerini kendilerinin yapmak istediği belirtilmekteydi. II. Meşrutiyet ile azınlık okullarındaki keyfi yönetim ve öğretime el koymak isteyen hükümetin karşısında Rumlar, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren kendilerine verilen orta ve yüksek öğretim kurma hakkı ile okulların denetlenmesinden ruhani liderlerin sorumlu olduğunu savunurken, İttihatçılar buna karşı çıkıyordu. Onlara göre eski ayrıcalıklar “reaya döneminden kalma ayrıcalıklardı.” Artık eşit vatandaşlar olarak Meclis’e girmişler ve her türlü ayrıcalık kalkmıştı. Talat Paşa anılarında, “eşitlik ve özel imtiyazların bir araya gelemeyeceğini anlayan Rumların” amaç ve çıkarlarının Osmanlılık fikrinin kesin olarak karşısında olduğundan bahseder ve Boşo Efendi'nin Meclis kürsüsünde yaptığı “Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım” açıklamasını örnek gösterir.¹²⁹ Hüseyin Cahit de Rum mebusların “vatanın mezarını kazmaya alttan alta uğraştığını” anlatırken “siyasi düşman” olarak nitelediği Boşo Efendi'nin idealinin “Türklüğün hayat hakkıyla taban tabana zıt bulunduğunu” belirtir.¹³⁰

Mebuslar dışında Patrikhane de Osmanlıcılığa karşıdır. Patrik III. Joachim'ın Rum haklarının gasp edildiği yönünde açıklama yapması üzerine Hüseyin Cahit, Patrikhane'nin hak ve adalet değil, imtiyaz istediğini söylerken, “Eşitlikten sonra tekrar imtiyaz istenmez, eğer istiyorlarsa tekrar reaya olsunlar” demiştir.¹³¹ 1910'daki Patrikhane krizini inceleyen Fujinami Nobuyoshi'nin de gösterdiği üzere, Osmanlı Rumları, Rum cemaatinin haklarını savunma adına, İttihatçıların Osmanlı birliği karşısında çeşitli manevralarla sık sık “anayasanın tesis ettiği özgürlük anlayışına” başvurarak meşruiyetini sağlamaya çalışıyordu.¹³²

¹²⁸ Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde*, s. 253.

¹²⁹ Alpay Kabacalı, haz.. *Talât Paşa'nın Anıları* (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2000), s. 18.

¹³⁰ Yalçın, *Tanıdıklarım*, s. 127.

¹³¹ Vangelis Kechriotis, “The Modernization of the Empire and the Community Privileges: Greek Orthodox Responses to the Young Turk policies” *The State and the Subaltern: Modernization, Society and the State in Turkey and Iran*, ed. Touraj Atabaki (Londra: I.B. Tauris, 2007), s. 65. Hüseyin Cahit, “Mektepler Meselesi,” *Tanin*, 13 Haziran 1909'dan Mustafa Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Balkanlarda Azınlık Okulları Sorunu,” *Türk Yurdu*, Sayı 29 (2009): s. 42.

¹³² Fujinami Nobuyoshi, “The Patriarchal Crisis of 1910 and Constitutional Logic: Ottoman Greeks' Dual Role in the Second Constitutional Politics.” *Journal of Modern Greek Studies* 27, Sayı 1 (2009): s. 14.

Mecliste eğitim dili hakkında da çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. İstanbul mebusu Kozmidi, “tebea-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyak ve intizam üzere olmak” suretiyle din derslerinin dışındaki derslerin Türkçe yapılmasının Kanun-i Esasi’nin tesis ettiği özgürlüklere aykırı olduğunu söylüyor, bu koşullar altında Rum cemaatinin Fener’deki “Rum Mekteb-i Kebir”’inin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğinden endişe duyduğunu belirtiyordu.¹³³ Diğer yandan Kozmidi gibi düşünmeyenler de vardı. Selanik mebusu Georgios Choneos, Rum kavminin “üç bin yıldır edebiyat-ı fevkaladeye haiz olduğunu” ve bundan hiçbir vakit vazgeçmeyeceğini söylerken Yunan dili ve eğitimini Osmanlı muadiliyle birleştirmeyi savunuyordu. Ona göre, “her ikisinin de yekdiğerine telifi mümkün” olup, biri geri planda kalırsa “İttihad-ı Osmaniyi ihlal” olacaktı.¹³⁴ Başta İzmir mebusu Pavlos Karolidis olmak üzere Osmanlıcılığı savunan on altı Rum mebus Teğmen Nicolaidis’in önderliğinde Rum Siyasi Cemiyeti’ni kurmuşlardı.¹³⁵ Bunun yanında, Doğu Federasyonunu savunan İstanbul merkezli Constantinople Cemiyeti de kurulmuştu. Tanzimat’ın eşitçi yaklaşımı ve modernleşmeci tutumunu benimseyen, burjuva sınıfından oluşan bu grup, Rum unsurların devletin ekonomik ve idari yapısına nüfuz etmesini talep ederek Osmanlı Devleti’nin “Hellenleşmesini” savunuyor, seküler yanıyla da ekümenikliğini savunan Patrikhane ile de çatışıyordu.¹³⁶

Nobuyoşhi, bu karşıtlıklara rağmen, Osmanlı Rum cemaatinin büyük ölçüde, anayasal haklarını 1862’deki “milli” düzenlemeler ve II. Meşrutiyet ile güvence altına aldığını vurgulayan Patrikhane’nin etkisinde kaldığını belirtirken, her aktörün II. Meşrutiyetin tesis ettiği anayasal güvenceye sığındığını söyler. Hem daha geniş bir Osmanlı kimliğini, hem de daha dar bir Rum kimliğini temsil eden oluşumlar da vardır. Örneğin, Teğmen Athanassios S. Nicolaidis ve diplomat Ion Dragoumis tarafından kurulan Constantinople Cemiyeti, meşrutiyetin ilk dönemlerinde İttihatçılarla aynı çizgideydi, fakat eğitim, Patrikhane ve kiliselerin konumu hakkında yapılan yeni düzenlemelerden sonra İttihatçılara muhalif olmuştu. “Doğu Federasyonu” altında Rumların ekonomik ve idari nüfuzunu arttırarak Hellen-Osmanlıcılığını savunan bu seküler cemiyetin ekümenik geleneği sürdüren ve Ortadoks birlikteliğini savunan Patrikhane ile aynı çizgide olmaması her cemaat gibi Rum cemaatinin de monolitik olmadığını gösterir.¹³⁷ Yunan ulusunun doğuşunu inceleyen Herkül Milas da Yunanlılar arasında ait olunan sınıfın ve milliyetçiliğin belirlediği döneme göre

¹³³ Kechriotis, s. 66. Hüseyin Cahit’in Kozmidi hakkındaki görüşleri için bkz. Yalçın, *Tanıdıklarım*, s. 139-141.

¹³⁴ Kechriotis, s. 66, 57. dipnot.

¹³⁵ Kechriotis, s. 61.

¹³⁶ Nobuyoşhi, “*The Patriarchal Crisis*,” s. 2-3.

¹³⁷ Nobuyoşhi, “*The Patriarchal Crisis*,” s. 3.

değişme olduğunu belirtirken, Yunan milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'nin diğer unsurlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini yazar.¹³⁸ Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet'ten itibaren cemaat içi ilişkiler, cemaat-devlet ilişkisi kadar belirleyici olmuştur. Talat Paşa bunu, “Jön Türkler, içte, bağınaz, nüfuz sahibi ve yalnız kendi çıkarlarını düşünen çeşitli milliyetlerden kimselerin siyasi sebeplerle hükümete karşı çıkardıkları güçlükler ve engellerle mücadele ediyordu” şeklinde ifade eder.¹³⁹

Babanzâde İsmail Bey'den önceki Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin nazırlığı döneminde, eğitimde birlik, azınlık okullarından Patrikhane yerine okul müdürlerinin sorumlu olması, bu okulların özel okul statüsüne alınması, bu okullardan mezun olanların sınavsız devlet okuluna veya memurluğa getirilmemesi, diplomaların bir yüzünün Osmanlıca, bir yüzünün Rumca yazılması ve müfettişler tarafından denetlenmesi en önemli konulardı.¹⁴⁰ 1910-1911 yıllarında “Ahz-ı Asker Kânunu” ile yüksekokul öğrencilerinin askerliği sorunu ve azınlıkların özel yüksekokul açma talepleri gündeme gelmiştir. Osmanlı Hükümeti kendi okullarının yeterli sayıda ve bütün Osmanlı vatandaşlarına açık olduğu gerekçesi ile azınlıkların özel yüksekokul açmalarına izin vermiyordu.¹⁴¹ İsmail Hakkı Bey, kısa süren Maarif Nazırlığında, selefi Emrullah Efendi'nin çizgisini devam ettirmeye çalışmıştır. “Türkleştirme” iddiaları karşısında, 21 Mart 1911'de mebuslar Rami, Nesimi ve Gani Beyler'le Bussios, Vamvakas ve Dingas Efendiler'le biraraya gelmiş, bazı konular üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Buna göre, müfettişler gayrimüslim okullarını istedikleri zaman denetleyebilecek, Bakanlığa rapor verecek, bir sorun halinde, İstanbul Maarif Müdürü karar verecek, müdürlükle Patrikhane arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, Bakanlık devreye girecektir.¹⁴² Bu dönemde, İsmail Hakkı Bey, Fener'deki Büyük Rum Okulu'nu ziyaret etmiş, Türkleştirme ve asimilasyon iddialarını reddedip, her milletin âdetlerini ve milliyetini koruyacağını belirtmiştir.¹⁴³ İsmail Hakkı Bey, 8 Mayıs 1911'de Maliye Nâzırı Cavid Bey ile beraber istifa etmiştir. Ergün'e göre, “Ortak istifanemelerinde bir süreden beri partideki karışıklıkların vazifelerini yapamayacak derecede etkili olduğunu, bu makamları daha başarıyla iş yapabilecek kişilere bıraktıklarını belirtiyorlardı.”¹⁴⁴ İsmail Hakkı Bey, istifasını

¹³⁸ Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 248

¹³⁹ Alpay Kabacalı, haz., *Talat Paşa'nın Anıları*, s. 19.

¹⁴⁰ Emrullah Efendi'nin nazırlığı 10 Ocak 1910 ile 18 Şubat 1911 arasındadır. Erkek, s. 387.

¹⁴¹ Emrullah Efendi, “Maarif Nazırının Beyanâtı,” *Sabah*, 20 Ağustos 1910'dan Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Balkanlarda Azınlık Okulları Sorunu,” s. 47.

¹⁴² Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde*, s. 254.

¹⁴³ “La question scolaire,” *Le Moniteur Oriental* 22, 25 Mayıs 1911'den Ergün, “II. Meşrutiyet Döneminde Balkanlarda Azınlık Okulları Sorunu,” s. 48.

¹⁴⁴ Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde*, s. 254.

geri alması hususunda Sadrazamın ısrarlarını ise kabul etmemiştir. Kendisinin 1912 yılında tekrar Bakan olacağı söylentileri ise gerçekleşmemiştir.

Bazı kaynaklarda İsmail Hakkı Bey'in adı, İshak Sukûti ve Abdullah Cevdet'ten farklı bir grupta, İttihat ve Terakki örgütünün kurucuları arasında geçmektedir. Feroz Ahmad, Babanzâde İsmail Hakkı Bey'i İttihatçıların dış siyaset konusundaki akıl hocası olarak tarif eder, Cemiyet'in ileri gelenlerinden olduğunu ama iç gruba girmediğini belirtir.¹⁴⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, onu Avrupa'yı bilen, okuyan bir münevver olarak tarif ederken, İttihat ve Terakki içinde askerlikle siyasetin ayrılmasını isteyen azınlığın içinde olduğunu belirtir.¹⁴⁶ Muhittin Birgen de İsmail Hakkı Bey'in Cemiyet'in hükümetin ve meclisin üstünde “rastgele işlere müdahale etmesine karşı olduğunu” ve Cemiyet'in konumunun kuvvetler ayrılığına uymadığı konusunda ileri gelenleri uyardığını yazar.¹⁴⁷

II. Hüseyin Şükrü Baban:

Cihat Baban'ın amcalarından Hüseyin Şükrü Baban (1890-1980) da entelektüel birikim ve siyasî konum bakımından anılmaya değerdir. 1908'de Galatasaray Lisesi'nden birincilikle mezun olan Şükrü Bey, Maarif Nazırı ağabeyi İsmail Hakkı Bey'in teşvikiyle 1909-12 arasında Fransa'da okumuştur. Oradayken *Tanin* gazetesinde Paris Mektupları başlığında yazılar yazmış, döndükten sonra Matbuat Umum Müdürlüğü'nde çalışmış ve 1912'de kardeşi Hikmet Bey'in Süleymaniye mebusu seçilmesiyle boşalan Mısır Fevkalâde Komiserliği'ne I. Dünya Savaşı başlayana kadar yaklaşık bir yıl vekâlet etmiştir. Musa Anter, anılarında, Şükrü Baban'dan bahsederken, Dâhiliye Nazırı Talât Paşa'nın, yakın arkadaşı Mustafa Zihni Paşa'yı ziyaret ettiği bir gün, kendisinin İskân Umum Müdürlüğü teklif ettiğini, Şükrü Bey'in “tecrübe noksanlığından” bunu kabul etmediğini belirtir.¹⁴⁸ Anter'e

¹⁴⁵ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004), s.120. Babanzâde İsmail Hakkı Bey'le ilgili anekdot, bu dönemle ilgilenenlerin malûmudur: Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda mebusluk yaptığı dönemde, milletvekillerinden kâtiplik yapan Abdülaziz Mecdi Efendi, yoklama için isimleri okurken sıra Babanzâde İsmail Hakkı Bey'e gelince yanlışlıkla ya da şaka olsun diye “Yabanzâde” biçiminde okumuş, İsmail Hakkı Bey de bu hatayı derhal “Baban'dır!” itirazıyla düzeltmiştir. İbrahim Alaettin Gövsa, s.v. “Babanzâde İsmail Hakkı,” *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* (İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946), s. 58.

¹⁴⁶ Yalçın, *Tanıdıklarım*, s. 120. Hüseyin Cahit, 31 Mart Vak'asından sonra Beyoğlu'nda açılan mason localarından birinde İsmail Hakkı Bey'in “kabul merasimine” denk geldiğini anlatır. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, der. Rauf Mutluay (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1976), 115.

¹⁴⁷ Birgen, c.1, s. 90-92. Birgen, Meşrutiyet'i takip eden günlerde, Talat Paşa'nın *Tanin*'i ziyaretinden bahseder ve “Bâbil kulesinin birbirinin dillerinden anlamayan ve her biri bir telden çalan bu mebus kalabalığından” şikâyet ettiğini yazar. Talat Paşa, İsmail Hakkı Bey'e “Bu kapağı kaldırıp bu kerizin taşmasına meydan vermemek galiba daha hayırlıymış.” demiştir. “Kapak, Abdülhamit rejimi, keriz de Osmanlı İmparatorluğu içinde mevcut siyasi cereyanlar hezeyanı idi. Fakat ne çare ki, işe başlanmış, geri gitmek kabil değildi.” Birgen, s. 109.

¹⁴⁸ Musa Anter, *Hatıralarım* (İstanbul: Yön Yayıncılık, 1991), s. 68.

göre Kürt Teali Cemiyeti'nin ikinci başkanı olarak Şükrü Baban "Kürt meselesinde çok çekingendi."¹⁴⁹

Mısır Komiseriyken, Mısır milliyetçilerini destekleyen Şükrü Bey, savaşın başlaması üzerine İngiliz Komiseri Sir Wingate'in hükümetten talebi doğrultusunda Kasım 1914'te İstanbul'a döner. Talât Paşa'ya, Sovyetler Birliği'nin barış görüşmelerine katılacak olan Brest-Litovsk Heyeti'nde görev almak istediğini belirten Şükrü Bey, bu heyette yer almıştır. Daha sonra, 1918'de Dâhiliye Nazırı Mustafa Atıf Bey'in özel kalem müdürü olmuş, Hürriyet ve İtilâf Partili İzzet Bey'in nezarete atanmasıyla görevinden alınmış, gazeteciliğe başlamıştır. Kardeşi Hikmet Bey'in satın aldığı *Tercüman-ı Hakikat* (*Tercüman*) gazetesini beş yıl boyunca yöneten ve 1944'e kadar başyazarlık yapan Şükrü Bey, Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal'e gazete adına bir kılıç hediye etmiştir.¹⁵⁰ Cumhuriyet döneminde Mülkiye Mektebi Müdürü ve Yüksek Öğretim Genel Müdürü olarak çalışmış, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde ordinaryüs profesör olarak ders vermiştir.

Gazeteci, siyasetçi ve yazar olarak İsmail Hakkı, Hikmet ve Şükrü Babanzâdeler, 'ittihad-ı anasır' çerçevesinde modernleşme unsurlarının Kürtlere de tesis edilmesini, Kürt dilinin, kültürünün gelişmesini eşitlik temelinde savunmuştur. Aşağıda bahsedilecek olan Ahmet Nâim Bey ise, diğer kardeşlerinden farklı olarak, devletin bütünlüğünün İslâm'ın birleştiriciliği altında tesis edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Hobsbawm'ın belirttiği gibi, 1830'dan 1870'e kadar olan dönemde yayılan ve kaynağını Fransız Devrimi'nin yurttaşlık idealinden alan "büyük" milletlerin "kitlesel, demokratik ve siyasal milliyetçiliğinin" karşısında 1870'den 1914'e kadar uzanan dönemde imparatorlukların eski politikalarına karşı "küçük" milletlerin tepkisi etnik ya da dilsel milliyetçilik etrafında yükselmiştir.¹⁵¹ Kohn da, akılcı ve yurttaşlık ekseninde ve burjuvaziye dayanan Batı milliyetçiliklerinden farklı olarak Doğu milliyetçiliklerinin "otoriter, mistik ve burjuvazinin olmadığı bir ortamda küçük bir entelektüel tabakanın liderliğine borçlu olduklarını" belirtir.¹⁵² Bu liderliğin yanında, içinde bulunulan toplumla kurulan ekonomik,

¹⁴⁹ Anter, s. 67.

¹⁵⁰ Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri (1453-1925)* (İstanbul: Avesta Yayınları, 1998), s.180-185'ten Kaya, s. 81 ve Mustafa İnce, "A Biography of Hüseyin Şükrü Baban: Diplomat, Academic and Journalist," *Turcologia* 7, Sayı 14 (Güz 2012): s. 107.

¹⁵¹ E. J Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 163.

¹⁵² Hans Kohn, *The Idea of Nationalism* (New York: Macmillan Co, 1967), Bölüm 7'den Orkunt Canyaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Bürokratik Elitin Modernleşme Çabaları ve Misyonerlik Faaliyetleri," *Journal of Yasar University* 9, Sayı 33 (2014): s. 5678.

siyasi, idari ve kültürel ilişkilerin yanısıra uluslararası gelişmelerin de etkisiyle milliyetçiliklerin oluşumu farklılık göstermiştir.

Babanzâdelerin, Meşrutiyetin ilk yıllarında İttihatçıların savunduğu şekilde Osmanlıcılığın bir parçası olarak gördüğü, burjuvazi temelinden yoksun, etnik ve dilsel alanda oluşturulmaya başlanan Kürt milliyetçiliği, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar “kültürel milliyetçilik” kapsamında değerlendirilmelidir. Kültürel, edebi ve folklorik içeriğin öne çıktığı “milli bilinç” kazandırmanın ilk aşamasını, millet fikrinin savunulduğu çeşitli siyasi hareketler takip etse de, “milli bilinç” bir ülkedeki sosyal gruplar ve yöreler içinde eşitsiz biçimde gelişmektedir.¹⁵³ Farklı aktörlerle tek bir yönde ilerlemeyen Kürtçülükte de, Janet Klein'in gösterdiği gibi, İstanbul ile Kürdistan'daki fark büyüktür. Ona göre, İstanbul'dakiler Batıdan etkilendikleri eğitim ve modernleşmenin Kürtler için gerekliliğini çok-kültürlü Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi bağlamında değerlendirirken, Kürdistan'dakiler II. Abdülhamit döneminde edinip II. Meşrutiyet ile kaybettikleri ayrıcalıklı hakları “Kürtlerin hakları” bağlamında almaktadır.¹⁵⁴ Buna güzel bir örnek Hevi Cemiyeti'nin kurucusu Cemilpaşazâde Kadri'nin Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti'nin açılışına yaptığı yorumdur: “İstanbul'un ve bütün Osmanlı ülkesinin geçirdiği bu karışıklık dalgası esnasında İstanbul'da Sultanlar tarafından birer görev veya maaşla alıkonan Saray'a mensup Kürt ümera ve paşaları; dayanaklarının çökmesiyle ne yapacaklarını şaşırılmış durumda kurtuluşu Kürtlükte bulmuşlardı. Kişisel kaygılarla birbirine zıt ve muhalif olan bu kişiler, 1908'de hürriyetin ilânından sonra bir Kürt derneği kurmayı düşünmüş, Kürt Terakki ve Teavün Cemiyeti açmışlardı.”¹⁵⁵

Naci Kutlay, kentlerde oturan eşrafın Osmanlıcı karakterinin, toprak mülkiyeti edinmeleriyle sosyal yapıya yansıdığını, “periferdeki” Kürtlerin ise İstanbul'un ekonomik ve kültürel gelişmelerinden ayrı düştüklerini ve bu yüzden farklılaştıklarını belirtir.¹⁵⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Muhittin Birgen'in yazdıkları da bunu doğrular. Ona göre, modern bir milli duygunun henüz gelişmediği yerlerde “birtakım feodaller ve derebeyler” hâkimdir. “Bu derebeyler, yalnız bulundukları yerlerde diledikleri gibi hâkim olmak istediklerinden kendilerini ihata eden siyasi hâkimiyete göre muhtelif oyunlar oynayan siyaset cambazlarından ibaretti. Örneğin, Arnavutların içinde Sırbistan'a, Avusturya-Macaristan'a,

¹⁵³ E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990), s. 26-27.

¹⁵⁴ Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 137.

¹⁵⁵ Cemilpaşazâde Kadri, *Doza Kurdistan: Kürd Milletinin 60 Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, s. 28'den Bajalan, *Jön Kürtler*, s. 86.

¹⁵⁶ Kutlay, *Kürt Kimliğinin Oluşumu*, s. 80.

İtalya'ya meyledenler, Müslümanlık duygusuyla Osmanlı İmparatorluğu'nu tutanlar veya “sırf kendi aralarındaki istirkaplar yüzünden İttihat ve Terakki'ye dayanmayı tercih edenler” bulunurdu. Arapların arasında Fransız ve İngiliz oyunlarıyla Kürtler arasında da İngiliz ve Rus oyunları vardı.”¹⁵⁷

Burjuvazi ve entelektüel birikimden uzak geç gelişen milliyetçiliklerde etnik bir geçmişten yeniden kendine mal etmede kültür ve dilin yanında din de önemli bir yer tutmaktadır. İttihatçı yeni yönetimi destekleyen İstanbul'daki Kürt ileri gelenlerin karşısındaki bölgedeki Kürt klüpleri, yönetimin, bölgeyi kontrol altına almak için Kürt ağalarını cezalandırmasına karşı çıkıyor, ‘Anayasa öncesi döneme’ dönme amaçları için ‘şeriatı dönüş’ şiarını kullanıyorlardı.¹⁵⁸ Bu cemiyetlerde yer alan, Bedirhan ailesi gibi geçmişte daha güçlü olan ailelerin, kendilerini Kürt milliyetçisi olarak konumlandırmalarında, eskiden kaybettikleri gücü yeniden tesis etmek istemelerinin payı vardır. Yani bu dönemde, İstanbul ve Kürdistan'da dile getirilen Kürtçülük, her iki grup için farklı anlamlar içermekte, ama her ikisinde de özerklik veya ‘azınlık milliyetçiliği’ hedeflenmemektedir. Bunlar, Gellner'in ulus tabanlı ulus-devlet oluşumu hedefleyen siyasi milliyetçilikten çok ‘milleti büyük bir cemaatin bir parçası olarak geleneksellik ve modernliğin karışımı bir unsur olarak gören kültürel milliyetçilik’ kapsamında yer almaktadır.¹⁵⁹

1908'de Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti gibi, çeşitli cemiyet ve “klüplerle” Osmanlılık kimliği altında buluşan Kürt milliyetçiliği Mütareke döneminde ise ayrılıkçı bir yöne evrilmiştir. Bu dönemde kurulan Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nde Mustafa Zihni Paşa ile Babanzâde Hikmet Bey ve Şükrü Bey'in isimleri kurucular arasında geçse de kısa bir süre sonra cemiyetten ayrıldıkları belirtilmektedir.¹⁶⁰ Cemiyetin başkanı, 1880'de ayaklanan Şeyh

¹⁵⁷ Birgen, c.1, s. 108.

¹⁵⁸ Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 143. Örneğin Diyarbakır ve Bitlis cemiyetleri, henüz II. Abdülhamit tahttan indirilmeden, Tevfik Paşa Hükümeti'ne bir telgraf çekerek “şeriatın tam manasıyla uygulanmasını” istemişlerdir. Safrastian'dan Shipley'e mektup, 8 Haziran 1909, [PRO: FO 195/2317].’den Klein, “Kurdish Nationalists,” s. 150, 29. dipnot.

¹⁵⁹ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), s.1; John Hutchinson, “Cultural Nationalism, Elite Mobility and Nation-Building: Communitarian Politics in Modern Ireland,” *The British Journal of Sociology* 38, Sayı 4 (Aralık 1987): s. 486.

¹⁶⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler c.1: II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 198, Oğuz Aytepe, “Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teâlî Cemiyeti,” *Tarih ve Toplum* 29, sayı 174 (Haziran 1998): s. 14 ve Şimşir, s. 299-300. Şimşir, kurucu listesini şu kaynaklardan derlediğini belirtir: Tunaya, c.1; Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılâp Hareketleri*, (Ankara: Baha Matbaası, 1956), s. 426; Uğur Mumcu, *Kürt-İslâm Ayaklanması, 1919-1925* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991), s. 156-157; Hakan Özoğlu, a.g.e. ve Suat Parlar, *Türkler ve Kürtler: Ortadoğu’da İktidar ve İsyan Gelenekleri* (İstanbul: Bağdat Yayınları, 2005), s. 546.

Ubeydullah'ın oğlu Seyid Abdülkadir (1851-1925)'dir.¹⁶¹ “Kâtib-i Umumi” olarak yer alan Şükrü Baban ile Tarık Zafer Tunaya'nın 1 Temmuz 1976 tarihinde yaptığı mülâkata göre, kendisi, 17 Aralık 1918'de kurulan cemiyetten kısa bir süre sonra ayrıldığını belirtse de, Ağustos 1919'da İstanbul'a gelen Amerikan heyeti King-Crane ile görüşen temsilciler arasında yer almıştır.¹⁶²

Kısa ama belirleyici bir evre olarak Mütareke dönemi, Kürt siyasi örgütlenmesi ve Babanların fikriyatı bakımından önemlidir. Meşrutiyet dönemine oranla ayrılıkçı bir tutum benimseyen Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, savaş sonunda Başkan Wilson tarafından önerilen Wilson Prensipleri'nin Kürt milletine de uygulanmasını istemiştir. Bu amaçla, cemiyete ek olarak 1919'da Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti, Kürt Hevi Cemiyeti, Kürt Kadınlar Teâlî Cemiyeti ile Kürt Millî Fırkası kurulmuştur. Tunaya'nın belirttiği gibi, bu cemiyetlerin tümü 1920'den önce İstanbul'da kurulmuş, aynı kişiler, ufak değişikliklerle, bu cemiyetlerin kurucu ve yöneticisi olmuşlardır.¹⁶³ Şemdinan, Bedirhan, Baban ve Diyarbakırlı Cemil Paşa aileleri önde gelmektedir. Cemiyet, *Jin* (Hayat) ve *Kürdistan* dergilerini çıkarmış, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi siyasal derneklerle yakınlık kurmuştur.¹⁶⁴ Bunların karşısında ise, “Türk camiasından ayrılmamayı savunan” Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti yer almaktadır.¹⁶⁵ Karabekir'e göre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul merkezinden bir heyet Kürdistan Teali Cemiyeti'ne birlikte çalışmayı teklif etmiş, bu teklif reddedilmiştir.¹⁶⁶ Cevat Dursunoğlu da, Süleyman Nazif'le birlikte cemiyete gittiklerini ve Seyit Abdülkadir ve arkadaşlarının kendilerine itilaf devletlerinin

¹⁶¹ Seyyid Abdülkadir, Şûra-yı Devlet Reisliği ve âyan üyeliği yapmıştır. 1919'da Binbaşı Noel ve Elazığ (Harput) Valisi Ali Galip'le beraber Sivas Kongresi'ni basma girişiminde bulunmuştur. 1925'teki Şeyh Sait isyanı sırasında yakalanmış, Şark İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiştir. Tunaya, c.1, s. 198.

¹⁶² Tunaya, c.1, s. 198-204.

¹⁶³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler c. 2: Mütareke Dönemi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 200.

¹⁶⁴ Tunaya, c.2, s. 202. Şerafettin Turan'dan aktaran Şimşir'e göre 22 Aralık 1918'de Hürriyet ve İtilâf Partisi ile cemiyet arasında bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmada özerk bir Kürdistan kurulacağı öngörülmüştür. Cemiyet Başkanı Seyyid Abdülkadir, üyeler Sait ve Mehmet Ali ile parti temsilcilerinden Konya mebusu Zeynelabidin, Karesi mebusu Vasıf ve Mustafa Sabri'nin imzaladığı bildiriye göre, “Çoğunlukla Kürt kavminin oturduğu memleketle, siyaset yönünden İslâm Halifeliğine ve Osmanlı Saltanatına bağlı olmak koşuluyla, bütün halkın çoğunluğunca seçilen bir yönetimin başkanlığı altında özerk bir yönetime sahip olacaktır.” Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne c.2* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998), s. 180'den Şimşir, s. 312.

¹⁶⁵ İstanbul'da açılan cemiyetin kurucuları Beyrut eski valisi İsmail Hakkı, Hicaz eski valisi Mahmut Nedim, Erzurumlu Hoca Raif Efendi, Bayezid mebusu Şefik, Diyarbakir mebusları Zülfü, Feyzi, Süleyman Nazif ve Cevat Beyler'dir. 10 Mart 1919'da açılan Erzurum şubesi Temmuz 1919'da toplanacak olan Erzurum Kongresi'ni düzenleyecektir. Sinan Hakan, *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)* (İstanbul: İletişim, 2013), s. 91.

¹⁶⁶ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz c. 1* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s.12'den Sinan Hakan, *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)* (İstanbul: İletişim, 2013), s. 89.

yardımlı edeceğını ve işbirliği önerisini reddettiklerini yazar.¹⁶⁷ Bütün bu cemiyetlerin ortak noktası, Doğu vilayetlerinin Ermenistan olacağı endişesiyle kurulmalarıdır.

1919 boyunca Kürt elitlerinin siyaseti en iyi İngiliz belgelerinde gözükmektedir. İstanbul Hükümeti'nin özerk bir Kürdistan fikrine yakın durduğunu belirten belgelerde "İstanbul'daki Kürdistan bağımsızlık hareketinde" Şeyh Abdülkadir, Seyid Taha, Doktor Abdullah Cevdet ve Süleyman Nazif'in öne çıktığı belirtilmekte, Mardin, Diyarbakır, Şırnak ve Süreyya Bedirhan'ın Mısır'da cemiyetler kurulduğu yazılmaktadır.¹⁶⁸ 10 Temmuz 1919 tarihli belgede, Sadaret'te yapılan bir toplantıda, eski şeyhülislâm ve dönemin kabine üyesi Haydarzâde, aralarında Seyyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan ve Mevlanzâde Rıfat'ın da olduğu ileri gelenlere Kürdistan'a Kürt bir valinin ve memurların atanacağına dair söz verdiği yazılmıştır.¹⁶⁹ Bunun yanında bölgedeki "Hristiyan katliamından" bahsedilerek "başbozuk Kürtlerden oluşturulan İngiliz birliklerinin bozguna uğradıktan sonra bütün İngiliz subay ve görevlilerinin alıkonulduğu" yazılmıştır.¹⁷⁰

Ermeni ve Kürt talepleri arasında çatışmanın yaşandığı ve İtilâf devletlerinin Sèvres Barış Antlaşması hazırlığında olduğu bu dönemde, 12 Şubat 1919'da Boghos Nubar Paşa'nın Paris Konferansı'na sunduğu bildiride Ermeni yurdu kurulmasının karşısında 22 Mart 1919'da "Kürt Heyeti Başkanı" imzasıyla Şerif Paşa bir bildiri sunmuştur.¹⁷¹ Bildiride "aşırı ölçüde emperyalist Ermeni taleplerinin" karşısında olduğunu belirten Şerif Paşa, demografik verileri sunarak Kürt taleplerinin haklılığını belirtir.¹⁷² "Kürt nüfusun çoğunluğunun bulunduğu bütün toprakları kapsayacak şekilde Kürdistan'ın sınırlarını çizmek üzere uluslararası bir komisyon görevlendirilmesini, bu topraklar içinde başka azınlıkların kalması durumunda, onlara da ulusal geleneklerine uygun olarak özel statüler verileceğini" yazan

¹⁶⁷ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadelede Erzurum* (1946), s. 18-19'dan Aytepe, s. 11.

¹⁶⁸ FO 371/4191, Belge No. 52558'den Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan* (Ankara: Dipnot, 2010), s. 36.

¹⁶⁹ FO371/4192 112204'ten Yeğen, s. 18.

¹⁷⁰ FO 371/4191, 21 Mayıs 1919; FO 371/4191, 27 Mayıs 1919'dan Yeğen, s. 46-47.

¹⁷¹ Mehmet Şerif Paşa (1865-1951): Hariciye Nazırı Süleymaniyeli Kürt Sait Paşa'nın oğludur. Bir dönem, İttihat ve Terakki Cemiyeti Pangaltı şubesinin başkanı olmuş, 1898-1908 arasında Stockholm elçisiyken Paris ve Cenevre'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemiştir. Zaman içinde Cemiyet'le görüş ayrılığına düşmüş, 1913'te Mahmud Şevket Paşa suikastından dolayı gıyabında idama mahkûm edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere ile anlaşmaya varmaya çalışan Kürt ayrılıkçılarının temsilcisi olmuş, Fransa ve İtalya'da yaşayarak 1951'de ölmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Rohat Alakom, *Şerif Paşa: Bir Kürt Diplomatinin Fırtınalı Yılları* (İstanbul: Avesta, 1998).

¹⁷² 1896'da Fransa Dışişleri Bakanı'nın Fransa Meclisi'nde yaptığı konuşmayı örnek göstererek "Doğu'daki Türk vilayetlerinde Ermeni nüfusun oranının yüzde on üç olduğunu belirttiğini" yazar. Diyarbakır vilâyetinde toplam nüfusun 840.000, Müslümanların 600.000, Ermeni ve Musevilerin 240.000 olduğunu belirtir. Şimşir, s. 305.

Şerif Paşa, 19-20 Kasım 1919'da Boghos Nubar Paşa ile ortak bir muhtıra hazırlamıştır.¹⁷³ Muhtıradaki "Ulusların kendi kaderlerini tayin etmeleri konusundaki ilkeye dayanarak büyük devletlerden birisinin koruması altında bağımsız bir Ermenistan ve bir Kürt devletinin kurulması" yönünde fikir birliğine varıldığı belirtilmektedir.¹⁷⁴

8 Aralık 1919'da ise, Seyyid Abdülkadir ile İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in görüşmesinde, Seyyid Abdülkadir'in Damat Ferit Paşa'dan aldığı vaadlerin Ali Rıza Paşa hükümeti tarafından göz ardı edildiği belirtiliyor, Damat Ferit Paşa'nın yeniden sadrazam olması durumunda Güneydoğu Anadolu'daki bazı merkezlere Kürt eşraftan valiler atama sözü verdiği söyleniyordu. Bu vali adayları arasında Seyyid Abdülkadir, yeğeni Şeyh Taha ve Babanzâde Mustafa Zihni Paşa'nın adı geçiyordu. İngiltere'nin Bağdat temsilcisi Wilson, "İstanbul'la daha kolay geçinebileceği için" Babanzâde'nin tercih edilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁷⁵

Şükrü Baban'dan duyduğunu aktaran *Tercüman-ı Hakikat* yazarı gazeteci Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu'na göre, Sultan Vahdettin Mustafa Zihni Paşa'yı kabul ederek galip devletlerin Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kuracağı, bu topraklarda yaşayan Kürtlerin de karşı manevra olarak Müslüman Kürt devleti kurma yolunda Paşa'ya liderliği üstlenip üstlenmeyeceğini sormuş, Paşa da ailesine danışması gerektiğini bildirmiştir. Sonunda aile, Hilâfet ve Osmanlı makamından ayrılmayı uygun görmemiştir.¹⁷⁶ Buna karşın, bu girişimlerden birkaç ay önce, Şükrü Baban Amerikan King-Crane heyetiyle görüşen grupta yer almış, "Türkiye'de 4-5 milyon, İran'da 3 milyon Kürt yaşadığı, Kürdistan'ın Karadeniz ve İskenderun Limanı'na açılması, Dicle ve Fırat'tan yararlanması ve Musul'un Kürdistan'a bırakılması gerektiği" belirtilmiştir.¹⁷⁷

Boghos Nubar Paşa ile Şerif Paşa'nın İtilâf devletlerine sunduğu bu ortak muhtıraya karşı İstanbul'a Osmanlı saltanatı ve hilafetine bağlılık telgrafları çekilmiş, bunların tümü 3 Aralık 1919'da Sultan Vahdettin'e takdim edilmiştir.¹⁷⁸ Aynı konu, 1920 başında toplanan ve büyük çoğunluğu Müdafaa-i Hukukçu olan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde de önemli bir gündem maddesi olmuştur. Hükümet, Şerif Paşa'nın konferansta belirttiklerinin Kürt halkı tarafından İtilaf Devletleri ve konferans nezdinde protesto edilmesi için Erzurum, Bitlis ve

¹⁷³ Tunaya, bildiriye 20 Aralık 1920 olarak belirtse de Sivas Kongresi'nin Ali Galip tarafından basılma girişimi ve meclisteki tartışmalar muhtıranın 1919 olduğunu düşündürmektedir.

¹⁷⁴ Şimşir, s. 307, Jwaideh, s. 252 ve Hakan, s. 297.

¹⁷⁵ Şimşir, s. 317 ve s. 388.

¹⁷⁶ Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, ed. İsmail Dervişoğlu (İstanbul: Kitabevi, 2009), s. 269'tan İnce, s. 107-108.

¹⁷⁷ 5-6 Ağustos 1919 tarihli gazetelerden aktaran Şimşir, s. 382.

¹⁷⁸ Hakan, s. 308.

Diyarbakır'a tebligat yapmış, 26 Şubat 1920 birleşiminde Erzincan, Bayezid, Erzurum, Diyarbakır, Siverek, Mardin, Adıyaman, Van, Hakkâri ve Hasankale'den gelen bağılık mesajları okunmuştur. Muhtıraya karşı Meclis'e gelen telgraflara göre, "Kürtlük ve Türklük bir kül (tüm)dü. Her ikisi de müşterek bir vatan içinde yekdiğerinin öz ve din kardeşi idi."¹⁷⁹ Mecliste, Şerif Paşa'yı kendilerini temsil etme hakkını verdiklerini söyleyen âyan üyesi Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarının, Kanun-ı Esasî'nin 46. maddesine göre "vatan ve padişaha bağlı olacağına ve Anayasa hükümlerine uygun hareket edeceğine" dair ettiği yemini bozduğundan âyan üyeliğinden düşmüş sayılması" gerektiğine yönelik önerge verilmiştir. Bu önergeyi verenlerden biri de âyan üyesi Babanzâde Ahmet Nâim Bey'dir. Ahmet Nâim Bey, *Journal d'Orient* gazetesine verdiği demeçte muhtırayı olumlu bulduğunu belirten Seyyid Abdülkadir'in, kendisine mâledilen demeçle ilgili açıklama yapması için gizli celse önermişse de, onun böyle bir demeç vermediğini söylemesi üzerine konu kapanmıştır.¹⁸⁰

III. Babanzâde Ahmet Nâim Bey:

Babanzâde Ahmet Nâim Bey (1872-1934), dönemin ileri gelen İslâmcı düşünürlerindendir. 1891'de Galatasaray Lisesi'nden, 1894'te Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Ahmet Nâim Bey, kuşağındaki Mustafa Sabri, Elmalılı Hamdi, Mehmet Âkif gibi İslâmcılar, II. Abdülhamit'in karşısında yer almakla birlikte İttihatçı değildir.¹⁸¹ Osman Ergin'in ifadesiyle "Galatarasay Lisesi'nde bir Garp diliyle modern müsbet ilimlerin mebadisini ve Mülkiye mektebinde idareciliği öğrenen Ahmed Nâim, bunlarla da kalmayarak medreselerde okunan İslâmi ilimleri ve Arap dilini de öğrenmiş Şark kültürünün anahtarını da elde etmiştir."¹⁸² 1894'te Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi'nde Arapça mütercimi olarak başlayan Ahmet Nâim, 1895'te ek görev olarak Galatasaray Lisesi'nde Arapça hocalığına başlamış, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Maarif Nezareti'ne geçmiştir. 1908 seçimlerinde Dersaadet mebusluğu adaylığını geri çeviren Ahmet Nâim Bey, Ekim 1915'te Dar-ül Fünûn Edebiyat ve İlahiyat Şubesi müderrisliğine atanmış, Ekim 1918-Ekim 1919 tarihleri arasında

¹⁷⁹ Tunaya, c. 2, s. 205.

¹⁸⁰ Şimşir, s. 314 ve Tunaya, c.2., s. 205. Gizli celse önerisi için bkz. *Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, 4 Mart 1920, 4. Devre, Cilt 1, s. 176-177. Seyyid Abdülkadir'in kendisini savunduğu meclis oturumu için bkz. *Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi*, 15 Mart 1920, 4. Devre, Cilt 1, s. 176-178.

¹⁸¹ Niyazi Berkes, dönemin İslâmcılarının 1876 Anayasası'nın savunmalarının, meşrutiyet yanlısı olmalarıyla karıştırılmaması gerektiğini söyler. Ona göre, İslâmcılar için en önemli nokta parlamentonun teşrii (yasama) gücünün artırılmasının şeriata aykırı olmasıydı. Örneğin, Mustafa Sabri, *Beyanü'l Hak* dergisinde "Tanrı'ya ait olan bir hak olarak" teşrii sözcüğünün kullanılmasının dine saygısızlık olduğunu yazmıştır. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyuş (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), s. 433.

¹⁸² Osman Ergin, "Ahmed Nâim: Zâtı ve Eserleri," Babanzâde A. Nâim, *İslam Ahlâkı'nın Esasları*, sadeleştiren Ömer Rıza Doğrul (İstanbul, 1945), s. 7'den Recep Kılıç, "Babanzâde Ahmet Nâim'in Felsefi Görüşleri," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36, Sayı 1 (1997): s. 299.

bir süre Dar-ül Fünûn'da umum müdürlüğü (rektörlük) yapmıştır.¹⁸³ 1919'da Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin Sultan Vahdettin'e tavsiyesiyle Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden Âyan Meclisi'ne üye olmuştur. Üyeliği, 4 Kasım 1922'de İstanbul Hükümeti'nin tasfiyesi ile son bulmuştur. İstanbul Hükümeti'nin ilgasından sonra T.B.M.M. Hükümeti Maarif Vekilliği tarafından hakkında *cevaz-ı istihdam* kararı verilerek Dar-ül Fünûn'da hocalığa devam etmiş, Edebiyat Fakültesi'nde genel felsefe, metafizik, psikoloji, ahlâk ve mantık dersleri okutmuştur. 1933 üniversite reformuyla emekli olan Ahmet Nâim Bey, 1934'te vefat etmiştir.¹⁸⁴

Hürriyet, eşitlik, kardeşlik, meşrutiyet gibi Batılı kavramların kullanıma girdiği II. Meşrutiyet döneminde, İslâmcılar arasında, felsefede Batı terminolojisinin yeri, “ilim dili” olarak Arapça'yla ilişkisi ve modern Batı felsefesinin İslâm-Osmanlı kültürü içinde nasıl inşa edilebileceği çokça tartışılmıştır. Babanzâde Ahmet Nâim Bey de bu tartışmaların ana aktörlerinden biridir. *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşat*'ta fikir akımı olarak İslâmcılık üzerine yazan, Ahmet Nâim Bey, *Türk Yurdu*, *İctihad* ve *İslam Mecmuası*'nda milliyetçilik, kadının konumu ve fıkıh usulü hakkında yayınlanan yazılara tenkitler yazmıştır.¹⁸⁵ Meşrutiyeti, Anayasanın uygulanması ve Meclisin açılmasından çok Osmanlı birliğini tesis etmeyi hedeflediği için destekleyen İslâmcılar arasında yer alan Ahmet Nâim'e göre “Müslim ve gayr-i müslim unsurları bir arada tutmak mümkün olmayabilirdi ama Müslüman tebaanın birlikteliği kesin olarak muhafaza edilmeliydi, çünkü Müslümanları birbirine bağlayan köklü ilkeler mevcuttu.”¹⁸⁶ Bu ilkelerin başında “kardeşlik” prensibi geliyordu. Bu kardeşlik

¹⁸³ Mebus adaylığı teklifini kabul etmediği dilekçede, “mebusluk kadar önemli bir görevin sorumluluğunu alma kudreti olmadığını ve siyasetle ilgilenmek istemediğini” belirtmiştir. Şam'dan gönderdiği dilekçe için bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), s. 69.

¹⁸⁴ İsmail Lütfü Çakan, “Babanzâde Ahmed Nâim,” *TDVİA* (İstanbul, 1991), s. 375-376, Kılıç, s. 300 ve Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 66-70. Hayatı hakkında bkz. Muallim Cevdet İnançalp, *Müderris Ahmed Nâim* (İstanbul, 1935), İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi-Metinler, Kişiler* c.1, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete İslâm Âlimleri* (İstanbul: Cihan Yayınları, 1987) ve Hüseyin Hansu, *Babanzâde Ahmet Nâim* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007).

¹⁸⁵ *Sebilür Reşat* ismini alan *Sırat-ı Mustakim* dergisini ılımlı ve modernist İslâmcılar çıkarmıştır. Dergi, İslâm'ı toplumun inancı olarak görmekte, devletin dinî meselelere müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Derginin yazarları Batıyı reddetmiyor, İslâm'a bağlı kalarak bilim ve teknolojiye ilerlenebileceğini düşünmekteydi. Dönemin İslâmcılık akımı için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003). Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 69. Muhittin Birgen, *Sebilürreşat*'ı “Cemiyet inkılâpçıların tehlikeli saydıklarını, Ziya Gökalp hareketi başlayıncaya kadar onun siyasi bir irtica aleti olmamasına dikkat ettiklerini” belirtir. Ona göre, gazete Cemiyet çerçevesi içinde daha rahat yayın yaptığından, Mehmet Akif'in etkisiyle siyasi bir gaile teşkil etmemiş, “fakat fikirleri mütemediyen geriye getirmeye” çalışmıştır. Birgen, c.1, s. 365.

¹⁸⁶ Meşrutiyeti eleştiren İslâmcılardan biri de Sait Halim Paşa'dır. Ona göre, idare eden sınıf, milli müesseseleri ıslah edemediğinden yabancı nüfuzuyla meşrutiyet toplumu, Doğu ile Batı zihniyetlerinin bocalaması içindedir. “Bir milletin siyasi şekli ve faaliyeti ancak tarihi ile mazisi ile tâbi olduğu sosyal ve siyasi usullerle ortaya çıkar.” Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 51-52.

prensibini zedeleyecek, birliğin dağılmasına neden olabilecek her türlü düşünce ve eylemden kaçınmak gerekirdi. Bu sebepten II. Meşrutiyet'in ilk ayında İstanbul'da "Uhuvvet-i Arabiyye-i Osmaniyye" isminde bir dernek kurulması üzerine şunları yazmıştır: "İnsaf ediniz. Biz bugün gayr-i müslim vatandaşlarımızı Osmanlı bayrağı altında toplamaya çalışıyoruz. Tanışalım, barışalım, diye onları agûşümüze alıyoruz. Ecnebilere bile kendimizi sevdirmeye gayret ediyoruz. Böyle bir sırada Müslüman kardeşlerimizin İslâm arasındaki birliğe aykırı bir mana hissettiren bir nam altında toplanmak gibi cefalarına tahammül edebilir miyiz? Tahammül etsek bile, o canımızdan muazzaz bildiğimiz, iki dünya saadetine yegâne vesilerniz olan dinimizce mesul olmaz mıyız?"¹⁸⁷

Modern Batı felsefesinin terimlerini yerlileştirirken onlara "milli bir kisve" biçmeyi amaçlayan Ahmet Nâim Bey, Georges Fonsegrive'in *Eléments de Philosophie* kitabını kendi notlarını da ekleyerek *İlmü'n Nefs* adıyla çevirmiştir. Tercüme ve uyarlamaya dayanarak *Hikmet Dersleri* ve *Felsefe Dersleri* kitaplarını yazmıştır. Çevirisinin önsözünde kavramların tam karşılıklarının olmaması sebebiyle Batı dillerinden yapılan çevirilerin anlaşılabilir durumda olduğunu, bu sebeple kendi çeviri kitabında pek çok kavramın karşılığı konusunda titiz çalıştığını belirtmiştir.¹⁸⁸ Modern felsefe ve bilim terimlerinin Türkiye'ye gelişinin tarihini inceleyen İsmail Kara'nın gösterdiği üzere, çeviri metnin dipnotlarında iki yüz civarında modern felsefe teriminin Osmanlıca karşılıkları yer almış, kitabın sonunda da tercümede geçen iki bin civarında Fransızca felsefe terimine teknik karşılıklar verilmiştir. Kara'ya göre Ahmet Nâim Bey, şark ve garp felsefesini bildiği kadar Fransızca ve Arapçası da kuvvetli olduğundan tercüme çok başarılıdır.¹⁸⁹

Ahmet Nâim'e göre "Felsefe bizde yeni ortaya çıkmış bir ilim olsaydı ıstılahlarını vazetmek o kadar zor bir iş olmazdı. Birkaç muallimin her kelimeye karşılık vaz'ında ittifak ederek talebe arasında neşr ve ta'mim etmeleri yeterli olurdu. Fakat işin nazik tarafı, felsefenin Garb'ı bilenlerimizce meçhul olduğu halde Ulum-u Arabiyye denilen ilimlerle iştigal edenlerimizce -medrese dersleri meyânında- bu asra kadar intikal etmiş epeyce parlak bir mazisi olması ve her iki tarafın yekdiğerinden haberdar olmaksızın çalışmasından dolayı ileride içinden çıkılmaz kargaşalıklara yol açılmak korkusudur." Ona göre, "felsefî terimleri belirleme konusunda bugün yapmamız gereken şey, yeni terimler uydurmaktan ziyade eski

¹⁸⁷ Ahmed Nâim, "Arap Kardeşlerimize Bir Nasihatımız," *İttifak*, İstanbul, 30 Ağustos 1908, Sayı: 14; M. Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de İslâm ve Irkçılık Meselesi*, (İstanbul:., 1976), s. 116-117'den Kılıç, s. 334-335. II. Meşrutiyet dönemindeki hilafet tartışmaları için bkz. Namık S. Turan, "Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet'e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet," *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 38 (Mart 2008): s. 281-322.

¹⁸⁸ Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 8.

¹⁸⁹ Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 26.

terimleri keşfetmek olmalıdır.”¹⁹⁰ Kara’ya göre, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş, medrese çıkışlı olmayan, özel olarak felsefe-kelam-tasavvuf eğitimi görmeyen bir aydının ihtiyaçlar doğrultusunda İslâm felsefesi-kelam-dil mirasının ana kaynaklarını, buradaki mantığı ve içeriği, Batılı kaynaklarla kıyaslayarak kullanması etkileyici olsa da Ahmet Nâim Bey, dönemi için bir istisna değildir.¹⁹¹

Ziya Gökalp’in “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak” amacını, “üç başlı vatan kaygısı” olarak tanımlayan ve gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirten Ahmet Nâim Bey, İslâmcı bir düşünür olarak milliyetçiliğe de karşıdır. “Bütün İslâm diyarı küfür diyarına düşmüşken, buradaki bir avuç Müslümanın ben Türküm, ben Arabım, ben Kürdüm, ben Çerkezim gibi iddialarla birbirine karşı sevgi ve dostluk bağlarını zerre kadar gevşetmeleri cinnettir. Arnavut kardeşlerimizin başına gelenler müthiş bir ibrettir. İslâm’ın son sığınağı olan bu diyar, Allah korusun Arnavutluk gibi küfür yurduna dönüşecektir” demiştir. Yakın arkadaşı Mehmet Âkif de kavmiyetçiliğin, batılıların halk arasına soktukları bir tefrika olduğunu, milleti birbiriyle boğuşturup halkı yorgun düşürdüklerini ve bunun “sömürgeciliğin bir keşif kolu” olduğunu söylemektedir.¹⁹² “Kavmiyetçiliğin” İslâm’da yeri olmadığını belirten Ahmet Nâim Bey, 1913’te *İslâm’da Dâvai Kavmiyet* adında bir kitap yazmış, kitabında, “Hülâsa Türklüğe değil, zaten Müslüman olan Türklere hizmet ediniz. (...) İslâmiyet namına, insaniyet namına, âtisinden pek ziyade korktuğum Türklük namına sizden niyaz ederim, halkı “çifte mefkûre” sahibi etmeyiniz” demiştir.¹⁹³ “Garpçı ve taklitçi zihniyetle kurtuluşun Avrupa müesseselerinde aranmaması gerektiğini” belirten Ahmet Nâim Bey’e göre, “Cenab-ı Hak, emirlerine itaatsizlik gösteren Osmanlı kavmini Balkan yenilgisiyle cezalandırmıştır.”¹⁹⁴

Ayet ve hadislerle milliyetçiliğin şeriate aykırı olduğunu, “her Müslüman’ın sevmek ödevinde olduğu Arapların kavmiyetinin bile İslâmlık’ta olmadığını” yazan Ahmet Nâim Bey’in de içinde yer aldığı İslâmcılarla Türkçülerin tartışmaları, dönemin aydınlarının entelektüel seviyelerini anlamak bakımından önemlidir. Örneğin, Ahmet Ağaoğlu, *Türk Yurdu* dergisinde yazdığı cevapta, cahiliye döneminin kabileciliğine karşı Kur’an’ın Arap ulusal bilincini yaratmada büyük rol oynadığını belirtmiş, İslâm’a hizmet gayesini

¹⁹⁰ Kılıç, s. 313-314.

¹⁹¹ Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 10.

¹⁹² İsmail Kara *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi-Metinler, Kişiler I* (İstanbul: Kitabevi, 1997), s. 373.

¹⁹³ Ahmet Şeyhun, *Islamist Thinkers in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic* (Leiden: Brill, 2015), s. 59-64 ve Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 72.

¹⁹⁴ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s. 72.

benimseyen Türklüğün ise kendi varlığı, dili, tarihini feda ettiğini yazmıştır.¹⁹⁵ Niyazi Berkes'e göre, Ahmet Nâim'in bu kitabı, İslâmcıların milliyetçilik akımına karşı kutsal savaş ilânıdır.¹⁹⁶ İslâmcılar, kanunların şeriata uygunluğu, kadınların örtünmesi, taaddüd-i zevcat (çok kadınla evlenme) gibi hukuki düzenlemelerin yanında, düello, güzel sanatların icrası, sigortacılık, kurban bayramında kurban paralarının Donanma Cemiyeti'ne verilmesi ve alafranga saat meselesi gibi sosyo-politik konularda da modernleşmecilerin karşısında katıydılar.

1918'den sonra sınırlı bir siyasi hayatı olan Ahmet Nâim Bey, asıl olarak İslâm felsefesi alanında yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Felsefe dilini bir düzene sokmak için Maarif Nezareti bünyesinde Dar-ül Fünûn'a bağlı olarak 1911'de kurulan İstilahât-ı İlmiye Encümeni'nde yer almıştır. Kurul, felsefe grubu başta olmak üzere sanat, fen ve teknik bilimlerin terimlerine Türkçe karşılıklar bulmak ve bir sözlük hazırlamak amacıyla kurulmuş, çalışmalar sonunda belirlenen terimler 1915 yılında Maarif Nezareti'nin yayımladığı *Felsefe İstilahât-ı Mecmuası*'nda (Felsefe Terimleri Dergisi) yer almıştır. Emel Koç'a göre, mecmuada beş yüze yakın terim arasına giren yalnızca Türkçe köklü dört terimin alınması, Türkçülük akımının başladığı yıllarda bile terimlerin hepsinin Arapça olduğunun ve Arapçacıların Türkçecilere üstün geldiğinin bir göstergesidir.¹⁹⁷

Arapça'yı hem bilim dili olarak hem de siyasî ve dinî birlik sağlama hedefindeki İslâmcılık için gerekli bir araç olarak gören Ahmet Nâim Bey, "yeni lisancı" Ziya Gökalp'in *Türk Yurdu*'ndaki İslâm'ın birleştiriciliği üzerine yazdıklarından farklı düşünmese de, Gökalp'in Arapça kavramların anlamını değiştirerek içini boşalttığını düşünmektedir. Gökalp'e göre "Lisanımızı mâna itibarıyla muasırılaştırmak, ıstılah cihetiyle İslâmlaştırmak lazım olduğu gibi sarf, nahiv, imlâ hususlarında Türkleştirmek de lâbüddür, yeni mefhumlar asrın, ıstılahlar ümmetin, lügatler milletin nâtıkasıdır."¹⁹⁸ *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*'ın yayınlandığı 1918'de bile Ziya Gökalp Osmanlıca ilim dilinin ve ıstılahların Arapça menşeli olmasını savunmaktaydı. Ahmet Nâim Bey'e göre ise, Arapça "Din dilidir,

¹⁹⁵ Tim Jacoby ve Hüsrev Tabak, "Islam, Nationalism, and Kurdish Ethnopolitics in Turkey," *Peace Review* 27, sayı 3 (2015): s. 347.

¹⁹⁶ Berkes, s. 437-438.

¹⁹⁷ Emel Koç, "Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük: Türkiye'de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük/Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri," *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4 (Yaz 2011): s. 75.

¹⁹⁸ Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, s. 36-37.

mükemmel bilim dilidir, atalarımızın geride bıraktıkları bilgi hazinesini açan bir uzmanlık ve beceri anahtarıdır” diye öğrenilmeliydi.¹⁹⁹

Siyasi ve Edebi Portreler kitabında Ahmet Nâim Bey’den bahseden Yahya Kemal, 1915’te Dar-ül Fünûn’a birlikte girdiklerini, “bu çok Sünni ve Hanefî müderrisimizin fazla teveccühüne muntazır olmadığını” belirtir.²⁰⁰ Ahmet Nâim Bey, mütarekeden sonra Dar-ül Fünûn’da, Yahya Kemal’in de dâhil olduğu, “milliyetçi müderrisleri tasfiye etme amacıyla kurulan” komisyonda yer almış, Ali Kemal’in Maarif Nazırı olmasıyla komisyon dağılmıştır. Yahya Kemal’in anektoduna göre, Ahmet Nâim Bey, 1921’de kendisinin *Tevhid-i Efkâr*’daki bir yazı dizisinde, İstanbul’un ruhani semtlerini “her şeyden evvel bir Türk gibi duyarak” yazmasına karşı çıkmış, İslâm’ı Türk efsaneleri için kullanmanın İslâm’ı tahrif ettiğini söylemiştir. Yahya Kemal’in belirttiğine göre, Ahmet Nâim Bey, Abdullah Cevdet’in bile İslâmiyet’e bu kadar zarar vermediğini söylerken “Bizim Abdullah Cevdet’in dinsizliğinden korkumuz yoktur, çünkü o sarahatla dinsizdir ve maddîdir; İslâmiyet’i yıkamaz. Hâlbuki sizin bu yazılarınız İslâm akaidini ve esasatını baştanbaşa tahrif ediyor” demiştir.²⁰¹ 1934’te ölmeden bir ay önce yolda karşılaştıklarını ve Ahmet Nâim Bey’in fikirlerinin dönüştüğünü söyleyen Yahya Kemal’e göre Ahmet Nâim Bey, “İslâmiyetin milli tahayyüle göre mevcut olmasına razı değildi.”²⁰²

1920lerin sonunda Dar-ül Fünûn’da öğrenci olan Niyazi Berkes de İsmail Kara’dan farklı olarak, modernleşme karşıtı olarak konumlandığı hocası Ahmed Nâim Bey’in ulus-devlet çağında zamanın ruhuna uyamadığını, dinî aidiyetinin millet aidiyetinden daha önde olduğunu söyler. Berkes, Nâim Bey’i milliyetçilik ve din konularında eleştirirken Arapça kavramların adaptasyonu konusunda hocalığı boyunca tutarlı olduğunu söyler. Ona göre, “Dilde sadeleşme konusunda okulda üç görüş hâkimdi. Dinci olanlar aşırı Arapçacı, yani “galatatçı”lar, modern Türkçeyi bir çeşit “çağdaş Osmanlıca” yapma yanlıları ve Türkçe kökenli saydıkları sözcüklerden başka tüm sözcükleri atma yanlısı olanlar. Benim kuşağımın tanıdığı en aşırı “galatatçı” Dar-ül Fünûn’da bize felsefe okutan Babanzâde Nâim Bey’di. Aşırı bir İslâmcı-Arapçı olan Babanzâde, senlibenli konuştuğu zaman herkes gibi konuşurdu,

¹⁹⁹Zafer Kızılkılı, “Babanzâde Ahmed Nâim’in Arapça Öğretimine Dair Bir Makalesi,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7, Sayı 1 (2007): s. 377.

²⁰⁰ Yahya Kemal, “Ahmet Nâim Bey’e Dair Bir Hatıra,” *Siyasi ve Edebi Portreler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s. 47.

²⁰¹ Kemal, s. 49.

²⁰² Kemal, s. 50.

ancak Arapça anlamında “milliyetçi” olduğu için, yüksek düzey kavramlarıyla konuşan felsefe, bilim, edebiyat dillerinin arı Arapça olmasının uzlaşmaz bir yanlısıydı.”²⁰³

Ahmet Nâim Bey’in öğrencilerinden biri de Macit Gökberk’tir. Gökberk, 1972’de Türkiye’de felsefe dilinin gelişmesi hakkında verdiği bir konferansta, Dar-ül Fünûn’a girdiği 1929’daki felsefe zümresinden bahseder. Ahmet Nâim, Orhan Saadettin, Halil Nimetullah (Öztürk), Mustafa Şekip (Tunç), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve İzmirli İsmail Hakkı’dan dersler aldığını söyleyen Gökberk, Ahmet Nâim Bey’in Arapça’nın felsefe dili olarak muhafaza edilmesi gerektiğini düşündüğünü ve bunun için yetkin ender isimlerden biri olduğunu belirtir. “Ziya Gökalp’in yolunda Türkçe’ye açılma akımında olan” Mustafa Şekip ile İsmail Hakkı Bey’i eleştiren Nâim Bey, Gökalp’in bulduğu yeni terimleri değil, İslâm felsefesi geleneğine uygun terimleri kullanıyordu. Gökberk gerek Ziya Gökalp’in gerek Ahmet Nâim Bey’in Arapça’yı felsefe ve bilim dili olarak dayatmalarının, Arapça terimlerin “çağımız için çok dar olan bir bilgi kadrosunu karşıladıkları için” doğru olmadığını söyler.²⁰⁴

İsmail Kara’ya göre modernleşmeyi dinî bir anlayışla inşa etmeye ve yerlileştirmeye çalışan Ahmet Nâim Bey’in, İslâm felsefesine olan katkıları yadsınamasa da 1910-1920 yılları arasında yazdıklarından İslâm’da modernleşmeyi savunduğu söylenemez. Onun muhafazakâr ve ilerlemeye karşı tutumu 1919’da gündeme gelen Dar-ül Fünûn’daki karma eğitim tartışmalarında görülebilir. Nâim Bey, Ali Kemal Bey’in Maarif Nazırlığı sırasında Dar-ül Fünûn’a kız öğrencilerin kabul edilmesi gündeme geldiğinde, buna karşı çıkanların başında gelmiştir. 8 Mayıs 1919’da Darülfünun Konferans Salonu’nda, karma öğretim ve tek üniversite konusunda müderrislerin onayını alan Maarif Nazırı Ali Kemal’in düzenlettirdiği ve Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın da katıldığı toplantıda, kız ve erkek öğrenciler aynı salonda bulunmuştur. Toplantıda Müderris Rıza Tevfik (Bölükbaşı) karma öğretim sürecini anlatan uzun bir konuşma yapmış, çeşitli tepkilerle karşılaşmıştır. Toplantıda, “İçeride, Dar-ül

²⁰³ İdeolojik olarak farklı yerlerde olsalar da Niyazi Berkes, Babanzâde Ahmet Naim Bey’in din ve dil konusunda kendi içinde tutarlı olduğunun hakkını veriyor. “Ders verdiği yerin adı “Ziya Gökalp Dershanesi” olduğu için zavallı adam, düşmanın büyük bir fotoğrafının asılı olduğu duvarın önünde oturmaya hükümlü bir kişi gibi görünür, onun uydurduğu bozuk Arapça sözcüklere gelinince başını arkaya çevirmeden “işte şurdakinin bir marifeti daha” derdi. Ne var ki, tutarlı olan Babanzâde’ydi. Eğer gerçekten din dolayısıyla Arapça’ya bağlılığınız söz konusuysa, onun inandığı gibi o dinin kutsal dili olan, adi dillerin üstünde soylu bir dil olan Arapça’yı bilmek zorunlu ise, en tutarlı yol sözcükleri onun gibi kullanmak olacaktır.” Niyazi Berkes, *Felsefe ve Toplumbilim Yazıları* (İstanbul: Adam Yayınları, 1985), s. 327-328.

²⁰⁴ Medreselerin kapanması ve Arapça’nın liselerden kaldırılmasıyla (1929) Arapça’nın bilim dili iddiasını kaybettiğini, 1932’deki Dil Kurultayı’nın yönlendirmesiyle Türkçe’nin bilim dili olma yoluna girdiğini belirten Gökberk, 1942’deki çok da başarılı olmayan kurultaydan bahseder. Ona göre yeni Türkçe felsefe terimleri için en önemli gelişme, 1940-1946 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı’nın Dünya Edebiyatı’ndan tercümeler dizisini yayınlamasıdır. 1951’de 1924 Anayasası’nın dili geri getirilmiş, 1952’de Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, on yıldan beri kullanılmakta olan felsefe terimlerinde değişiklik yapmıştır. Macit Gökberk, “Türkiye’de Felsefe Dilinin Gelişmesi,” *Değişen Dünya, Değişen Dil* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980), s. 139-160.

Fünûn Müdür-ü Umumî'si Ahmet Nâim Bey, dışarıda, *Sebilürreşat* dergisi ile Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi çılgınlıklarını yükseltirler.”²⁰⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun anılarında, “Toplantıda Ahmet Nâim Bey, hiç susmuyordu. Ben Dar-ül Fünûn Genel Müdürü bulundukça bu duruma izin vermem, diyordu ve birtakım direnmeler gösteriyordu. İçeride bu uyumu sağlamak zorunluydu. Ali Kemal buna kurnazca bir çare bulmuştu: Dar-ül Fünûn Genel Müdürlüğü görevini kaldırıp bu işi, Tedrisat-ı Âliye Müdür-i Umûmiliği'ne kattı” demektedir.²⁰⁶ Bu durumda Ahmet Nâim Bey idarî görevinden azledilmiş, müderrisliğe devam etmiştir.

D. Seçkin teorilerine göre bir değerlendirme:

Baban ailesinden Meclis-i Mebusan'ın I. döneminde (1908) İsmail Hakkı Bey (Bağdat), II. döneminde (1912) Hikmet Bey (Süleymaniye) ve Ahmed Nâim Bey (Basra) mebus bulunmuştur. Ahmad ve Rustow'a göre I. dönemde 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Yahudi ve 9 Slav olmak üzere toplam 288 mebus vardır.²⁰⁷ TBMM kayıtlarından aktaran Fevzi Demir'e göre ise, 121 sancaktan 281 mebus seçilmiş olup, 42 mebus da ara seçimlerle gelmiştir. Buna göre 170 Türk, 67 Arap, 31 Arnavut, 6 Kürt, 25 Rum, 12 Ermeni, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Ulah ve 4 Musevi olmak üzere toplam 323 mebus görev yapmıştır.²⁰⁸ Demir'e göre, II. Dönemde (1912) toplamda 282 mebusan 4, III. Dönemde (1914) ise toplam 290 mebusan 7 Kürt mebus görev yapmıştır.²⁰⁹ Türk mebuslar daha çok idareci, ulema ve toprak sahibi iken, Arap ve Kürt mebuslar eşraftan ve yerli ailelerden gelmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, seçilenlerin çoğunun farklı derecelerde millet bilincinde olduğunu belirtir. Örneğin Arap mebusları şöyle tanımlar: “Mamafih Arap dediğimiz mebusların hepsini aynı yaradılıştan zannetmek yanlış olur. Hicaz, Yemen Araplarıyla Suriyeliler arasında çok fark vardı. Ortada en çok gürültü yapan, kendilerini göstermeye çalışan Arap mebusları Suriye ve Irak halkından idiler.”²¹⁰

Bir grup kimliği altında, belli özellikleri olan aydının ve yönetici elitin ortaya çıkması ve bu grubun toplumu dönüştürmesi, her ülkede ekonomik, siyasî ve kültürel koşullara göre farklılık göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde bu aydınların yetişmesinde, okullardaki “siyasal

²⁰⁵ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülmuallimat'tan İnas Darülfünûnu'na,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10, Sayı 1 (2008): s. 97.

²⁰⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım* (İstanbul: Dünya Yayınları, 1998), s. 210'dan Ali Baltacıoğlu, s. 97.

²⁰⁷ Ahmad ve Rustow, s. 247.

²⁰⁸ Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi*, s. 160-161. Ahmet Bedevi Kuran daha farklı sayılar vermektedir: 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, 1 Ulah. Kuran, s. 477.

²⁰⁹ Ahmad ve Rustow, s. 333.

²¹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, “Meşrutiyet Hatıraları (1908-1918),” *Fikir Hareketleri* 4, Sayı 95 (1935): s. 261'den Demir, *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi*, s. 122.

sosyalizasyonun” rolü büyüktür.²¹¹ Sultana bağlılığın yerini “Vatan, millet, hürriyet, fedakârlık ideallerinin” aldığı bu okullarda yetişen ve sistem içinde yükselen yönetici elitler, toplumun veya bireyin maddi ve entelektüel ilerleme ihtiyacından çok “terakki” ilkesiyle devletin üstünlüğünü ön plana çıkarmaktadır.²¹²

Babanzâde ailesinin üyeleri de Tanzimat ve II. Abdülhamit döneminin ürünü olan sivil okullarda yetişmiş, yeni değer ve tutumları olan yeni seçkinler grubunun üyesidirler. Bu seçkinlerin, iktidar için hangi yollarla mücadele ettikleri, bu kümenin ayırt edici özellikleri ve üyelerin dolaşımı, siyasal tutumları, okullardan mezun olduktan sonra toplum üzerindeki etkileri ile toplumla ve devlet aygıtıyla ilişkileri önemlidir. Devlet idaresinde çalışan bürokratların çoğu gibi Mustafa Zihni Paşa, görev yaptığı yerlerde doğmuş çocuklarını İstanbul’daki modern lâik eğitim veren okullara göndermiştir.²¹³ Niyazi Berkes’in “özgün düşün yuvaları”²¹⁴ dediği bu okullarda, her bölgeden öğrenci olup, Tanzimat döneminden itibaren kentli gruplarla eşrafın ve yüksek tabakadan köylülerin çocukları, eğitim aracılığıyla elitler arasına katılmıştır.²¹⁵ Modern bir bürokrasi ve aydın sınıfının doğuşunu, eğitimin ve siyasetin tabanının genişlemesi izlemiş, bu gruplar zaman içinde yönetimde daha fazla yer edinmiştir.

Kemal Karpat, eğitim sonucunda “dikey hareketliliğin” yoğunlaşmasına rağmen, elitlerle kitlenin ilişkisinin değişmediğini, aydınların benimsediği değerlerin, içinden çıktıkları sosyal grup tarafından değil, dâhil oldukları yönetici elit tarafından belirlendiğini söyler, “siyaset üstü profesyonel bürokrasi” yaratıldığını yazar.²¹⁶ Bu dönemden itibaren, asıl siyasî işlevi aydınlar ve asker üstlenmiştir. Ahmet Nâim Bey dışında, İttihatçı olan Baban ailesinin üyeleri de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yapısına uygun olarak okumuş, diplomalı, genç,

²¹¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze: Elitler ve Din* (İstanbul: TimaşYayınları, 2010), s. 176.

²¹² Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze*, s. 176.

²¹³ Szyliowicz, öğrenci ve mezun profili bakımından Mülkiye’yi incelediği makalesinde, öğrencilerin yüzde elli sekizinin babasının bürokrat, yüzde on sekizinin din adamı, yüzde on dokuzunun esnaf veya tüccar, yüzde beşinin din adamı olduğunu belirtir. Joseph Szyliowicz, “Türkiye’de Seçkinlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme,” çev. Bülent Duru, Berk Mesudoğlu, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* 19, Sayı 186 (Aralık 1995): 12, doi:10.1080/00263207008700144.

²¹⁴ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 389.

²¹⁵ Tanzimat Döneminden II. Meşrutiyete kadar Osmanlı eğitim sisteminin toplumu ve devleti dönüştürme etkisi hakkında bkz. Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839-1908: Islamization, Autocracy, and Discipline* (Leiden: Brill, 2001). Örneğin, bu okullardan Mülkiye’ye bakıldığında, 1860-1907 arasında öğrencilerin coğrafi dağılımında yüzde kırk altı ile Marmara bölgesinin ardından, yüzde otuz bir ile bugün Türkiye sınırları dışındaki Irak, Suriye ve Arap bölgeleri gelmektedir. Szyliowicz, okulun 1869-1877 arasında orta dereceli bir okul olduğunu, Cevdet Paşa’nın Sadrazam’a verdiği tezkireden sonra yeniden düzenlenip kalitesinin yükseltildiğini belirtirken, II. Abdülhamit’in “tehlikeli düşüncelerden” korkması nedeniyle siyaset, sosyoloji, felsefe ve edebiyatın programlara dâhil edilmediğini söyler. Yine de Sultan’ın en iyi iki öğrenciyi saray hizmetlerine aldığı düşünüldüğünde, okulun Sultan tarafından takip edildiği ve bürokrasi için öneminin anlaşıldığı söylenebilir. Szyliowicz, s. 11.

²¹⁶ Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze*, s. 64.

yönetici kademe veya eşraftan gelmekteydi. Bu isimler birinci kuşaktan itibaren kaymakamlık, valilik, Mısır Komiserliği ve Matbuat Umum Müdürlüğü gibi bürokrasinin kilit noktalarında görev almış, bu konumları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu çizgi, Mosca'nın aile bağlarıyla oluşan seçkincilik nitelemesine (*hereditary meritocracy*) ve “toplumsal güç kaynağı olarak bilgi” tanımına uygundur. Buna göre, bütün toplumlarda iktidar, moral ve entelektüel güçleri kontrol edenler ve maddi güçleri kontrol edenler olarak ikiye ayrılır. Bilgi, mülk sahiplerinin gücünü dengeleyen önemli bir güç kaynağıdır. Zamanla bireysel başarı, en az servet ve doğum (aristokratik etkenler) kadar değerli bir varlık haline dönüşmüş, devletten bağımsız yeni seçkinler ortaya çıkmıştır.²¹⁷

²¹⁷ Gaetano Mosca, *The Ruling Class* (New York: McGraw-Hill Book Company, 1969) ve Nagendra Ambedkar, “Political Elites: Theoretical Perspectives,” *The Indian Journal of Political Science* 53, sayı 2 (Nisan 1992): s. 256-257.

BÖLÜM II

Kültürel sermaye: Siyasî elit olarak Cihat Baban

A. Galatasaray Lisesi:

Pierre Bourdieu'nün “alan” kavramı, belli bir dönemdeki siyasi, entelektüel, sanatsal ve dilbilimsel kavramların zaman içerisinde kazandığı ve kaybettiği anlamları ve beraberinde getirdiği yeni anlayışları belirtmekte, bunun dönemle birlikte değerlendirilmesini savunmaktadır. Bu alanların “yaşam düzenlerinin” tarihsel bir yapısı ve özneler arasındaki iletişim ve ilişkilere hâkim olan unsurları vardır. Bourdieu alanlar arasındaki ilişkiyi açıklamak için sermaye kavramını kullanır. Bu alanlardaki en önemli unsurlar toplumsal, kültürel ve ekonomik sermayedir. Aile içi toplumsallaşma ve dost/tanıdık çevresi vasıtasıyla biriktirilen “toplumsal sermaye,” eğitime yapılan yatırımla biriktirilen “eğitimsel sermaye,” eğitimin farklı bir entelektüel stratejiyle kültürel üretim alanında “saf kültüre” dönüştürülmesiyle biriktirilen “kültürel sermaye” ve hepsinin nihai olarak bir arada eritileceği “ekonomik sermaye.” Bu sermaye biçimlerindeki farklılıklar ve onların dönüştürülme dinamikleri alandan ayrı değildir.²¹⁸

“Toplumsal sermayesiyle” Süleymaniye ve İstanbul'da belli bir konumda olan Babanzâde ailesinin üçüncü kuşağına mensup Cihat Baban, 1914'te İstanbul'da doğmuştur. Babası ve amcalarının konumları itibarıyla zengin bir kültürel ortamda yetişen Baban'ın çocukluğu Mütareke döneminde geçmiştir. Yazılması üç yıl süren *Politika Galerisi* kitabında, Baban, İngiliz askerlerinin İstanbul'da bulunduğunu hatırladığını belirtir, 6 Ekim 1922'de Refet Bele önderliğinde gelen Türk ordusunun coşkuyla karşılanışını anlatır.²¹⁹ Çocukluğunu Mütareke döneminin ağır koşullarında yaşayan Baban, öğrenciliği sırasında rejimi destekleyen öğrenci hareketlerinin içinde yer almıştır. İlkokuldan sonra amcaları gibi Galatasaray Lisesi'ne giden Cihat Baban'ın bu dönemdeki sınıf arkadaşlarının bir kısmıyla gelecekte de gazetecilik ve siyasette yolları kesişmiştir. Nihat Erim, Ziyad Ebuzziya ve Vedat Dicle bu isimlerdendir.

Bourdieu, “burjuva habitus”unu anlatırken bir kişinin yatkınlıklarının, aile ve okulda şekillendiğini, bunların sonra da devam eden bir “sistem” oluşturduğunu belirtirken “sınıf

²¹⁸ Emrah Göker, “Durkheim'in Sol Eli: Pierre Bourdieu'nün Muhalefeti,” *Praksis* 3 (2001), s. 237.

²¹⁹ Baban, bu tarihi 6 Ekim olarak verse de Refet Bele'nin İstanbul'a gelişi 19 Ekim 1922'dir. Cihat Baban, *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 11. Bele, 30 Ekim 1922'de Galatasaray Sultanisi'ni ziyaret ederek burada bir konuşma yapmıştır.

habitus”unun ortak tecrübelerden oluştuğunu söyler.²²⁰ Cihat Baban’ın mezun olduğu 1931 yılındaki mezunların meslekleri ve öğretmenlerin niteliği bunu doğrulamaktadır. Edebiyat bölümünden 17 öğrenci, Fen bölümünden 8 öğrenci ve Ticaret bölümünden de 15 öğrenci mezun olmuştur. Baban’ın edebiyat bölümünden sınıf arkadaşları arasında şâirler Ziya Osman Saba ve Cahit Sıtkı Tarancı ile 1961’de Kurucu Meclis’te Milli Birlik Komitesi temsilcisi olacak olan hukuk profesörü Ragıp Sarıca dikkat çekmektedir.²²¹ 1921-1931 yılları arasında Sultani’deki öğretmenlerin bir kısmı okulun mezunu olup, II. Meşrutiyet döneminde yetişmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde görev almış, sonra Milli Mücadele içinde yer almış seçkinlerdir. Bir kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarında milletvekilliği de yapmıştır. Anılmaya değer bazı öğretmenler şöyledir: Ali Ekrem Bolayır Edebiyat (1921-23), Ahmet Şükrü Esmer İngilizce (1921-1924), Rüştü Uzel Kimya (1923-1927), Selim Sırrı Tarcan Beden Eğitimi (1924-1925), Muhittin Birgen ve Memduh Şevket Esendal Tarih, Reşat Şemsettin Sirer Yurttaşlık (1924-1926), Hasan Âli Yücel Türkçe ve Yurttaşlık (1924-1927), Ali Nihat Tarhan Farsça (1924-1945) ve Ethem Menemencioğlu İktisat (1925-1933) öğretmenliği yapmışlardır.²²² Bu isimlerin çoğu Cumhuriyet bürokrasisi içinde yer almaktadır. Toplumsal kökenleri benzer olan bu isimler, Bourdieu’nün “bilgi üretimi ve yetki alanlarında yaşayanlar” olarak tarif ettiği aydınlar kategorisine uymaktadır.

Lisenin sosyal çevresinin yanı sıra, dönemin atmosferini yansıtmaları bakımından 1929’da Galatasaray Lisesi Edebiyat ve Neşriyat Encümeni tarafından yayınlanmaya başlanan ve Cihat Baban’ın da yazılarının çıktığı *Akademi* dergisi incelemeye değerdir. Yayın kolunda yer alan Baban, ilk yazı tecrübesini bu dergide edinmiştir. Munis Faik (Ozansoy) (1911-1975) ve Cahit Sıtkı (Tarancı) (1910-1956) gibi isimlerin de dergide yazıları vardır. Daha çok edebiyat alanında yazıların çıktığı dergide dönemin kültür politikasının izleri görülmekte, siyasi ve toplumsal alandaki yeniliklere de değinilmektedir. Örneğin 15 Aralık 1930’da çıkan üçüncü sayıda, 2 Aralık’taki Atatürk’ün okulu ziyareti geniş yer almış, “Tarihi Bir Gün” başlığıyla on birinci sınıftan Munis Faik (Ozansoy) bir yazı yazmıştır. “Asırlara sığmayan, fakat asırları birkaç seneye sığdıran uçurumlu bir dehayı, mektebimizin duvarları bugün birkaç dakika olsun barındırabildi” cümlesiyle başlayan yazıyı “Gazi Hz. Yedinci ve Dokuzuncu sınıfları ziyaretleri” ve “mektebi terkederken” çekilmiş fotoğrafları takip etmiştir.²²³ 15 Ocak 1931’de çıkan dördüncü sayıda ise “Kubilay’ın Ölümü” başlığıyla

²²⁰ Pierre Bourdieu, *Bir Otoanaliz için Taslak* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013), s. 18.

²²¹ Cihat Baban’ın sınıf arkadaşları ve mezunların isimleri için bkz. Tahsin Berküren, *Galatasaray Liseli-Pilava Kaşık Atanlar (1868-2006)*, cilt 1 (İstanbul 2006), s. 56-57.

²²² Emel Engin, s. 290-295.

²²³ *Akademi*, Sayı 3 (15 Aralık 1930): s. 8-9.

“Menemen hadisesi” kınanarak, hadisenin “en derin yarayı gençlikle talebenin ruhunda açtı” denmiş, gençliğin irticacı “biaman” düşmanı olduğu ve Kubilay’ın hatırasının her Türk gencinin samimi ruhunda yaşayacağı belirtilmiştir.²²⁴ Hilmi Ziya (Ülken)’in “Hürriyete Giden Yollar,”²²⁵ ve Muhtar Hamdi’nin “Mefkure İhtiyacı”²²⁶ başlıklı yazıları da dönemin milliyetçi kültür politikasının örnekleridir.

Bir süre sonra yayınına ara veren *Akademi* dergisi, Mart 1947’de iki ayda bir olmak üzere yeniden yayınlanmaya başlayınca eski mezunlardan anıları derlemiştir. Bunlar arasında Cihat Baban da vardır. Baban birkaç sayıda lise yıllarıyla ilgili “Dünden Bugüne” başlığıyla yazılar kaleme almıştır. Artık *Galatasaray Dergisi* adını alan derginin sahibi Ercüment Ekrem Talu olup, Nadir Nadi, Orhan Şaik Gökyay, Nihat Sami Banarlı, Abdi İpekçi, Mümtaz Soysal, Selim Ragıp Emeç gibi isimler de yazmıştır. Cihat Baban, anılarına Kâzım Karabekir’in “Şarktan toplayıp yetiştirdiği yavrularla” mektebin ziyaretine gelişiyle başlarken “hâkî elbiseleri ve milli serpuşlarıyla “Türk hiç yılar mı, Türk hiç yılmaz” şarkısını dinlediklerini yazar. “Şarktan ve mücadelenin içinden gelen onların yanında biz İstanbul’da bu şereften uzak kaldık” diyen Baban, o gün okulda annesinin vefatının haberini aldığını ve arkadaşlarının onu teselli ettiğini belirtir. Milli mücadele dönemindeki zorlukları anlatırken İstanbul’u işgal kuvvetlerinden teslim alan Refet Paşa’nın, okulu ziyaretini “büyük milli sevinçle ve taşkınlıkla” karşıladıklarını söyler.²²⁷ Öğretmenlerinden bahseden Baban’a göre, “bir zamanlar yenilik ve garplilik, bir zamanlar hürriyet ideali olarak yaşayan Galatasaray, şimdi Türk milliyetçiliğinin mihrakı olarak bu vazifesine devam etmektedir.”²²⁸

Derginin ikinci sayısında da anılarına devam eden Baban, 1930’da on birinci sınıfta *Akademi* gazetesinde görev aldığını belirtir. Baban, Ebüzziya matbaasında basılan derginin başına Nihat Erim’in, Neşriyat koluna da Munis Faik (Ozansoy)’in geldiğini yazar.²²⁹ Haziran 1947’de *Pilav İlavesi* olarak ek sayı çıkaran dergide ise Ercüment Ekrem Talu, Selami İzzet Sedes, Selim Ragıp Emeç ve Abdi İpekçi gibi mezunlar pilav günleriyle ilgili anılarını

²²⁴ *Akademi*, Sayı 4, (15 Ocak 1931): s. 3.

²²⁵ *Akademi*, Sayı 6, (15 Mart 1931): s. 1-4.

²²⁶ *Akademi*, Sayı 7, (15 Nisan 1931): s. 1.

²²⁷ 19 Ekim 1922’de Kabataş Rıhtımı’ndan İstanbul’a varan Refet Bele, 30 Ekim’de okulu ziyaret etmiş, öğrencilere bir konuşma yapmıştır. Müdür Salih Arif Bey ve öğrenciler tarafından kapıda karşılanan Refet Paşa, konferans salonunda heyecanlı bir konuşma yapar. Mekteb-i Sultani’nin “Türkiye’nin garba açılan kapısı olduğunu, mektebin birçok vatansever evlat yetiştirdiğini, bundan sonra da yetiştireceğini ve artık vatanın imarına ve yükselmesine çalışmamız gerektiğini” belirten konuşma öncesinde, Bele ön sırada oturan Harbiye’den Fransızca hocası Mösyö Lambert’le kucaklaşır. “Salon alkış tufanına boğulur.” Bele’nin okulu ziyareti için bkz. Suat Aray, *Bir Galatasaraylının Hatıraları* (İzmir: TCDD Basımevi, 1959), s. 207-212 ve Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultani* (İstanbul: Galatasaraylılar Derneği, 2003), s. 276-279.

²²⁸ *Akademi*, Sayı 1, (Mart 1947): s. 2-4.

²²⁹ *Akademi*, Sayı 2, (Mayıs 1947): s. 18 ve 30.

yazmıştır. Baban da 1 Haziran 1947’de *Tasvir-i Efkâr*’da yazdığı “İlmin, Hürriyetin, Tesanüdün Sembolü Pilav” başlıklı kısa yazıyla dergiye katkıda bulunmuştur.²³⁰ Bundan sonra yazıları çıkmayan, sadece Şubat 1948’deki altıncı sayıda Orhan Karaveli’nin kendisiyle yaptığı röportajı bulunan Baban, yine okul anılarından bahseder. Gazeteciliğe başlamasında ailesinin etkisini anlatan Baban, amcası İsmail Hakkı Bey’den ve mütareke döneminde *Tercüman* gazetesini çıkaran babası Hikmet Bey’den etkilendiğini belirtir, okulda öğrenciyken son sınıfta Velit Ebuzziya’nın *Zaman* gazetesine tercüman olarak girerek gazeteciliğe başladığını söyler.²³¹ O dönemde, Hatay’ın “anayurda ilhakında türlü zorluklardan, takiplerden sonra” oraya giren ilk gazeteci olduğunu ve 1936’da da Adana’daki “Büyük Tufan”da kaldığını belirten Baban, gazetecilikte öğrendikleri için *Son Posta* gazetesini neşriyat müdürü Cevat Fehmi’yi anar ve Erzurum’da çıkardığı *Doğu* gazetesini sebebiyle “şarkta yalnız kalmasının” faydası olduğunu belirtir. Baban için “en zor tecrübe” ise, Velid Bey’in ölümünden sonra *Tasvir* gazetesini yaşatmasıdır. Baban, gazeteciliği Galatasaraylılara tavsiye ederken şöyle der: “Çokları bu mesleğe hor bakar ama o ancak içine girildikten sonra anlaşılabilir. Lisan bilir, aklı başında Galatasaraylı kardeşlerime bu hayata girmeyi hararetle tavsiye ederim. Mesleğin istikbalı vardır.”²³²

Cihat Baban’ın gençliğini yaşadığı Cumhuriyetin ilk on yılında Galatasaray Lisesi Edebiyat Bölümü mezunları, eğitimlerine daha çok hukuk, gazetecilik ve maliye alanlarında devam etmiştir. Mezunların sonraki meslekleri tüccarlık, büyükelçilik, bürokratik ve avukatlık arasında değişmektedir.²³³ 1931 yılındaki mezunlardan, biri Cihat Baban olmak üzere, 1933 yılındaki mezunlardan dört ve 1934 ve 1935 yıllarındaki mezunlardan da beşer milletvekili çıkmıştır.²³⁴ Baban’ın içinde bulunduğu zümre Cumhuriyet Türkiye’sinin en ileri seviyesini temsil etmekteydi. Bu elitler, Wright Mills’in *İktidar Seçkinleri* kitabındaki tanıma uymaktadır: “Benzer özgeçmişlere, karşılıklı sosyal ilişkilere, ortak değer ilgi ve çıkarlara sahip olup, en güçlü ve en etkin konumdaki bu elit gruplarının birlikteliği “iktidar seçkinlerini” oluşturur.”²³⁵ Tarihini bulamadığımız, ama 1960ların sonu olduğunu tahmin

²³⁰ *Galatasaray-Pilav İlavesi*, Özel Sayı 1 (Haziran 1947): s. 5. Bu özel sayıyı çıkaran Neşriyat Kolu şu isimlerden oluşmaktaydı: Orhan Şaik Gökyay, Şükrü Sarı, Vedat Özsan, Muzaffer Palanduz, Orhan Aktürel, Abdi İpekçi, Oğuz İmregün, Oğuz Aktulga, Rüçhan Altuğ, Doğan Yurdakul ve Şevki Vanlı. *Galatasaray*, Sayı 4, (Ekim 1947): s. 16.

²³¹ *Galatasaray*, Sayı 6, (Şubat 1948): s. 6.

²³² *Galatasaray*, s. 15.

²³³ Baban’ın sınıf arkadaşları olan on altı öğrencinin, üçü hukuk, biri mimarlık, biri tıbbiye, üçer kişi de gazetecilik, hariciye ile sanat ve ticaret alanlarında eğitimlerine devam etmişlerdir. Tahsin Berküren ve Aykut Kazancıgil, *Galatasaray Lisesi Mezunları 1871-1996: Yıllara-Sınıflara-Okul Numaralarına ve Soyadlarına Göre* (İstanbul: ARC, Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Hizmetleri A.Ş., 1997), Tablo 14, s. 36 ve s. 43.

²³⁴ Berküren ve Kazancıgil, s. 40.

²³⁵ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956).

ettiğimiz Galatasaray Lisesi Dergisinin özel bir sayısında “Galatasaray’ın Siyaset Alanına Çıkardığı Takım” başlıklı karikatürde de futbol takımı olarak siyasiler ve pozisyonları şu şekilde verilmiştir: Kaleci Suat Hayri Ürgüplü, Sağbek: Coşkun Kırca, Solbek: Turan Güneş, Sağhaf: Fethi Çelikbaş, Santrhaf: Cihat Baban, Solhaf: Çetin Altan, Sağaçık: Mehmet Şevket Eygi, Sağiç: Turhan Feyzioğlu, Santrofor: Nihat Erim, Soliç: Nadir Nadi, Solaçık: Mehmet Ali Aybar.²³⁶ Hemen her siyasi görüşteki bu devlet adamlarının toplumsallaşma sürecinde sosyal konumlarını güçlendiren lise eğitimi birinci aşamayı oluşturmuştur.

B. Üniversite:

Baban, liseden sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde öğrenim görmüştür. Hukuk eğitimi, II. Meşrutiyet’ten itibaren üniversitede en itibar gören alanlardandır. Bu, öğrenci sayılarından da anlaşılmaktadır. 1909’da Hukuk Mektebi’nin kontenjanı 25 öğrenci olarak belirlenmişken, kayıt için 1800 öğrencinin başvurmuş, ilk defa birinci sınıf için dört şube açılmış, bunlardan iki şubeye sultani ve idadi mezunları, ikisine de medrese veya özel öğretim görmüş olanlar kabul edilmiştir.²³⁷ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin tarihçesini yazan Tefik Özcan, hukuk eğitiminin kazandığı cazibenin kaynağını, II. Meşrutiyet’le birlikte kamu bürokrasisine girmenin yeniden önem kazanması, istibdatın sona ermesiyle siyasal katılım beklentisinin uyanması ve alınan nitelikli eğitimle siyasal alandaki şanslarının artmasına bağlar.²³⁸ Bu rağbet, ilerleyen yıllarda bir sınırlamaya gidilerek sadece sultani veya idadi mezunlarının okula kabul edilmesine neden olmuştur. Cihat Baban da bu ayrıcalıklı grup içinde yer alacaktır.

Üniversite öğrenciliği sırasında 1930’daki Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesini yaşayan Baban, bu dönemde Namık Kemal’i Anma Gecesi ve Milli Türk Talebe Birliği’nin düzenlediği mitingler gibi çeşitli etkinliklerin içinde yer almış, toplumun diğer katmanlarıyla beraber rejimin demokrasiye geçişinde ufak da olsa katkıda bulunmuştur. Yine öğrenciliği sırasında *Son Posta* gazetesinde çalışan Baban, Cevad Fehmi Bey’in yanında yazı işleri yardımcısı olmuş, bu arada İstanbul Ağır Ceza Mahkemesine de üye yardımcısı tayin edilmiş, mahkeme ve gazete arasında yoğun bir dönem geçirmiştir.

Cihat Baban’ın Hukuk Fakültesi’nde okuduğu 1931 ile 1934 arası, II. Meşrutiyet dönemine benzer şekilde, Cumhuriyet döneminin sosyo-kültürel ve ekonomik koşulları

²³⁶ Gülsün Güvenli, “Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Galatasaraylılar,” *Tarih ve Toplum*, Sayı 222, (Haziran 2002): s. 46.

²³⁷ İdadi mezunu olmayanlar ve medrese öğrencileri için “ihtiyat sınıfı” (hazırlık sınıfı) açılmış, ilk yıl bu sınıfa 860 kişi kaydolmuştur. Emre Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10, sayı 1 (2008): s. 6.

²³⁸ Özcan, s. 136.

gereği, yenilenmenin merkezde olduğu ve yükseköğretim reformunun gündeme geldiği bir dönemdir. Darülfünun'un inkılâplara yeterince sahip çıkmadığı, öğretim üyelerinin bilimsel yetersizlikleri ve üniversite geleneği oluşturmadaki konumu ile öğretim üyelerinin Türk Tarih Tezi'ni desteklememeleri, üniversitenin konumu hakkında tartışılan başlıca konulardır. Üniversitenin özerkliğini savunanlar, siyasi müdahaleyle üniversitenin düzelemeyeceğini, üniversite geleneğinin yavaş yavaş oluşacağını savunurken, Darülfünun'u "öteki Osmanlı kurumları gibi geçmişin kötü mirası" olarak görenler de vardır. Darülfünun tarihini yazan Emre Dölen, Cumhuriyetin ilk on yılında birinci, ikinci on yılında ikinci görüşün hâkim olduğunu belirtirken, basında çıkan yazıları örnek gösterir.²³⁹ İlber Ortaylı da Maarif Vekâleti'nin müfredat ve ders kitaplarıyla orta tahsil ve öğretmenler üzerinde bir denetim kurduğunu, ama İstanbul'daki yüksek tahsil kurumlarında aynı denetimi kuramadığını belirtir.²⁴⁰

Bu yıllarda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 884, Fen Fakültesi'nde 986, Hukuk Fakültesi'nde 1278 ve Edebiyat Fakültesi'nde 289 öğrenci vardır.²⁴¹ Hukuk Fakültesi öğrencilerinin sayısı II. Meşrutiyet'teki gibi diğer bölümlere oranla daha fazladır. 1934'teki Talebe Yazılma Talimatnâmesi'ne göre, üniversiteye kaydolmak için öğrenciler belirlenen ücret ve harcı ödemekte olup, önemli bir öğrenci kitlesi de devlet hesabına okumaktadır. Dönemin ekonomik koşulları göz önüne alındığında ücret ve harçlarının yüksek olduğu ve her ailenin çocuğunu üniversiteye göndermesinin mümkün olmadığı görülmektedir.²⁴²

Baban, 1933'te rejim tarafından davet edilen Malche'in raporuna göre düzenlenen ve devrimleri devam ettirmeyi misyonu sayan üniversitede öğrenim görmüştür. Malche, raporunda Darülfünun'un hukukî, idarî, sosyal, kültürel ve mimari yapısından bahsetmiş, eğitimin niteliğinin yükseltilmesi amacıyla müfredat, dil, yayın, kadrolar hakkında çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip "Cumhuriyet kurumu" olarak görülmeyen Darülfünun'un "siyasi ve içtimai büyük inkılâplar" karşısında "bitaraf bir müşahit" kaldığını, iktisat, hukuk, dil ve tarih alanlarındaki radikal değişiklikleri de takip etmediğini belirtir, "Yeni üniversitenin en esaslı vasfı milli bilgi ve inkılâpçılığıdır. Bunun içindir ki üniversitenin Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinin tedrisatı bu iki mühim esasa göre

²³⁹ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi: Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş*, cilt 3 (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), s. 3.

²⁴⁰ İlber Ortaylı, "Atatürk Devrinde Türkiye'de Tarihçilik Üzerine Bazı Gözlemler," *Gelenekten Geleceğe* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), s. 111.

²⁴¹ Widmann, s. 54.

²⁴² Dölen, c. 4, s. 278.

teşkilâtlandırılmıştır” der.²⁴³ Üniversite Emini Dr. Neşet Ömer’e göre de “Darülfünun İmparatorluk devrinin bütün müesseseleri gibi ruhunu Tanzimat’tan almış” bir kuruluştur. “Hakiki bir ilim seviyesine yükselmemiş, tecanüsten mahrum, ansiklopedik bir mahiyet göstermektedir.”²⁴⁴

1933 Dar’ül Fünun reformunu tecrübe eden ve hukuk gibi itibarlı bir alanda eğitim gören Cihat Baban ferd ve devleti birlikte alan ve Cumhuriyeti korumayı ana misyon edinen bir anlayışla yetişmiştir. Meslek hayatına adım atmadan önce, kuşağındaki çoğu öğrenci gibi, öğrenci derneklerinin düzenlediği rejimi destekleyen milliyetçi gençlik hareketlerinde yer almıştır.

C. Sınırlı bir siyaset denemesi: MTTB

Erken Cumhuriyet döneminde mevcut öğretmen ve öğrenci dernekleriyle mezun cemiyetleri kültürel sermayenin bir parçasıdır. Bunlar, daha çok siyasetten uzak, ortak talepler için toplanmış sosyal gruplardır.²⁴⁵ Dernek olarak örgütlenen Darülfünun öğrencileri üzerinde, üniversite yönetimi kontrol hakkına sahip olmasa da miting ve konferans düzenleme işleri idarenin izniyle mümkün olabiliyordu.²⁴⁶ Tıp Fakültesi Talebe Birliği Başkanı İbrahim (Öktem) ve Hukuk Fakültesi Talebe Birliği Başkanı Tahsin Bekir (Balta)’nın girişimiyle 1924’te kurulan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), bunlardan en bilinen cemiyettir. 1929 ile 1932 arasında faaliyetine ara veren cemiyet 1932’de tekrar kurulmuş, bünyesinde yayıncılık ve köycülük başta olmak üzere çeşitli kollar oluşturmuş, *Birlik* gazetesini çıkarmıştır.

Milliyetçi bir dernek olan MTTB, kendisini en çok “Vatandaş, Türkçe konuş” kampanyalarında göstermişti. Birlikteki öğrencilerin dil alanında “milli gayeyle” ilk defa

²⁴³Rejim değişikliğinden sonra 1924 tarih ve 493 Sayılı Kanun’la “İstanbul Darülfünunu” adını alan üniversitenin yeni rejimin beklentilerine karşılık vereceği konusunda kuşkular vardır. 1932’de “İstanbul Darülfünunu teşkilat kanunu layihasıyla beraber müessesenin tekâmül esaslarını ihzar etmek üzere” İstanbul’a gelen Prof. Malche, Ankara’da Başbakan İsmet İnönü ve Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey ile görüşmüş, 24 Ocak’ta başladığı incelemesini Haziran’da Maarif Vekili’ne sunmuştur. “*Üniversitemiz Ne Olacak,*” *Son Posta*, 1 Ağustos 1933, s. 6’dan Mesut Yücebaş, “1933 Darülfünun İlga ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı,” *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13, sayı 2 (Nisan 2014) s. 270. Rejim değişikliğinden sonra 1924 tarih ve 493 Sayılı Kanun’la “İstanbul Darülfünunu” adını alan üniversitenin yeni rejimin beklentilerine karşılık vereceği konusunda kuşkular vardır. 1932’de “İstanbul Darülfünunu teşkilat kanunu layihasıyla beraber müessesenin tekâmül esaslarını ihzar etmek üzere” İstanbul’a gelen Prof. Malche, Ankara’da Başbakan İsmet İnönü ve Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey ile görüşmüş, 24 Ocak’ta başladığı incelemesini Haziran’da Maarif Vekili’ne sunmuştur.

²⁴⁴“Darülfünundan Üniversiteye,” *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1933, s. 18’den Yücebaş, s. 271.

²⁴⁵ Bazı dernek ve cemiyetler şunlardır. İstanbul Muallimler Birliği Hey’et-i Umumiyesi, İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi Mezunları Cemiyeti, Diyarbakır Dicle İdman Yurdu Nizamname-İ Umumisi, İstanbul Musevi ilkokulları Cemiyeti, İkmal-i Tahsil Cemiyeti, İstanbul Etibbâ Muhadenet ve Teâvün Cemiyeti, Türk Mühendisleri Birliği Cemiyeti, Cemiyet-i Müderrisin, İstanbul Spor Kulübü Cemiyeti, Milli Türk Talebe birliği, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye, Edirne Gençler Birliği, Türk Maarif Cemiyeti. Gündüz, s. 1095.

²⁴⁶ Tahsin Şensoy, “Atatürk Dönemi Öğrenci Olayları (1918-1938),” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s. 19.

biraraya gelmeleri “Wagon-Lits Olayı” ile olmuştur. 23 Şubat 1933’te Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Wagon-Lits’nin Beyoğlu Şubesi Müdürü Dr. Gaetan Jannoui’nin şubede görevli Naci Bey’i Türkçe konuştuğu için 25 kuruş para cezası ve 15 gün işten uzaklaştırması basında geniş yer bulmuş, öğrenciler de örgütlü olarak çeşitli eylemler yapmışlardır. Bu olay, ‘Yaşasın Türk, Yaşasın Türkçe protestolarına dönüşmüştür. 27 Şubat’ta Hukuk Fakültesi öğrencileri bir toplantı yaparak “Türkçenin memlekette yaşayan herkese öğretilmesini ve umumî yerlerde lisanımızın hâkim olmasını temin etmek” amacıyla “Türkçeyi Konuşturma Cemiyeti” kurmayı kararlaştırmış, resmî makamlara başvurabilmek için diğer fakültelerdeki arkadaşlarından destek istemişlerdir.²⁴⁷

Yabancı kelimelerden arındırılmış bir dil isteyen öğrenciler, bu kitlesel eylemlerin yanında günlük hayatta ufak çaplı protestolarda da bulunmuşlardır. Cihat Baban da bunlardan birinde yer almıştır. Baban, MTTB’nin düzenlediği bir etkinlik için Büyükkada’ya gittiklerinde yabancı isimler taşıyan otelleri tabelalarını indirdiklerini ve nutuk çektiklerini anlatır, İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ’ın Splendid Otel’inde yemek yediğini öğrendiklerini ve bu yüzden bu otele yönelik bir taşkınlık yapmadıklarını söyler. “Biz gençler, tek parti devrinde valiye ve devlet otoritesine karşı gelecek kadar kendimizi kuvvetli görmemiştik” der. Baban, birkaç gün sonra Rektör Cemil Bilsel tarafından çağırılmış, yıllar sonra aynı partide siyaset yapacak olan Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura’nın da olduğu odada böyle işlerle uğraşmaması konusunda uyarılmıştır.²⁴⁸

Bunların yanında, MTTB, rejime bağlılığını gösteren çeşitli protestolarda da yer almıştır. Cenap Şahabettin’in ve *Kadro* dergisinin protesto edilmesi bunlara örnektir. Darülfünun grevi sonucu üniversitedeki görevinden uzaklaştırılan Cenap Şahabettin’in Mayıs 1933’te *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan “İnkılâp” başlıklı yazı dizisinde, Mustafa Kemal’i övmesi öğrencileri kızdırmış, “geçmişini temize çekemeyeceğini” düşündükleri yazarı protesto etmişlerdir. MTTB’nin çıkardığı *Birlik* gazetesinde şöyle denmiştir: “Edebi şöhretiniz ne kadar yüksek olursa olsun siz her şeyden önce bu milletin kendisini duymaya başladığı günden itibaren onun büyük hamlelerine daima muhalif ve bigâne kalmış bir Cenap Şahabettinsiniz. Siz, Yunanlılar topraklarımızı işgal ettiği zaman talebelerinize ‘niçin müteessir oluyorsunuz efendiler, memnun olmalısınız; Yunanlılar bizim menfaatimize çalışıyor, memleketi yabancılardan temizlemeye uğraşıyor’ demek küstahlığını göstermişsiniz. (...) Mazideki sefil hatanızı unutturabilmek, tashih edebilmek kaygı ve hevesi

²⁴⁷ “Türkçeyi Konuşturma Cemiyeti,” *Vakit*, 28 Şubat 1933, No: 5438, s. 1’den Halıcı, s. 71

²⁴⁸ Baban, s. 345.

ile kaleme sarıldınız. Sizi iyi tanırız, inanmadığınız bir imanın büyük eseri hakkında hüküm yürütemezsiniz.”²⁴⁹ 1932’de “Türk inkılabının ideolojisini yapma” hedefiyle yayınına başlayan *Kadro* dergisinin, “inkılâbın esaslarını Türk gençliğine belletmek ve ona vazife vermek” amacını belirtmesi üzerine de MTTB, *Kadro*’yu protesto etmiş, “Türk gençliği papağan değildir, devrimin anlamını başkalarının anlatmasını gerektirmeyecek kadar iyi ve derin anlamıştır” diye cevap vermiştir.²⁵⁰ MTTB, yerli malı, Çanakkale şehitlerine abide, radyoda İstiklal Marşı’nın yayınlanması ve halka öğretilmesi faaliyeti ile köycülük ve Türk büyüklerini anma gibi birçok kampanya da organize etmiştir.²⁵¹ Bütün bu rejimi destekleyici hareketlerine rağmen, önce MTTB’nin çıkardığı *Birlik* gazetesi, siyasi yazılar yayınladığı gerekçesiyle 13 Ağustos 1934’te İstanbul Valiliği tarafından kapatılmış, bunu MTTB’nin kapatılması izlemiştir.²⁵² *Birlik*, 20 Kasım 1936’da İstanbul’da izinsiz düzenlenen Hatay Mitingi üzerine, 22 Kasım’da Dâhiliye Vekâleti’nin verdiği talimat doğrultusunda valilik tarafından kapatılmıştır.²⁵³

Cihat Baban ve kuşağı, sınırları rejim tarafından belirlenmiş siyasette, bu milliyetçi gösterilerde yer alsa da öğrencilerin rejim dışında siyasallaşmasının ilk örnekleri sayılabilecek toplantılar da olmuştur. Bunlardan en önemlisi Cihat Baban’ın *Politika Galerisi* kitabında bahsettiği, “hürriyet” arayışındaki öğrencilerin bir araya geldiği Namık Kemal’i anma günüdür. Bu anma gününü düzenleyen öğrencilerden biri de Baban’dır. Baban’ın belirttiği üzere, 1934’te MTTB adına düzenlemek istedikleri bu organizasyon için başvurdukları İstanbul CHF yönetiminden Cevat Abbas (Gürer), bu teşebbüsü iyi karşılamamış, “Namık Kemal adına gün tertip etmekten maksadınız nedir?” diye sormuştur. Mithat Paşa ile birlikte Jön Türklerin fikir babalarından biri olan “Hürriyet Kasidesi” şairi Namık Kemal, fikir özgürlüğünü temsil etmekte, bu yüzden de idareciler ve parti temsilcileri tarafından sakıncalı bulunmaktadır. Gençlerin, “Türk milliyetçiliği hareketi içinde yeri olan bir vatan şairi” olarak gördükleri Namık Kemal için özel bir anma düzenlemek istemeleri, dönemin tek parti yönetimine karşı sembolik bir tutumdur. Nitekim Namık Kemal ile öğrencilerin yönetime karşı geldiği düşünüldükçe Cevat Abbas, onları “Mustafa Kemal’e ortak yaratmakla” suçlamıştır.²⁵⁴ Cevat Abbas ve İstanbul Üniversitesi hocası Fuat Köprülü’yü ikna etmeye çalışan öğrenciler, sonunda “bütün Tanzimatçıları” kapsayacak bir gün düzenleme kararı

²⁴⁹ *Birlik*, 2 Ağustos 1933’ten Şensoy, s. 113.

²⁵⁰ Çavdar, s. 367.

²⁵¹ Şensoy, s. 125.

²⁵² Şensoy, s. 127.

²⁵³ Şensoy, s. 138.

²⁵⁴ Baban, s. 344. *Cumhuriyet* gazetesindeki haber için bkz. “Namık Kemal için İhtifal,” *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1934.

almış, yapılacak toplantıda Namık Kemal'in yanında Şinasi ve Ziya Paşa gibi isimleri de anacaklarını söyleyerek izin alabilmişlerdir. Öğrencilerin toplantıda konuşma yapması teklifini kabul eden gazeteci İsmail Habib Sevük de “Namık Kemal’i ben üzerime alacağım ve onlara göstereceğim ki, bu vatan şairi alelade bir insan değildir” diyerek öğrencilerin yanında yer almıştı.²⁵⁵ Cihat Baban, üniversite konferans salonunda düzenlenen anmanın yalnız Namık Kemal’le dolduğunu, İsmail Habib’in konuşmasının sık sık alkışlarla kesildiğini ve sonunda büyük tezahürat aldığını söyler.²⁵⁶ Şubat’ta planlanan, önce iptal edilen, sonra Tanzimat Anması adıyla toplanan bu toplantıdaki Sevük, bu konuşmasını 1950 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde şöyle değerlendirir:

23 Mart 1934, yanan Zeynebhanım konağı bahçesindeki konferans salonunun içi dışı mahşer gibi. Pencerelerin içleri bile tıklım tıklım gençlerle dolu. Bahadır Dülger’in açış nutkundan, Birlik reisi olan Rükneddin Fethinin heyecanlı hitabesinden sonra Fuad Köprülü üstadımız ve onun arkasından benim söz söyleyişim. İhtifalin bu tarafını o zamanki Üniversite talebeleri tarafından çıkarılmakta olan “Birlik” mecmuasından alıyorum: “Muhterem hocamız Köprülüzade Fuad Beyefendi sakın bir ilimci gözüyle memleketimizdeki hürriyet mücadelesi hareketlerini tahlil etti, vaka ve kıymetleri kendi görüşlerine göre izah eyledi. Ondan sonra güne ayrı bir lezzet, taşkın bir heyecan veren İsmail Habib Beyin sık ve coşkun alkışlarla kesilen sözleri hazır bulunanları heyecan ve duygunun yüksek derecelerine ulaştırdı.”²⁵⁷

Başta Namık Kemal’i anma töreni olmak üzere öğrencilerin bu girişimleri, tek parti dönemi yönetiminin hedeflediği milliyetçi ve cumhuriyetçi niteliklere sahip gençlerin, birebir yaşamasalar da II. Meşrutiyet döneminde vurgulanmış olan “hürriyet” fikrinden etkilendiklerini, birkaç yıl önce kısa bir süre tecrübe ettikleri Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı hatırladıklarını göstermektedir. Nitekim üniversitenin ve İstanbul parti yönetiminin de bu tehlikeyi sezerek anmayı genel Tanzimat anması şekline sokması bunu kanıtlamaktadır.

Aktif bir öğrenci olduğunu gördüğümüz Cihat Baban, ‘medeniyet’ ve ‘cumhuriyet’ hakkındaki ilk gözlemlerini, öğrenciliği sırasında gittiği bir okul gezisinde edinir. 1934 yılının başında otuz sekiz kişilik bir öğrenci grubu olarak Atina’yı ziyaret eden ve öğrenci temsilcisi olarak birkaç arkadaşı ile beraber Başbakan Çaldaris tarafından kabul edilen Baban için, Atatürk devrimlerinin “yeganeliği,” Yunanistan’da gördükleri tezahürat ve olumlu mesajlarla doğrulanmıştır. 1937’de Erzurum’da çıkardığı *Doğu* gazetesinde canlı bir dille ve bir sayfa

²⁵⁵ İsmail Habib Sevük (1892-1954): Gazeteci, edebiyat tarihçisi. Bursa Lisesi ve İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu gazeteci, Milli Mücadele yıllarından itibaren gazetecilik yapmış, *Yeni Gün* ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinde yazmış ve Mustafa Kemal’in birçok yurt gezisine katılmıştır. Bu gezilerdeki anıları için bkz. İsmail Habib Sevük, *Atatürk’le Beraber*, haz. Lütfü Tınç (İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları, 2014).

²⁵⁶ Baban, s. 345.

²⁵⁷ İsmail Habib Sevük, “Namık Kemal için yapılan ihtifallerin macerası,” *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1950, s. 3.

tutan uzun bir yazıda bu geziyi anlatan Baban, Atatürk'ün yabancı siyasiler tarafından ne kadar saygı duyulduğunu övünçle dile getirir.

Yunanistan'daki seçimlerin hemen ardından bu geziye çıkan öğrenci grubu, Baban'ın sözleriyle, “Pire rıhtımına çıktığımız dakikadan itibaren birbirine muhalif, fakat bizi izaz ve ikramda müttefik üç grupta” karşılanmıştır. Bu gruplar, Cumhuriyetçiler (Venizelistler), Kraliyetçiler (Çaldarisçiler) ve Türkiye'den giden mübadillerden oluşmaktaydı.²⁵⁸ Baban, üç grubun da kendilerine yaklaşılmaya çalışıldığını belirtirken, meçhul asker anıtına çelenk bırakırken “Zito Kemal, yaşasın Türkler!” nidalarıyla karşılandıklarını yazar. Önceden planlanmış bir resmi geçide Türk öğrenci grubu olarak katılmalarının teklif edilmesi üzerine geçide katılan öğrencileri halk büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Törenden sonra Başbakan Çaldaris'le görüşen iki temsilciden biri de Cihat Baban'dır. Baban, karşılıklı dostluk sözlerinden sonra Çaldaris'in odasının duvarında İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Aras'ın resimlerinin olduğunu belirtir. Çaldaris, “Mustafa Kemal'in hayatta okuduğum, gördüğüm, tanıdığım insanların en büyüklerinden biri” olduğunu söylemesi üzerine Baban onu düzeltmiş, “Gördüğünüz, okuduğunuz, dünyada gelip geçmiş insanların en büyüğüdür” demiştir. Yazısına Türk-Yunan dostluğunun sürmesi gerektiğiyle devam eden Baban “tarihin Atatürk'ü büyük insanların üzerine yerleştirdiğini” belirtmiştir.²⁵⁹

Baban'ın üniversite öğrenciliği sırasında yaptığı önemli bir katkı da *Hitler ve Nasyonel Sosyalizm* kitabını kaleme almasıdır. 1933 basımı olan *Politika Galerisi* kitabının Editörün Notu bölümünde belirtildiği üzere, ırk üstünlüğü iddialarının içinin boş olduğunu belirten kitap yayınlandığı zaman çok ses getirmiştir.²⁶⁰ Bu kitapta Baban, ideolojinin iskeletini çizmiş, Versailles Antlaşmasının öneminden Alman halkının çektiği sıkıntılardan bahsetmiş ve Hitler'in iktidara gelişini öngörmüştür. İlerki yıllarda Churchill, Adenauer biyografilerini ve Truman çevirisi kaleme alan Baban, bu eserini 22 yaşında yazmıştır.

²⁵⁸ Cihat Baban, “En Büyük İnsan,” *Doğu*, 3 Mart 1938, s. 2.

²⁵⁹ “En Büyük İnsan,” *Doğu*, s. 4. Bu yıllarda, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, nüfus mübadelesi ve Patrikhane'nin konumu gibi sorunların çözüme kavuşmasıyla düzelmeye başlamıştı. 10 Haziran 1930'da imzalanan mübadele antlaşmasını takiben Yunan Başbakanı Venizelos 27 Ekim-1 Kasım 1930 tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret etmiş, başta dış politika ve eğitim alanı olmak üzere iki ülke iş birliği yapmaya karar vermişti. Eğitim alanındaki iş birliğinde ana unsur karşılıklı ziyaretlerdir. İlk olarak Nisan 1930'da İstanbul'a gelen ve okulları ziyaret eden yirmi uc kişilik Yunan öğrenci kafilesini, ilerleyen yıllarda Balkan Turizm Federasyonu üyeleriyle öğretmen ve öğrenci grupları takip etmiştir. 7 Ocak 1931'de Hukuk Fakültesi öğrencilerini, 23 Şubat 1931'de Tıp Fakültesi öğrencilerinin gezisi takip etmiş, 1938'e kadar hemen hemen her fakülteden öğrenci grupları Atina'daki okulları ziyaret maksadıyla geziler düzenlemiştir. Cihat Baban'ın katıldığı gezi de, 23 Ocak 1934 tarihinde Tıp ve Hukuk Fakültesi öğrencilerinin katılımıyla gerçekleşmişti. 1930-1938 arasında İstanbul, Bursa, Ankara ve Edirne'yi ziyaret eden Yunan gruplar hakkında bkz. Mustafa Şahin, “Türkiye-Balkan Ülkeleri Eğitim İlişkileri (Atatürk Dönemi),” *Turkish Studies* 9, sayı 1 (Kış 2014): s. 532.

²⁶⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 14.

1911-1984 yılları arasında yaşamış olan, 1937 kuşağında yer alan Cihat Baban, babası ve amcalarından sonra ailesindeki ikinci kuşak gazetecidir. *Politika Galerisi* kitabının önsözünde Baban'ın basına geçişi hakkında şöyle denmektedir: “Hukuk Fakültesini 1934'te bitirdiği zaman hayata ümitli gözlerle bakarken, babasının hastalanması onu çok zor şartlar altında yaşamaya sürükleyecektir. Cihat Baban, artık adliyede hakimlik stajını yapmaktadır; fakat devletten aldığı maaş, ağır ev yükünü sürüklemeye yetmediği için, basında kendisini bir gece hizmeti aramaya zorlamıştır. İlk defa, Galatasaray'dan arkadaşı Ziyad'ın delaletiyle, Velid Ebüzziya'nın çıkardığı *Zaman* gazetesinde tercüme yapacak, sonra, *Son Posta*'ya geçecek, Cevad Fehmi'nin yanında yazı işleri yardımcısı olacak, bu arada İstanbul Ağırceza mahkemesine de üye yardımcısı tayin edilecek, akşama kadar mahkemede, sabahın saat üçüne kadar da gazetede, yıpratıcı bir çalışma içine sürüklenecektir.²⁶¹ Bu arada, Erzurum'da bulunan Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer doğuda bir gazete çıkarmak istediğinden, Erzurum'a gidecek ve *Doğu* gazetesini çıkaracak; Erzurum onun için, bir taraftan memleketi yakından tanıma vesilesi olurken, diğer taraftan da onu geceli gündüzlü çalışma hayatından kurtaracaktır.”²⁶²

D. Gazeteciliğe ilk adım: CHP Üçüncü Genel Müfettişliği ve *Doğu* gazetesi:

Ülke çapında sosyal, ekonomik ve idari koşulları incelemek, parti genel merkezine rapor etmek ve parti örgütü üzerinde denetim sağlamak amacıyla 1923'te Halk Fırkası bünyesinde Genel Müfettişlikler kurulmuştur. İttihat ve Terakki Partisi'nde de bir benzerini gördüğümüz bu yapılanma, 1925'te 14 bölgede işlevsel hale gelmiştir. Bu teşkilatlar, her bölgenin başına atanan müfettişler aracılığıyla merkeze bağlı bir kontrol mekanizması oluşturmuş, 1927'de ise parti müfettişliğinin yetkileri daha da genişletilmiştir.²⁶³ 1927 Parti Nizamnamesine göre, müfettişler, görev alanları dâhilinde bulunan yerlerde parti muamelatının ve işlerinin düzenlenmesinden sorumlu tutulurken görev alanı dâhilinde partinin en yüksek temsilcisi olarak sayılmışlardır (Madde 39). Parti müfettişlikleri ayrıca görev almış oldukları yerlerdeki siyasi, idari, toplumsal, iktisadi, kültürel ve bunun gibi bütün kurumların müdürlüklerine girecek kişilerin adaylıklarını onaylamakla da yükümlüdür (Madde 40) ve müfettişler, vilayet ve kaza kongreleri tarafından yapılan seçimleri gerekirse

²⁶¹ Mete Tunçay, tek parti dönemi basınına “muhalifler, tutucular, ortacılar ve iktidar yanlıları” şeklinde gruplandırır. Buna göre, Arif Oruç, Zekeriya Sertel muhalifler grubunda, Velid Ebüzziya ve Abdülkadir Kemali Öğütçü tutucular grubunda, Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın ortacılar grubunda, Yunus Nadi, Necmettin Sadak, Falih Rıfkı Atay ve Hakkı Tarık Us ise iktidar yanlıları grubunda yer almaktadır. Mete Tunçay, “Tek Parti Döneminde Basın: 1925 Takrir-i Sükûn'undan 1945 Tan Olayı'na,” Tarih ve Toplum, Sayı 37, Ocak 1947, s. 48-49.

²⁶² Baban, *Politika Galerisi*, s. 12.

²⁶³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi* (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2012), s. 77.

feshedilmek üzere ve yeniden seçim yapılması için CHP Umumi İdare Heyeti'ne sunabilirler (Madde 41). CHP Genel Sekreterliği tarafından atanan parti müfettişleri, en azından senede bir kez parti merkezinde toplanmakla yükümlüdürler (Madde 42). Müfettişler tarafından yapılan tebligat bütün teşkilat tarafından uygulanacaktır (Madde 43).²⁶⁴ Buna göre parti müfettişlikleri, genel merkez ile parti teşkilatı arasındaki bağlantıyı sağlayan, merkezin kararlarını denetleyen parti organıdır.

1931'de kaldırılan müfettişliklerin görevi, "Genel Yönetim Kurulu üyeleri, milletvekilleri ve parti mensuplarına devredilmiş," müfettişlikler 1935'te yeniden kurulmuştur.²⁶⁵ Her bölgede ihtiyaca göre teftiş bölgelerine ayrılan müfettişliklerin birincisi, görülen isyanlardan sonra 1927'de Doğu vilayetlerinde, ikincisi 1934'te Trakya'da kurulmuştur. Başbakan İnönü'nün 30 Haziran-8 Ağustos 1935 tarihleri arasında Doğu Anadolu'da yaptığı inceleme gezisinden sonra yazdığı Şark Raporu'na göre, "Merkezden Şark'ın dertleri ve iskân işleri takip olunamaması üzerine "inspektörlük" kurulması" tavsiye edilmiş, Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum'dan sorumlu olan Üçüncü Genel Müfettişlik kurulmuştur. 23 Ağustos 1935'te Bakanlar Kurulu kararıyla müfettişliğin başına Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer atanmıştır.²⁶⁶ Uzer'in, II. Meşrutiyet'te Makedonya'da kurulmuş olan Umumi Müfettişlik tecrübesi olması ve II. ve V. dönem Erzurum milletvekili olarak bölgeyi tanınması itibarıyla tercih edildiği düşünülmektedir.

Bölgede yayınlanan ilk gazete olan *Erzurum* gazetesinde, Tahsin Uzer, bölgeye gitmeden önce gönderilen tebrik telgraflarına şöyle karşılık vermiştir: "Üçüncü Umumi Müfettişliğe tayin edildim. Başbakan'ın doğu illerindeki son seyahatinde yüksek ve derin bakışlarıyla buldukları idari, mali, ekonomik, bayındırlık, tarım, sıhhat, iskân ve diğer umumi kıymetlerdeki noksanları ikmal etmek şimdilik müfettişliğin esas programını teşkil eder. Çalışma arkadaşlarımızla hep birlikte bu yolda yürüyeceğiz. Celadet ve mefahirle dopdolu kocaman bir Türk tarihini sinesinde taşıyan Doğu illerinde kahramanlar diyarında çalışmak

²⁶⁴ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi* (Ankara: TBMM Matbaası 1927), s. 11-12 ve Tunçay, 2015, s. 402.

²⁶⁵ *C.H.P Tüzüğü*, (Ankara: Ulus Basımevi, Mayıs 1935), s. 13; Aydın Erdoğan, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri Dünü Bugünü. 1923-2000* (Ankara: V Kitap, 2000), s. 39 ve Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 4/1* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 33.

²⁶⁶ BCA, 030.18.01.02.57.70.16. Eski bir İttihatçı olan Tahsin Uzer (1877-1939), 1901-1919 arasında Yenice, Razlık, Gevgili, Florina, Kesendire, Selanik'te kaymakamlık; Drama ve Beyoğlu'nda mutasarrıflık, Van, Erzurum, Suriye ve Aydın'da valilik yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir mebusu olan Uzer, sürüldüğü Malta'dan döndükten sonra I. TBMM'de İzmir, II. Dönemde Ardahan ve III. Dönemde Erzurum, IV. Dönemde Konya ve V. Dönemde Erzurum milletvekili olmuştur. Umumi Müfettiş olarak atandıktan sonra milletvekilliğinden istifa etmiştir. Bürokrat ve siyasi olarak Uzer biyografisi için bkz. Mustafa Şahin, "Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdarecililiği ve Siyasetçiliği," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010). 1902'de Rumeli'de kurulan Vilayat-ı Selase Rumeli Üçüncü Müfettişliği hakkında Uzer'in anıları için bkz. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987).

halk yaşayışını yükseltmek, genişletmek ve bunlar içinde kendilerini kayıtsız, huzur ve sükûn içinde bulundurmak daima göz önünde tutacağımız düsturlarımız olacaktır.”²⁶⁷

Cihat Baban’ın tek parti yönetimi konusundaki fikirleri onun Erzurum’da geçirdiği yıllar sırasında pekişmiştir. Burada Müfettişliğin himayesinde ülkenin doğusu ve batısı arasındaki farklarını görmüş, İstanbul basınının taşraya önem vermemesinin nedenlerini sorgulamıştır. 29 Ekim 1937’de yayınlanmaya başlayan *Doğu* gazetesi, Aralık 1937’ye kadar haftada iki veya üç defa, bu dönemden 1938’in sonuna kadar da günlük olarak yayınlanmıştır. Yayın yönetmeninin Murat Sertoğlu olduğu gazetede, İstanbul’dan gelen genç gazeteciler olarak Cihat Baban ve Bahadır Dülger (1911-1968) göze çarpmaktadır.²⁶⁸ Baban, gazetenin sahibi ve başmuharriri, Dülger de Yazı İşleri Müdürüdür.²⁶⁹ *Doğu* Basımevinde basılan altı sayfalık gazetede, bölgesel, ulusal ve dünya haberleriyle “İstanbul Mektupları,” “Muhabir Mektupları,” “Edebiyat Köşesi” gibi bölümler yer almaktadır. Zaman zaman “Doğu’da Yetişenler” bölümünde Bayburtlu Zihni gibi, halk kültürünün düşünür ve sanatçılarından bahsedilirken, Peride Celal’in “Ben Vurmadım” ve Ziya Şakir’in “Aziziye Tabyası” tefrikaları da bulunmaktadır. Türk Hava Kurumu, İş Bankası, Ziraat Bankası ve Erzurum’daki bir otelin reklamlarını gördüğümüz gazeteye abonelik özendirilmekte, bunun için sık sık abonelik ve ilan tarifesi verilmektedir. Cihat Baban, ilk sayfadaki köşesinde genelde bölgesel gelişmeler, ekonomi meseleleri, basın hürriyeti, İstanbul basınının Anadolu’ya bakışı ile Balkan Pakı, Hatay sorunu ve savaş beklentisi gibi konularla dönemin dış politikası hakkında yazmıştır.

E. Taşrada bir gazeteci :

Doğu gazetesinin ilk sayısı, 29 Ekim 1937’de sürekli olarak yayınlanmasından önce, gazetenin çıkışını haber verme maksadıyla 14 Ekim 1937 tarihinde çıkmıştır. Yazı İşleri imzasıyla yazılmış olan tanıtımın yanında Asım Us, “Doğu’yu Bekliyoruz” başlıklı yazısında, gazetenin, doğu illerinin “sisli karanlığını dağıtacağını” ve bölgenin ihtiyacını karşılayacağını belirtmektedir. “*Doğu*, Atatürk’ün ilk halas sesini yükseltmiş olduğu bu memleket parçasını” okurlarına anlatacak ve Erzurumlu, Karşı, Artvinli, Trabzonlu ve Rizeli yurttaşlarımızın sesi

²⁶⁷Erzurum, 19 Eylül 1935, No:3465’ten Erdal Aydoğan, “Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33 (Mayıs-Kasım 2004): s. 5.

²⁶⁸ Sonraki yıllarda Murat Sertoğlu başta *Yeni Sabah* olmak üzere ulusal basında yazmıştır. Günvar Otmanbölük, *Bab-ı Ali’nin Yarım Asırlıkları*, (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1986), s. 174-177. Bahadır Dülger (1911-1968) de sonraki yıllarda Demokrat Parti Erzurum ve Gaziantep milletvekilliği yapmış, *Tasvir*, *Son Saat*, *Hürriyet* ve *Zafer* gazetelerinde yazmış, 27 Mayıs’tan sonra bir müddet tutuklu kalmıştır.

²⁶⁹ Dülger, bu dönemde aynı zamanda Erzurum Lisesi’nde yardımcı Fransızca ve Edebiyat öğretmenidir. 1950’de DP’den Erzurum milletvekili olacaktır. *TBMM Albümü: 1950-1980*, 2. Cilt, (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010), s. 559.

olacaktır.”²⁷⁰ “Doğu’nun Okuyucularıyla İlk Buluşması” başlığında “halk için halkla beraber” şiarını benimseyerek halkın istediği tarzda yayınlanması için uzun bir hazırlık devresinden sonra çıkmaya başlayacak olan gazetenin, “bütün Doğu bölgesindeki okuyucularımızı İstanbul gazetelerini okumaktan müstağni bırakacağı” yazmaktadır. Gazeteyi çıkaranlar hakkında da şöyle denmektedir: “Senelerce ihmal edilmiş Erzurum’da” takdir edilecek bir gazete olacak olan *Doğu*’yu çıkaranlar elde dizilen bu nüsha ile “Doğunun civanmert, Cumhuriyetçi ve İnkılapçı halkının aradığı evsafa ve liyakatta insanlar olduklarını isbat etmiş bulunmaktadır.”²⁷¹ Gazete, ilerleyen sayılarda yayıncılık bakımından kendisini İstanbul basınıyla kıyaslayacak, gerek köşe yazılarında, gerek İstanbul Mektupları bölümünde taşra basınının ve taşra idaresinin katettiği yolun göz ardı edilmemesini talep edecektir.

Gazete, Şubat 1938’den itibaren altı ayda bir Parti Genel Sekreterliği’ne gönderilen raporlarda da yer alacaktır. Erzurum Valisi ve Parti İl Başkanı Haşim İşcan, yerel gazete ve mecmualarla partinin ilişkisini ve en çok okunan gazeteleri soran soruya karşılık “Yeni çıkmakta olan *Doğu* gazetesiyle Parti münasebeti çok iyidir. En çok okunan gazeteler *Ulus*, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Son Posta*, *Akşam* gazeteleriyle Karagöz, Köroğlu, Akbaba mecmualarıdır” diye cevaplamıştır.²⁷² İşcan’ın yazdıklarının gerçeği ne derece yansıttığı şüphelidir.²⁷³ Zira, hem bölgedeki okur-yazar oranının azlığı, hem de *Doğu*’nun yayına başladıktan bir müddet sonra sık sık abonelik ilanları vermesi bu cevabı gölgelemektedir.

1930larda ekonomik buhrandan sonra benimsenen devletçilik kapsamında Doğu Anadolu’da önemli yatırımlar yapılmıştır. 1930-1940 arasında ülkede tarımda otuz, ormancılıkta yüz yirmi bir, madencilikte on bir işletme ve çelik, çimento, dericilik, kağıt ve tekstil kollarında olmak üzere sanayide yirmi bir fabrika bulunmaktaydı.²⁷⁴ Baban’ın bölgede bulunduğu dönemde Erzurum’da iplik, şeker, soğuk et ve konserve fabrikaları, Trabzon’da et, balık yağı ve suni gübre fabrikaları açılmış, Murgul bakır ve kuvars madenlerinin yeniden işletilmesi, Kars, Iğdır ve Erzurum’da ihracat-ticaret birlikleri ve kooperatiflerin açılması,

²⁷⁰ “Doğu’yu Bekliyoruz,” 14 Birinci Teşrin 1937, s. 1.

²⁷¹ “Doğu’nun Okuyucular ile İlk Konuşması,” s. 1, 6.

²⁷² BCA, 490.01.648.152.1. 28 Şubat 1938 Tarihli Altı Aylık Çalışma Raporu, s. 10.

²⁷³ Haşim İşcan’ın raporlarında diğer sorulara verilen cevaplar, bölgede hiçbir sorunun olmadığı, parti örgütünün çok iyi çalıştığı, vatandaşın partiye bağlı olduğu intibasını vermektedir. Ayrıca bkz. 1 Şubat 1937 ve 2 Ağustos 1937 tarihli Altı Aylık Çalışma Raporları. BCA, 490.01.648.152.1.

²⁷⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), s. 90.

Iğdır Ovası'nda pamuk üretimi, Iğdır bölgesine Serdarabat Barajı'nın çalışır hale getirilmesi ve Rize ve Çoruh'ta iskelelerin inşası için çalışmalar yapılmıştı.²⁷⁵

Asım Karaömerlioğlu'nun gösterdiği üzere, 1930ların ilk yarısından itibaren görülen köycülük akımında dört özellik öne çıkmaktadır: Şehirleşme ve sanayileşmeye karşı önyargı, köy ve köylünün yüceltilmesi, Batılılaşma ile sorunlu bir ilişki ve eğitimin köylülerin dönüşümü için kilit bir güç olarak algılanması.²⁷⁶ Köycülere göre şehirler kozmopolitizmi, sınıf çatışmalarını, işsizliği, ekonomik buhranları, işçi grevlerini, devletin toplumsal kontrolünün kısıtlanmasını ve her türlü yozlaşmayı simgelemektedir. Köylüler, her alanda şehirlilere üstün olmasına rağmen, köycülere göre, "Osmanlı'da" şehirlerin idari ve siyasi güçleri nedeniyle köyler şehirler tarafından sömürülmekteydi.²⁷⁷

Köycülük söyleminin yükseldiği bu dönemde, gazetenin ilk sayılarında şehir-taşra, şehir-köy ayrımının verdiği rahatsızlık hemen her gün görülmektedir. Örneğin İstanbul Mektupları köşesinde "İstanbul'da konfor denilen şey vardır amma..." başlığıyla çıkan bir yazıda, "elektrik, havagazı, terkos, elektrikli tramvay, otobüs, şimendifer, deniz, motor..." olmasının sağladığı kolaylıkların karışısında şehirdeki "samimiyet eksikliğinden" dem vurulmaktadır. Bu samimiyetsizlik, Baban'ın yazılarında da işlenmektedir. Baban, "İstanbul'un taşra dediği memleket alemi" başlıklı yazısında, basının fikir ve kültür birliği yaratan en önemli müesseselerden olduğunu belirtirken İstanbul basınının "taşrayı hor görmekte olduğunu üzümlere gördüğünü" yazar. Ona göre, "Vatandaş şarktan korkar. Çünkü Erzurum, Kars ve hele doğu vilayetlerinin kazalarından, İstanbul matbuatı Hindicini'den bahseder gibi mütehayyir ve Afrika'dan bahseder gibi lakayd bir eda takınır. (...) Oysa, Paris'te yayınlanan bir gazete, Marsilya'yı, Lyon'u taşra saymaz ve oradaki en ufak bir hadiseye Çin-Japon harbinden fazla ehemmiyet verir."²⁷⁸ Baban, kırsal kesim ve taşra insanıyla İstanbul ve aydınlar arasında bağ kurmaya çalışmaktadır.

Taşra, merkezden uzak bir idari birimden çok bir zihniyeti temsil etmektedir. Cihat Baban'ın *Doğu* gazetesindeki yazıları, İstanbul'dan Anadolu'ya giden bir gazetecinin düşün dünyasını anlamak bakımından önemlidir. Kuşkusuz hem bu mesleği seçmesinde, hem de bir 'misyoner' olarak 'Şark'a gelmesinde, Baban'ın aile birikimi de göz ardı edilemez. II. Meşrutiyet'ten itibaren babası ve amcalarının çevresinde, dönemin İttihat ve Terakki

²⁷⁵ Aydoğan, s. 12. Baban'ın bu konulardaki yazıları şunlardır: "Doğu mıntikasını sanayileştirmek lazım," *Doğu*, 7 Ocak, 1938, s. 1. "Nafia Vekaleti'nin azmi," *Doğu*, 14 Ocak 1938, s. 1. "Erzurum'da kurulacak yeni banka," *Doğu*, 22 Ocak 1938, s.1. "Erzurum İplik Fabrikası," *Doğu*, 8 Şubat 1938, s. 1.

²⁷⁶ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 66.

²⁷⁷ Karaömerlioğlu, s. 67-68.

²⁷⁸ "İstanbul'un "Taşra" dediği memlekete alemi," *Doğu*, 19 Birinci Kanun 1937, s. 1-3.

Cemiyeti yöneticilerini, gazeteci ve aydınlarını gören Baban, çocukluğundan itibaren fikirlerin tartışıldığı bir ortamda yetişmiştir. Tek partili dönemde özellikle taşrada bunun pek mümkün olmadığı düşünülürse, Erzurum tecrübesinin Cumhuriyetin getirdiği eşit vatandaşlık prensibine inanan, idealist bir genç olarak Baban'ın demokrasi arayışında payı olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Doğu* gazetesinin kapanmasından sonra Baban bir müddet daha Erzurum'da kalmış, 1938'de Tunceli harekâtından sonra III. Ordu'nun Elazığ'daki manevralarını izlemiştir. Bu dönemde Kürt ayaklanmaları hakkında yazmadığı görülmektedir. Baban, hayatının hiçbir döneminde Kürtlük'le ilgili bir paylaşımda bulunmaz.

F. Tasvir: Baban'ın İstanbul basınına dönüşü

Cihat Baban, öğrenciliğinde çalıştığı Velid Ebuzziya'nın sahibi olduğu *Tasvir* gazetesinde yazı işleri müdürü olmuştur. Kuruluşu 1862'ye dayanan gazete, Şinasi tarafından çıkarılmış, Osmanlı aydınları arasında siyasi bilincin gelişmesinde rol oynamıştır. Namık Kemal, Recaizade Ekrem ve Ahmet Vefik Paşa gibi isimler gazetede yazmışlardır. 1866'da kapanan gazete, Ebuzziya Mehmet Tevfik tarafından Şinasi'nin varislerinden imtiyaz hakkı satın alınarak 31 Mayıs 1909'dan itibaren *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla yeniden çıkmaya başlamıştır. 31 Mart Vaka'sını takip eden günlerde sık sık kapatılan gazete *Tasvîr-i Efkâr*, *Hak*, *İntihab-ı Efkâr*, *Tefsir-i Efkâr* gibi, her defasında farklı adlarla yayın hayatına devam etmiştir. 1913 yılında Ebuzziya Tevfik ölünce oğulları Velid ve Talha Beyler, *Tevhid-i Efkâr* adıyla gazeteyi çıkarmaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında gazete on yedi defa kapatılmıştır. Bu dönemde gazete *Yeni Tasvir-i Efkâr*, *Tasvîr-i Efkâr*, *Tasfir-i Efkâr*, *Tesvir-i Efkâr*, *Hak*, *İntihab-ı Efkâr* adlarıyla çıkmıştır. Gazete, Millî Mücadele döneminde Anadolu hareketini desteklemiş, Damat Ferit hükûmetleriyle mücadele etmiştir.²⁷⁹

Kısa bir dönem gazetede yazan Zekeriya Sertel, gazete sahibi Velid Ebuzziya'yı şöyle tanıtır: “Selanik'ten tanıdığım Yunus Nadi'nin yardımıyla *Tasvir-i Efkâr* gazetesine girdim. O vakit *Tasvir-i Efkâr* İstanbul'da çıkan gazetelerin en çok okunanıydı. Başyazarı Yunus Nadi Bey idi. Fakat gazetenin asıl sahibi Velid Ebuzziya idi. Gazeteye ruhunu veren de oydu. Velid Ebuzziya, Paris'te okumuştı. Gençti. Terbiyeli ve nâzik bir adamdı, iyi gazeteciydi. Gazetede her gün yaptığı yeniliklerle okurlarının dikkatini çekiyordu. Fakat gerici bir adamdı. Gazetede okuyucuların din duygularını gıcıklayan konulara önem verirdi. Yunus Nadi İttihat ve

²⁷⁹ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi,” *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), Cilt 1, s. 68-93 ve Nesimi Yazıcı, “Tasvir-i Efkâr,” *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), Cilt 40, s.139.

Terakki'nin yazarıydı. Fakat Velid onun yazılarına dokunmazdı. Nadi Bey, Hürriyet ve İtilâfçılarla kendi sütununda kavga ediyordu, fakat Velid bu kavgaya karışmıyordu.”²⁸⁰

1912'de babasının ölümüyle kardeşi Talha Ebuzziya ile *Tasvir-i Efkar*'ın başına geçen Velid Ebuzziya, Mondros Bırakışması'ndan sonra kurulan ilk direniş örgütlerinden Mim Mim Grubu'nun kurucuları arasındadır. İstanbul'un işgali sırasında, Şehzadebaşı'nda şehit edilen askerlerin fotoğraflarını çekerek çoğalttığı için tutuklanarak Malta sürgünleri arasında yer almıştır. Sürgün dönüşünde 2 Haziran 1921'de *Tevhid-i Efkar*'ı çıkaran Ebuzziya, Cumhuriyet'in ilanından sonra rejim karşıtı ve hilafet yanlısı yayınlar yaptığından 1924'te ve Şeyh Sait isyanından sonra da 1925'te yargılanarak beraat etmiştir. 1934'te üniversiteden yeni mezun olan Cihat Baban'ın da çalışmaya başladığı *Zaman* gazetesini, 1940'ta da *Tasvir-i Efkar*'ı çıkarmıştır.²⁸¹

2 Mayıs 1940'ta yayınlanmaya başlayan, 'günlük siyasi gazete' ibaresiyle çıkan *Tasvir*'in basım işleri Ebuzziya matbaasında yapılmaktadır. Gazete, dönemin diğer gazeteleri gibi bazı günler altı, bazı günler dört sayfa olarak yayınlanmıştır. Başyazı, “Günün Yazısı” başlığıyla bir süre imzasız olarak yayınlanmış, bir müddet sonra çoğunlukla Ziyad Ebuzziya, Cihat Baban ve Muğla Milletvekili Feridun Menteşeoğlu imzalarıyla yayınlanmıştır. İkinci sayfada Muharrem Fevzi Togay'ın “Siyasi Vaziyetler” başlığındaki yazıları, Selim Sabit'in köşesi ve tarihi hikâyeler yer almaktadır. Üçüncü sayfada Peyami Safa “Bakışlar” başlığı altında yazarken, “Son Haberler” bölümünde günün olayları, “Yurtta *Tasvir*” bölümünde de çeşitli illerden haberler ve “Harici Haberler” bölümünde dış haberler verilmektedir. Bu bölümde eski büyükelçi Galip Kemali Söylemezoğlu yazmaktadır. Bu sayfada Cihat Baban da “Günün Akisleri” başlığı altında yazmaktadır. Dördüncü ve beşinci sayfada sinema haberleri ve birinci sayfadan devam eden yazılar yer almakta, altıncı sayfada da çeşitli reklam ve ilanlar yer almaktadır.

Baban, anılarında o dönemde *Tasvir-i Efkar*'daki yazarların siyasi görüşlerini şöyle anlatır:

Tasvir yazarları, genellikle Alman taraftarıydı, merhum Velid Ebuzziya, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman dostluğu dolayısıyla, mütarekede de müttefiklerden çok çekmiş bir insan olarak, İngilizlerden nefret ederdi. *Cumhuriyet*'te Hüseyin Hüsnü Erkilet, *Tasvir*'de Ali İhsan Sabis gibi savaşı askeri yönden yorumlayan yazarlar, yetişme ve düşünceleri dolayısıyla nihai zaferi Almanların kazanacağından emindiler. Yine *Tasvir*'de dış politika yorumları yapan Muharrem Feyzi Togay, Rusya'daki

²⁸⁰ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), s. 44.

²⁸¹ Bkz. Ömer Faruk Şerifoğlu, “Ebuzziya Velid,” *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s. 392.

Türklerin ve Müslümanların ancak, Sovyet Rusya'nın çöküp dağılmasıyla hürriyete kavuşabileceklerini düşündüğünden, kendisi de aslen Sovyet Rusya'da sakin Müslümanlardan olduğundan, mutlaka Rusya'nın mağlup olmasını istiyor ve olayları da bu arzu ve temenni içinde yorumluyordu. Peyami Safa, kendi düşünce ve mantığıyla savaşı Almanların kazanacağına karar vermiş, kalemini hep bu istikamette kullanıyordu. Ben bu görüşte olanların arasında aksi tezi savunarak, yazı işleri müdürü sıfatıyla onların ifratlarını tadile çalışırdım.²⁸²

Savaş yıllarının baskıcı yönetimi ve yokluk koşulları, özgür basına yer bırakmazken gazete de bu yıllarda çeşitli sebeplerle kapatılacaktır. Örneğin Ebuzziya, gazetesinin ilk kapatılma sebebinin, İnönü ile arası açık olan Ali İhsan Sabis'in gazetede yazmaya başlaması ve yazar Atıf Sakar'ın bir yazısında, "Ben sınıfımın birincisiydim. Benden iki sene sonraki sınıfın birincisi de İsmet İnönü'ydü" ifadesini kullanması olduğunu söyler ve gazetenin on beş gün kapatıldığını iddia eder.²⁸³

Basına müdahaleler Emniyet'ten Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne kadar hemen her kurumdan ve her kademedен memurlar tarafından da yapılmaktadır. *Unutulan Yıllar* kitabında Niyazi Berkes, bu kurumlardan biri olan Basın Yayın Genel Müdürlüğü hakkında şunları yazmaktadır:

Ankara'daki Basın Yayın Genel Müdürlüğü devrim Ankara'sının bir kurumu değildi. Başlıca işi gazetelere direktif vermek, falan yazılacak, filan yazılmayacak ya da şöyle yazılacak demektir. Gazeteler bundan memnundu, çünkü çok kez ne yazılabilir ne yazılamaz bilinemeyeceği için Basın-Yayın, onların da işine gelen bir rehber hizmetini görürdü. Rejimin basına damgasını vurmakta etkili olan başlıca mekanizmalar Basın Yayın Genel Müdürlüğü, sıkıyönetimler, hemen her yere sızan ajanlardı. Bunlar kimi yanları ile Abdülhamit dönemini andırırdı. Resmen sansür yok, ama gazeteler sürekli kontrol altındaydı.²⁸⁴

1943'te *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmaya başlayan Metin Toker de, gazeteye hemen her gün Birinci Şube'den bir memurun gelip yeni bir yasak eklediğini söyler, şöyle devam eder: "Hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumunun yazılmamaması emrine kadar, hepsinin bir manası vardı. Bu haberlerin büyütülmesi veya küçültülmesiyle iki tarafın ajanları ve adamları kendi lehlerine hava yaratıyorlar, kamuoyunu o yönde etkilemeye çalışıyorlardı."²⁸⁵ Örneğin hava durumuyla ilgili yasaklar iki tarafın uçaklarına bunun bir işaret yerine geçmemesi gayesini güderken,

²⁸² Baban, *Politika Galerisi*, s. 286-287.

²⁸³ Otmanbölük, s. 40.

²⁸⁴ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, haz. Ruşen Sezer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 268.

²⁸⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 21.

İnönü'nün ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi de “mutlak hâkim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterme” amacını taşıyordu.²⁸⁶

Cihat Baban da anılarında Toker'in örneklerini doğrular. Mevhibe İnönü'nün İstanbul'a geldiği haberinin üçüncü sayfada verilmesi üzerine Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden *Tasvir*'e telefon geldiğini, Yazı İşleri Müdürü'ne edilen ağır sözler karşısında kendisinin de buna “Utanmıyor musunuz? Zaten çıkmadık bir canımız vardı, onu da çıkarın! diye isyan ettiğini söyler. “Bu haber gece geç gelmiş, gazetenin birinci sayfası bağlanmış, onun için üçüncü sayfaya koymuşuz! Bunun için hakaret edilir mi, mesele yapılır mı?” diye cevap verdiğini anlatır.²⁸⁷ Bir başka tebligata göre ise, İnönü'nün demeci “gazetelerin şeref köşesinde,” yani birinci sayfanın sağ köşesinde yayınlanacak, “metin tam olarak o sayfada bitecek, arka sayfalara dönmeyecek ve bir tek tashih hatası olmayacaktır.”²⁸⁸

Nisan 1944'te Almanya'ya krom satışını durduran Türkiye, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. Ne var ki, bu değişiklik, basın üzerinde ters yönde etkisini göstermiştir. Milliyetçi ve anti-komünist bir çizgi izleyen *Tasvir-i Efkâr*, 30 Eylül 1944'te kapatılmış, gazetenin tekrar yayınlanması altı ayı bulmuştur. Ebuzziya, gazetenin kapatılması üzerine İsmet İnönü'ye 30 Aralık 1944'te bir mektup göndermiştir. Bu mektup, gazetenin rejime bağlı olan yayın politikasını kanıtlamakta ve basın mensuplarıyla partinin ilişkisini göstermektedir. Ziyad Ebuzziya mektubunda, Ankara'ya geldiğinde her fırsatta başbakan ve dışişleri bakanı ile basın yayın genel müdürleri'nden devletin dış politikası hakkında bilgi aldığını ve gazetesinde siyasi yazıların buna uygun çıkmasını sağlamaya çalıştığını belirterek, görüştüğü kişiler tarafından yayınların “umumiyetle tasvip edildiğini” belirtmiştir. Ebuzziya, mektubun devamında, “Bütün gayemiz olan devletin iç ve dış politikasının ana çizgilerinden ayrılmamaya sarf ettiğim halde, gazetenin gittikçe uzayan tatili bunun aksine uyanan kanaatimi her gün biraz daha kuvvetlendirmektedir” demiştir.²⁸⁹ CHP üyeliğini de vurgulayan Ebuzziya şöyle devam etmiştir: “*Tasvir-i Efkâr* gazetesine öteden beri isnad edilen temayüllerin artık hiç varit olmadığını isbat edecek tarzda, mensubu bulunduğum CHP'nin bütün ana fikir ve mefhumlarından zerre kadar eğilmeyen bir yönde çalışmaya arz etmiştim.”²⁹⁰ Bu çabalara karşın gazete, hem bu cezadan, hem de ekonomik sebeplerden dolayı altı ay kapalı kalmıştır. *Tasvir-i Efkâr*'dan başka, o sırada izlenen dış politikaya uygun düşmeyen yazılardan dolayı *Cumhuriyet* üç ay, Ahmet Emin Yalman'ın “Berraklığa Doğru”

²⁸⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 22.

²⁸⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 289.

²⁸⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 289.

²⁸⁹ BCA 030. 10. 00. 00 / 85. 562. 6'dan Orhan Topuz, s. 30.

²⁹⁰ BCA 030. 10. 00. 00 / 85. 562. 6'dan Orhan Topuz, s. 29.

başlıklı, yönetimin işleyişini eleştirdiği yazı dizisinden dolayı *Vatan* da kırk beş gün kapatılmıştır.

Savaşı Müttefiklerin kazanacağını belli olmasıyla hükümetin basın üzerindeki baskısı devam etse de azalmıştır. Ahmet Emin Yalman, gazetelerin tekrar yayına başlamasını şöyle anlatır:

İkinci Cihan Harbinde demokrasiyi temsil eden taraf, her yerde zafer yolunu tutmuştu. Totaliter Nazilik bozgundan bozguna uğruyor, layığını buluyordu. Tek Parti Hükümeti bunun baskısını ve endişesini nihayet duymaya başladı. (...) Dünyanın ne tarafa doğru gittiğini ve tek parti hükümetinin de kervana katılmak zorunda kaldığını görünce bizim gibi tatil halinde bulunan *Tasvir-i Efkâr* ve *Tan* gazeteleriyle beraber bir toplantı yaptık, Ankara’da Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na telgraf çekip dünyanın gidişi karşısında tatilimize son verilmesini istemeye karar verdik. (...) Meğer hükümet böyle bir müracaat bekliyormuş.” Bu telgraf üzerine gazeteciler, Ankara’ya çağırılmış, gazetelerinin “derhal” yayın yapmaları istenmiştir.²⁹¹

Tasvir-i Efkâr, *Tasvir* adıyla 30 Mart 1945’te tekrar yayın hayatına başlamıştır. Ziyad Ebuzziya ilk sayıdaki başyazısında ailesinin gazetecilik geçmişinden bahsederek, gazetenin tekrar yayın hayatına başlamasıyla ilgili şunları yazmıştır: “Altı aylık bir kapanış devresinden sonra yeniden gazeteciliğe başlama imkânını buluyorum. *Tasvir* ailesi gazetecilik hayatının bu yeni merhalesinde amcam Ebuzziya Velid’den mahrumdur. Daha çocuk yaşta kaybettiğim babam Talha Ebuzziya’dan sonra beni meslek hayatımda yetiştiren ve bana dürüst bir çalışmanın yollarını gösteren Velid Ebuzziya olmuştur. Memleket, millet ve milliyet uğrunda faziletle çalışma formülü ile hülasa edebileceğimiz şiar ve istikamet Ebuzziya Tevfik’in evvela iki oğluna, sonra da bize ve *Tasvir* ailesine miras olarak bıraktığı en büyük veditir.”²⁹²

Bu dönemde, gazetede yazmaya başlayanlardan biri ünlü fıkra yazarı ve gazeteci Bedii Faik (1921-2015)’tir. Yazar, kısa süren ticari hayat girişiminden sonra arkadaşlarıyla girdiği bir iddia üzerine, yazdığı birkaç hiciv yazısını *Tasvir*’e göndermiş, bunlar beğenildikten sonra gazetede devamlı olarak yazmaya başlamıştır. 1940’lardan 1970’lerin sonuna kadar Bab-ı Âli’de çalışan yazar, gazetecilik anılarını *Matbuat Basın derkeen Medya* adında dört ciltlik kitabında kaleme almıştır. Siyasi gelişmelerin arka planda olduğu kitapta çeşitli portreler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bunlar arasında Cihat Baban da vardır. Baban, siyasi kimliğinden çok gazetecilik kimliğiyle ele alınmış, okuyucunun nabzını iyi tuttuğu anlatılmıştır.

²⁹¹ Yalman, Cilt 2, s. 1281-1282.

²⁹² İnuğur, s. 179-180.

Faik, Ziyad Ebuzziya'nın "özentisiz, kılçıksız, rahatça okunan" başyazılar yazdığını ve siyasi hırsı olmadığını söylerken, Cihat Baban'ın siyasi hırsının besbelli olduğunu belirtir.²⁹³ Baban'ın babası İsmail Hakkı Bey'i, amcası Şükrü Baban'ı tanıtan Faik, kardeşi Selim Baban'ın "bizim ailede her alanın şöhretlisi vardır" dediğini anlatır. Siyasi hırsının ilk farkında olanların Galatasaray Lisesi'nden arkadaşları Nihat Erim, Fethi Çelikbaş ve Bahadır Dülger olduklarını söyler.²⁹⁴

1. Milliyetçi ve özgürlükçü Cihat Baban:

1941-1944 arasında Trakya'da askerliğini yapan Baban, 1941'e kadar üçüncü sayfada "Günün Akisleri" başlığı altında yazmış, 1945'ten itibaren de Ebuzziya ile dönüşümlü olarak gazetenin başyazılarını yazmıştır.²⁹⁵ Savaşın sonunda sık sık basın özgürlüğü hakkında yazan Baban, sadece gazetenin yazarı ve ortağı olarak değil, İstanbul Basın Kongresi başkanı olarak da Bab-ı Âli'nin önemli isimlerinden biri olacaktır.

Köşe yazılarında, iç siyasetle ilgili yorum veya eleştirilerin yer almadığı savaşın ilk yıllarında Cihat Baban, "Günün Akisleri" adlı köşesindeki yazılarında kalkınma başta olmak üzere aktüel sorunlara değinmiş, basın üzerindeki baskının hafiflemesiyle yönetimi eleştiren ve demokrasi arayışını dile getiren yazılar yazmıştır. Baban'ın kalkınma temalı yazıları, *Doğu* gazetesindeki yazılarına benzemektedir. Yazılarında sık sık şehir-taşra ilişkisine değinerek İstanbullular'ın taşraya gitmesi gerektiğinden, "Anadolu'yu layikiyla tanımak gerektiğinden," Anadolu'nun kalkınması için barajların inşasından, demiryolunun geliştirilmesinden ve köy öğretmeninin öneminden bahsetmektedir.²⁹⁶ Yazarların yavaş yavaş siyasi konulara döndüğü savaşın sonunda ise, Baban da basın özgürlüğü ve parti içi muhalefet hakkında yazılar yazmış, demokrasiye geçilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. 12 Ocak 1945'te Velid Ebuzziya'nın vefatından sonra gazetenin sahibi olan Baban, bu dönemden sonra gazetenin başyazılarını yazmıştır. Bu başyazılardaki en önemli konu basın özgürlüğü ve demokrasiye geçiştir. Bu iki kavram aslında CHP'nin de benimseyemeceği fikirler değildi. Ama Baban, hantal bürokrasiyi ve gazete kapatmalarını yaşadıkdan sonra bunların giderilmesi için

²⁹³ Faik, s. 32.

²⁹⁴ Faik, s. 68.

²⁹⁵ Baban, Edirne'deki askerliği sırasında 1934 Trakya olaylarından sonra Yahudi vatandaşların aenti terk etmek zorunda kaldıklarını görmüş, bunun ekonomik ve kültürel eksikliğe neden olduğunu düşünmüştür. Bu olaylarda 1948'de İçişleri Bakanı olacak olan dönemin Trakya Umumi Müfettiş başmüşaviri Şükrü Sökmensüer'i sorumlu tutmuştur. Bu olaylar hakkındaki görüşleri için bkz. Cihat Baban, "Sökmensüer'le hesaplaşma," *Tasvir*, 17 Kasım 1948, s. 1-5 ve Cihat Baban, "Bayar ikaz ediyor," *Tasvir*, 7 Aralık 1948, s. 1-5. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, "1934 Trakya Olayları: Cihat Baban ne diyor?," *Tarih ve Toplum*, Mart 1998, sayı 171, s. 3.

²⁹⁶ Bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir: "İstanbul'un taşra dediği alem," *Tasvir-i Efkâr*, 1 İkinci Kanun 1941, s. 3; "Köy muallimi," *Tasvir-i Efkâr*, 3 İkinci Kanun 1941, s. 3; "Bağıra bağıra boşa akan bir servet," *Tasvir-i Efkâr*, 4 İkinci Kanun 1941, s. 3; "Tren düdüğü ve vahdet marşı," 25 İkinci Kanun 1941, *Tasvir-i Efkâr*, s. 3.

CHP'nin adım atmamasını eleştirmekte partinin çağa ayak uydurması gerektiğini düşünmektedir.

a. Basın özgürlüğü:

1944 baharından itibaren Metin Toker'in sözleriyle "Milli Şef yönetiminde sessizce yaşayan Türkiye'de bazı yeni ve garipsenen sedalar duyulmaya" başlanmıştır.²⁹⁷ 21 Mart 1944'te Başbakan Saraçoğlu'nun isteği üzerine yapılan güvenoylamasında hükümete elli yedi 'itimatsızlık reyi' verilmesi bunun başlangıcı olmuştur. Sadece elli yedi milletvekili tarafından verilen güvensizlik oyu, partiye ve yönetime bir tehdit oluşturmaya da basındaki yorumlar, özgürlük taleplerinin ilk örnekleridir. *Cumhuriyet* ve *Ulus*'ta bu sonuç, "kabineye itimat" olarak verilirken, yavaş yavaş muhalefetini yüksek sesle yapmaya başlayan *Vatan*, *Tan* ve *Tasvir*'de rejimin özgürlüğe daha fazla yer açması "ihtiyatlı bir şekilde" dile getirilmektedir.²⁹⁸ *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman, bu elli yedi "fireyi" "bir rahatsızlığın, ıstırabın, bir endişenin, bir üzüntünün alameti" olarak nitelemiş, "Gelişen ve beliren umumi durum karşısında biz de kendi hissemize düşen münakaşa vazifesini bundan sonraki yazılarımızda yerine getirmeye çalışacağız" demiştir.²⁹⁹ *Tan* gazetesi ise 10 Mart 1944'te bir ay süreyle kapatıldığından CHP grubundaki oylama sonucu hakkında yayın yapamamıştır.

Tasvir-i Efkâr'da da "Saraçoğlu Hükümetine İtimat Beyan Edildi" manşetiyle verilen haberde "57 muhalif reye karşı 251 itimat reyi alındığı" belirtilmektedir.³⁰⁰ Özellikle hayat pahalılığı, memur hakları üzerinde duran gazetede, takip eden günlerde *Tasvir-i Efkâr* imzasıyla çıkan başyazılarda Şükrü Saraçoğlu hükümetini bekleyen zorluklardan ve İnönü'nün izlediği "dikkatli adımlardan" bahsedilirken, muhaliflerin varlığı ılımlı bir şekilde desteklenmektedir. "Umumi efkâr nabzı yoklanmadan devlet idare edilemez" başlığıyla çıkan başyazıda fırkanın tam anlamıyla milli iradeyi temsil ettiği belirtilirken İnönü'nün bir sürü eleştiriye rağmen "milletin kalbindeki mevkiinden hiçbir şey kaybetmediği" söylenmekte, tam tersi onun izlediği siyaset sayesinde "fırka grubu içtimalarının sual ve izaha çekilebildiği" yazılmaktadır. Fikir çarpışmalarıyla en iyi sonuca ulaşılabileceğini belirten yazar, "57 mebusun daha iyiyi daha güzeli ve daha mükemmeli istemek konusundaki arzularını da büyük bir şükranla karşılıyoruz" demektedir.³⁰¹ Ne var ki, yönetim özgürlükçü bir yaklaşıma henüz hazır değildir. Nitekim bu yazılardan dolayı *Vatan* ve *Tasvir* gazeteleri yaklaşık altı ay kapalı kalmışlardır.

²⁹⁷ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 26.

²⁹⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 26.

²⁹⁹ "Partideki rey durumunun tahlili", *Vatan*, 25 Mart 1944, s. 1.

³⁰⁰ "Saraçoğlu Hükümetine İtimat Beyan Edildi," *Tasvir-i Efkâr*, 22 Mart 1944, s. 1.

³⁰¹ "Umumi efkâr nabzı yoklanmadan devlet idare edilemez," *Tasvir-i Efkâr*, 23 Mart 1944, s.1-3.

Savaş yıllarında sert şekilde uygulanan Basın Kanunu'na ek olarak yönetim, basını denetim altına almak için, gazetelerin dağıtım sorunlarını öne sürerek Aralık 1943'te CHP Parti Grubu'nda bir komisyon kurmuştur. Başkanlığına Asım Us'un getirildiği komisyon, *Vatan* ve *Tan*'da tepkiyle karşılanmış, Zekeriya Sertel komisyonun dağıtım sorunlarını çözme görüntüsü altında, basına yeni baskı biçimleri getirebileceğini yazmıştır.³⁰² Birkaç ay sonra, 4 Nisan 1944'te raporunu sunan komisyon, raporunda zaman zaman bazı gazetelerde 'devletin umumi siyasetine uygun olmayan yazılara' değinmiş, bunların "yapıcı bir milli basın ve yayından beklenen vazife hizmetlerle uyuşmadığını" söyleyerek hükümetin Basın Kanunu'nun 50. Maddesi'ni 'müsamahasız' kullanması gerektiğini belirtmiştir.

Rejim, her ne kadar baskıyı azaltacağını işaretini verse de, bunu kontrollü bir şekilde yapacaktır. Komisyonun raporu *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay tarafından şöyle desteklenmiştir: "Biz, bu rejimi hiçbir hazırcılar firmasına ısmarlamadık. Gazete ve dergilerde sağ ve sol fakat tertipli bir tahrikçilik, anayasa prensiplerinin sağına veya soluna sığınır görünen sinsî oyunbazlık gelişi güzel devam edemez."³⁰³ Ahmet Emin Yalman ise, 7-10 Nisan 1944 tarihleri arasında eleştiri dozu artan bir yazı dizisi ile çoğulcu rejim ve serbest basın yönündeki görüşlerini dile getirmiştir.³⁰⁴

Tasvir-i Efkâr'da da "Parti Komisyonunun Matbuat Raporu" ile ilgili haberlere geniş yer verilmiştir. Diğer gazetelerde olduğu gibi, yorum eklenmeden kanun değişikliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, komisyon raporu tam metin olarak yayınlanmıştır.³⁰⁵ Aslında rapor daha yayınlanmadan önce, Velid Ebuuzziya komisyon tartışmaları hakkında olumlu yazılar yazmış, Basın Kanunu'nun en iyi şekilde değiştirileceğine inandığını belirtmişti. Gazetecinin kamuyu aydınlatma görevini üstlendiğini belirten Ebuuzziya, basın hürriyetinin sınırları olduğunu söylerken gazetecinin habere ulaşmasının önündeki engellere değinmiş, bir yandan da hükümetin basın üzerindeki tasarruflarını ılımlı bir dille sorgulamıştır. Ebuuzziya şöyle demektedir: "Hiçbir hükümet halkın nabzını yoklamadan salahiyet ve emniyetle idare dizginlerini elinde tutamaz. Matbuatı yalnız kendi icraatının aynası olarak kullanan rejimler, zamanla halkla kendi aralarında muazzam uçurumların açıldığını ve yaptıkları faydalı işlere de itimat gözüyle bakılmadığını görmeye ve günün birinde mesnetsiz kalmaya mahkûmdurlar."³⁰⁶ Muhabirlerin habere ulaşırken karşılaştığı sorunlardan, imkânsızlıklar

³⁰² Zekeriya Sertel, "Bunda Telaş Etmeyecek Ne var?," *Tan*, 2 Ocak 1944, s. 1-2.

³⁰³ *Ulus*, 5 Nisan 1944, s. 1-3'ten Ahmet Çelik, "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Muhafız Basın (1939-1945)," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 95.

³⁰⁴ "Basın raporu hakkında düşünceler", *Vatan* 7-8 Nisan 1944, s. 1-2'den Çelik, s. 96.

³⁰⁵ "Türk Basını hakkında Halk Partisi Meclis Grubu Komisyonunun hazırladığı rapor," *Tasvir-i Efkâr*, s. 1-3.

³⁰⁶ "Basın hakkında verilen rapor müzakere edilmeden evvel," *Tasvir-i Efkâr*, 25 Mart 1944, s. 1-3.

dolayısıyla iç ve dış haberlere gerektiği gibi yer verilemediğinden ve basım, dağıtım gibi teknik sorunlardan da bahseden yazar, “Müstakil bir memleketin şiarı hür bir matbuata malik olmaktır. Hür bir matbuat da fikren ve ruhen hür insanlar tarafından kurulur” demektedir.³⁰⁷

İç politika haberlerinin gazetelerde yer almadığı savaş döneminde, bu kanuna geniş yer verilse de ilerleyen günlerde *Tasvir-i Efkar*’da bu konu hakkında sessizlik hâkimdir. Ne var ki, sembolik de olsa basın hürriyeti ve düşünce özgürlüğü hakkında bazı haberler ve yazılar dikkatimizi çekmiştir. Örneğin 23 Nisan’ın önemini anlatan başyazıda parlamento hayatımızın birinci Meşrutiyet’le başladığı belirtilirken “tam bir parlamento zihniyetiyle hareket eden Birinci Büyük Millet Meclisi’nde söz ve yazı serbestisinin” sağlandığı ve “her meselenin millet kürsüsünde serbestçe münakaşa edildiği” ve “bu suretle zafere ulaşıldığı” yazılmıştır.³⁰⁸ Bunun yanında, gazetede “Hürriyet Kahramanı” Mithat Paşa’nın ölüm yıldönümü anması hakkında haber ve yazılar yer almaktadır. 25 Nisan’da birinci sayfanın ortasında yer alan bu haberde Üsküdar Halkevi’nde bir program yapılacağı belirtilirken Mithat Paşa için “Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihinde pek büyük roller oynamış, saray kuvvetiyle mücadeleye girişmiş, padişahlar hal ve iclas etmiş, siyasi inkılâplar yapmış, menfalara gitmiş, zindanlara atılmış ve nihayet öldürülmüş büyük bir adamdır” denmektedir.³⁰⁹ Yaklaşık bir yıl sonra İbrahim Temo’nun ölüm haberi de “Hürriyet mücahidi Doktor Temo Romanya’da hakkın rahmetine kavuştu” başlığıyla duyurulmuş, savaş sırasında Romanya ile irtibat kesilene kadar Temo ile mektuplaşan Ziya Şakir’in düşünür hakkında yazdığı ve onun “hürriyetçi” yönünün öne çıktığı yazı gazetede iki sütun olarak yer almıştır.³¹⁰ Yine bu dönemde, Namık Kemal’in 105. doğum yıldönümü haberi *Tasvir*’de yer almıştır. “Bütün hayatını memleketin hürriyet ve istiklaline bahşeden” şairin baskı altında geçen hayatı anlatılmış, Hürriyet Kasidesi’nden dizeler verilerek yazı tamamlanmıştır.³¹¹

Bütün bu yazı ve yorumlarda, direkt olarak hükümet hedef alınmasa da yavaş yavaş belirmeye başlayan muhalefete izin verilmesi yönünde işaretler verilmektedir. *Tasvir-i Efkar*, daha ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum izlerken, *Vatan* ve *Tan* gazeteleri özgürlük taleplerini daha açık bir dille yapmakta ve hükümeti eleştirmektedir. Örneğin Mayıs 1944’te *Vatan*’da Behice Boran’ın fikir özgürlüğünü savunan yazıları çıkarken, Zekeriya Sertel “zamanın gerektirdiği gerçek demokrasiyi bu hükümetin yapamayacağını ve seçimlerin yenilenmesi gerektiğini”

³⁰⁷ “Basın hakkında verilen rapor müzakere edilmeden evvel,” *Tasvir-i Efkar*, 26 Mart 1944, s. 1-3.

³⁰⁸ “Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı,” *Tasvir-i Efkar*, 24 Nisan 1944, s. 1-3.

³⁰⁹ “Mithat Paşanın 60ıncı ölüm yıldönümü,” *Tasvir-i Efkar*, 25 Nisan 1944, s. 1-2.

³¹⁰ “Hürriyet mücahidi,” *Tasvir*, 8 Ağustos 1945, s.1-5.

³¹¹ “Namık Kemal’in 105.inci doğum yıldönümü,” *Tasvir*, 21 Aralık 1945, s. 1-3.

yazıyordu.³¹² *Tasvir-i Efkâr*'ı henüz muhalif olarak konumlandırmak zordur. Zira savaşın bitmediği 1944'ün sonuna kadar çıkan her yazı veya haber gazetelerin kapatılmasına yol açmaktadır. *Vatan* ve *Tan* ile beraber *Tasvir-i Efkâr* da Eylül 1944'ten sonra yaklaşık altı ay kapalı kalmıştır. Basında başlayan eleştirilere ve muhalefete karşı alınan bu önlemlerle Başbakan Saraçoğlu, Nadir Nadi ile yaptığı bir sohbette; ülkede her işin yolunda olduğunu, vatandaşın bir şikâyeti bulunmadığını belirtmiş ve “Yalnız iki tane fena kokan gazete vardı, onları susturduk, mesele kalmadı” demiştir.³¹³ *Tan*, *Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr*'ın yeniden yayınlarına, savaşın sonucunun kesin olarak belli olması ve Türkiye'nin, galip devletlerin katılacağı San Francisco Konferansı'na çağırılması üzerine, 22 Mart 1945'ten itibaren izin verilmiştir. Bu dönemden itibaren *Tasvir-i Efkâr*, adını *Tasvir* olarak değiştirmiştir.

Basın özgürlüğü, Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın, parti grubundaki tartışmaların basında yer alması için verdiği önergeyle 1945'in bahar aylarında gündeme gelmiş, 10 Nisan 1945'te parti grubuna sunulan raporda şöyle denmiştir: “Gazetelerin meclis görüşmelerini ilgi ile takip ve neşretmeleri ve milletvekillerinin sözlerini objektif şekilde umumi efkârâ intikal ettirmelerinin faydalı olacağı mütalaa edilmektedir. Grup görüşmelerinin gizli tutulmasında zaruret olmayanların açık yapılması veya gizli görüşme zabıtlarının neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması kararlaştırılmıştır.” Recep Peker'in ve Hikmet Bayur'un raporu destekleyici konuşmalarından sonra Başbakan Saraçoğlu da meclis ve grup görüşmelerini gazetelerin izleyip yayınlamasını hükümetin de faydalı telakki ettiğini belirtmiştir.³¹⁴ Bunun devamında, Celal Bayar tarafından Matbuat Kanunu'nun basın organlarına cezaları ve kapatmaları düzenleyen 50. Maddenin değişmesi gerektiği konusu gündeme getirilmiştir. Haziran ayı başında Bayar, yayın organlarını kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'ndan alınıp yargıya verilmesi yönünde Meclis'e bir önerge sunmuş, yayın sorumlusunun kapatılma kararından önce savunma hakkının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Önerge, basında da tartışılmıştır. *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman basın organlarının kapatılmasını kaldırmayı önermiş, “Memlekette matbuat hürriyeti vardır diyebilmek için 50. Maddenin hafifletilmesi ve hatta ilgası kâfi değildir. Bu kanunu tamamıyla kaldırmak lazımdır. Memlekette vatandaş hürriyetini düzenleyen umumi kanunlar vardır. Matbuat için ayrıca kanun yapmaya hacet yoktur, Amerika'da böyledir” demiştir.³¹⁵ Eski milletvekili, CHP'nin kurduğu Basın Komisyonu'nun başkanı ve gazeteci Asım Us, *Vakit* gazetesinde Yalman'ın önerisini

³¹² Zekeriya Sertel, s. 217.

³¹³ Nadir Nadi, *Perde Aralığından* (İstanbul: Cumhuriyet Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, 1964), s. 186.

³¹⁴ *Ulus*, 11 Nisan 1945, s. 1'den Çelik, s. 100.

³¹⁵ “Matbuat Hürriyetinin Unsurları,” *Vatan*, 17 Haziran 1945, s. 1-2'den Çelik, s. 101.

eleştirerek “hürriyetin her memlekette aynı derecede olmadığını” söylerken, parti gazetecilerinden Necmettin Sadak *Akşam* gazetesinde konuya daha ılımlı yaklaşarak “Bugün memlekette tam bir basın yayın hürriyetinin olduğu inkâr edilemez fakat 50. Madde basın özgürlüğünü kısmen kısıtlamaktadır” diye yazmıştır.³¹⁶

Tasvir’de de Ziyad Ebuzziya konu hakkında geniş bir değerlendirmede bulunmuştur. Kanunun değiştirilmesini savunan Ebuzziya, basının hükümetle iş birliği yapması gerektiğini savunurken Basın Kanunu değiştirilse bile “idare makamlarının zihniyeti” değişmedikçe kanunun işlevsel olmayacağını belirtmiştir. İdarecilerin eleştiriden beslenmesi gerektiğini belirten yazar, yönetimi eleştiren bir haberi yazdığı için gazetecinin “bozgunculukla itham edildiğini” söylerken her dönemde siyasilerin basının önünü kesmek istediğini belirtir. Ticaret Bakanı Raif Karadeniz’in, basınla hükümetin iş birliği yapması fikrini desteklediğini söyleyen Ebuzziya, bakanın toplantılarına “bakanın emriyle” hiçbir gazetecinin kabul edilmediğini belirtirken bir ikileme dikkat çeker, şöyle der:

Ertesi gün bütün gazetelerde bu gizli toplantının tafsilatı yer alır. Fakat her gazetede başka başka. Kabahat bu zihniyette. Hâlbuki Ticaret Bakanı, gazetecileri uzaklaştıracak böyle bir emirden haberi olmadığını söylüyor! (...) Her bir bakan gazete tenkidinin lüzumundan hararetle bahseder. Fakat makamında iken de yine muhakkak ki aksini yapmıştır. Buna da canlı bir misal eski İçbakanı Şükrü Kaya’dır. Kendisi basın müessesesinin ne demek olduğunu en iyi bilen, matbuatın hürriyetsizliğinden şikâyet eden münferit bir zat olduğu halde, Bakanlığı sırasında basını en ağır tahditlere uğratan kanunları çıkartmaktan geri kalmamıştır.³¹⁷

Cihat Baban da 1937’de Erzurum’da çıkardığı *Doğu* gazetesinde basın özgürlüğünü savunurken, Fransa’da bile basının 1790ların çok gerisinde olduğunu düşünüyordu.³¹⁸ Savaş döneminde ise milli birliğe uygun bir basın rejimini savunan Baban, 1945’in ikinci yarısından itibaren siyasette görülen özgürleşme adımlarının basında da olması gerektiğini düşünüyordu. Örneğin Celal Bayar’ın CHP’den istifa ettiği ama bir parti girişiminin henüz belli olmadığı Ekim 1945’te çıkan bir yazısında Baban, milletvekillerinin halkın değil hükümetin temsilcisi olduklarını eleştirirken İzmir milletvekili Kamran Örs’ün tutumundan yakınmıştır. Milletvekili, Baban’ın sözleriyle “tenkitlere cevap verirken, hiç vazifesi olmadığı halde basına da şiddetle hücum etmiş” ve basının serbest olduğunu söyleyerek “Yeter ki dürüst olsunlar, namuslu ve haysiyetli olsunlar ve dış memleketlerle münasebette bulunarak ilhamlarını oradan almasınlar” demiştir. CHP’yi faşistlikle suçlayanlara da cevap veren Örs, partisinin halkçılık ilkesine vurgu yaparak demokrasiye inandıklarını ve bunu bir umde kabul ettiklerini

³¹⁶ “Hürriyet Adına Müfrit İstekler”, *Vakit*, 20 Haziran 1945, s. 1 ve “Yeni Partiler Doğması İçin Bazı Konuların Değişmesi Gereklidir,” *Akşam*, 24 Haziran 1945, s. 3’ten Çelik, s. 101.

³¹⁷ “Gazetelerle iş birliği yapmak,” *Tasvir*, 16 Temmuz 1945, s. 1-3.

³¹⁸ Bkz. “Matbuat Hürriyeti,” *Doğu*, 27 Aralık 1937, s. 1.

belirtmiştir. Baban, milletvekilinin isim vermeden eleştirdiği gazeteciler karşısında “İnkılâp için, harp içinde, mücadele içinde, hatta kendisinin kötü olarak tavsif ettiği kimselerle pençeleşerek didinen vatanperver gazetecileri rencide ettiğini” yazmış ve “bazı milletvekillerinin Meclis’te susa susa, konuşmasını unutmış olduklarını ve ağızlarını aç aça lüzumsuz yere hatır ve gönül kırdıklarını” belirtmiştir.³¹⁹

Tasvir’de San Francisco Konferansı’ndan sonra çıkan hemen her yazıda özgürlük konu edilmekte, halkın da bunu istediği ve buna hazır olduğu belirtilmektedir. Cumhuriyet Bayramı da bu dileklerin dile getirilmesi için iyi bir vesile olmuştur. Birkaç sayfa fazla çıkan özel sayıda Atatürk ve İnönü resimleriyle “Cumhuriyet Bayramınız Kutlu Olsun” manşeti yer alırken Cumhurbaşkanı’nın ve Başbakanın resmi programları duyurulmakta, ikinci sayfada Türk Matbuat Tarihi makalesinin yanında Bahadır Dülger ve Cihat Baban’ın hürriyet temalı yazıları yer almaktadır. Dülger, “Türk demokrasisinin geçirdiği dört merhale” başlıklı yazısında, Mithat Paşa ile başlattığı demokrasi tarihini, “Dağa çıkıp, Yıldız’a yumruk sallayan ve hürriyeti padişahın bir ihsanı mahiyetinden çıkararak milletin hakkı ve isteği haline sokan” Jön Türkler’le devam ettirmiş, Türk demokrasisinin I. TBMM’de “en parlak devrini yaşadığını” belirtmiştir. Yazara göre, bu parlak devri, “hizmet etmenin maneviyatını unutmuş bazı oportunistler yüzünden” bir gerileme devri takip etse de “o zaman iktidarı ellerinde tutanlar demokrasi idealine bu kadar bağlı bulunmasalar ve şahsi saltanat arzusuna kapılmak gibi iğrenç bir zaaf gösterebilirler, büyük fedakârlıklar pahasına elde edilmiş olan Türk demokrasisi yeniden karanlık bir devreye girmiş olurdu.” Savaş sonrasını kapsayan dördüncü devrede çeşitli partiler, canlı parlamento, özgür basın ve muhaliflerle “yeni bir milli mücadele ruhu” görülecektir. “Partiler, muhalifler, çapraz düşünceliler, Serteller, Yalmanlar o demokrasinin çeşnisidirler.”³²⁰

Cihat Baban da “Cumhuriyet fazilet ve feragattır” başlıklı yazısında, artık dönemin değiştiğini belirtirken “Şiddetli, hatta yıkıcı tenkitlere rağmen irtica hortlamamış, halk dış tesirlerle yazılan yazılara yüz çevirmek kudretini göstermiş ve bu itibarla memleket parlak bir imtihan daha vermiştir” yazarak hürriyet hakkında şöyle demiştir: “Hürriyet iyi şeydir, vatandaşlar! Fakat hürriyet ancak, fazilet ve feragat toprağında gelişir. Vatandaşlık haysiyet ve seviyesine erişmiş kitleler kucağında büyür ve gürbüzleşir.”³²¹ Diğer yandan, basının milli birlik sağlama yönünde de görevini yapması gerektiğini düşünen Baban, savaş yıllarındaki

³¹⁹ Cihat Baban, “İzmir Milletvekilinin basına yaptığı hücum,” *Tasvir*, 24 Ekim 1945, s. 1-3.

³²⁰ “Türk demokrasisinin geçirdiği dört merhale,” *Tasvir*, 29 Ekim 1945, s. 3.

³²¹ “Cumhuriyet fazilet ve feragattir,” *Tasvir*, 29 Ekim 1945, s. 1-3.

ağır cezaları ve kapatmaları bizzat yaşadığından milletvekili olduğunda ilk önergesini Basın Kanunu'nun değiştirilmesi hakkında verecektir.

b. Basındaki polemikler ve *Tan* gazetesi baskını (4 Aralık 1945):

Basın Kanunu'ndaki hükümete basın organlarını kapatma cezası veren 50. Madde savaş sonrası basındaki özgürlük arayışlarının ilk durağıdır. Ne var ki, bu arayış, basındaki ideolojik çarpışmaların ve polemiklerin gölgesinde kalmıştır. Metin Toker, anılarında CHP içerisindeki görüş ayrılıklarını anlatırken, “ne liberalleşme ne dış politikada değişiklik hiçbir zaman basında olduğu kadar sivrilmemiştir” demektedir.³²² Gerçekten de San Francisco Konferansı'ndan itibaren Serteller ve Ahmet Emin Yalman ile Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa, Ebuzziya Tevfik ve Nadir Nadi arasında sert polemikler vardır. Behice Boran, Mahmut Baler, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Zeki Sporel, Muzaffer Şerif, Hikmet Bil ve Aziz Nesin gibi isimlerin de zaman zaman yazılarının çıktığı *Tan*'da 1945 baharında eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da dış politika yazıları yazmış, rejimin liberalleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yazıların, “totaliter fikirlere müsaade edilmeyeceğini ve liberalleşmenin şart olduğunu” yazan Serteller'in düşünceleriyle paralel olması, parti ileri gelenlerini ve basındaki karşıt görüşlülerin tepkisini çekmiştir. *Tasvir*'de Ebuzziya Tevfik ve Peyami Safa da Serteller'e sert cevap veren yazılar yazmışlardır. Polemik, 7 Haziran 1945'te verilen Dörtlü Takrir'den kısa bir süre sonra başlamış, yaklaşık iki ay sürmüş, aralıklarla yıl sonuna kadar devam etmiştir. *Tan* ile onun karşısında yer alan *Ulus* ve *Tasvir* gazetelerinde karşılıklı çıkan sert usluflu yazılar, 4 Aralık 1945'te *Tan* gazetesi baskınıyla son bulmuştur. *Tasvir* de bu tartışmalara Ziyad Ebuzziya ve Peyami Safa ile dâhil olmuştur.

19 Haziran 1945'te Zekeriya Sertel, “Biz Ne İstiyoruz?” başlıklı yazısında, ülkede insan haklarının tanınması ve korunmasını istedikleri için *Tan* gazetesi olarak her türlü saldırıya uğradıklarından yakınmış, “Biz sadece ve sadece iki şey istiyoruz: 1-Anayasa hükümlerine riayet, 2-Atlantik yasası hükümlerine riayet” diyerek verdikleri mücadelenin amacını açıklamıştır.³²³ Bu yazıdan bir gün sonra *Tasvir*'de “Tasvir” imzasıyla yayımlanan başyazıda “*Tan* gazetesi başmuharriri Zekeriya Sertel, yazdığı bir makalede düşüncelerini ortaya sarıh olarak atmış ve yazısının başlığına ‘Biz ne istiyoruz?’ ibaresini koyarak, bu cemi ifadesiyle, herhalde, *Tan* gazetesine hüviyet veren sayın zevcesinin fikirlerine de tercüman olarak, herkesin merak ettiği bir noktayı aydınlatmıştır” denilerek o güne kadar Sertellerin kendi siyasi görüşlerini açıklamaktan çekindikleri ima edilmiş, ancak Zekeriya Sertel'in bu

³²² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s 51.

³²³ Zekeriya Sertel, “Biz Ne İstiyoruz ?” *Tan*, 19 Haziran 1945.

son yazısıyla nihayet bu konuya açıklık getirdiği belirtilmiştir. Ardından da alaylı bir üslupla Sertellerin siyasi görüşleri hakkında şu yorum yapılmıştır: “Meğerse *Tan* gazetesinin fikir liderleri bu memlekette yaşayan her Türk vatandaşı gibi düşünüyorlarmış da haberimiz yokmuş. Onlar da bu memleketin bütün sakinleri gibi milliyetçi imişler.”³²⁴ 10 Temmuz’da ise *Tasvir*’de “Milliyetçilik ve emperyalizm ayrı ayrı şeylerdir” başlığıyla çıkan başyazıda “umumi nefretin tepkisiyle karşılaşan” Serteller’in “taktik değiştirerek (...) bir zamanlar Namık Kemal’e sövdükleri halde, şimdi onun izinde gittiklerini yazma lüzumu hissettikleri” belirtilerek Türk milletinin bu tuzağa düşmeyeceği yazılmıştır. Yazıda Türkiye’nin emperyalist olmadığı belirtilerek şöyle denmektedir: “Serteller, Türkiye’de varmış telakki ederek hücum ettikleri emperyalizmi, Rusya tatbik etmek istediği zaman, “Rusya’nın etrafında sıhhi bir kordon çevirmesini ve kendisine dost devletler aramasını” mübah gösterecek neşriyat yapmaktan çekinmemektedir. Aynı şey ırkçılık için de variddir. (...) Niçin Serteller, ırkçılığın daniskası büyük Slav davasını görmemezlikten gelmektedirler?”³²⁵ İki gün sonra Sabiha Sertel, *Tan*’da şöyle cevap vermiştir: “*Tasvir*’in müdafaa ettiği milliyetçilikle bizim müdafaa ettiğimiz milliyetçilik şüphe yok ki birbirine taban tabana zıddır. Çünkü onun milliyetçiliği, nazist Almanyanın müdafaa ettiği ırkçı, emperyalist, harpçi milliyetçiliktir. O Türk anayasasında yazılı olan milliyetçiliğin müdafii değildir. Onun istediği milliyetçilik Türk unsurları arasına tefrika sokan, Türkiye’yi Almanya’nın bir peyki yapmağa mütemayil olan milliyetçiliktir.”³²⁶

7 Ağustos’ta Zekeriya Sertel, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile gündeme gelen köylünün, toprak reform ile sevindirilmeye çalışıldığını yazmasına karşılık olarak 9 Ağustos’ta *Tasvir*, *Tan*’ın “vazifesine devam ettiğini” belirterek köylüyü ayaklandırmak istediğini yazmış, gazeteyi “yıkıcı ve bozguncu” olarak değerlendirmiştir. *Tasvir*, *Tan*’ı “beslediği fikirlerden dolayı muahaze etmediğini, her vatandaşın dilediği kanaate sahip olabileceğini yazarken, “vatandaşlar arasındaki tesanüdü bozacak” yayınlara karşı olduğuna dikkat çekmiştir.”³²⁷

Tasvir’le *Tan* arasında bunlar olurken diğer taraftan *Tan*’ın ve *Vatan* gazetelerinde bir başka polemik vardır. Hüseyin Cahit Yalçın ile Ahmet Emin Yalman, Türkiye’nin dış politikada başlıca meselesi olan Sovyetler Birliği ile ilişkiler üzerine tartışmaktadır. İki yazara da çağrıda bulunan *Tasvir*, “fikir çatışmalarından hakikat kıvılcımlarının doğacağını”

³²⁴ “Galiba imana geldiler,” *Tasvir*, 20 Haziran 1945, s. 1.

³²⁵ “Milliyetçilik ve emperyalizm ayrı ayrı şeylerdir,” *Tasvir*, 10 Temmuz 1945, s. 1-3.

³²⁶ Sabiha Sertel, “Bu mevzu mugalâtaya müsait değildir,” *Tan*, 12 Temmuz 1945, s. 1.

³²⁷ “Tan vazifesini sadakatle yapmakta devam ediyor,” *Tasvir*, 9 Ağustos 1945, s. 1-3.

yazmakta, fakat bu münakaşanın “biraz daha sonraya” bırakılmasını tavsiye etmektedir. *Tasvir*’e göre Yalçın’ın en önemli özelliği, “milli kürsüyü hiçbir zaman terk etmemesi ve her hadiseyi Türk menfaatleri ve milliyetçiliği zaviyesinden” görmesiye, Yalman ise “Amerikan mandasını zaman zaman beşeri görebilir, Varlık Vergisinde olduğu gibi, başkalarının teveccühünü kazanıp kazanmama işine kulak asar (...) ve nedense milli kıymetlerimize itimat ettiğini ve memleketin olgun olduğunu her dakika ikrar ettiği halde bizden daha kuvvetli gibi görünen memleketlere yaranmak ihtiyacını” gösterir. *Tasvir*, her iki yazarın da “demokrasi davasında” birleştiğini belirtirken, her iki yazara da şöyle seslenir: “Niçin en kuvvetli olmamız lazım gelen bir zamanda, müselsel yazılarla kocaman başlıklarla, Türk-Rus davası etrafında efkarı umumiye ikiye bölünmek isteniyor? (...) İki taraftan da rica ediyoruz: Bir defa da üçüncü bir arkadaşın hatırını sayarak ve Türk basınında hiç tesadüf etmediğimiz bir uzlaşmaya misal teşkil ederek kavgayı tadında kesip milli olgunluğa, basınınımızın yükselen seviyesine misal teşkil edecek güzel bir hareket tarzı takip etsinler.”³²⁸

Hükümeti eleştiren yazılar karşısında iktidar adına “sopasız cevaplar” *Ulus*’ta Falih Rıfkı Atay tarafından verilmektedir.³²⁹ Metin Toker’e göre, Atay, sempatik olmayan bir tonda yazmakta ve bu yüzden adına konuştuğu iktidarı sevimsizleştirmektedir. Örneğin Atay’ın sert tonu karşısında Ahmet Emin Yalman, *Ulus*’un “hususî bir gazete” olmadığını, “öncü rejim partisinin gazetesi” olduğunu belirtirken Atay’ı şöyle değerlendirir: “Falih Rıfkı Atay, konuşurken gayet nazik ve anlayışlı bir arkadaşdır. Fakat *Ulus*’un sütunlarında yazı yazarken derhal bir mubassır tavrı takınıyor ve yukardan aşağıya konuşuyor. (...) Partinin havasını aksettiren bir gazetenin lisanında her samimi kanaate saygı gösteren, ahenkli ve cana yakın bir tarz bulunmasını beklemek hakkımızdır.”³³⁰ Bu fikir çatışmaları, 4 Aralık 1945’te *Tan* gazetesinin matbaasının basılmasıyla son bulacaktır.³³¹

Bu polemiklerde “muhafazakar liberal” olarak Cihat Baban yer almasa da, o, savaş dönemindeki basını değerlendiren yazılarında sık sık milli birliği savunmuştur. Çoğu yazar gibi, Baban da *Tan* gazetesi baskınına “gençliğin vakarlı ve heyecanlı eylemi” olarak yorumlamıştır.³³² 4 Aralık’taki baskından önce, ilk olarak 1 Aralık’ta *Tasvir*’de “*Görüşler*

³²⁸ “*Tan*in ve *Tan*’dan münakaşayı kesmelerini rica ederiz,” *Tasvir*, 10 Ağustos 1945, s. 1-3.

³²⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 27.

³³⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 27.

³³¹ *Tasvir*’de Serteller hakkında başka yazılar için bkz. “Zekeriya Sertel ve iş birliğini gösteren kendi yazıları,” *Tasvir*, 16 Ekim 1945, s. 1-3; “Zekeriya’nın güttüğü işbirliği politikasının manevi delili,” *Tasvir*, 17 Ekim 1945, s. 1-3 ve “Yakın maziden vesikalar: A. Emin Yalman mütareke yıllarında şunları yazıyordu,” *Tasvir*, 25 Ekim 1945, s. 1-5.

³³² Ayla Acar, “Basında ‘Tan Olayı’- 4 Aralık 1945,” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, Sayı 43 (2012): s. 1.

isimli komünist mecmua ile” Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in “alakalarının bulunmadığını ilan etmeleri” haberi yer almış, bunu ilerleyen günlerde arka arkaya çeşitli haberler izlemiştir.³³³ CHP’den ayrılan bu üç ismin yazılarının çıkacağını ilan eden *Görüşler* dergisi, yalancılıkla suçlanarak “bu zevatin emir ve kumanda altında harekete geçtikleri” belirtilmiştir.³³⁴ *Tasvir*’e göre, “Muhالیf namı altında Türk milletine düşman bir grup” ortaya çıksa da “bir gün gelecektir ki, dinlenmeyecekleri, kendi hüsrânları içinde yerlerde sürükleneceklerdir. Bu millet kendisine fenalık edenleri hiçbir zaman affetmemiştir.”³³⁵

3 Aralık’ta birinci sayfanın ortasında verilen haberde ise İzmir’de gençlerin *Görüşler* dergisinin afişlerini yırttığı belirtilerek “kızıl propaganda yapmak isteyen bu mecmua her tarafta umumi bir nefretle karşılandı” denmiştir.³³⁶ Bunu, İzmit, Bursa ve Zonguldak’ta dergiye karşı yapılan ufak çaplı hareketlerin haberleri izlemiştir.³³⁷ Aynı gün Cihat Baban, “siyasi cereyanların serbestçe çarpışacağı bir devreye girdiğimizi” belirtirken, “yıkıcı” fikirlerin de varlığının kabul edilmesi ve muhalif kavramından korkulmaması gerektiğini söyler ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı örnek verir. Buna göre, Nuri Conker, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulurken “muhalif” kelimesinin “korkunç manasından ürktüğü için” partiyi “karşı parti” olarak konumlandırmıştı. Baban’a göre,

Meşrutiyet ve mütareke devirlerinden bu zamanlara kadar korkunç tesirini kaybetmeyen bu muhalefet sözü, tezdır, iftira manasına geliyordu. Ali Kemallere, Mevlanzadelere karşı sarfedilen ve bu yüzden karanlık bir mana ifade eden bu kelimeyi, bugün Falih Rıfkı Atay yine aynı rolü oynamak isteyenlere karşı rahatça kullanmakta ve bu yüzden, temiz ve pürüzsüz olarak tenkitçi vaziyete girmek isteyenlerle bu gibi karışık kimseler, halkın nazarında aynı safta görünmektedir.³³⁸

Ziyad Ebuzziya ile kıyaslandığında Baban, daha ılımlı ve demokrasiyi öne çıkaran, fikir çatışmalarının olması gerektiğini belirten yazılar yazmış, yine de “kızıl bozgunculuk ve yıkıcılık”tan dem vurmıştır.³³⁹

4 Aralık’ta *Tasvir* imzalı yazıda “kızıl faşizmin beşinci koluna” karşı mücadele edilmesi gerektiği belirtilerek şöyle denmektedir: “Ey Türk gençliği! Vatansever duygularınızdan şüphe etmiyoruz. Sizi uyanık ve müttehit olmaya davet ediyoruz. Bir parti işi değil, bir memleket işiyle meşgul olacaksınız! (...) Cepheler teşekkül etti, *Tasvir* bu memleketin, bu yurdun cephesindedir. Türk basını, münevverlerini ve Türk milletini bir

³³³ “Görüşler isimli komünist mecmuasının münasebetsizliği,” *Tasvir*, 1 Aralık 1945, s. 1-3.

³³⁴ “Daha birinci sayısında kızıl renkli mecmuanın programı anlaşılmış oldu,” *Tasvir*, 2 Aralık 1945, s. 1-3.

³³⁵ “Daha birinci sayısında kızıl renkli mecmuanın programı anlaşılmış oldu,” *Tasvir*, 2 Aralık 1945, s. 1.

³³⁶ “İzmir’deki gençler Görüşler mecmuasının afişlerini yırttı,” *Tasvir*, 3 Aralık 1945, s. 1.

³³⁷ “Kızıl Mecmua,” *Tasvir*, 2 Aralık 1945, s. 3 ve “Kızıl Mecmua,” *Tasvir*, 3 Aralık 1945, s. 3.

³³⁸ Cihat Baban, “Muhalefet kelimesinin manası,” *Tasvir*, 3 Aralık 1945, s. 1-3.

³³⁹ Cihat Baban, “Muhalefet kelimesinin manası,” *Tasvir*, 3 Aralık 1945, s. 3.

fikir halkası halinde toplanmaya davet ediyoruz.”³⁴⁰ Aynı gün, *Görüşler*’de “Zavallı Atatürk” başlıklı bir yazı yazmış olan Tefvîk Rüştü Aras’a hitaben üniversite öğrencilerinin mektubu yayınlanmıştır. Mektupta Aras’a neden bu “vatansızlar ve kızıl bezirganlar grubunun” basın organını seçtiği sorulurken, bu grubun “genç ve Kemalist Türkiye’nin güven ve inançla belini dayadığı mesnetleri” çökertmeyi hedeflediği belirtiliyor ve şöyle deniyordu: “Gazetelere ‘en belli meşguliyetinizin’ yazı yazmak olduğunu söylemişsiniz. Bundan maksadınız geçiminizi bu yoldan temin ettiğinizi anlatmaksa haber verin size iane toplayalım. Atatürk’e nispetiniz dolayısıyla gençlik, size ömrünüzün sonuna kadar maişet endişesinden uzak tutmaya hazırdır.”³⁴¹

5 Aralık’ta *Tasvir* “Gençliğin Tezahüratı” manşetiyle çıkmış, “dışarıdan gelen solcu propagandaların yayılmasına alet olan gazeteler önünde dün büyük nümayişler yapıldı” denmiştir. Bugün çıkan bütün haber ve yazıların konusu olan bu baskın hakkında İçişleri Bakanı’nın parti grubunda açıklama yaptığı ve sıkıyönetim komutanlığı tarafından verilen resmi tebliğde de buna katılanlar hakkında “takibat ve tahkikata” başlandığı haber verilmektedir.³⁴² Peyami Safa’nın yazısının başlığı da “Türk şuuru uyanıktır” olup, “kızıl cennet rüyalarına” karşı Türk şuurunun başını çoktan yastıktan kaldırdığı söylenmektedir.³⁴³

Cihat Baban da baskını “Türk gençliğinin galeyanı” olarak yorumlamıştır. Baban, Serteller’i şu şekilde eleştirmiştir: “Putları deviriyoruz, diye bu memleketin saydığı kıymetleri, halkın gözünden düşürmek, aile bağlarını yıkmak için her çareye başvuruyorlar. Bayrağımıza, İstiklal Marşımıza, Türk hürriyet davasının şehidi Namık Kemal’e saldırıyorlar. Ve yine bugünkü gibi Türkçülük ve milliyetçiliğin sert tepkisi ile karşılaşıyorlar. Taze bir fidan halindeki Türk rejimi tabii bir savunma ihtiyacı ile bu tahrikleri susturunca da bekliyorlar. Çünkü galeyan hadisesinde tahrik eseri arayanlar, sokakları dolduran ve Türk bayrağını tezlil eden afişlere, *Tan* gazetesinin koleksiyonuna, *Yeni Dünya* ve *Görüşler*’e bir göz atsınlar.”³⁴⁴ Baban, “aylardan beri sürüp gelen tahriklere rağmen Türk gençliği’nin tasavvurun en kontrolsüz zamanında bile siyasi olgunluğun bir numunesini verdiğini” belirtir.³⁴⁵ Baban’ın da içinde bulunduğu gazetecilerin çoğu, saldırıyı *Tan* gazetesinin ve *Görüşler* dergisinin kışkırtıcı yayınlarına bağlayarak meşru göstermeye çalışmıştır. Onlara göre, bu tepki toplum tarafından da benimsenmektedir. Örneğin Meclis’te, Milletvekili

³⁴⁰ “Büyük Türk milleti!,” *Tasvir*, 4 Aralık 1945, s. 1

³⁴¹ “Zavallı Tefvîk Rüştü,” *Tasvir*, 4 Aralık 1945, s. 1-3.

³⁴² “Gençliğin Tezahüratı,” “Resmi Tebliğ,” “İçişleri Bakanı dün parti grubunda izahat verdi,” “Görüşler mecmuası hakkında,” *Tasvir*, 5 Aralık 1945, s. 1.

³⁴³ Peyami Safa, “Türk şuuru uyanıktır!,” *Tasvir*, 5 Aralık 1945, s. 1.

³⁴⁴ Cihat Baban, “Türk gençliğinin galeyanı,” *Tasvir*, 5 Aralık 1945, s. 1-3.

³⁴⁵ Cihat Baban, “Talebe nümayişi ve TASS Ajansı,” *Tasvir*, 6 Aralık 1945, s. 1-3.

Osman Şevki Uludağ, “O gazete ki, milletin iradesi olan gençler tarafından linç edilmiştir” ifadesini kullanmıştır.³⁴⁶ Serteller’in haklarını savunabilecekleri bir platform olmaması, bu yönde tutum alabilecek başkaları için de açık bir tehdit oluşturmaktadır.

İlerleyen günlerde de Sovyetler Birliği’nin resmi Tass ajansı muhabirinin harekete katılanların “Rusya’ya ölüm” diye bağıştıkları haberin doğruyu yansıtmadığını belirten haberler ve diğer şehirlerdeki gösterilerden bahsedilmektedir.³⁴⁷ Saldırının ardından Serteller, çeşitli yazıları nedeniyle tutuklanarak yargılanmışlar ve bir yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır. Bu karar, dört ay hapis yatmalarının ardından Yargıtay tarafından bozulmuştur. “Hürriyet ve demokrasiyi savunan muhalif bir ses oldukları için susturulduklarını” söyleyen Serteller savunmalarında, *Tan*’a yönelik saldırının üniversite gençliğine mal edilmesine de karşı çıkmışlardır. Zekeriya Sertel, “Talebe namı altında matbaamızı balyozlarla tahrip edenler gayri mesul birtakım serseriler ve gizli polise mensup kimselerdi” derken; Sabiha Sertel de ellerinde baltalarla, balyozlarla gelen başıbozuk alayın, iktidar partisinin bazı ileri gelenlerinin teşvikiyle *Tan*’a saldırdıklarını belirtmekte ve “Ne yazık ki fikre balyozla hücum lekesi, üniversiteye ve üniversitelilere sürüldü” demektedir.³⁴⁸

Tan baskını dışında, Baban bu dönemde yazılarında, basındaki fikir tartışmalarını desteklemiş, her fırsatta Basın Kanunu’nun değişmesi ve özgürlük talebini dile getirmiştir. Baban’a göre, muhalif olsun, olmasın, her gazeteci, örneğin Ahmet Emin Yalman ve Falih Rıfkı Atay ile Halk Partisi aynı şeyi istemektedir ve bu isteklerin başında hürriyet gelmektedir. Ona göre “Halk, “Hürriyet isteriz” avazelerini artık adamakıllı duydu, şimdi bu hürriyeti isteyenlerin bunu nasıl kullanacaklarını, demokrasinin serbest havasından istifade ederek, kendilerini ve devleti nasıl irşat edeceklerini bekliyor.”³⁴⁹ Basında yer alan tartışmaları demokrasi yolunda bir kazanım gören Baban, bu “gürültülü neşriyat” sonucunda hürriyete ulaşılabileceğini, CHP’nin “ıslahat mücadelesine” hazırlanmak üzere artık tartışma ve ikna ile yola koyulması gerektiğini belirtir.³⁵⁰ CHP’deki aksaklıkların partiye yakın olan gazeteci Necmettin Sadak tarafından bile dile getirildiğini belirten Baban, hürriyetsizliğin yavaş yavaş bir milleti uyuşturduğunu söylerken “Liderler mi hürriyet ve demokrasiyi gerçekleştirirler, hürriyeti mi lider ve şahsiyet yaratır?” diye sorar.³⁵¹

³⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, 7. Dönem, Cilt 22 , s. 45’ten Koçak, s. 802.

³⁴⁷ “Türk milleti uyanık ol!,” “İzmir ve Bursa’da da talebe nümayişleri oldu,” “Tass ajansı muhabirinin tahrikçiliği,” *Tasvir*, 6 Aralık 1945, s. 1; “Moskova radyosunun yaptığı hezeyanlar,” *Tasvir*, 7 Aralık 1945, s. 1.

³⁴⁸ Acar, s. 3.

³⁴⁹ Cihat Baban, “Aynı şeyi söylüyoruz fakat ayrı ayrı düşünüyoruz,” *Tasvir*, 1 Eylül 1945, s.1-3.

³⁵⁰ Cihat Baban, “Halkı kazanmanın yolu,” *Tasvir*, 12 Eylül 1945, s. 1-3.

³⁵¹ Cihat Baban, “Bizde şahsiyet buhranı,” *Tasvir*, 13 Eylül 1945, s. 1-3.

Baban'ın bu soruyu sormasındaki etken, savaşın sona ermesinden itibaren İnönü'nün her fırsatta demokrasiye geçileceğini belirtmesidir. Bu noktada, İnönü, hem 19 Mayıs (1945) kutlamalarında yaptığı konuşmada, hem de 1 Kasım'da Meclis açılışında verdiği nutukta demokratik hayatın gerekliliğinden bahsetmiş, CHP'deki muhalif kanadın önünü kontrollü bir şekilde açmaya çalışmıştır. Baban da yazılarında bu muhalif kanadı ve İnönü'nün nutuklarını değerlendirmiş, bu adımları olumlu görmüştür.

G. Değerlendirme

İki dünya savaşı arasında, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Polonya gibi geç oluşan ulus-devletlerde gördüğümüz, aydının ve gazetecinin rejim dışında siyasallaşması mümkün değildir. Ayrıca, siyaset alanının toplumsal aktörlere kapalı olduğu bu dönemde, kamusal tartışmalar gazeteciler tarafından yapılmaktadır. Kamuoyu oluşumuna karar veren gazetecilik, 19. yüzyıldan itibaren siyasete atlama tahtası olması itibarıyla de önemli bir yerdedir. Cihat Baban da, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gerek 1937-1938'de bulunduğu Erzurum'da, gerek Edirne ve Kırklareli'deki askerliğinden sonra döndüğü İstanbul'da *Tasvir* gazetesinde, 'güçlü devlet, faziletli cumhuriyet' temasını işlemiştir. Cumhuriyet rejiminin getirdiği eşit vatandaşlık idealine bağlı bir genç olarak, o yıllarda Baban'ın ilk sıraya koyduğu rejimin bekası, II. Dünya Savaşı sırasında "hürriyet" özlemine dönüşecektir. Baban'ın muhalefet partisinde siyasete girmesinde, başına geçtiği *Tasvir* gazetesinin gördüğü cezalar ve kapatmaların da payı olacaktır.

BÖLÜM III

Siyaset ve Cihat Baban

A. Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalefet:

CHP içindeki muhalefet, ilk defa 22 Mayıs 1944'te başlayan ve yaklaşık bir hafta süren bütçe müzakerelerinde kendisini göstermiştir. Meclis'te Maliye Bakanı Fuat Ağralı, bütçe planını ve öngörülerini sunan bir konuşma yaptıktan sonra bir grup milletvekili, bakana sorular yöneltilmiş ve bazı taleplerde bulunmuştur. Ağralı, memurlardan buhran ve muvazene vergisi alınmaması, memurlara yapılacak yardım ve ekmek istihkakı gibi mali konular hakkında başta Celal Bayar, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Feridun Fikri Düşünsel'in sorularını cevaplamıştır. Muhalif kanadın yaptığı eleştiriler ve verilen cevaplar, muhalif kanadı destekleyecek olan *Tasvir-i Efkâr*'da geniş yer almış, özellikle Celal Bayar'ın soruları

ve görüşleri üzerinde durulmuştur.³⁵² Mali konulara hâkimiyeti dikkat çeken Bayar, hükümetin altına bağlı ekonomisini eleştirerek, memurun alım gücünü azaltan enflasyondan, İzmir tüccarlarının şikâyetlerinden bahsetmiş ve sıtmayı tedavi edecek kininin karaborsaya düştüğünden yakınmış, kapsamlı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, *Tasvir-i Efkâr*'ın başyazısında "TBMM bugünlerde senenin en hararetli günlerini yaşamaya başlamış, Maliye Vekili Fuat Ağralı'nın 1944-1945 bütçesini bir nutukla meclise arz etmesi ve bir kısım mebuslarımızın millet kürsüsünde milletin hakiki isteklerine tercüman olmaları her tarafta memnuniyet ve alaka uyandırdı" şeklinde değerlendirilmiştir.³⁵³ Metin Toker, bu dönemde, "ihtiyatlı ve dikkatli bir çekingenlik" içinde olan ve şahsiyeti itibarıyla ilgi gören Bayar'ın hükümeti beğenmemekle birlikte fazla ileri gitmediğini söyler.³⁵⁴ 30 Mayıs 1944'te bütçenin kabul edilmesi üzerine Başbakan Saraçoğlu, milletvekillerinin zor sorulara maruz kalarak "imtihan verdiklerini" söylemiş, "Yurdumuzu hür insanların hür vatani olarak yaşatmakta devam ettireceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Mart'a götürecek hürriyet olmayacaktır" demiştir.³⁵⁵

Saraçoğlu'nun vurguladığı "hürriyet" ve 1944 ortasında dile getirilmeye başlanan ve basına da yansıyan bu eleştiriler, dış siyasette olduğu gibi iç siyasetin de savaşın son safhalarından itibaren değişeceğinin habercisidir. 1944 başında Almanya ile ilişkisini sürdüren Türkiye'nin Müttefiklerle ilişkisi donma noktasına gelmiş, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen askeri yardım durmuştu. Türkiye, savaşın Müttefikler lehine geliştiği bir sırada yeniden Batı ittifakı içinde yer almak için bazı girişimlerde bulunmuş, Almanya'ya krom satışını durdurmuştu. 5 Haziran'da bazı Alman gemilerinin kamufle edilmiş şekilde Boğazlardan geçmesi ve bunun İngiliz Dışişleri Bakanı Eden tarafından açıklanması üzerine, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, istifa etmiş, dışişleri bakanlığını Şükrü Saraçoğlu üstlenmişti. Müttefiklerin gözünde Alman yanlısı olarak tanınan Menemencioğlu'nun istifaya zorlanması bir politika değişikliğinin ifadesiydi.³⁵⁶ 2 Ağustos'ta Türkiye, İngiltere'nin isteği doğrultusunda Almanya ile ilişkilerini kesmişti. 4-11 Şubat 1945'te Roosevelt, Churchill ve Stalin'in biraraya geldiği Yalta Konferansı'nda alınan, "1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilân eden devletlerin 25 Nisan'da San

³⁵² "B.M. meclisinde bütçe müzakereleri," *Tasvir-i Efkâr*, 23 Mayıs 1944, s. 1-3; "1944 senesi bütçe müzakereleri: Maliye Vekili dün Celal Bayar'a cevap verdi," *Tasvir-i Efkâr*, 24 Mayıs 1944, s. 1-3.

³⁵³ "Yeni bütçe ve mebuslarımızın meclisteki tenkitleri," *Tasvir-i Efkâr*, 24 Mayıs 1944, s. 1-3.

³⁵⁴ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 29.

³⁵⁵ "1944 Bütçesi kabul edildi," *Tasvir-i Efkâr*, 30 Mayıs 1944, s. 1 ve Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 32.

³⁵⁶ "Bitmek üzere olan savaşa girdik," *Cumhuriyetin 75 Yılı*, cilt 1 (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1998), s. 272.

Francisco’da toplanması öngörülen konferansa katılabilecekleri ve Birleşmiş Milletler’in kurucu üyesi olabileceklerine” ilişkin karar üzerine, Türkiye, 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilân etmişti.

25 Nisan 1945’te Türkiye, Birleşmiş Milletler’in kurulduğu San Francisco Konferansı’na katılmış, burada çok partili hayata geçişin gerekliliğini görmüştür. Metin Toker, İnönü’nün Türk delegasyonuna, Türkiye’nin demokratik hayata geçmeye kararlı olduğunu söylemelerini tembih ettiğini belirtir. Bunun sonucunda Türk delegesi Reuters Ajansı’na şu demeci vermiştir: “Cumhuriyet rejimi, bir siyasi müessese olarak modern demokrasi yolunda azimle ilerlemektedir. Bizim anayasamız en ileri ülkelerin anayasalarıyla mukayese edilebilir. Hatta çoğundan daha iyi olduğunu ispatlamıştır.”³⁵⁷ Konferansta alınan bazı kararlar, Meclis’te tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar, yeni adıyla yayınlanmaya başlayan, Cihat Baban’ın başyazar olduğu *Tasvir*’de, “Meclis’te Milli Mücadele yıllarının heyecanı görülmektedir” şeklinde duyurulmuş, Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın başkanlık yaptığı heyetin “hareket tarzının” Meclis’te şiddetli tartışmalara neden olduğu belirtilmiştir. Gazetede, “Hatipler, andlaşmadaki veto meselesinin bir nevi diktatörlük telakki edileceğini ileri sürdüler. Buna rağmen bütün milletvekilleri andlaşmanın iyi niyetlerle tatbik edileceği temennisiyle kabul reyi verdi” denmiştir.³⁵⁸

Mayıs 1945’ten itibaren *Tasvir*’de CHP eleştirileri geniş yer almıştır. Gazetede kullanılan dil sertleşmiş, yazarların köşe yazılarında ve yazı dizilerinde hürriyet, demokrasi, basın tarihi gibi konular işlenmiş, hükümete karşı bazı eleştiriler dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin birinci sayfada çıkan bir haberde San Francisco’ya giden heyetten 18 kişinin neden hala dönmediği sorgulanırken, “Fazla harcırah almak arzusuna atfedilen bu hareket tarzı doğru ise, kendilerine tevdi edilen, memleketi hariçte temsil ödevini layıkıyla yapmamış olmaları bakımından haklarında lazım gelen muamelenin müsamahasız yapılacağını umuyoruz” denmiştir.³⁵⁹ Ayrıca, bu dönemde gazetede Ziya Şakir imzalı “Serbest Fırka nasıl doğdu, nasıl öldü?” başlıklı yazı dizisiyle demokrasiyle ilgili çeşitli makaleler, Başkan Truman’ın demeçleri, “hukuki bahisler” başlığı altında çıkarılması düşünülen yeni memurlar kanunu ile değiştirilmesi istenen Basın Kanunu geniş yer almış, artık talepler ön sayfalarda ve başyazılarda dile getirilmeye başlanmıştır.³⁶⁰ Bu ufak ama sembolik adımlar yavaş yavaş

³⁵⁷ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 192.

³⁵⁸ “Milli mücadele yıllarının heyecanı,” *Tasvir*, 15 Ağustos 1945, s. 1.

³⁵⁹ “San Francisco’ya giden heyetten 18 kişi hâlâ niçin yurda dönmedi?” *Tasvir*, 20 Ağustos 1945, s. 1.

³⁶⁰ “Truman’ın demeci: Amerika Boğazların herkese açık olmasını teklif etti,” *Tasvir*, 11 Ağustos 1945, s. 1. “Yeni memurlar kanunundan neler bekliyoruz?” *Tasvir*, 11 Ağustos 1945, s. 3. Raşit Eren, “Ödünç-Kira Kanunu: Demokrasilere zaferi temin eden cihaz,” *Tasvir*, 24 Ekim 1945, s. 2.

kamuoyunu muhalif bir oluşum için hazırlamaktadır. Baban, yabancı ülkelerin siyasetini ve haberleri izleyen ve yorumlayan gazetecilerden biridir. İlerki yıllarda demokrasi bakımından örnek aldığı Başkan Truman'ın anılarını tercüme edecektir. Bu tercümelerin yanısıra Churchill ve Adenauer'un biyografilerini de yazacaktır.

1. Çiftçi Topraklandırma Kanunu Tasarısı (19 Ocak 1945):

Örgütlü muhalefet hakkında ilk mesaj İsmet İnönü'den gelmiştir. Cumhurbaşkanı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı töreninde, “Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir” demiş, demokrasi yolunda ilerleneceğini kaydetmiştir.³⁶¹ CHP Genel Sekreteri Faik Ahmet Barutçu, bu sözlerin Meclis'te ve ülkede önemli tepkiler uyandırdığını söylerken, bu konuşmadan bir müddet önce, İnönü'nün Çankaya'da verdiği bir akşam yemeği davetinde demokratik hayata geçişle ilgili şöyle dediğini belirtir: “Demokratik yönetim, insanlık yönetimidir. Biz bu yönetimi bütün çizgileriyle geliştireceğiz. Demokratik kurumlarımız tamdır. Bir eksikimiz ikinci partidir. Eğer İttihat ve Terakki Hürriyet ve İtilaf girişimini her ne pahasına olursa olsun, anlayışla karşılayabilmiş olsaydı, iki parti geleneği ve eğitimi şimdi yerleşmiş olacaktı.” Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı devrimi koruma kaygısıyla kapattıklarını, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda da hedefin Atatürk olması üzerine kapandığını söyleyen İnönü'ye göre, “bu partiler korunsaydı şimdi bu gelenek de yerleşmiş olacaktı.” Yine de “bu kadar devrim yapmış olanlar, bunu da başaracaktır. Baskı yönetimi kolaydır, önemlisi insanlık yönetimi olan demokrasiyi işletmektir.” İnönü şöyle devam eder: “Bu kuvveti ben kendimde görüyorum. İkinci partiyi koruyacağım, büyük partiye ezdirmeyeceğim. Bu parti Meclis'te kurulursa, ona karşı da durumumuz aynı olacaktır.”³⁶²

İnönü'nün 19 Mayıs konuşması, ertesi gün gazetelerde geniş yer almış, demokrasinin niteliği üzerine yorumlar başlamıştır. *Son Telgraf* gazetesinde Ethem İzzet Benice, “hesapsız, pusulasız bir serbestlik ve hürriyet telakkisinin müspet ve kalkındırıcı demokrasi yerine bozguncu ve yıkıcı bir rejim laubaliliği yaratacağını” söylerken, aşama aşama gidilmesi gerektiğini belirtir.³⁶³ *Akşam* gazetesinde Necmettin Sadak da, savaş yıllarında “Türk vatandaşlarının Avrupa memleketlerine nispetle hak, hürriyet ve demokrasi bakımından daha sıkı durumda kaldıklarını hiç kimse iddia edemez” derken Cumhuriyet'in hedefinin, “idare sistemini millet bünyesinin ve milli ihtiyaçların yeni şartlarına ayarlamak” olduğunu yazar ve

³⁶¹ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), s. 17.

³⁶² Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1954)* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), s. 285-286.

³⁶³ “İnönü konuştu,” *Son Telgraf*, 20 Mayıs 1945'ten Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın, 1945-1950* (İstanbul: İletişim, 1998), s. 145.

demokrasinin bir kalıp olmadığını, her milletin kendi yolunu çizdiğini ifade eder.³⁶⁴ *Tan* gazetesinde Zekeriya Sertel ise savaşın, demokrasinin zaferiyle sonuçlandığını, Türkiye'nin bu kararının savaş sonrası ortama uygun olduğunu yazar ve Cumhurbaşkanı'nın çizdiği programın sevindirici olduğunu kaydeder. Sertel, "Bu işe, Anayasaya uymayan, onun hükümlerini sıfıra indiren kanun, karar ve emirlerin kaldırılması ile başlamak gerekir" der.³⁶⁵ Bütün bu yazılarda Türkiye'nin yapısına uygun bir demokrasi yoluna çıkılacağı vurgulanıyor, bunun "kontrollü" olması gerektiği belirtiliyordu.

Bu konuşmanın yapıldığı günlerde, Ocak ayında Meclis'e sevk edilmiş olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) Meclis'te tartışmalara yol açmıştır. Kırsal nüfusun büyük çoğunluğu toprak sahibi olmayıp küçük çaplı üretim yapmakta, toprağın büyük kısmı toprak sahiplerinin elinde toplanmaktadır. Büyük toprak sahiplerinin siyasi gücünü kırmak ve toprak mülkiyetini üretimi artıracak şekilde yeniden düzenlemek üzere toprak reformu gerçekleştirme fikri, tek parti döneminde gündeme gelmişse de bu konuda ilk ciddi adım ancak 1945 yılında atılabilmektedir. 19 Ocak 1945'te sunulan kanun tasarısının amacı, birinci maddede şu şekilde belirtilmiştir: "Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere bu kanun gereğince topraklandırmaları kabul edilenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak, kendilerine arazi verilenlerin yeter arazisi bulunup istihlal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek ve yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak."³⁶⁶ Kanunun hedefi topraksız ve az topraklı köylülere toprak vermek, kredi ve tarımsal araçlar gibi köylünün üretim için gereksindiği bazı önemli vasıtaları sağlamak, toprakların belli bir büyüklüğün üstüne çıkmasını ve altına inmesini engellemek ve toprağın sürekli kullanımını garanti altına almaktır. Dağıtılacak topraklar öncelikle devlet arazileri ve köylerde bulunan kamu arazileriyle göl ve bataklık gibi yerlerin kurutulmasından elde edilecek topraklardı. Bunların yetmediği yerlerde özel toprakların da kamulaştırılıp dağıtılacağı öngörülmüştü. Kanuna göre 5000 dönümden, toprağın dar olduğu bölgelerde de 2000 dönümden fazla toprak, kanuna göre özel kişilerin ellerinden alınabilecekti.³⁶⁷ Siyasi kaygılarla hazırlanan kanuna, Toker'in sözleriyle, "ağa ve eşraf partisi" CHP içerisindeki

³⁶⁴ "Cumhurbaşkanının güzel nutku," *Akşam*, 20 Mayıs 1945'ten Gürkan, s. 145.

³⁶⁵ "Harp sonrası Türkiye'nin ana meseleleri," *Tan*, 20 Mayıs 1945'ten Aytaç Yıldız, *Burhan Asaf Belge: Üç Dönem Bir Aydın* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 181.

³⁶⁶ 11 Haziran 1945 Tarih ve 4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı: 6032, 15 Haziran 1945, s. 8893.

³⁶⁷ Mehmet Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 33.

büyük toprak sahipleri tarafından karşı çıkılmıştır.³⁶⁸ Kanunun en çok tartışma yaratan maddesi, son anda eklenen 17. Madde'dir. Buna göre, topraksız ya da az topraklı çiftçiler, ortakçılar ve kiracılar çok kolay bir şekilde işledikleri toprağın sahibi olabiliyorlardı. Toprakları dağıtılanlar kendi seçtikleri yerde, dağıtılmaya esas tutulan miktarın üç katı kadarını alacaklar, gerisi onu işleyenlere dağıtılacaktı.³⁶⁹ Meclis'teki tartışmalarda Adnan Menderes, Emin Sazak ve Cavit Oral gibi büyük toprak sahipleri kanun tasarısına muhalefet etmiştir. Metin Toker'ın "ağalar ve eşraf koalisyonu" dediği bu grubun ruhu Adnan Menderes idi.³⁷⁰ Menderes'e göre sorun toprak mülkiyetiyle ilgili olmayıp, zirai ve teknik bir sorundu. Çiftçilerin en büyük ihtiyaçları gerekli araç gereçlerle donatılması, kredilerin artırılması ve tarımda bilimsel yöntemlerin kullanılmasıydı.³⁷¹

Tasarı, 14 Mayıs 1945'te Meclis'te, ilk olarak Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından anlatılmış, arkasından Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan ile Yavuz Abadan tasarıyı destekleyici konuşmalar yapmıştır. Tarhan, "Kamutay bugün, günlük olayların üstünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu bir inkılâp savaşı içindedir" derken, Yavuz Abadan da mülkiyet rejiminde bir değişiklik olmadığını söyleyerek, "yeni dünyanın kurulduğu bu zamanda sosyal adalet ve ekonomik refah için" bu reformun gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁷² Çoğunluğunu büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu Cavit Oral, Halil Menteşe, Refik Koraltan ve Emin Sazak başta olmak üzere, tasarıya karşı çıkan milletvekilleri, tasarıyla "büyük çiftliklerin tasfiye edildiğini" belirterek, kanun tasarısına "tarafdar" olduklarını, ama "birtakım kusurların" düzeltilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Refik Koraltan yapılan şeyin, "Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek" olduğunu söylerken, Emin Sazak kanun tasarısını varlık düşmanlığı olarak nitelendirmiştir.³⁷³

Sonunda tasarı kabul edilse de hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamış, çiftçiyi topraklandırma adı altında yalnızca hazine toprakları ve daha az ölçüde vakıf toprakları dağıtılmıştır. Ayrıca 11 Haziran 1948'de, kanuna itiraz eden Cavit Oral Tarım Bakanı olmuştur. Bu, çiftçiyi topraklandırmanın ekonomik amaçlardan çok siyasi amaçlarla yapıldığını göstermektedir. Nitekim İnönü, kanunun kabul edilmesinden yaklaşık üç yıl sonra ÇTK için bir "ekstremit" ve "memleketin zirai ve sosyal hayatını zedeleyecek bir şey"

³⁶⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 58.

³⁶⁹ Karaömerlioğlu, s. 34.

³⁷⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 62.

³⁷¹ Goloğlu, Mahmut. *Demokrasiye Geçiş*, 1946-1950. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982), s. 31.

³⁷² TBMM Tutanak Dergisi, 14 Mayıs 1945, 7. Dönem, Cilt 17, s. 59-70.

³⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, 14 Mayıs 1945, 7. Dönem, Cilt 17, s. 70-84.

demidir.³⁷⁴ Kanun görüşmeleri sırasında, Meclis içindeki muhalif grup ve parti içerisindeki ayrışma görünür hale gelmiştir. Niyazi Berkes'e göre Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, "Adnan Menderes diye birinin varlığının bilinmesinden ve onun tanınmasından başka bir şeye yaramamıştır."³⁷⁵ Feroz Ahmad da bu girişimin en dolaysız sonucunun, CHP içindeki muhalefetin görünür hale gelmesi olduğunu ifade eder.³⁷⁶

Cihat Baban'ın yazılarını göremediğimiz bu dönemde, *Tasvir*'de kanundan çok, kanun hakkındaki tartışmaların yarattığı özgürlük ortamı değerlendirilmiştir. Örneğin Ziyad Ebuzziya, Meclis'teki bu özgürlük ortamının her alanda gerçekleşmesi temennisinde bulunarak şöyle demektedir: "Toprak kanununun geniş müzakerelere yol açmış olması, memleket havasında büyük bir ferahlık uyandırdı. Milletvekillerinin kendi görüşlerini, haklı veya haksız serbestçe ifade etmeleri, noktai nazarlarına göre, alakadar vekillerden hesap sormaya kalkmaları, yurttaki sorumluluk mefhumunun güzel tezahürlerinden biri olarak kabul edilmelidir. Eminiz ki, bundan dolayı ne Tarım Bakanı, ne de Başbakan memleket karşısında itibarlarından bir şey kaybetmiş değillerdir. Temenni olunur ki, bundan sonra memlekette taalluk eden her mesele bu kadar açık konuşulsun."³⁷⁷ 19 Mayıs'ta *Tasvir* imzalı başyazıda da "demokrasinin kuvveti vatandaşın dilediğini serbestçe ifade edebilmesindedir" denmekte ve özgürlük özlemi yansıtılmaktadır.³⁷⁸ *Tasvir*'de gerek bütçe gerek kanun tasarısı tartışmalarında, kamuoyunun dikkati fikirlerin içeriğinden çok ifade özgürlüğüne çekilmiş, bunun her alana yayılması gerektiği belirtilmiştir.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, parti içindeki muhalefeti görünür kılmış, parti içinde gruplaşmalar daha belirgin olmaya başlamıştır. Metin Toker, 1942'den itibaren bu gruplaşmanın odağını Celal Bayar'ın oluşturduğunu, bir müddet sonra, kendisine 1939-1942 yıllarında Londra Büyükelçisi olan eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın katıldığını belirtir.³⁷⁹ Aras, *Vatan* ve *Tan* gazetelerinde yazıyor, savaştan sonra değişen dünyada rejimlerin de "dışardan liberalleştirileceğini" düşünüyordu.³⁸⁰ Gruba katılan üçüncü isim

³⁷⁴ Karaömerlioğlu, s. 34.

³⁷⁵ Berkes, *Unutulan Yıllar*, s. 246.

³⁷⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayınları, 2015), s. 27. Kanun tasarısını tarihsel olarak ele alan ve mülkiyet ve ideoloji ekseninde bir değerlendirme için bkz. Asım Karaömerlioğlu, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiye Topraklandırma Kanununun Hikâyesi," *Birikim*, sayı 107 (Mart 1998).

³⁷⁷ Ziyad Ebuzziya, "B.M. Meclisi müzakereleri yurda ferahlık ve huzur verdi," *Tasvir*, 18 Mayıs 1945, s. 1-3.

³⁷⁸ "Meclis'in sesi, halkın kulağı," *Tasvir*, 19 Mayıs 1945, s. 1.

³⁷⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 47.

³⁸⁰ Metin Toker'in belirttiğine göre, Bursa Valisi olan Koraltan, Başbakan Refik Saydam'a, "bazı ordu mensuplarının ekonomik alanda kullanılmasını" tavsiye eden bir mektup yazmış, Saydam, bunu "çizmeden yukarı çıkmak" sayıp kendisine "alaylı" bir cevap vermiştir.³⁸⁰ Bunun üzerine Koraltan, milletvekilli aday

Refik Koraltan'dır.³⁸¹ Adnan Menderes ve Fuat Köprülü de bu gruba katılanlar arasındadır. Toker, bu grubun “Celal Bayar ve arkadaşları” olarak anıldığını söylerken Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri başladığı sırada bile, bu grubun CHP'den ayrılmayı ve başka bir parti kurmayı düşünmediklerini savunur, “hatta idaredaki liberalleşme hareketini dahi kendilerinin yapmayı hedeflemediklerini” söyler.³⁸²

ii. Dörtlü Takrir (7 Haziran 1945):

Çiftçi Topraklandırma Kanunu'nda biraraya gelen muhalif kanat, Dörtlü Takrir olarak bilinen önergeyle yeniden belirmiştir. 7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın Halk Partisi Grubu'na verdiği, önergede, Meclis denetiminin Anayasa'nın yalnız şekline değil, ruhuna da uygun olarak ortaya çıkmasının sağlanması, yurttaşların hak ve özgürlüklerini ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun gerektirdiği genişlikte kullanabilmelerinin sağlanması ve bütün parti çalışmalarında bütün bu ilkelere uygun düzeltmeler yapılması istenmekteydi.³⁸³ Dönemin siyasilerinin bu dörtlünün girişimi hakkında farklı düşünceleri vardır. İçişleri Bakanı Hilmi Uran, önergeyi verenlerin partide reformdan çok, partiden ayrılmayı kararlaştırdıklarını ve önergedeki istekleri de bir bahane olarak kullandıklarını düşünmektedir.³⁸⁴ 1950'de CHP Genel Sekreteri olacak Kasım Gülek de aynı fikirdedir, hatta ona göre, İnönü, Bayar ve arkadaşlarını bilerek cesaretlendirmiştir.³⁸⁵ Samet Ağaoğlu ise, bu dört kişiyi ayrı ayrı dinledikten sonra onların sadece, “Halk Partisi içindeki murakabeyi kuvvetlendirmek, Anayasanın şekli olarak değil, ruh ve mana olarak da uygulanmasını önce bu yoldan sağlamayı” hedeflediklerini ifade eder.³⁸⁶ Önerge, 12 Haziran 1945'te CHP'nin Meclis Grubu'nda yedi saat görüşüldükten sonra reddedilmiştir.³⁸⁷ Cihat Baban, bu karşı çıkışı, parti grubunun İnönü'den çok gerilerde

olmak için istifa etmiş, 16 Mart 1942'de yapılan ara seçimlerde Mersin milletvekili olarak Meclis'e yeniden dönmüştür. Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 51.

³⁸¹ *TBMM Albümü: 1950-1980*, 2. Cilt, s. 538.

³⁸² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 52.

³⁸³ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)* (İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2007), s. 359-361. Tam metin için bkz. Cihat Baban, *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), s. 131-133.

³⁸⁴ Uran, s. 362.

³⁸⁵ Meral Balcı, *Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek: Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), s. 66.

³⁸⁶ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru* (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s. 83.

³⁸⁷ Sert geçen tartışmalarda Fuat Köprülü, Saffet Arıkan, Rasih Kaplan ve Celal Bayar, Mümtaz Ökmen, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Refik Koraltan ile en son Başbakan konuşmuştur. Saffet Arıkan ile Fuat Köprülü arasındaki konuşma sert tartışmalara bir örnektir. Saffet Arıkan, “Atatürk'ün yolunun geniş hürriyet ve demokrasi yolu olduğunu” söyleyen Köprülü'ye “Sen, Atatürk'ün ölüm haberini alınca, “Oh, kurtulduk!” diyen adamsın. Şimdi Atatürk'ün bayraktarı gibi konuşamazsın” demiştir. Barutçu, s. 308.

olması ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni fikirlere kulağını tıkaması olarak yorumlar.³⁸⁸

Önerenin reddedilmesiyle, basında, muhalif kanadın bir parti altında toplanacağı hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Örneğin *Tasvir*'de Ziyad Ebuzziya, daha Mayıs ayında “kontrol ve murakebe yapmak üzere kurulan Müstakil Grubu” eleştirirken Başkan Ali Rana Tarhan için, “bir gün kürsüye çıkıp da grubu ile cemaatten ayrıldığı veya bir karar veya kanunu tasvib etmediği görülmedi” demiştir.³⁸⁹ *Tasvir*, Müstakil Grup nezdinde CHP'yi eleştiren ilk gazetedir. Diğer gazeteler yeni bir oluşum için şartların uygun olmadığını belirtmektedir. Örneğin *Son Telgraf*'ta CHP'li gazeteci Ethem İzzet Benice, “Bütün kanunlarımız, usullerimiz, tutumlarımız, tefekkür ve basın âlemimiz CHP'nin prensiplerine göre ayarlanmıştır. Bu reel durumda bir değişiklik yapmak için ortada bir sebep ve müessir olmak gerek. Böyle bir durum, böyle bir sebep ve böyle bir tesir var mı?” diye sormaktadır.³⁹⁰ *Son Posta*'da Ekrem Uşaklıgil, “siyasi partileri doğuran amil bir müşahadeden çıkarılabilecek temenni değil ihtiyaçtır. İhtiyaç yetiştirmez, bir de imkânın bulunması lazımdır” derken şartların ikinci bir parti için henüz olgunlaşmadığını savunmaktadır.³⁹¹ *Vakit* yazarı Asım Us'a göre, “suni vasıtalarla memlekette yeni partiler yaratmak isteyen gazetelerin amaçları milli birliği bozmaktır.”³⁹² *Akşam*'da Necmettin Sadak ise daha ılımlı yaklaşmış, bütçe tartışmalarından itibaren tek parti rejiminin artık sorgulanmaya başladığını belirterek, “ciddi tenkit ve murakebe vazifesini” yapacak olan bir partinin er ya da geç doğacağını söylemiştir.³⁹³

Parti içindeki muhalif kanat ve onlara verilen tepki, Meclis'te Birleşmiş Milletler Anayasası'nın onaylanması tartışmalarında bir kez daha görülmüştür. 26 Haziran 1945'te San Francisco Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Anayasası onaylanmış, Türkiye de Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile temsil edilmişti. 15 Ağustos'ta Meclis'te anayasanın onaylanması tartışmaları çok canlı geçmiş, muhalif kanada karşı parti içinde sert tepkiler verilmiştir. Söz alan ve raporunu sunan Hasan Saka, altı yıllık savaşı sona erdiren bu belgenin eksikleri olmakla birlikte herşeyin devletlerin iyi niyetine, aralarındaki ahenge ve teminatlara bağlı olduğunu belirtmiş, “teşkilatsız, anarşi içinde bocalayan bir dünyada yaşamaktansa kıymeti nisbi de olsa bir teşkilatla yaşamak daha iyidir” demiş, “Cumhuriyet Hükümeti'nin kendi

³⁸⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 29.

³⁸⁹ Ziyad Ebuzziya, “Meclis'in sesi, halkın kulağı,” *Tasvir*, 19 Mayıs 1945, s. 1-3.

³⁹⁰ Ethem İzzet Benice, “Serbest seçim karşısında,” *Son Telgraf*, 9 Haziran 1945, s. 1'den Gürkan, s. 158.

³⁹¹ Ekrem Uşaklıgil, “İkinci bir parti yapılabilir mi?,” *Son Posta*, 9 Haziran 1945, s. 1'den Gürkan, s. 159.

³⁹² “Cumhuriyet Halk Partisi ve sınıf mücadelesi,” *Vakit*, 16 Haziran 1945, s. 1'den Gürkan, s. 159.

³⁹³ “Toprak bayramını kutlarken: Hürriyet, demokrasi ve parti düşünceleri,” *Akşam*, 18 Haziran 1945, s. 1'den Gürkan, s. 161.

güvenliğini umumun güvenliği içinde tahakkuk ettirmeye çalıştığını” söylemiştir.³⁹⁴ Saka’dan sonra söz alan ve tasarımı onaylayan Cevdet Kerim İncedayı, Yavuz Abadan ve Rasih Kaplan gibi milletvekillerinin konuşmalarını, Adnan Menderes’in konuşması takip etmiştir. Anayasa maddelerine hâkim olan ve canlı bir üslupla konuşan Menderes’e göre bu belgenin en önemli noktası, “demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşların şahsi hürriyet ve masuniyetlerinin ve siyasi haklarının mahfuz tutması” idi.³⁹⁵ Yurttaşların siyasi haklarının öneminden bahseden Menderes, San Francisco Konferansı’na giden heyetin icraatlarını eleştirmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin beş büyük devletin hâkimiyetinde olduğunu söyleyen Menderes, “büyük” devlet, “küçük” devlet karşılaştırmaları yaparak, “küçük devlet” olan Türkiye’ye herhangi bir saldırı halinde, ülkenin Konsey’in güvencesi altında olduğunu şüpheli olduğunu söylemiştir.³⁹⁶

Menderes’ten sonra söz alan Mümtaz Ökmen, “arkadaşımızın başka bir münasebetle her zaman tekrar etmek imkânına malik olduğu bir şeyi, yerinde olmayarak burada tekrar etmiş olmasını cevapsız bırakmaya vicdanım razı olmadı” diyerek cevap vermiş, Türkiye’nin anayasasının “dünyanın en ileri anayasası” olduğunu ve Türkiye’nin de “milli hâkimiyetin en çok hâkim olduğu bir memleket” olduğunu belirtmiştir. Sonrasında kürsüye Fuat Köprülü çıkmış, Menderes’in söylediklerinin “tahrif edildiğini” söylemiş, milletvekilleri tarafından sözle müdahale edilmiştir. Köprülü, “İşte gösterdiğiniz bu hal, şimdi tasdik ettiğimiz ve lehinde nutuklar söylediğimiz fikir hürriyetinin tam tersidir” dedikten sonra Mümtaz Ökmen, “On beş senedir neredeydiniz?” diye sormuştur.³⁹⁷ Görüldüğü gibi, parti içindeki muhalifler her vesileyle Meclis’te anayasanın ruhuna uygun bir özgürlük rejimi savunmuş, parti içinde tepkiyle karşılanmışlardır.

Haziran 1945’ten itibaren ise gazetelerde, demokrasinin Türkiye için yeni bir tecrübe olmadığı sık sık vurgulanmış, demokrasi ve hürriyet temaları geniş yer almıştır. Örneğin *Tasvir*’de, “fikir, vicdan ve yazı hürriyetinin” II. Meşrutiyet’le başladığı belirtilerek Halk Partisi’nin “dedelerimizin, babalarımızın ve ağalarımızın rüyasındaki hürriyet ve demokrasi havasını gerçekleştirmek ödevini üzerine aldığı” ve bunun devam ettirilmesi gerektiği yazılmıştır.³⁹⁸ Özgürlük talepleri karşısında, *Ulus*’ta Falih Rıfkı Atay sert yazılar yazmış, muhalif kanadın meşruluğunu sorgulamıştır. Anayasada ikinci bir parti kurulmasına engel

³⁹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, 15 Ağustos 1945, 7. Dönem, Cilt 19, s. 156-157.

³⁹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, 15 Ağustos 1945, 7. Dönem, Cilt 19, s. 170.

³⁹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, 15 Ağustos 1945, 7. Dönem, Cilt 19, s. 172-173. Ayrıca *Toker, Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 71.

³⁹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 15 Ağustos 1945, 7. Dönem, Cilt 19, s. 174.

³⁹⁸ “Tahayyül ettiğimiz demokrasi,” *Tasvir*, 23 Ağustos 1945, s. 1-3; “Demokrasi taassubun her nevine düşmandır,” *Tasvir*, 28 Ağustos 1945, s. 1-3.

olmadığını belirten yazar, basındaki demokrasi talepleri için alaylı bir dil kullanır: “Demokrasinin bütün gereklerini yerine getirmeliymişiz! Çünkü zafer, tek partili rejimlere karşı, demokrasiler tarafından kazanılmış imiş. Peki, ama Rusya kaç partili bir demokrasi idi?”³⁹⁹ Demokratik rejime geçmeyi savunan, liberal *Vatan*’da Ahmet Emin Yalman, Atay’ı demokrasi yolundaki “güzel ve müsait intibaları baltalamaya” çalışmakla suçlarken, Fuat Köprülü de aynı gazetede bir yazısıyla doğrudan Falih Rıfkı’yı hedef alır.⁴⁰⁰ Köprülü, Atay’ın 18 Haziran’dan beri yayınladığı başyazılara değinerek, bunların gizli ve açık tehdit, küfür ve alaylarla örülü ve dört bir tarafa hücum eden makaleler olduğunu söyler.⁴⁰¹ “Açık Konuşalım” başlığıyla yazan Köprülü, Atay’a şu beş soruyu sorar: “Yirmi seneden beri CHP’ye muhalefet eden ve hatta bugün de buna devam eyleyen muhalifler kimlerdir? Parti kalesini içinden fethetmek ve şahıslar etrafında parçalamak isteyen şark usulü muhteris politikacılar kimlerdir? Köylüyü topraksız ve mektepsiz bırakmak isteyen orta çağ döküntüsü mütegalibeler kimlerdir? Kendilerine dalkavuk dedirtmemek için Meclis koridorlarında ve merdiven altlarında hükümete ve rejime sinsi hücumlarda bulunanlar kimlerdir?” Köprülü, Atay’ın bu soruları cevaplayamaması durumunda “korkak bir iftiracı” durumuna düşeceğini de eklemiştir.⁴⁰² Atay ve Köprülü’nün yazılarını 13 ve 14 Eylül’de *Vatan*’da Menderes’in yazıları izlemiştir. Bu sert yazılardan sonra 21 Eylül’de CHP Divanı oybirliğiyle iki milletvekilinin partiye ilişkilerini kesme kararı almıştır.⁴⁰³ Dörtlü Takrir’de imzası olan Refik Koraltan da bu kararın parti tüzüğüne aykırı olduğunu beyan edince, o da ihraç edilmiştir.⁴⁰⁴

Tasvir, bu milletvekillerinin partiden ihraç edilmesi haberini tarafsız vermekle birlikte, onların Parti divanında kendilerini savundukları mektuplarını da yayınlamıştır. Parti Genel Sekreteri Nafi Atıf Kansu’nun, Köprülü ve Menderes’in Meclis konuşmalarında aldıkları tavrın ve “parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhinde yayın yapmayı öteden beri şiar edinmiş olan *Vatan* gazetesinde çıkan yazılarının” parti tüzüğüne uymadığını belirten ve bu hareketlerinin nedenlerini açıklamalarını isteyen mektubuna karşı, Köprülü ve Menderes’in cevapları gayet kısadır. Hemen hemen aynı olan mektuplarda, savundukları fikirlerin “partinin yüksek menfaatlerine hizmet ettiğini,” *Vatan* gazetesinin de partinin savunduğu demokrasi ilkesini savunduğunu ve parti içinde demokratik ruh ile hareket edilmezse bunun

³⁹⁹ Falih Rıfkı Atay, “Gerçek demokrasiye doğru,” *Ulus*, 18 Ağustos 1945, s. 1’den Yıldız, s. 188.

⁴⁰⁰ Ahmet Emin Yalman, “Savaş mı, karşılıklı saygı mı?,” *Vatan*, 20 Ağustos 1945, s.1’den Yıldız, s. 189.

⁴⁰¹ Fuat Köprülü, “Açık konuşalım,” *Vatan*, 25 Ağustos 1945, s. 1’den Yıldız, s. 189.

⁴⁰² *Toker, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950* s. 72.

⁴⁰³ “Parti divanı bugün toplanıyor,” *Tasvir*, 21 Eylül 1945, s. 1; “Adnan Menderes ile Fuad Köprülü partiden çıkarıldılar,” *Tasvir*, 22 Eylül 1945, s. 1.

⁴⁰⁴ “Refik Koraltan’ın da partiden çıkarılması ihtimal dâhilinde,” *Tasvir*, 4 Kasım 1945, s. 1; “Refik Koraltan (İçel) Partiden çıkarıldı,” *Tasvir*, 28 Kasım 1945, s. 1.

“memleket için zararlı olacağını” söylediklerini belirtmişler, bunların tüzüğe aykırı olmadığını ifade etmişlerdir.⁴⁰⁵ Ertesi gün Ziyad Ebuzziya, Parti Müstakil Grubu’nun kendisinden beklenen partiyi denetleme görevini gerçekleştirmediğini söylerken, Köprülü ve Menderes’i suçlayıcı bir tavır takınır. Ebuzziya şöyle der: “Bu iki milletvekili, değil bizim memlekette, dünyanın hangi köşesinde olurlarsa olsunlar, bu şekilde hareket etseydiler uğrayacakları akıbet aynı olurdu. Harice karşı tam bir birlik halinde görünmesi icap eden bir partide bu gibi disiplinsiz hareketlere müsaade etmek partiyi sarsar ve yıkar.” Ebuzziya, bazı milletvekillerinin Meclis’te onayladıkları bir meseleyi, Meclis’ten çıkar çıkmaz eleştirdiğini ve Menderes ve Köprülü’nün “aleni” muhalefetlerinin karşısında, asıl bunların “bozguncu” olduğunu belirtir ve parti divanının “bu parazitleri” temizlemesi gerektiğini yazar.⁴⁰⁶

III. Yeni arayışlar: Siyasete giren Baban

Cihat Baban’ın görüşü ise daha farklıdır. Falih Rıfkı Atay’ın muhalefetin gayri meşru olduğunu ima etmesi ve onları “iğneli bozguncu” olarak nitelendirmesini eleştiren Baban, muhalefetin meşru olduğunu savunmaktadır. *Tasvir* imzasıyla çıkan ama Cihat Baban’ın yazdığını düşündüğümüz bir başyazıda, demokrasinin Türkiye için yeni bir tecrübe olmadığı ve artık geri dönüşün olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁰⁷ Baban, Falih Rıfkı Atay’ın saldırgan ve çözüm üretmeyen uslubunu eleştirerek rejimi destekleyen yazarların sorumlu davranması gerektiğini belirtmiştir. Baban’a göre,

Falih Rıfkı Atay, parti namına konuşurken öyle bir eda kullandı ki, bize meşrutiyet senelerinin münakaşalarını hatırlattı. Okuyucu her iki tarafın yazılarını okuyunca, parti gazetesinde, ilim, mantık, zekâ ve kültür emareleri görmelidir; bir davanın mütalaasında metod, bilgi bulmalıdır ki zihnine bazı intibalar yerleşsin. Edebiyatın, güzel cümlelerin ve küfürün ömrü nihayet yirmi dört saati geçmeyeceği için, parti sözcüsü bu faydasız usullere başvurmamalıdır.⁴⁰⁸

Baban, Köprülü ve Menderes’in partiden ihraçları hakkında yorumda bulunmamakta daha çok iktidarın politikaları üzerine yazmaktadır. Baban, önce CHP’nin modernleşmesini istiyor, İnönü’ye hitap eden yazılar yazıyordu. Halk Partisi’nin tek dereceli seçim, Basın Kanunu’nda değişiklikler ve olası muhalefet partileri hakkında yazan Baban, demokrasinin

⁴⁰⁵ “Parti divanının kararı,” *Tasvir*, 22 Eylül 1945, s. 3.

⁴⁰⁶ Ziyad Ebuzziya, “Dava, partiden iki kişinin çıkarılmasıyla halledilemez,” *Tasvir*, 23 Eylül 1945, s. 1-3.

⁴⁰⁷ Milli hâkimiyetle demokrasiyi özdeşleştiren yazıda şöyle denmiştir: “Türkiye demokrasi yoluna bugün girmiyor, 20 yıl evvel istiklal zaferini kazandıktan sonra rejimini değiştirdi ve milli hâkimiyeti halka verdi. Halk Partisi’nin inkılapları gerçekleştirmek için tek parti olmaya ihtiyacı vardı. Harp, daha gerçek ve engin bir demokrasiye doğru gitme davamızın ancak hızını kesti. Bugün harp bittikten sonra, içtimai bünyemiz üzerindeki çalışmalara, bıraktığımız yerden yeniden başlıyoruz ve ancak yirmi yıl evvel Atatürk’ün ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sınırlarını çizdikleri milli hâkimiyet yolunu takip ediyoruz.” “Falih Rıfkı Atay’dan etraflı izahat vermesini bekliyoruz,” *Tasvir*, 19 Ağustos 1945, s. 1-3.

⁴⁰⁸ Cihat Baban, “Halkı kazanmanın yolu,” *Tasvir*, 12 Eylül 1945, s. 1-3.

“sistemi ve rejimi” değil, milleti yükseltmesi gerektiğini belirterek CHP’nin halkçılık anlayışını eleştiriyordu.⁴⁰⁹ Baban’a göre, demokrasi yolunda parti kendi içinde de bazı değişiklikler yapmalı, “fikir ve kanaat mücadelesine” izin vermeli ve gençlere açılmalıdır.⁴¹⁰ Yazar, bu dönemdeki siyasilerin ve gazetecilerin önceki kuşağa ait olduğunu söylerken Cumhuriyet’in “devlet adamı sıfatına haiz olacak insanları yaratacak bir muhit hazırlamadığını” belirtir ve Talat Paşa’nın I. Dünya Savaşı’ndan sonra gerekli kadroları yetiştiremediğinden yakındığını, kadrolarını değiştirmeyen CHP’nin de bundan farklı olmadığını söyler.⁴¹¹ Baban’a göre, bunu düzeltmenin tek yolu “partide ve idarede inkılâptır.”⁴¹² Tek parti yönetiminin idare cihazı, “işbilmez ve kibirli memurlar” yüzünden halkın rejimden uzaklaşmasına neden olmaktadır.⁴¹³ Baban’ın bu görüşleri kurulacak olan DP ile paraleldir. Artık, DP’nin temsil ettiği siyasal seçkinlerle, CHP ile güçlü ideolojik bağları olan resmi seçkinler arasında birlikten söz etmeye imkan kalmamıştır. Ergun Özbudun’un belirttiğine göre, DP hükümetleri programlarına uygun olarak bürokrasinin rolünü azaltmaya çalışmışlar, resmi seçkinler ise buna karşı güçlü bir direnme göstermişlerdir.⁴¹⁴

Baban’ın iç politika ile ilgili yazıları 28 Eylül’de Celal Bayar’ın milletvekilliğinden istifasının ardından artış göstermiştir. Bu istifa, *Tasvir*’de farklı yorumlara neden olmuş, ilk başlarda “istihza” ile karşılanmıştır. Gazetenin yazarlarından Peyami Safa, “liberal temayüllü” siyasetçinin istifa sebeplerini gizlemesini “açık söz ve fikir isteyen” demokrasiye uymadığını söylerken, Orhan Seyfi Orhon da Bayar ve diğerlerini “Hariciler” diye tanımlıyor, bu isimlerin Tefvîk Rüştü ile beraber “sola meyledeceklerini ve milliyetçilik aleyhtarı olacaklarını” düşünüyordu.⁴¹⁵ Gazetede Bayar’ın “Kemalist isimli bir parti kuracağı” haberi yapılmış, istifanın sebeplerinin açıklanması gerektiği yazılmıştır.⁴¹⁶ Ziyad Ebuzziya da, Bayar’ın istifasının “alelade” bir gelişme olarak değerlendirilemeyeceğini belirterek bunu

⁴⁰⁹ Cihat Baban, “Aynı şeyi söylüyoruz fakat ayrı ayrı düşünüyoruz,” *Tasvir*, 1 Eylül 1945, s.1-3.

⁴¹⁰ Cihat Baban, “Halk Partisi ve gençlik,” *Tasvir*, 2 Eylül 1945, s. 1-3.

⁴¹¹ Baban, babası Hikmet Bey’in yakın arkadaşı olan Talat Paşa’nın şöyle dediğini yazar: “Harbi ve herşeyi kaybettiğimize o kadar üzülmüyorum. Mağlub olduk ve istemeyerek memlekete fenalık ettik, bütün bunları Türk milleti telafi edebilir, fakat biz harbi kaybetmekten çok daha ağır bir kusur işledik ki o da şudur. Etrafımızda insan bırakmadık, bugün devletin idaresini ellerine tevdi edeceğimiz kimse yok. Bu kusur telafi edilemez.” ⁴¹¹ Cihat Baban, “Bizde şahsiyet buhranı,” *Tasvir*, 13 Eylül 1945, s. 1-3.

⁴¹² Cihat Baban, “İdarede inkılap lazım,” *Tasvir*, 14 Eylül 1945, s. 1-3.

⁴¹³ Cihat Baban, “Devlet otoritesinin sınırı,” *Tasvir*, 15 Eylül 1945, s. 1-3.

⁴¹⁴ Ergun Özbudun, “Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür,” *Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür* (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1995).

⁴¹⁵ Peyami Safa, “Bir istifayı çeviren karanlık,” *Tasvir*, 2 Ekim 1945, s. 1; Orhan Seyfi Orhon, “Hariciler,” *Tasvir*, 3 Ekim 1945, s. 3.

⁴¹⁶ “Yeni bir şayia: Eski Başbakan ‘Kemalist’ isimli bir parti kuracakmış,” *Tasvir*, 5 Ekim 1945, s. 1; “Celal Bayar milletvekilliği için İzmir’den müstakilen namzetliğini koyacakmış,” *Tasvir*, 28 Ekim 1945, s.1.

aydınlatması gerektiğini yazmıştır.⁴¹⁷ *Tasvir* gibi *Vatan* gazetesinde de buna benzer yorumlar vardır. Gazete, manşetten verdiği haberde “Celal Bayar ve arkadaşları yeni partiyi kurmaya karar verdiler” dedikten sonra şunları ekliyordu: “Yeni parti, Kemalizm ideolojisinden, yani tam bir demokrasiden mülhem olarak ve başka hiçbir ideoloji ile alakadar bulunmayarak kuruluyor.”⁴¹⁸

Baban, Bayar’ın istifasını “Akıllı başında bir muhalefetin arifesinde” başlıklı yazısında yorumlarken, bu istifanın yeni bir parti için sinyal olduğunu düşünmektedir. Yazar, Bayar’ı, “Türk inkılâp tarihine çeşitli eserlerle ismini yazmış, memlekette ciddi bir muhabbet kazanmış, şahsiyet sahibi, memleket sevgisini şahsi ihtirasları üzerinde tutacak bir karakterdeki sayılı devlet adamlarımızdan” olarak tanıtır ve onun “hafifliğe tenezzül edecek insanlardan” olmadığını belirtir. Baban’a göre, “ciddi, ağır başlı, hükümet işlerine yardımcı, hislerine mağlup olmayan bir muhalefeti temsil edebilecek” olan Bayar, mücadele için başka bir yol tasarlamıştır. Baban’a göre, ikinci bir parti için en önemli şart, şahsi çıkarları için siyasete girmiş olanları eleyerek “akıllı, becerikli, münevver vatandaşlarla iş birliği” yapmaktır.⁴¹⁹ Baban, partiden tasfiye edilen Refik Koraltan’ın, partinin, prensiplerinden saptığı için partiden uzaklaştığını belirtmesine ise itiraz eder. Yazar, I. TBMM dışında, “Hâkimiyet milletindir” prensibinin uygulanmadığını ve Refik Koraltan’ın da valilik ve milletvekilliği görevlerindeyken bunu fark etmemesinin garip olduğunu belirtir. Baban’a göre, Koraltan’ın partiyi prensiplerinden sapmakla suçlaması doğru değildir, çünkü “parti, cumhuriyetin ilânından beri iktidarcılık prensibine ısrarla devam etmiştir ve görünüşe göre bu prensibinden vazgeçmek niyetinde değildir. Vatandaş bundan sonra ismin değil, programların arkasından gidecektir.”⁴²⁰

Baban, *Politika Galerisi* kitabında Bayar’ı anlattığı bölümde, bu istifanın yarattığı bilinmezliğe ve yorumlara geniş yer ayırır. Babasının ve amcalarının arkadaşı olan ve kendisini öğrencilik yıllarından beri tanıyan eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayar’ın “parti kurup İnönü’nün karşısına çıkmayacağını” ve siyaset sahnesinden uzaklaşacağını düşünürken, Peyami Safa da Bayar’ı “devrini kapatmış bir siyasetçi” olarak değerlendirir. Suat Hayri Ürgüplü ve İnönü ise tam tersini düşünmektedirler.⁴²¹ Cihat Baban’ın siyasete girme fikri, Celal Bayar’la tanıştıktan sonra oluşmuştur. Bayar, DP kurucuları arasında Baban’ın ilişkisinin en iyi olduğu isimdir. Gazetecinin Celal Bayar’la tanışması bu istifadan kısa bir

⁴¹⁷ Ziyad Ebuzziya, “Susmanın Sonu,” *Tasvir*, 5 Ekim 1945, s.1-3.

⁴¹⁸ “Celal Bayar ve arkadaşları yeni partiyi kurmaya karar verdiler,” *Vatan*, 1 Aralık 1945, s. 1’den Yıldız, s. 190.

⁴¹⁹ Cihat Baban, “Akıllı başında bir muhalefetin arifesinde,” *Tasvir*, 9 Ekim 1945, s. 1-3.

⁴²⁰ Cihat Baban, “Akıllı başında bir muhalefetin arifesinde,” *Tasvir*, 9 Ekim 1945, s. 1-3.

⁴²¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 24-26.

süre sonra Kılıç Ali'nin evinde verilen bir yemek davetinde gerçekleşmiştir. Baban, 34 yaşında bir gazeteci olarak kendisine yeni parti fikrini zor da olsa sorabildiğini ama Bayar'ın temkinli olduğunu söyler. Kesin bir cevap vermeyen Bayar, Baban'ın sorusunu bir soruyla karşılamış, “Bir parti kurmaya karar verirsek, yani memleketin şartlarını böyle bir teşebbüs için uygun görürsek beraber çalışırız, değil mi Cihat Bey?” diye sormuştur.⁴²² Baban şöyle devam eder: “Bayar, kararlı olduğu teşebbüsü bir anda açıklamak istememiş, şartlı konuşarak benim düşüncemi öğrenmek istemişti. Bense, bu sualden memnun olmuştum. Fakat bu memnuniyetin bağlayıcı kapanına balıklama atlamak da istememiştim.”⁴²³

Cihat Baban'a göre, “Artık, Türkiye de Avrupa'daki memleketler gibi, fikir, söz, toplanma özgürlüğünün nimetlerinden istifade edecektir.” Ona göre, “Memleketin bütün aydınları hürriyet gelir gelmez her şeyin değişeceğine kani idiler. Özgürlüğün sihirli varlığı her kördüğümü çözecekti. Ne ekonomik durum ne köylünün kalkınması, ne sosyal adalet ilkelerinin tatbiki, hiç kimseyi ilgilendirmiyor, yurdu baştanbaşa mamureye çevirecek, her yuvaya saadeti sokacak bir tılsım, özgürlük zannediliyordu.”⁴²⁴ Sadun Tanju, bu tılsımı ve oluşmaya başlayan muhalif basını şöyle anlatır:

Zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin en mükemmelini öne sürüyordu. Genellikle aydınlara demokrasinin bütün nimetlerinin elde edileceği hayali ile etkilenmişlerdi. Halk ise adalet ve eşitlik çılgınlıkları arasında, sigaranın beş kuruşa içileceği, şekerin ucuza yeneceği günleri düşünmeye başlamıştı. Muhalefete çok geniş bir kredi açılmıştı. İktidara ise o ölçüde hasis davranılıyordu. Basın, halkı coşturuyor, düşünmeye değil, bilmeye ve habere önem veriyordu.⁴²⁵

Ahmet Emin Yalman da, Menderes'in “Mithat Paşa'nın yapmayı düşündüklerinden çok daha fazlasını” başaracağına inandığını belirtir.⁴²⁶ Baban, Demokrat Parti'ye bu özlem ve idealizmle yakın durmuş, bir gazeteci olarak DP muhalefetteyken ve iktidardayken de basın özgürlüğünü savunmaya devam etmiştir.

B. Yeni bir partiye doğru: İktidar ve muhalefet ilişkileri

28 Eylül 1945'te Bayar'ın milletvekilliğinden istifasını takip eden günlerde, Cumhurbaşkanı İnönü'den önemli bir mesaj gelmiştir. 1 Kasım 1945'te Meclis açılışında yaptığı konuşmada muhalefet partisinin eksikliğinden açıkça söz eden İnönü, kuruluşundan itibaren rejimin hiçbir zaman diktatörlüğü prensip olarak kabul etmediğini, demokratik

⁴²² Baban, *Politika Galerisi*, s. 27.

⁴²³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 27.

⁴²⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 28-29.

⁴²⁵ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996), s. 105.

⁴²⁶ Ahmet E. Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1922-1971*, c. 2, der. Erol Ş. Erdinç (İstanbul: Pera Yayınları, 1997), s. 1533.

karakteri esas tuttuğunu belirtmiş, şöyle demiştir: “Bizim tek eksliğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. İki defa, memlekette çıkan tepkiler karşısında, teşebbüsün muvaffak olamaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevki ile hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.” İnönü, sözü 1947 seçimlerine getirerek şunları eklemiştir: “Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bu siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olamayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.”⁴²⁷ İnönü, ayrıca Basın Kanunu’nun hükümete basın organlarını kapatma hakkı veren 50. Maddesi’nin değiştirilmesi gerektiğini de kabul etmiş, bu maddenin tartışmaya açılabilceğinden bahsetmiştir. Ona göre bu madde, “devrim günlerinde hükümeti tenkitten kurtarmaktan ziyade, dış ve iç büyük meseleler karşısında bir savunma vasıtası olarak düşünülmüştür.”⁴²⁸

İnönü’nün bu konuşması basında geniş yer almış, partili gazeteciler konuşmayı desteklemişlerdir. *Cumhuriyet*’te Nadir Nadi, “Millettten alınan ilham sayesinde yaptığımız inkılâpların korunmasını da doğrudan doğruya halka bıraktığımız gün, şüphesiz en büyük inkılâp hamlesini başarmış olacağız” diye yazarak İnönü’yü desteklemiştir.⁴²⁹ *Akşam*’da Necmettin Sadak da “Geçirilmesi zaruri bir devir geçiriyoruz” diyerek İnönü’nün açıklamalarından memnuniyet duyduğunu belirtmiş, bu değişmenin, “memleketin ihtiyaçlarına, milletin bünyesine uygun şekilde, zoraki olmayan, tabii yollardan” gerçekleşeceğini söylemiştir.⁴³⁰ *Vatan*’da Ahmet Emin Yalman ise İnönü’nün konuşmasını “ileriye doğru bir adım” olarak değerlendirmektedir.⁴³¹

1. Kemalizmden demokrasiye: İnönü ve Cihat Baban

Tasvir’de de İnönü’nün nutku geniş yer almış, Cihat Baban arka arkaya beş yazı yazmıştır. 1 Kasım 1945’te “Cumhurbaşkanının nutkunu beklerken” başlığıyla yazdığı yazıda

⁴²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1945, 7. Dönem, Cilt 20, s. 3-9; Timur, s. 19-20 ve Koçak, *İkinci Parti*, Cilt 1, s. 742-745.

⁴²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1945, 7. Dönem, Cilt 20, s. 8.

⁴²⁹ Nadir Nadi, “Milli Şefi dinlerken,” *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1945, s. 1’den Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 746.

⁴³⁰ Necmettin Sadak, “Geçirilmesi zaruri bir devir geçiriyoruz,” *Akşam*, 4 Kasım 1945, s. 1’den Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 746.

⁴³¹ Ahmet Emin Yalman, “İleriye doğru bir adım,” *Vatan*, 2 Kasım 1945, s. 1’den Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 747.

Tasvir'in demokrasi ve hürriyet taraftarlığına vurgu yapan Baban, basın, hükümetin ve halkın sorumlu davranması gerektiğini söyleyerek, "Türk demokrasisinin emekleme devrelerini artık geride bıraktığını" göstermesi gerektiğini belirtmektedir.⁴³² *Tasvir*'de manşetten duyurulan İnönü'nün "tarihi nutkunda," toprak bütünlüğü vurgusundan sonra, "Tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" cümlesinin yer alması ve nutuğun tam metin olarak yayınlanması muhalif basındaki beklentiyi de göstermektedir.⁴³³

Baban, nutkun üzerine dört yazı yazmıştır. Yazar, ilk ikisinde savaş sırasında İnönü'nün izlediği başarılı politikadan bahsetmiş, diğer ikisinde de iç politikadaki gelişmeleri değerlendirmiştir. Baban, İnönü'nün savaş sırasındaki başarılarına değinerek, onun Lozan Konferansı'ndan itibaren gösterdiği realist politikadan övgüyle bahsetmektedir. Ona göre savaş yıllarından itibaren Türkiye, "hürriyet, istiklal ve insanlık yolunu" izlemekte ve demokrasi yolunda ilerlemektedir.⁴³⁴ Yazar, "insanlık ve sulh ideali" için hizmet edecek olan Türkiye'nin toprak bütünlüğüne vurgu yapmış, ülkenin diğer ülkelere de tercüman olduğunu söyleyerek "demokrasi davasının" arkasında olduğunu söylemiştir.⁴³⁵

İnönü'yü öven bu giriş yazılarını, Baban'ın asıl olarak değinmek istediği, demokrasinin izleyeceği yol ve bazı kanunlarda yapılması gereken değişikliklerle ilgili iki makalesi izlemiştir. Bu cesaret verici, ama temkinli yazılarında Baban, İnönü'nün önderliğinin verdiği güvenle "hürriyet ile milli menfaatin" dengelenmesi gerektiğini yazmış, şöyle demiştir:

Başımızdaki serpuşu değiştirirken, uğradığımız zorlukları biliyoruz. Bugün kökleri çok daha derin ve tesiri çok daha geniş olan yeni bir hamlenin arifesindeyiz. Elbet, ağırlar ve sancılar, elbet halktan ve hükümetten gelen beceriksizlikler olacaktır. Fakat halk da hükümet de davayı bir milli kalkınma mevzuu olarak ele alırlarsa, bütün bu buhranlar hüsnüniyet potası içinde çok çabuk şekle girer ve bu şekil milli ideal olarak karşımıza dikilir.

Baban, bunun zamanının geldiğini ifade ederek, "Tarih milletlere her zaman bir Atatürk ve İnönü hediye edecek kadar cömert değildir. Atatürk'ü istihlaf edecek bir İnönü'müz olmasaydı buhranlı devirlerde herhalde, büyük kargaşalıklarla karşı karşıya gelirdik" diye yazmıştır. Yazar, yazısını şöyle bitirir: "Ne yapacaksak, İnönü başımızda iken

⁴³² Cihat Baban, "Cumhurbaşkanının nutkunu beklerken," 1 Kasım 1945, *Tasvir*, s. 1-3.

⁴³³ "İnönü'nün tarihi nutku," *Tasvir*, 2 Kasım 1945, s. 1-3.

⁴³⁴ Baban şöyle yazmıştır: "Türkiye, siyasi ve askeri vaziyetlerin mihver lehine döndüğü zamanlarda dahi, bu yolunu değiştirmemiş, en karanlık günlerde, bütün Avrupa'nın mihver peyki olarak demokrasiler aleyhine kıyam ettiği zamanlarda ve müstevli Alman ordularının, Trakya hududumuza dayandığı günlerde, yine Devlet Reisinin ağzı ile aynı iddiayı tekrarlamış, Türk milletinin demokrasiler yanında mevki aldığını söylemiştir. Cihat Baban, "Cumhurbaşkanının nutku-I," *Tasvir*, 2 Kasım 1945, s. 1-3.

⁴³⁵ Cihat Baban, "Cumhurbaşkanının nutku-II," *Tasvir*, 3 Kasım 1945, s. 1-3.

yapacağız, çünkü biliyoruz ki, Türk milletinin başına bundan sonra, İnönü kadar, milli iradeyi kül halinde bu derece kuvvetle temsil edecek, başka bir önderin gelmesine imkân olmadığını, tarih, sosyoloji, akıl, mantık bağıra bağıra bize hatırlatıyor.”⁴³⁶ Baban, İnönü’yü demokrasinin güvencesi olarak görmektedir.

Baban’ın belirttiği üzere, Türkiye, çok partili hayata, bunun güvenilirliğini ve sürekliliğini kolaylaştıracak kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmadan giriyordu. Her ne kadar parti başkanı ve Cumhurbaşkanı olarak İnönü teşvik edici bir rol oynasa da yönetici seçkinlerin yönetim tarzı tek partili sistem içinde oluşmuştu. II. Meşrutiyet’teki “hürriyet” kelimesi gibi, bu dönemde de “demokrasi” sihirli bir sözcüktü. Erdal İnönü, “demokrasi” kelimesinin o dönemdeki anlamını şöyle ifade eder: “Bizim kuşağımızda demokrasi sonradan öğrenilen bir şey oldu. Çocukluğumuzda büyük Atatürk’ün devrimleri önümüzdeydi. Bizim hedefimiz, o devrimleri benimsemek, bize verilen ödevi yapmak, devlete güvenmek idi. Bu yaklaşım için tabii, yönetimi sorgulamak, hükümetin yanlış yapabileceğini düşünmek gibi bir şey yok. Özgür düşünme de pek yok. Çünkü öyle bir ihtiyaç yoktu zaten.”⁴³⁷ Cihat Baban ise daha farklı düşünür. Ona göre, kendi kuşağında demokrasi talebi çok daha erken başlamış, Demokrat Parti de buna uygun zemin hazırlamıştı. Baban’a göre, demokrasi talebinin arkasında “yetişmekte ve palazlanmakta olan” genç kuşağın yüzüne “Cumhuriyet Halk Partisi kodamanları tarafından” kapalı tutulan kapılar yatmaktadır.⁴³⁸

Bu noktada, İnönü’nün rolü Cihat Baban’ın da aralarında olduğu siyasiler ve yazarlar tarafından farklı değerlendirilmektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran, partide demokrasi taraftarlığı yaratan ve partiye bunu telkin edenin İnönü olduğunu söylerken muhalefetin demokrasiyi kendilerinin tesis ettiği iddiasını “fuzuli” olarak yorumlar, “İnönü ve onun peşinde yürüyen partisi istemeseydi muhalefet diye bir organ ortaya bile çıkamazdı” der.⁴³⁹ Faik Ahmet Barutçu ise, şartların bunu gerektirdiğini, “Atatürk’ün yolunun” ilk defa rekabete açılması üzerine İnönü’nün buna mecbur kaldığını ima eder ve İnönü’nün, “Ne yapayım, ben bu küçük kümeyi hoşnut edemedim. Karşıımızdakilerin de bizim kadar aynı içtenliği ve eğilimi göstermesi gerek. Şimdi ben bu gruptan birini çağırıp, dış durumun inceliğini, birliğe her zamandan daha çok gerek duyulan inceliğini anlatmak istesem, güçsüzlüğümüze verip, daha fazla söylenecekler” dediğini belirtir.⁴⁴⁰ Metin Toker ise, Nihat

⁴³⁶ Cihat Baban, “Cumhurbaşkanının nutku-III,” *Tasvir*, 4 Kasım 1945, s. 1-3.

⁴³⁷ Cevdet Aykan, *Bir Psikiyatrist ve Siyaset Adamı Gözüyle 1946-2000: Demokratik Süreç ve Anılar* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2007), s. 139.

⁴³⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 24.

⁴³⁹ Uran, s. 409-410.

⁴⁴⁰ Barutçu, s. 307-308.

Erim'in söylediklerine dayanarak, İnönü'nün, "Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz" dediğini söyler.⁴⁴¹ 1947'de CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinde gazeteciliğe başlayan Cüneyt Arcayürek de İnönü'nün parti ve ülke içindeki dokunulmazlığına vurgu yaparak, "her sözünün buyruk olduğunu" yazar. Ona göre, "DP hareketi ortaya çıkıncaya kadar Paşa herkes adına düşünen, milletine doğru yolu gösteren, hemen her konuda uygulamaya geçilmesi gerekli buyrukları veren tek insandı. Herhangi bir siyasi manevra İnönü'nün onayından geçmeden yapılamazdı."⁴⁴² Celal Bayar da Metin Toker'e aktardığı üzere, İnönü'nün DP'ye "iki jandarma eri gönderip kapatabileceğini" ama bunu yapmadığını ifade eder.⁴⁴³

Cihat Baban'a göre ise, çok partili hayata geçişte İnönü'nün rolü yadsınamaz. Baban anılarında şöyle demektedir:

İnönü'nün büstü, altı köşeli bir zemin üzerinde durur. Köşelerden biri, onun Garp Cephesi kumandanı olarak hizmeti, ikincisi Mudanya ve Lozan, üçüncü ve dördüncü köşeler Montrö ve Hatay, beşinci köşe, Türk milletini İkinci Dünya Savaşı'na sokmama mahareti, altıncı köşe de Türkiye'ye demokratik tatbikatı getirmiş olmasıdır.⁴⁴⁴

Baban'a göre CHP'nin atması gereken iki adım vardır: Savaş döneminde uygulanan sıkıyönetimin kalkması ve Basın Kanunu'nunda yapılması gereken değişiklik. Her iki meseleyi ılımlılıkla ele alan Baban, hükümetin savaş döneminde uyguladığı zorunlu politikanın doğruluğunu savunur, ama artık değişiklik yapılması vaktinin geldiğini söyler.⁴⁴⁵ Basın Kanunu'nda sadece basın yayın organı kapatmayı düzenleyen 50. Madde'de yapılan değişikliğin yeterli olmadığını düşünen Baban, "asıl davanın matbuat hürriyeti" olduğunu belirtir ve basın özgürlüğünün hükümetin tasarrufunda olmasından şikâyet eder. Muhalif basının "yabancılara alet olan zehirli fikirlerinden" korkulmaması gerektiğini söyleyen Baban, bu basının zaten halk tarafından gerekli karşılığı alacağını ve "kendi kendisini tasfiye edeceğini" söyler. Burada Baban'ın kastettiği Sertellerdir. Gazeteciliğin önünün açılması gerektiğini yazan Baban şöyle der: "Böyle yarım, hatta yarım bile olmayan bir değişiklik yapılsın veya Büyük Millet Meclisi, bu neviden tahditleri memlekete hala yakıştırmakta devam ederse, bıraksın, eski durum devam etsin! Çünkü hem, matbuat hürriyetini tesis ettik, diyecek şekilde ortaya bir tadil sürmek, hem de, bu tadil ile durumu hiç ama hiç

⁴⁴¹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950 s. 57.

⁴⁴² Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951*, c.1, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), s. 29-30.

⁴⁴³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 1944-1950, s. 91.

⁴⁴⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 286.

⁴⁴⁵ Cihat Baban, "Örfi idareyi kaldırmanın sırası gelmedi mi?," *Tasvir*, 13 Ekim 1945, s. 1-3.

değiştirmemiş bulunmak, yalnız gayri samimi hareket ettiğimize delalet etmekten başka bir mana taşımaz.”⁴⁴⁶

Yeni partinin henüz kurulmadığı bu geçiş döneminde, Baban’ın demokrasiyi teşvik edici yazılarının yanında, *Tasvir*’de önemli bir yazı dizisi de başlamıştır. 10-15 Kasım 1945 tarihlerinde Ziyad Ebuzziya’nın “Atatürk ve Demokrasi” başlıklı yazıları, gazetecinin Celal Bayar’la söyleşilerinden oluşmaktadır. İlk sayfada Bayar’ın büyük bir resmi eşliğinde duyurulan yazılar, ikinci sayfanın çoğunu kapsamaktadır. Söyleşide Atatürk’ün daha ilk siyasi faaliyetlerinde demokrasi fikriyle “meşbu” olduğu belirtilirken, 1909 Selanik İttihat ve Terakki Kongresi örnek gösterilmiştir. Mütareke döneminde Meclis’in fesh edilmesi hakkında anılarını nakleden Bayar, Atatürk’ün Meclis’i açık tutma gayretinden bahseder.⁴⁴⁷ Bayar, Atatürk’ün Anadolu’ya geçişini takip ederek Sultan Vahdettin ve Damat Ferit’in “Anadolu kahramanlarına” karşı izledikleri engelleyici politikadan ve Meclis’in açılmasından bahseder ve Atatürk’ün her koşulda demokratik yolu benimsediğini ifade eder.⁴⁴⁸

Daha önce milletvekilliğinden istifa etmiş olan Celal Bayar’ın 4 Aralık 1945’te CHP’den istifası, partiyi ve basını rahatlatmış, yeni bir partinin kurulacağı beklentisi artmıştır. “Samimi ve sağlam Atatürkçü” olarak görülen Bayar’ın bir parti kurması basında da desteklenmiştir. Örneğin, birkaç gün önce “Kalkın ey ehli vatan” başlığı ile *Tan* ve *Görüşler*’e karşı bir “vatan cephesi” kurulmasını savunan Hüseyin Cahit Yalçın, 5 Aralık’taki yazısında demokrasinin gerçekleşmesi için en az iki partinin bulunması gerektiğini söylerken kurulacak olan partinin “muvazaa partisi” olacağını düşünür.⁴⁴⁹ CHP’nin yayın organı *Ulus*, Bayar’ın “nezaketli bir dille yazılmış” olan istifa mektubuna dikkat çekerken, *Cumhuriyet*’te Nadir Nadi, gelişmelerden hem CHP’nin hem muhalefetin memnun olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁰ *Tasvir*’de de Ziyad Ebuzziya, yeni partinin CHP tarafından memnuniyetle karşılandığını belirterek, “Celal Bayar ve arkadaşlarının solcu ve yabancı ideolojilerle hiçbir alakaları bulunmadığını ilân etmiş olmasının yerinde bir hareket olduğunu” yazmaktadır. Ebuzziya, Falih Rıfkı Atay’ın, “Yeni muhalefet partisiyle, fikir fikre, program programa ve tam demokrasiyle, demokrasi geleneğine uygun tartışmalar çerçevesi içinde kalacağımızı ümit etmemek için hiçbir sebep yoktur” cümlesini yorumlayarak “ölçülü ve efendice” olan bu

⁴⁴⁶ Cihat Baban, “Ümitlerimiz boşa mı çıkıyor?,” *Tasvir*, 15 Kasım 1945, s. 1-3.

⁴⁴⁷ Ziyad Ebuzziya, “Atatürk ve Demokrasi, Anlatan: Celal Bayar,” *Tasvir*, 11 Kasım 1945, s. 1-2.

⁴⁴⁸ Ziyad Ebuzziya, “Atatürk ve Demokrasi, Anlatan: Celal Bayar,” *Tasvir*, 14-15 Kasım 1945, s. 1-2.

⁴⁴⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Yeni Parti,” *Tanin*, 5 Aralık 1945, s. 1’den Bedia Ahmad ve Feroz Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politika’nın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976), s. 16 ve Gürkan, s. 185.

⁴⁵⁰ Nadir Nadi, “Yeni Parti,” *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1945, s. 1’den Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, s. 788-790.

yazının, partinin tutumunu yansıttığını söylemektedir.⁴⁵¹ Ebuzziya, sonraki günlerde Ankara'ya gitmiş, yeni kurulacak parti hakkında “Bayar ve arkadaşlarıyla” konuşmuş, bunları yayınlamıştır.⁴⁵² Nitekim Bayar'ın CHP'den istifa ettiği günlerde yeni partinin programı da hazırlanmış bulunmaktadır.⁴⁵³

Cihat Baban da “tarihi bir sorumluluk alan” Bayar'ın basın tarafından desteklenmesini olgunluk olarak yorumlar, ama partinin Serbest Fırka ile aynı akıbeti yaşamamasını umduğunu söyler. Baban'a göre Bayar, Fethi Okyar'ın karşılaştığı zorluklardan daha fazlasıyla karşılaşacaktır. “Müfrit” (*aşırı, sert*) üyelerden kaçınılması gerektiğini söyleyen Baban, CHP'nin de sorumlu davranarak partinin önünü açması gerektiğini söyler ve demokrasinin ancak bu tartışmalarla yükseleceğini belirtir. Öngörülü olarak niteleyebileceğimiz Baban, yazısını şöyle bitirir:

Celal Bayar muhalefeti, siyasi mücadeleyi memleket için hayırlı bir hakkı müktesap haline getirebilirse, yalnız bu kadarla bile, memleketin demokrasi hayatına büyük bir hizmet yapmış bulunuyor. Memleket, şahsiyet buhranı çekmektedir. Umuyoruz ki, önümüzde açılacak devrenin havası, bu şahsiyetlerin gelişmesine imkân verecek kadar pürüzsüz olsun, mücadele sahasının haysiyet ve şerefleri yıkan ve iyi, temiz insanları tiksinti ile kaçıran bir hal almaması, iki tarafın birbirine karşı göstereceği hurmete bağlıdır.⁴⁵⁴

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Parti, genel hükümler ve hükümet işleri olarak iki ana bölüme ayrılan seksen maddelik programında amacının demokrasiyi geliştirmek olduğunu belirtiyor, hükümetin nüfuzunu ve davranışını kontrol edeceğinden ve halktan gelen bir kuvvet yaratacağından söz ediyordu.⁴⁵⁵ Programda temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilirken, tek dereceli seçim sistemine geçilmesi destekleniyordu. Demokrasiyi milli menfaate ve insanlık onuruna en uygun prensip olarak tanıdığını ve Türk milletinin siyasal olgunluğuna inandığını belirten parti, devletin ve bürokrasinin halkın hizmetinde olması gerektiğini savunuyordu.⁴⁵⁶ Hükümet ve idarenin, “halktan, halkla beraber ve halk için olması gerektiğini belirten parti, lâikliği savunuyor, değişen dünya ve memleket

⁴⁵¹ Ziyad Ebuzziya, “C.H. Partisi, yeni partiyi memnurlukla karşılıyor,” *Tasvir*, 4 Aralık 1945, s. 1-3.

⁴⁵² “Celal Bayar ve arkadaşlarıyla konuşma,” *Tasvir*, 8 Aralık 1945, s. 1-2.

⁴⁵³ Koçak, *İkinci Parti*, c.1, s. 792. Bayar, önce milletvekilliğinden, sonra CHP'den istifa etmesini şöyle açıklar: “CHP'den ayrılmak benim için son derece zordu. Bu kendi evimden ayrılmak gibi bir şeydi. Onu ancak, bütün kararlarımız verildikten sonra yapabildim,” *Toker, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 74.

⁴⁵⁴ Cihat Baban, “Celal Bayar nasıl muvaffak olacak?,” *Tasvir*, 7 Aralık 1945, s. 1-3.

⁴⁵⁵ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 16. Metin Toker'e göre, program önce İnönü'ye sunulmuş, onayından geçmiştir. *Toker, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 80.

⁴⁵⁶ Madde 1: “Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur”. Bunun başlıca vasıtası olarak tek dereceli serbest seçimdir (Md. 9 ve 10). Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2014), s. 29.

şartlarına uyum sağlayacak bir inkılâpçılık öngörüyordu.⁴⁵⁷ İnsan hak ve hürriyetleri tanımlanarak özellikle dernek kurma özgürlüğü üzerinde durulmuştu.⁴⁵⁸ Programın hükümet işleri bölümünde ise, yeni bir yargı kademesi kurulması istenmekte, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmekteydi.⁴⁵⁹ Ekonomik açıdan “özel teşebbüs ve sermaye faaliyetinin esas olduğu serbest piyasa” hedeflenirken ve devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebilecekleri belirtilmekteydi.⁴⁶⁰ Özgürlük ve demokrasi ekseninde vaadleri olan parti programının dönemin toplumsal havasına ve beklentilere uyumlu olarak düzenlendiği görülmektedir. DP ileri gelenlerinden olan ama 1948’de partiden ayrılan ve Millet Partisi’ne katılan Ahmet Tahtakılıç, anılarında parti programından çok “özgürlük, eşitlik ve adalet” arayışlarının parti programındaki eksiklikleri kapadığını söyler, “Yeter, söz milletindir” sözünün “1946 hareketinin” ruhu olduğunu belirtir.⁴⁶¹

Baban, parti kurulduğu sırada, Basın Birliği toplantısı için Ankara’da bulunduğu için parti hakkında izlenimlerini yerinden edinmiştir. Demokrat Parti’nin altı ilkeyi benimsemesinden memnuniyet duyan Baban, partinin, şikâyet konusu olan tek dereceli seçim, sendika kurma hakkı, üniversite özerkliği ve memur kanununda derece değişikliği konularındaki vaadlerini duyurur. Diğer yandan programdaki eksikliklerden de bahseder. Yazara göre, programda yasama ve yürütme hakkında hükümler yer almamakta, tek meclis sistemi ile cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının konumu belirsizliğini korumaktadır. Yine de Baban, “karşılıklı kontrol ve yardımlaşma” ekseninde Demokrat Parti’nin getirdiği “yeni havayı” desteklemektedir. Ona göre, “Bu havanın temiz, berrak, pürüzsüz olması biz gazetecilerin, siz vatandaşların ve Türk milletinin elindedir.”⁴⁶²

I. İnönü Savaşı’nın yıldönümü olan 10 Ocak’ta, önceki yıllardan farklı olarak Metin Toker’in kelimeleriyle, “İnönü zaferinin kahraman kumandanı Milli Şefimiz” yerine, yeni partiyle ilgili haberler öne çıkmıştır.⁴⁶³ *Tasvir*, “Türkiye-İran-Rusya” meselesini manşete çıkarırken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Türkiye’den toprak talebi konusunun gündeme geleceği duyurulmaktadır. Hemen altında da Celal Bayar’ın İzmir’den sonra

⁴⁵⁷ “Demokrat Parti’nin Programı,” *Tasvir*, 8 Ocak 1946, s. 4.

⁴⁵⁸ “Demokrat Parti’nin Programı,” *Tasvir*, 8 Ocak 1946, s. 4. Madde 7: “İşçilerin çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslekler mensuplarının, memur ve muallimlerin, yükseköğretim talebelerinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.” Eroğul, s. 39.

⁴⁵⁹ Eroğul, s. 29.

⁴⁶⁰ Eroğul, s. 29.

⁴⁶¹ Ahmet Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol* (Ankara: Akademi Matbaası, 1989), s. 117.

⁴⁶² Cihat Baban, “Demokrat Parti doğum sancıları içinde,” *Tasvir*, 8 Ocak 1946, s. 1-3.

⁴⁶³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 82.

İstanbul'a geleceği haber verilmektedir. Baban da köşe yazısında DP ile CHP karşılaştırmasını konu edinmiştir.⁴⁶⁴

Baban, DP karşısında CHP'nin de kendisini değiştireceğini beklerken iki parti programı arasında şöyle bir karşılaştırma yapar: "CHP, bir lider, bir şef partisidir. Lider değişmez, başkan vekilini lider tayin ettiği gibi, genel sekreteri de lider tayin eder. (...) Halbuki DP, başkanın her kongre sonunda değişebileceğini kabul etmiş, partinin en yüksek mercii olarak genel idare kurulunu kabul etmiştir." DP'nin tüzüğüne göre, partinin ilk kongresine kadar kurucular Genel İdare Kurulu'nu (GİK) oluşturacaklardı. Merkez örgütü üç organdan meydana gelmekteydi: Parti Başkanı, GİK ve Merkez Haysiyet Divanı. Üç organ da kongre tarafından seçimle işbaşına gelecekti ve iki yılda bir toplanan kongreden sonra en yetkili organ GİK olacaktı.⁴⁶⁵ Bu sistemde parti, CHP'den daha demokratik gözükmekte ve tabana yayılan bir siyasete dayanmaktadır. Baban, DP'nin programının sosyal devleti vurgulayan 5., 6. ve 7. Maddeleri'ne değinmiş, partinin "CHP'ye göre biraz sola kaydığını" belirtmiştir.

Yazar, 7. Madde'deki işçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek sahibi olanların, memur ve öğretmenlerle üniversite öğrencilerinin de "mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar" kurmalarına taraftar olmasının önemine dikkat çeker. Ne var ki, bu madde DP'nin uygulamakta imtina ettiği bir madde olacaktır. Devlet, DP tarafından daha yumuşak tanımlanmış, "hükümet ve teşkilatın, halkın dışında ve üstünde bir varlık" olmadığı, "halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı olduğu" söylenmiştir.⁴⁶⁶ DP, kendisini devlet ve parti bütünleşmesine karşı konumlandırmış, programında halka yakın bir parti olduğunu vurgulamıştır. "Muvazaa partisi" benzetmesine karşı çıkılmış, partinin amacının, "aşağıdan yukarıya doğru bir cereyan husule getirmek" olduğu söylenmiştir.⁴⁶⁷

Kuruluşu takip eden bir buçuk ay içinde DP, 16 il merkezi ve 36 ilçede örgütlenmiştir.⁴⁶⁸ DP, Ahmet Emin Yalman'ın sözleriyle, "partinin şevk ve ilham kaynağı olan" İzmir örgütlenmesine ayrı bir önem vermiştir.⁴⁶⁹ Ege bölgesinde, tek parti döneminde yönetici kadronun dışında kalmış avukat, doktor, tüccar ve toprak sahipleri partiye büyük ilgi göstermektedir. İzmir'deki örgütlenmede Dr. Ekrem Hayri Üstündağ (1884-1956) önde

⁴⁶⁴ "Türkiye-İran-Rusya," ve "Celal Bayar İzmir'den sonra İstanbul'a gelecek," *Tasvir*, 10 Ocak 1946, s. 1.

⁴⁶⁵ Eroğul, s. 28.

⁴⁶⁶ Cihat Baban, "İki parti programı arasındaki farklar," *Tasvir*, 10 Ocak 1946, s. 1-3.

⁴⁶⁷ *Toker, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 83 ve Aykan, s. 139.

⁴⁶⁸ *Toker, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 84 ve Aykan, s. 140.

⁴⁶⁹ Yalman, s. 1354.

gelmektedir. Üstündağ, Cihat Baban'ın *Politika Galerisi* kitabında yer verdiği önemli siyasilerden biridir.⁴⁷⁰ İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın kardeşi olan Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, 1930'da İzmir'de Serbest Fırka kurucularındandır ve Demokrat Parti'nin İzmir'deki örgütlenmesinde itibarının büyük payı vardır.⁴⁷¹

C. İktidar-muhalefet çatışması ve seçim hazırlıkları.

DP kurulur kurulmaz seçimlerin erkene alınacağıyla ilgili söylentiler başlamıştı. Bu söylentilerden habersiz olmayan DP ileri gelenleri, zaman zaman röportajlar vererek partilerini tanıtmakta, seçimle ilgili soruları ılımlı bir dille karşılamaktadır. Bu dönemde DP'yi destekleyen *Tasvir*'de 23 Nisan 1946'da Ziyad Ebuzziya'nın Celal Bayar'la yaptığı bir röportaj yayınlanmış, Bayar partisiyle ilgili bilgi verirken seçimlerin tek dereceli olması gerektiğini söylemişti.⁴⁷² Bayar, seçimlerin usulünden bahsederken gelecek yıl yapılacak olan milletvekili seçimlerine katılacaklarını söylemiş, şöyle demiştir: “Ancak o zamana kadar tek dereceli seçimin sağlanmış bulunması şarttır. Seçimler iki dereceli kaldığı müddetçe buna iştirake imkân yoktur. Seçimler önümüzdeki seneden evvel yapılacak olsa bile, bu şartlar yerine gelirse derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz.”⁴⁷³

Tasvir'de büyük bir başlık altında değerlendirilen bu sözler, DP'nin “ne kadar erken olursa olsun” seçimlere hazır olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Halbuki Bayar, devamında şunları da söylemişti: “Değil umumi seçim, hatta belediye intihaplarının bile, ne kadar erken olsa gene üç aydan evvel yapılması gayri tabiidir.”⁴⁷⁴ Seçimleri erkene almak için uygun zemini kollayan CHP'nin artık önü açılmıştı. Bu demeç üzerine *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay, “Yeni Seçimler” başlıklı bir makalesinde “şartlar yerine geliyor, seçimler öne alınmalıdır” diye yazmış, bunu 25 Nisan'da İnönü'nün, CHP Kurultayı'nın 10 Mayıs'ta toplanacağını bildiren daveti takip etmiştir.⁴⁷⁵ 26 Nisan'da ise Saffet Arıkan'ın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu, belediye seçimi ve genel seçimlerin öne alınmasını kararlaştırmıştır.

⁴⁷⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 375-392.

⁴⁷¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 390. Baban, Üstündağ'ın oğlu Bülent ile de arkadaşır. Üstündağ, DP iktidara geldikten sonra, Nihat Reşat Belger'den sonra bir müddet Sağlık Bakanı olmuş, 1955'te iktidarın usulsüzlük ve yolsuzluk söylentileri ve basına ispat hakkını kaldırması dolayısıyla Hürriyet Partisi (HP) kurucuları arasında yer almıştır. HP'nin ilk kurultayında partililer tarafından başkan seçilen Üstündağ, sağlık durumu ve yaşından ötürü görevi kabul etmeyerek, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'na bırakmış, HP'nin kısa süren siyasi hayatında Meclis'te grup başkanı olmuş, 15 Haziran 1956'da hayatını kaybetmiştir. “Ekrem Hayri Üstündağ,” *TBMM Albümü*, Cilt 2, s. 645.

⁴⁷² Baban, anılarında bu tarihi 3 Nisan olarak vermektedir. Doğrusu 23 Nisan'dır. *Politika Galerisi*, s. 93.

⁴⁷³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 94.

⁴⁷⁴ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 95.

⁴⁷⁵ Baban, *Politika Galerisi*, s. 94.

Bu kararın arkasındaki asıl amaç, DP'yi yeterince örgütlenmeden hazırlıksız yakalamak ve CHP'nin dört yıl daha iktidar olmasını sağlamaktır. Bu yoruma katılmayanlar da vardır. Örneğin Ahmet Kuyaş, Ocak 1946'da DP kurucularının Meclis'te hâlâ milletvekili olarak görev yaptığını söylerken, erken seçim beklentilerinin neredeyse DP'nin kurulmasının hemen sonrasında ortaya çıktığını belirtir. Ona göre, DP kurucuları, her ne kadar aksini ifade etseler de erkene alınacağı belli olmuş olan seçimlere katılma taraflısıydı.⁴⁷⁶ 28 Nisan'da Ziyad Ebuzziya, *Tasvir*'de "Yeni seçimlerin arifesinde bir hususu derhal açıklamak istiyorum" başlığı altında geniş bir açıklama yayınlayarak seçimlerin erkene alınması konusunda, Bayar'ın ifadesini kendisinin yanlış yorumladığını belirtse de seçim hazırlıkları iktidar partisi tarafından başlatılmıştı.⁴⁷⁷

Seçimlerin erkene alınması kararı basında geniş yer almıştır. Mayıs ayında yapılacak olan belediye seçimlerine ve Temmuz ayında yapılacak olan genel seçimlere bir "demokrasi sınavı" gözüyle bakılmaktadır. Falih Rıfkı Atay *Ulus*'ta, "milletin itimadı kendileriyle olduğu için" CHP açısından seçimlerin öne alınmasının bir sorun teşkil etmediğini söyler, seçim hazırlığını "yeni kurulan muhalefet partilerinin" düşünmesi gerektiğini alaylı bir dille yazar.⁴⁷⁸ Hüseyin Cahit Yalçın da Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak göstererek dış koşulların seçimlerin bir an evvel olması gerektirdiğini yazar, muhalefet partisnin iktidar beklentisine girmemesi gerektiğini söyler. Ona göre, "Herhalde yeni vücut bulacak teşkilatlı muhalefetin ilk adımında Meclis'te ekseriyeti kazanacak kadar esaslı ve şumüllü olabileceği ciddiyetle düşünülemez."⁴⁷⁹ *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman ise seçimlerin "Türk milletinin olgunluk imtihanı" olduğunu belirtir ve vatandaşa çağrıda bulunur: "Ey, vatandaş, iki günlük ömür için zilletin ve meskenetin manası yoktur. Hakkına sahip ol ve bu hakka kimsenin el sürmesine, seni yıldırmasına, aldatmasına, yemlerle vicdanını uyuşturmasına razı olma."⁴⁸⁰ Bu yazılardan da görüldüğü üzere, ülkenin demokratik hayata geçtiğini göstermek, "hür dünyada" yer almak için önemli bir koşuldu. Yani iç koşullar kadar, dış koşullar da başta İnönü olmak üzere CHP'nin seçimlere erkene alma kararında etkilidir.

Bu günlerde, Cihat Baban da son bir yıldır "memlekette hürriyet havasının estiğini" kabul etmekte, ama "hürriyetin teminatı olmadığından" şikâyet etmektedir. Yazara göre, "Memlekette hürriyet yok değil, mevcut hürriyetin teminatı yoktur, mahkemeler, Matbuat

⁴⁷⁶ Ahmet Kuyaş, "Tartışmalı erken seçimler: 1946'da CHP hilesi, 1957'de DP şaibesi," #tarih, sayı 49 (Haziran 2018): s. 19.

⁴⁷⁷ Ziyad Ebuzziya, "Yeni seçimlerin arifesinde," *Tasvir*, 28 Nisan 1946, s. 1-3.

⁴⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, "Seçimlere giderken," *Ulus*, 28 Nisan 1946, s. 1'den Gürkan, s. 191-192.

⁴⁷⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, "İnkılabın yeni safhası başlarken," *Tanin*, 30 Nisan 1946, s. 1'den Gürkan, s. 193.

⁴⁸⁰ Ahmet Emin Yalman, "Türk vatandaşı vazife başına," *Vatan*, 5 Mayıs 1946, s. 1'den Gürkan, s. 193-194.

Kanunu'nun otuzuncu maddesiyle sevk edilmiş gazetecilerin davalarıyla doludur.” Recep Peker'in “kanunlar inkılâbın gerçekleşmesi için gerekli kanunlardı, bunları zamanı gelince kaldırırız, ama istersek on misli arttırırız” sözünü eleştiren Baban'a göre, böyle bir durumda tek parti yönetimi halkı ikna edemeyeceğinden CHP, demokrasi yolunda attığı adımları devam ettirmelidir.⁴⁸¹ DP teşkilatlanmasıyla da yakından ilgilenen yazar, bazı yerlerde CHP teşkilatının toptan DP'ye geçtiğini örnek göstererek partinin üye kabulünde dikkatli olması gerektiğini ve “opportuniste ve arriviste” kişilerin şahsi işlerini yürütmek için partiye girmek isteyebileceklerini yazmış, “Memleketteki demokrasiyi süs olsun diye genişletmiyoruz. Bundan daha geniş bir hürriyet ve partiler nizamından umduğumuz içtimai faydalar vardır” demiştir.⁴⁸²

Erken seçim kararının artık belli olduğu bu geçiş döneminde, 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP Kurultayı da Baban'ın üzerinde durduğu bir konudur. Bu kurultay, yeni bir dönemin başlangıcıdır. Kurultayda özellikle İnönü'nün vereceği nutuk merakla beklenmektedir. Erken seçim haberini veren İnönü, iç ve dış siyasette güçlü olmanın öneminden bahsederek bazı ülkelerde görülen “seçime katılmama taktiğinin” Türkiye'de görülmeyeceğini umduğunu söylemiş, vatandaşları “eski Balkan komitacılığına yöneltmenin” halk tarafından da hoşgörülmeceğini belirtmiştir.⁴⁸³ Kurultayda alınan kararlarla, tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş, Milli Şef ve Ebedi Şef ile Değişmez Genel Başkan ünvanları kaldırılmış, belediye seçimleri ve genel seçimler erkene alınmıştır. Ayrıca 1939'da CHP'nin V. Kurultayı'nda kurulmuş olan, partiyi denetleme amacını güden ama işlevsiz kalan Müstakil Grup kaldırılmış, “mahallilik, cinsiyet veya sınıf esası” üzerine cemiyet kurulması yasağı da kaldırılmıştır.⁴⁸⁴ DP, bu kararlara karşılık Celal Bayar'ın imzasıyla teşkilatlara yazdığı beyannamede, partisinin savaş sonrası dünya siyaseti sebebiyle seçimlerin erkene alınmasını meşru görmediğini ve Cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁸⁵

Cihat Baban, İnönü'nün nutkunu ve CHP'deki değişiklikleri olumlu karşılarken DP'nin seçimlerde yer alması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁸⁶ Yazar, iki parti arasında

⁴⁸¹ Cihat Baban, “İstersek değil, millet isterse,” *Tasvir*, 2 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁸² Cihat Baban, “H. Partisine yaramıyan unsur Demokratlara fayda verir mi?,” *Tasvir*, 4 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁸³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 105.

⁴⁸⁴ Baban, CHP'deki Müstakil Grup'un kaldırılmasını da desteklemiş, grubun işlevsizliğine dikkat çekerek şöyle demiştir: “Arkadaşlarımızın bir taraftan denetleme gayretiyle çırpınırlarken diğer taraftan ana partinin maddi ve manevi takyidi altında kalınca, elbet hizmetleri ve gayretleri kısırlaşacaktı. Merhum iyi adamdı. Kimseye zararı olmadı, etliye sütlüye karışmadı ve bu fani âlemde hoş denecek bir seda dahi bırakmadan göçtü gitti.” Cihat Baban, “Özkürü mevtaküm bilhayr,” *Tasvir*, 12 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁸⁵ Yalman, s. 1356 ve Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 107.

⁴⁸⁶ Cihat Baban, “Halk Partisi'nin yeni kararları,” *Tasvir*, 11 Mayıs 1946, s. 1-3.

olabilecek “şiddetli münakaşalara” karşı sağlam durulması gerektiğini belirterek demokrasi yolunda geline yolun heba edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Baban’a göre, iki partinin önceliği “hakiki demokrasi ve faziletli parti mücadelesi” olmalıdır.⁴⁸⁷

Baban, bu dönemde daha çok gazeteci kimliğiyle öne çıkmaktadır. Anılarında DP’nin kurulmasının gazetecilik faaliyetlerini arttırdığını, muhalefeti destekleyen *Tasvir*, *Vatan*, *Yeni Sabah* ve *Akşam* gazetelerinin Birleşik Büro adında büronun kurulmasıyla gazeteciler arasında iş birliğinin arttığını söyler.⁴⁸⁸ DP’nin değişim ve özgürlük vaatleri, gazetecilere gösterdiği yakın ilgi CHP’nin küçümseyici tavırları ile birleştiğinde bu partiye yönelik sempatiyi arttırmış, parti birçok yazar ve gazetecinin umudu haline gelmiştir.⁴⁸⁹ Baban’ın partinin kurulmasından genel seçimlere kadar olan dönemde idealist olduğu görülmektedir. Bu idealleri onu DP’ye yaklaştıracaktır. Yeni kurulan partiye üye kabul ederken dikkatli davranılması gerektiğini düşünmekte, CHP’ye karşı intikam hissiyle hareket edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Yazılarında özgürlük taleplerine geniş yer vermekte, başlayan özgürlüğün her alanda devam etmesi gerektiğini, serbest oy hakkının ve basın kanunla korunması gerektiğini belirtmektedir. Atılan olumlu adımların ardından CHP, burada durmamalı, kanunlarda değişiklik yapmalıdır.⁴⁹⁰

Baban’ın İnönü ve CHP hakkındaki olumlu görüşlerinden farklı olarak Nihat Erim, anılarında ilginç bir iddia ortaya atar. Ona göre Baban, bu dönemde İnönü’nün CHP’den ayrılması gerektiğini düşünmektedir ve bunu Erim’e söylemiştir.⁴⁹¹ Baban’ın 1946’da CHP’nin bir çıkmaza girdiğini ve partinin İnönü’den bağımsız olarak yenilenmesini düşünmesi olasıdır. Bu bakımdan lise arkadaşı Erim’i bu iş için uygun görmüş olabilir. Nitekim iktidardan bağımsız olarak Baban, otoriter yönetimlere karşı durmuş, koşullar değiştikçe kendisini yeniden konumlandırmıştır. Bu, bize Baban’ın ideolojiden bağımsız, dönemin liberalizmine uygun şekilde özgürlüğü merkeze aldığı, “faydacı” bir tutum izlediğini gösterir.

1. Fevzi Çakmak’ı DP’ye katma girişimleri:

Bu geçiş döneminde Baban’ın arka planda önemli bir rolü olmuştur. Makalelerinde DP’nin önünün açılması gerektiğini sık sık vurgulayan, ama partiye üye olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığımız Baban, Nisan 1946’da Fevzi Çakmak’ı DP’ye davet etmek üzere

⁴⁸⁷ “Demokrat Partinin durumu,” *Tasvir*, 10 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁸⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 31.

⁴⁸⁹ Tanel Demirel, *Türkiye’nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi* (İstanbul, 2011), s. 200.

⁴⁹⁰ Cihat Baban, “İstersek değil, millet isterse,” *Tasvir*, 2 Mayıs 1946, s. 1-3.

⁴⁹¹ Erim, s. 74.

evinde ziyaret eder. Bu demektir ki, Baban, Aralık 1945'te Celal Bayar'ın istifasından bir müddet sonra Kılıç Ali'nin evinde Bayar'la buluştuktan sonra yeni oluşan hareketi desteklemeye karar vermiştir. Baban, parti kurulduktan kısa bir süre sonra da partiye girerek kuruculardan Celal Bayar'la yakın ilişki kurmuştur. Baban'ın DP'nin Fevzi Çakmak'a ihtiyaç duyduğunu anlattığı satırlar tek parti yönetiminin olduğu bir sistemde siyaset yapmanın zorluğunu göstermektedir:

Türkiye'de bugüne kadar muhalefet daima hüsrarla kendi içine kapanmış, ne zaman kendini göstermek istediye arkasında mağdurlar, fişe geçmiş aç insanlar ve olaylara esir düşen kişiler bırakarak iflas etmişti. Terakkiperverler işi yürütememişler, ümitle kurdukları parti İstiklal Mahkemesi'nin suçlu sandalyesinde can vermişti. Atatürk'ün candan teşvikiyle kurulan Serbest Fırka ise Terakkiperverlerin akıbetine uğramamak için üç ay içinde beyaz bayrak çekmişti. Partinin kapanmasından evvel Ali Çetinkaya'nın Meclis kürsüsünde kan ve tehdit kokan konuşması, işin şakası olmadığını Serbest Fırka kurucularına göstermişti. Bu misaller, DP muhalefetini yaşatmak isteyenlerin gözünü açmaya yaramıştı. Öyle bir tedbir almak gerekirdi ki, DP, ne Terakkiperverlerin, ne de Serbest Fırka'nın akıbetine uğrasın. Bu tedbir, Mareşal Fevzi Çakmak'ı, küskünlüğünden istifade ederek muhalefet saflarına çekmek, böylece DP'ye oy verecek vatandaşa bir nevi emniyet kalkanı temin etmektir.⁴⁹²

Baban, ziyaret ettiği Çakmak'ın kendisini “muhalefet gazetecisi” olarak kabul ettiğini yazar.⁴⁹³ Çakmak, DP'nin milletvekilliği teklifini kabul etmemişse de, Baban'ın önerisiyle, sonradan DP'den aldığı bağımsız adaylık teklifini kabul etmiştir. Baban, kitabında, ikinci defa ziyaret ettiği Çakmak'ın bağımsız adaylığı kabul etmesini ve sonra DP kurucularının onu rakip olarak görmelerini ve önünü kesmelerini uzun uzun anlatır.⁴⁹⁴ Ahmet Emin Yalman ve Metin Toker de anılarında, CHP'nin Çakmak'ın adaylığından memnun olmadığını ve Başbakan Saraçoğlu'nun adaylık için Çakmak'a beş defa başvurduğunu söyler.⁴⁹⁵ Hilmi Uran da CHP'den gelen adaylık teklifini doğrular.⁴⁹⁶

Fevzi Çakmak'ın siyasete girmesi *Tasvir*'de de ele alınan konuların başında gelmektedir. Baban, Çakmak'ı ikna etmek için *Tasvir*'de, Mareşal'in adaylığı için imza toplandığı haberleri yaptırmış, kendisi de yazılar kaleme almıştır.⁴⁹⁷ Çakmak, 1946 seçimlerinde Cihat Baban gibi, DP listesinden bağımsız olarak milletvekili ve İnönü'nün karşısında DP'nin Cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Cihat Baban'ın Celal Bayar başta olmak

⁴⁹² Baban, *Politika Galerisi*, s. 95.

⁴⁹³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 97.

⁴⁹⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 106-122.

⁴⁹⁵ Yalman, s. 1361 ve Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 113.

⁴⁹⁶ Uran, s. 379.

⁴⁹⁷ Bu haberlerden bazıları şunlardır: “Şehrimizde 3000 vatandaş Mareşal F. Çakmak'ın adaylığını istiyor,” *Tasvir*, 26 Haziran 1946, s. 1; “Fevzi Çakmak'ın adaylığı kabul etmesi büyük alaka uyandırıyor,” *Tasvir*, 28 Haziran 1946, s. 1; “Ankara'da Mareşal'in adaylığı lehine hazırlanan dilekçeye imza koyanların adedi 1500'ü geçti,” *Tasvir*, 29 Haziran 1946, s. 1. Cihat Baban, “Mareşalin adaylığı ve kopan fırtına,” *Tasvir*, 2 Temmuz 1946, s. 1-3.

üzere DP kurucularıyla önemli aktörler arasında arabulucu olması onun sadece muhalefet saflarında olan bir gazeteci olmadığını ve gazeteciliğin getirdiği sosyal çevrenin siyasette önemli olduğunu göstermektedir.

II. Basın Kanunu'nda değişiklik:

Temmuz'daki genel seçimlerden önce iktidar Basın Kanunu ile ilgili bir adım atmıştır. 13 Haziran 1946'da Basın Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. Maddesi kaldırılmıştır. Böylece gazete ve dergilerin hükümet yerine yargı tarafından kapatılması karara bağlanmıştır. Bu tasarının görüşülmesi sırasında Menderes'in söylediği sözler, basına umut vermiş, *Tasvir*'de ve Baban'ın yazılarında da bu konu geniş olarak yer almıştır. Basın özgürlüğünün siyasi hak ve özgürlüğün teminatı olduğunu söyleyen Menderes, şöyle demiştir:

Basın hürriyetinin olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğin, kapaklılığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkûmdur. Dünyanın her yerinde daimî görülmüş bir gerçektir ki insan topluluklarının mukadderatını diledikleri gibi ellerinde bulundurmak isteyenler, hücumlarını her şeyden önce basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yoktan yere vurmanın yolunu bulmuşlardır.⁴⁹⁸

Atılan bu adımın, aslında II. Meşrutiyet'in "1325 tarihli Matbuat Kanunu'na göre," geri bir adım sayılması gerektiğini söyleyen Menderes'e göre, "Bu sınırlı değişiklikler, susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir."⁴⁹⁹

Tasvir, Basın Kanunu'nun değiştirilmesini ve Meclis'teki tartışmalara geniş yer vermiştir. Haber, "Matbuat Kanunu'nda 50. Madde değiştirildi" manşetiyle verilmiş, CHP milletvekilleri Cemil Sait Barlas, Şinasi Devrim ve Feridun Fikri Düşünsel'in "Demokratlar ne istiyor?" sorusuna Adnan Menderes'in verdiği "hür basın" temalı, kapsamlı cevabı üç sütunda yayınlanmıştır.⁵⁰⁰ Baban, birkaç gün sonra bu konu hakkındaki en sert yazısını yazmıştır. CHP Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in "Adnan Menderes'in ne istediğini bir türlü anlayamıyorum. Bugün *Vatan*, *Yeni Sabah*, *Tasvir* gazetelerini alalım. Neler yazmıyorlar? Menderes ne istiyor? 31 Mart'ta çıkan *Volkan* gazetesini mi istiyor? Kötülükler matbuata aksetmiyormuş, hangi kötülük aksetmiyor? Kötülük olmayanlar bile aksediyor"

⁴⁹⁸ Hıfzı Topuz, *100 Soruda*, s. 100.

⁴⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Haziran 1946, 7. Dönem, Cilt 24, s. 269.

⁵⁰⁰ "50. Madde değiştirildi," *Tasvir*, 14 Haziran 1946, s. 5.

demesi üzerine 16 Haziran'da Baban, "Biz ne istiyoruz?" başlıklı uzun bir yazı yazmıştır.⁵⁰¹

Yazısında baskı olmayan "hür bir cemiyet" istediğini belirten Baban şöyle der:

Bizim tasavvur ettiğimiz demokratik rejimde köy ağasından, parti başkanı olan eşraftan kimse korkmayacak, ortada mahkemenin hükmünden başka vatandaşı tehdit eden bir şey kalmayacaktır. Bilir misiniz ki, bu milletin dörtte üçünü teşkil eden bu köylüler, sizi beni sevmezler ve bizler üst üste iki tabaka halinde kaynaşmamış iki ayrı kütle olarak yaşarız. Dün, iki dereceli seçimde ona muhtaç değildik ve senelerce onu efendimiz diye avuttuğumuzu zannettik. Şimdi artık ona doğru mecburen yaklaşacağız.⁵⁰²

D. Baban'ın bağımsız adaylığı:

Baban, 1946-1950 arasında muhalefet saflarında yer etmeye başlayan bir yazardır. Eski İttihatçı olan babası Hikmet Bey'le aynı kuşakta olan Celal Bayar'la yakın ilişkisi ve Fevzi Çakmak'ı DP'ye katma çabalarında arabulucu olarak yer alması, Baban'ın konumunun önemli olduğunu göstermektedir. Makalelerinde CHP'ye de önerilerini sunan ve hükümetin özgürlükçü tutumunu ilerletmesi gerektiğini savunan Baban, 1947'de İzmir'deki basın davasına kadar gazetecilikle parti üyeliğini karıştırmamaya dikkat etmiştir. Onun parti taraftarlığını *Tasvir*'deki yazılarında açık olarak görmek mümkün değildir. Nitekim DP listesinden bağımsız milletvekili adayı olduğunu seçimlerden birkaç gün önce, 18 Temmuz 1946 tarihli "Mecliste müstakillerin rolü" başlıklı makalesinde açıklar ve bağımsız adayların önemini şöyle anlatır: "Müstakil milletvekilerinin yarınki parlamenter hayatımızda önemli bir rolü olacaktır. Hiçbir parti disiplinine tabi olmadan tenkit ve murakabe yapabilecektir. Hiçbir partiye bağlı olmadığı için bir mevkiye yükselme imkânından da mahrum olduğundan kendisine hiç kötü niyet atfedilemeyecektir." Baban, DP listesinden bağımsız adaylığını garip karşılayan Bayar'a bunu, şu şekilde açıklamıştır: "Eğer bağımsız kalırsam DP'yi tutan her makaleme bütün DP'liler müteşekkir olacaklardır, ama eğer ben parti mensubu olursam, ne yazsam onlar tatmin edilmiş olmayacaklar, benden daima daha fazlasını isteyeceklerdir. Kaldı ki, zaman gelecek benim DP'yi eleştirmem gerekecektir. O zaman da mesleğin icaplarıyla parti disiplini birbiriyle bağdaşamayacaktır."

Baban, 1946'daki milletvekili seçimlerinden önce anayasanın gerektirdiği hürriyetin kullanılması gerektiğini belirtmiş, demokratik yolda gidilmesi gerektiğini savunmuş, hürriyeti, demokrasiyle özdeşleştirmiştir. Bir gazeteci olarak savaş döneminde ve sonrasında yaşadığı baskı, özgürlük arayışını getirmiş, muhalif olarak siyasete girmesine neden olmuştur.

⁵⁰¹ Feridun Fikri Düşünsel'in konuşması için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Haziran 1946, 7. Dönem, Cilt 24, s. 278-279.

⁵⁰² Cihat Baban, "Biz ne istiyoruz?," *Tasvir*, 16 Haziran 1946, s. 1-3.

E. Değerlendirme

DP'nin Celal Bayar tarafından kuruluşu basın çevresinde memnuniyetle karşılanmış, partinin laiklik başta olmak üzere Cumhuriyetin ana ilkelerine bağlı kalacağı beklentisi doğmuştur.

Cihat Baban da DP'nin kuruluşunu memnuniyetle karşılamış, parti listesinden bağımsız adaylığını koymuştur. Baban, DP içindeki Müstakil Demokratlarla da ilişki kurmuş, başta Ahmet Tahtakılıç ve Ekrem Hayri Üstündağ olmak üzere bu grubu DP içinde kalmaya ikna etmeye çalışmıştır.

Celal Bayar'la ilişkisinin iyi olduğunu gördüğümüz Baban'ın ilk icraatı Fevzi Çakmak'ı parti saflarına katmaya çalışmak olmuştur. Baban, gazeteciliğini ön planda tutarak henüz partiden milletvekili adayı olmamış, bu konumunu 1950 seçimlerine kadar sürdürmüştür. Baban, iktidara giden tek meşru yolun seçilmekten geçtiğini düşünür ve *Tasvir*'deki yazılarında sık sık bundan bahseder. Ne var ki, seçim güvenliği ve basın özgürlüğünün sınırlı olduğu bu dönemde seçimler şaibeli geçmiş, DP muhalefet partisi olarak altmış beş milletvekili çıkarabilmiştir.

BÖLÜM IV

“1946 ruhu” ve Cihat Baban

A. 1946 Seçimleri:

Genel seçimler, 21 Temmuz 1946’da gerçekleşmiş, 24 Temmuz’da sonuçlar resmi olarak açıklanmıştır. Buna göre, 63 ilde, CHP 396, DP 65 milletvekili çıkarmış, Baban’ın da aralarında olduğu 7 bağımsız milletvekili de Meclis’e girmişti. Daha seçimlerden önce partiler arası mücadelenin sert geçeceği belli olmuştu. Haziran ayından itibaren *Tasvir* gibi DP’yi destekleyen gazetelerde, ülke çapında DP’nin örgütlenmesine ve kampanya yapmasına izin verilmediği haberleri yer almaktadır.⁵⁰⁴

Tasvir, Celal Bayar ve DP ileri gelenlerinin faaliyetlerini çoğunlukla manşetten vermekte, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdeki seçim hazırlıklarını duyurmaktadır. Cihat Baban, bu dönemde ılımlı yazılar yazarken, Ziyad Ebuzziya hem *Ulus* gazetesine hem de “idareci zihniyete” muhalefet etmektedir. *Ulus*’ta Falih Rıfkı Atay, Metin Toker’in sözleriyle, “en çirkin, en tasvip edilmeyecek hücumları yapıyor, adeta CHP silahşörlerine ‘la’ notası veriyordu. Zorbalık ve zorba görünüş CHP’nin elindeki silahtı.”⁵⁰⁵ Nitekim Ebuzziya da bir yazısında, “Zorba ağzını bırakın artık!” demektedir.⁵⁰⁶ Bir başka örnek de *Ulus*’ta çıkan, *Tasvir*’in DP’nin yayın organı olduğuna dair haberde görülebilir. 29 Haziran 1946’da *Tasvir* imzasıyla yayınlanan bir yazıda DP’nin yayın organı olduğu yalanlanmış, *Tasvir* kendisini şöyle konumlandırmıştır: “Belediye seçimleri arifesinde ilân ettiğimiz, sonra da tekrarladığımız gibi, gazetemiz tamamen tarafsız ve müstakildir. Gazetemiz şimdiye kadar herhangi bir partinin organı olmadığı gibi bugün de partilerin hiçbirinin organı bulunmamaktadır. Neşriyatımızda güttüğümüz yegâne hedef memleket menfaatidir.”⁵⁰⁷

Cihat Baban, eleştirilerini bir parti veya kişi yerine sisteme yönelterek kalıcı bir çözüm arayışında olduğunu belirtse de seçimler yaklaştıkça idarenin DP’yi engelleme girişimleri karşısında daha eleştirel yazılar yazmaktadır. Genel olarak parti başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığının ayrılması, muhalefet yapılmasına izin verilmesi ve oy kullanmanın teşvik edilmesi temalı yazılar yazan Baban, DP’ye saldırıların artması üzerine İçişleri Bakanı

⁵⁰⁴ Bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir: “Tekirdağ Milletvekilleri ile şiddetli bir münakaşa,” *Tasvir*, 23 Haziran 1946, s. 1, “Manisa’da Bir Hadise,” *Tasvir*, 26 Haziran 1946, s. 1. “Milletin efendisi köylüye dayak atılıyor,” *Tasvir*, 12 Temmuz 1946, s. 1, “Gene köylüyü tazyik! Antalya köylerinde jandarma ile köylü arasında boğuşmalar oldu,” *Tasvir*, 13 Temmuz 1946, s. 1, “İdari makamların tazyiki son haddini bulmak üzere,” *Tasvir*, 14 Temmuz 1946, s. 1.

⁵⁰⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 114.

⁵⁰⁶ “Zorba ağzını bırakın artık!,” *Tasvir*, 22 Haziran 1946, s. 1.

⁵⁰⁷ “Okuyucularımızın Nazarı Dikkatine! *Tasvir* hiçbir partiye bağlı değil, müstakildir,” *Tasvir*, 29 Haziran 1946, s. 1.

Hilmi Uran'a "Kanun ve nizam lehinde müdahale edemiyorsanız hiç olmazsa jandarmalarınızın, kaymakam ve valilerinizin günahlarını sırtınızda taşımayın" diye seslenmiştir.⁵⁰⁸ Baban, CHP'nin gösterdiği otoriter tutumla meşruiyetini kaybedeceğini düşünmektedir.⁵⁰⁹ Yazara göre, mücadelenin bu kadar "çetin" geçmesinin sebebi seçim kanununun eksikliğinden, kuvvetler ayrılığı olmamasından ve her düzeyden memurun kişisel çıkarları uğruna kendilerini parti üyesi gibi görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun çözümü ise "vatandaşın iradesi ve olgunluğuna güvenerek" oy kullanmasının tesis edilmesidir.⁵¹⁰

Seçimler öncesinde görülen baskı gazetecilerin anılarında da yer almaktadır. Ahmet Emin Yalman, özellikle Ege'deki çatışmalardan bahsederken, "orada bir seçim mücadelesi değil, bir ölüm-dirim savaşı yaşanmaktaydı" der.⁵¹¹ Metin Toker de Ankara'daki DP seçim merkezine validen, kaymakamdan baskı gören ve dayak yiyenlerin sık sık gelerek şikâyet ettiklerini ve bu tanıklıklarla DP merkezindeki gazetecilerin partiye sempati duymaya başladıklarını söyler.⁵¹² Cüneyt Arcayürek de seçimde CHP'ye oy vermenin bir vatan borcu olduğunun ve aykırı davrananların ülkesini sevmeyen insanlar olacağını belirtildiğini anlatır ve "halka iletilen mesajda korkutucu bir hava seziliyordu" der.⁵¹³ *Tasvir*'de de bu baskı dile getirilmekte, özellikle Celal Bayar'ın yurt gezilerine geniş yer ayrılmakta ve DP Başkanı'nın beyanları manşetten verilmektedir. Bayar, "İktidar partisi halktan ayrılmış ve bir hükümet teşkilatı gibi milletin karşısında yer almıştır" demektedir, gittiği yerlerde kalabalık topluluklarca "Yaşa babamız, kurtar bizi babamız! Var ol İstiklal Harbinin kahraman Galip Hocası" sözleriyle karşılanmaktadır.⁵¹⁴

21 Temmuz'daki seçimlerde DP, 16 ilden aday gösteremese de parti kurucuları dâhil önemli isimleri birkaç yerden aday göstererek onların Meclis'e girmelerini sağlamıştır. Örneğin Celal Bayar, Bursa, İstanbul ve İzmir'den aday gösterilmiş, Menderes Aydın, Kütahya ve Manisa'dan, Köprülü Ankara, İstanbul ve İzmir'den, Koraltan İstanbul, Hatay ve Mersin'den, Sazak ise Ankara ve Eskişehir'den aday gösterilmişlerdi.⁵¹⁵

⁵⁰⁸ Cihat Baban, "Karşımıza çıkan bir anayasa meselesi," *Tasvir*, 5 Temmuz 1946, s. 1-3, "Buna yıkıcılık değil, nöbet değiştirme derler," *Tasvir*, 7 Temmuz 1946, s. 1-3, "Sükûn tavsiye ediyoruz," *Tasvir*, 8 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵⁰⁹ Cihat Baban, "Sayın Hilmi Uran'la bir dertleşme," *Tasvir*, 14 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵¹⁰ Cihat Baban, "İnkılapların en büyüğünü idrak ediyoruz," *Tasvir*, 15 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵¹¹ Yalman, s. 1362.

⁵¹² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 115.

⁵¹³ Arcayürek, 1947-1951, c.1, s. 153.

⁵¹⁴ "Celal Bayar'ın Seçim Nutku," *Tasvir*, 16 Temmuz 1946, s. 1; Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 117.

⁵¹⁵ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 120.

Seçim sonuçları geniş tartişmalara yol açmıştır. Demokratlar seçimlerde usulsüzlük yapıldığını dile getiriyordu. Oy kullanırken gizlilik ilkesi ve tarafsız gözlemcilik yoktu ve sonuçlar ilan edilir edilmez oy pusulaları imha edildiğinden herhangi bir denetleme yapma imkanı yoktu.⁵¹⁶ Seçimlerdeki baskı ve hilenin görüldüğü en önemli şehir İstanbul’dur. DP’nin kesin olarak kazandığı ve 23 milletvekili çıkardığı seçim sonuçları, 24 Temmuz’da 18 milletvekili olarak açıklanmıştır. Yalman, bu konu hakkında bir anısını nakleder ve İstanbul Valisi Lütfü Kırdar’ın kendisine danıştığını söyler. Vali, “yukarıdan sıkı bir emir aldığını ve Kazım Karabekir, Hamdullah Suphi Tanrıöver, General Cemil Cahit Toydemir, Refet Bele ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın milletvekili çıkarılmasının” istendiğini söyler ve sonucun bu nedenle DP aleyhinde açıklandığını belirtir.⁵¹⁷ DP Merkezi’nde seçimi izleyen Metin Toker de gelen sonuçlarla DP’nin ümit ettiğı 80-100 milletvekilliğinin hayli üstüne çıktığını, fakat mazbataların yok edildiğı, uydurma mazbataların konduğu haberlerinin gelmesiyle sonuçların bir anda değıştiğini söyler.⁵¹⁸ Bedii Faik’e göre de, CHP’nin seçim baskısı ve hileleri İstanbul Valisi Lütfü Kırdar’ın “faziletiyle” çarpışmış ve Baban’ın da dâhil olduğı bir avuç aday CHP “şerrinden” kurtulmuştur.⁵¹⁹

Cihat Baban, daha seçimlerden önce seçim güvenliğinin sağlanması konusunda eksiklikler ve göz yummalar olduğunu yazmış, “artık sabit olmuştur ki, CHP her çareye başvurarak emri altındaki idare makinasını harekete getirerek kuvvetli bir ekseriyetle iktidarda kalmanın çaresini aramaktadır” demiştir.⁵²⁰ Adil olmayan bu seçimler, Ocak 1947’de toplanan DP’nin I. Kurultayı’nda bile üzerinde konuşulan başlıca hususlardan olmuş, Bayar, mücadelenin parti yerine hükümete karşı olmasının zorluğunu şöyle ifade etmiştir:

Herkesçe bilinen bir hakikattir ki, partimiz bir yıllık hayatında Halk Partisi teşkilat ve mensuplarıyla değıl, daha ziyade hükümet kuvvetleriyle mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Bir parti için diğerk partilerle siyasi mücadelelere girişmek gayet tabiidir. Fakat herhangi bir partinin, amme selahiyet ve kuvvetlerini elinde bulunduran idare cihazının her türlü tazyiklerine karşı koymak mevkiinde kalması ileri bir siyasi tekâmül safhasındaki memleketlerde asla görülmeyen hususiyetlerdendir.⁵²¹

Beklendiğı gibi, vali ve kaymakam gibi idare amirlerinin sıkı denetiminde yapılan seçimlerde sandık güvenliğı başlıca sorundu. Dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran, “seçim emniyetini layıkıyla sağlayan bir kanun olmadığını” kabul etmekle birlikte, DP’nin İstanbul

⁵¹⁶ Zürcher, Erik, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Gönen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 308.

⁵¹⁷ Yalman, s. 1364.

⁵¹⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 123.

⁵¹⁹ Bedii Faik, *Matbuat, Basın derken Medya* (İstanbul: Doğan Kitap, 2001), s. 33.

⁵²⁰ Cihat Baban, “Seçim arifesinde itimat buhranı,” *Tasvir*, 20 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵²¹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 96.

gazetelerinin de yardımıyla, “cürümünden çok büyük bir yaygara faaliyeti” göstererek seçimlerde “gadre uğradığına herkesi inandırmaya çalıştığını” söyler.⁵²² Metin Toker’e göre, İnönü bu seçimlerde bazı “anormallikler” olduğunun farkındaydı, ona göre bunlar normal yollardan düzeltilebilirdi.⁵²³

Cihat Baban ise anılarında, bu suiistimalleri doğrudan İnönü’ye bağlamanın doğru olmayacağını söylerken, müdahalenin “seçimleri kaybetmekle kıyamet kopacağını zannedenler” tarafından yapıldığını belirtir. Baban şöyle der:

İnönü, riyaî mantığıyla ölçtü. Olan olmuştu, seçimlerde hile yapılmamış olsaydı bile neticeyi değiştirecek bir vaziyet yoktu. Devleti böyle bir sebeple altüst etmenin hiçbir faydası olamazdı. Kendisine rağmen arkadaşlarının işledikleri hatanın günahını yorgan gibi sırtına çekti ve böylece dört yıl sonraki seçimlerde, yeni seçim güvenliği tedbirlerini aldirarak iktidarı muhaliflerine terk etti.⁵²⁴

Bazı kaynaklara göre ise, İnönü, herhangi bir müdahalenin olmadığını düşünmektedir. 1965’te CHP Milletvekili olan Cevdet Aykan, İnönü’nün bu seçimler hakkında 1952’de yaptığı bir konuşmayı nakleder. Aykan’ın belirttiğine göre İnönü, 1946 seçimleri hakkındaki şaibenin siyasi mahiyetli ve haksız olduğunu belirterek şöyle demiştir: “O dönemde gizli oy denen nesneyi bu memlekette bilen bir kişi, uygulanabileceğine ihtimal veren tek bir kişi yoktu. Böyle bir seçim anlayışından ve yüz yıllık bir geçmişten gelen alışkanlıkları ve usulleri 1946’dan 1950’ye kadar itiraz götürmez bir yolda geliştirmek ancak demokratik rejime yürekten inanmış insanların eseri olabilir.”⁵²⁵ Yakup Kadri de *Politikada Kırkbeş Yıl* kitabında, seçim sonuçları belirlendikten sonra ziyaret ettiği İnönü’nün telaşa gerek olmadığını söylediğini ve parti teşkilatlarının çok iyi çalışması sonucunda seçimi kazandıklarını belirttiğini aktarır.⁵²⁶

DP’nin seçimlere hazırlıklı olmadığı ve ülke çapında örgütlenmesini tamamlayamadığı göz önüne alındığında seçimlere şaibe karışması, CHP’nin iktidarını kaybetmekten ne kadar korktuğunu göstermektedir. Bu “hileli” başlangıç ve muhalefet partisini destekleyenlerin “komünist veya devlet karşıtı” olarak yansıtılması, fikir mücadelelerinin de önünü kapamıştır. Cihat Baban, 1970’te yayımlanan *Politika Galerisi* kitabında, böyle olmasaydı, “demokratik hayatımız, etkileri bugüne kadar uzanan hırslı ve öfkeli bir nitelik taşımayacaktı” der. Kitabında İnönü’yü anlattığı bölümde, yazar, seçimlere müdahaleyi doğrudan doğruya İnönü’ye bağlamanın mümkün olmadığını söyler, “seçimleri kaybetmekle kıyamet kopacağını

⁵²² Uran, s. 366.

⁵²³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 129.

⁵²⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 291.

⁵²⁵ Aykan, s. 144.

⁵²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada Kırkbeş Yıl* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 157.

zannedenler, o günkü kanunlarla ve idare sistemiyle yine yapacaklarını yaptılar ve aslında Halk Partisi'ne büyük kötülük ettiler" der.⁵²⁷ Bu koşullarda demokrasinin sağlıklı toplumsal ve siyasal temellere oturtulmadığı söylenebilir.

Seçimlerin şaibeli olduğunun DP'yi destekleyen *Vatan*, *Son Posta* ve *Tasvir* gibi gazetelerde yer alması zerine İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı "bu gibi tahriklerin devamına izin verilmeyeceğini" bildirmiş, bir gün sonra da *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri kapatılmıştır.⁵²⁸ *Tasvir*'de, "tazyik ve tedhişlere rağmen" DP'nin her tarafta kazandığı söylenirken, yurdun çeşitli yerlerinden tevkif, hapis ve şiddet haberleri gelmektedir.⁵²⁹ Baban, seçimlerin Türk milletinun olgunluğunu gösterdiğini, ne var ki, devlet idaresinin olgunluğunun halkın seviyesine ulaşamadığını yazmış, seçim sonuçlarının resmi olarak açıklanmasını bekleyeceklerini belirtmiştir.⁵³⁰ Yazar, 26 Temmuz'daki yazısının dipnotunda seçmenlerin "teveccühü ve ltfuyla" milletvekili seçildiğini duyurmuş, "Memlekette gerçek, şuurlu bir demokrasinin iyi bir tarzda işlemesi için bu stnlardaki gayretlerime mecliste de devam edeceğim" demiştir.⁵³¹

Cihat Baban'ın bağımsız milletvekili seildiğı Meclis, 5 Ağustos'ta açılmıştır. İnönü 388 oyla Cumhurbaşkanı seçilirken DP'nin adayı Fevzi akmak 50 oy almıştı. Meclis Başkanlığı için ise CHP'nin adayı Kazım Karabekir, 379 oy almış, DP'nin adayı Yusuf Kemal Tengirşek, 58 oy almıştı.⁵³² Yeni Başbakan partinin sert kanadından Recep Peker olmuştur. Arcayürek, Peker'i "demokrasiye karşı olanların simgesi" olarak tanımlar ve İnönü'nün onu önce "hırpalayıp, sonra saf dışı bırakmayı hedeflediğini" söyler.⁵³³ Baban da *Tasvir*'deki köşesinde Peker'in "devlet adamı" sıfatını taşıyabilen insanlardan biri olarak tanımlarken, onun tek parti taraftarı olduğunu söylemiş ve "Halk Partisi memlekette parti diktatörlüğünü en şiddetli ve kuvvetli olarak onun Genel Sekreterliği zamanında yapmıştır" demiştir. Baban şöyle devam eder: "Peker, kanaatlerinde istiklal sahibi olmasına rağmen, iktidar mevkiinde daima değişmiş, şiddet, hiddet göstermiş bir insandır. Asabi mizaçlı olduğu için, hele elinde iktidar olunca asabiyetini zaptetmesi güç olacaktır."⁵³⁴ Yazar, buna rağmen, Peker'in "otuz senelik ilerleme hamlemizi" durduramayacağını düşünmektedir. Ona göre,

⁵²⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 291.

⁵²⁸ Toker, *Tek Partiden ok Partiye, 1944-1950*, s. 126 ve Eroğul, s. 33.

⁵²⁹ "Yurtta seçim neticeleri," *Tasvir*, 22 Temmuz 1946, s. 1-3, "Seçim 58 ilde neticelendi," *Tasvir*, 23 Temmuz 1946, s. 1.

⁵³⁰ Cihat Baban, "Hkm yarın vereceğiz," *Tasvir*, 22 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵³¹ Cihat Baban, "Tuhaf bir adalet terazisi," *Tasvir*, 26 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁵³² Yalman, s. 1365.

⁵³³ Arcayürek, *1947-1951*, c. 1, s. 117 ve 121.

⁵³⁴ Cihat Baban, "Bakalım Recep Peker millet karşısında sevimli olmanın yolunu nasıl bulacaktır?," *Tasvir*, 6 Ağustos 1946, s. 1-3.

Başbakan, “Memleketi siyasi bir irticaa doğru gerisin geriye sürüklemek sorumluluğunu omuzlarına almayacaktır.”⁵³⁵

Meclisin daha ilk toplantısında, DP milletvekillerinin Cumhurbaşkanı İnönü karşısında ayağa kalkmamalarıyla iki parti arasındaki çatışmanın sert olacağı anlaşılmıştı. Bayar, ayağa kalkmamalarının “prensip meselesi” olduğunu ve kendilerinin “milli iradenin gerçek temsilcisi” olduklarından bu tutumu izlediklerini söylemiştir.⁵³⁶ Bunun yanında, CHP içinde de muhalefet yavaş yavaş güç kazanmaktadır. Peker’e karşı olan ve otuz beşler olarak adlandırılan Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli ve Tahsin Banguoğlu gibi isimlerin yer aldığı genç grup Peker’in kurduğu hükümete güvenoyu vermemişlerdi. Hilmi Uran’ın belirttiğine göre Peker’in karşısında yer alan bu grubu İnönü de desteklemektedir.⁵³⁷

Meclis’in açılışını, “demokrasinin geri dönülemez yoluna girilmesi” olarak tanımlayan Baban, Peker’in olası sert ve otoriter tutumundan endişe duymaktadır. Yazar, Meclis’in açılışını şöyle değerlendirmiştir:

Eğer bugün açılan meclis, anayasanın sağlayıp da hususi kanunların geri aldıkları hürriyetleri vatandaşa iade etmek ödevini başaramazsa, millet 21 Temmuz’un hakkını, milli iradenin mahsulü olarak meclise girmek şerefini kazanan milletvekillerine helal etmeyecektir. Çünkü milletvekilleri meclise girsinler diye, halk, kendisinden beklenenden çok daha büyük ve ağır fedakârlıklara katlandı.⁵³⁸

1946-50 döneminde DP, düzen dışına düşmemek şartıyla, mümkün olan en ciddi muhalefeti yürütmüş, böylece hem iktidarı zorladılar hem de halkın güvenini kazanmışlardır. DP için ilk sırada Basın Kanunu ile Seçim Kanunu’nun değişmesi gelmektedir. CHP ise buna 4 Aralık 1946’da İstanbul’da sıkıyönetimin altı ay daha uzatılmasıyla karşılık vermiştir. Bu dönemde, DP İstanbul milletvekilleri seçilen Zeki Rıza Sporel’in ve Münip Berkan’ın milletvekilliklerinin çeşitli gerekçelerle düşürülerek yerlerine CHP milletvekilleri getirilmesi ve 18 Aralık 1946’da Meclis’te Başbakan Recep Peker’in Menderes’e hitaben kullandığı “psikopat” kelimesiyle DP’lilerin Meclis’i terk etmeleri, iki parti arasında gerginliği arttırmıştır. Bu süreç sonunda, 12 Temmuz 1947’de bu duruma müdahale eden İnönü’nün beyannamesiyle, DP meşru bir zemin kazanmış, CHP’de de yenilik arayışları güç kazanmıştır.

B. Gazetecilik ve iktidar ilişkileri: Bağımsız Milletvekilliği (1946-1950)

Tek parti döneminde yönetici kadro, rejimi sağlamlaştırmayı hedeflemiş, zaman içinde parti, devlete, basına, toplumsal ve siyasi organlara hâkim olmuştur. Gazeteciler de bu hedef

⁵³⁵ Cihat Baban, “Şiddete dönmek siyasi bir irtica olur,” *Tasvir*, 9 Ağustos 1946, s. 1-3.

⁵³⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 132.

⁵³⁷ Uran, s. 383.

⁵³⁸ Cihat Baban, “Sonra millet hakkını helal etmez,” *Tasvir*, 5 Ağustos 1946, s. 1-3.

doğrultusunda yayın yapmış, iktidara yakın gazeteciler için milletvekilliği bir ödüllendirme olarak kullanılmıştır. Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi ve Hakkı Tarık Us gibi isimler milletvekili olurken iktidarın eleştirilerinden rahatsız olduğu Ahmet Emin Yalman ve Sabiha Sertel gibi muhalif isimler de rejimin sertleştiği Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan önce CHP'den milletvekilliği teklifi almıştır. Sabiha Sertel, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kendisine "Bu fikirleri bırak. Senin polis müdürlüğündeki dosyan tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın. Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırsın" dediğini belirtir.⁵³⁹ Ahmet Emin Yalman da 1923 seçimlerinden önce teklif geldiğini ve buna sıcak baktığını söyler. Ne var ki, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'nın, Yalman'ın adaylığının başka gazetecileri gücendireceğini söylemeleri üzerine Yalman, Vilayet Meclisi'nde bir görevle yetinmiştir. Yalman, kendisine gelen teklifi ve gazetecilik ve milletvekilliği ilişkisini şöyle değerlendirir: "Ben kendi hesabıma gazeteciliğin, başka hiçbir meslekle paylaşma kabul etmediğine inanıyordum, fakat memleketin yarını hakkında kararlar verileceği sırada ancak bir tek devre için mebusluk etmeyi bu prensibe aykırı saymıyordum. Bu sebeple İstanbul'dan aday gösterileceğim hakkında Ankara'dan gelen haberleri iyi karşılıyordum."⁵⁴⁰

Hüseyin Cahit Yalçın ise Atatürk'ün ölümünden sonra milletvekili olmuştur. Yalçın, milletvekilliğine girişini *Tanin* gazetesinde şöyle anlatır: "İsmet Paşa eski idare zamanında dağılmış kıymetli unsurları toplamak, muhalif diye bir köşeye atılmış kıymetlerden istifade etmek politikasını getirdi. Bir gün Başvekil Celal Bayar'ın telefonu üzerine Ankara'ya gittim. Celal Bayar, İsmet Paşa'dan aldığı emir üzerine, beni de mebus yapmak istediklerini, vatan uğrunda hep elbirliğiyle çalışmanın hayırlı olacağını söyledi. Prensip itibarıyla kabul ettiğimi bildirerek partiye alınmamaklığımı ve serbest mebus sıfatıyla bırakılmamı rica ettim."⁵⁴¹ Ancak Yalçın, CHP'den milletvekili olmuştur.

Cihat Baban da 1946'dan itibaren *Tasvir*'deki yazılarıyla muhalefet saflarında yer etmeye başlamış bir yazardır. Onun hayatını iki döneme ayrılabilir: 1946 öncesi ve sonrası. Celal Bayar'la tanıştıktan sonra siyasete girmeye sıcak bakan Baban, siyasete girerken DP ileri gelenlerinin iktidardan çok özgürlük getirmek istediklerini düşünmektedir. Makalelerinde CHP'ye de önerilerini sunan ve hükümetin özgürlükçü tutumunu ilerletmesi gerektiğini savunan Baban, anılarında, bağımsız milletvekili olarak DP'nin grup toplantılarına katıldığını,

⁵³⁹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi* (İstanbul: Can Yayınları, 2015), s. 25.

⁵⁴⁰ Yalman, s. 858.

⁵⁴¹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Efkârı umumiye karşısında bir hesaplaşma," *Tanin*, 7 Temmuz 1946'dan Gürkan, s. 83.

söz aldığını ve partililerden yakınlık ve ilgi gördüğünü söyler.⁵⁴² 1946 seçimlerinde bağımsız milletvekili olan Baban'ın, 1946-1950 arasında Meclis'e sunduğu soru önergelerinde, yaptığı konuşmalarda ve *Tasvir*'deki makalelerinde üç konu öne çıkmaktadır: Basın özgürlüğü, iktidar ve muhalefet eleştirisi ve sol karşıtlığı. Ülke demokrasisi için CHP'nin yenilenmesini gerektiğini savunan ve 12 Temmuz Beyannamesi'nin parti için bir dönüm noktası olduğunu düşünen Baban hem CHP'deki hem DP'deki “müfrit” kanadı kıyasıya eleştiriyor, partilerin demokratik yollarla iş görmesi gerektiğini savunuyordu. Gazetecinin, sol karşıtlığı da siyasi duruşunda gelecek yıllarda da değişmeyen bir unsurdur.

1. Basın Özgürlüğü:

Cihat Baban'ın DP listesinden İstanbul bağımsız milletvekili olarak yer aldığı Meclis'te seçim sonuçlarının gözden geçirilmesi için komisyonların kurulması tartışmaları esnasında basının seçimlerdeki tutumu ve basın özgürlüğü hakkında çeşitli görüşler sunulmuştur. İçişleri Bakanı Hilmi Uran, seçimin “beklenenin üstünde bir intizamla çok dürüst ve kanuni” yapıldığını ve “aksini iddia eden yaygaraların memleketin huzurunu tehlikeli bir yola doğru götürdüğünü” söylemiş, bunun muhalefet partisinin de aleyhinde olacağını belirtmiştir.⁵⁴³ Seçimin adil olup olmadığı tartışmaları, gazetelerin haberleri verişi şekliyle ilgili tartışmalara dönmüş ve basın özgürlüğü ana gündem olmuştur. DP milletvekilleri basının baskı altında olduğunu savunurken CHP milletvekilleri II. Dünya Savaşı yıllarındaki basın politikasına dönmek istemektedir. DP'li Fuat Hulusi Demirelli, gazetelerin memleketin haklarını savunan vatanperver gazeteler olduklarını söyledikten sonra CHP'li Fahri Kurtuluş “özgürlüğü israf edenleri takdir edemeyiz” demiştir. CHP'li Kemal Satır, “dejenere” gazetecilere Türk gazetecisi denilemeyeceğini belirtmiş, CHP Milletvekili Atıf Esenbel ise, konuyu “vatana ihanet” üzerinden ele alarak bu gibi gazetecilerin “dönme ekalliyete mensup olduklarını” söylemiştir.⁵⁴⁴ Ahmet Emin Yalman'ın belirttiği üzere, bu dönemde “boğaz boğaza” çarpışılmıştır. CHP, Basın Kanunu'ndaki, gazeteleri kapatma kararını hükümete veren 50. Madde'yi yeniden getirmek istemektedir, ama Yalman'ın sözleriyle “hürriyet galip gelmiştir.”⁵⁴⁵ Metin Toker de 1946 Meclisindeki basın özgürlüğü konusunda DP'nin sözcüsünün Menderes, CHP'nin de Behçet Kemal Çağlar olduğunu yazar, o dönemde Menderes'in “bütün mahzurlarına” rağmen basın özgürlüğünün hararetli

⁵⁴² Baban, *Politika Galerisi*, s. 102.

⁵⁴³ *TBMM Tutanak Dergisi*, 26 Ağustos 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 217.

⁵⁴⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, 26 Ağustos 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 217.

⁵⁴⁵ Yalman, s. 1367.

savunucusu olduğunu söyler. Ona göre, Peker hükümeti “vatandaşın haysiyetine ve hürriyetine” saldırıyı önlemenin paravanı arkasına saklanmıştı.⁵⁴⁶

Eski otoriter usüllere yeniden başvurma gereği duyan Recep Peker hükümeti, 13 Eylül’de Basın Kanunu’nu değiştirmek üzere görüşmelere başlamış, “kamu düzeni, asayiş ve anarşi tehlikesini” göz önünde bulundurarak basının kontrol edilmesini savunmuştu. Yeni getirilen teklife göre gazete çıkaracak olanların “kötü ün” sahibi olmamaları gerekirken, bu durumda kabul edilenlerin gazete çıkarma beyannameleri vermemiş olduğu kabul ediliyor ve bunun tasarrufu en büyük mülki idare amirine de verilmişti. Ayrıca, basında çıkan müphem yazılarla devlete karşı halkın güvenini sarsacak uydurulmuş veya niteliği değiştirilmiş haberler, beş yıla kadar varan ağır hapis cezalarıyla cezalandırılıyordu.⁵⁴⁷ CHP tarafından kabul edilen teklif Meclis’te muhalefetin yoğun eleştirisine tutulmuştur.

Cihat Baban da bu konuda Meclis’te ilk eyleme geçenlerden biridir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazetelerinin kapatılması hakkında Başbakanlığa sözlü soru önergesi veren Baban’ın sorusu ve Peker’in cevabı, basın özgürlüğü konusunda muhalefetle iktidar mücadelesinin güzel bir örneğidir.⁵⁴⁸ Savaş yıllarında birçok defa gazetesi kapanmış olan Cihat Baban, verdiği soru önergesinde İstanbul basınının ülkenin fikir ve kültür hayatının merkezi olduğunu ve basın hürriyetinin “hür yaşayışın teminatı olduğunu” söyleyerek, “hürriyet yok demiyoruz, ama hürriyetin teminatı yok” demiştir. Celal Bayar’ın beyanını yayınlayan gazetelerden bazılarının kapatıldığını, ama aynı beyanı yayınlayan *Tanin*’in kapatılmadığını ve bunun adalet duygularını zedelediğini belirten Baban, örfi idarenin de siyasi olduğunu savunmuş ve gerçek demokrasiye doğru gidilirken gazete kapatmalarının olmaması gerektiğini söylemiştir.⁵⁴⁹ Baban’a uzun bir cevap veren ve konuşması CHP’liler tarafından sık sık alkışlar ve “Bravo!” sesleriyle kesilen Peker, bu kapatmanın hükümetin değil, Sıkıyönetim Komutanlığı’nın tasarrufunda olduğunu ve komutanlığın kanuna uygun hareket ettiğini belirtmiş, gazetelerin seçim sonuçlarını “bulandırmaları” ve “tahrikçi havayı” devam ettirmeleri üzerine kapatıldığını ve hükümetin bir yetkisi olmadığını savunmuştur.⁵⁵⁰ Hatırlanacağı üzere Peker, CHP’nin sert kanadını temsil ediyordu ve San Francisco Konferansı’ndan sonra yerine daha ılımlı Hasan Saka gelecekti.

⁵⁴⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 149-150.

⁵⁴⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Eylül 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 313 ve Eroğul, s. 35.

⁵⁴⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 102 ve *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Eylül 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 271-277.

⁵⁴⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Eylül 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 272-274.

⁵⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Eylül 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 274-277.

Bu tartışmalarda Adnan Adıvar, Adnan Menderes ve Osman Nuri Köni'nin konuşmaları da Baban'ı destekler niteliktedir. Adnan Adıvar, yirmi iki yıl içinde ülkenin birçok değişiklik geçirdiğini, ama tek bir noktada “bir adım ileri gidilemediğini” söylemiş, bunun da demokrasi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵¹ İktidarın “halkın huzuru” kisvesi altında basını susturması halinde “gizli gazete olan dedikodu gazetesinin” yayılacağını belirten Adıvar'dan sonra söz alan Cihat Baban da Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'dan örnekler vererek “gazeteler çoğaldıkça etkileri azalır” demiş ve en azından Basın Kanunu'nun hafifletilen şeklinin Adalet Komisyonu'nda tartışılmasını talep etmiştir. Tartışmanın devamında, Menderes de uzun bir konuşma yapmış, “uydurulmuş ya da değiştirilmiş haberler için konan cezanın Meşrutiyet dönemi kanunlarındaki cezalardan daha ağır olduğunu” belirtmiş ve “Anayasanın vatandaşlara verdiği hak ve özgürlükler teminat altında bulunmadıkça memlekette demokrasiden söz etmeye imkân yoktur” demiştir.⁵⁵² Baban, bu konu hakkındaki yazılarında da sık sık demokrasinin yalnız meşru bir meclis ve partilerle olmayacağını, bunun basın özgürlüğü ile tamamlanması gerektiğini yazmış, “İnsan gözünden, kolundan mahrum olarak yaşayabilir, fakat ciğersiz ve havasız yaşayamaz. İhtimai bir uzviyet içinde gazeteciler, basın hürriyeti de teneffüs ettiğimiz hava” demiştir.⁵⁵³

a. Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu (10 Haziran 1946):

Bu dönemde basınla ilgili önemli bir gelişme de Basın Birliği'nin kapatılmasıdır. 4 Ocak 1946'da Ankara'da toplanan Basın Birliği Kongresi'nde, gazeteciler Birliğin yedi yıldan beri genel başkanı olan Falih Rıfkı Atay yerine Hüseyin Cahit Yalçın'ı seçmişlerdi. Bunu beklemeyen Falih Rıfkı Atay, tepkisini *Ulus*'ta sert bir şekilde dile getirince, gazetecilik mesleğinden men edilme riski doğmuş, birliğin varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu, batıdaki basın örgütlenmelerini incelemek üzere Hüseyin Cahit Yalçın'ı Avrupa'ya göndermiş, Yalçın'ın dönüşte Avrupa'da böyle bir meslek örgütü bulunmadığı yönünde rapor vermesi üzerine birlik kapatılmıştır. Basın Birliği'nin kapatılması, Basın Kanunu'nun tartışmaya açıldığı ve “hür dünya” vurgusunun yapıldığı bir dönemde, tek partili döneminin reflekslerinin devam ettiğini göstermektedir. Nitekim hükümet kontrolündeki “güdümlü basın”dan şikâyet eden Necmettin Sadak gibi partili

⁵⁵¹ Adıvar şöyle demiştir: “22 sene içinde memlekette maddi manevi, fikri, iktidasi birçok değişimler ve değiştirmeler olmuştur... O halde benim bu millet kürsüsünden ayrıldığım zaman olan şeyleri yerinde bulmak mümkün değildir. Ancak yerinde bulduğumuz bir nokta, bir tek nokta vardır ki, orada nasılsa bir duraklama ile dikildik kaldık. Bu noktanın işaret tahtası üzerinde eminim ki, hepimiz birden bugün (demokrasi) kelimesini okuyoruz.” *TBMM Tutanak Dergisi*, 13 Eylül 1946, 8. Dönem, Cilt 1, s. 280.

⁵⁵² Goloğlu, 1946-1950, s. 106-109.

⁵⁵³ Cihat Baban, “Bu Matbuat Kanunu mutlaka değişmeye mahkûmdur,” *Tasvir*, 7 Ekim 1947, s. 1-5; “Mecliste demokrasi münakaşası,” *Tasvir*, 15 Ekim 1947, s. 1-5.

gazeteciler bile vardır. Sadak, “basını güdümlü hale sokmaya çalışan” böyle bir birliğin çok partili demokrasiye geçmekte olan bir ülkede kaldırılması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁵⁴ Bu gelişmeler, CHP’nin demokrasi anlayışının araçsal olduğunu, muhalefet partisinde ve basında, atılan adımların her an geri alınabileceği endişesinin yersiz olmadığını göstermektedir.

Bundan sonra 10 Haziran 1946’da İstanbul’da Gazeteciler Cemiyeti adında bir cemiyet kurulmuş, başına Sedat Simavi geçmiştir. Ne var ki, daha önceki Basın Birliği’nin İstanbul başkanlığına seçilemeyen Hakkı Tarık Us da İstanbul’da aynı girişimde bulunmuş ve Basın Birliği’nin binasını kurduğu cemiyetin mülkü olarak tanımlayarak gazetecilerin dışında, yayıncı ve kitapevi sahiplerini de cemiyete katmaya çalışmıştır.⁵⁵⁵

Bu konu, Baban’ı uzun süre meşgul etmiştir. Cemiyetin yönetim kurulu üyesi olan yazar, bu konu hakkında *Tasvir*’de uzun bir yazı yazmış, Gazeteciler Cemiyeti’nin haklılığını savunarak “Bu kadarı biraz fazla oluyor” demiştir. Baban, cemiyetin particilikten bağımsız olduğunu ve mesleki dayanışma amacıyla kurulduğunu belirtirken “Bir merkezden verilen emirle hareket ettikleri şüphesini uyandıran bu arkadaşlara bu siyasi taktiği telkin eden acaba Halk Partisi midir?” diye sormuştur. Baban, şahsi ihtirasları için mesleğe zarar verenlerin kanun maddelerinin arkalarına gizlendiğini söylemiş, “kendisine rakip telakki ettiği insanları kötüleme yoluna” girilmesiyle politikadan medet umulduğunu belirtmiş, bunun yanlışlığını vurgulamıştır.⁵⁵⁶

b. Gazeteciler Davası (9 Ağustos 1947):

1950 seçimlerinden önce muhalif basın ve DP’den bazı isimlerle iktidar arasındaki hava serttir. 1 Mart’ta DP’nin yayın organı *Zafer* gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars’a yayın yoluyla hakaret etmekten üç ay hapse mahkûm olmuş, DP ileri gelenlerinin mitinglerde söyledikleri hakkında davalar açılmıştır. Örneğin Menderes’in İzmir’de verdiği bir demeci yayınlayan gazetelerin sorumluları için açılan davada *Tasvir* gazetesinin yazı işleri müdürü Atıf Sakar, *Demokrat İzmir* gazetesinden Mithat Perin, *Yeni Asır* gazetesinden Şevket Bilgin ile DP’li Fuat Arna ve Samet Ağaoğlu

⁵⁵⁴ R. Uzun, “Basın Etiği Açısından Kurumsallaşma Çabaları: Basın Birliği,” Cumhuriyet Döneminde İletişim: Kurumlar, Politikalar, der. Nazife Güngör (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010), s. 146.

⁵⁵⁵ Daha sonra Gazeteciler Cemiyeti olacak olan Basın Birliği İstanbul şubesinin toplantısı 19 Aralık 1945’te Eminönü Halkevi’nde gerçekleşmiştir. Hakkı Tarık Us, 98 lehte oya karşılık 108 karşı oyla yönetim kuruluna seçilememiş, Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Burhan Felek yönetim kurulu üyeleri olmuşlardır. İskender Özsoy, *55 Yılın Tanıkları: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin Kuruluşunu Yaşayanlar Anlatıyor* (İstanbul: BAS-HAŞ, 2001), s. 12. İstanbul şubesinin toplantısı ve Gazeteciler Cemiyeti’nin kuruluşu için bkz. Özsoy, s. 9-18.

⁵⁵⁶ Cihat Baban, “Bu kadarı biraz fazla oluyor,” *Tasvir*, 26 Ağustos 1946, s. 1-3.

yargılanmış, Atıf Sakar'ın avukatlığını Cihat Baban yapmıştır. Baban, *Politika Galerisi* kitabında Samet Ağaoğlu'nu anlattığı bölümde bu davaya geniş yer verir ve şöyle der:

1950 seçimlerinin yaklaştığı sıralarda savcılık İzmir'de büyük bir basın davası açmış. Menderes'in İzmir'de verdiği bir demeci yayınlayan gazetelerin bütün sorumlularını, bu demecin hükümeti tahkir ettiği ve gayrı meşru gösterdiği iddiasıyla, İzmir Ağır Ceza Mahkemesine sevk etmişti. Suçlular tutuklu olarak muhakeme edilecekler, haklarında tutuklu karar çıkmış. Aralarında *Tasvir*'in yazı işleri müdürü Atıf Sakar, Ankara'dan Bayar'ın ifadesiyle, gecekonduları Demokrat Parti'ye omuzunda taşıyarak kazandırmış olan Salih, Mithat Perin, Fuat Arna, İzmir'den merhum Adnan Düvenci ve Samet Ağaoğlu var. Bu sanıkların avukatları da kamuoyunda ses çıkaracak kimseler, Kenan Öner, Refik Şevket İnce. Ben, yazı işleri müdürüm Atıf Sakar'ın savunucusuyum.⁵⁵⁷

Davada, Baban'ın da aralarında olduğu avukatlar, Menderes'in, söylediklerini daha önce Meclis'te de dile getirdiğini savunmuş, iki celse sonunda tutuklular serbest kalmıştır.

Bu davanın, DP'nin haklılığını savunma ve desteğini arttırma noktasında önemli bir payı vardır. Demokrat Parti'yi destekleyen, Burhan Belge ve Mithat Perin'in daimî olarak yazdığı *Demokrat İzmir* gazetesi, gazetecilerin tahliye kararını “Adliye tarihimize altın harflerle hak edilecek bir karar” olarak duyurmuş, İzmir'in “tarihi günlerinden birini” yaşadığını belirtmiştir. Duruşmayı ayrıntılarıyla ele alan gazete, yargılanan gazetecilerin savunmalarını tam sayfa olarak yayınlamış, resimlerle haberi zenginleştirmiştir. “Binlerce İzmirlinin hürriyet mücadelesi vermiş olan kahraman mücahitleri” karşıladığını yazan gazete, Celal Bayar, Fuat Köprülü ile DP Genel İdare Kurulu üyesi Cemal Tunca'nın yorumlarını vererek “tarihi kararın akislerinin çok büyük olduğunu” yazmıştır.⁵⁵⁸

Bu davadan sonra Cihat Baban'ın bağımsız milletvekili olarak davrandığını söylemek zordur. Nitekim avukat olarak yer aldığı bu davadan sonra Baban, DP'nin İzmir Umurbey Ocağı açılışına katılmış, orada bir nutuk vermiştir. Bu nutuk *Demokrat İzmir* gazetesinde de yayınlanmıştır. Adnan Menderes ve Samet Ağaoğlu'nun da katıldığı açılıшта, Baban, DP milletvekili gibi konuşarak “Birinci yıldönümümüz kutlu olsun” demiştir.⁵⁵⁹

c. Haber Alma ve Basın Hürriyeti Konferansı (23 Mart 1948):

İç siyaset ve gazetecilerin taleplerinin yanında dış siyaset de iktidarın basın özgürlüğü konusunda tutumunu sorgulamasını sağlamıştır. 4 Mart 1947'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımda bulunacağını ilân ettiği Truman Doktrini, ABD Kongresi'nde görüşülürken Temsilciler Meclisi'nde ve Senato'da

⁵⁵⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 401-403.

⁵⁵⁸ “Sekiz gazeteci dün beraat etti,” *Demokrat İzmir*, 10 Ağustos 1947, s. 1-6.

⁵⁵⁹ “Cihat Baban'ın Umurbey Ocağı'nda söylediği nutuk,” *Demokrat İzmir*, 11 Ağustos 1947, s. 1-4. Baban'ın bu gezisi İzmir'de avukat olduğu basın davasından sonra gerçekleşmiştir.

Türkiye’deki basın özgürlüğü eksikliği sert bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin Ohio temsilcisi George H. Bender şöyle demiştir:

Bugünkü Türkiye’de basın hürriyetinin mevcut olmadığını kesinlikle bilirken, tutup Amerikan gazetecileri için basın hürriyetini güvence altına alacak bir kanun getirmeye kalkışması bu Meclis için eşi görülmemiş bir ikiyüzlülük olur. Kendini beğenmiş Türk askeri diktatoryası Kongre’nin koyduğu şartlardan hiçbirini yerine getirmemek niyetinde olduğu halde, bunu bile bile bizden para istemektedir.⁵⁶⁰

Amerikan basınında da yer alan tartışmalarda, yardımın baskıya karşı demokrasiyi koruma amacını güttüğü belirtilerek Türkiye’de basın özgürlüğü başta olmak üzere birçok eksikliğin olduğu dile getirilmektedir.⁵⁶¹ Bu bağlamda Türkiye’nin 23 Mart 1948’de Cenevre’de Birleşmiş Milletler bünyesinde toplanan Haber Alma ve Basın Hürriyeti Konferansı’na katılması dış dünyaya verdiği bir mesaj olarak yorumlanabilir. Konferansın amacı, haberleşme özgürlüğü anlayışı içerisinde bütün hak ve ödevleri belirleyen, haberlerin serbestçe toplanmasını, dağıtılmasını ve yayınlanmasını sağlayan bir kuruluş oluşturmaktır. Konferansa, BM’ye üye olan 68 ülke ve üye olmayan 11 ülke katılmıştır.⁵⁶² Türkiye’den Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ile milletvekilleri Nihat Erim, Cemil Sait Barlas ile gazeteciler Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Nadir Nadi ile Ziyad Ebuzziya ve Cihat Baban’ın da katıldığı konferansta çeşitli ülkelerin delegeleri basın özgürlüğü ilkelerine olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Nihat Erim, hükümetinin bu konudaki görüşünü açıklamıştır. Savaş biter bitmez haber alma özgürlüğünün sağlandığını iddia eden Erim, Anayasa’nın fikir özgürlüğünü sağlama konusunda kesin hükümlere sahip olduğunu söylemiştir. Erim’e göre, “Türkiye’de fikirler yukarıdan gelen hiçbir baskıya ve idareye tabi tutulmayan bir hürriyetle yayılmaktadır.”⁵⁶³ Türkiye’nin konferansta gördüğü itibar ve Erim’in haber alma ve basın hürriyetinin ana ilkelerini tayin edecek ana komisyonun sözcülüğüne seçilmesi, *Ulus* gazetesinde övgüyle karşılanmış, Türkiye “demokratik hürriyetler vatani” olarak nitelendirilmiştir.⁵⁶⁴ Hâlbuki aynı günlerde, konferansta bulunan Ebuzziya ve Baban, *Tasvir*’de Basın Kanunu’nun değişmesi gerektiğini belirten yazılar yazmaktadırlar.⁵⁶⁵ Ebuzziya ve Baban’ın bu konferansa katılmaları, muhalefet saflarında olsalar da bu isimlerin iktidar nezdinde gazeteci olarak önemli bir konumda olduğunu ve Türkiye’de basın birliği olduğu izlenimi vermektedir.

⁵⁶⁰ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), s. 276.

⁵⁶¹ Karpat, s. 276.

⁵⁶² *Ayın Tarihi*, Mart 1948, Sayı 172, s. 61-65.

⁵⁶³ *Ayın Tarihi*, Nisan 1948, Sayı 173, s. 23.

⁵⁶⁴ “Haberleşme Hürriyeti,” *Ulus*, 26 Mart 1948, s. 1 ve Gürkan, s. 383.

⁵⁶⁵ “Haberleşme Hürriyeti Konferansı,” *Tasvir*, 4 Nisan 1948, s. 1, Cihat Baban, “Avrupa büyük devleti,” *Tasvir*, 22 Nisan 1948, s. 1-5.

ii. İktidar ve muhalefet eleştirisi:

Bu dönemde basında, muhalefet partisinin getirdiği yenilikçi havanın karşısında, iktidar partisinde de değişim istekleri göze çarpmaktadır. Nilgün Gürkan'ın belirttiği gibi, CHP'yi destekleyen basında bile parti hakkında birkaç yıl öncesiyle karşılaştırılamayacak derecede özgür eleştiriler görülmektedir.⁵⁶⁶ *Akşam* gazetesinde Necmettin Sadak seçimlerin CHP için “büyük ders olacak neticeler” verdiğini belirtmiş, “CHP bundan sonra kendini zafer neşesi içinde unutmamak, bilakis derlenip toparlanmak, şimdiye kadar olduğundan başka türlü çalışmak mesuliyeti karşısındadır” demiştir.⁵⁶⁷ *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi de CHP’de “zihniyet değişikliğine” ihtiyaç olduğunu yazarak, “otorite nizamının yavaş yavaş ifrat bir şekilde koyulaştırılmasını” eleştirmiştir.⁵⁶⁸ CHP’nin yayın organı *Ulus*’ta bile “Hiçbir türlü zora girmeksizin ve siyasi hürriyetleri asla kapamaksızın, meşru otoriteleri sağlam tutmak, memlekette halkın güvenine dayanan, devamlı bir kararlılık sağlamak lazımdır” denmiştir. Bu yazıya, Ebuzziya, *Tasvir*’de cevap vererek “meşru otorite, halk gücüne dayanma” gibi kavramların CHP nezdinde kabul edilmeye başlamasını memnuniyetle karşıladığını söylemiştir.⁵⁶⁹

DP’nin 1946 seçimlerinden sonra Meclis’e girmesinden itibaren Baban, CHP ve DP’deki hizipleşmeyi ilk fark eden ve görüş bildiren gazetecilerden biridir. CHP’nin yenilenmesi gerektiğini savunan Baban, Recep Peker’in izlediği politikayı doğru bulmamaktadır. Peker’in başbakanlığında CHP’nin DP’nin siyaset yapmasını engelleyici tutumu üzerine DP, siyaset tarzını değiştirmiştir. Parti, çözümü Meclis salonunu terk etmekte ve “sine-i millete” dönmekte bulmuştur. Örneğin Meclis açıldığında hükümet programının önceden kendilerine de verilmesini isteyen DP’nin isteği kabul edilmemiş, muhalefet partisi milletvekilleri de salonu terk etmişler, oylama sırasında salona girerek red oyu vermişlerdir.⁵⁷⁰ Metin Toker, partinin “ağır toplarının” Meclis yerine mitinglerde, demokrasi, özgürlük, insan hakları hakkında konuştuklarını, CHP’nin de bunu “Meclis’ten kaçış” olarak yorumladığını söyler. Menderes bu tutumu şöyle açıklamaktadır: “Meclis’ten kaçtılar diyorlar. Zaten onların çekindikleri iki şey vardır: Hürriyet-i matbuat ve halkla temaslarımız. İcap ederse İzmir’de veya yurdun diğer yerlerinde mitingler tertip eder, söyleyeceklerimizi milli vicdan önünde söyleriz.”⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Gürkan, s. 227.

⁵⁶⁷ Necmettin Sadak, *Akşam*, 27 Temmuz 1946, s. 1’den Gürkan, s. 227-28.

⁵⁶⁸ Nadir Nadi, “Bir zihniyet davasıdır bu,” *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1946, s. 1’den Gürkan, s. 229-30.

⁵⁶⁹ Ziyad Ebuzziya, “İsbatını bekliyoruz,” *Tasvir*, 4 Ağustos 1946, s. 1-3.

⁵⁷⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-50*, s. 140.

⁵⁷¹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 155-156.

Cihat Baban da, DP'ye yakın bağımsız bir milletvekili olarak CHP'deki ve DP'deki gelişmeleri yakından takip etmektedir. CHP'nin yenilenmesi gerektiğini ve parti içerisindeki bir grubun da bunu istediğini belirten yazara göre, vatandaşın CHP'ye “kırgınlık duymasının” iki sebebi vardır: Birincisi, hantal bürokrasi, ikincisi eşitlik prensibinin herkes için uygulanmıyor oluşu. Jandarma ve kolluk gücü baskısından vatandaşın yıldıdığından bahseden Baban, kanunun herkese eşit uygulanması gerektiğini düşünmektedir.⁵⁷² Parti-devlet bütünleşmesinin artık sona ermesi gerektiğini söyleyen Baban, CHP'nin özeleştirisini yapan Necmettin Sadak gibi gazetecileri örnek göstererek özgürlüğü ve demokrasiyi savunmanın partilikten bağımsız olduğunu belirtir.⁵⁷³

Baban, CHP'den daha farklı bir profil çizen DP ile partinin içindeki bölünme hakkında da görüşlerini yazar. DP'ye girenlerin bir bölümü eskiden beri siyasetle uğraşan tecrübeli politikacılar, diğerleri ise ilk kez bir siyasî parti bünyesinde bulunan ve siyasetle meşgul olmaya başlayan kişilerdi. Bu iki grup arasında, olaylara bakış, değerlendirme ve beklentiler noktasında farklılıklar göze çarpmaktaydı. Ayrıca partide, ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek isteyenlerle demokratik yollarla iktidara gelmek isteyenler de birbirlerinden ayrılmaktaydılar.⁵⁷⁴ Meclis'te DP'nin siyaset yapmasının engellenmesi parti içinde, DP'nin muhalefet tarzının eleştirilmesine yol açmıştır. 22 Kasım 1946'da DP'ye söz hakkı verilmemesi üzerine DP milletvekilleri Meclis'i terk etmiş, 18 Aralık'ta Başbakan Recep Peker'in, DP sözcüsü Adnan Menderes'e sarf ettiği “psikopat” kelimesi yüzünden bu hareketlerini tekrarlamışlardı. 25 Aralık'ta İnönü'nün Bayar'la görüşmesi sonucu DP'liler Meclis'e geri dönmüştü.⁵⁷⁵ Toplantılara yeniden devam etme kararının alınması bazı DP'li milletvekillerini rahatsız etmiş ve bu konudaki hoşnutsuzluklarını dile getirmeye başlamışlardı. Bir grup DP'li partinin CHP'ye karşı tavrını çok yumuşak bulmaktaydı ve iktidar partisiyle hiçbir konuda uzlaşılmasını gerektiğini öne sürmekteydi. DP'nin Meclis Grubu'nda çoğunlukta olan bu muhalif kanatla parti yönetimi arasındaki çatışma sonucunda partiden bazı milletvekilleri ihraç edilmişler, bunun sonucunda partiden büyük kopmalar görülmüştür. Hasan Dinçer, Ahmet Tahtakılıç, Sadık Aldoğan, Hazım Bozca, Enver Gök, Suphi Batur ve Osman Nuri Köni partiden ayrılarak Müstakil Demokratlar adı altında

⁵⁷² Cihat Baban, “Küskünlüğün asıl sebebi,” *Tasvir*, 3 Ağustos 1946, s. 1-3.

⁵⁷³ Baban şöyle der: “DP'nin memlekette kazandığı büyük sempatinin sebeplerinden en mühimi, bazı Halk Partisi'ne mensup kalem sahiplerinin, sert ve dürüst bir yola dökülmeleridir. Haksız, yalan ve müzevver yazıları vatandaş okumak istemiyor. Buna mukabil, hangi fikri müdafaa ederse etsin, ağır başlı, mantıklı ve soğukkanlı makaleler onu tatmin ediyor.” Cihat Baban, “Devlet ve hükümet aynı şey değildir!,” *Tasvir*, 11 Ağustos 1946, s. 1-3.

⁵⁷⁴ Ayşe Aydın, “Demokrat Parti'nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu,” *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 19 (Eylül 2014), s. 270.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyetin 75 Yılı*, s. 298.

biraraya gelmişlerdir.⁵⁷⁶ Bu isimler 1948'de Millet Partisi'ni kurmuşlardır. DP'deki ayrışmanın benzeri CHP'de de görülmektedir. CHP'de de DP'ye karşı izlenen siyaset tarzını eleştiren “müfritler” karşısında ılımlılığı savunan “otuz beşler” grubu vardır. “Otuz beşler” partide yenilik isteyen genç kuşaktır. Bu grupta Nihat Erim öne çıkmaktadır.

Baban'ın iki partideki muhalif kanat hakkında düşüncelerine geçmeden önce parti üyeleri arasında görüş ayrılığına neden olan bazı olaylara değinmekte fayda vardır. Partilerin siyaset yapma biçimlerinin değişmesinde CHP'de 12 Temmuz Beyannamesi ve 17 Kasım 1947'de toplanan kongre belirleyici olurken, DP'de de “Müstakil Demokratlar” oluşumu belirleyici olmuştur.

a. 12 Temmuz Beyannamesi:

DP'nin Meclis'in açılışından beri 1946 seçimlerinin şaibeli olduğunu dile getirmesi ve Seçim Kanunu'nun değiştirilmesini istemesi, buna karşılık CHP'nin bunu kabul etmemesi yüzünden gerginleşen ilişkiler sonucu DP, 6 Nisan 1947'de yapılan ara seçimlere katılmamış ve iki parti arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Başbakan Recep Peker, DP'nin Meclis'i sık sık terk etmesi yüzünden partiyi halkı ayaklanmaya teşvik etmekle suçlamakta, Celal Bayar da Peker'i tek parti döneminin baskılarını sürdürmek ve demokrasiye inanmamakla suçlamaktaydı.⁵⁷⁷ Bu koşullarda sorunu çözmek için İnönü devreye girdi ve hakem rolü üstlenerek parti liderlerinin diyaloga girmesini sağladı. İki partinin liderleriyle biraraya gelen İnönü, 11 Temmuz akşamı radyodan duyurulan bildiride, iki partinin diyaloga girmesi için yaptığı çabaları ve görüşlerini dile getirerek kendisinin tarafsız olduğunu belirtti. 12 Temmuz Beyannamesi olarak anılan bu bildiride Cumhurbaşkanı, DP'nin “ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metodlarıyla çalışan” bir parti olduğunu, muhalefet partisinin meşruluğunun sorgulanmaması gerektiğini ve partinin siyaset yapmasının önündeki engellerin kalkması gerektiğini söyledi.⁵⁷⁸

12 Temmuz Beyannamesi, iki partide de olumlu ve olumsuz etkiler yapmıştır. Örneğin *Ulus*'ta İnönü'den yalnız bir parti veya grubun değil, bütün rejimin faydalanması gerektiği yazılmış, “parti liderleri başları dara geldiği anda onun masası başında toplanmalıdırlar” denmiştir. DP'yi destekleyen *Kuvvet* gazetesinde ise Fuat Köprülü “İnönü'nün beyannamesi memlekette yeni bir hayat neşesi yaratacaktır. Devlet reisinin Türk milletine neşrettiği bu tebliğ, dünya ve memleket şartlarını samimiyetle ve cesaretle kavrayan tarafsız bir devlet

⁵⁷⁶ Müstakil Demokratlar III. Bölümde incelenecektir.

⁵⁷⁷ “İnönü gerilimi yumuşatıyor,” *Cumhuriyetin 75 Yılı*, c. 1, s. 303.

⁵⁷⁸ Uran, s. 553. Beyannamenin tam metni için bkz. Uran, s. 551-554 ve Karpaz, s. 278-281.

reisinin en buhranlı dakikada en isabetli bir kararının parlak bir ifadesidir” diye yazmıştır.⁵⁷⁹ Bunların karşısında ise CHP’den Recep Peker, DP’den Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı beyannameyi desteklememişlerdir.⁵⁸⁰ Bu bildiri, şekilsel olarak çok partili hayata geçilmiş olsa bile, iktidar partisi içindeki “gelenekselci” grubun partiye hâkim olduğunu ve ancak İnönü’nün müdahalesiyle geri adım atmak zorunda kaldığını göstermektedir. Parti içinde belli bir ağırlığı olan bu grup, 17 Kasım 1947 Kurultayı’nda CHP’den tasfiye edilecektir.

Cihat Baban da *Demokrat İzmir* gazetesinde⁵⁸¹ ve *Tasvir*’de İnönü’nün bu müdahalesi ve iki partideki “müfritler” hakkında görüşlerini belirtmiş, CHP’nin yenilenmesinin sadece parti için değil, ülke için de gerekli olduğunu savunmuştur. “Gerçek Demokrasiye Doğru” başlığıyla, beyannameden birkaç gün sonra *Demokrat İzmir*’de yayınlanan yazısında Baban, CHP’nin DP meclise girmesinden itibaren onun önünü kesmek için attığı adımları anlatarak İnönü’nün bu hamlesini övmüş, bunun “normalleşme” olduğunu belirtmiştir. Baban’a göre “İnönü’nün partiler üzerinde bitaraf bir mevkiye yükselmesi ve siyasi havada emniyeti şart koşan zihniyeti” Türk inkılâbının tamamlanmasıdır. Bu müdahalenin tam zamanında olduğunu ve “sun’i” olmadığını belirten Baban, “eğer bu gayret İnönü tarafından gelmemiş olsaydı, müfritlerin elinde bu dava mutlaka soysuzlaşacak, şahsi ihtiraslara kurban olacaktı” der.⁵⁸²

Baban’ın CHP’deki müfritler hakkındaki görüşü çok nettir. CHP’deki bu grubu, “profesyonel politikacı” olarak niteleyen yazar, onların parti içinde güçlerini kaybetmekte olduğunu düşünmektedir:

Peker’in belki de istemeyerek temsil ettiği zümre, mücadeleye girişse de ne memleketin içinde ne de Mecliste muvaffak olabilir, çünkü evvela bu kimselerin temsil ettikleri totaliter zihniyetin her gün biraz daha iflasa doğru sürüklendiği görülmüştür. İncedayılar, Mümtaz Ökmenler, Sökmensüerler, Feridun Fikirler, Rasih Kaplanlar, Sedat Pekler, bizi millet karşısında başkomedyen olarak tavsif etmiş olan Ahmet Sungurlar istedikleri kadar gayret sarfetsinler, CHP’nin içinde uyanan genç ıslahat hamlesi karşısında, milletvekilliğinden evvelki vazifelerine kadar ric’ate mecbur olacaklardır.⁵⁸³

12 Temmuz Beyannamesi ile “yeni bir çığırın açıldığını” ve şeflik rejiminin artık sonuna geldiğini savunan Baban’a göre, Muhittin Baha Pars ve Feridun Fikri Düşünsel gibi

⁵⁷⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 186-187.

⁵⁸⁰ Goloğlu, *1946-1950*, s. 213 ve Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 186.

⁵⁸¹ DP’yi destekleyen gazetede “Günün Meseleleri” başlığı altında Samet Ağaoğlu, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce ve Sadık Aldoğan gibi DP ileri gelenlerinin de yazıları yayınlanmıştır. Birkaç örnek için bkz. Sadık Aldoğan, “Milletvekili Dokunulmazlığı,” *Demokrat İzmir*, 23 Mayıs 1947, s. 2; Refik Şevket İnce, “İçişleri Bakanının beyanâtı münasebetiyle,” *Demokrat İzmir*, 25 Mayıs 1947, s. 1-4; Samed Ağaoğlu, “Son iç politika hadiseleri,” *Demokrat İzmir*, 6 Temmuz 1947, s. 1-4.

⁵⁸² Cihat Baban, “Gerçek demokrasiye doğru,” *Demokrat İzmir*, 16 Temmuz 1947, s. 2.

⁵⁸³ Cihat Baban, “Müfritler son nefeslerinde,” *Tasvir*, 5 Ekim 1947, s. 1-5.

bazı isimlerin, beyannamedeki bütün partilere eşit muamele yapılacağı” hakkındaki hükme itiraz etmeleri ve partide, bu isimler hakkında inceleme açılmasının istenmesi demokrasi yolunda yüründüğüne işarettir. Baban, CHP’deki tasfiyenin millet tarafından yapılacağını belirterek “Demokrasi aleniyet demek olduğu için bu fikirler güneş altında barınamayacaklardır. Bu arkadaşlar alışmadıkları bu yolda yürüyemezlerse, millet aydınlığından kendi karanlıklarına çekilecekler ve kendilerini tarihin hafızasında silmek için hayli sükût etmek gayretine katlanacaklardır” diye yazar.⁵⁸⁴ Ona göre, müfritlerin karşısında yer alan “ıslahatçı” genç kuşakla, CHP’de buzlar çözülmeye başlamıştır.⁵⁸⁵ Nitekim CHP’deki ılımlı kanadın baskıları sonucu Recep Peker, 9 Eylül’de başkanlıktan istifa etmiş, bu görev Hasan Saka’ya verilmişti.⁵⁸⁶

Yazar, makalelerinde belirttiği iktidar eleştirisini Meclis’te de dile getirmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi’ni “demokratik rejimin ilk belgesi” olarak niteleyen Baban, hükümeti kuran Hasan Saka’nın programını eleştirmiştir. Baban, yeni hükümetin programını büyük ümitlerle beklediklerini, ama izlenen dış politika ile “ıfratçı hareketlere” karşı olmak dışında programdan tatmin olmadığını söylemiş, eksiklikleri sıralamıştır. İlk sıraya ekonomik sorunları koyan Baban, devletçiliğin sınırlarının çizilmemesinden ve yokluktan şikâyet etmiştir.⁵⁸⁷ Yerli sermayenin bile kendisini güvende hissetmediği bir ortama yabancı sermayenin gelmeyeceğini söyleyen Baban, demokrasi konusunda hükümetin yeterli adımları atacağına dair güven vermediğini belirtmiştir.⁵⁸⁸ CHP içinde 12 Temmuz Beyannamesi’ne karşı olanlar olduğu müddetçe demokrasinin ilerlemeyeceğini savunan Baban, “müfritlerden” Muhittin Baha Pars’ı örnek göstermiştir. İki isim arasında geçen tartışmada Pars, bunu yalanlamış, Baban da tutanakların yayınlanmasını istemiştir.⁵⁸⁹

Baban ile Pars arasındaki tartışma *Tasvir*’de de devam etmiştir. Pars’ın, İnönü’den bahsederken “Bu adamın son aylarda bu partiye yaptığı fenalıklar saymakla bitmez” dediğini yazan Baban’a karşı Pars kendisini savunmuş, demokrasi taraftarı olduğunu belirterek “muhalif gazetelerin ve bazı Demokratların himmetiyle uğradığımız iftiralar bizi yolumuzdan döndüremeyecektir” demiştir. Birkaç gün süren bu yazılarda, Baban’ın CHP Bursa milletvekiline verdiği cevap, bağımsız milletvekili olarak başarılı bir politika izlediğini göstermektedir. Pars’ın, özgürlükçü Basın Kanunu’na, grup toplantılarının basına açık

⁵⁸⁴ Cihat Baban, “Hürriyet nizamı teessüs ederken İnönü’ye muhalif oldular,” *Tasvir*, 10 Ekim 1947, s. 1-5.

⁵⁸⁵ Cihat Baban, “Yeni kabinenin şansı,” *Tasvir*, 14 Ekim 1947, s. 1-5.

⁵⁸⁶ I. Hasan Saka Hükümeti 10 Eylül 1947-10 Haziran 1948, 2. Hasan Saka Hükümeti 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949 arasında görev yapmıştır.

⁵⁸⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 6. Cilt, 13 Ekim 1947, s. 692.

⁵⁸⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 6. Cilt, 13 Ekim 1947, s. 693.

⁵⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 6. Cilt, 13 Ekim 1947, s. 692-693.

olmasına ve 12 Temmuz Beyannamesi'ne muhalif olduğunu belirten Baban, CHP içerisindeki “dürüst olmayan ve hesabı sorulması gereken” hareketlerin olduğunu, bunlarında başında da 12 Temmuz Beyannamesi'ne karşı gelenler olduğunu yazmıştır. Buna rağmen, İnönü'nün müdahalesiyle parti mücadelelerinin normal bir yola girdiğini söyleyen Baban, onun CHP müfritlerine “çok nazik bir demokrasi dersi” verdiğini belirtmiştir.⁵⁹⁰ Görüldüğü gibi Baban ve DP'liler 12 Temmuz Beyannamesi'ni ve İnönü'yü kendilerine bir güvence olarak görmektedirler.⁵⁹¹

b. CHP Kurultayı (17 Kasım 1947):

17 Kasım 1947'de Ankara Halkevi Salonu'nda toplanan kurultay CHP'de bir kırılma noktasıdır.⁵⁹² On dokuz gün süren ve yedi yüz seksen iki üyenin katıldığı partinin 7. Kurultayı'nda önemli kararlar alınmıştır. Kurultay, tek parti dönemindeki kurultaylardan farklı olarak sakin ve durgun geçmemiş, Hilmi Uran'ın kelimeleriyle, “asabi ve elektrikli” geçmiştir.⁵⁹³ Kurultayın açılışına DP de davet edilmiş, DP Genel Sekreteri İçel Milletvekili Dr. Cemal Tunca, DP Ankara Reisi Aziz Avunduk ile İdare Heyetinden Samet Ağaoğlu kurultaya katılmışlardır. TBMM Başkanı Kâzım Karabekir'in de katıldığı kurultay, yurt dışından da izlenmiştir.⁵⁹⁴ Kurultayı inceleyen ve yorumlayan Hakan Uzun, önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Yazar, CHP'nin bu kurultayına öncekilerden farklı olarak asker ya da bürokratların katılmadığını ifade etmekte, bu durumu kendisini devletle bütünleştirmiş olan partinin tek parti dönemi alışkanlıklarını devam ettirmediği şeklinde yorumlamaktadır.⁵⁹⁵ Ayrıca kurultayda daha başkanlık divanı oluşturulmadan gündeme getirilen ilk konunun seçimlerin gizli olarak yapılması oluşu, partinin şekilsel olarak da olsa demokratik usulleri benimseme adımını attığını göstermektedir.

İnönü kurultayı açış konuşmasında idarenin ülkede yasal olarak kurulmuş olan siyasi partiler karşısında tarafsız olması gerektiğini, particilik yüzünden doğabilecek “asayişsizlik ve kargaşa” istemediğini, özellikle geçmişte doğu bölgelerinde görülen bu türden olayların artık

⁵⁹⁰ Cihat Baban, “Devlet reisinin nutku,” *Tasvir*, 2 Kasım 1947, s. 1-5.

⁵⁹¹ Aynı görüşte olan Metin Toker de, DP ileri gelenlerinin İnönü'yü “demokrasinin teminatı” olarak gördüklerini belirtir. Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 160.

⁵⁹² Kurultay için Ankara Halkevi binasının seçilmesi bazı tepkilere neden olmuştur. *Yeni Sabah* gazetesinden A. Cemalettin Saraçoğlu, bir yıl önce aynı yerde böyle bir toplantı yapmak isteyen DP'ye ‘halkevleri siyasete karıştırılmasın’ diye izin vermeyen CHP'yi eleştirmiştir. A. Cemalettin Saraçoğlu, “Amma Açık Gözlülük,” *Yeni Sabah*, 17 Kasım 1947'den Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12, sayı 25 (Sonbahar 2012): s. 111.

⁵⁹³ Uran, s. 386.

⁵⁹⁴ Uzun, s. 111.

⁵⁹⁵ Uzun, s. 111.

oralarda görülmemesinin sevinç yarattığını ve tüm partilerin inkılâba sahip çıkmak konusunda ortak bir anlayışa sahip olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁶ CHP'nin demokrasinin güvencesi olduğunu belirten İnönü şöyle demiştir: “1945'ten beri demokratik rejimin unsurlarını tamamlamaya çalışıyoruz. Bu dönem, genellikle sinir gerginliği içinde geçmektedir. 12 Temmuz Bildirisi bu durumun ürünüdür. Ben, yeni anlayışın en esaslı tedbirlerini idare mekanizmasının yansızlığında buluyorum. Hükümetin polis ve jandarmayı aleyhlerinde kullanmayacağına partilerin güvenmesi gerekir.”⁵⁹⁷ İlk defa bu kurultayda, muhalefetin üzerinde durduğu eksiklikler dile getirilmiş, hükümet eleştirilmiş ve partinin tüzük ve program tasarıları üzerinde canlı tartışmalar olmuştur.

Kurultayda alınan en önemli karar, DP'nin başından beri savunduğu cumhurbaşkanlığı ile CHP genel başkanlığının aynı kişide birleşmesi uygulamasına yeni bir biçim verilmesidir. İnönü'nün bu gerekliliği ifade ettiği sözlerinin en çok alkış alması, parti içi dinamiklerin de değiştiğini göstermektedir. İnönü şöyle demiştir: “Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe kurultayın seçeceği bir zatın bütün yetkileriyle parti genel başkanlığını yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır. Bu zatın genel başkan adını taşıması radikaldir. Üzerine aldığı ağır vazifeyi yapması için bütün otoriteyi ona temin eder. Bu şıkkı parti menfaati için daha faydalı görürüm.”⁵⁹⁸ Yapılan tüzük değişikliğine göre parti başkanı, cumhurbaşkanı kaldığı sürece, başkan olarak bütün yetkileri kurultay tarafından seçilen genel başkan vekiline devredecekti. Genel başkan vekili seçimleri sonucunda Hilmi Uran 328 oy, Recep Peker 159 oy almış, yani parti içindeki mücadeleyi ılımlılar kazanmıştır.

Kurultayda, parti örgütlenmesiyle ilgili önemli değişiklikler de yapılmıştır. Genel başkan ve genel başkan vekilinin iki yılda bir seçimle başa gelmesi, kırk kişilik Parti Meclisi kurulması ve parti örgütlerinin seçimle işbaşına gelmesi kabul edilmiş, valilerin parti il başkanlığını üstlenmelerine son verilmiştir. Delegelere daha fazla önem vererek parti örgütünün tabana yayılmasını hedefleyen bu değişikliklerin yanında laiklik ve devletçilik ilkeleriyle köy enstitüleri ve halkevleri konularında CHP'nin geçmişteki uygulamaları eleştirilmiştir. Ekonomik alanda devletçiliğin sınırları çizilmiş, halkevlerinin statüsü hakkında önerilerde bulunulmuştur.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Uzun, s. 113.

⁵⁹⁷ Goloğlu, 1946-1950, s. 240.

⁵⁹⁸ *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, s. 21'den Uzun, s. 113.

⁵⁹⁹ Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın başkanlığında yirmi beş kişilik bir komisyon kurulmuş, komisyon raporunda halkevlerinin tüzel kişiliğe sahip bir kurum olmasını tavsiye etmiş, bunu bazı koşullara bağlamıştır. Buna göre, kuruluş partiye bağlı kalacak, bunların ortadan kalkması ya da kaldırılması halinde malları partiye kalacaktır. Daha sonra, 16 Ocak 1948'de toplanan CHP Parti Divanı, halkevlerinin partiden ayrılmayacağı kararını

Kurultay hakkında köşe yazılarında farklı yorumlarda bulunulmuştur. *Ulus*'ta parti içerisindeki çatışmaların abartıldığı ve bunun basın tarafından kışkırtıldığı söylenirken bu tartışmaların “kardeşler arasındaki münakaşa” olduğu yazılmıştır.⁶⁰⁰ *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi parti içinde yaraların ilk defa bu kurultayla açığa çıktığını yazmış, şöyle demiştir: “Meğer halk sanıldığı gibi partiye yürekten bağlı değilmiş. Parti ve hükümete karşı hoşnutsuzluk duyan memleket çapında büyük bir kitle, bugün ortadaymış. Söz alan delegelerden çoğu, bu hoşnutsuzluğu doğuran sebepler üzerinde ısrarla durdular. Bu, Türk demokrasisi adına sevindirici bir ümittir.”⁶⁰¹

Kurultayı ilk günlerde yerinde izleyen Baban, *Tasvir*'deki “Kurultaya muvaffakiyet diliyoruz” başlıklı yazısında, bu kurultayın ülke için öneminden söz ederek, partililerden ülkede demokrasinin kurulmasını sağlayacak kararlar almalarını istemiştir. Baban şunları yazmıştır:

CHP'nin yedinci kurultayının hem parti ve hem de daha geniş olarak memleket muhitinde derin ve esaslı tepkiler yaratması lâzımdır. Bu kurultay vazifesini eğer bihakkin yaparsa memleket tarihinde çok iyi bir hatıra bırakacaktır... Büyük dönemeçler daima fırtınalıdır. Biz de bu fırtınadan sonra parlak ve güneşli bir hava bekliyoruz. Sükûn içinde güneşli ve aydın bir demokrasi havasına gerçekten ihtiyacımız var.⁶⁰²

Baban, burada alından kararlarla “CHP'nin tufeylilerden temizlendiğini,” ama yolun daha çok uzun ve çetrefilli olduğunu belirterek İnönü'nün verdiği mesajların önemine dikkat çekmektedir.⁶⁰³ “İdare mekanizmasının bitaraf olmasının” umut verdiğini belirten Baban'a göre, “reformistlerin,” “Pekeristlerin” karşısında işlerinin zor olduğunu belirtmiş, partinin eski haliyle devam etmesi durumunda, “tarihin karşısında muhafazakâr ve hürriyete dost olmayan” bir kimlik taşıyacağını söylemiştir.⁶⁰⁴ Baban'ın bu sözü, İnönü'nün nutkuna cevaptır. İnönü, nutkunda “Tarih, Türkiye'nin demokratik inkişafında siyasi muhalefetin emniyet içinde çalışması hadisesini, CHP'nin iktidar ve mesuliyet zamanına kaydedecektir” diyerek demokratik hayatı ve özgürlüğü CHP'nin getirdiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁵ Yazar, genel başkanlık yarışında, “otoriter ve faşist eğilimli” Peker'in başkan seçilme ihtimalinin partilileri endişeye

vermiştir. Kurultayın halkevi salonunda toplanması, ama bir yıl önce bunu talep eden DP'ye salonun tahsis edilmemesi, partinin bunları siyasetten ayrı kültür kurumları olarak görmediğinin kanıtıdır. Nitekim iktidara geldiğinde, halkevleri meselesi DP'nin ana gündeminden biri olacaktır. Goloğlu, 1946-1950, s. 241-242 ve Uran, s. 386-387.

⁶⁰⁰ “Büyük Kurultay'daki iki mühim nokta,” *Ulus*, 22 Kasım 1947'den Gürkan, s. 301.

⁶⁰¹ Nadir Nadi, “Partide tenkitçiler,” *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1947'den Gürkan, s. 302.

⁶⁰² Cihat Baban, “Kurultaya muvaffakiyet diliyoruz” *Tasvir*, 17 Kasım 1947, s. 1-5.

⁶⁰³ Cihat Baban, “Kurultay üyeleriyle bir konuşma,” *Tasvir*, 18 Kasım 1947, s. 1-5.

⁶⁰⁴ Cihat Baban, “Konuşmalarınızı sakın gizli yapmayın,” *Tasvir*, 19 Kasım 1947, s. 1-5; “Pekeristler ellerine partiyi alamazlar,” *Tasvir*, 20 Kasım 1947, s.1-5.

⁶⁰⁵ Uran, s. 386.

düşürdüğünü belirterek İnönü'nün yeniden genel başkan seçileceğini ileri sürmüş, doğru bir öngöründe bulunmuştur.⁶⁰⁶

Sonraki günlerde, partinin içindeki bölünmenin bizzat Nihat Erim tarafından *Ulus*'ta dile getirilmesi üzerine Baban, "Pekeristler" hakkındaki yazılarını sürdürmüştür. Onların iktidarı ele geçirmek için herşeyi mubah gördüklerini belirten Baban'a göre bu grup, memuriyetlere "kendilerinden" olanları getirerek ve İnönü'ye karşı suikast dedikoduları çıkartarak hazırlıklı ve örgütlü davranmışlardır. Ona göre Peker, daha yumuşak bir dille yazılmış olan 12 Temmuz Beyannamesi'nin ilk versiyonunu değiştirtmiş ve iktidarını kaybetmek istememiştir.⁶⁰⁷ Baban, CHP'de kitleleri sürükleyecek insanlar olmadığından bölünmenin apaçık olduğunu belirtmiş, Peker'in karşısında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dindarları ve ılımlıları, Faik Ahmet Barutçu'nun hükümetle beraber olanları, Nihat Erim ve beraberindekilerin de reformistleri temsil ettiğini yazmıştır.⁶⁰⁸ Baban'ın bu sınıflandırması Nihat Erim'in anılarında da doğrulanmaktadır. Erim, daha 1946 sonunda maarif bütçesi görüşülürken Muhittin Baha Pars ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in "gençliğin terbiyesi ve din" konuları üzerinde durduğunu belirtmiş, muhafazakâr görüşler sunan bu isimlerin konuşmaları üzerine "Meclis'te tuhaf bir hava hâsıl olmuştu" demiştir.⁶⁰⁹ Nitekim Tanrıöver, 23 Aralık 1947'de partiden istifa etmiş ve muhalif bağımsız milletvekili olarak *Tasvir*'de bazı yazılar kaleme almıştır. CHP'de Nihat Erim'in başında olduğu yenilikçi grup, *Tasvir* ve *Vatan* gibi muhalif gazetelerde bile desteklenmektedir. Baban'ın da aralarında bulunduğu muhalif basın CHP'nin parti içi demokrasi yolunda attığı adımların ülke siyasetini de etkileyeceğini düşünmektedir.

c. DP içinde bölünme: Müstakil Demokratlar

12 Temmuz Beyannamesi'nden önce Demokrat Parti içinde CHP'ye daha sert muhalefet edilmesi gerektiğini düşünen bir grup, DP İstanbul Başkanı Kenan Öner'in etrafında biraraya gelmeye başlamış, DP'nin kurucu kadrosuna karşı olduklarını hissettirmişlerdi. Muhalefet, Kasım 1947'deki CHP Kurultayı'ndan sonra daha da artmış, muhalifler CHP'ye karşı daha sert bir tutum izlenmesi gerektiğini ve DP'nin Meclis'ten çekilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra iki parti arasındaki yumuşamadan rahatsız olan bu grup, DP Milletvekili Nuri Özsan'ın İnönü'nün davetiyle onunla Doğu Anadolu gezisine çıkmasına da karşı çıkmıştır.

⁶⁰⁶ "Pekeristler ellerine partiyi alamazlar," *Tasvir*, 20 Kasım 1947, s.1-5 ve Uzun, s. 122.

⁶⁰⁷ Cihat Baban, "Pekeristlerin taktiği," *Tasvir*, 7 Aralık 1947, s. 1-5.

⁶⁰⁸ Cihat Baban, "Halk Partisi için en basiretli yol," *Tasvir*, 14 Aralık 1947, s. 1-5.

⁶⁰⁹ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979)* Cilt 1, haz. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi, 2005), s. 79.

DP'nin bu adımlarının onun Serbest Fırka gibi "muvazaa" partisi olduğunu gösterdiğini düşünen Kenan Öner, 14 Ocak 1948'de İstanbul İl Başkanlığı'ndan ve 16 Ocak'ta DP'den istifa etmiş, bu, parti içinde bir krize ve bölünmeye yol açmıştır.⁶¹⁰ İstifası hakkında bir açıklama yapmayan Öner'in tutumu basında eleştirilmiş, onun Celal Bayar'a yazdığı mektubu açıklaması istenmiştir. Örneğin *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi, Öner'in Bayar'a "Zaten siz tek parti rejiminde çalışmış bir adamsınız. Meyyal-i tahakkümsünüz, sizinle çalışamayacağım" diye yazdığını söyledikten sonra "Kenan Öner, Celal Bayar'ın HP'den yetiştiğini herhalde yeni haber almamıştı" diye yazmıştır.⁶¹¹ Metin Toker'e göre ise, "Kurucular sultası"na karşı olan Öner, Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan'ın DP İstanbul İl İdare Kurulu'na girmek istemesi üzerine istifa etmişti.⁶¹² Öner'in istifasını, DP Meclis Grubundaki Öner yanlısı milletvekilleri Hakkı Gedik, Hazım Bozca, Fikri Apaydın ve Osman Nuri Köni'nin istifaları izlemiş, bunun üzerine yönetim kurulunun yenilenmesi gerekmiştir. Seçimde Grup Başkanlığına tekrar Celal Bayar seçilirken, Fuat Köprülü Grup Başkan Vekillikinden düşürülmüş ve yönetim kurulunun da dışında kalmıştır. Bunun üzerine 7 Şubat 1948'de toplanan Genel Yönetim Kurulu seçimin bozulmasına karar vermiş, yenilenen seçimde Köprülü yine seçilememiştir. Parti kurucularından Köprülü'nün seçilememesi krizin artmasına ve hiziplerin belirginleşmesine neden olmuştur. Seçim sonucunda, Öner grubundan Hakkı Gedik, Hazım Bozca ve Fikri Apaydın yönetim kuruluna girerken, Köni üyelikten düşürülmüştür.⁶¹³

Yaklaşık üç ay süren kriz sonucu, Köprülü'yü kasıtlı olarak seçmeyen beş milletvekili parti disiplinine aykırı olarak davranmakla suçlanmış ve Yüksek Haysiyet Divanı tarafından partiden çıkarılmıştır. Bu isimler Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Ahmet Kemal Silivrili, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğan'dır. Köni, DP'den de istifa ettiğini ilan etmiştir. Beş milletvekilinin Haysiyet Divanına verilmesini isteyen kararın, Genel Yönetim Kurulunda dokuz olumlu oya karşı altı oyla alınması, yönetimde altı kişinin karşı hizipten olduğunu göstermekteydi. Nitekim bu altı milletvekili de Genel Yönetim Kurulu'ndan istifa etmiş ve 24 Mart 1948'de de partiden çıkarılmışlardır. Bu isimler Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Emin Sazak, Enis Akaygen, Hasan Dinçer ve Yusuf Kemal Tengirşenk'tir.⁶¹⁴ Bu isimler bir mektup yayınlarak partinin kuruluşundan itibaren parti içerisinde birliğin hedeflendiğini ve her parti

⁶¹⁰ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 39-40.

⁶¹¹ Nadir Nadi, "Karanlıkta kalan iki yıl," *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1948, s.1'den Gürkan, s. 312.

⁶¹² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 214.

⁶¹³ Goloğlu, *1946-1950*, s. 293-294. Daha ayrıntılı ve kronolojik bilgi için bkz. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Kuruluşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s. 102-190.

⁶¹⁴ Goloğlu, *1946-1950*, s. 295 ve Barutçu, s. 332-333.

mensubunun geniş eleştirisi hakkı olduğunu belirtmişler, ama Parti Yönetim Kurulu'nun izlediği siyasetin bunun zıddı olduğunu belirterek üyelikten çekilmek zorunda kaldıklarını açıklamışlardı.⁶¹⁵ Bu arada Sinop Milletvekilleri Suphi Batur ile Enver Kök de DP'den ayrılmışlar, bağımsız milletvekillerinin sayısı artmıştır.⁶¹⁶ Bu bağımsız milletvekillerinden on üçü Meclis'te ayrı bir grup kurmuş, kendilerine Müstakil Demokratlar demişlerdir. Bu grubun sözcüleri Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer ve Hazım Bozca idi.⁶¹⁷

DP'nin bölünmesine neden olan bu süreç hakkında anılarda farklı görüşler vardır. Metin Toker, Kenan Öner'in başında olduğu grubun “Bayar'ı kendi dişleri için fazla katı, CHP iktidarına karşı da çok yumuşak” bulduklarını ve DP'nin I. Kongresi'nde Fevzi Çakmak'ı DP'nin başına getirmek istediklerini belirtir.⁶¹⁸ Cihat Baban da anılarında, bu güvensizliğin altında Köprülü'nün bu milletvekillerine karşı sert ve küçük düşürücü tutumunun tepkileri olduğunu belirtir.⁶¹⁹

Cihat Baban, krizi dikkatle izlemiş ve bu gruptaki Ahmet Tahtakılıç'la ilişki kurarak arabulucu olmaya çalışmıştır. Baban, Tahtakılıç'ın, Menderes ve Köprülü'nün Genel İdare Kurulu'ndan habersiz attığı adımlardan rahatsızlık duyduğunu aktarır. Baban'a göre DP'nin içinde Bayar, Köprülü ve Menderes'in hâkim olduğu gayri resmi bir yönetim kurulu ve bu isimlerin icraatlarından habersiz olan on beş kişilik resmi yönetim kurulu vardır ve Ahmet Tahtakılıç, bu durumdan memnun değildir.⁶²⁰ Baban, anılarında Köprülü ve Menderes'e karşı Ahmet Tahtakılıç'la aynı safta olduğunu hissettirmekle beraber Müstakil Demokratlar arasında yer almaz. Baban'ın bu kararı partiyi bölmek için aldığı düşünülebilir. Nitekim ona göre Tahtakılıç ve arkadaşları, DP'den ayrılarak partinin Bayar, Köprülü ve Menderes'den oluşan “triumvira”nın eline geçmesine neden olmuşlardı.

Baban, “bu çalkantının” kapalı kapılar ardında çözülmesi gerektiğini düşünmekte, bu krizin derinleşmesi halinde demokrasiye gidiş yolunun önünü tıkayabileceğini söyleyerek şöyle demektedir:

Bu aile davasına gazeteci olarak sokulmak istemiyoruz. Fakat unutmamak lazımdır ki, işler bu yolda inkışaf ederse, bu aile kavgası günün birinde çok süratle bir memleket davası haline inkılâp edebilir. Hiçbir DP milletvekilinin, hiçbir DP İdare Kurulu

⁶¹⁵ Barutçu, s. 333.

⁶¹⁶ Goloğlu, 1946-1950, s. 295.

⁶¹⁷ Bedia, Feroz Ahmad, s. 42.

⁶¹⁸ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, s. 166.

⁶¹⁹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 35.

⁶²⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 421.

üyesinin ne kanaatiyle ne icraatıyla milletin itimadını sarsacak bir hareket yapmaya hakkı olmadığını kendileri de teslim ederler.⁶²¹

Baban'a göre, DP'deki bölünmenin asıl sebebinin "birkaç harisin ayrı parti kurma teşebbüsü" olmasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesini hatırlatan Baban, şöyle demektedir: "DP davası bugün için hürriyetine susamış olan bir milletin şeref ve haysiyet davasıdır. Bu davanın millet tarafından bu kadar geniş bir müzaheret görmesi, iki sene gibi nisbeten kısa bir zamanda, parasızlığa, hükümetin baskısına rağmen bu kadar genişlemesi, vatandaşların DP'yi alelade bir fırka olarak telakki etmemiş olmamalarından ileri gelmektedir. Bu memleket bir kere Fethi Bey tecrübesinde aldandı. Şimdi bir de dört elle sarıldığı DP tecrübesi de iyi netice vermezse, bu partinin güdümünden ve tutumundan sorumlu olanlara hakkını helal etmez." Krizin "aklıselim" bir hareketle yönetilmesi gerektiğini belirten Baban'a göre Bayar, davayı yeniden ele almalıdır ve kongreyi toplamalıdır.⁶²²

Müstakil Demokratlar, gerçek Demokrat Parti'yi kendilerinin temsil ettiğini belirterek, 15 Haziran 1949'daki kongreye kadar bağımsız davranacaklarını ilân etmişlerdir. Toplanan Kongre'de Bayar, parti içindeki hizipleşmeyi "DP'ye cephe almış bir ihanet şebekesi" olarak nitelemiş, grup partiden ihraç edilmiştir.⁶²³ Bunun üzerine içlerinde Ahmet Tahtakılıç'ın da olduğu sekiz kişi 19 Temmuz 1949'da kurulan Millet Partisi'ne (MP) katılmış, altı milletvekili de faaliyetlerini bağımsız olarak yürütmeye devam etmiştir.⁶²⁴ Müstakiller ve Millet Partisi hakkında *Tasvir*'deki haberlerdeki olumsuz dil dikkat çekmektedir. *Tasvir*'e göre, bu grup, DP'yi zayıflatmak, hatta yıkmak için Millet Partisi ile iş birliği yapmıştır. Aynı görüşte olan Baban'a göre de Müstakil Demokratları sürükleyen akım bir prensip meselesi değildir. DP ile MP'in parti programları arasında büyük fark vardır. DP, mutedil devletçiyken, MP liberal bir partidir. Müstakil Demokratların hepsinin fikir değiştirmesi mümkün olmadığı için, bu isimlerin "açıkta kalmamak" üzere MP ile birleşme kararı almışlardır.⁶²⁵

Baban, DP'deki bu bölünmenin uzun vadeli sonuçları için şu değerlendirmede bulunmuştur:

Tahtakılıç ve arkadaşları daha az hırçın olsaydılar belki Menderes ve arkadaşları da bu kadar sert olmayacaklardı. Tahtakılıç ve arkadaşlarını teşvik edenler bir gün sıkıyı

⁶²¹ Cihat Baban, "Aile kavgalarını çarşıya pazara intikal ettirmemeliyiz," *Tasvir*, 14 Ocak 1948, s. 1-5; Cihat Baban, "DP'de kopan fırtına," *Tasvir*, 9 Şubat 1948, s. 1-5.

⁶²² Cihat Baban, "Büyük Kongre toplanmalıdır," *Tasvir*, 15 Mart 1948, s. 1-5.

⁶²³ Ayşe Aydın, s. 285.

⁶²⁴ Müstakil DP'liler hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Ayşe Aydın, "Demokrat Parti'nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu," *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 19 (Eylül 2014), s. 269-288

⁶²⁵ Cihat Baban, "Mukadder akıbete ulaşılar," *Tasvir*, 7 Temmuz 1949, s. 1-5. Millet Partisi'nin fahri başkanı Fevzi Çakmak, başkanı Yusuf Hikmet Bayur, Genel Sekreteri de Ahmet Tahtakılıç'tır.

görüp onların arasından çekilerek Menderes'e iltica etmeseydiler, onu şişirip sorumsuzluğa itmeseydiler, Menderes belki bugün sağ olacaktı. Bayar, soğuk bir hesap yaparak duygularını ezmeseydi, belki de DP'nin dingili hiç kırılmayacaktı. Bayar'ın kararlarında tesir altında kalması, oyunlara uyması, kendisine, arkadaşlarına, DP'ye ve özellikle memlekete zarar verdi.⁶²⁶

Tahtakılıç da Baban'ın görüşünü desteklemektedir. Anılarında DP kurucularının, partinin daha I. Kurultayı'ndaki özgürlükçü akımdan rahatsız olduklarını ve onları tasfiye için bahane aradıklarını söyler, onların “fırsattan faydalanıp uydu kadroları ile iktidar koltuğuna geçmekten başka düşünceleri yoktu” der.⁶²⁷ Müfritleri “özgürlük davacıları” olarak tanımlayan Tahtakılıç, DP'den ayrılma hedeflerini Baban'a şu şekilde ifade etmiştir: “Biz bu istifalarla DP mensuplarını uyarmak ve sarsmak istedik, kitlenin bize hak verdiğine inanıyorduk. Tahminlerimiz yanlış çıktı, kitle hakkın ve doğrunun yanında yer alacağına kuvvetlinin yanında yer aldı.”⁶²⁸

Baban, sadece müfritlerin değil, parti kurucularının da bazı davranışlarını onaylamamaktadır. Ne var ki, demokrasiye geçildiğinde bunların değişeceğini düşünmekte, bunları göz ardı etmektedir. Baban, 1948'de Avrupa'daki bir arkadaşına yazdığı mektupta “Menderes ve arkadaşları” hakkında “pek itibarlı” şeyler yazmaz, mektuplar partideki “jurnalciler” yoluyla Menderes'in kulağına gider. Menderes, bu yüzden 1950 seçimlerinde Baban'ın İzmir milletvekili adaylığını onaylamamakta, onu başka bir yerden aday gösterme bahanesi arkasına sığınmaktadır. Baban ise partisinin İzmir yoklamasına katılmış ve aday gösterilmiştir.⁶²⁹

Görüldüğü gibi, CHP'deki ve DP'deki “müfrit” olarak tanımlanan muhalif kanatların ortak özelliği, parti ileri gelenlerinin siyaset yapma tarzı üzerindedir. İki partideki bu sertlik yanlısı kanat zaman içerisinde tasfiye edilmiştir. Baban, iki partideki bu tasfiyeyi onaylamakta, DP'deki ana akım içinde yer almaktadır.

III. Anti-komünizm:

Tan gazetesi baskını izleyen dönemde, Sovyetler Birliği'nin Boğazlar rejiminin değişmesini gündeme getirmesi ve 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini bildirmesi üzerine Türkiye, SSCB'ye nota vermiş,

⁶²⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 39. Ahmet Tahtakılıç için bkz. s. 415-439. Kısa süren Millet Partisi tecrübesinden sonra Tahtakılıç, 1950'den sonra siyaseti bırakmış, 27 Mayıs 1960'tan sonra ise Baban'ın Basın Yayın ve Turizm Bakanı olduğu Milli Birlik hükümetinde Çalışma Bakanı olmuştur. 1961'de Uşak'tan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden milletvekili seçilen Tahtakılıç, bir müddet sonra partiden istifa etmiş ve siyasetten çekilmiştir.

⁶²⁷ Tahtakılıç, s. 132.

⁶²⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 434.

⁶²⁹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 157.

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Washington'da ölen büyükelçi Ahmet Münir Ertegün'ün naaşını taşıyan *USS Missouri* gemisi 5 Nisan 1946'da Türkiye'ye gelmiş, 10 Mayıs 1947'de ilişkileri geliştirmek üzere parlamentodan bir delege grubu İngiltere'ye gitmişti.⁶³⁰ 1947'de, Amerikan Başkanı Truman'ın önerdiği Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım antlaşması imzalanmış, Türk ve Amerikan askeri heyetleri yardım için iş birliğine başlamışlardı.

Batı bloğunda yer almak isteyen ve Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olan Türkiye, çok partili hayata geçmiş, demokrasi yolunda mevcut yasal düzenlemeleri değiştirmek için bazı adımlar atmıştı. Bu bağlamda 5 Haziran 1946'da Seçim Kanunu ile Cemiyetler Kanunu'nda, 20 Eylül 1946'da da Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapmıştı. Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle devletin temel hak ve hürriyetlerle ilgili kısıtlamaları ortadan kalkmış, çeşitli cemiyetlerin kurulması ile sendikal hareketlerin önü açılmıştı. Açılan cemiyetlerden biri İnsan Hakları Cemiyeti'dir. Eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ve Sabiha-Zekeriya Sertel gibi farklı siyasi görüşlerde olan isimlerin yer aldığı cemiyetin başkanının Fevzi Çakmak olması, kendisine milletvekili adaylığı teklif eden DP kurucularının hoşuna gitmemiş, Cihat Baban kurucularla Çakmak arasında arabulucu olmuştur. İnsan Hakları Cemiyeti ilk toplantısını 18 Ekim'de Kenan Öner'in bürosunda yapmış, başkanlığa seçilen Fevzi Çakmak gazetecilere cemiyet hakkında açıklamada bulunmuş, gazetecilerin sorularını cevaplamıştı. Cemiyetin "siyasi bir teşekkül" olmadığını, seçimlere girmek, iktidarla hesaplaşmak gibi bir niyetleri bulunmadığını belirten Çakmak, "milletin vicdanına tercüman olup, onun hak ve hürriyetlerini savunacaklarını" söylemişti.⁶³¹ Açıklamasının ardından gazetecilerin Çakmak'a cemiyet tüzüğündeki çelişkileri ve kurucular arasındaki görüş farklarını sormuşlar, Çakmak bunlara ikna edici cevap verememiştir.⁶³² Cemiyetin tüzüğündeki çelişkiler, kamuoyunda ağır eleştirilere neden olunca Celâl Bayar, tartışmaların partiye zarar vereceğinden korkarak, partisinin bu cemiyetle herhangi bir bağı olmadığını açıklamıştı.⁶³³ DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de cemiyetle ilişkisi olmadığını söyleyerek "Kanaatlerine tamamen zıt olduğum bazı şahısların, yazıhanemde toplanmalarını men etmek nezaketsizliğini gösteremezdim" diye kendisini savunmuştur.⁶³⁴ Kamuoyunda

⁶³⁰ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 18, 32.

⁶³¹ Korkud Aydın, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin Demokrasi Arayışları İçinde Kaybolan Bir Kuruluş: İnsan Hakları Cemiyeti (1946)," *International Journal of Social Science Research* 6, sayı 2 (2017): s. 86.

⁶³² Korkud Aydın, s. 90.

⁶³³ *Ulus*, 22 Ekim 1946'dan Korkud Aydın, s. 92.

⁶³⁴ "Kenan Öner ve İnsan Hakları Cemiyeti," *Tasvir*, 20 Ekim 1946, s. 1.

Fevzi Çakmak'ın "komünistlerce kullanıldığı ve Türk milletinin bu oyuna gelmeyeceği" yolunda yazılar yazılmış, sonunda kuruluşundan iki ay sonra cemiyet kapanmıştır.⁶³⁵

Baban, anılarında yaptığı arabuluculuğa geniş yer ayırmıştır. İlk olarak DP kurucularının muhalefeti ileri götürmek için solcularla örgütlendiğini düşünen Baban, Köprülü, Menderes ve Bayar'la olan temasları sonucunda böyle olmadığını görerek rahatlar ve *Tasvir*'de cemiyet hakkında eleştirel yazılar yazar.⁶³⁶ Cemiyetin kurulmasından itibaren Sertelleri suçlayan ve Fevzi Çakmak ile DP'li Kenan Öner ve Sadık Aldoğan'ı "aklamaya" çalışan Baban, Sertellerin "orak çekiç markalı" *Görüşler* dergisiyle gelişmeye başlayan demokrasiye nasıl "çelme takmak" istediklerini söyleyerek aradan daha bir yıl geçmeden "aynı şebekenin" ikinci bir hamle yaptığını yazar.⁶³⁷

Baban, Mareşal'e giderek derneğin, kendisinin sandığı gibi "masum" bir oluşum olmadığını, "sol cereyanların bu derneği kendilerine basamak yapmak istediklerini" ve önceden bu isimlerle iş birliği yapmış olan Prof. Ali Fuat Başgil'in de bu sebeple dernekten ayrıldığını söylemiştir. Baban, Çakmak'tan "dernekte aşırı sol eğilimli insanlar varsa, onlarla çalışmayacağını" belirten bir demeç almış, bu demeci gazetedeki ofisinde bekleyen Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'ye iletmiştir. Baban, bu isimlerin Çakmak'ı yalnız bıraktığını söyler ve onun şöhretini ve ismini sömürdükten sonra Çakmak'ı bir kenara attıklarını belirtir.⁶³⁸

Baban, dönemin çoğu gazetecisi gibi anti-komünizm davasını kendisine dert edinmiş ve çoğu zaman eleştirdiği iktidarla iş birliğine girmekte mahzur görmemiştir. Örneğin İnsan Hakları Cemiyeti kurulduğu sırada Birleşmiş Milletler de "BM İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Grubu" adıyla bir oluşumu hayata geçirmeleri yönündeki kararını üye ülkelere iletmişti. Kararın iletilmesinden sonra Türkiye'de CHP tarafından benzeri bir kuruluşun oluşturulması amacıyla Nihat Erim görevlendirilmişti.⁶³⁹ Erim, kısa sürede bir tüzük hazırlamış ve bazı isimler önermişti. Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Dışişleri Umumi Kâtibi Feridun Cemal Erkin, Prof. Zeki Mesut Alsan ve Ord. Prof. Baha Kantar'ın yer aldığı cemiyete Erim, Cihat Baban ve Enis Akaygen'i de önermiş, bu isimler muhaliflikleri nedeniyle Dışişleri Bakanlığı tarafından kabul edilmemişti.⁶⁴⁰ Baban, bu görevi kabul etse de

⁶³⁵ Goloğlu, 1946-1950, s. 130-138.

⁶³⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 103-106.

⁶³⁷ Cihat Baban, "İnsan Hakları Cemiyeti," *Tasvir*, 21 Ekim 1946, s. 1-3.

⁶³⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 119-120.

⁶³⁹ Korkud Aydın, s. 86.

⁶⁴⁰ Erim, s. 64.

CHP yönetimi, dış politikada DP ile ortak noktaları savunmasına rağmen muhalif isimlerle yanyana gelmeye henüz hazır değildir.

Anti-komünizm dalgasının hızla yayıldığı bu dönemde bütün siyasi aktörler ortak bir özellik taşımaktadır. Kurulmuş olan anti-komünist örgütler, halka komünizmden nefret etmeyi öğretmek ve halkı anti-komünist faaliyete katmak amacıyla, halkı endişelendiren derin iç toplumsal meseleleri kullanmışlardır.⁶⁴¹ Bu “fikir hücumlarına” karşı kurulan gençlik örgütleri hükümet ve basın tarafından desteklenmiş, “uyanık üniversitelilerin komünizmle şuurlu bir mücadeleye girdiği” yazılmış ve buna karşı olanların “Rus ajanlığıyla suçlanacağı tehdidinde bulunulmuştur.”⁶⁴² “Kızıl tehlikenin” okullara ve basına sızdığı hakkında çeşitli haber ve yazılar yer almıştır.⁶⁴³ Öğrenciliği döneminde Milli Türk Talebe Birliği üyesi olan Baban da milliyetçi öğrencileri yazılarında ve mitinglerde desteklemiştir. “Milliyetçi Türk gençliğine muvaffakiyet dileriz” diye yazan Baban, demokrasinin milli cereyanları da alevlendireceğini, bunun da hürriyet sonucu olacağını söylemiştir.⁶⁴⁴

Yazar, basındaki ana akımın yanında yer almış, 24 Aralık 1947’de Talebe Birliği’nin düzenlediği mitinge katılmıştır. Milletvekili Fahri Kurtuluş ve İstanbul Gazeteciler Cemiyeti adına konuşan Bahadır Dülger’den sonra söz alan Baban, “Slav istilasından” bahsederek “Komünizmin kuvvetini askerle, kanunla, topla, tüfikle önleyemezsin. Bu kuvveti perişan edecek iki silahın var: Fikrin ve milliyet imanının” demiştir. Baban, Sovyet emperyalizminin Balkanlarda yayılışını örnek vererek milliyetçiliğe dayanmak gerektiğini söylemiştir.⁶⁴⁵ Aynı günlerde, *Tasvir*’de “Türkiye’de komünizm nasıl çalışır?” başlıklı yazı dizisi başlamıştır.⁶⁴⁶ Baban’ın sol karşıtlığı DP’nin Umurbey Ocağı’nın açılış konuşmasında da görülmektedir. “Sinsi propagandanın cennet hayalleri vaad ederek Türk işçisini memleket aleyhine tahrik etmek istediğini” söyleyen Baban’a göre tek çözüm demokrasidir. Baban şöyle der: “Biz onlar gibi bir lokma ekmeği müsavi olarak paylaşmak yerine herkesi ekmek sahibi yapan bir rejim yaratmak istiyoruz.”⁶⁴⁷

Anti-komünizm, 1940’ların ortasından itibaren “milli birliği” sağlamak için hükümetin ve basının kullandığı ana birleştirici unsur olmuştur. Tanıl Bora, bunun, “hür dünya-demir perde” kutuplaşmasıyla kurulan yeni dünya düzeninde Türkiye’nin doğal kaynağı olduğunu

⁶⁴¹ Ertuğrul Meşe, *Komünizmle mücadele dernekleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 117.

⁶⁴² “Komünizmle mücadele,” *Tasvir*, 12 Aralık 1947, s. 1.

⁶⁴³ “Basın mensupları arasındaki komünistler,” *Tasvir*, 14 Aralık 1947, s. 1.

⁶⁴⁴ Cihat Baban, “Milliyetçi Türk gençliğine muvaffakiyet dileriz,” *Tasvir*, 12 Aralık 1947, s. 1-5.

⁶⁴⁵ “Gençlik, dün komünizmle mücadele yolunda muazzam bir toplantı yaptı,” *Tasvir*, 25 Aralık 1947, s. 1-5.

⁶⁴⁶ “Türkiye’deki gizli komünist teşkilatını tanıtıyoruz,” *Tasvir*, 24, 25, 26 Aralık 1947, s. 1.

⁶⁴⁷ “Cihat Baban’ın Umurbey Ocağı’nda söylediği nutuk,” *Demokrat İzmir*, 11 Ağustos 1947, s. 4.

ve bu kaynağın her alanda abartılarak kullanıldığını belirtir.⁶⁴⁸ Cihat Baban da 1945'teki *Tan* baskını ve milliyetçi hareketleri desteklemiş, bu kaynağı kullanmıştır.

C. Değerlendirme

Baban'ın, “siyasal sosyalizasyonu,” gazeteciliğin baskı altında olduğu 1940-1945 arasında şekillenmiştir. Gençliklerini tek parti döneminde geçiren Cihat Baban, Ziyad Ebuzziya, Bahadır Dülger ve Nadir Nadi gibi gazeteciler, tek parti dönemindeki halkı eğitmek ve toplumu dönüştürmek olan hedeflerini, 1945'ten itibaren rejimi dönüştürmek olarak değiştirmişlerdir. 1945-1950 yılları arasında tek parti yönetiminin baskısından kurtulmak isteyen *Vatan* ve *Tasvir* gibi İstanbul gazeteleri ile DP arasında bir ittifak vardır. Basın organları, çok partili hayat için gerekli hukuki ve idari değişiklikleri yapması için iktidar üzerinde baskı kurmuşlardır. Bunun yanında, sol aleyhtarı girişimlerde ise hükümeti her zaman desteklemişlerdir.

Celal Bayar'la yakın ilişkisi ve dönemin siyasileriyle DP kurucuları arasında arabulucu olması bakımından önemli bir rolü olan Baban'ın 1946-1950 arasındaki bağımsız milletvekilliğinde, özgürlük arayışı ve gazetecilik mesleğine ilişkin talepleri ön plandadır. Bağımsız aday olduğunu vurgulayan ve “idealist gazeteci” profili çizen Baban'ın parti taraftarlığını *Tasvir*'deki yazılarında görmek mümkün olmasa da yazar, 1947'den itibaren adeta DP milletvekili gibi davranmıştır. Bunda, *Tasvir*, *Demokrat İzmir*, *Yeni Asır*, *Demokrasi* ve *Kuvvet* gazetelerinde yazılan yazılardan ötürü gazetecilerin dava edilmesinin payı olduğu düşünülebilir. Baban, 1950'de DP'den İzmir milletvekili adayı olacak ve Meclis'e girecektir.

BÖLÜM V

1950-1960: DP iktidarı

A. DP Milletvekili (1950-1956):

1946-1950 arasında *Tasvir* gazetesinin sahibi ve yazarı olarak Baban, gazetecilikle particiliğin ayrı olması gerektiğini düşünerek 1946'da bağımsız milletvekili olmuştu. II. Dünya Savaşı yıllarındaki baskıdan, gazete kapatmalarından şikâyetçi olan ve '46 ruhunu sahiplenen Baban, 1946 seçimlerinden önce Fevzi Çakmak'ı DP saflarına katma çabasında arabuluculuk yapmış, bağımsız milletvekili olsa da kendisini DP yönetici çevrelerine kabul ettirmişti. Buna benzer bir arabuluculuğu, CHP'den Nihat Erim de yapmıştır. Erim'in anılarına göre, kendisi Menderes'le yaptığı görüşmelerde iki parti arasındaki ilişkiyi yumuşatmayı denemiş, ama Menderes'ten pek karşılık göremediğini yazmıştır. Yazdığına

⁶⁴⁸ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 291.

göre, Menderes “CHP’den biraz anlayış, insaf istiyoruz. İnönü yirmi yıl diktatörlük etti. Şimdi bir anda tam demokrasi istiyor” demiştir.⁶⁴⁹ Bu ilişki, DP’nin yayın organı olan *Zafer* gazetesindeki bazı yazarlar tarafından iyi karşılanmamıştır. Örneğin Mümtaz Faik Fenik, yargının çoğu zaman CHP lehine kararlar verdiğini belirterek “Oh, ne ala! Herşeyi yap, her fenalık senin başının altından çıksın, sonra da zeytinyağı gibi üstte yüz!” diyerek Erim’in durumunu eleştirmiştir.⁶⁵⁰

Baban, DP’yi destekleyen, Burhan Belge’nin çıkardığı *Demokrat İzmir* gazetesinde zaman zaman yazılar yazmış, 1949’dan itibaren, bağımsız da olsa DP teşkilatlarında konuşmalar yapmıştı. Baban, ’46 ruhunun devam edeceğini ve DP’nin demokrasi ve özgürlük vaatlerini tutacağını düşünerek 1950 seçimlerinde partiden milletvekili adayı olmuştu. İzmir milletvekili olarak Meclis’e giren Baban için artık yeni bir dönem başlamıştır.

Baban bu yeni dönemi anılarında şöyle anlatır:

Artık, Türkiye de Avrupa’daki memleketler gibi, fikir, söz, toplanma özgürlüğünün nimetlerinden istifade edecekti. O zaman benim gibiler için, varsa yoksa özgürlüktü. Evet, babalarımızdan bize miras kalan hasret gidecek, yerine söz, fikir, basın hürriyeti gelecekti. Oylarla iktidarlar değişecekti. Mutluluk kapımızı artık çalıyordu. Memleketin bütün aydınları hürriyet gelir gelmez her şeyin değişeceğine kani idiler. Özgürlüğün sihirli varlığı her kördüğümü çözecekti. Ne ekonomik durum ne köylünün kalkınması ne sosyal adalet ilkelerinin tatbiki, hiç kimseyi ilgilendirmiyor, yurdu baştanbaşa mamureye çevirecek, her yuvaya saadeti sokacak bir tılsım, özgürlük zannediliyordu.⁶⁵¹

Ayrıca 1950 yılında Galatasaray Lisesi’nin dergisinde yayınlanan Baban’la yapılan bir röportaj şu sözlerle başlar: “20 yaşında Hukuk mezunu, 24 yaşında başmuharrir ve 32 yaşında İstanbul milletvekili olmak, belki de yalnız Cihat Baban’a nasip olmuştur.” 14 Mayıs 1950 seçimleri, Türkiye siyasetinin en önemli başlangıçlarından biridir. 1950 yılında, seçimlerin hemen ardından Baban’la yaptığı röportajında Oğuz Özdeş şunları yazar:

Kendisine, hayatta onu en çok sevindiren hâdisenin ne olduğunu sorduğum zaman, kanlı ve canlı yüzünde gizlenmiş hissini veren gözleri, tatlı bir tebessümle parladı: ‘Memleketimizde ilk defa millî iradenin tecelli ediş tarihi olan 14 Mayıs seçimi... Bu, büyük babamdan kalma, ondan babama, babamdan da bana intikal eden bir arzu idi. Dedem de babam da bunun için mücadele etmişlerdi. Fakat görmek bana müyesser oldu.’⁶⁵²

⁶⁴⁹ Erim, s. 574.

⁶⁵⁰ Mümtaz Faik Fenik, “Şah mat oldu,” *Zafer*, 12 Nisan 1955, s. 1.

⁶⁵¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 28-29.

⁶⁵² Oğuz Özdeş, “Babanzadeler, Dosya No.:6,” *İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi*, 6 Ekim, 2016, <http://hdl.handle.net/11498/34489>.

1950-1954 arasındaki IX. Dönem Meclisinde DP'den milletvekili seçilen gazeteciler dikkat çekmektedir. Cihat Baban ve Ziyad Ebuzziya'dan başka Mümtaz Faik Fenik, Selim Ragıp Emeç, Bahadır Dülger de milletvekili olmuş, Nadir Nadi ve Halide Edip ise DP listesinden bağımsız olarak milletvekili seçilmiştir. Bunun yanında Ahmet Emin Yalman gibi, DP'ye yakın olan ama milletvekilliğini düşünmeyenler de vardır.⁶⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın ise CHP'den Kars Milletvekili olmuştur.

Baban'ın, Celal Bayar'la ilişkisi, ilerki bölümlerde değerlendireceğimiz Adnan Menderes ve Fuat Köprülü gibi diğer kurucu üyelerle ilişkisinden daha farklıdır. Baban, İttihatçı olan aile çevresinden tanıdığı ve saygı duyduğu Bayar'ı, ilerleyen dönemlerde Menderes karşısındaki tutumu nedeniyle eleştirse de DP'nin ilk yıllarında kendisinin, devlet adamı kimliğine uygun bir isim olduğunu düşünmektedir. 1945'te Kılıç Ali'nin evinde başlayan 1955'e kadar iyi giden ilişkilerinde Bayar, Baban'ın gazeteci olarak izlenimlerine önem vermiş, zaman zaman ondan bazı taleplerde bulunmuştur. Bayar'ın isteği üzerine, 1946 seçimlerinden önce Fevzi Çakmak'ı DP saflarına katması için arabuluculuk yapan Baban, 1950 seçimlerinden önce de Cumhurbaşkanlığı için Prof. Sıddık Sami Öner'e teklif götürmüştür. Baban, anılarında, seçimlerden önce Bayar'ın bu görevi kabul etmeyeceğini söylemesini alçakgönüllülük olarak değerlendirir, ne var ki Meclis'in açılmasıyla Bayar'ın Cumhurbaşkanlığını kabul etmesini çelişki olarak gördüğünü ifade eder.⁶⁵⁴

Bayar'ın cumhurbaşkanlığına gelmesinin askerler tarafından nasıl karşılandığıyla ilgili bir yorum, 1942-1944 arasında Harp Okulu'nda okuyan daha sonra 27 Mayıs darbesinin içinde yer alan Orhan Erkanlı'nın anılarında görülebilir. Buna göre ordunun büyük bir kısmı, DP'yi başlangıçta desteklemiş, fakat Bayar'ın cumhurbaşkanlığı ve İnönü'ye yapılan muameleden “üzüntü ve kırgınlık” duymuştur. Yazar, şöyle der:

1945-1950 dönemindeki olaylar bizi CHP iktidarından soğutmuş, fakat İnönü'ye bağlılığımızı eksiltmemiştir. Aslında bizim için İnönü ayrı bir kıymet, tarihi bir insan, CHP ise başka bir kuruluştu. Milli kahraman ve devlet kurucusu İnönü'yü bir partinin malı olarak kabul edemiyorduk. İnönü, milletin şefi, lideriydi, bir partinin tekeline giremezdi. O tarihlerde askeri garnizonlarda konuşulan başlıca konu şu idi: İnönü parti işleriyle uğraşmasın, tarafsız cumhurbaşkanı olarak kalsın. İnönü'nün başta olmayacağı bir Türkiye tasavvur edemiyorduk.⁶⁵⁵

⁶⁵³ Yalman, anılarında gazeteci olarak tarafsızlığa gölge düşürmemek için böyle bir karar aldığını belirtir, şöyle der: “Ben tam bir objektiflik ve istiklal isteyen gazetecilikle politikacılığın bağdaşmayacağı yolunda bir iman taşıyordum ve sevdiğim mesleğe toz kondurmaya razı olmuyordum.” Yalman, s. 1524.

⁶⁵⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 50.

⁶⁵⁵ Orhan Erkanlı, *Askerî Demokrasi: 1960-1980* (İstanbul: Güneş Yayınları, 1987), s. 277.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Cihat Baban'a iktidara gelen bir partinin yaşadığı dönüşümü gösteren ilk olaydır. Baban, anılarında DP'deki iç ilişkileri değiştirecek olan bu görev dağılımını şöyle yorumlar:

Seçimin neticelendiği 14 Mayıs ile 22 Mayıs arasında Demokrat Parti, Köprülü'yü dışişleri bakanlığının göz boyayıcı şaşaasına doğru yöneltmiş, Menderes de Bayar'ı cumhurbaşkanlığına doğru sevk edince, plan muvaffak olmuş, başbakanlık Menderes'e kalmıştı. Daha işe başlarken mevki paylaşma yüzünden birbirlerine girip boğuşamazlardı ya. Ama neticede Menderes, dört sene süreyle yaptığı dişe diş, göze göz mücadeleden sonra bizzat kendisi iktidara sahip olmuş, Bayar'ı gurur ve zaafından yakalayıp cumhurbaşkanı yaparak aktif politikanın dışına çıkarmış, böylece hükümete ve partiye tek başına sahip çıkıvermişti.⁶⁵⁶

Baban'a göre Bayar, Menderes'i kontrol edebilecek tek kişidir ve Menderes de DP iktidarının ilk yıllarında Bayar'la ilişkisini iyi tutmuştur. Hatta Baban'ın İzmir'den milletvekilliğine Menderes karşı çıkmış, ama Bayar istemiştir.⁶⁵⁷ Baban'ın Bayar kadar olmasa da Menderes'le tanışıklığı ve yakınlığı vardır. DP iktidarının ilk günlerinde Menderes'in "Avrupalı bir parlamento adamı" olduğunu belirten Baban, onun memleketi "eski zihniyetten" kurtaracağını düşünmektedir.⁶⁵⁸ Zaten seçmen açısından önerilen politikalar demeti değil, iktidara soyunan kişilerin özellikleri öne çıkmaktaydı.⁶⁵⁹

Baban gibi gazetecilikten milletvekilliğine geçen ve bir dönem milletvekilliği yapan Nadir Nadi, 1981 yılında yayınlanan *Olur Şey Değil* isimli anı kitabında, milletvekili seçildikten sonra Meclis'e ilk defa gelişini anlatır. Halide Edip ve Samet Ağaoğlu ile birlikte gelen Nadi, Halide Edip'in Meclis'in dışında ve içinde gördüğü coşku karşısında "14 Mayıs'ı milli bayram ilân etmeli" dediğini söyler.⁶⁶⁰ Kitabı yazdığı yıllarda, DP'yi eleştirel gözle değerlendiren Nadi'ye göre, DP ilk andan itibaren CHP'den intikam almayı hedeflemekteydi.⁶⁶¹ Baban ise yeni dönemdeki değişim rüzgârını şöyle anlatır:

Bir bayram günü yaşıyorduk. Millet iradesiyle yıkılmaz zannedilen bir iktidar yıkılmış, tarihte ilk defa halkoyu ile bir iktidar kimsenin burnu kanamadan yepyeni ve ümit dolu insanlarla işbaşına gelmişti. Sanki bu memleketin ufuklarını saran sisler

⁶⁵⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 51.

⁶⁵⁷ Baban, anılarında şöyle yazar: "Menderes evvela benim hiç milletvekili olmamamı istemiş, sonra arkadaşlarından gördüğü mukavemet üzerine Sivas'tan gösterilmemi teklif etmiş, merkez idare kurulu ve galiba, Bayar, buna da rıza göstermeyince İzmir'den aday olmama karar vermişler." Baban, *Politika Galerisi*, s. 154-155.

⁶⁵⁸ Cihat Baban, "Allah muvaffak etsin," *Son Saat*, 21 Mayıs 1950, s. 1-2.

⁶⁵⁹ Tanel Demirel, s. 131.

⁶⁶⁰ Nadir Nadi, *Olur Şey Değil* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1981), s. 8.

⁶⁶¹ Nadi, s. 13.

dağılmış, ufukların ötesinden cennetin hayali gözlerimizi doldurmuştu. Sanki avuçlarımızın içinde başarı kapısını açacak altın anahtarları sımsıkı tutuyorduk.⁶⁶²

Baban, 1950-1955 yılları arasında kardeşi Selim Baban'la birlikte *Son Saat* gazetesini çıkarmakta, başyazıları yazmaktadır. 19 Temmuz 1946'da yayın hayatına başlayan ve DP'yi destekleyen gazetede 1953'e kadar siyasi haberler ağırlıktadır. Bu yıldan sonra, gazetede iç siyaset yerine dış siyaset ve aktüel haberler ağırlık kazanmış, ekonomik sorunlara değinilmiştir.⁶⁶³ Gazetenin başyazılarında da ilk aylarda DP icraatlarından bahsedilmekle birlikte zaman geçtikçe daha çok vatandaşların günlük sorunları üzerinde durulmuş, iktidar taraftarlığı azalmıştır.

Baban'ın, seçimlerden sonra 15 Mayıs'taki *Son Saat*'teki yazısı yeni iktidardan beklentilerini göstermektedir. “Yeni inkılâp Türk milletine kutlu olsun” başlıklı yazıda, seçim bölgesi olan İzmir'den seçimi izlediğini söyleyen Baban, seçmenin duyarlılığından ve heyecanından bahseder ve son dört yılda geçirilen aşamaların çok hızlı olduğunu ve artık geri dönelemeyeceğini söyler.⁶⁶⁴ Yazara göre, 14 Mayıs, “bu topraklarda yaşayan insanların tebaalıktan vatandaş payesine ulaştıkları” tarihtir. 1946-1950 arasında, CHP, önceki dönemlerle karşılaştırıldığında halkın desteğini kazanmak için gayret sarf etmiş, ama “olgun” halk DP'yi seçerek CHP'yi tasfiye etmiştir.⁶⁶⁵ CHP'yi eleştiren ama İnönü'ye oldukça saygılı yaklaşan Baban, “Sayın İnönü'nün çocuklarına” başlıklı bir yazıda babalarının ülkeye en güzel miras olan demokrasiyi bırakacağını belirtmiştir. Baban'ın İnönü hakkındaki satırları, “Milli Şef” döneminin hatıralarının canlılığını gösterirken, iktidarın değişmesiyle bazı çevrelerde İnönü'nün imajının onun lehine değişmeye başladığını göstermektedir. Baban şöyle demektedir:

Bu satırların yazarı, birçok olayın gönlün istediği gibi tecelli etmemesinde babanızı sorumlu buldu. 1946 seçimlerinden sonra artık onun sözüne inanmaz olmuştuk. Verdiği her teminatı şüpheyile karşılıyorduk. Bizim şüphe ve tereddütlerimizi takviye edecek hareketlerde de bulunmuyor değildi. Son dört senelik icraat mütemadiyen zikzaklar çizdi. İstanbul'da dillere mühür vuruldu, mütareke senelerinde nemrud Mustafa'nın yapmaya cesaret edemeyeceği bir baskı politikası sıkıyönetim komutanı tarafından takip edildi.

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığını bünyesinde barındırmasından ötürü herşeye hâkim olduğunu ve bu yüzden Avrupa gazetelerinde “diktatör” olarak geçtiğini yazan

⁶⁶² Baban, *Politika Galerisi*, s. 141.

⁶⁶³ Bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir: “Şeker ithal edilmeyeceği gibi fiat yükselmesi de olmayacak,” *Son Saat*, 18 Kasım 1954, s. 1; “Kömürsüz kalmak mevzu bahis değil,” “Tedavüldeki para azaldı,” 4 Aralık 1954, *Son Saat*, s. 1.

⁶⁶⁴ Cihat Baban, “Yeni inkılâp Türk milletine kutlu olsun,” *Son Saat*, 15 Mayıs 1950, s. 1-2.

⁶⁶⁵ Cihat Baban, “14 Mayıs'ın öğrettiği hakikat,” *Son Saat*, 16 Mayıs 1950, s. 1-2.

yazara göre, İnönü'nün en büyük hizmeti demokrasiye geçilmesini sağlamasıdır. Baban şöyle devam eder: “Fakat bu diktatör memlekete çok hizmet etmiş bir diktatördü. Atatürk'ün inkılâplarını yurtta perçinlemek için mücadele etmişti. Babanız ve siz bahtiyarsınız ki, 1950 seçimlerini gördünüz.”⁶⁶⁶ Baban'ın CHP ile İnönü'yü ayrı tutması gelecek yıllarda da devam edecektir.

Yine de Meclis'te hükümet programı okunduktan sonra söz alan Baban, Meclis'teki coşkulu havaya uygun olarak geçmişteki CHP ile partisini karşılaştırmadan uzak duramamıştır. Gergin geçen oturumda tek parti dönemindeki özgürlükler hakkında konuşan Baban, artık hürriyet ve emniyetin el ele gideceğini, CHP dönemindeki “İstiklal Mahkemeleri gölgesindeki” emniyetten farklı bir tutum izleyeceklerini söylemiş, şöyle demiştir:

Biz memleketin dört bir ucundan bu memlekette siyasi ve içtimai hürriyeti tesis için kalkıp gelen milletvekilleri olarak hiçbirimiz, hiçbir parti mülâhazası gütmeden çıktığımız ıstırapları başkalarına reva göreceğiz değiliz. Bu memleket bir zümre saltanatını, başka bir zümre saltanatı yerine gelsin diye yıkmadı. Eğer Halk Partisinin muhalefete verdiği emniyetten çok daha fazlasını, çok daha teminatlısını bu memlekete biz veremezsek, milli vazifemizi yapmamış oluruz. Eğer bir gün, böyle bir emniyetsizlik havası eserse, Halk Partisi ve sayın başkanı, hiç merak buyurmasınlar, o cereyanın karşısında, kendilerinden evvel, yine biz dikileceğiz.⁶⁶⁷

Baban'ın bu düşüncelerini *Son Saat*'teki yazılarında da görmekteyiz. Seçimlerle ülkenin itibarının arttığını yazan yazar, anılarında belirttiğinin tersine, Bayar'ın cumhurbaşkanlığını olumlu karşılar. Baban, bunun her iki parti için güvence olduğunu söyler, partisinin “şahısların münferit prestijleri üzerine kurulmadığını” belirtir. Ona göre, artık “hâkimiyet millete geçmiştir ve millet bu hâkimiyeti artık hiçbir sebep ve bahaneyle bir zümreye terk edecek değildir.”⁶⁶⁸

“Hâkimiyetin millete geçtiği” sözleri DP milletvekillerinin sıkça dile getireceği bir söylemdir. DP, daha 1947'deki kongresinde, Ana Davalar Komisyonu'nda “milli irade”den bahsederek Anayasa'nın şekline ve ruhuna uygun davranılması gerektiğini belirtmiş, böyle olmazsa parti yöneticilerinin “sine-i millete” döneceklerini söylemişti. DP milletvekillerine göre, 1950 seçimlerinde DP'nin halkın desteğini almış olması her tür eylem için bir meşruiyet kaynağı oluşturmaktaydı. Sadece DP değil, bağımsız milletvekilleri de böyle düşünmekte, hatta bazı uç söylemler de görülmektedir. Örneğin Seyhan (Adana) bağımsız Milletvekili Sinan Tekelioğlu, otuz senelik keyfi idarenin yıkıldığını, Atatürk'ün ölümünden sonra

⁶⁶⁶ Cihat Baban, “En güzel miras,” *Son Saat*, 20 Mayıs 1950, s. 1-2.

⁶⁶⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 31 Mayıs 1950, Dönem: 9, Cilt: 1. (Ankara: TBMM Basımevi, 1950), s. 77-79.

⁶⁶⁸ Cihat Baban, “Allah muvaffak etsin,” *Son Saat*, 21 Mayıs 1950, s. 1-2.

“müthiş bir istibdat yaşadıklarını” ve Türk milletinin ilk defa kendi arzusuyla milletvekillerini seçtiğini söylemiş, 1950 Meclisinin ilk meclis olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiş, lâiklik başta olmak üzere CHP’nin icraatlarını eleştirmiştir.⁶⁶⁹

Şunu söylemek gerekir ki, Baban’ın ‘milli hâkimiyet’ görüşü, DP çoğunluğundan farklı olarak istenilen herşeyin yapılması değildir. Yazar, bunu bir amaç değil, bir araç olarak görmekte, bunun özgürlüklere kavuşma yolunda alınacak kararların başlangıcı olduğunu düşünmektedir. Oysa DP milletvekillerinin çoğunun birleştikleri en önemli ortak nokta demokrasi arayışından çok CHP karşıtlığıdır. DP, CHP’yi demokrasi konusunda samimi olmamak, muhalefetin varlığını kabullenememek, muhalefeti yok etmeye çalışmak gibi isnatlarla suçlamaktaydı. Gerçekten de CHP, milletin yanılığını ilk seçimde anlayacağına inanıyor, ülkenin gerçek sahiplerinin kendileri olduğunu düşünüyordu.

DP, çoğulcu değil, çoğunlukçu demokrasi anlayışından yanaydı ve “milli iradenin üstünlüğü” gibi olumlu çağrışımları olan bir ilke vasıtasıyla meşrulaştırılmıştı.⁶⁷⁰ DP, genel olarak 1938-1946 ile 1946-1950 dönemleri içinde muhalefet yapmaktadır. DP milletvekilleri, bölgelerinde tek parti döneminin baskısını yaşamış, 1946 seçimlerinde idareden baskı görmüş ve “partizan idareden” şikâyet edenlerden oluşmaktadır. Bu grup ve parti tabanı CHP’den hesap sorma taraftarıdır. Metin Toker, bu milletvekillerini dört gruba ayırır. Birinci grup, 1946’dan gelen kurucular, ikinci grup 1946-1950 arasında bölgelerinde demokrasi mücadelesi yapmış Sıtkı Yırcalı gibi yerel yöneticiler, üçüncü grup bölgenin eğitimli gençleri ve dördüncü grup da Genel Merkez’in seçtiği isimlerdir.⁶⁷¹ Baban’a göre ise 1950’deki milletvekilleri demokrasi idealine ulaşmak isteyen “teşkilattan” yetişen ve demokrasi için mücadele etmiş isimlerdi, ama zaman içerisinde, Menderes’in partiye hâkim olmasıyla çıkar ilişkileri partiye hâkim olmuş ve milletvekillerinin profili değişmiştir.⁶⁷² Bu grubun ağırlığını koyması ve DP’nin iktidarından emin olması üzerine anti-demokratik uygulamalar başlayacak, ’46 ruhuna inanan Ebuzziya ve Baban gibi demokrasi arayışında olan gazeteci milletvekilleri zaman içinde partiye yollarını ayıracaktır.⁶⁷³

1. Değişmeyen konu: Basın özgürlüğü

Baban’ın DP’nin vaad ettiği sözleri gerçekleştirmediğini görmesi çok uzun sürmemiştir. Buna rağmen 1956’ya kadar partiden ayrılmaz, 1955’te çıkarmaya başladığı ve

⁶⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 31 Mayıs 1950, Dönem: 9, Cilt: 1, s. 64-66.

⁶⁷⁰ Tanel Demirel, s. 151.

⁶⁷¹ Toker, *DP’nin Altın Yılları, 1950-1954*, s. 27.

⁶⁷² Baban, *Politika Galerisi*, s. 177-178.

⁶⁷³ Aksi bir örnek Bahadır Dülger’dir.

başyazılarını yazdığı *Tercüman* gazetesinde kendi sözleriyle, “açıktan muhalefet etmez ama Menderes’in aradığı uysallığı göstermez.”⁶⁷⁴ Yine de Basın Kanunu’nun değişmesine ve özgürlüklerin kısıtlanmasına kadar partisinin getirdiği kanun tasarılarını onaylar. Örneğin halkevlerine el koyma tasarısı tartışılırken Baban, söz talep etmiş, zaman yokluğundan söz alamamış ve tasarı lehinde oy kullanmıştır.⁶⁷⁵

DP’nin basın özgürlüğü konusunda attığı ilk adım 15 Temmuz 1950’de Basın Kanunu’nu değiştirmektir. Buna göre, gazete sahipleri yayınlanan yazılardan dolayı ceza sorumluluğu taşımayacak, gazete çıkarmak için hükümetin izin vermesi gerekmeyecek, basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilecekti. Bunların yanında basın, yapılan haberler hakkında cevap hakkına sahip olacaktır. Ne var ki, hükümetle basın arasındaki anlayış çok sürmemiş, parti, basının her daim onlara destek olacağı fikrine kapılmıştı. Tanel Demirel’in belirttiği gibi partinin basın özgürlüğünden anladığı şey serbest seçimlerle gelen hükümete destek olmak, onun yaptıklarını halka anlatmak, iktidarı eleştirirken ölçüğü bir biçimde hareket etmek ve muhalefeti de eleştirmek gibi gerçekçi olmayan beklentilerdi.⁶⁷⁶ Beklediklerini bulamayan DP’liler, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek, kişilerin şeref ve haysiyetini korumak ya da devletin siyasi ve mali itibarının sarsıcı yalan haberleri engelleme gerekçeleriyle basın üzerindeki baskıları arttırma yoluna gittiler.⁶⁷⁷

Baban milletvekili olduğu altı yıl içinde Meclis’te çok söz almamış, ama bu konuda Meclis’te uzun bir konuşma yapmıştır. Baban, dönemin ruhuna uygun olarak CHP ve Recep Peker hükümeti döneminin eleştirisiyle sözüne başlamış, DP’nin iktidara gelmesiyle “memlekette değişmiş olan zihniyete” işaret etmiştir. Kanunun tamamen kaldırılması yerine, kanundaki Anayasa’ya aykırı olan maddelerin kaldırılması gerektiğini belirten Baban, basına ihdas edilen “elastiki suçların” kaldırılması gerektiğini söylemiştir. DP’liler tarafından alkışlarla bölünen konuşmasında dünyadaki siyasilerin basın özgürlüğü konusunda düşüncelerini aktaran Baban, Fransız ve Amerikalı devlet adamlarının demeçlerini örnek gösterir. 1797-1877 yılları arasında yaşamış olan Fransız gazeteci ve devlet adamı Thiers’in “Matbuat hürriyeti suiistimal edilebilir, bundan mahzurlar doğar. Fakat ben hürriyetin suiistimalinden doğan mahzurları, hürriyetsizliğin suiistimalinden doğan mahzurlara daima tercih ederim” demecini veren Baban, bu kanunun yalnız yazarların değil, okurların da

⁶⁷⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 200.

⁶⁷⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, 7 Ağustos 1951, Dönem: 9, Cilt: 9, s. 656 ve 8 Ağustos 1951, Dönem: 9, Cilt: 9, s. 742. Baban, halkevleri konusunda Kemal Satır’la Menderes’in bir diyalogunu aktarır ve Menderes’in CHP’yi zor durumda bırakmak için bu hamleyi yaptıklarını söyler. Baban, *Politika Galerisi*, s. 306-311.

⁶⁷⁶ Tanel Demirel, s. 201.

⁶⁷⁷ Tanel Demirel, s. 201.

kanunu olduğunu belirtmiştir. Baban'ın verdiği ikinci örnek ise ABD Başkanı Jefferson'dan gelmektedir. Milletvekili, Jefferson'ın parlamento, seçim sistemi, adalet ve basın hürriyeti arasında bir seçim yapması durumunda basın hürriyetini seçtiğini söyler.⁶⁷⁸

II. İspat hakkının kaldırılması:

Bu idealist tutum 1953'de son bulmuştur. İktidar, basını kontrol altında tutmak için ilk adımlarını atmıştır. Temmuz 1953'te Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, önceki dönemde bakanlara yapılan hakaretin takibi, ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken, bundan böyle savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek, bunun için bakanın onayını alması yetecekti. 1954 seçimlerinden önce de basın ve radyo alanında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Şubat 1954'te Meclis'e verilen tasarı, yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek suçlara ağır cezalar öngörmektedir. Buna göre, basın yoluyla itibar zedeleyici, “şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde” altı aydan üç yıla kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Bu suçlar, resmi unvana sahip olanlara karşı işlendiği takdirde, cezalar üçte birden yarıya kadar arttırılacaktı. Devletin siyasal veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber halinde ise bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yine 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası konulmuştu.⁶⁷⁹ Ayrıca 8 Mart 1954'teki bir değişiklikle “yazıları, devletin siyasi ve mali prestijini sarsan ya da vatandaşın özel yaşamına tecavüz eden gazetecilerin cezalandırılması” hükmü yasalaşmıştı.⁶⁸⁰ Bütün bu hapis cezaları ve ağır para cezalarının yanında iktidarın getirdiği düzenlemenin en çarpıcı noktası, suçlanan gazeteciye ispat hakkı tanınmamasıydı. Bu konu, DP'deki muhaliflerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Meclisteki tartışmalar sonunda gazetecilere ispat hakkı tanınması yönünde bir karar çıksa da bu daha sonra tasarıdan çıkarılmıştır.

Gazeteci olarak Baban, ispat hakkını savunur ve partinin bölünmesindeki ana unsurlardan biri olduğunu belirtir. Yazara göre, partideki nüfuz suiistimalinin gözle görülür bir şekilde arttığını gören Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Raif Aybar ve Ekrem Alican'ın başında olduğu bir grup milletvekili, inşaat alanında Mükerrer Sarol'un adının karıştığı bazı usulsüzlükler üzerine böyle bir tasarıyı gündeme getirmişti. Yazar, anılarında Etiler Kooperatifi Başkanı olan Sarol'un ihtiyaçtan fazla demir ve çimento tahsis ettirerek kooperatife bazı kolaylıklar sağladığını ve Sarol'un kooperatif evlerinden daha farklı, daha

⁶⁷⁸ Baban, Jefferson'un demecini şöyle aktarır: Jefferson, “Bana parlamento müessesesi mi, seçim müessesesi mi, adalet müessesesi mi, yoksa basın hürriyeti mi? diye sorarsanız, size basın hürriyeti derim. Eğer basın hürriyeti olursa, o memlekette her şey yerine gelir” demiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, 14 Temmuz 1950, Dönem: 9, Cilt 1, s. 726-728.

⁶⁷⁹ Eroğul, s. 109-110.

⁶⁸⁰ Ahmad, s. 75.

özel bir eve sahip olduğunu belirtir ve DP milletvekillerinin de bu şaibeden rahatsız olduğunu yazar.⁶⁸¹ İspatçıların kararlı olduğunu belirten Baban şöyle der: “Sarol’un ispat hakkının karşısına bütün kuvvetiyle dikilmesi, ispatçıları şeytani zekâsıyla yere vurmak için çaba sarf etmesi, şüpheleri onun üzerinde yoğunlaştırdı. Bu sebepten dolayı bu teklifi yapanlar ricalara, niyazlara ve sonunda tehditlere rağmen kararlarından dönmediler.”⁶⁸² Sarol ise anılarında Baban’ın iddialarını yalanlar, ispat hakkı tasarısının Anayasa Komisyonu’na daha önce geldiğini ve Menderes’in telkiniyle geri alındığını söyler, “Baban da dahil olmak üzere bütün ispatçıları meclisteydiler. İsteselerdi kanuna sahip çıkar, dört beş sene beklemezlerdi” der. Kooperatif meselesinin de aslı olmadığını söyleyen Sarol, Yassıada yargılamalarında bile bu konunun gündeme gelmediğini belirtir.⁶⁸³

Sarol böyle yazsa da ispat hakkı tasarısını önerenlerden Ekrem Alican’ın anıları da Baban’ı doğrulamaktadır. Bazı yolsuzluk iddiaları karşısında Fethi Çelikbaş ve kendisi de dâhil on kişinin böyle bir tasarımı kaleme aldıklarını belirten Alican, herhangi bir devlet memurunun itham edilmesi durumunda basının bunu ispat etmekle yükümlü olması gerektiğini düşünmektedir. Alican’a göre, “Kendisine güvenen bir iktidarın, namuslu bir kamu görevlisinin basına tanıyacağı ispat hakkı ile kötü niyetli basın mensuplarını, kötülüklerini icra etmekten her zaman alıkoyabileceği aşikârdı. İspat hakkı bir basın özgürlüğü konusu değildi, namuslu ve yetenekli bir devlet idaresi kurma konusuydu.”⁶⁸⁴ İspat hakkı basın tarafından da destek görmüştü. Örneğin DP’ye desteği yavaş yavaş azalan Ahmet Emin Yalman, “Atlatılan Gaile” başlıklı yazısında ispat hakkının demokratik idarelerde olduğunu yazmıştır.⁶⁸⁵

Gazeteci milletvekilleri Hüseyin Cahit Yalçın, Ebuzziya Tevfik ve Cihat Baban kanun tasarısı tartışmalarının ardından yapılan oylamaya katılmamışlardır. Ne var ki Baban, aynı gün İngiltere ve Fransa hükümetlerinden alınan krediler ve askeri borçlarla ilgili bir tasarının oylamasına katılmıştır.⁶⁸⁶ Bu, Baban’ın partiyle aynı görüşte olmadığı konularda açıktan muhalif olmadığını, çekimser kaldığını göstermektedir. “İspatçı” olduğu ve bunu çeşitli mecralarda dile getirdiği için Baban’ın Menderes’le arası bozulmaya başlamıştır. Menderes’le karşılaşmamaya çalışan ve DP’den istifa etmeyi düşünen Baban, yaşadığı çelişkiyi şöyle

⁶⁸¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 182-183.

⁶⁸² Baban, *Politika Galerisi*, s. 183. Bu iddialar karşısında Meclis’te Sarol için soruşturma açılmış, Sarol komisyon tarafından sorgulanmıştır. 13 Mart 1956’da başlayan sürecin sonunda 18 Haziran’da Sarol’un Yüksek Mahkeme’ye sevk edilmeyeceği kararı alınmıştır. Sarol, c. 2, s. 112-138.

⁶⁸³ Baban’ın yazdıklarına karşı Sarol’un savunması için bkz. Sarol, c. 2, s. 114-118.

⁶⁸⁴ Dağcı, s. 23.

⁶⁸⁵ Ahmet Emin Yalman, “Atlatılan Gaile,” *Vatan*, 16 Ekim 1955, s. 4.

⁶⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, 9 Mart 1954, Dönem: 9, Cilt: 29, s. 571-574.

anlatır: “Bu partinin içindeki hava teneffüs edilemez hale gelmişti. Yalnız bir başka zorluk da beni ciddi olarak düşündürüyordu: Bir iktidar partisini bütün kalabalığıyla karşıma almak. Bu partinin içinde idealime kavuştuğumu zannettiğim tatlı günler yaşamıştım.”⁶⁸⁷

Bu dönemden itibaren basın, çeşitli baskı ve engellerle karşılaşmıştır. Bunlardan en bilinenleri Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticilerinden Sadık Aldoğan’ın *Millet* gazetesindeki bir yazısından dolayı yazışleri müdürüyle cezaevine konulması ve Metin Toker’in *Akis* dergisinde Mükerrer Sarol’a hakaret ettiği gerekçesiyle 9 ay 10 gün hapse mahkûm edilmesi idi.⁶⁸⁸ Dönemin aktüel dergisi olan ve haftada bir çıkan *Akis* dergisi muhaliflerin sesi olmuştur. Cihat Baban, DP’den ayrıldığı Haziran 1956’da *Akis* dergisinin kapağında yer almıştır.⁶⁸⁹ DP’nin “1946 ruhundan” ayrıldığını gören yazar, önce bocalamış, sonra basının baskı altına alınmak istendiği gerçeğini görmüş, o zamandan itibaren parti içinde kalarak mücadele etme sinyalleri vermiştir. Dergi, Baban’a umut bağlamakta, “onun tasavvurlarını taşıyan birçok hakiki DP’linin bugün Hür Parti saflarında çalıştığını hatırlamak, Baban’ın müstakbel akıbeti hakkında da kolayca fikir verebilir” diye yazmıştır.

Bu dönemde, uzun bir aradan sonra, II. Dünya Savaşı döneminde olduğu gibi gazete kapatmaları da görülmüştür. İnönü’nün demecini yayınlayan *Ulus*, *Hürriyet*, *Tercüman* ve *Hergün* ile DP grubunda huzursuzluğun artmasıyla ilgili haber yapan *Dünya* gazetesi ve Ahmet Emin Yalman’ın “Bu böyle gidemez” başlıklı makalesinden dolayı *Vatan* da on beş gün kapatılmıştır.⁶⁹⁰ Bunun yanında Meclis’ten geçirilen bir yasayla *Ulus* gazetesi, CHP malları arasında görülerek matbaasına el konulmuş ve gazete kapanmıştır. Bunun üzerine Nihat Erim, *Yeni Ulus* adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştır.⁶⁹¹ Cüneyt Arcayürek’in belirttiğine göre 1954-1958 yılları arasında 1161 gazeteci hakkında kovuşturma açılmış, 238’i hapis cezası almıştır. Hakkında en çok dava açılan gazete, 54 dava ile *Ulus* olmuştur.⁶⁹²

Bu koşullarda Baban’ın DP’de kalması mümkün olmamakla birlikte, ilk aşamada partisini karşısına almaktan çekinir ve Menderes’i ikna ederek basına karşı tutumunu değiştirebileceğini umar. Baban, gazeteci olması ve başından beri partinin içinde olması itibarıyla Menderes’in kaybetmek istemediği bir milletvekilidir. Zira bunu çeşitli vesilelerle göstermiştir. Örneğin, ispat hakkı tartışmaları sonrasında Menderes, Baban’ı Şubat 1955’te

⁶⁸⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 186.

⁶⁸⁸ Eroğul, s. 126.

⁶⁸⁹ Bkz. Ek 2.

⁶⁹⁰ Nuran Yıldız, s. 501.

⁶⁹¹ Metin Toker, *DP Yokuş Aşağı, 1954-1957* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 60.

⁶⁹² Arcayürek, 1955-1960, s. 89 ve Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 116. Bu sayıyı, 15 Aralık 1958’de Meclis’te yaptığı bir konuşmada Adalet Bakanı Esat Budakoğlu da doğrulamıştır. Bedia ve Feroz Ahmad, s. 189.

toplanacak olan Bağdat Pakı Konseyi'ne katılması için ikna etmiş, bu yolculukta kendisinin bu işi düzeltceğine söz vermiştir. Anılarında bu yolculuğa ve aralarında geçen diyaloglara geniş yer veren Baban, Menderes'in istifa etmesi gerektiğini düşünmektedir ve bunu Menderes'e söylemiştir. Mükerrrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes* kitabında Baban'ın bu teklifine değinir ve bunu sitemle karşıladığını söyler. Ona göre, Menderes şöyle demiştir:

Bu çocuğa ne yaptımsa yaranamadım. O da artık beni sıkmaya başladı. Ona göre 'Benden büyük devlet adamı olmazmış, partinin en değerli ve kıymetli politika adamları bir hiç yüzünden partiden uzaklaşmamalıymış. İspat hakkını tanırsam, küsenler derhal yuvaya dönerlermiş.' Kimi getirecekler yani? Bir lider, bir başvekil kolay mı yetişir? Churchill, Adenauer, Roosevelt'in yerini doldurmak kolay mı oldu?

Menderes, Baban'ın da katıldığı Bağdat yolculuğundan sonra Adana, İstanbul ve İzmir'de parti örgütündeki çeşitli temaslarda bulunmuş, Baban'a söyledikleriyle tamamen zıt şeyler söylemiştir. Menderes'e göre, "bir takım cahil ve insafsız muhterisler" "İsmail hakkı" ile partiyi bölmeye çalışmaktadır ve bunların partideki uzantıları hala mevcuttur.⁶⁹³ Bu konuşmadan sonra Baban, Menderes'ten tamamen uzaklaşmıştır.

Bu dönemden itibaren Baban, DP'den ayrılmayı düşünse de bunu hemen yapmaz. Menderes'le bu diyalogundan birkaç ay sonra 26 Mayıs 1955'te *Tercüman* gazetesini çıkarmaya başlayan Baban, gazetede başyazıları yazmaktadır.⁶⁹⁴ Altan Öymen'in aktardığına göre Baban, çok sesli bir gazete çıkarmayı hedefliyor, yazar kadrosunu geniş tutmaya çalışıyordu. Buna göre Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan Haldun Taner'e kadar çeşitli aydınlar gazetede yazmaktaydı.⁶⁹⁵ Gazete başlığının altında "Her sabah dünya yeniden kurulur, her sabah taze bir başlangıçtır" cümlesi yer alıyordu. Baban, bunu New York Times'ı ziyaret ettiğinde görmüş ve Tercüman'ın özdeyişi haline getirmişti.⁶⁹⁶

Baban'ın bu dönemdeki yazılarında DP'yi eleştiren yazılar görmek mümkün olmasa da, gazetede DP haberlerinin kısa tutulduğu, bunun yerine CHP ve DP'den ayrılan gruplarla ilgili haberlere ve ileri gelen muhaliflerin demeçlerine yer verildiği görülmektedir. Bu bakımdan *Tercüman*, yayınlandığı ilk yıllarda, Baban'ın daha önce çıkardığı *Tasvir* veya *Son Saat* gibi DP'yi destekleyen gazetelerden değildir. İktidar partisinden milletvekili olan Baban'ın gazetecilik hayatının kesintiye uğraması, mesleğini siyasi çıkarlar için kullanmadığını göstermektedir. Oysa Bahadır Dülger gibi DP'nin yayın organı *Zafer*

⁶⁹³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 197.

⁶⁹⁴ Nuri Demirağ'ın matbaasında basılan gazetenin ortakları Semih Tanca, Cemal Hünel ve İzzet Zeki Baraz'dır. Baban, *Politika Galerisi*, s. 200-201 ve Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar* (İstanbul: Doğan Yayınevi, 2018), s. 529.

⁶⁹⁵ Öymen, s. 529.

⁶⁹⁶ Öymen, s. 529.

gazetesinde yazabilir veya Mükerrerem Sarol gibi devlet kurumlarını gazetesine abone edebilirdi. Bu, Baban'ın demokrasi ve özgürlük arayışında samimi olduğunu düşündürmektedir.

Baban'ın *Politika Galerisi* kitabının önsözünde editör, Baban'ın DP'den beklentisini ve hayal kırıklığını şöyle ifade eder:

Genç yazar, birkaç yıl umutların gerçekleşmesini bekledi. Fakat bu beklenenlerin hiçbirisi ufukta gözüküyordu. Tersine, DP iktidarı ekonomik bunalımlara doğru sürüklendikçe, parti safları içinde eski düşünceler erimeye başlamıştı. 1950'de bizzat kendisinin de büyük emekler harcayarak çıkarılan Basın Kanunu, idarecilere ağır gelmeye başlamıştı. 1946-1950 arası halka kaldırılacağı vaad edilmiş olan anti demokratik kanunlar rafa konmuştu.⁶⁹⁷

1954 seçimlerinde de DP'den aday olan ve yeniden İzmir milletvekili olan Baban'ın partiden ayrılması 1956'yı bulur. Anılarında 1954'teki zaferden endişe duyduğunu söyleyen Baban, seçim bölgesinde partideki arkadaşlarına DP'nin önünde artık durulamayacağını belirtmiş, partinin kontrol edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Çöküşe doğru gidildiğini düşünen Baban, partinin kuruluşunda çok emek verdiğini ve başından beri demokrasinin yerleşmesi için çalıştığını söylerken 1954'ten itibaren DP içindeki misyonunun değiştiğini söyler, şöyle der: “Ben de o gün kendi kendime karar vermiştim, bu çöküşü elimden geldiği kadar durdurmak için çaba sarf etmeliyim.”⁶⁹⁸

III. Baban ve “On dokuzlar:”

Baban, ispat hakkı tasarısından sonra arka planda DP'deki muhalif grup olan “on dokuzlar”ı desteklemekte ama Menderes'e açıkça muhalefet etmemektedir. Bu dönemde *Tercüman*'daki yazıları da bunu göstermektedir. Gazete, parti içindeki muhaliflerle ilgili haberleri manşetten verirken Baban, bu çalkantılı dönemde daha seyrek yazmış ve iç politika üzerine yazmamıştır.⁶⁹⁹ DP'deki muhalif grup hakkında yazdığı ilk yazıda ılımlı bir dil kullanan Baban, ispat hakkını savunmaktadır. Baban şöyle der:

Öyle zannediyoruz ki prensip bakımından ispat hakkının aleyhinde olmaya imkân yoktur. Başta hükümet olmak üzere herkes kötülüklerin fenalıkların açığa vurulmasını ister. Çünkü hükümet de bilir ki, kötülüklerin, nüfuz suiistimallerinin ilk olarak yıpratacağı şey, bizzat hükümetin kendisidir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 8.

⁶⁹⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 178.

⁶⁹⁹ Yazar, İran ve Pakistan üzerine yazmakta, Bağdat Paktı'nı değerlendirmektedir. Cihat Baban, “Mesud bir hadise,” *Tercüman*, 14 Ekim 1955, s. 1-7; “Büyük bir Türk dostu,” *Tercüman*, 15 Ekim 1955, s. 1-7.

⁷⁰⁰ Cihat Baban, “İspat hakkı nedir?,” *Tercüman*, 6 Kasım 1955, s. 1-7.

İspat hakkını savunan gazetecilerin şeffaflık istediğini, bunun karşısında olan siyasilerin ise gazetecilerin haberleri ispatlamak için yalan kaynaklara başvurmasından korktuğunu belirten Baban'a göre, bu tasarı demokratik yolda atılması gereken bir adımdır. Yazar, yazısını şöyle tamamlar: "Mutabık olduğumuz bir davayı suiistimal edilmeyecek tarzda kanunlaştırır ve tedvin edersek, İsa'yı da Musa'yı da memnun ederek üzüntülere bir son verebiliriz."⁷⁰¹

Baban, bunları yazarken *Tercüman*'da on dokuz milletvekilinin yeni parti kuracağı haberleri manşetten duyurulmakta, hemen hemen her gün parti girişimiyle ilgili haberler yer almaktadır. Haberlerde partinin ismi için Hürriyet, Hür Demokratlar ve Cumhuriyetçi Demokratlar seçeneklerinin gündeme geldiği belirtilirken parti lideri olarak Ekrem Hayri Üstündağ'ın ismi öne çıkmaktadır.⁷⁰² Baban, partinin kurulacağının açıklandığı günlerde parti hakkında ilk yazısını yazar. Çeşitli sorunlardan dolayı DP ile ilişkisini kesmiş olan arkadaşlarının doğru yolda olduğunu yazan yazara göre, "irtica ve komünizm tehditleri" karşısında birlik olduktan sonra yeni fikirler memnuniyetle karşılanacaktır. Durumu objektif bir gözle değerlendirdiğini söyleyen Baban, yeni partinin çift meclis, yüksek mahkeme ve nisbi temsil gibi önerilerinin siyasette yeni tartışmalar yaratacağını söyledikten sonra CHP'den umudunu kestiğini şöyle ifade eder: "Herhalde kalabalık bir seçmen kitlesine malik olduğu halde, milli fonksiyonunu yerine getiremeyen CHP'yi gölgede ve kulislerde bırakacak yeni bir politika temsilini seyretmek üzere olduğumuz muhakkaktır."⁷⁰³ 1955'te bunları yazan Baban, 1959'da CHP'ye girecek, 1961 ve 1965'te CHP'den milletvekili olacaktır. 1960ların CHP'si artık tek parti dönemindeki CHP değildir ve Baban da Hürriyet Partisi ilkelerinin CHP tarafından benimsendiğini gördükten sonra CHP'ye girmiştir.

Baban, bu dönemde partideki muhaliflerin yanında olmaya çalışmış, *Tercüman*'daki makalelerinde partiye açıktan muhalefet etmeden çok hükümet üzerinde durmuştur.⁷⁰⁴ Baban'a göre, "suiistimal isnadları, ispat ve ıskat kanunu tasarıları ve ekonomik sorunlar" hükümeti yıpratmıştır ve artık bu meselelerde "partizanlık hissiyatı" yer almamalıdır.⁷⁰⁵ Kişisel ilişkileri kopma noktasına gelse de, Menderes'e açıktan karşı çıkmayan Baban'a göre, partideki "gayri memnunlar kabileleriyle" Menderes'in arasını açmaya çalışanlar vardır. Bunun karşısında samimi partililer Menderes'ten uzaklaşmış, bunun sonucunda Menderes de tek

⁷⁰¹ Cihat Baban, "İspat hakkı nedir?," *Tercüman*, 6 Kasım 1955, s. 1-7.

⁷⁰² "19lar siyasi bir parti kurmakta ittifak etti," *Tercüman*, 9 Kasım 1955, s. 1; "Yeni siyasi partinin tüzük ve programının esasları," *Tercüman*, 11 Kasım 1955, s. 1.

⁷⁰³ Cihat Baban, "Yeni bir siyasi partiye doğru," *Tercüman*, 18 Kasım 1955, s. 1-7.

⁷⁰⁴ Cihat Baban, "Hükümet buhranını bir an evvel gidermek milli bir vazifedir," *Tercüman*, 2 Aralık 1955, s. 1-7; "Yeni kabine etrafında bazı düşünceler," *Tercüman*, 5 Aralık 1955, s. 1-7.

⁷⁰⁵ Cihat Baban, "DP Grubundaki şiddetli aksülamel," *Tercüman*, 1 Aralık 1955, s. 1-7.

başına kalmıştır. Baban'ın yazdıklarında doğruluk payı vardır. Zira 1956'da Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerden sonra demokrasi arayışında olanlar, partiden ayrılmış, kişisel çıkarlar içinde olanlar partideki yerlerini sağlamlaştırmıştır. Baban, anılarında Bayar'ı da bu durumdan sorumlu tutar. Ona göre, Bayar şikâyetlere kulağını tıkamış ve Menderes'i gözü kapalı desteklemiştir.⁷⁰⁶ Yine de Baban'ın 1955 sonundaki krizden itibaren Menderes'in düzeleceğine dair olan inancı sürmektedir ama yaklaşık on ay sonra partiden ayrılacaktır.

B. Yeni bir partiye doğru: Baban ve Hürriyet Partisi (HP)

DP'den ihraç edilen ve ayrılan on dokuz kişi, 19 Kasım 1955'te bir basın toplantısı yaparak Hürriyet Partisi adında bir parti kuracaklarını açıklamışlardır.⁷⁰⁷ Bu on dokuz kişi içerisinde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Fethi Çelikbaş ve Ekrem Alican isimleri öne çıkmaktadır. Baban, bu girişimin ilk safhalarında yer almasa da gazeteci arkadaşı ve 1945-1950 arasında *Tasvir* gazetesindeki ortağı Ziyad Ebuzziya bu grubun içinde yer almıştır. DP'nin demokratik rejimin gelişmesini sağlayacak “asgari bir zihniyete” sahip olmadığını ve partinin programına ve tüzüğüne aykırı hareket ettiğini belirten kurucular, kendi partilerinin “prensipsiz ve davasız bir toplama partisi olmadığını” belirtmişlerdir. Onlara göre “Memleketin çekmekte olduğu ızdırapların ana kaynağı siyasi rejimin sağlam temeller üzerine oturmamış olmasıdır.”⁷⁰⁸ Parti, 20 Aralık 1955'te resmen kurulmuştur.⁷⁰⁹

Baban, HP kurulduğu zaman henüz DP milletvekiliydi. HP'nin kuruluşunu olumlu karşılayan Baban, partiyi kuranlardan övgüyle söz etmiş, siyasi ahlaka sahip bu isimlerin demokrasi yolunda vaatlerini tutarlarsa başarılı olma ihtimallerinin olduğunu söylemiştir. Yazar, *Tercüman*'daki makalesinde şöyle demektedir:

Arzumuz, Anglo-Sakson demokrasisindeki istikrara kavuşmak ve insana kıymet veren insanı yetiştiren ve yurttan insan sermayesinin gelişmesini temin eden bir demokrasiye ulaşmaktır. Mevcut kıymetleri yerle bir eden, namuslu insanı, siyasi mücadeleden uzaklaştıran, soğutan entrikalı bir demokrasi bizden uzak olmalıdır. HP'yi böyle ümitlerle karşılıyoruz.⁷¹⁰

HP girişimini teşvik eden Baban, yaklaşık altı ay sonra ilk defa 1 Haziran 1956'da *Tercüman*'daki yazısında açık olarak DP ile aynı görüşleri paylaşmadığını yazmıştır. “DP Grubunun kararları ile mutabakat halinde değiliz” başlığı altında partisinin basın özgürlüğünü

⁷⁰⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 74.

⁷⁰⁷ On dokuz kişi şunlardır: Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, Ziyat Ebuzziya, Sabahattin Çıracıoğlu, Kasım Küfrevi, İbrahim Öktem, Raif Aybars, Turan Güneş, Ekrem Alican, Muhlis Bayramoğlu, Enver Güreli, Fethi Çelikbaş, Şeref Kâmil Mengü, Mustafa Ekinci. Eroğul, s. 135.

⁷⁰⁸ *Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı* (Ankara: Örnek Matbaası, 1955), s. 67-68.

⁷⁰⁹ “Hürriyet Partisi kuruldu,” *Tercüman*, 21 Aralık 1955, s. 1.

⁷¹⁰ Cihat Baban, “Hürriyet Partisini karşılarken,” *Tercüman*, 21 Aralık 1955, s. 1-7.

sınırlama kararını paylaşmadığını belirten Baban, bu kararların parti programı ve zihniyetiyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Kurulduğunda DP'nin amacının “ileri bir anlayışla” demokrasiyi geliştirmek olduğunu söyleyen yazara göre DP, bu adımlarla tek parti dönemine geri dönmektedir. Baban şöyle der:

Bu kararlarla mutabakat halinde değiliz. Çünkü senelerce hücum ve eleştirilere uğrayan, uğrunda çetin savaşlar verilen tek parti devrindeki tahditlere Demokrat Parti kendiliğinden avdet etmiş oluyor demektir. Bizce bir partinin kendi prensiplerini inkâr etmektense, iktidarı terk etmesi evladır. Bu görüş partimizin kendi kendini inkâr etmesi, istikrarsızlığa yol açması, huzur ve emniyeti bozması, memlekette yeni sosyal hastalıkların doğmasına imkân vermesi, dürüst vatandaş politikadan uzaklaştırarak memleketi ilerisi meçhul bir mücadele hayatına atması demektir.⁷¹¹

Baban'ın bu yazıyı yazmasına neden olan gelişme, iktidarın basın özgürlüğünü kısıtlamak için yeni tasarılar getirmesiydi. Meclis'te basın özgürlüğü ve demokrasi ilişkisi tartışmalara konu olmuş, CHP ve DP milletvekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalarda söz alan İnönü, DP'nin ekonomik sorunların üzerini örtmek için basını susturmayı çare olarak gördüğünü söylemiş, “İktidar, kendini küçük düşürecek ve müphem ve suizanni davet edebilecek bahanesiyle hakikatte tenkit yazarlarını mahvetmeye çalışıyor” demiştir.⁷¹² Sözleri, “Bu memleketi ızdırap içinde bırakan sensin!” sesleriyle ve CHP ve DP milletvekillerinin birbirlerine çanta fırlatmasıyla devam eden konuşmasının sonunda İnönü, “150 senelik ıslahat arzularının ve 1877, 1908, 1920, 1945 senelerinden beri iç bünyemizde beliren aydınlık hamlelerinin 1956 senesinde yeni bir güneş tutulmasına uğraması çok kısa sürecektir. İdealistlerin ruhlarındaki ışık elbette bu yeni karanlığı da yırtacaktır. Karanlıktan medet umanlar elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır” demiştir.⁷¹³ İnönü, ayrıca ispat hakkıyla ve Adalet Bakanı'nın hâkimleri emekliye ayırma yetkisi olup olmamasıyla ilgili Avrupa'dan örnekler istemiştir. İnönü'nün bu konuşması siyasi tarihimizde bilinen önemli konuşmalardan biridir. Mükerrerem Sarol, anılarında İnönü'nün dilinin zehirli, kışkırtıcı ve acımasız olduğunu söyler ve DP'den ancak Menderes'in bununla mücadele edebildiğini belirtir.⁷¹⁴

İnönü'den sonra Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına söz alan ve hukuki açıklamalarla uzun bir konuşma yapan Turan Güneş, İngiltere, Fransa, İsviçre, Almanya ve Belçika Ceza

⁷¹¹ Cihat Baban, “DP Grubunun kararları ile mutabakat halinde değiliz,” *Tercüman*, 1 Haziran 1956, s. 1-7.

⁷¹² *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 100.

⁷¹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 102. DP Milletvekili Muhlis Erder'le CHP Milletvekili Boran arasında çıkan sürtüşme sonunda Boran, karşısındaki milletvekiline çanta atmış, bu çantanın içinden HP'li Mustafa Ekinci'nin tabancası çıkması üzerine oturuma ara verilmiştir. Sarol, c. 2, s. 126.

⁷¹⁴ Sarol, c. 2, s. 126.

Kanunları'nı kısaca değerlendirmiş ve bu ülkelerde kamu hizmeti gördüğü kabul edilen gazetecilerin ispat hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵ Milletvekili, iktidarın kâğıt ve ilânlarla muhalif basın üzerindeki baskısından ve 19. yüzyılda Fransa'daki basın özgürlüğü tartışmalarından bahsederek hükümetin fikir hürriyeti hakkında bilgi sahibi olmadığını söylemiştir.⁷¹⁶ Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adına söz alan Osman Bölükbaşı da renkli konuşmasında “mutlakıyet devrinde bile böyle bir kanunun çıkarılmadığını” belirtmiş, toplantı yasağı hakkında “Elli bin, yüz bin kişinin önünde yapılan toplantıda işlenen suçun zararı bir gazetede çıkan yazının zararı kadardır, deniyor. Muhalefet toplantılarının üç yüz kişilik olduklarını iddia eden iktidar ve hükümet bu yüz bini nereden buldu?” demiş, muhalefet partisi sıralarından büyük alkış almıştır.⁷¹⁷ Bölükbaşı, ayrıca DP'nin yayın organı *Zafer* gazetesinde çıkan muhalefet partisi liderleri için “başzebani” gibi sözler eden gazetecilere karşı Adalet Bakanı'nın herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığını sorarak Menderes'in de bizzat bu sözleri kullandığını belirtmiş, bunun, çıkarmak istedikleri kanunla çelişkili olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁸ Bölükbaşı, “Matbuat hürriyeti suiistimal edilebilir, bundan mahzurlar doğabilir, fakat ben hürriyetin suiistimalinden doğan mahzurları, hürriyetsizlikten doğan mahzurlara daima tercih ederim. Bir memleketin namuslu ve fakat matbuatın hücumlarıyla yıpranmış insanlar tarafından idare edilmesini, namussuz fakat baskı yüzünden namuslu olarak tanıtılan insanlar tarafından idaresine de yine tercih ederim” diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁷¹⁹

DP adına söz alan Hilmi Dura, Nusret Kirişçioğlu ve Hamdi Ragıp Atademir ise DP döneminde basın özgürlüğünün arttığından bahsetmiş, CHP iktidarıyla bazı karşılaştırmalar yapmışlardır. Örneğin Kirişçioğlu, CHP iktidarı döneminde de özgürlüğün kısıtlanması gerektiğini savunanlar olduğunu söyleyerek Nihat Erim'in bir yazısından örnek vermiştir. Erim'in “Hürriyet herşeyi söylemek ve yapmak değildir. Devletin ve cemiyetin haklarını hesaba katmak gerekir” diye yazdığını belirten DP milletvekiline göre, “DP iktidarı muhalefetteyken nasıl düşünüyorsa, nasıl bir ruh içindeyse, bugün de aynı ruh içindedir ve aynı şeyleri düşünmektedir” demiştir.⁷²⁰ Hamdi Ragıp Atademir de uzun bir konuşma yapmış, demokrasinin yerleşmesi için basının belli kurallara tâbi olması gerektiğini söylemiştir.

⁷¹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 104.

⁷¹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 111.

⁷¹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 116.

⁷¹⁸ Bölükbaşı şöyle demektedir: “Kimisine millî münafık, kimisine profesyonel cani; beğenmedi mi bir partiye çete demiştir. En az kendisi kadar namuskâr ve vatanperver olanlara vatani bir pula satacak insanlar demiştir.” *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 116.

⁷¹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 117.

⁷²⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 121.

Avrupa gazetecileriyle karşılaştırıldığında Türk gazetecilerinin eğitimsiz olduğunu ve yaptıkları haberlerin doğruluğu hakkında kuşku duyduğunu belirten Atademir, şöyle demiştir: “Havadis almakta, havadisi anlamakta, havadisi anlatmakta gazeteci serbesttir ve hürriyet de buradadır. Fakat hürriyeti tahdid eden bir mukaddes unsur karşısındadır, o da vakanın kendisidir. Vakayı değiştirmeye, tahrif etmeye, onu olduğundan başka göstermeye kimsenin hakkı yoktur.”⁷²¹ Sonunda kabul edilen tasarıyla yoruma elverişli haberler kısıtlanarak örtülü sansür gelmiş, cevap ve düzeltme yazıları hakkında koşullar sertleşmiş ve gazeteci sanıkların mahkûmiyetleri kesinleşmeden tutuklanmalarını engelleyen Türk Ceza Kanunu’nun 39. Maddesi kaldırılmıştır.⁷²² Ayrıca, 1954’te çıkarılan “Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek” suçlara yönelik olan kanun genişletilerek, buna toplantılarda işlenecek suçlar da eklenmiştir. Bu yasa, “devletin saygınlığına dokunacak ve halkın devlete güvenini sarsacak” yazıları cezalandırmaktaydı.⁷²³ Kısacası, hükümet, kendisine yapılan eleştirileri devlete ve rejime tehditle eş tutmaktadır.

Henüz DP’den istifa etmeyen Baban, tasarıya red oyu vermiştir. Onun bu davranışı basın çevrelerinde ses getirmiştir.⁷²⁴ Yazar, tasarı kabul edildikten sonra *Tercüman*’da “Yazık oldu” başlıklı bir makale yazarak “yüz elli senelik hürriyet mücadelesinin” 1950 seçimlerinden sonra yeni bir safhaya girdiğini düşündüğünü belirtmiş, ama yeniden “sıkıntılı bir duruma” girildiğini yazmıştır. Baban, bu kanun tasarısını savunan Menderes hakkında yazılan yanlış ve hakaret içeren yazıların varlığını kabul etmiş, ama dünyada hiçbir siyasetçinin bundan kaçınmadığını ve hızla yükselen Menderes’in de “sinirlerine mağlup olmaması gerektiğini” yazmıştır.⁷²⁵ İktidar ve muhalefetin basın yoluyla birbirine sert davranması, siyasal mücadelenin bir “gladyatörler” mücadelesi haline gelmesi ilgi çekmektedir. Nelerin söylendiği değil, nasıl söylendiği merak konusudur. Taraflar, birbirlerinin görüşlerini anlayıp karşılıklı tavizlerle bir noktada uzlaşmak gibi bir hedef gütmemektedirler. Amaç, savunulan görüşe daha fazla taraftar kazandırabilmek, safları sıklaştırabilmektir.⁷²⁶ Şunu da belirtmek gerekir ki, bu yıllarda ispat hakkını savunan Baban, 1970 ve 1980’lerde basının özgürlüğünü kötüye kullandığını iddia ederek basın özgürlüğünün kısıtlanmasını savunmuştur.

⁷²¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Haziran 1956, Dönem: 10, Cilt: 12, s. 137.

⁷²² “Ağır hükümler ihtiva eden Basın Kanunu kabul ediliyor,” *Tercüman*, 7 Haziran 1956, s. 1; “Basın Kanunu’na 322 iştirakten 274 lehde, 48 aleyhte oy verildi,” *Tercüman*, 8 Haziran 1956, s. 1.

⁷²³ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 252 ve Topuz, *100 Soruda*, s. 112-113.

⁷²⁴ Sarol, anılarında Baban’ın bu davranışının bazı çevreler tarafından büyük kahramanlık sayıldığını yazar. Sarol, c. 2, s. 127.

⁷²⁵ Cihat Baban, “Yazık oldu,” *Tercüman*, 8 Haziran 1956, s. 1-7.

⁷²⁶ Tanel Demirel, s. 166.

Baban'ın bu dönemde *Tercüman*'daki yazıları seyrekleşmiş, gazetenin çizgisi de DP'ye muhalefete kaymıştır. DP'den çok muhalefet partileriyle ilgili haberler ön plana çıkmıştır. Örneğin Kasım Gülek'in bir yıl önce yaptığı bir konuşmasından dolayı hapis cezası alması manşetten verilmiş, Osman Bölükbaşı'nın Akhisar'da omuzlarda taşındığına yer verilmiştir.⁷²⁷ Hürriyet Partisi hakkındaki haberler ve bu partinin CHP ve CMP ile iş birliği girişimleri de gazetede geniş olarak yer almaktadır.⁷²⁸

Baban, 31 Ekim 1956'da partisinden istifa etmiştir. Yazar, D.P. esaslarının, Hür. Partisi programında yer aldığını belirterek bu yüzden parti değiştirdiğini ifade ederek son çıkarılan matbuat ve toplantı kanunlarının DP'nin programındaki prensiplere aykırı olduğunu belirtmiştir.⁷²⁹ Aslında DP'nin iyi düşünülmüş, üzerinde çalışılmış ayrıntılı bir programı ve stratejisi olmamıştır. Belli sınırları aşmamak kaydıyla, olayların gelişimi ve konjonktüre göre el yordamıyla kararlar alınmış, bu kararlardan aynı rahatlıkla geri dönülebilmektedir.⁷³⁰ Örneğin 1950 seçimleri öncesinde seçimlere birkaç gün kala beyanname yayınlanmış, orada da genelgeçer ifadeler yer verilmişti.⁷³¹

Anılarında DP'den istifa etmenin yollarını düşündüğünü yazan Baban, “parti içindeki havanın teneffüs edilemez hale geldiğini” söyler.⁷³² Baban, istifa gerekçesini şöyle açıklar: “Meclise, basın hürriyetini tehdit eden kanunla toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu geldi. Basın hürriyeti ve genel olarak bütün özgürlükler adına Demokrat Parti saflarında uzun mücadeleler vermiş olan ben, bu kanun çıktığı takdirde bu partide kalamazdım. Mücadelemini yaptım ve nihayet 1956 senesinin 31 Ekim günü Demokrat Parti'den istifa ettim.”⁷³³

Yazar, Bayar'a ve Menderes'e uzun mektuplar yazmış ve istifa gerekçelerini anlatmıştır. Anılarında yer verdiği mektuplarda Baban, 1945-1950 arasındaki DP'nin demokrasi ve özgürlük arayışının 1951'den itibaren sona erdiğini ve parti yönetiminin yanlış ellerde olduğunu söyler. Ona göre, “Demokrat iktidar arada bir kaptan değiştirmiş olsaydı 1951 başlarında kendini gösteren inhıraf, seçim kanunu tadilatı ile ispat kararı, usul dairesinde

⁷²⁷ “Bölükbaşı Akhisar'da dün omuzlarda taşındı,” *Tercüman*, 14 Haziran 1956, s. 1; “Gülek bir yıl hapse mahkum oldu,” *Tercüman*, 15 Haziran 1956, s. 1; “Bölükbaşı Çanakkale'de beş bin kişiye hitap etti,” *Tercüman*, 20 Haziran 1956, s. 1. Türk siyasi hayatında renkli kişiliğiyle bilinen Bölükbaşı hakkında kullanılan dil de renklidir. *Tercüman*'da şöyle denmektedir: “CMP lideri üç saat otuz sekiz dakika konuştu, on yedi espri yaptı, bir desti su içti, yedi bobin doldurdu.”

⁷²⁸ “Muhalefet partileri dün fiilen iş birliğine başladılar,” *Tercüman*, 4 Temmuz 1956, s. 1; “Muhalefet partileri tekrar toplandılar,” *Tercüman*, 7 Temmuz 1956, s. 1.

⁷²⁹ “Cihat Baban'ın basın toplantısı,” Taha Toros Arşivi, Dosya no. 6.

⁷³⁰ Tanel Demirel, s. 110.

⁷³¹ Tanel Demirel, s. 130.

⁷³² Baban, *Politika Galerisi*, s. 186.

⁷³³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 75; “Cihat Baban DP'den istifa etti,” *Tercüman*, 4 Kasım 1956, s. 1-2.

kanun teklif edenlerin partiden ihracı, memleket mevzuatı hilafına, genel kuruldan adam ıskatı ve nihayet Matbuat Kanunu, Toplantı ve Yürüyüşler Kanunu ile bizi, 1950'den bu kadar uzaklara sürüklemeydi.”⁷³⁴

Menderes'in ve Bayar'ın İnönü karşıtlığı üzerinden siyaset yaptıklarını savunan Baban, Menderes'in iktidara geldikten sonra 1946 ruhundan uzaklaştığını söyler ve şu değerlendirmeyi yapar:

Menderes'in siyasi hayatı, 1950'den sonra rota değiştirdi. Demokrat Partinin kuruluşu ile 1950 seçimleri arası, Menderes'te bu ülkede demokrasiyi kurma ve işletme eğilimi hâkimdi. Başvekil olduktan sonra nedense bu işin tamamlanmış olduğuna kendini inandırıyor ve kendisini devirip yerine oturduğu İnönü'nün karşısına dikilerek, içine düşmemesi gereken bir kompleksle, demokratik çekişme savaşının ipini azar azar geriyordu, böylece kısa bir süre sonra, bu mücadele bilhassa Bayar'ın teşvikiyle İnönü-Menderes mücadelesi haline geldi.⁷³⁵

Baban, neden daha önce partiden ayrılmadığıyla ilgili de açıklama yapar. Buna göre o, partinin düzeleceğini düşünmüş ve ani karar vermek istememiştir.⁷³⁶ Görünüşe göre Baban, Haziran'dan itibaren partiye yollarının ayrıldığını kabul etmiştir. Nitekim Ekim'e kadar *Tercüman*'daki yazıları azalmış, dış politika ve Kıbrıs meseleleri üzerinde durmuştur.⁷³⁷ Baban, Kıbrıs hakkında Aralık 1956'da Meclis'te söz aldığı anda artık Hürriyet Partisi milletvekilidir.

Milletvekilliği boyunca Meclis'te çok fazla söz almayan Baban'ın Meclis'teki bu konuşması önemlidir. Baban, burada Menderes'le açıktan diyaloga girerek ilk defa muhalifliğini göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı'nı vekâleten yürüten Ethem Menderes'e ve Başbakan Menderes'e hükümetin Kıbrıs politikasını soran HP milletvekili, açıklamalardan sonra söz almıştır.⁷³⁸ Kürsüye Hürriyet Partisi sıralarından gelen alkışlarla çıkan Baban, hükümetin seçimlere girmek üzere olan İngiltere'nin Kıbrıs için self-determinasyon ilkesine yaklaştığını fark etmediğini söylemiş ve bunun Türkiye'nin 1955'teki Londra Konferansı'ndaki tutumuna karşıt olduğunu belirtmiştir. İngiliz İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin politikalarına değinen ve bu konunun ülkenin iç siyasetiyle bağlantılı olduğunu

⁷³⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 77.

⁷³⁵ Baban, *Politika Galerisi*, s. 233.

⁷³⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 217. Baban gibi partinin “içerden” değişebileceğini düşünen DP'liler de vardır. Nazlı Tıbar bunlardan biridir. “İspatçıların” yanında yer alan Tıbar, partideki ılımları temsil etmektedir. Toker, *Demokrasiden Darbeye, 1957-1960*, s. 41.

⁷³⁷ Cihat Baban, “Polonya'daki isyan,” *Tercüman*, 4 Temmuz 1956, s. 1-7; “Konuşma sırası artık bizdedir,” *Tercüman*, 6 Temmuz 1956, s. 1-7; “Milli menfaatlerini demagojiye feda eden Yunan basını,” *Tercüman*, 17 Temmuz 1956, s. 1-7; “Zamanımızın en tehlikeli buhranı: Süveyş meselesi,” *Tercüman*, 29 Temmuz 1956, s. 1-7.

⁷³⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 28 Aralık 1956, Dönem: 10, Cilt: 15, s. 323-355.

savunan Baban, DP iktidarının 1955'ten itibaren tutarlı bir politika izlemediğini söylemiştir. Ona göre, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Londra Konferansı'nın Türkiye lehinde sonuçlandığını söylerken 6-7 Eylül olaylarından sonra ilân edilen sıkıyönetim Kıbrıs konusunu yasakladığı için, Türk basını kendi davasını savunmaktan aciz kalmıştır. Daha sonra hükümet tarafından Batı Trakya ve on iki ada meseleleriyle de karışık olarak sunulan Kıbrıs davası, adanın “ana vatan” olduğu hatırlatılarak çelişkili bir şekilde sunulmuştur ve bu durum, Türkiye'nin tutarlı bir politikası olduğu izlenimi yaratmamaktadır.⁷³⁹ Baban'dan sonra söz alan Menderes, hükümetin Kıbrıs politikasının genel bir tarihini verdikten sonra Baban'ın söylediklerinin eksik olduğunu söylemiş ve çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Oturduğu yerden Menderes'le diyaloga giren Baban, sonunda kürsüde şöyle demiştir:

Arkadaşlar, üst tarafı güzel sözlerdir. Burada Sayın Başbakan beni tağşiş ile itham edebilir, şu olur, bu olur, bütün bunlar gelir geçer. Siz, bravo dersiniz, alkışlarsınız, fakat bunun da bir ötesi vardır, o da tarihtir. Sayın Başvekil tarihin huzuruna çıktığı zaman orada yanında sizleri bulamayacak, bulamadığı zaman sizin yardımınıza muhtaç olmaktan azade kalınca belki bana da çatmayacaktır.⁷⁴⁰

Bu konuşmanın Aralık 1956'da olduğu düşünüldüğünde Baban'ın neden daha önce bu konu hakkında söz almadığı ve hükümete karşı çıkmadığı önemli bir sorudur. Anılarında Baban, Kıbrıs meselesi ortaya çıktığında Menderes'in itibarının zirvesinde olduğunu söyler ve kendisinin de Dışişleri Komisyonu Başkanı olarak Yunan siyasilerle yaptığı temaslari Menderes'e aktardığını, ama onun bunları ciddiye almadığını belirtir.⁷⁴¹

Bu noktada, Baban'ın eski Dışişleri Bakanı Köprülü hakkında düşüncelerinden bahsetmemek eksiklik olacaktır. Anılarında bir bölümü Köprülü'ye ayıran yazar, ilk olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken hocası olarak tanıdığı Köprülü'nün siyasi hayatından ve mizacından bahseder. 1934'te Namık Kemal için anma düzenlemek isteyen öğrencilerden biri olan Baban, üslubunun her zaman sorunlu olduğunu belirttiği Köprülü'nün “serkeş serseri” dediği öğrencileri Tanzimat Günü düzenleyerek idare ettiklerini anlattığını yazar.⁷⁴² 1890 doğumlu Köprülü'nün siyasi hayatını anlatan Baban, İttihat ve Terakki Partisi'nden mebus olmak isteyen bu genç öğrencinin Talat Paşa tarafından bilime yönlendirildiğini belirtirken Milli Mücadele'yle Meclis'e giren Köprülü'nün harf ve dil devrimleriyle “yıldızının barışmadığını” aktarır.⁷⁴³ Baban'a göre, DP döneminde, Anayasa'nın eski diline döndürülmesi Köprülü'nün ısrarları sonucu olmuştur. 1954'ten sonra

⁷³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 28 Aralık 1956, Dönem: 10, Cilt: 15, s. 347-350.

⁷⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 28 Aralık 1956, Dönem: 10, Cilt: 15, s. 354.

⁷⁴¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 218-220.

⁷⁴² Baban, *Politika Galerisi*, s. 346-347.

⁷⁴³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 343.

Menderes'in kontrol edilemez olduğunu belirten yazar, Köprülü'nün hayal kırıklıklarından bahsederek şöyle der:

Muhalefet günlerinin, cesaret verici kudretli insanı, arkadaşlarına göğsünü siper eden Köprülü, Mecliste kıyamet kopacak fırtınalı günlerde bastonuna dayanarak ve ağzından lavlar dökerek Demokrat Partiye hizmet eden bir eski arkadaş, şimdi Menderes'in taşkınlık ve devlet işindeki laubaliliklerine fren olmak görevini yapmaya mecbur oluyor, bu görevde başarı sağlayamıyordu.⁷⁴⁴

Baban'a göre, Köprülü için en büyük hayal kırıklığı Yassıada yargılamalarında 6-7 Eylül Olayları nedeniyle Dışişleri Bakanı olarak suçlu bulunmasıdır. Yazar, "nefret ettiği insanlarla" aynı sraya sokulmasının, onun 27 Mayıs'a karşı beslediği ümidi yıktığını yazarken, DP tecrübesini şöyle yorumlar: "Demokrat Parti işine ne güzel başlamıştık ne Bayar ne Menderes halkın gösterdiği bu yakınlığa ehil çıkmadılar. Halk Partisiyle, İsmet Paşayla yaptığımız mücadelede alnından bir damla ter dökmeyen insanlar, dalkavukluk yoluyla DP'nin zaferine sahip çıktılar, sonunda da kazan patladı."⁷⁴⁵ Köprülü, yargılamalar sonucu suçsuz bulunmuş, siyasetten çekilmiştir. Kendisi gibi DP'den ayrılmış olanlarla ilişkisini sürdüren Baban, zaman zaman Köprülü'yü de ziyaret etmektedir. Eski siyasetçinin küskün ve kızgın olduğunu belirten yazar, Köprülü'nün 1966'daki ölümüne kadar olan süreci şöyle yorumlar:

İktidardan düşen her insanın başına zaman içinde ve yavaş yavaş gelmesi mukadder olan bu olaylar, Köprülü'nün başına birdenbire çökmüştü. Bu manevi acı ona çok ağır gelmiş olacak ki gerçekten bir gün bu ağırlığın altında mânen yıkıldı, bir gün de bir kazada bacağı kırıldı, sonra da o yaştaki insanın başına gelen geldi. Köprülü bir gün kendince, kendi dilediği gibi huzura kavuşmadan hayata gözlerini yumdu.⁷⁴⁶

Baban'a göre, "İlmin ve araştırmanın yücelttiği bu düşünürü politikanın küçük oyunları ile mizacının sertliği yenmiştir."⁷⁴⁷

Muhalefet partilerin anlaşılamamasının üzerine gelen Seçim Kanunu'nun değişmesi sonucunda partiler 1957 seçimlerine tek başlarına girme kararı almışlardı. HP'ye göre, CHP seçimlere tek başına girmek istediğini belirterek kendisini desteklemeleri şartı koymuş, iş birliğinden ayrılmıştı. CHP ise bu iddiayı reddederken CMP de HP'yi destekleyecek açıklamalarda bulunmuştu.⁷⁴⁸ CHP'nin aldığı tutum, Baban'ın da gündemindedir. Bu dönemde Baban'ın *Tercüman*'da yazılarına rastlamasak da 22 Eylül'de *Tercüman* imzasıyla yayınlanan başyazının onun kaleminden çıktığını düşünmekteyiz. "Feragat ve Fedakârlık"

⁷⁴⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 340.

⁷⁴⁵ Baban, *Politika Galerisi*, s. 351-352.

⁷⁴⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 352-353.

⁷⁴⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 342.

⁷⁴⁸ "İş birliği suya düştü," *Tercüman*, 20 Eylül 1957, s. 1.

başlıklı yazıda muhalefet partilerinin idealizm eksikliğinden bahsediliyor, iş birliği fikrinin sadece “mebus olabilmek” amacıyla gündeme geldiğinden şikâyet ediliyordu. Yazara göre, partiler milletvekili çıkarmamayı göze almayarak çıkarları etrafında göstermelik olarak bir araya gelmişler ve en küçük engelde iş birliğini suya düşürmüşlerdi. Yazar, sözlerini şöyle tamamlar: “Eğer, ilân edildiği gibi dava, muhalefet için mukaddes idiyse neden bir mümessil parti seçilerek diğer iki muhalefet partisi bu sefer mebus çıkarmaktan feragat etmediler? Karşılarında bulunanlardan fedakârlık ve feragat isteyenler, onlardan istediklerinden çok daha fazlasını evvela kendileri yapmak mecburiyetindedirler.”⁷⁴⁹ Bu yazının CHP’ye yönelik yazıldığı açıktır. CHP’nin tek başına seçimlere girme kararının yanında, kesinliği kanıtlanamasa da, bir başka iddiaya göre HP, İnönü’den devlet başkanlığı isteğinde bulunmayacağını güvencesini istemiş ve iş birliği bu yüzden sekteye uğramıştır. Mükerrer Sarol’un dile getirdiği bu iddiaya göre, HP Genel Sekreteri İbrahim Öktem, bu fırsattan istifade edilmediği için CHP’ye tepki göstermiş, Menderes ise bu girişimi “samimiyetten ve inançtan yoksun kişilerin” bir araya gelme çabası olarak yorumlamıştır.⁷⁵⁰

1. HP milletvekili adayı Baban:

HP, Ekim başından itibaren adaylarını ilân etmeye başlamış ve bunu 11 Nisan’dan beri yayınlanmaya başlayan partinin yayın organı *Yeni Gün* gazetesinde duyurmuştur. Gazetenin partinin hizmetine sunulmasında eski DP Milletvekili Nadir Nadi’nin emeği vardır. *Cumhuriyet* gazetesi de tüm engellemelere rağmen HP’nin faaliyetlerine yer ayırmaktadır. Bu iki gazetede, HP’nin mitingleri ve HP kurucularının demeçleri geniş olarak yer almaktadır. Daimi yazar kadrosunun olmadığı *Yeni Gün*’de Cihat Baban “Günün Yazısı” başlığı altında yazmaktadır.

Baban, HP’nin İstanbul ve Mersin’den adaydır.⁷⁵¹ Yazar, gazetede HP’nin savunduklarından çok DP karşıtı yazılar yazmakta ve HP’nin seçim çalışmalarında aktif olarak yer almakta, il kongrelerinde konuşmaktadır. Yazılarında ve mitinglerde eski partisindeki arkadaşlarını hedef alan Baban, onlara seslenir. Örneğin yoklama dışında kaldığı için istifa eden Mehmet Ali Sebük’e anti-demokratik kanunlara oy verdikten sonra seçimlerden hemen önce istifa etmenin hatalarını temizleyemeyeceğini söylerken, Mehmet Atıf Benderlioğlu’nun “gidecek yeri olmadığı için” mecburen DP’de kaldığını ve inanmadığı

⁷⁴⁹ “Feragat ve fedakârlık,” *Tercüman*, 22 Eylül 1957, s. 1.

⁷⁵⁰ Sarol, c. 2, s. 160.

⁷⁵¹ Cihat Baban, “Ağlama duvarından meclis murakabesine değil, manevi ölüme gidilir efendiler,” *Yeni Gün*, 6 Ekim 1957, s. 1; “Hür P. Namzetleri yurtta memnuniyet uyandırdı,” *Yeni Gün*, 9 Ekim 1957, s. 1.

şeyleri savunmak zorunda kaldığını belirtmiştir.⁷⁵² Demokrasinin “fazilet rejimi” olduğunu ve yeni DP adaylarının belirlenmesinde Menderes’e bağlılık kriterinin öne çıktığını belirten Baban’a göre, millet bu listenin manasını anlayacak ve oyunu ona göre verecektir.⁷⁵³ DP’nin kuruluş amacından uzaklaştığını söyleyen yazara göre, “parti kendisini inkâr etmiştir ve partinin mukadder akıbeti yakındır.”⁷⁵⁴ DP’nin içindeki ayrılığın derin olduğunu savunan Baban, siyasette kazanma ve kaybetmenin normal olduğunu söylerken kendi vicdanının rahat olduğunu şöyle ifade eder:

Ben seçimi kaybetsem, yüzde bir milyon kaniyim ki hiçbir vatandaş, matbuat hürriyetini ilga eden kanuna niye rey vermedin, neden Toplantı ve Yürüyüşler Kanunu’nu tasvip etmedin? demeyecektir. Bana hiç kimse şu tasarrufunda gayri nizamilik vardır, sözünü sarf edemeyecektir. Onun için kazansam da rahatım, kaybetsem de.⁷⁵⁵

Baban’ın vurguladığı nokta olan “akılcı” oy kullanma, HP’nin de savunduğu bir stratejidir. Örneğin İstanbul’daki seçim mitinginde Orhan Köprülü, vatandaşlara kuvvetli olan muhalefet partilerine oy vermelerini söylemiş, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da Manisa’da yaptığı seçim konuşmasında “Ben rey istemiyorum, hürriyet istiyorum” demiştir.⁷⁵⁶ *Yeni Gün* gazetesi seçimler yaklaştıkça HP’nin seçim afişinde kullandığı slogan olan “Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, Korkusu Hakikat, Milletten Yiyeceği Tokat” ifadesini sık sık yayınlamıştır.⁷⁵⁷ *Yeni Gün* gazetesinde geniş yer alan mitinglerdeki dövizlerde de “Menderes, artık yeter! Devlet Süleyman’a bile kalmadı,” “Milletin radyosunun sesi yok” ifadeleri görülmektedir.⁷⁵⁸

Cem Eroğul, 1957 seçim kampanyasının hırçınlık bakımından Cumhuriyet tarihinin en sert seçim mücadelesi olduğunu yazarken Metin Toker 27 Mayıs sürecini bu seçimlerle başlatır.⁷⁵⁹ Cihat Baban da bu seçimlerde DP’nin bir Pirüs zaferi kazandığını ama bütün ümitlerini tükettiğini söyler.⁷⁶⁰ Seçim kampanyalarında iktidar ve muhalefet partilerinin üyeleri sert demeçler vermişlerdir. Örneğin CHP milletvekilleri Menderes’ten hesap sorulacağını söylerken, DP’den istifa etmiş olan Fuat Köprülü, bu seçim mücadelesinin tek parti ve tek şef rejimine karşı yapıldığını söylemektedir. Menderes bunlara, “İsmet Paşa’nın iktidar hastalığına tutulduğu” gibi sert karşılıklar verirken, Bayar da “Bize Demirkırat’ı çok

⁷⁵² Cihat Baban, “Ağlama duvarı dibinde bir hasbihal,” *Yeni Gün*, 7 Ekim 1957, s. 1-5.

⁷⁵³ Cihat Baban, “DP Listesinin manası,” *Yeni Gün*, 12 Ekim 1957, s. 1-5 ve Baban, *Politika Galerisi*, s. 198.

⁷⁵⁴ “Hürriyet Partisi Sultanahmet mitingi çok heyecanlı geçti,” *Yeni Gün*, 9 Ekim 1957, s. 1.

⁷⁵⁵ Cihat Baban, “Ağlama duvarı dibinde bir hasbihal,” *Yeni Gün*, 7 Ekim 1957, s. 1-5.

⁷⁵⁶ “Hürriyet Partisi’nin dün yurtta yaptığı mitingler,” *Yeni Gün*, 12 Ekim 1957, s. 1-5.

⁷⁵⁷ *Yeni Gün*, 13 Ekim 1957, s. 1.

⁷⁵⁸ “HP’nin büyük mitingi bugün yapılacak,” *Yeni Gün*, 20 Ekim 1957, s. 1.

⁷⁵⁹ Eroğul, s. 142 ve Toker, *Demokrasiden Darbeye*, 1957-1960, s. 11.

⁷⁶⁰ Baban, *Polika Galerisi*, s. 370.

koşturuyorsunuz diyorlar. Korkmasınlar, bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak, birinci gelecektir” şeklinde konuşmuştur.⁷⁶¹

Baban da Menderes’in sert karşılıklarından payını almıştır. Anılarında, seçim kampanyası sırasında Menderes’le Park Otel’de karşılaştıklarını ve Menderes’in, seçmenlerin “ahlâk dersine” ihtiyacı olmadığını söylediğini belirten Baban’a göre, ittifak girişimi nedeniyle Menderes’in hırçınlığı artmıştır. Daha Ekim 1956’da Menderes’e yazdığı, DP’den istifa ettiğini haber veren mektubunda Baban şöyle demişti:

Rejimimizin bugünkü hali, ısrarcı, inatçı mizacınızın bütün alametlerini taşımaktadır. Bir bakıma Millet Partisinin, Köylü Partisinin ve şimdi de Hürriyet Partisi’nin hakiki kurucusu sizsiniz! Her üç parti de müsamaha tanımayan hırçın mizacınızın ve yalnız sizin eseriniz olmuştur. Bugünkü basın rejimi, dünkü tek parti basın rejiminden, bugünkü toplantılar rejimi dünkü tek parti toplantılar rejiminden geridir.⁷⁶²

HP, seçim beyannamesinde, iktidara gelmeleri halinde seçimlerin nisbi temsil usulüne göre yenileceğini belirtiyor, çift kanatlı meclisi, tarafsız ve partiler üstü cumhurbaşkanlığını, ispat hakkını, üniversite özerkliğini, basın özgürlüğünü ve grev hakkını savunuyordu. Bunların yanında köy kalkınmasına, sermayenin güvence altında tutulmasına ve planlı ekonomiye değinen beyanname, “hür, müreffeh ve mesut Türkiye” hedeflemekteydi.⁷⁶³ *Yeni Gün*’e göre, “DP liderlerinin artık bir bedahat halini almış bulunan demokratik rejimimize kastetme niyetleri karşısında” HP’nin yapıcı zihniyetinin ürünü olan bu beyanname, çok partili hayata bir yenilik getirmişti.⁷⁶⁴ Zira DP, 1954 ve 1957 seçimlerinden başka parti beyannamesi yayınlamamış, hangi politikaları takip edeceğini makul ölçülerde netleştirebilmiş bir parti değildi.⁷⁶⁵ Okuryazarlığın yüzde 20 olduğu bu dönemde bu beyannamelerin okunup, anlaşılabilceği de kuşkuludur.⁷⁶⁶

27 Ekim’deki seçimler sonucunda DP, oyların yüzde 47,7’sini alarak 424 milletvekili, CHP oyların yüzde 40,82’sini alarak 178 milletvekili çıkarmıştı. HP ve CMP de 4’er milletvekili çıkarmıştı.⁷⁶⁷ Baban, HP’den milletvekili seçilememiştir. Ama *Yeni Gün*’de yazmaya devam etmektedir. Anılarında bu dönemden şöyle bahseder:

⁷⁶¹ Eroğul, s. 143.

⁷⁶² Baban, *Politika Galerisi*, s. 216.

⁷⁶³ “Hür P. Seçim beyannamesi yayımlandı,” *Yeni Gün*, 19 Ekim 1957, s. 1-5; “HP’nin seçim beyannamesi neler getiriyor?,” *Yeni Gün*, 20 Ekim 1957, s. 1-5.

⁷⁶⁴ “HP beyannamesi memnuniyet yarattı,” *Yeni Gün*, 20 Ekim 1957, s. 1.

⁷⁶⁵ Tanel Demirel, s. 130.

⁷⁶⁶ Tanel Demirel, s. 131.

⁷⁶⁷ Eroğul, s. 143 ve Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, 1967, s. 131. Seçime katılma oranı, 1950 genel seçimlerinde yüzde 89,3, 1954 genel seçimlerinde yüzde 88,6; 1957 genel seçimlerinde ise yüzde 76,6’dır. Önceki seçimlerle karşılaştırıldığında 1957 seçimlerine katılım oranı düşüktür. Çakmak, “Hürriyet Partisi,” s. 28.

1957 seçimlerinden sonra, ben de Hürriyet Partisi ile seçimleri kaybettiğim için Meclis'e giremedim. Fakat Ankara'da HP adına çıkarmaya başladığımız *Yeni Gün* gazetesinde, Menderes'i uyarmak için her gün yazdım. Ona enflasyonun memleketi nereye götürdüğünü anlatmaya uğraştım. Güney Amerika'dan misaller vererek askerinin neden ihtilal yaptığını seri makaleler halinde yayınladım. Makaleleri kırmızı kalemle çevirerek kendisine yolladım. Karşılığında dolambaçlı yollardan istihzanın sesini duydum, o zaman Adenauer'in bir sözü hatırıma geldi: 'Tarih dediğiniz şey, önüne geçilmesi mümkün olan bütün felaketlerin toplamıdır.'⁷⁶⁸

Baban, HP'nin tek parti ve tek şef yönetimine karşı olduğunu belirtmekte, DP'ye karşı muhalefetin her koşulda desteklenmesi gerektiğini söylemektedir. Gençliğini tek parti döneminde geçiren yazarın, DP dönemini de bu döneme benzetmesi ilginçtir. Yazara göre DP, dikta rejimine doğru sürüklenmektedir ve CHP, "bütün muhalefetin ümitlerini omuzlarına almıştır."⁷⁶⁹ İnönü ve muhaliflerin çok zor şartlar altında mücadele edeceğini belirten Baban, 1950-1954 arasındaki basın özgürlüğünü hatırlatarak DP'ye şöyle seslenir: "Sayın DP mebuslarından rica ediyoruz: Liderlerini ikna etsinler, geçen devre tahdit edilmiş olan hak ve hürriyetlerimizi yine bize kazandırsınlar, bu onlar için şerefli bir vazife olacaktır."⁷⁷⁰ Baban'ın talep ettiği özgürlükler gerçekleşmese de 1957-1959 arasında HP, Meclis'te aktif bir muhalefet yapmaya çalışmıştır.

ii. "Güç birliği" ve Baban:

Baban, Meclis'e giren HP için iyimserdir. Ona göre, HP taraftarı olan birçok köylü, CHP'ye duydukları husumetten "ehven-i şer" olarak "hatalı bir takdirle" oylarını DP'ye vermişti. Yine de yeni kurulmuş olan bir partinin yaklaşık dört yüz bin oy alması başarıdır ve HP, iş birliği çağrısında bulunarak yaptığı fedakârlıkla çıkar çatışmasından uzak olduğunu ve demokrasiye değer verdiğini göstermişti. Baban'a göre, HP'nin dört milletvekili, ülkenin sorumluluklarını aldığını gösterecek ve "Makyavellimiz olmak isteyenler, kendilerine Salazar veya Franko'yu misal alanlar, mesuliyetsiz devlet idare etmek niyetinde olanlarla bizim aramızdaki farkı Türk milleti kısa zamanda anlayacaktır."⁷⁷¹ Baban, HP'nin "aydınlatıcı ve uyandırıcı" olduğunu, belli etik kuralları benimsediğini, genç ve dinamik unsurları bünyesinde topladığını belirtir. Ona göre, "HP, hayatının hiçbir devrinde iktidar foluğundan

⁷⁶⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 225. Baban'ın yazılarıyla Menderes'i uyardığı doğrudur. Özellikle özgürlüklerin kısıtlanması, baskı ve çoğunluğun diktası hakkında "Rafa Kalkan Program" hakkında arka arkaya yazılar yazmış, bu dönemdeki uygulamaların DP'nin kuruluş sebeplerine aykırı olduğunu söylemiştir. Cihat Baban, "Rafa Kalkan Program, I-XII," *Yeni Gün*, 31 Temmuz-23 Ağustos 1959, s. 1-5.

⁷⁶⁹ Cihat Baban, "Başa konan talih kuşu," *Yeni Gün*, 31 Ekim 1957, s. 1.

⁷⁷⁰ Cihat Baban, "Acaba basirete avdet mümkün mü?," *Yeni Gün*, 1 Kasım 1957, s. 1.

⁷⁷¹ Cihat Baban, "Hürriyet Partisi vazife başında," *Yeni Gün*, 20 Kasım 1957, s. 1-5; "HP mücadeleye devam edecek," *Yeni Gün*, 21 Kasım 1957, s. 1-5.

yumurta aşırmaq isteyenlerin partisi olmayacaktır.”⁷⁷² Partisini, “niteliği bakımından küçük, muhtevası bakımından kuvvetli” olarak görmektedir.⁷⁷³

HP’li Ekrem Alican da bu düşünce dedir. Ona göre, HP, memleketçi, idealist, bildiğini ve düşündüğünü her türlü siyasi endişeden uzak olarak açıkça ortaya koyan küçük bir siyasi partidir.⁷⁷⁴ Bununla birlikte HP, idealist ve “akademik” bir parti görünümü vermektedir. Bu yazıların çıktığı dönemde HP’nin yayın organı *Yeni Gün*’de HP’nin Genel İdare Kurulu’nda bazı değişiklikler olduğu haberleri görölmektedir. Buna göre, İstanbul’a yerleştigi için Enver Güreli yerine İbrahim Öktem ikinci başkan olmuş, Turan Güneş yazman ve Aydın Yalçın da sayman olmuştur.⁷⁷⁵ Bu haberler HP’nin kadrosunun daha tam oturmadığını ve parti içinde bazı arayışların olduğunu göstermektedir. Yüksel Taşkın, bu grubun kendi aralarında farklı özlem ve anlayışlara sahip olan, uzlaşması zor bir grup olduğunu, bu nedenle bir kimlik kriziyle karşılaştığını söyler.⁷⁷⁶ Bu kriz, CHP ile birleşme arayışına sebep olmuştur.

Baban, CHP ile birleşme fikrinin arkasındadır. Metin Toker anılarında Baban’ın yanında Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş ve Enver Güreli’nin güçbirliğini savunduğunu, bu isimler dışındakilerin Menderes’siz DP’yi bekleyenler veya muhalifler olduğunu yazar. Toker, güç birliğine karşı olanlar için şöyle der: “Ezeli muhaliflerin başında Ekrem Alican ile onun tayfası Raif Aybar ve Osman Bölükbaşı’nın kültürlüsü Aydın Yalçın geliyordu. O günlerde inanarak güçbirliğine taraftar olanlar, çabuk küsen Karaosmanoğlu’nun dışında inançlı, sadık ve emin CHP’liler olarak kaldılar.”⁷⁷⁷

24 Kasım 1958’de toplanan HP kongresinde parti kendisini feshederek CHP’ye katılma kararı almıştı. İdealizmle başlayan siyaset girişimi ülke gerçekleriyle yüzleştikten sonra anti-demokratik eğilime karşı muhalefetin tek parça olarak birleşmesini gerektirmiş, bu da HP kadrolarının CHP içinde erimesine neden olmuştur. Örneğin Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, yeni partiye alışamamış, 1961’de CHP’den milletvekili seçilse de bir müddet sonra çıkarılması düşünülen, fikir özgürlüğünü kısıtlayıcı Tedbirler Kanunu tasarısı üzerine milletvekilliğinden istifa etmiştir. HP kurucularından Ekrem Alican da bu iş birliğine olumsuz yaklaşmıştır. Ona göre HP’nin dağıtılmasıyla genç ve yetenekli milletvekilleri siyaset dışına

⁷⁷² Cihat Baban, “Hür P. iki yaşında,” *Yeni Gün*, 21 Aralık 1957, s. 1-5.

⁷⁷³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 373.

⁷⁷⁴ Dağcı, s. 30.

⁷⁷⁵ “Hür P. Umumi İdare heyetinde değişiklik,” *Yeni Gün*, 21 Aralık 1957, s. 1.

⁷⁷⁶ Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya* (İstanbul: İletişim Yayınları), s. 111.

⁷⁷⁷ Toker, *Demokrasiden Darbeye, 1957-1960*, s. 172.

itilmiştir.⁷⁷⁸ Bu, artık eski kuşaktaki siyasilerin yavaş yavaş yerlerini yeni kadrolara bıraktığı bir dönemdir.

Eski HP'li olarak Baban da kurultaya katılmış, daha kurultay toplanmadan önce bunun önemiyle ilgili makaleler yazmıştır. Özellikle HP ile CHP'nin güçbirliğine dikkat çeken yazar, bu kongreyle CHP'nin "kendi kendini aşan bir hüviyete" kavuşacağını belirtmiştir.⁷⁷⁹ Baban'ın bunun bir parti meselesi olmadığını, insan hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması meselesi olduğunu ve rejimin korunması ile ilişkili olduğunu belirtmesi önemlidir. Kurultay hakkındaki gözlemlerini yazan yazar, CHP'nin bir hazırlık devresine girmesi gerektiğinin farkında olduğunu ve kurultayda yapılan özeleştirilerin bunun kanıtı olduğunu ifade etmiş, şöyle demiştir: "Kurultaya hâkim olan heyecan değildi; sinirdi, endişeydi. Yarın yerine getirilmesi icap eden vazifelerin yüreklerde yarattığı duygulardı. Kurultay, DP için ciddi bir ihtar, CHP için ise yarınki çetin hükümet devresi için ciddi bir ikaz oldu."⁷⁸⁰

Baban, muhalefet üzerindeki baskı yönünden siyasi iklimin hemen hemen aynı olduğu 1946-1950 dönemi ile 1959'u karşılaştırır. DP'deki "1948 neşesini," 1959'da CHP'deki "güç birliği endişesiyle" karşılaştıran Baban'a göre, iktidara geleceğinden emin olan CHP'de sevinçten çok, endişe ve acı vardır. Yazar şöyle demektedir: "DP, bayrama gider gibi iş başına oturmuş ve o sevinçle icraata başlayarak şaşkına dönmüştü. CHP şimdi mihverinden fırlayan meseleleri nasıl yerine oturtacağım, diye acı acı düşünmektedir. Eğer vatanperverlik hissi hâkim olmasa bu iktidar mesuliyetini kimse omzuna almak istemez ve böylelikle belki de demokratların istedikleri olurdu."⁷⁸¹ Baban'ın bu sözleri kendisinin CHP çatısı altında siyasete döndüğünü göstermektedir. Nitekim, Baban, partide görev de alacaktır.

Kurultay günlerinde Baban'ın ve *Yeni Gün* gazetesinin vurguladığı ikinci önemli nokta basın özgürlüğü meselesidir. Basın özgürlüğünün, demokrasinin temel şartı olduğu kabul edilmiş ve parti bünyesinde bir basın komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun başkanı Cihat Baban olmuştur. Baban, kurultayda yaptığı konuşmada basın özgürlüğünün yanında basın emekçilerinin hakları, kâğıt dağıtımı ve resmi ve ticari ilânlar hakkında düşüncelerini paylaşmıştır.

Sonuç olarak bu güç birliği, CHP'de yeni bir dinamik oluşturmuş, Baban da bu süreçte yer almıştır. Bu birleşme adımı, iktidar tarafından ciddiye alınmasa da Menderes tarafından

⁷⁷⁸ Dağcı, s. 32.

⁷⁷⁹ Cihat Baban, "12 Ocak Kongresi ve güçbirliği," *Yeni Gün*, 5 Ocak 1959, s. 1.

⁷⁸⁰ Cihat Baban, "Kurultayın birinci günü," *Yeni Gün*, 13 Ocak 1959, s. 1.

⁷⁸¹ Cihat Baban, "Yarınki çilenin ızdırabını bugünden duyan kurultay," *Yeni Gün*, 15 Ocak 1959, s. 1.

“Haçlı Cephesi” olarak nitelendirilmiştir.⁷⁸² Bu küçük ama sembolik güç birliğinin sonucunda DP de toplumsal alanda güçlü olduğunu göstermek istemiş ve Vatan Cephesi’ni kurmuştur.⁷⁸³

C. Baban ve bazı polemikler:

Baban’ın gazeteci olarak iktidarı savunan basını sorgulayıcı tavrını ve iktidarın attığı bazı adımlar hakkında öngörüsünü göstermesi açısından birkaç polemige bakmak faydalı olacaktır. Gazeteci, yazılarında sık sık iktidarı destekleyen gazetecilere ve iktidar milletvekillerine sorular sormaktadır. Siyaset zemininin daraldığı ve Meclis dışında muhalefetin kendisini savunmadığı bir dönemde bu yazılarla Baban, gazeteci sorumluluğunu yerine getirmektedir. Baban’ın yönelttiği sorulara zaman zaman cevap verilmiş, zaman zaman iktidar tarafından tekzip yazısı gönderilmiştir.

Bu isimlerden en önemlisi Burhan Belge’dir. Belge, Baban’ın 1946-1950 arasında *Demokrat İzmir* gazetesinde birlikte çalıştıkları eski bir arkadaşıdır. Belge, bu dönemde DP’nin yayın organı *Zafer*’de başyazardır. Ayrıca, Menderes’le İnönü arasında söz düellolarının arttığı 1959’dan sonra Menderes’in konuşma metinlerini hazırlamaktadır.⁷⁸⁴ 1957-1959 arasında üç polemik gözümüze çarpmıştır. Bunlar, iktidarın ve “besleme basın” tabir edilen basının, baskıyı nasıl meşrulaştırdığını göstermeleri açısından önemlidir.

Baban, *Yeni Gün*’deki köşesinde 1957 seçimlerinden birkaç hafta sonra Belge’ye basın özgürlüğü başta olmak üzere bütün özgürlüklerin kısıtlanması ve ekonomik kriz hakkında sorular yöneltir. Sert bir üslupla yazılan yazının başlığı şöyledir: “Bir gün Burhan Belge sen de pişman olacaksın.” Baban’ın bunu yazmasına sebep, Belge’nin basın özgürlüğünün kısıtlanmasını savunması ve ticari ilân konusunu gündeme getirmesidir. Yazısına, “Burhan Belge “teşri-i masuniyet” zırhına bürüneli sert, mütecaviz hatta küfürbaz bir adam oldu” diyerek başlayan Baban, DP’nin refah ve istikrar sağlayamadığını, tüccardan gazeteciye hiç kimsenin güvencesi olmadığını söyler ve DP’nin CHP’yi aşan bir devletçiliğin içine gömüldüğünü yazar. Kâğıt ve ilân dağıtımının devlet veya şirket tekelinden kurtulması için mücadelesinden bahseden Baban, daha milletvekiliyken bu konuyu Başbakan’a açtığını ve onun da bu konuya “el atmış görüldüğünü” ama sonradan konunun unutulduğunu belirtir. Baban, Belge’nin 1954 seçimlerinde liste dışı kaldığını hatırlatarak yazara şöyle seslenir:

⁷⁸² Aydemir, *İkinci Adam*, s. 380.

⁷⁸³ Vatan Cephesi ilk defa yaklaşık on yıl önce CHP yanlısı basın tarafından kullanılmıştır. 1948’de “komünist tehdidine karşı” birlik olmak için önerilen şey vri vatan cephesinin teşkilidir. Yıldız, s. 271.

⁷⁸⁴ Metin Toker şöyle der: “Menderes yanına Burhan Belge’yi alıyor ve odasına kapıyordu. İsmet Paşa’nın konuşmasını, bu sırada defalarca okumuş, adeta ezberlemiş bulunuyordu. Burhan Belge’ye yanıtlarını yazdırıyor, Belge bunları teybe alıyordu. Sonra bu teyplerden bir metin hazırlanıyor, bu Menderes’e gösterildikten sonra radyoya gönderiliyordu.” Toker, *Demokrasiden Darbeye, 1957-1960*, s. 290.

“Sert söylüyor, acı ve korkusuz konuşuyorsun, çünkü sen iktidar adamısın. Sen takip edilmezsin, sen hürriyeti suç işlemek için kullanabilirsin. Biz ise, kendimizi müdafaa ederken dahi bizim için, anamızın helal sütü gibi hak olan hürriyeti kullanamayız.” Baban’ın yazısının son kısmı çarpıcıdır. Baban, iktidarın baskısının her alanda olduğunu ve yakında kendilerini destekleyen gazetecilere bile ihtiyaç duymayacağını söyleyerek şöyle der: “İlân işi, seçim işi, kâğıt işi, bütün bunlar sosyal bir hastalığın tezahürleridir. Baksana, Dâhiliye Vekili ‘Parti merkezlerini bile aratırız’ diyor. Yarın ‘Kapatırım’ diyecek. Ve o zaman senin iktidarını kimse tenkit etmediği için sana da ihtiyaç kalmayacak.”⁷⁸⁵

Burhan Belge, Baban’ın bu yazısına cevap vermiştir. *Zafer* gazetesinde “Cihat Baban’a cevap” başlığı altında yazan Belge, yazılarının şahsileştirilmemesini söyler ve inanmadığı şeyleri savunmadığını belirtir. Belge’ye göre demokrasi hazır bir elbise değildir ve bunun tesisinde birinci aşama adil seçimlerdir. 1946 seçimlerine geniş yer ayıran Belge’ye göre DP’nin sorumluluğu büyüktür. Baban’ın DP’nin devletçiliğini eleştirdiği satırlara cevap veren Belge şöyle der:

Biz hem memleket hem demokrasi yapıyoruz. Bunların arasında sıkı bir irtibat mevcuttur. Yani memleketteki meydana getirdiğimiz nisbette, demokrasimiz tekemmül ve teşahhus edecek ve bir mücadele mevzuu halinden çıkarak her yerde olduğu gibi bizde de bir idare terbiyesine ve bir idare itiyadına inkılâp edecektir.⁷⁸⁶

Birkaç gün sonra Baban da Belge’ye cevap vermiştir. Önceki yazısının aksine daha ılımlı olan yazar, Belge’nin “temiz üslubuna” teşekkür eder, ama onun ve iktidarın hatalarını uzun uzun anlatır. İktidarı korkunun yönettiğini söyleyen Baban, Belge’nin 1946-1954 arasındaki *Demokrat İzmir* gazetesindeki yazılarına ve demokrasi arayışına değindikten sonra onun, DP ileri gelenleri gibi, demokrasi için milletin olgun olmadığı düşüncesinin yanlış olduğunu belirtir. Belge, demokrasinin oturması için üç kuşak gerektiğini yazmış, Baban ise bu mücadelenin yeni başlamadığını, Tanzimat’tan beri devam ettiğini söylemiştir. Baban, yazısını şöyle tamamlar: “Nesillerin çarçur olmuş numunelerinden bir tanesi sensen, diğeri de benim. Gel artık, şu şahsi ihtiraslara paravanlık eden fedakârlıklar devrini geride bırakalım ve biraz da hürriyetlerimize sahip olmanın zevkiyle her medeni milletin gittiği yoldan yürüyelim. Üç adım ileri beş adım geri, gide gide olduğumuz yerde nefesimiz daraldı.” Bu yazı, Baban’ın sadece milletvekili olarak değil, gazeteci olarak da özgürlük mücadelesinin içinde olduğunu göstermektedir.

⁷⁸⁵ Cihat Baban, “Bir gün Burhan Belge sen de pişman olacaksın,” *Yeni Gün*, 29 Kasım 1957, s. 1-5.

⁷⁸⁶ Burhan Belge, “Cihat Baban’a cevap,” *Zafer*, 30 Kasım 1957, s. 1-4.

Baban'ın Burhan Belge'ye hitaben yazdığı bir başka yazı, 11 Ocak 1959 tarihlidir. 8 Ocak'ta *Zafer* gazetesinde imzasız yayınlanan başyazının “meçhul başmuharririne” cevap olarak yazılan yazıda Baban, Meclis'te muhalif bir milletvekilinin 6-7 Eylül olaylarının sorumluları hakkındaki sorusunu konu edinir. Çünkü birkaç gün önce Burhan Belge, “Tam Kıbrıs meselesi görüşüldüğü sırada” bu soruların sorulmasını kışkırtıcılık olarak değerlendirmiş, bu konu hakkında yazanları “pervasızlıkla” suçlamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik'in Meclis'te yaptığı konuşmaya dayanarak DP'yi savunan Belge'ye göre Baban, suçluların aranmadığı “havasını estirmekte” ve iktidarı tehdit etmektedir. Belge şöyle der: “Baban, bize suçluların kimler olduğunu derhal söylesin ve gazetelerimizde çıkacağını haber verdiği meraklı tefrikalar için daha şimdiden malzemesini bulsun. Eğer bunu yapmazsa o zaman, tevcih ettiği ağır isnadların, tarih ve millet huzurunda sadece kendine ve kendi gibi düşünenlere râci olacağını bilsin.”⁷⁸⁷ Baban, bu yazıya iki sayfalık uzun bir yazıyla cevap vermiş, Belge'nin neredeyse her cümlesini çürütmeye çalışmıştır. Fotoğraflarla suçluların belli olmasına rağmen, iktidarın olayları derinlemesine incelemekten kaçındığını belirtmiş, olağanüstü halin devam ettiğinden ve aralarında “Kıbrıs Türktür” Derneği üyelerinin de olduğu binlerce insanın haksız yere tutuklandığından şikâyet etmiştir. Belge'nin hukuk bilgisi eksikliğinden bahseden Baban, eski arkadaşının inanmadığı şeyleri savunmak zorunda olduğunu söyleyerek şöyle der:

Zafer'in imzasız başyazarı yabancıısı olduğu hukuk ilminin iştigal sahasına giren bu mevzuun mahiyetini anlamadan Dahiliye Vekili'ni savunmaya yeltenmiştir. Tabii davasında zayıf olduğu ve işin mahiyetine nüfuz edemediği için bizi gülünç bulmuş, Emile Zola'ya benzeterek alay etmiş, suçların faillerini aramayı milli terbiyenin ve disiplinin dışına çıkmak telakki etmiş ve aklına geleni sıralamış. İmzasız başyazar ne derse desin, 6-7 Eylül hadiselerini yapanları bulup çıkarmak hükümetin vazifesidir. Hükümet bu vazifeyi yerine getirememiştir.⁷⁸⁸

Baban'ın yazdığı üçüncü yazı, iktidar baskısının arttığı bir dönemdedir. CHP'nin siyaset yapmasına izin verilmediği, İnönü'nün yurt gezilerinin sorunlu geçtiği ve Baban'ın kelimeleriyle “gazetecilerin yarısının hapiste, yarısının mahkemelerde olduğu” 18 Eylül 1959'da yazılan yazıda Baban, Belge'nin radyo konuşmasını konu edinir.⁷⁸⁹ DP'nin CHP'yi feshettirmeyi hedeflediğini ve partinin “tek nazariyatçısı” haline gelen Belge'nin DP'yi tek parti sistemine döndürmeye çalıştığını söyler. DP'nin ve CHP'nin 1946'daki hallerinden çok

⁷⁸⁷ Burhan Belge, “Tam Kıbrıs işi görüşüldüğü bir sırada,” *Zafer*, 8 Ocak 1959, s. 1-4.

⁷⁸⁸ Cihat Baban, “Fenalıkların ilki ve en büyüğü haksızlıkların cezasız kalmasıdır: İmzasız *Zafer* başyazarına,” *Yeni Gün*, 11 Ocak 1959, s. 1-5.

⁷⁸⁹ Cihat Baban, “Belge bize azap vermemelidir,” *Yeni Gün*, 18 Eylül 1959, s. 1-5.

farklı olduklarını belirten Baban, Belge'nin de zamanında bu "tek parti tahakkümü" içinde yer aldığını söyleyerek Belge'nin tutarsız bir politika izlediğini savunur, şöyle der:

*Kadro'nun eski yazarı, tıpkı bugün DP için olduğu gibi, dün CHP ideologluğu yapmak sevdasında değil miydi? Bütün II. Dünya harbi esnasında radyo konuşmalarıyla bu mütehakkim dediği, zalim dediği CHP'yi müdafaa etmedi mi? Hatta 1946 seçimlerinden sonra 1950'de DP listesine giremeyince 1954'te CHP'ye intisap ederek neşrettiği mektuplarla bir zamanlar mensubu sonra muhalifi bulunduğu eski partisini savunmadı mı?*⁷⁹⁰

Burhan Belge'nin Aralık 1958'den itibaren DP'nin muhaliflere karşı izlenecek politikayı ve önlemleri belirleyecek olan Tedbirler Tespit Komisyonu'nda yer aldığı unutulmamalıdır.⁷⁹¹ Belge, Baban'ın haklı olarak yadırgadığı üzere, tek parti döneminde CHP kadrosunun içinde yer almaya çalışırken, DP'nin iktidara gelmesiyle yönünü değiştirmiştir. Bunun çıkar odaklı bir yön değiştirme olduğu söylenebilir.

Baban'ın soru yönelttiği ve tekzip aldığı bir isim, öğrenciliğinden beri tanıdığı, daha önce Milli Eğitim Bakanı olan, bu dönemde ise Bayındırlık Bakanı olan Tevfik İleri'dir.⁷⁹² Baban, İleri'nin Nevşehir DP Kongresi'nde yaptığı bir konuşmayı konu edinir. Bu konuşmada bakanın bayındırlık sorunlarına, rıhtım ve depo eksikliğine değindiğini söyleyen Baban, plan eksikliğinden oluşan zararlardan bahseder ve en azından bir bakanın sıkıntıyı inkâr etmemesinin önemli bir aşama olduğunu belirtir.⁷⁹³ Birkaç gün sonra Tevfik İleri gönderdiği tekzipte Anadolu Ajansı'ndan konuşmasını birebir aktararak söylediklerinin Baban tarafından çarpıtıldığını ifade eder. "En ileri memleketlerin" de sıkıntılarının olduğunu belirten İleri'ye göre, 1950'deki sıkıntılarla bugün arasında bir fark vardır ve DP iktidarının kazandırdıkları göz ardı edilmemelidir.⁷⁹⁴ Baban, İleri'ye uzun ve sert bir yazıyla cevap verir. Gönderdiği tekziple "kendisine ait olmayan sütunları zorla işgal ettiğini ve hukuka dayanmayan istimlaklar yaptığını" belirten yazar, Anadolu Ajansı'nın iktidarın pençesinde olduğunu belirttikten sonra, gazetelerin sansüre uğrayarak beyaz sütunla çıktığı mütareke dönemini

⁷⁹⁰ Cihat Baban, "Belge bize azap vermemelidir," *Yeni Gün*, 18 Eylül 1959, s. 1-5.

⁷⁹¹ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 188. Eski Adalet Bakanı Halil Özyörük başkanlığında toplanan bu komisyon şu kişilerden oluşmaktadır: İzzet Akçal, İlhan Sipahi, Ekrem Anıt, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Hadi Tan, Halim Alyon, Osman Bibioğlu, Zeki Erataman ve Mehmet Baim Süalp. İlginç olan, Baban'la aynı yola çıkan gazeteci Dülger, hala DP milletvekilidir ve *Zafer* gazetesinde yazmaktadır. Bir gazetecinin baskıcı yönetim organlarının içinde yer alması ve bu baskıyı meşru görmesi sorgulanmalıdır.

⁷⁹² Bu dönemde gazeteler tekziple doludur. Nadir Nadi'nin Zonguldak Kömür İşçileri Sendikası ikinci başkanının ağır şartlar altında çalışıklarını ve koşullarının zorluğunu belirttiği "Vur abalıya" başlıklı yazısı tartışma yaratmış, Çalışma Bakanlığı bunları yalanlamıştır. Bkz. Nadir Nadi, "Vur Abalıya," *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1959, s. 1-3 ve "Tekzip," *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1959, s. 1.

⁷⁹³ Cihat Baban, "Rıhtım ve depo meselesi," *Yeni Gün*, 30 Nisan 1959, s. 1-5.

⁷⁹⁴ "Rıhtım ve depo meselesi-Tekzip," *Yeni Gün*, 2 Mayıs 1959, s. 1-5.

hatırlatır. İleri'nin de bunun farkında olduğunu düşünen yazar, geçmişte DP'yi destekleyen, zamanla muhalefete geçen gazetecilerin akıbetini sorgular ve şöyle der:

Sayın Bakan ister mi ki, kendisine başka türlü söylenen ve başka türlü neşredilen nutuklardan misaller vereyim, sözlerini muhabirlere değiştirmek isteyen büyüklerimizle aramızda geçen bir münakaşayı anlatayım? Samsun'da mühendislik yaptığı sırada kasaba kasaba DP liderlerinin arkasından koşan ve bugün istikrah ile itilen hapisanelerin müdavimi genç arkadaşlarımı, o zamanın muhalefet liderlerini nasıl koruduklarını misallerle vereyim?⁷⁹⁵

Yazar, yaklaşık on yıldır iktidarda olan DP'nin elindeki fırsatı iyi değerlendirmedığını ve sorunları çözmekten uzak olduğunu belirtir, ekonomi politikasının iflas ettiğini, basın özgürlüğünün sona erdiğini ve gidişatın daha kötü bir hal almasından korktuğunu yazar. Baban, yazısını şöyle bitirir: “Belki anlar ve hissedersiniz ki, bir zamanlar bizim de beğenmediğimiz CHP kadar memlekete faydalı olamamaktasınız. Bunu anladığınız zaman hiç şüphe etmiyorum ki, müsellemler olan vatanperverlik hislerinizle içinde bulunduğunuz ve memleketi nereye sürüklediği belli olmayan kafileden hemen uzaklaşacaksınız.”⁷⁹⁶

Baban'ın Belge'yi ve İleri'yi siyasetçi olarak konumlandığı nokta doğru olmakta birlikte, kendisinin de geçmişte “1946 ruhuna” inananlardan olduğu hatırlanmalıdır. 1954'te “zihnen,” 1956'da resmi olarak partiyle yollarını ayıran Baban, idealist bir düşünceyle HP girişimine katılmış, bir müddet sonra partinin CHP'ye katılmasıyla, zamanında kendisinin de karşısında mücadele ettiği CHP'yi savunmaya başlamıştır. Baban'ın DP'den ayrılmasının bu kadar gecikmesinin, iktidar partisi milletvekili ve gazeteci olarak bazı ayrıcalıklarını kaybetmek istememesiyle açıklanabilirse de 1955'ten sonra DP'nin baskıcı yönetimine karşı muhalefeti desteklemesi siyasi çıkar veya ayrıcalık beklemeyle açıklanamaz. Baban, artık gazeteci kimliğiyle ön plandadır.

D. 1959-1960: Sona doğru giderken:

İnönü'nün yurt gezilerinde olan olaylar, iktidarın sansüründen önce dönemin muhalif gazetesi olan *Yeni Gün*'de ayrıntılarıyla yer almış, Cihat Baban'ın yazılarına da konu olmuştur.⁷⁹⁷ Gazete, 4 Mayıs tarihinde polisın Uşak'ta halkı göz yaşartıcı bombalarla dağıtmaya çalıştığı haberini manşetten vermiş, valinin İnönü'nün evden çıkmasını

⁷⁹⁵ Cihat Baban, “DP kendi bindiği dalı kesmektedir,” *Yeni Gün*, 5 Mayıs 1959, s. 5.

⁷⁹⁶ Cihat Baban, “DP kendi bindiği dalı kesmektedir,” *Yeni Gün*, 5 Mayıs 1959, s. 5.

⁷⁹⁷ CHP Genel Başkanı İnönü, dün Uşak'tan ayrılırken çok müessif hadiseler oldu,” *Yeni Gün*, 2 Mayıs 1959, s. 1; “İnönü'ye yapılan menfur tecavüz sebebiyle yurtta protesto mitingleri tertip ediliyor,” *Yeni Gün*, 5 Mayıs 1959, s. 1-5; “İnönü bu sabah Ankara'ya geldi,” *Yeni Gün*, 7 Mayıs 1959, s. 1.

yasaklamaya çalıştığını belirtmiş ve İnönü'nün nutkunu yayınlamıştır.⁷⁹⁸ Yayın yasağının geldiği gün, Baban, DP'nin manevi çöküntüye doğru gittiğini belirtmiş, DP'nin eksilmeyen bir inat ve ısrarla hata üzerine hata yaptığını yazmıştır. Baban'a göre, "1950'de aynı halk, Bayarlara, Mendereslere büyük bir serbestlik içinde coşkun tezahürleri gösteriyordu. Bugün hadiseler aksine döndüyse, bunun sebepleri arasında, DP liderleri tarafından halka verilen sözlerin yerine getirilmemiş olmasının doğurduğu hayal kırıklığı yer alır."⁷⁹⁹ Yazar, valinin emniyeti sağlamak isteksiz olduğunu, hatta halkı dağıtmak üzere polise ateş açma emrini verdiğini belirterek İçişleri Bakanı'nın bir partinin değil, milletin bakanı olduğunu hatırlatmıştır. Baban'ın en hassas olduğu konu ise gazetelerin beyaz sütunla çıkmasıdır. Çocukluğunu Mütareke döneminde geçiren yazar şöyle yazmaktadır: "Gazeteler, itilaf devletlerinin sansürü zamanında böyle beyaz çıkardı. Bir 6 Ekim günü, onlar memleketimizi terk edip gittikten sonra, ilk defadır ki, fiili ve zoraki sansür bize aynı günleri tekrar ettirdi. Böyle bir sansür dünya basın tarihinde mevcut değildir. Bu olaylar Türkiye'nin itibarını çok sarsıcı olmuştur."⁸⁰⁰ Baban, DP'nin bu hareketiyle "Atatürk'e ve istiklal davasına kurşun sıktığını" düşünmektedir.⁸⁰¹

Baban, gerginliğin ancak Menderes'in istifasıyla son bulacağını düşünmektedir. Anılarında şöyle der:

Ah bir istifa edebilse! Hayatını kurtaracak diye düşünenler arasında ben de vardım, her gün bu istifayı bekliyordum. Bayar izin vermemiş diyorlardı. Ben bu söze inanmıyordum. Çünkü Menderes'in karar verdiği bir konuda Bayar aksini söylese Menderes onu dinlemezdi. Aslında başbakan; 'Bugünü geçiştirelim, bakalım yarın ne olacak?' diye tereddüt içindeydi ama bu tereddüdün ulaştığı yol da her gün, her saat biraz daha onu felakete yaklaşıtıyordu. Eğer ihtilalden 24 saat evvel istifa etmiş olsaydı, hiç şüphe yok ihtilal geri kalacak, ona bağlanmış bu kadar insan da bedbaht olmayacaktı.⁸⁰²

Baban'a göre, 1945-1950 arasındaki DP'nin demokrasi ve özgürlük arayışı 1951'den itibaren sona ermiştir. Yazar, *Politika Galerisi* kitabında şöyle yazar:

Demokrat iktidar arada bir kaptan değiştirmiş olsaydı, 1951 başlarında kendini gösteren inhiraf, seçim kanunu tadilatı ile ispat kararı, usul dairesinde kanun teklif edenlerin partiden ihracı, memleket mevzuatı hilafına, genel kuruldan adam ıskatı ve

⁷⁹⁸ "Polisler halkı dağıtmak için cip-cop ve göz yaşartıcı bombalar kullandı," "İnönü'nün Uşak'ta yaptığı konuşma," *Yeni Gün*, 4 Mayıs 1959, s. 1-5.

⁷⁹⁹ Cihat Baban, "Bu asabiyet manevi bir çöküntünün ifadesidir," *Yeni Gün*, 3 Mayıs 1959, s. 1-5.

⁸⁰⁰ Cihat Baban, "DP kendi bindiği dalı kesmektedir," *Yeni Gün*, 5 Mayıs 1959, s. 1-5.

⁸⁰¹ Cihat Baban, "Taş ne kelime? Atatürk'e ve istiklal davasına kurşun sıkılmışlardı," *Yeni Gün*, 7 Mayıs 1959, s. 1-5.

⁸⁰² Baban, *Politika Galerisi*, s. 225.

nihayet Matbuat Kanunu, Toplantı ve Yürüyüşler Kanunu ile bizi, 1950’den bu kadar uzaklara sürüklemeydi.”⁸⁰³

E. Değerlendirme

Baban, ispat hakkı için mücadele eden DP’lilerden biridir. Bu mücadelesi, onu DP’den uzaklaştırmış, partiden ayrılan dokuz kişiden biri olarak yeni kurulmakta olan HP’ye geçmesine neden olmuştur. HP’yi oluşturanların çoğu iyi eğitim almıştır ve çıkardıkları *Forum* dergisine de birçok akademisyen katkıda bulunmuştur. 1957 seçimlerinde dört milletvekili çıkaran HP, 24 Kasım 1958 tarihinde Olağanüstü Kongrede kendini feshetmiş ve CHP’ye katılmıştır. Diren Çakmak’ın belirttiği üzere, parti kısa süreli varlığına rağmen seçkin bir yere sahiptir. Bunda, HP’lilerin siyasi terbiye ile bağdaşır siyaset yapma anlayışlarının etkisi büyüktür.⁸⁰⁴

BÖLÜM VI

İdealizm ve aktif siyasete dönüş (1960-1965)

A. 27 Mayıs 1960-15 Ekim 1961: Milli Birlik Komitesi ve Cihat Baban

Türkiye’nin 1952’de NATO’ya girmesiyle silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesi, ordunun gençleştirilmesi ve terfi sisteminin daha esnek hale getirilmesi gibi talepler gündeme gelmiş, askeri birliklerin niteliği değişmeye başlamıştı. Subaylar, teknoloji ve modern savaş stratejisini öğrenmeye ve farklı bakış açıları olan yabancı subaylarla temasa geçmeye başlamış, bu, ordunun reforma ihtiyaç duyduğunu düşünmelerine sebep olmuştu. Feroz Ahmad, subaylardaki bu arayışın demokratikleşme sürecinde DP ile ordunun ilişkisini de etkilediğini belirtir ve iktidarı boyunca Menderes’in generallere meydan okumaktan çekindiğini söyleyerek şöyle der:

Menderes, onlarla arasını bozmaktansa gururlarını okşamaya, statükoyu korumaya ve üst rütbeli subaylarla samimi bir ilişki kurmaya karar verdi. Başbakan, paşaları kazanma konusunda çok başarılıydı. Aralarında Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile “Kore kahramanı” Tahsin Yazıcı’nın da bulunduğu bazı paşalar ordudan ayrıldılar ve 1954 seçimlerinden önce DP’ye katıldılar. Bu önemli generallerin kendi yanında olması Menderes’e güven duygusu veriyordu.⁸⁰⁵

Diğer yandan, iktidarın üst düzey komuta kademeleriyle sıkı ilişki kurması, 1955’ten itibaren ekonomik koşulların zorlaşması, toplumdaki ayrışma ve toplumsal adalet anlayışının zedelenmesi de ordu içindeki genç subayların siyasi iktidarı sorgulamasını sağlamıştır. 1960

⁸⁰³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 77.

⁸⁰⁴ Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958),” *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, s. 158.

⁸⁰⁵ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 150.

cuntasının üyelerinden Orhan Erkanlı, darbeden yedi hafta sonra *Cumhuriyet*'te yayınlanan söyleşisinde durumu şöyle anlatır:

İktidardaki klik 1954'ten sonra halkın bütün haklarını ayaklar altına aldı. Ulusu aldattı, ülkeyi ekonomik ve toplumsal yıkıma sürükledi. Ahlaki değerler unutuldu ve halk bunlardan habersiz bırakıldı. Devlet kurumu parti örgütünün bir uzantısına dönüştürüldü.⁸⁰⁶

Cuntanın bir başka üyesi Numan Esin de DP dönemindeki demokrasi eksikliğine vurgu yaparak şöyle der:

1950-1960 arası, Türkiye için fikir hayatı bakımından kaybedilmiş bir dönemdi. Biz ihtilale geldiğimiz zaman Türkiye'de düşünce diye bir şey yoktu. O düşünce yoksunluğundan dolayı doğru dürüst bir toplumsal kadro hareketi oluşmamıştı. Yalnız siyasi mücadele vardı ve siyasi mücadelenin o zamanki hedefleri, siyasi demokrasinin bilinen güvence kurumlarıydı. Neydi onlar? Üniversite özerkliği, çift meclis, yargıç güvencesi, basın özgürlüğü. Bütün bunların kavgası yapılmıştı, ama kavganın temelinde olması gereken siyasi kültür yoktu.⁸⁰⁷

Esin, ordunun müdahale heveslisi olmadığını, DP'nin erken seçime gitmesi halinde müdahalenin olmayacağını söyler ve en son Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla ihtilal şartlarını iktidarın yarattığını belirtir.⁸⁰⁸ Gazeteci Orhan Birgit de aynı fikirdedir. *Yeni Sabah* gazetesinde muhabir olan Birgit'e, bir kurmay albay, daha 1957 seçimlerinden önce, ordu içinde DP'ye karşı hoşnutsuzluğun arttığını söylemiş ve muhalefete baskı uygulanması durumunda çeşitli önlemlerin alınacağını ifade etmiştir.⁸⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir de dar ve hareket programları olmayan subay gruplaşmalarını 1950'lerin ikinci yarısından itibaren başlatır, Ankara ve İstanbul gruplarının 1958 ortalarından itibaren belirlendiğini, ama 27 Mayıs'tan sekiz ay önce bile fiili bir ihtilal merkezinden bahsedilemeyeceğini yazar.⁸¹⁰ Abdi İpekçi de Ömer Sami Coşar'la birlikte kaleme aldığı *İhtilalin İç Yüzü* kitabında örgütlenmeyi 1955'ten başlatır ve otuz beş kişilik çekirdek kadronun 1959'da tayinlerini istedikleri yere çıkararak çoktan hazırlandıklarını söyler.⁸¹¹ MBK'nın bir portresini çizen Taşkın ve Aydın da bu oluşumun "eşitler birliği" olduğunu ve komite başkanının mutlak bir liderden çok "eşitler arası birinci" olduğunu yazar.⁸¹² Daha sonra bu başkan Cemal Gürsel olacaktı.

Bu yazarlar, Menderes ve Bayar'ın 9 Subay Vak'ası başta olmak üzere ordudaki bu oluşumları ciddiye almadıklarını söylerken Cihat Baban farklı görüştedir. Ona göre 1957

⁸⁰⁶ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 152.

⁸⁰⁷ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2005), s. 64-65.

⁸⁰⁸ Esin, s. 91.

⁸⁰⁹ Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, s. 220.

⁸¹⁰ Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 465.

⁸¹¹ Abdi İpekçi ve Ömer S. Coşar, *İhtilalin İçyüzü* (İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965), s. 110.

⁸¹² Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze: Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 69.

seçimlerinden itibaren Menderes'te darbe endişesi artmış, 27 Mayıs'tan altı ay önce Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'ten orduda tasfiye çalışmaları başlatmasını istemiştir. Baban'ın anılarında yayınladığı 24 Ekim 1959 tarihli bir belgeye göre, Ethem Menderes, kuvvet komutanlıklarından ordudan tasfiye edilmesi düşünülen isimleri çizelge halinde Bakanlığa bildirmesini istemekteydi.⁸¹³ İktidar, komuta kademesinin sadakatini kazandığını düşündüğünden darbeye ihtimal vermiyordu, hatta 26 Mayıs'ta Tahkikat Komisyonu'nun raporunu açıklayacağını duyurmuştu.⁸¹⁴ Öyle ki cunta, 27 Mayıs'ta hareketlerine önderlik edecek general bulmakta zorluk çekmiş, Tümgeneral Cemal Madanoğlu komutasında iktidarı ele geçirmiştir.⁸¹⁵ 27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan ve İçişleri Bakanı Namık Gedik başta olmak üzere, DP milletvekilleri gözaltına alınarak Harp Okulu binasına götürülmüştür. Adnan Menderes ise Kütahya'da tutuklanarak Harp Okulu'na getirilmiştir.

Darbenin halk tarafından nasıl karşılık gördüğü hakkında farklı görüşler vardır. Nadir Nadi, Orhan Birgit ve Metin Toker'in anılarında halkın ordunun müdahalesini sevinçle karşıladığını yazmalarına rağmen, o günlerde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun misafiri olarak İzmir'de olan Yakup Kadri, *Politikada Kırkbeş Yıl* kitabında 27 Mayıs günü şehirdeki tutukluktan bahseder. Yazar, şöyle der:

27 Mayıs'ın sesi, yalnız İzmir halk tabakalarına nüfuz etmemiş gibiydi. Herkes işiyle gücüyle meşgul görünüyordu ya da sokaklarda aylak aylak geziniyordu. Her zaman o kadar gürültülü olan kahvelerde ise alışılmamış bir sessizlik vardı. Gece gündüz durmadan işleyen radyolar bile susmuştu. Oysa biraz sonra *Demokrat İzmir* matbaasına uğradığımda beni her odadan bir radyo sesi karşılayacaktı.⁸¹⁶

Ahmet Emin Yalman da anılarında, DP'nin en önemli merkezlerinden biri olan İzmir'in özel durumuna değinir ve 1908'deki "hürriyet bayramının zinde havasını yeniden teneffüs ettim" der.⁸¹⁷ Bedii Faik de *Dünya* gazetesindeki "Gülen İhtilal" başlıklı yazısında "insan hak ve hürriyetlerinin yeniden doğrulduğunu" ve "ihtilalin bastığı yerde çiçekler açtığını" yazar.⁸¹⁸ Bu noktada yazarların çoğunun sesinin iktidara göre değıştiğı, kuvvetli ve karakterli duruşları olmadığı söylenmelidir.

⁸¹³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 235-236.

⁸¹⁴ Yalman, s. 1688.

⁸¹⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, tarih vermeden genç bir subayla yaptığı sohbetten bahseder ve subayın hareketin başına geçecek bir komutan bulamadığını, ama Cemal (Gürsel) Paşa'nın adının geçtiğini söylediğini yazar. Karaosmanoğlu, *Politikada Kırkbeş Yıl*, s. 213.

⁸¹⁶ Karaosmanoğlu, s. 212. Radyoda okunan metin için bkz. Yalman, s. 1688-1689 ve Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 152-153.

⁸¹⁷ Yalman, s. 1689 ve Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 277.

⁸¹⁸ Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 278.

O gün yargılanacağı bir basın davasına gidecek olan Baban, 1960'ın başında siyasi rekabet ve çekişmenin nefrete döndüğünü ve toplumun bir daha bir araya gelemeyecek şekilde bölündüğünü söyler ve şöyle der:

İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf fırkaları arasındaki düşmanlığın tasfiyesi için çeyrek yüzyıllık bir zamana ihtiyaç hâsıl olmuştu. Bu düşmanlık, Hürriyet ve İtilaf'a, o zamanki düşmanlarımızla iş birliği yapacak kadar kendini kaybettirmişti. Mustafa Kemal'in öldürülmesine, Anadolu'da katledilen millicilerin gasbedilecek mallarının helal olduğuna şeriat adına fetva veren Zeynelabidinler, Hoca Sabriler hep bu düşmanlığın aleti olarak memleketi birbirine kattılar. DP ve CHP arasındaki düşmanlık da üzerinde durulmayacak önemsiz bir düşmanlık değildi. Bu düşmanlık olmasaydı 27 Mayıs olmazdı.⁸¹⁹

Diğer yandan Baban, DP içinde önde gelen siyasetçilerin de Menderes'i durdurmakta isteksiz ve başarısız olduğunu söyler. Bunların başında Bayar gelir. Ona göre;

Bayar, aslında sert görünen, fakat sertliğini yürütmesi zamanı gelince nefesi kesilen insanlardandır. Yassıada muhakemelerinde, gururu ona itibar kazandırdı. Kendi kusuruyla sürüklendiği felaketten şikâyetçi olmadı. Vicdanındaki devlet adamlığı kantarı, daha adil tartılarla tartılabilseydi; kendini zaafa kaptırmadan görevini yürütse, dostluğa, arkadaşlığa, partideki kuruluş anılarına değerinden fazla önem vermeseydi, bu akıbete sürüklenmeyebilirdi. Buna rağmen Menderes'e karşı gösterdiği zaafı açıklamak gibi bir küçüklüğe, kusurları ona yükleyerek düşmedi.⁸²⁰

Kendisine Milli Birlik Komitesi (MBK) adı veren otuz sekiz kişiden oluşan cunta, iktidarı devirme noktasında birleşmekle beraber, birbiriyle uzlaşması zor olan farklı hizipleri barındırıyordu. MBK'daki çoğunluk, genel seçimlerden sonra iktidarı devretmeyi hedeflemekteydi ama siyaseti bilmiyorlardı ve bu geçiş dönemi için hazırlanmış bir eylem planları yoktu. Şevket Süreyya Aydemir, o günlerde MBK üyeleriyle yapılan röportajlarda "ihtilalcilerin" siyasi programdan ne kadar uzak olduklarını hayretle gördüğünü söyler.⁸²¹ Komite üyelerinin çoğunun ekonomik ve toplumsal konular hakkında dikkate değer düşüncelerinin olmadığı görülmektedir. Cunta üyelerinden Suphi Karaman ve Cemal Madanoğlu da çeşitli konuşmalarında bunu doğrulamaktadır. Karaman, siyaseti bilen eğitimli ve kültürlü bir kadrodan yoksun olduklarını söylerken Madanoğlu da bir an önce seçimlere gidileceğinden komiteden fazla bir beklentilerinin olmadığını belirtir.⁸²² Orhan Erkanlı da anılarında Madanoğlu'nu doğrular, ama siyasi partili hayata ve demokrasiye dönüş fikrinin her üye tarafından benimsenmediğini söyler.⁸²³

⁸¹⁹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 328.

⁸²⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 58.

⁸²¹ Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 476-493.

⁸²² Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 476-493 ve Nadi, s. 144.

⁸²³ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 81.

Bu dönemde atılan en önemli adım yeni anayasayı hazırlamaktır. Böylece 27 Mayıs hareketinin niteliği değişecek, hareket, sıradan bir hükümet darbesinden kurumsal bir devrime dönüşecektir.⁸²⁴ İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında kurulan anayasa komisyonu, 28 Mayıs'ta bir ön rapor sunmuş, raporda Demokratların kişisel ve sınıfsal hırsları nedeniyle yozlaşmış olduğu ifade edilmiştir. DP, yasal olarak iktidara gelmiş olabilirdi, ancak bir hükümetin yasallığı iktidara geliş biçiminde değil, onun anayasaya, basın, ordu ve üniversite gibi kurumlara olan saygısında yatıyordu.⁸²⁵ Komisyon, siyasal otoritenin ve yasal hükümetin kurulmasından önce devletin yenilenmesini ve yeni toplumsal kurumların oluşturulmasını tavsiye etmiş, ardından bu görevleri yerine getirmek üzere 12 Haziran 1960'ta bir ara hükümet kurulmuştur.⁸²⁶

Bunlar olurken MBK içinde, ılımlı ve radikal olarak nitelendirilebilecek iki grup, sivil siyasi hayata dönüş başta olmak üzere siyasi partiler, ekonomik ve sosyal politikalar ile kültür alanında yapılacak reformlar hakkında anlaşmazlığa düşmüştür. 8 Haziran'da *Le Monde* gazetesinde yayınlanan bir makaleye göre, Cemal Gürsel'in liderliğindeki ılımlılar en yakın zamanda yönetimi sivillere bırakmayı isterken Alparslan Türkeş başkanlığındaki radikaller askeri yönetimi bir süre devam ettirmeyi hedeflemekteydi.⁸²⁷ Küçük rütbeli subaylardan oluşan radikaller, “yeni kültür”den, Mısır'da 1952'de darbe yapan Cemal Abdülnasır'ı örnek alan partisiz popülist bir siyasal rejim yaratmaktan söz ediyorlardı.⁸²⁸ Bu süreçte bazı CHP'liler ise iktidarın CHP'ye devredileceği inancı içindeydi. 14 Haziran'da Cemal Gürsel, “milli inkılâp hareketinin” hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmadığını söyleme zorunluluğu hissetmesi de buna bir işarettir.⁸²⁹

B. Kurucu Meclis ve Cihat Baban:

Bu süre içinde kadrolardaki yoğunluktan dolayı orduda ve MBK'nın tasarrufuyla üniversitede bazı tasfiyeler gerçekleşmiş, dört bin subay emekliye sevk edilmiş, 147 öğretim üyesi görevlerinden alınmıştır.⁸³⁰ 3 Eylül 1960'ta kabine kurulmuştur. MBK'nın hükümete

⁸²⁴ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 153 ve Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 458.

⁸²⁵ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 154.

⁸²⁶ Hükümet üyeleri şunlardır: Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Cemal Gürsel, Adalat Bakanı Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı M. İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Milli Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Ticaret Bakanı Cihat İren, Sağlık Bakanı Nusret Karasu, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, Ziraat Bakanı Feridun Üstün, Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay, Çalışma Bakanı Cahit Talas, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Basın-Yayın Bakanı Zühtü Tarhan ve İmar ve İskân Bakanı Orhan Kubat. Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 458.

⁸²⁷ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 217.

⁸²⁸ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 154 ve Yalman, s. 1694.

⁸²⁹ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 218.

⁸³⁰ Öğretim üyeleri arasında şu isimler vardır: Tarık Zafer Tunaya, Mina Urgan, Halet Çambel, Sabahattin Eyüboğlu, Emin Onat, Ekrem Şerif Eğeli, Ratip Berker, Mazhar Şevket İpşiroğlu; Nadi, s. 148. “85 profesör, 44

iletteği taleplere göre tarafsız bir idare kurulduktan sonra en geç 1961 sonbaharında seçimler yapılacak ve yönetim yeni iktidara devredilecekti. MBK üyeleri Anadolu gezisine çıkmış, hedeflerini ve “devrimi” halka anlatmaya çalışmışlardır. Birlik profili çizmelerine rağmen komitedeki görüş ayrılıkları kamuoyuna yansımaya başlamış, önce Alparslan Türkeş genel sekreterlik görevini başbakanlığa devretmiş, ardından MBK’nın on dört üyesi komitedeki görevlerinden alınarak askerî ataşe olarak yurt dışına gönderilmişlerdir.⁸³¹ Daha sonra sivil siyaset çalışmaları hız kazanmış, 28-29 Aralık’ta Kurucu Meclis kurulmuş, kapatılan DP dışındaki siyasal partilerin üyeleri, illerden seçilen temsilciler, barolar, basın ve ticaret odaları ve sendika temsilcileriyle MBK üyeleri 272 kişilik Kurucu Meclis’i oluşturmuştu.⁸³² Baban da CHP’yi temsilen bu mecliste üyedir. Eski HP’lilerden Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem, Ekrem Alican ve Turan Güneş de mecliste yer almaktadır. Mecliste temsil yelpazesinin geniş tutulduğu görülmektedir. Bülent Ecevit, İsmail Rüştü Aksal, Kasım Gülek ve Şemsettin Günaltay gibi farklı görüşlerdeki CHP’liler, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna gibi eski MP’liler, Orhan Köprülü, Esat Çağa gibi DP idarecilerinin 1949’da tasfiye ettiği isimler, Mümtaz Soysal, Altan Öymen, Doğan Avcıoğlu ve Ali İhsan Göğüş gibi gazeteciler ile Bahri Savcı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve İsmet Giritli gibi hukukçular bu mecliste yer almıştır. Ayrıca İsmet İnönü, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yusuf Kemal Tengirşek, Nihat Reşat Belger, Cevat Dursunoğlu ve Enver Ziya Karal gibi Cumhuriyet kuşağı da MBK tarafından temsilci olarak seçilmişlerdir.⁸³³

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, mecliste CHP’lilerin çoğunlukta olmasına karşın MBK’nın tarafsızlarla çalışmayı istediğini ama “her ihtilal ertesi için mukadder olan hınç, kin, korku ve ihtirasın” bu dönemde de görüldüğünü belirtir ve umudunu çok erken kaybettiğini

doçent emekliye sevk edildi,” *Yeni Sabah*, 28 Ekim 1960, s. 1. Bedii Faik, anılarında ordudaki bu tasfiyeyle CENTO’daki Daimi Güvenlik Kurulu’nda Türkiye’yi temsil edecek dil bilen tek bir general kalmadığını, bir kurmay albayın temsil etmesine karar verildiğini, ama diğer ülke temsilcileriyle rütbe denksizliği olacağından Türkiye’nin toplantılara katılmaya ara vermek zorunda kaldığını belirtir, Amerikalı bir generalin veda yemeğinde bu tasfiyeyle ilgili, “Eğer Türkiye’ye bir Rus atom bombası düşseydi ancak bu kadar tahribat yapabilirdi” dediğini yazar. Faik, 4. Cilt, s. 43. “147’ler” olarak anılan öğretim üyeleri, dava sonucunda 12 Nisan 1963’te görevlerine dönebilmişlerdir.

⁸³¹ Bu isimler şunlardır: Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dünder Taşer, Alparslan Türkeş. Bedia ve Feroz Ahmad, s. 225. Yalman, bu grubun önce Erzurum kalesinde hapsedilmesinin düşünüldüğünü yazar; Yalman, s. 1706. Cemal Madanoğlu’nun bu süreci değerlendirmesi için bkz. Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 493-502. Tasfiye edilenlerden biri olan Numan Esin’in değerlendirmesi için bkz. Esin, s. 164-183. Ayrıca bkz. İpekçi ve Coşar, s. 500-508.

⁸³² CHP’nin 49, CKMP’nin 25 temsilcisi vardır. “Kurucu Mecliste partilerin durumları belli oldu,” *Yeni Sabah*, 11 Aralık 1960, s. 1.

⁸³³ *TBMM Kurucu Meclisi Albümü* (Ankara: TBMM Basınevi, 1961). 1965’te yayınlanan CHP’nin kitapçığında Kurucu Meclis’teki CHP’lilerin sayısı 175 olarak belirtilirken, 31 Aralık 1960 tarihli *Milliyet*’te bu sayı 142 olarak verilmektedir. Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 54.

yazar. Özellikle 27 Mayıs “esprit”siyle bağdaşmayan, devlet kurumları ve üniversitede yapılan tasfiyeler kamu vicdanını yaralamıştır.⁸³⁴ Baban’ın da bu dönemde hemen hemen bütün CHP’liler ve aydınlar gibi, 27 Mayıs’ı devrim olarak nitelediği ve ilk başlarda umutlu olduğu, daha sonra umudunu kaybettiği görülmektedir. Yazar, anılarında şöyle der:

1961 yılında, Kurucu Meclis göreve başlamak üzereydi. Ben üye seçilmiştim. 1950’den sonra bir kere daha ümitlenmiştik. Yeni bir Anayasa hazırlanacak ve memlekete derterini unutturacak, yeni bir devrin açılmasına hizmetimiz olacaktı. Eski Anayasanın, kötü niyetli iktidarların hürriyetleri kısıtlayıcı faaliyetlerine açık gibi görünen boşlukları doldurulacak, kısır çekişmelerin, partizan kışkırtmalarla birbirinden uzaklaştırılan vatandaşların, birbirlerine kem gözle bakmaları devri arkada kalacaktı.⁸³⁵

Bu dönemde milletvekili seçilmesi itibarıyla Baban’ın *Yeni Gün* gazetesindeki yazıları haftada bir veya ikiye düşse de onun yazmadığı günlerde eski HP’liler Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Turan Güneş ve İbrahim Öktem’in yazıları yeni anayasa ve siyasete geçiş konularında görüş birliğini yansıtmaktadır.⁸³⁶ Baban da bu isimler gibi, MBK’nin iktidarı devretmesini ve anayasa sürecini olumlu karşılamaktadırlar. Örneğin Baban, şöyle yazmıştır:

Öyle haller olabilirdi ki, ufak bir basiretsizlik yahut asabiyete kapılma sebebiyle, ordu sonradan istese de iktidarı bırakmamak mevkiine düşebilirdi. 27 Mayıs’tan bugüne kadar ihtimamla imal edilmiş bir kronometre sadakatiyle hiçbir hata işlemedi. Kuvvetli olduğu halde bu kuvvetini kullanmadı ve kötü, hatalı bir devrin muhasebesini adalet cihazına terk etti. İsteseydi, hükümetin başına kendisi geçerdi, bunu da istemedi, bitaraf insanlar aradı ve idareyi ısrarla onlara tevdi etti. Asabına hâkim olmasaydı, bu inkılâp kanlı bir ihtilal haline gelebilirdi.⁸³⁷

Baban’ın bu yazıyı yazdığı gün, 3 Eylül 1960’ta geçici olarak kurulmuş olan hükümet istifa etmiş ve yeni bir hükümet kurulmuştur. Baban, bu kabinede 5 Ocak-30 Ağustos 1961 tarihleri arasında Basın, Yayın ve Turizm Bakanı olmuştur. Baban, aynı zamanda DP ileri gelenlerinin idamlarını onaylamamış, 22 Ağustos 1961’de dönemin devlet başkanı Cemal Gürsel’e yazılan mektubun altını imzalamıştır.⁸³⁸

1. Kısa süren bakanlık: Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığı

Baban’ın bakanlığa atanmasının basın camiasında nasıl karşılandığıyla ilgili bir fikir edinmek için, yazarın arkadaşı Safa Kılıçlıoğlu’nun çıkardığı ve zaman zaman Baban’ın da yazdığı YTP ve AP’ye yakın duran *Yeni Sabah* gazetesine bakmak faydalı olacaktır. Emin

⁸³⁴ Karaosmanoğlu, s. 220.

⁸³⁵ Baban, *Politika Galerisi*, s. 242.

⁸³⁶ Bazı örnekler şunlardır: Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, “İlk İşimiz,” *Yeni Gün*, 1 Şubat 1961, s. 1-5; Turan Güneş, “Anayasanın ilk maddesi,” *Yeni Gün*, 2 Şubat 1961, s. 1-5; İbrahim Öktem, “Temel meselelerde görüş birliği,” *Yeni Gün*, 4 Şubat 1961, s. 1-5.

⁸³⁷ Cihat Baban, “Kurucu Meclis vazifeye başlarken,” *Yeni Gün*, 6 Ocak 1961, s. 1-5.

⁸³⁸ “İdamlar kin ve nifak kaynağı olabilir,” *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1961, s. 6.

Karakuş ve Hakkı Devrim gibi muhabirlerin yer aldığı ve Şükrü Baban'ın da dış politika yazıları yazdığı gazetede Baban hakkında olumsuz bir habere rastlamadığımızı, birkaç defa Sabiha Deren'in (Hakkı Devrim) yazdığı cemiyet haberlerini veren "Fısıltı" köşesinde adının "şeref misafiri" ünlü siyasetçi olarak geçtiğini belirtmeliyiz.⁸³⁹

Kabinede yer alan isimlerin partizan olmamasına dikkat edilmiş, subay, bürokrat, teknokrat ve profesörler seçilmiştir. Bu isimlerin MBK için teknik danışmanlık görevlerini üstlenmişlerdir. Yine de Baban'ın içinde bulunduğu İkinci MBK Hükümeti'ndeki isimlerin alanlarında yetkin oldukları veya belli devlet geleneğinden yetiştikleri söylenmelidir. Örneğin Maliye Bakanı Kemal Kurdaş (1920-2011), 1956'da IMF'de görev almış önemli bir ekonomist, Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu (1916-2012) önemli bir sanayicidir. Bu kabinede CHP milletvekilleri Selim Sarper ve Turhan Feyzioğlu da sırasıyla Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanları olarak görev almıştır.⁸⁴⁰ Ayrıca Hürriyet Partisi'nden Ahmet Tahtakılıç Çalışma Bakanıdır.⁸⁴¹

Bu isimlerin seçilmesinde sivil veya asker olmalarından çok, "ihtilali ihtilal olarak yaşatacak nitelikte" olup olmadıklarına bakılmıştır ve bakanlar MBK karşısında işlevsizdir.⁸⁴² MBK'dan Orhan Erkanlı şöyle der: "Bakanları partisiz, tarafsız teknisyenlerden seçmek, bu kişiler Türkiye'nin yetiştirdiği müstesna beyinler olsalar dahi, bakanlık mevkiinin siyasi sorumluluk, karar ve uygulama yeri olduğunu unutmak, bakanları birer müşavir veya müsteşar haline getirmektir."⁸⁴³ "Partisiz, tarafsız bakan ve derleme kabine" fikri üzerine inşa edilen sistem, daha sonra 12 Mart muhtırasında da uygulamaya konmuş, başarısız olduğu görülmüştü.⁸⁴⁴ MBK'daki tartışmalarda Milli Savunma, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları'nın asker olmaları kabul edilmiş, diğerlerinin sivil olabileceği ifade edilmişti.⁸⁴⁵ Bu noktada Baban'ın HP geçmişi, CHP parti yönetimi içinde yer alması ve DP'ye muhalif olması itibarıyla seçilmiş olması olasıdır.

⁸³⁹ "Bu da bir başka Cihat Baban," *Yeni Sabah*, 13Temmuz 1961, s. 1-4 ve "Altından kalkılmaz," *Yeni Sabah*, 2 Eylül 1961, s. 1-5.

⁸⁴⁰ Diğer isimler şunlardır: Adalet Bakanı Ekrem Tüzemen, İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu, Bayındırlık Bakanı Mukbil Gökdoğan, Ticaret Bakanı Mehmet Baydur, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ragıp Üner, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, Tarım Bakanı Osman Tosun, Ulaştırma Bakanı Orhan Mersinli ve İmar ve İskan Bakanı Fehmi Yavuz. Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 85.

⁸⁴¹ Baban, Tahtakılıç'a *Politika Galerisi* kitabında bir bölüm ayırmıştır. *Politika Galerisi*, s. 415-438. Tahtakılıç, 1961 seçimlerinde CKMP'den milletvekili seçilmiş, Türkeş ve grubunun partiyi ele geçirmesi üzerine partisinden istifa etmiştir.

⁸⁴² Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 83.

⁸⁴³ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 86.

⁸⁴⁴ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 85.

⁸⁴⁵ İpekçi ve Coşar, s. 168.

Kurucu Meclis'in açılmasını takip eden günlerde, 11 Şubat'ta Adalet Partisi (AP), 13 Şubat'ta da Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Bu partiler, açıktan olmasa da kendilerini DP'nin devamı olarak göstermektedir.⁸⁴⁶ AP'nin kurucusu, MBK tarafından 4 Haziran 1960'ta Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen, iki ay sonra da emekliye sevk edilen Ragıp Gümüşpala, YTP'nin kurucusu eski bürokrat Ekrem Alican'dır. Bu isimler, Cemal Gürsel tarafından da desteklenmiştir.⁸⁴⁷ Yine de MBK üyeleri, DP'nin "hortlatılması" fikrine kesin olarak karşı çıkmaktadır. AP'nin kuruluşu hakkında Şevket Süreyya Aydemir şöyle yazar:

İstenilen, CHP karşısında bir partiydi. Yelpazede bir parti boşluğu vardı. AP onu dolduracaktı. Ama halkın ruhi durumu bakımından iş, daha başka bir hava arz ediyordu. Giden DP'nin ocak bucak başkanlarının hatıraları henüz zindeydi. Yassıada'daki sanık da halkın muhayyilesinde bir veli haline getirilmiş gibiydi. Onun için AP halkta, DP'nin yerini işgal edebilirdi. Hele DP'ye yakıştırılan Demirkırat adı da bir amblemle AP'de kabul edilince, bu parti DP'nin devamı gibi sayıldı.⁸⁴⁸

AP, parti programında "Türk milletini geri kalmışlıktan, sefaletten ve siyasi vesayetten kurtarmayı, hür dünyanın demokratik, ileri ve müreffeh hür bir üyesi haline getirmeyi" amaçladığını belirtiyor, ülkede siyasetin tam anlamıyla özgür olmadığını ima ediyordu. Parti tüzüğünün bir maddesinde "siyasi vesayet" sorunu şöyle dile getirilmişti: "Vatandaş siyasi vesayet altına almak isteyen, insan haysiyetini rencide eden, insan hak ve hürriyetini hiçe sayan totaliter düşüncenin karşısındayız."⁸⁴⁹ Ümit Cizre'nin belirttiği üzere AP, orduya karşı "tarafsızlaştırılarak yakınlaşma politikasını güderken beş başlığa önem vermişti: Anti-komünizm, asker Cumhurbaşkanı seçilme, uzlaşma politikası güderek ordunun yetki, görev ve özlük işlerinin düzenlenişi ve Milli Güvenlik Kurulu'na ilişkin strateji ve siyasal hakların iadesi ve uzlaşmacılık.⁸⁵⁰ Ragıp Gümüşpala, sembolik bir isim olarak uzlaşma beklentisiyle partinin başına gelmişti ve partiyi kendisinden çok parti teşkilatı yönetmekteydi.⁸⁵¹ Celal

⁸⁴⁶ Orhan Erkanlı, bazı askerlerin AP'nin ismindeki adalet kelimesindeki amacın "intikam" olduğunu düşündüğünü, Gürsel'in Gümüşpala'ya bunu sorduğunu yazar. Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 94.

⁸⁴⁷ Orhan Birgit'in anılarında gördüğümüz üzere, Gürsel, Demirel, AP'nin başına geldikten sonra kurulan Komünizmle Mücadele Cemiyeti'nin onursal başkanlığını kabul etmiş, cemiyetin başkanı İlhan Darendelioğlu da 1969'da AP'den milletvekili olmuştur. Gürsel Temmuz 1965'te onursal başkanlıktan istifa etmiştir. Birgit, s. 382. Dernek hakkında bilgi için bkz. İlhan E. Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri: Toplantılar, Mitingler, Nümayişler, Bildiriler, Cemiyetler ve Basın* (İstanbul: Toker Yayınları, 1968). Cihat Baban da ikili bir sohbet esnasında Gürsel'in Demirel'in AP'nin başına geçmesini istediğini, hatta kendisinin bunun için "çalıştığını," onun "yobazlığa yüz vermeyen, aydın bir adam" olduğunu belirttiğini söyler. Baban, *Politika Galerisi*, s. 265.

⁸⁴⁸ Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 508.

⁸⁴⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)* Cilt 5. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002), s. 68.

⁸⁵⁰ Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri*, (İstanbul: İletişim yayınları, 2002), s. 29.

⁸⁵¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 253.

Bayar'ın kızı ve bazı eski devlet bakanlarının eşleri de AP'den milletvekili adayı olmuşlardı.⁸⁵²

MBK, bu durumdan memnun değildi. Gümüşpala'dan daha tecrübeli olan teşkilattan bazı isimlerin iktidarı ele alan MBK'ya ve hükümeti suçlayan bazı demeçler vermesi, geçici olarak kurulmuş olan kabineyi de rahatsız etmişti. Bu noktada, Cihat Baban anılarında önemli bir iddia ortaya atar. Yazara göre, kendisinin de içinde bulunduğu kabinede Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay gibi bazı generaller, Bakanlar Kurulu toplantısında AP'yi kapamayı önermiş, kendisi, Selim Sarper, Ahmet Tahtakılıç ve çoğu bakan bunu kabul etmemiştir. Yazar, bu kararın vereceği zararlar hakkında şöyle demektedir:

İrademle duygularım altında eziliyordum. Bizden bu kararı isteyen ihtilal yapmış olan bir heyet idi. Demokrat Parti çok günahkâr olduğu için iktidardan uzaklaştırılmıştı. Onun günahlarının ve hatta zulmünün acılarını nefsimde çok çekmişim. Fakat biz hürriyet uğrunda mücadele etmemiş miydik? Şimdi kendi hürriyetlerimiz adına başkalarının hürriyetini nasıl gemleyebilirdik? Bu kendimizi inkâr olmayacak mıydı?⁸⁵³

Baban'ın bu iddiasını Metin Toker de doğrulamaktadır. Toker, İnönü'nün Baban'a kesin talimat verdiğini, MBK'ya ve kabineye, CHP'nin parti kapatmanın karşısında durduğunu belirtmesini söylemiştir.⁸⁵⁴ MBK'da yer alanlardan Orhan Erkanlı ise anılarında AP'nin kapatılma teşebbüsünden bahsetmez, ama yeni kurulan partilerin halk tarafından destek gördüğünü ve halkın orduyla CHP'yi bir tuttuğunu söyler. Erkanlı'ya göre, "Halk bütün baskılara rağmen yeni partilere kaymaktadır. Yeni partiler DP'nin varisi olduklarını açık, kapalı ilân ederek oy toplama çabası içindedir. Seçim şansı gittikçe azalmaktadır. Şimdi yeni bir slogan işlenmektedir. 'Eğer seçimi CHP kazanmazsa, ordu iktidarı devretmeyecektir.' Bu propaganda halk üzerinde kötü ve menfi tesirler yaratmıştır."⁸⁵⁵ Diğer yandan Gürsel'in parti kapatmalarına karşı olduğunu belirten demeçlerinin *Yeni Sabah* gibi MBK'ya karşı mesafeli olan bir gazetede manşetten yayınlanması da AP'nin kapatılmasının MBK içinde gündeme geldiğini ve bazı üyelerin bunu desteklediğini düşündürmektedir.⁸⁵⁶ Bu durum ordu içindeki bir başka grup olan MBK karşıtı ve daha radikal düşüncedeki hizipleri de memnun etmiyordu. Nitekim birkaç ay sonra bu hiziplerin en baskın olanı Talat Aydemir öncülüğünde bir askeri darbe girişiminde bulunacaktır.

⁸⁵² Birgit, s. 338.

⁸⁵³ Baban, *Politika Galerisi*, s. 249-251.

⁸⁵⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 256.

⁸⁵⁵ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, (Ankara: Baha Matbaası, 1972), s. 184.

⁸⁵⁶ "Gürsel 'Parti kapatmak prensibimiz değil,'" *Yeni Sabah*, 2 Ağustos 1961, s. 1.

Kabine ve Kurucu Meclis üyelerinin çoğu seçimlerin bir an önce yapılmasını ve siyasete dönülmesini savunmaktaydı. Yapılan ilk işlerden biri 1956'da değiştirilen Basın Kanunu'ndaki anti-demokratik maddelerin geri alınmasıdır. Bu değişiklikle DP döneminde tartışma konusu olan ve basının üzerinde büyük bir baskı unsuru olan ispat hakkı geri gelmiştir. Bu kabinenin demokratik yönetime geçişte yaptığı iki önemli girişim vardır: Birincisi Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında yeni anayasanın hazırlanması, ikincisi Yassıada yargılamaları sırasında idamlar hakkında görüş bildirmesidir. Hazırlanan yeni anayasa taslağına göre, iki kanatlı meclis kurulacak ve nisbi temsil sistemi benimsenecekti. Çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek olan Anayasa Mahkemesi kurulacak, düşünce, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlükleriyle kişisel haklar güvence altına alınacaktı. Ayrıca askeri yüksek komutanlık kademesi, Milli Güvenlik Kurulu bünyesinde temsil edilerek güvenlikle ilgili konularda kabineye yardımcı olacaktı. Anayasada “İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni” başlığı altında belirtilenler, gelecek yıllarda siyasi bir anlam kazanmış ve buna dayanarak bazı maddeler değiştirilmiştir. Bu maddelerden biri olan 41. Maddede şöyle denmekteydi: “İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır, bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenmiştir.”⁸⁵⁷ Anayasa taslağında, kalkınmayı demokratik yollardan gerçekleştirmek ve “milli tasarrufu” arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmenin hedeflendiği belirtiliyordu. Bu amaçla, 30 Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı kurulacaktı.

Yeni anayasa, 9 Temmuz 1961'de referanduma sunulmuş, yaklaşık yüzde altmış oyla kabul edilmiştir.⁸⁵⁸ Bu anayasada kabul edilen maddelerin çoğu, Hürriyet Partisi'nin programında ve partinin CHP ile birleşme kararından sonra toplanan 12 Ocak 1959'daki CHP Kurultayı'nda benimsenen Hürriyet Andı'nda yer almaktadır. Anayasa referandumu, halkın MBK'ya ve DP'ye karşı konumlanışını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Toker'in belirttiği üzere, referandum “ihtilalden yana olanlar” lehinde sonuçlansa da *Time* dergisi sonucu “Hayır, hayır, 4 milyon kere hayır!” şeklinde duyurarak “asıl mânâ ifade eden oyların ‘evet’ten çok ‘hayır’lar olduğunu” yazmıştı.⁸⁵⁹ Baban da çoğu aydın ve gazeteci gibi anayasayı sevinçle karşılamış, “inkılâp idaresinin” hürriyet ve demokrasiye gölge düşürmemek için gayret ettiğini yazmıştır. Yazar, “MBK idaresinin cesaretli hamlelerin

⁸⁵⁷ Ahmad, *Modern Türkiye*, s. 159.

⁸⁵⁸ “Evet dedik,” *Yeni Gün*, 10 Temmuz 1961, s. 1. DP'nin ağırlıkta olduğu Aydın, Bursa, Sakarya, Denizli ve İzmir gibi şehirlerde ‘hayır’ oyları çoğunluktadır. “Liderler neticeden memnun,” *Yeni Sabah*, 11 Temmuz 1961, s. 1. *Ulus* gazetesi ise haberi oldukça coşkulu vermiştir: “Tarihe altın bir yaprak, halkoyu kararını verdi: Evet,” *Ulus*, 10 Temmuz 1961, s. 1.

⁸⁵⁹ Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 237.

hepsini yaptığını” söylerken “tarih kitaplarına sığmayacak olayların günlere sığdırıldığını” belirtmiş, “korkusuz yaşamaya hasret olduklarını” söylemiştir.⁸⁶⁰ Baban, yıllar sonra Mehmet Barlas’a verdiği röportajda 1960 ve 1971’deki askeri müdahale sonrasında cumhurbaşkanı seçme ve demokrasiye geçme noktalarında pek iyi olmadığını söyleyecektir.⁸⁶¹

Bu dönemde DP’nin tutuklanan yöneticileri 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961 arasında Yassıada mahkemelerinde yargılanmıştır. Baban’ın içinde yer aldığı kabinenin ikinci girişi, Yassıada’da verilmesi olası idam cezaları hakkında görüş bildirmektir. 592 kişinin yargılandığı mahkemelerde DP’nin ileri gelenlerinden 228 kişi hakkında ölüm cezası istenmiş ve yargılama sonunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında idam cezası verilmiştir.⁸⁶² Daha yargılama başlamadan, basında yargılanacakların “vatana ihanet,” halkı iç savaşa sürüklemek ve yapılacak yardımlar karşılığında Doğu Anadolu’nun bir kısmını SSCB’ye bırakma teşebbüsü gibi suçlardan yargılanacakları haberleri yer almaktaydı. Şahsi davalarla açılan ve üzerine gölge düşürülen yargılama süreci ve sonunda verilen idam kararları çeşitli yazarlar tarafından değerlendirilmiştir. Örneğin yargılama sürecine gölge düşüğünü Yakup Kadri, daha o zaman duyurmuş, *Ulus*’ta şöyle yazmıştır:

Adalet saygısından ve sorumluluk duygusundan yoksun birtakım kimseler türlü türlü tezvir ve ihbarlarıyla bu heyetin huzurunu bozmak yollarını bulmuş ve sokak politikasının gürültüleri, patırtıları da o adanın etrafını sarmakta gecikmemiş, hatta birtakım çirkin, bayağı yankılar halinde Yüce Adalet Divanı’nın çatısını çınlatmaya başlamıştı. Gün olmuş dinleyicilere ayrılmış sıralardan, kâh hakim bir sorgusunu alkışlamalar, kah sanıklardan birinin savunmasına yuha çekmeler ya da gülüşmeler şeklinde akseden bu yankılar Yüce Divan’a bir halk mahkemesi havası getirmişti.⁸⁶³

Gazeteci Orhan Birgit de izlediği yargılamalarda, gazetecilerin objektif olmaları gerektiğini düşündüğünü, ama davaların başından itibaren ciddiyetten uzaklaştığını belirtir, şöyle der: “Mahkeme, sadece Anayasa ihlalini ele alacağı yerde, adı sanı olmayan dosyalar arasında adeta boğuldu. Böylece Köpek Davası, Bebek Davası ya da örtülü ödenekten Başbakana cımbız satın alınması davası gibi dönemin siyasi literatüründe isim bırakan içi bomboş olaylar alay konusu edildi.”⁸⁶⁴ Nadir Nadi de yargılamalardaki “dedikodu havasının” adalet sürecini zedelediğini belirtir ve kendisinin de aralarında olduğu çoğu gazetecinin ve siyasinin olası idam cezalarına karşı olduğunu yazar.⁸⁶⁵

⁸⁶⁰ Cihat Baban, “Korkusuz yaşama hasreti,” *Yeni Gün*, 18 Eylül 1961, s. 1-5; “Sayın İnönü’nün işaret ettiği önemli noktalar,” *Yeni Gün*, 30 Eylül 1961, s. 1-5.

⁸⁶¹ Bkz. Ek 5.

⁸⁶² “Adaletin son sözü: 15 ölüm, 31 müebbet hapis; Komitenin kararı: Üç idam,” *Yeni Gün*, 16 Eylül 1961, s. 1.

⁸⁶³ Karaosmanoğlu, *Politikada Kırkbeş Yıl*, s. 223.

⁸⁶⁴ Birgit, s. 324.

⁸⁶⁵ Nadi, s. 150.

Baban da yargılamalara gazeteci olarak birkaç kez katılmıştır. İdamlara karşı olan Baban, DP'nin adil bir yargılamadan geçmesi gerektiğini düşünmektedir. Kararların açıklanacağı gün Baban, *Yeni Gün*'de verilecek kararların istikrar ve huzura zarar getirmemesi gerektiğini belirten Baban'a göre "Yüce Divan'dan mahkûmiyet kararı çıktığı takdirde bundan üzülecek suçluların yakınları bulunacaktır. Onlara 1960 yılının Nisan ve Mayıs aylarını hatırlayarak teselli bulmalarını tavsiye edeceğiz. Hislerimize kapılmadan yeni bir geleceğin eşiğinde kara bulutları dağıtmak isteyenlere yardım edeceğiz. Bu yardımı çünkü rejimin insanları da esirgememelidir."⁸⁶⁶

Baban'ın "düşüklerden" en fazla eleştirdiği isimlerden biri Samet Ağaoğlu'dur. Yazar, anılarında Ağaoğlu'nun hapisten çıktıktan sonra yazdığı anıları hakkında şöyle der:

Yassıada'dan dönüp tekrar hayata karıştığı zaman, artık babasının hatıralarını satarak geçinmek ihtiyacında değildi. Fakat hükümette geçirdiği günlerle, bir devrin içindeki yaşantısı ile kendisinde eksik bulduğu manevi bir servet ve itibar temin etmek istedi, *Arkadaşım Menderes* diye bir kitap yazdı. Menderes'in hiçbir zaman arkadaşı olmamıştı. Menderes onun efendisi olmuştu. Ama o hayata gözlerini kapadıktan sonra, beraber geçirilmiş günleri kıymetlendirmek fazla bir günah sayılmazdı. Bu tecrübe başarı sağlayınca, bu sefer *Aşina Çehreler* adı altında eski arkadaşlarını hicveden bir kitap daha yazdı, onlar hakkında uydurma yorumlar yaptı, onların hiçbir zaman düşünmediklerini onlara yükledi. Kendisine bir zamanlar yardım etmek isteyenleri, kaleminin sivrisiyle dürtükledi, üslubunun kıvraklığı ile ısırdı ve yine kalbinde yaşattığı hükmetme, her işe karışma, her ne pahasına olursa olsun başa geçme, amacına uzanmak için gece gündüz, bunalımlar içinde uğraşmaya debelenmeye başladı.⁸⁶⁷

Yazar, Yassıada'daki Menderes hakkında ise şöyle der:

Menderes, suçları başkasına devretmeye çalışan, mahkeme karşısında çok nazik olmaktan medet uman bir Menderes'ti. Bu Menderes'le birbirimize manasız ve isteksiz bakışlarla baktık... Bu bakışlarda ne hiddet ne kin, ne zaaf vardı. O belki onunla bütün münasebetleri boyunca daima açık konuşmuş olan eski bir arkadaşına gıpta ile bakıyordu. Artık Allah'ı ile başbaşa idi ve kendisini bir zamanlar delice alkışlayanlar onu kaderiyle yalnız, yüzüstü bırakmışlardı.⁸⁶⁸

Baban'ın içinde bulunduğu kabine, idam cezaları verilmeden önce bu konu hakkında önce MBK'nın başındaki Cemal Gürsel'e bir mektup yazmış, olası idam kararlarının "27 Mayıs devrimine" gölge düşüreceğini belirtmiştir. İlk defa Baban'ın *Politika Galerisi* kitabında yayınlanan 22 Ağustos 1961 tarihli mektupta "Yüksek Adalet Divanı"nın vereceği olası idam kararlarının "kin ve nifak kaynağı" oluşturacağı, 15 Ekim'de yapılacak seçimler

⁸⁶⁶ Cihat Baban, "Karar günü," *Yeni Gün*, 15 Eylül 1961, s. 1-5.

⁸⁶⁷ Baban, *Politika Galerisi*, s. 410-411.

⁸⁶⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 226.

öncesinde demokrasiye gölge düşüreceği, MBK'nın tarafsızlığını sorgulatacağı ve dış dünyada yanlış bir intiba uyandıracağı belirtiliyordu.⁸⁶⁹

ii. Cumhurbaşkanlığı sorunu ve arabulucu rolünde Baban:

Baban'ın bu dönemdeki önemli bir görevi de siyasilere arasındaki irtibatı sağlamasıdır. Hatırlanacağı üzere, Baban, 1950 seçimleri öncesinde Fevzi Çakmak'ı DP'ye katmak ve Prof. Sıddık Sami Onar'a cumhurbaşkanlığı teklif etmek gibi görevleri üstlenerek DP yöneticileriyle bu isimler arasında irtibatı sağlamıştı. Baban, bu dönemde de Cemal Gürsel'le İnönü arasındaki irtibatı sağlamıştır. Bu süreç, Baban'ın bakanlıktan istifasıyla son bulmuştur. İnönü'nün anılarında “malum mesele” olarak geçen cumhurbaşkanlığı konusu, Gürsel'in İnönü'den aday olmayacağına dair güvence istemesiyle gündeme gelmiştir.⁸⁷⁰ Baban'la makamında biraraya gelen Gürsel, 1961 seçimlerinden sonra İnönü'nün cumhurbaşkanlığına aday olmayacağını açıklaması talebini dile getirmiş, Baban da bu görevi “sıkılarak” yapmıştır.

Burada, Baban'ın MBK'nın tarafsız olma söylemiyle Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığını “ehven-i şer” olarak gördüğü ama partisinin liderinin düşüncesini bilmediği için bu görevi “sıkılarak” yapması ihtimal dâhilindedir. Yazarın, AP'nin gündeme getirdiği aday olan Ali Fuat Başgil'i desteklemediği kesin olsa da İnönü'nün cumhurbaşkanlığına sıcak baktığı söylenebilir. Anılarında 1950 seçimlerinden önce Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı adayı olarak Sıddık Sami Onar'ı düşündüğünü belirtmesini, “devlet başkanının partiler üzerinde tarafsız bir hakem olması” fikriyle uyumlu olduğunu söyleyen Baban'ın, 1960'ta İnönü'nün cumhurbaşkanlığı fikrini benimsemesi çelişki gibi dursa da İnönü'nün devlet adamlığına güvenmesi onu böyle bir düşünceye sevk etmiş olabilir.⁸⁷¹ İnönü'nün cumhurbaşkanlığı, MBK'nın tarafsızlığına gölge düşüreceğinden ve seçim sonuçlarından görüleceği üzere, DP çizgisinin halk tarafından desteklenmeye devam etmesinden İnönü'nün yerine Gürsel'in cumhurbaşkanlığına gelmesi siyaset bakımından gerekli bir tutum olmuştur. Diğer yandan Baban gibi İnönü'nün cumhurbaşkanlığını isteyenler olduğunu göz önünde tutarsak demokratik olduğu söylenen zeminde partizanlık da baskındır.

Sonradan CHP milletvekili olacak olan MBK'den Orhan Erkanlı anılarında Gürsel'in İnönü'nün cumhurbaşkanlığını istemediğini ve ondan aday olmayacağı güvencesi arayışında

⁸⁶⁹ Tam metin için bkz. Baban, *Politika Galerisi*, s. 227-233. Buna benzer bir mektup da 13 Eylül'de İnönü tarafından yazılmıştır. MBK'ya hitaben yazılan mektupta olası idam kararlarının aşırı olacağını, halk ve yeni kurulan partiler arasında giderilemeyecek ayrılıklar yaratacağını belirtmiştir; tam metin için bkz. Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, s. 520-523.

⁸⁷⁰ Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 196.

⁸⁷¹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 48.

olduğunu yazar.⁸⁷² Ona göre Gürsel, İnönü'nün “manevi ağırlığından” kurtulmak istiyordu ve cumhurbaşkanı olma fikrini kafasına koyduktan sonra rakip olarak gördüğü İnönü'ye karşı tutumu değişmişti.⁸⁷³ İnönü'den aday olmayacağı güvencesini alan Gürsel'in çevresi, Behçet Necatigil ve Selim Sarper'in yanında Baban aracılığıyla da iletişimi sağlamaktadır. Gürsel'in yakınındaki bazı isimler, İnönü'den Gürsel'in makamına gittiğinde, cumhurbaşkanlığı meselesini bizzat kendisinin açmasını istemiş, Baban bu isteği İnönü'ye iletmemiştir. Sonunda, cumhurbaşkanlığını güvence altına almak isteyen Gürsel, Baban'ı kabul ettiğinde Baban bunu yapmadığını dile getirmiş ve bakanlıktan istifa etmiştir.⁸⁷⁴ Cumhurbaşkanlığı sorunu, 1961 seçimlerinden sonra da devam etmiş, İnönü'nün yanında, AP'ye yakın olan Prof. Ali Fuat Başgil'in de isminin geçtiği süreç, 23 Ekim 1961'de Çankaya Protokolü adı verilen bir belgeyle sonuçlanmıştır.

CHP'nin ve yeni kurulan partilerin katıldığı seçimler 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Baban, İstanbul'dan CHP milletvekili adaydır. Partilerin seçim kampanyaları önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha ılımlıdır.⁸⁷⁵ Seçim sistemi ve basın üzerindeki baskının kalkması da özgür bir seçim ortamı getirmektedir.⁸⁷⁶ Baban ve çoğu CHP'li seçimlerden CHP'nin galip geleceğini beklemektedir. Ona göre CHP güven veren bir parti olarak halk tarafından benimsenmekte, parti üyeleri de parti disiplininin dışına çıkacak beyanlar vermeyerek ve “devr-i sabık” yaratmayarak bu güveni devam ettirmektedir.⁸⁷⁷ Zamanında Hürriyet Partisi'nden de umutlu olan Baban'ın halkın eğilimlerini doğru değerlendirdiğini söylemek zordur. Baban'a göre CHP, “dedikodulardan medet ummadan” siyaset yapması ve köylüden sanayiciye hemen her kesimin sorunlarına çözüm bulacak “ilim heyetinin” çalışmalarıyla halkın desteğini sağlamıştır.⁸⁷⁸

Baban'ın tersine halktaki CHP karşıtlığını birebir yaptığı gezilerde gören Yakup Kadri ise şöyle der:

⁸⁷² Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 81.

⁸⁷³ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 267. Orhan Erkanlı, MBK'daki General Cemal Madanoğlu'nun ise tam tersi İnönü'nün cumhurbaşkanlığını istediğini ve MBK'nın bir toplantısında bunu dile getirdiğini yazar. Rütbeden bağımsız olarak sırayla konuşulan toplantıda, Madanoğlu bir yüzbaşı tarafından topluluğun bir “İhtilal Meclisi” olduğu noktasında uyarılmış ve kendilerinin “İsmet Paşa'nın kiralık askerleri” olmadığını belirtmiş, şöyle demiştir: “Milli birlik iktidarının gerçek sahibi Türk ordusudur. İktidarı zamanı gelince yapılacak seçimleri kazanana devrederiz, önce devrimler yapılacak, sonra da seçimler.” Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 161-162.

⁸⁷⁴ Baban, *Politika Galerisi*, s. 257-262. Daha sonra göreceğimiz üzere Baban, buna CHP Parti Meclisi'ne seçilmesi dolayısıyla parti içindeki çalışmalara ağırlık vermesini neden olarak göstermiştir.

⁸⁷⁵ “Partiler aday listelerini dün resmen açıkladılar,” *Yeni Gün*, s. 1.

⁸⁷⁶ Cihat Baban, “Seçim kampanyası,” *Yeni Gün*, 27 Eylül 1961, s. 1-5.

⁸⁷⁷ Cihat Baban, “Aksal'ın konuşmaları,” *Yeni Gün*, 4 Ekim 1961, s. 1.

⁸⁷⁸ Cihat Baban, “Kral Kostantin, Venizelos ve Gümüşpala,” *Yeni Gün*, 14 Ekim 1961, s. 1-5.

CHP milletvekili adayı olarak seçim bölgeme gittiğimde gözüme çarpan durum, 1957'dekinin hemen hemen aynı olmuştu. O sefer de CHP kendini 1961'deki kadar kuvvetli hissediyordu. Yedi yıllık muhalefet savaşında pek önemli birtakım ileri mevziler işgal ettiği kanaatindeydi. Buna rağmen seçim bölgelerinin çoğunda pek soğuk bir hava ile karşılaşmıştı ve o havanın içinde bizlere çevrilen yüzler sanki donmuş gibiydi.⁸⁷⁹

Metin Toker de Baban gibi düşünmektedir. Ona göre, AP örgütlenmesi DP'ye dayanmıştır ve zaman zaman DP gibi "hislere hitap etmektedir." Şartlar ne olursa olsun, yeni parti umut vadetmektedir. DP taraftarları anayasa referandumundan itibaren örgütlenmiş, mitingler yapmıştır. CHP kampanyası "kavgasız, gürültüsüz" geçmiş, AP ise "daha az gösterişli ama canlı" bir kampanya yürütmüştür.⁸⁸⁰ Partinin meşru olduğunu savunan ve kapatılmasına kesinlikle karşı çıkan Baban'a göre, AP adayları "akılla değil kinleriyle" hareket ettiği müddetçe barış, istikrar ve güven ortamını zedeleyeceklerdir. Yazar, seçimler öncesinde şöyle yazmıştır:

Bu isimlerin yarınki mecliste ne yapabileceklerini kestirmek zordur. Şuurlarının altında yatan arzularla bizzat listesinde göründükleri partilerin maksatları yarın birbirine uymayacaktır. Bu partiler belki yeni kurulmuş olmanın oportünitesi içinde ve rey kazanmak maksadıyla bu gibilerin kendi safları arasına sızmalarına mâni olamamışlardır. Fakat yarın, bunlar bu partileri kötü yola sevketmeye kalkınca içerde mücadele kopacaktır.⁸⁸¹

İlk defa nisbi seçim sistemi uygulanan 15 Ekim 1961 genel seçimlerinde CHP oyların yüzde 36'sını alarak 173 milletvekili, AP oyların yüzde 34'ünü alarak 158 milletvekili çıkarmıştır. Çok sesliliğin başlangıcı olan bu seçimlerde diğer iki küçük partiden YTP oyların yüzde 13'ünü alarak 65 milletvekili, CKMP de yüzde 14 oyla 54 milletvekili çıkarmıştır. Senato seçimlerinde de CHP'nin 36 temsilcisi, AP'nin 71, YTP'nin 27 ve CKMP'nin 16 temsilcisi bulunmaktadır. Bu sonuçlarda, Meclis'in alacağı kararlarda AP ve YTP'nin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Yeni Anayasa'ya göre, cumhurbaşkanı iki meclisin ortak toplantısında seçilecekti ve bu durumda CHP'nin veya MBK'nın düşündüğü isimlerin seçilmesi mümkün olmayacaktı. Meclisin açılmasıyla, gazetelerde CHP karşıındaki siyasi partilerin, DP'ye yakınlığıyla bilinen ve AP'den Samsun senatörlüğüne seçilmiş olan Prof. Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığına aday gösterileceği haberleri görülmektedir. 27 Mayıs'ı izleyen günlerde MBK'nın meşruiyetini sorgulayan yazılar yazan ve aydınları "memleketçi ve garpçı" olarak ayıran ve milliyetten önce dinin gelmesi gerektiğini belirten Başgil, tepkiler üzerine öğretim üyeliğinden istifa etmek istemiş, üniversite senatosu buna gerek olmadığını

⁸⁷⁹ Karaosmanoğlu, *Politikada Kırkbeş Yıl*, s. 228.

⁸⁸⁰ Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 236 ve 297.

⁸⁸¹ Cihat Baban, "Siyasi mücadele geride kaldı," *Yeni Gün*, 24 Eylül 1961, s. 1-5.

belirterek istifasını kabul etmemiştir.⁸⁸² Seçimler sırasında İsviçre'ye giden ve senatörlük için aday gösterilen Başgil'in cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda, yeni hükümeti kurma görevini AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya vereceği beklentisi doğmuş, AP de hükümet kurma konusunda CHP ile işbirliği yapmayacağını belirtmişti.

Bu sorunu yakından takip eden Baban, Ali Fuat Başgil'in, zamanında, menfaat uğruna DP'nin hukuka aykırı davranmasını onaylayarak onun hukuka aykırı olarak önerilen Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşuna yardım ettiğini belirtir. Baban, Başgil'in kurtarıcı olarak görülmesini Ahmet Rıza'ya benzetmektedir. “Korkuyor da ondan” başlıklı yazısında Baban, şöyle der: “Hukuku esasiye profesörü istiyor ki elini sıcak sudan soğuk suya sokmadan, hayranları ona cumhurbaşkanlığı koltuğu hazırlasınlar, o da bu hazırlanmış makama mesafeleri yaka yaka bir fatih edasıyla gelsin otursun.”⁸⁸³ Baban, bir başka yazısında da şöyle demiştir:

Üniversitede talebelerine birbirlerini çekiştirenler, kooperatif kurulunca Vatan Cephesi şarkısı söyleyenler, Avrupa'da iş takip edip ders vermeden para alanlar, tetkik ve tettebbuğ diye Avrupa'ya gidip gezmeye doyamadıkları için geri dönmeyenler Anayasa hukuku okuttuğu halde istibdat ve zulüm yoluna projektör tutanlar unutulmamıştır. Bu gibiler, DP iktidarına şahsi menfaatleri namına ve hanlarına istimlak bedeli temin için vatandaşa karşı silah çekmeye teşvik ederlerse, o memlekette hazretin aradığı istikrar ve emniyeti kurmak elbet mümkün olamaz.⁸⁸⁴

Metin Toker de, Başgil hakkında Baban gibi düşünür, Başgil'in “yarattığı hava” hakkında şöyle der: “AP'den bir kanat cumhurbaşkanlığı için Başgil'in adaylığını partiye kabul ettirmeye çalışıyordu. Hem de, ne gayretle. Profesör Avrupa'dan dönmüştü ve bir “millet babası” gibi yollarda el öptürterek, gösterilere neden olarak, sanki bir zafer kazanmış da zaferinin meyvelerini toplamaya Çankaya'ya gidiyormuşçasına Ankara'ya gelmişti.”⁸⁸⁵

Başgil'in olası adaylığının MBK ve Cemal Gürsel tarafından desteklenmeyeceğini, hatta orduda, MBK'nın karşısında bulunan, kendisini Silahlı Kuvvetler Birliği olarak tanımlamış grubun müdahale etmesine yol açabileceğini yazan Toker, cumhurbaşkanlığı konusunda İnönü'nün beklentisi konusunda çelişkili bilgiler verir. Anılarının bir kısmında İnönü'nün bütün siyasi hayatında olduğu gibi, 1961 seçimleri öncesinde de seçimlerin sonucu ve cumhurbaşkanlığı konusunda temkinli olduğunu söylerken bir başka yerde, İnönü'nün partisinin çoğunluğu sağlayacağını umduğunu ve yeniden cumhurbaşkanı seçilmeyi ve Genel

⁸⁸² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 5. Cilt, s. 83.

⁸⁸³ Cihat Baban, “Korkuyor da ondan,” *Yeni Gün*, 7 Ekim 1961, s. 1.

⁸⁸⁴ Cihat Baban, “Allahın selamını almıyorlar,” *Yeni Gün*, 13 Ekim 1961, s. 1-5.

⁸⁸⁵ Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 307. Başgil'in Ankara'ya geliş haberi için bkz. “Başgil, adaylıkta hala ısrar ediyor,” *Yeni Gün*, 25 Ekim 1961, s. 1.

Sekreter İsmail Rüştü Aksal'ı başbakanlığa atamayı düşündüğünü belirtir.⁸⁸⁶ Bu yorumlar, Temmuz 1961'deki anayasa referandumundan 15 Ekim 1961 seçimlerine kadar olan sürecin hassas dengelerini ve partiler arası iktidar mücadelelerini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1961 seçimlerinde Meclis'te DP çizgisinin çoğunluğu kazanması ve cumhurbaşkanlığı konusunun gündemde tutulması üzerine MBK ve ordu içindeki hizipler girişimde bulunmuş ve 23 Ekim 1961'de parti liderleri ve silahlı kuvvetler temsilcileri anlaşarak Çankaya Protokolü adı verilen bir belge imzalamışlardır. Parti liderlerinden tam destek alamasa da, yeni bir askeri darbeden endişe duyan liderlerin imzaladığı protokole göre, Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçilecek, emekli edilen EMİNSU mensupları mesleklerine geri dönmeyecek, üniversiteden atılmış olan 147 öğretim üyesi görevlerine geri dönecek ve Yassıada suçlularının affı gündeme gelmeyecekti.⁸⁸⁷ Bundan sonra MBK'den Fahri Özdilek, Ali Fuat Başgil ile görüşerek cumhurbaşkanı olması durumunda silahlı kuvvetlerin yeni bir müdahalede bulunması olasılığı olduğunu söyleyerek kararını buna göre vermesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Başgil, senatörlükten de istifa ederek İsviçre'ye gitmiştir.⁸⁸⁸

Cemal Gürsel, 26 Ekim 1961'de mecliste seçime katılan 607 üyenin 434'ünün oyunu alarak cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. *Yeni Gün* gazetesi, "Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilişi yurttta büyük sevinç yarattı" başlığını atarken Cihat Baban da Gürsel'i tebrik eden bir yazı yazmıştır. Yazara göre, "Gürsel'in devlet başkanlığına seçilmesi 27 Mayıs sabahı yapılan beyaz ihtilalin, fesatlara, tahriklere rağmen en temiz duygularla tasfiye edilmesi" demektir.⁸⁸⁹ Anılarında ise Baban, Gürsel'e daha eleştirel yaklaşır, şöyle der:

Gürsel, kendi kendine bile itiraf etmekten çekindiği bir duygu ile yeni seçimlerde Halk Partisinin de başarı kazanmasını istemiyordu. Bu isteksizliğin sebebi, Halk Partisine karşı olan olumsuz duygularından ileri gelmiyordu. O, Halk Partisinin tek başına iktidara gelmesiyle İsmet Paşayı yenemeyeceği bir rakip olarak görüyordu. İhtilal yapmış, o ihtilalin içinde buhranlar atlatmış, riskler ve tehlikelerle karşı karşıya gelmiş bir insan elbet bu ihtilali demokratik yörüngeye koyunca, milletinden bir iltifat beklerdi. Kendisi cumhurbaşkanı olmalıydı.⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), s. 25 ve *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 298.

⁸⁸⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap*, s. 85 ve Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Külahlı, 1960-1961*, s. 308. Bedii Faik, bu belgeyi bir "ayıp belgesi" olarak yorumlar. Faik, 4. Cilt, s. 89-90.

⁸⁸⁸ Yalman, s. 1714 ve Birgüt, s. 347. Demokrasinin Başgil'in cumhurbaşkanlığını kaldıramayacağını iğneli bir dille anlatan Faik'in görüşü için bkz. Faik, 4. Cilt, s. 89. 14'lerden Orhan Erkanlı, kendisi de Bern'de sürgündeyken Başgil'le temas ettiklerini ve kendilerinin ileride kurmayı düşündükleri hükümette görev almayı kabul ettiğini yazar. Başgil, başbakanlığı istemektedir, sonunda Adalet Bakanlığı'nda anlaşılır. Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 209.

⁸⁸⁹ Cihat Baban, "Cemal Gürsel cumhurbaşkanı," *Yeni Gün*, 27 Ekim 1961, s. 1; "Gürsel cumhurbaşkanı seçildi," *Yeni Gün*, 27 Ekim 1961, s. 1.

⁸⁹⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 248-249.

Baban, bu dönemde DP'den ayrılmış olan eski milletvekilleriyle de görüşmektedir. Baban, bu süreçte Fuat Köprülü'ye DP çizgisinde yeni bir parti kurmayı önermiş, Köprülü bunu kabul etmemiştir. Kıdemli bir gazeteci olarak Baban, CHP'nin yönetici çevresine de çok yakındır. 27 Mayıs 1960 akşamında İnönü'yü ziyareti ve CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal'la ilişkisi de bu yakınlığı doğrulamaktadır.⁸⁹¹ Baban, 1961'in ortasından itibaren Yakup Kadri'nin ayrılması üzerine, *Ulus* gazetesinde başyazar olacaktır. Bu ilişkiler ağı Baban'ın, 1960larda daha fazla siyasette yer alacağı izlenimi vermekte ve onun siyaset çevrelerinde önemli bir konumda olduğunu düşündürmektedir. Nitekim hem Kurucu Meclis'te, hem 1961 seçimlerinden sonra açılan mecliste, Baban, basın ve dış politika konularına hâkim isimler arasındadır. Meclis NATO Parlamenterleri toplantılarına katılan Baban, mecliste çok aktif olmasa da gazeteciliği sürdürmekte, yazılarında dış basının Türkiye hakkındaki görüşlerini değerlendirmektedir. Yazar, bu dönemde Adenauer ve Churchill'in biyografilerini yazmış ve Semih Tuğrul'la beraber Truman'ın hatıralarını çevirmiştir.⁸⁹² Baban, ayrıca Türk-İran Dostluk Cemiyeti Başkanı olmuştur.⁸⁹³

Baban, Adenauer hakkında “Nazi çılgınlığının yere sermiş olduğu bir milleti yeniden ayağa kaldıran adam” demiş, soğuk savaşta gerek ABD, gerek Almanya'yı nasıl dengede tuttuğunu yazmıştır. Almanca bilen ve bütün detaylarıyla Almanya'yı inceleyen Baban, Adenauer'in, Churchill'in dillendirdiği Avrupa Birliği fikrine karşı çıkmadığını belirtir ve Türkiye'nin NATO'ya girmesinin önemli olduğunu yazar.

C. 1961-1965: CHP Milletvekili olarak Baban

1. CHP'de bölünme: “Genel merkezci” Baban

CHP'nin 1961 seçimlerinde MBK'nın da beklediği sonuçları almaması, izlediği politikanın ve yönetim kadrolarının sorgulanmasına yol açmıştır.⁸⁹⁴ Metin Toker'in belirttiğine göre, parti yönetimi içinde bu sorgulama 27 Mayıs'tan üç ay sonra başlamıştı. 1960 Ağustos'unda CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ile İnönü, Heybeliada'da bir

⁸⁹¹ Baban, Aksal'ın “garplı bir devlet adamı” olarak niteler. Cihat Baban, “Aksal'ın konuşmaları,” *Yeni Gün*, 4 Ekim 1961, s. 1.

⁸⁹² Cihat Baban, *Adenauer* (Ankara: Ulusal Basımevi, 1968) ve Cihat Baban, *Churchill* (İstanbul: Okat Yayınevi, 1965).

⁸⁹³ “Türk-İran Dostluk Cemiyeti'nin Kongresi,” *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1966, s. 7.

⁸⁹⁴ Orhan Birgit, anılarında İstanbul 66. Tümen Komutanı Tümgeneral Faruk Güventürk'ün seçim sonuçlarının CHP lehine beklenildiği şekilde çıkmaması üzerine, sonuçların yavaş yavaş belli olduğu akşam, CHP İl Merkezi'ne geldiğini ve “elektrik arızası” yaptırılarak oy sayımına müdahale edilmesini önerdiğini ve parti tarafından bunun kesin olarak reddedildiğini söyler. Birgit, s. 343. Bedii Faik de MBK'daki hayal kırıklığını şöyle anlatır: “1961 seçim sonuçlarından en az CHP kadar, ordu da sıkıntılı ve üzüntülüydü. Hele CHP karşıtı bütün güçleri ve kitleleri, ayağa kalkmamacasına yere serdikleri iddiasıyla CHP'ye destek vermiş MBK'cılarinki tam bir matem görüntüsüydü.” Faik, 4. Cilt, s. 88.

araya gelmiş, 1960 öncesindeki gibi özgürlük ve demokrasi vurgularının yeterli olmayacağı konuşulmuş, kalkınma, işçi sorunları, toprak reformu, vergi adaleti ve sosyal düzen gibi konuların vurgulanması gerektiği düşünülmüştü.⁸⁹⁵ CHP, kendisini daha ilerici konumlandırmaya çalışacaktı. Ne var ki, 1961 seçimlerinden sonra oluşan CHP hükümetleri döneminde, 1961 Anayasası'nda öngörülen birçok reform gerçekleştirilememiş, bu nedenle parti, aydınlar ve kamuoyunun ilerici kesimleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. İnönü'nün temel amacı kamuoyundaki CHP algısını değiştirmektir. Bu nedenle, CHP, daha radikal bir söylem oluşturmuştur.⁸⁹⁶ Ortanın solu olarak anılan bu yeni söylem, ilk zamanlarda Bülent Ecevit başta olmak üzere diğer parti üyeleri tarafından da getirilmiş, ama esas çıkışını İnönü ile yapmıştır. Bu, partide sorgulamalara yol açmış, ayrıca İnönü'nün liderliği de gündeme getirmiştir. Bu süreçte Turhan Feyzioğlu başta olmak üzere parti liderliğini üstlenebilecek kişilerin adları telaffuz edilmeye başlanmıştır. Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın'ın belirttiği üzere benimsenen bu sosyal demokrat program, işçi ve gençlik hareketlerinin güçlenmesiyle seçmen nezdinde henüz istenilen sonuca ulaşmamıştır. Ayrıca TİP'in taraftar kazanmaya başlaması CHP'yi kadrolarını yenileme ve programını biraz daha sola kaydırma konusunda sıkıştırmaktaydı.⁸⁹⁷

İncelediğimiz *Ulus* gazetesinde 1965'e kadar, bu unsurları bünyesinde barındıran ortanın solu kavramı ve bunu savunan kadronun demeçlerinin yer almadığı, daha çok sosyal adalet ve halkçılık kavramlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Sosyal adalet teması 1960ların sonuna kadar CHP'nin kendi içinde kurultaylarda tartıştığı en önemli temalardan biriydi. Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'nun önderliğinde ortanın soluna kayan partinin bu vasfı, İnönü tarafından ilk zamanlarda dile getirilmese de, Baban'ın belirttiği gibi, İnönü, halkçılık ve sosyal adalet ilkelerine vurgu yaparak partinin solda yer aldığı algısını yumuşatmak istemiştir.⁸⁹⁸ Ayşe Güneş Ayata'ya göre, ortanın solu, parti programını ve ideolojisini değiştirmek değil, partinin var olan görüşlerinin 1960 askeri darbesinden sonra sık kullanılan kavramlarla yeniden anlatılmasıydı. Zaten CHP'nin cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılâpçılığa

⁸⁹⁵ Metin Toker, *Yarı Silahlı, Yarı Kılahlı, 1960-1961*, s. 134-135.

⁸⁹⁶ Emre, s. 67.

⁸⁹⁷ Aydın ve Taşkın, s.153.

⁸⁹⁸ Partinin sola kaymasında 12 Şubat 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)'in de etkisi göz ardı edilmemelidir. TİP'in programında dönemin Kemalist düşünce yapısında var olan milliyetçi ve anti-emperyalist mirasın yansımaları ve ekonomik anlamda ortaya konulan "İkinci Kurtuluş Savaşı" çizgisi önemli bir çekim gücü yaratmaktaydı. Parti, halkçılığı ve devletçiliği yeniden yorumlarken, partinin NATO'ya, CENTO'ya, Ortak Pazar'a, yabancı sermayeye ve ABD'ye karşı olması ve işçi sınıfına ve gençliğe yönelik daha tutarlı bir politikası olması önemlidir. Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi, 1961-1971* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008), s. 112-121.

dayanan bir programı bulunmaktaydı ve İnönü bu programı ideolojiler yelpazesine göre ortanın solu olarak tanımlamış, şöyle demişti: “Biz ortanın soluna yeni geçmiş değiliz ki. Biz kırk seneden beri ortanın solunda bir politika takip ediyoruz.”⁸⁹⁹ Metin Toker de bunu doğrular. Yazar, bu kavramın içeriğini daha 1961 seçimlerinden önce aldığını, seçimlerden önce Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal ile İnönü’nün Heybeliada’daki görüşmelerinde şekil aldığını belirtir. Toker şöyle yazar:

Ortanın solu şüphesiz ki ülke için de CHP için de bir yeniliktir ama bu bir keşif değil, günün şartlarının gerektirdiği bir politikanın adından ibarettir. CHP’nin tavrı, 1960’a kadar bir noktaya, demokrasinin üstyapısına dönüktü. 1961 Anayasasını takiben CHP gözlerini altyapıya çevirdi. Altyapıyı sağlam kurabilmek için takip edilmesi gereken yol, batıdaki deyimlerin kullanılmasıyla ortanın solu diye ifade edildi.⁹⁰⁰

Ecevit de 1966’da yayınladığı *Ortanın Solu* kitapçığında hareketin AP iktidarının sosyal görüşten yoksun ve eşitsizliği artırıcı politikalarına karşı ezilenlerin ve sömürülenlerin tepkisini önlemek üzere çıktığını ifade eder. Ecevit şöyle yazar:

Ortanın solu, bizi dört yanımdan saran sol basınçların Batı’dan gelenidir. Demokrasiyle bağdaşabilenidir. Düşünce özgürlüğüne yer vereni, insan onuruna değer verenidir; en barışçısı, en güveniliridir. Türk toplumu, solla sağ arasında veya solla orta arasında bir seçme yapmak durumunda değildir. Çünkü sağ seçmek, gerilemektir, ortayı seçmek, duralamaktır. Türk toplumu ise ilerlemektedir, ilerlemek zorundadır. Onun için solla sağ arasında veya solla orta arasında değil, sol akımlar arasında bir seçme yapmak durumundadır.⁹⁰¹

Görüldüğü gibi, ortanın solunda, özellikle 1980 darbesi öncesinde sağcı yazarların sık sık kullanacağı ‘dış mihrak’ ve ‘anti-komünizm’ unsuru da vardır. “İhtilalci sosyalizme” karşı çıkan Ecevit’e göre, Rusya’da ve Çin’de zamanında toprak reformu yapılmış olsaydı Lenin ve Mao çıkmazdı.⁹⁰²

1961’den itibaren CHP’nin dönüşümünü kurultaylar ekseninde incelemek partinin ortanın soluna kayışını ve Baban’ın bu hareketin dışında kalış tercihini anlamamıza yardımcı olacaktır. Aslında partide, 1950’lerden itibaren çok partili siyasal sistemde partinin doğrultusu üzerinde yoğun bir tartışma yaşanmıştı. Soğuk Savaş ve Keynezyen refah devleti uygulamaları Avrupa sosyal demokrasisinin ideolojisini ve gündemini değiştirmişti.⁹⁰³ Geoff Eley, bu dönemdeki yeni sosyal demokrasinin özelliklerini şöyle tanımlıyordu: “Marksist geleneği giderek geride bırakan, sınıf mücadelesi hakkında giderek ürkekleşen ve kapitalizmi

⁸⁹⁹ Ayşe Güneş Ayata, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 50, Sayı 3 (1995): s. 78-79 ve Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, s. 236

⁹⁰⁰ Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, s. 234-235.

⁹⁰¹ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1966), s. 32-33.

⁹⁰² Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), s. 577.

⁹⁰³ Emre, s. 77.

devrim yoluyla dönüştürmeye giderek kuşkuyla yaklaşan bir sosyal demokrasi.”⁹⁰⁴ Bu süreçte muhalefette olan CHP’de de bazı arayışlar görülmeye başlanmış, partinin dönüşümünde özellikle HP’den CHP’ye katılan liberal aydınlar rol oynamıştı. “İlk Hedefler Beyannamesi” bunun önemli bir göstergesiydi. Ayrıca Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit ve Osman Okyar tarafından 1958’de kurulan CHP Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu da toplumsal sorunlar hakkında kapsamlı raporlar sunuyor, Avrupa’daki sosyal demokrasi hareketlerini takip ediyordu. Büro, 1960 darbesinden önce on dört rapor yayınlamış, 1965’te son rapor olarak da otuz beşinci rapor yayınlanmıştı.⁹⁰⁵

Bu dönüşüm sürecinin parti kadrolarını etkilemesi ise 24-28 Ağustos 1961’de toplanan 15. Kurultay’la başlamıştır. Bu kurultayda Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu, Turan Güneş, Turgut Göle, Ferit Melen, Orhan Öztrak, Kemal Satır ve Nüvit Yetkin Merkez Yönetim Kurulu’na girmiş, Temel Hedefler Beyannamesi kabul edilmiştir.⁹⁰⁶ İnönü’nün genel başkanlığı ve İsmail Rüştü Aksal’ın genel sekreterliği sürerken İnönü ile eski Genel Sekreter Kasım Gülek’in tartışmaları parti içi çatışmanın kişisel boyutlarını ve İnönü’nün partideki gücünü göstermiştir. Öyle ki, CHP’ye karşı mesafeli olan *Yeni Sabah* gazetesi bile “İnönü savaşları ve Lozan’dan sonra İnönü’nün Gülek’e karşı zafer kazandığını” yazmıştır.⁹⁰⁷ Bu durum, parti içinde genel başkanı sorgulayan ciddi bir grubun olduğunu göstermekte, Merkez Yönetim Kurulu’nda ve Parti Meclisi’nde bundan dolayı değişiklik yapıldığı düşünülmektedir.

Bu kurultay, Cihat Baban’ın siyasi hayatı için de önemlidir. Baban, Parti Meclisi üyesi olmuş ve bunu gerekçe göstererek Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığı’ndan istifa etmiştir.⁹⁰⁸ Ecevit ve grubunun yavaş adımlarla ilerlediği bu süreçte, Baban da 1962’den itibaren Yakup Kadri Karaosmanoğlu’dan boşalan *Ulus* gazetesinin başyazarlığını üstlenmiş ve Ecevit’in yükselişine paralel olarak, İnönü grubunun üyesi olarak partide yükselmiştir.

⁹⁰⁴Geoff Eley, *Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850-2000* (New York: Oxford University Press, 2002), s. 557’den Emre, s. 77.

⁹⁰⁵ Bazı rapor başlıkları şöyledir: Devlet Personeli Meselesi, İşçiler, Ekonomik Kalkınma, Sosyal Sorunlar, Demokrasi, Şehirler ve Mesken Davası, Sendika Kurma Hakkı, Türk Köylüsü. Emre, s. 81.

⁹⁰⁶ “CHP Meclisi Merkez Kurulunu dün seçti,” *Ulus*, 30 Ağustos 1961, s. 1.

⁹⁰⁷ “İnönü ve Lozan’dan sonra Gülek zaferi,” *Yeni Sabah*, 29 Ağustos 1961, s. 1; “Gülek kararlı: ‘Mücadeleden vazgeçmem,’ *Yeni Sabah*, 29 Ağustos 1961, s. 1. İnönü’nün bu kurultayda yaptığı konuşması meşhurdur. Gülek grubunun ağır bastığı bir ortamda kürsüye gelen İnönü, “Sabahleyin erken kalkan babayığitlerin kongreleri, hatta kurultayları basmalarını” kabul edemeyeceğini söylemiş, çoğunluğun aksine hareket edilirse emaneti taşımayacağını belirterek ‘ya Gülek, ya ben’ demiştir. Birgit, s. 339.

⁹⁰⁸ “Basın Yayın Bakanı Baban istifa etti,” *Ulus*, 30 Ağustos 1961, s. 1. Baban’ın “parti çalışmalarına katılmak amacıyla” istifa ettiği yazılmıştır. Baban’dan boşalan koltuğa Cemil Sait Barlas getirilmiştir. “C. Sait Barlas’ın Basın Yayın Bakanı olduğu söyleniyor,” *Ulus*, 31 Ağustos 1961, s. 1.

CHP tarihini yazan Hikmet Bilâ'ya göre 14 Aralık 1962'de toplanan 16. Kurultay'da artık daha farklı bir parti vardır. Hizipler belirginleşmişti ve mücadele Genel Başkanlık veya Genel Sekreterlik koltuklarından daha fazlasını kapsamaktaydı. Partide, genel merkezçiler, Kasım Gülek-Nihat Erim taraftarları ve üçüncü dünyacılar olmak üzere üç grup vardı.⁹⁰⁹ Kurultaydan önce Genel Merkez'le yerel parti örgütleri arasında anlaşmazlık olduğu söylenmekte, parti örgütlerinin merkez tarafından dikkate alınmadığından şikâyet edilmekteydi. Bunun yanında sorunun İnönü'den kaynaklandığını düşünen bir grup da vardı. Bu gruptan Ferda Güley ve Avni Doğan, İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılmasını talep etmiş, İnönü, Avni Doğan'a sert çıkmış, Doğan devlet bakanlığından istifa etmiştir. Nihat Erim, Kasım Gülek ve Turgut Göle de İnönü'nün karşısında yer alarak CHP örgütüne eşit davranılmadığını ve İnönü'nün iyi niyetten yoksun bir siyaset izlediğine dair açıklamalarda bulunmuşlar, ardından Haysiyet Divanı'na verilmişlerdir.

Kurultayda genel merkezin karşısındaki muhalefetin niceliği “4'lerin affı” konusunda görülmüştür.⁹¹⁰ Delegeler çoğunlukla ihraçlar aleyhine konuşmuşlar ve kararın geri alınmasını istemişlerdir. İhraçları İnceleme Komisyonu, sabaha kadar süren bir çalışmadan sonra 13'e karşı 39 oyla ihraçların yerinde olduğu kararını vermiş, ertesi gün kurultayda bu karar onaylanmıştır. İnönü, bu kararın ardından yaptığı konuşmasında Nihat Erim ve Kasım Gülek'in 1950'lerde neredeyse DP'nin yanında yer aldıklarını söylemiş, onların başbakan olabilmek için Cemal Gürsel'le ve MBK içindeki radikal kanat olan 14'lerle temasa geçtiklerini belirtmiştir. Nitekim Kasım Gülek, 1959'da Genel Sekreterlik'ten uzaklaştırılmış, yerine İsmail Rüştü Aksal gelmişti.⁹¹¹ İnönü, Avni Doğan'ı da 22 Şubat 1962'deki Talat Aydemir'in darbe girişiminde yer almakla suçlamış, darbenin başarılı olması durumunda kendisinin yeni askeri idarede görev almayı kabul ettiğini söylemiştir.⁹¹² Ardından genel başkanlık seçimlerine geçilmiş, İnönü 1165 delegeden 1092'sinin oyuyla yeniden başkan seçilmiştir. Seçimler sonunda genel merkezçilerin çoğunluğu aldığı Parti Meclisi'nde Cihat Baban da yer almıştır.⁹¹³ 19 Aralık'ta toplanan parti meclisi, Kemal Satır'ı yeniden genel sekreterliğe seçmiştir.

⁹⁰⁹ Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi: 1919-1979* (İstanbul: Doğan Kitap, 1999), s. 201 ve Bedia ve Feroz Ahmad, s. 256.

⁹¹⁰ Dörtler, Avni Doğan, Nihat Erim, Kasım Gülek ve Turgut Göle'dir.

⁹¹¹ Aksal, 14 Aralık 1962'ye kadar bu görevde kalmıştır.

⁹¹² Birgit, s. 362.

⁹¹³ Parti meclisinde şu isimler yer almıştır: İsmail Rüştü Aksal, Mebrure Aksoley, Muammer Aksoy, Fehmi Alpaslan, Cihat Baban, Tahsin Bekir Balta, Zeki Baltacıoğlu, Suphi Batur, Vedat Dicleli, Bülent Ecevit, Halil Sezai Erkut, Muammer Ertem, Orhan Eyüboğlu, Turhan Feyzioğlu, Ali İhsan Göğüş, Ferda Güley, Turan Güneş, Enver Güreli, Şevket Raşit Hatiboğlu, Mehmet Hazer, Süreyya Koç, Zarife Koçak, Sahir Kurutluoğlu, Ferit Melen, Hürrem Müftüoğlu, Hüdayi Oral, Selim Sarper, Kemal Satır, İlyas Seçkin, Nüvit Yetkin, Cemal Yıldırım, Lebit Yurdoğlu ve Cahit Zamangil.

Parti içindeki muhaliflerin gücünün gözük­tüğü bu süreç sonunda 9 Aralık'ta Kasım Gülek, Nihat Erim ve Avni Doğan partiden ihraç edilmiş, Genel Sekreter Kemal Satır bu ihraçları savunmuştur.⁹¹⁴ Ayrıca bu dönemde, partinin Atatürk ilkelerinden ödün verdiğini belirterek *Ulus* gazetesi başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay da partiden ayrılmışlardır.⁹¹⁵

n. Atatürkçülük ve ortamın solu tartışmaları:

Baban, 1962'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ayrılmasından sonra *Ulus*'ta başyazar olmuş, parti çalışmalarını sık sık konu edinmiş, iktidardaki CHP'nin içinde yer aldığı koalisyon ve muhalefet partileri hakkında yazmıştır. Ona göre CHP, “hürriyet ve anayasa nizamının bekçisi ve sistemin omurgasıdır ve Atatürkçü çizgiden hiç ayrılmamıştır.”⁹¹⁶ Baban'ın bu yazıları parti meclisinin genel merkezci tutumunu yansıtmaktaysa da hem parti tabanı ve parti örgütü arasındaki kopuk ve hasarlı ilişkiler, hem de partinin ideolojik olarak tutarsızlığı partideki bölünmeyi arttırmıştır. Örneğin 4 Ocak 1963'te aralarında Merkez Yönetim Kurulu üyesi Kemal Anadol'un da bulunduğu bir grup gençlik kolu üyesi partinin Atatürk ilkelerinden ve parti prensiplerinden uzaklaştığını öne sürerek istifa etmiş, CHP örgütünde bu gibi eleştiriler artmıştır. Feroz Ahmad, aslında muhalefet yıllarından itibaren parti tabanının reform istediğini, partinin koalisyonla iktidara gelmesi üzerine bu beklentisinin karşılanacağını düşündüğünü, ama parti yönetiminin çekimser kaldığını belirtir ve partide reform sözünün bizzat yönetim tarafından sabotaj edildiğini söyler.⁹¹⁷ Baban'ın da içinde yer aldığı parti yönetimi ise bu eleştirilere, Atatürk ilkeleri ekseninde karşılık vererek ilkelerden ödün verilmediği yolunda bildiriler yayınlayarak karşılık vermiş, partinin dışarıdan etki altında bırakılmaya çalışıldığını savunmuştur. Baban'a göre CHP'de huzursuzluk yoktur ve programla hiç kimse ihtilaf halinde değildir. Bunlar, “CHP'nin zedelenmesi için yer altı metodu ile yapılan dedikodulardan ibarettir.”⁹¹⁸ CHP milletvekili, bu görüşlerini katıldığı çeşitli CHP ilçe kongrelerinde de dile getirmiş, CHP'nin

⁹¹⁴ Erim, bir yıl müddetle CHP'den kovulduklarını yazar ve savunmalarının alınmadığını belirtir. Erim, Cilt 2, s. 752.

⁹¹⁵ Atay, istifa gerekçesinde şöyle demiştir: “Hiç sarsılmaksızın Atatürk'e bağlı kaldığım için, Atatürk'e ihanet edenlerin baskısıyla bir gün savunma hakkımı bile kullanamayarak partiden kovulmak çok acı geleceğinden, şimdiden allahaısmarladık. Bilâ, s. 201 ve Bedia ve Feroz Ahmad, s. 256.

⁹¹⁶ Cihat Baban, “Parti meclisi toplandı,” *Ulus*, 7 Temmuz 1963, s. 1.

⁹¹⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 313.

⁹¹⁸ Cihat Baban, “CHP'nin milli görev anlayışı,” *Ulus*, 11 Temmuz 1963, s. 1-7.

demokrasiye ve kalkınmaya karşı olan muhalefet odaklarıyla mücadele içinde olduğunu söylemiş, partinin güçlü olduğunu ifade etmiştir.⁹¹⁹

Partinin içindeki Kasım Gülek ve Avni Doğan'ın ihraçları sorunu, parti örgütünden gelen istifalar ve tabandaki huzursuzluğun yanında 16 Kasım 1963'te yapılan ara seçimlerin ve 7 Haziran 1964'te kısmi senato seçimlerinin AP'nin zaferiyle sonuçlanması partideki arayışları hızlandırmıştır.⁹²⁰ CHP'deki bu gerileme ve savunulan ilkelere muğlaklık, partiyi, AP'den farklılığını gösterecek bir imaj yaratmak ve TİP'in sosyalizmine bir alternatif oluşturmak için politikalarını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır.⁹²¹ İnönü, TİP'i aşırı sol olarak görmekte ve bu partiyi CHP'nin kontrol edebileceğini düşünmekte, AP'ye şöyle demektedir:

AP sağcıdır. Onlara söylüyorum: Siz sağ aşırı sağcılardan koruyun, ben solu koruyayım. O zaman memlekette korkuya yer kalmaz. AP, kendisini bundan koruyabilecek midir? Şimdiye kadar böyle bir şey yapmadılar. Nurculardan irticacılara kadar herkes sağdadır. Onların karşısında biz sol bir partiyiz. Bizim solumuzda da bir tehlike var, fakat biz kendimizi onlardan koruruz.⁹²²

Bu dönemden 1960'ların sonuna kadar sosyal adalet ve halkçılık temalarına vurgu yapılmış, CHP'yi destekleyen gazetelerde İnönü'nün, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in ve Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'nun sosyal adaletle ilgili demeçleri ön plana çıkmıştır.⁹²³ 1963'ün sonlarından itibaren *Ulus* gazetesi, işçi haklarıyla ilgili gazete ilâvesi vermeye başlamış, gazetede parti yöneticilerinin ve CHP'nin emeğin yanında olduğu ve zümre saltanatına karşı oldukları yolundaki beyanları dile getirilmektedir.⁹²⁴ Cihat Baban, Bülent Ecevit ve İbrahim Öktem gibi parti yöneticileri de CHP adına radyoda konuşarak partinin görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu konuşmalarda ortak olarak savunulan konu sosyal adalet ve halkçılık olsa da gerek kullanılan kelimeler, gerek Atatürkçülük anlayışındaki farklılık dikkat çekmektedir. Örneğin Cihat Baban, CHP'nin en önemli amacının refahı arttırmak olduğunu söylerken bunu sınıf kavgalarından uzak bir şekilde, "İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir

⁹¹⁹ "CHP, Yenimahalle ilçe kongresinde Feyzioğlu: "Halledemeyeceğimiz hiçbir güçlük yoktur," *Ulus*, 15 Temmuz 1963, s. 1-7.

⁹²⁰ Kasım Gülek daha sonra aftan faydalanarak yeniden CHP'ye girecek, ancak 1967'de kesin olarak partiden istifa edecektir.

⁹²¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 313.

⁹²² *Cumhuriyet*, 18-19 Aralık 1965'ten Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 318.

⁹²³ Baban'ın yazdığı *Yeni Gün* gazetesinden bazı örnekler şunlardır: "Sosyal adalet deyimi komünizmin başka cephesi değildir," *Yeni Gün*, 17 Ocak 1962, s. 1; "İnönü: Sosyal adalet hedefimizdir," *Yeni Gün*, 20 Ocak 1962; "Çalışma Meclisi toplandı: Türkiye'de kölelik geleneği yoktur," *Yeni Gün*, 23 Ocak 1962, s. 1; "Grev hakkının kısılması tartışmalara yol açtı," *Yeni Gün*, 29 Ocak 1962, s. 1.

⁹²⁴ "İşçi hakları ve ileri adımlar," "CHP emeğin değerini alması için çalışıyor," *Ulus-İlave*, 8 Kasım 1963, s. 1-2.

kütleyiz” diye Atatürk’ün milli birliğini parçalamadan yapacağını söylerken Ecevit, adil gelir dağılımı üzerinde durmaktadır.⁹²⁵

Bu yaklaşım farklılığı, 16-18 Ekim 1964’te toplanan CHP 17. Kurultayı’nda daha da belli olmuştur. Kurultayda daha önceki şiddetli hizip mücadeleleri görülmesine de sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki eleştiriler ön plana çıkmış, delegelerle genel başkan arasında dolaylı tartışmalar olmuştur.⁹²⁶ Orhan Birgit’e göre, örgütün genel merkeze bakışı soğuktur ve İnönü bütün şikâyetleri tek başına göğüslemeye çalışmıştır.⁹²⁷ Nihat Erim de anılarında bunu doğrulamakla birlikte asıl mücadelenin parti meclisi için olduğunu söyler ve kendisinin, İsmail Rüştü Aksal’ın ve Orhan Öztrak’ın parti meclisi oylamasında en fazla oyu aldığını belirtir. Ona göre delegeler Kemal Satır’ı tutmamaktadır.⁹²⁸

İnönü, örgütün muhalefet yıllarından itibaren parti yönetiminden şikâyetçi olduğunu ve seçimlerde “kayıtsız ve gevşek” davrandığını söyleyerek parti örgütünün, partinin koalisyonla iktidarda olmasını çıkarları için kullanma beklentisi doğduğunu belirtmiştir. Delegelerin şikâyetleri ise, parti yönetiminin örgüte ilgisiz kaldığı ve partinin dinamizmini kaybettiği yönünde olmuştur. Bu suçlamalara Genel Sekreter Kemal Satır karşılık vermiştir. Satır, partinin oylarının her seçimde arttığını ve eleştirilerin yersiz olduğunu söylemiş, işçiler lehine çıkarılan bazı kanunların Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’e mal edilmesi çabalarının CHP’nin başarılarını gölgelemeye yönelik olduğunu savunmuştur.⁹²⁹ İnönü’nün desteklediği ve “ikinci adam” olarak gördüğü Kemal Satır’ın söylediklerine karşın parti lideri, Ecevit’i desteklemektedir. Altuğ’un sözleriyle “Partinin, Hürriyet Partisi’nden gelen eski tüfekleri bu iddiasız genci münasip görmektedir. Genç milletvekilleri içinde en tecrübelisi odur. O yüzden başlangıçta Ecevit lider değil, ama hareketin sözcüsü seçilmiştir.”⁹³⁰ Bu hareket, henüz sınıf çatışması eksenine kaymadan partiyi içerden dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Kurultayda kabul edilen “İleri Türkiye ülkümüz” başlıklı bildiride, sınıf çatışmasının reddi ve mülkiyet ve sermaye güvenliğine vurgu yapılması partideki dönüşümün o kadar da kolay olmayacağını göstermektedir. Bildirinin “CHP’nin yolu” bölümünde “Bu yol, Türkiye’yi sağ ve sol diktatörlüklerin uçurumundan koruyan, sınıf sultasına sürüklenmesini önleyen, sosyal adaleti ve güvenliği adım adım sağlayan yoldur” denilmekte, sosyal adalet

⁹²⁵ “Dava ortadaki ekmeği paylaşmak değil, ekmeği çoğaltarak refahı arttırmaktır,” *Ulus*, 12 Kasım 1963, s. 1-7 ve “Adil bir gelir dağılımı artık sağlanmak üzeredir,” *Ulus*, 13 Kasım 1963, s. 1-7.

⁹²⁶ Bilâ, s. 207.

⁹²⁷ Birgit, s. 378.

⁹²⁸ Erim, cilt 2, s. 789.

⁹²⁹ Bilâ, s. 208.

⁹³⁰ Altuğ, s. 136.

bölümünde ise partinin anlayışının, “özel sermayeyi, teşebbüs hürriyetini ve mülkiyet hakkını reddeden akımlara karşı, toplumun en etkili korunma aracı” olduğu belirtilmektedir.⁹³¹

Kurultay, *Ulus* gazetesinde Atatürk ilkeleri çerçevesinde duyurulmuş, “Atatürk inkılâplarının kesin kararlı bekçisiyiz” manşetiyle verilerek İnönü ile Satır’ın konuşmalarına vurgu yapılmıştır.⁹³² Baban da kurultayı konu alan yazısında İnönü’nün değindiği konulardan bahsetmiş, planlı ekonomiye ve koalisyonlarda CHP’nin iyi niyetli tutumuna vurgu yapmış ve parti bildirisindeki toprak reformu ve işçi haklarının “memleket realitelerine” uygun olduğunu belirtmiştir.⁹³³ Bu kurultay, Baban’ın isminin duyulduğu bir kurultay olmuştur. Baban, Sırrı Atalay’la beraber Genel Sekreter Yardımcısı olmuştur.⁹³⁴ Kurultayda 12 eski Parti Meclisi üyesi yeni listeye girememiş, bir önceki kurultayda İnönü’nün karşısında yer alan Nihat Erim ise Parti Meclisi’ne 1082 oy alarak ikinci olarak girmiştir.⁹³⁵ Bu, partide genel merkezçilerin gücünün azaldığını göstermektedir. Nitekim bir müddet sonra CHP’nin bağımsızlarla kurduğu koalisyon hükümetinde bazı değişiklikler yapılması üzerine Feyzioğlu ve arkadaşları İnönü’ye karşı çıkmış, partideki yenilik arayışları hızlanmıştır.

Bu arayış, 9 Şubat 1965’te parti meclisinin yayınladığı bir bildiriyle ilk defa somut bir şekilde ifade edilmiştir. Bildiride CHP’nin “reformlara karşı olanlarla ve muhafazakârlarla mücadele edileceği” duyurulmakta, şöyle denmektedir: “Bu, partinin bir bacağı solda, öteki sağda, aşırı merkezçilikten kurtulup, radikal sosyalist, daha doğrusu sosyal demokrat bir parti hüviyetine girebilmesi için çaba göstermesidir. Aşırı sola ve sağa oranla ortacı görünmekle birlikte, parti, uygulamada merkezin soluna doğru gidiyor.”⁹³⁶ Parti yöneticileri devletçilik, devrimcilik ve sosyal adalet kavramlarına vurgu yaparken, İnönü, devrimci bir parti olarak CHP’nin kadın, işçi ve esnaf milletvekilleri çıkarması gerektiğini söylemektedir.⁹³⁷ CHP’nin bağımsızlarla kurduğu koalisyonun dağılması üzerine parti meclisinin, 16 Şubat 1965’te yayınladığı bildiri de partideki merkezçilerin düşüncesini göstermektedir. Buna göre parti,

⁹³¹ Bilâ, s. 208; Birgit, s. 379 ve “İleri Türkiye Ülkümüz,” *Ulus*, 18 Ekim 1963, s. 4.

⁹³² “Atatürk inkılâplarının kesin, kararlı bekçisiyiz,” *Ulus*, 17 Ekim 1964, s. 1; “Vatan ve millet yolunda CHP daima başarı kazanacaktır,” *Ulus*, 18 Ekim 1964, s. 1.

⁹³³ Cihat Baban, “Genel Başkanın değindiği meseleler,” *Ulus*, 18 Ekim 1964, s. 1; “İleri Türkiye ülkümüz,” *Ulus*, 20 Ekim 1964, s. 1-7.

⁹³⁴ “CHP sekreter yardımcıları Baban ve Atalay,” *Ulus*, 23 Ekim 1964, s. 1.

⁹³⁵ “Yeni CHP Meclisi üyeleri,” *Ulus*, 20 Ekim 1963, s. 1; “Yeni CHP Meclisi ilk toplantısını yaptı,” *Ulus*, 21 Ekim 1963, s. 1.

⁹³⁶ Bilâ, s. 211.

⁹³⁷ Bilâ, s. 212.

“temel dava ve reformların takipçisi kalacak, Atatürkçülük sevgisi ve ışığı altında, devrimci ve sosyal adaletçi gayretlerine devam edecekti.”⁹³⁸

1965 seçimleri öncesinde CHP’de başlayan yenileşme hareketine Parti Meclisi mesafeli dursa da İnönü, bu oluşuma olumlu yaklaşmakta, beyanlarında sosyal adalet ve halkçılığı öne çıkarmaktadır. Ona göre CHP, kuruluşundan beri taşıdığı ilkelerle ortanın solundadır. Dolayısıyla bu kavrama tepki duyulmaması gerekmektedir. İnönü, *Kim* dergisinden Sadun Tanju’ya ortanın solu hakkında şöyle demiştir: “Halkçıysan ortanın solunda olursun. Ama kimsenin dini, imanı ile uğraşmazsın. Ne komünist yaparsın ne emniyeti ihlal edersin. Reformcusun. Muhafazakâr değilsin. Anayasan sosyal temele dayanıyor. Sosyal adaleti benimsiyorsun. Ee, ‘ortanın solundayız’dan ne korkuyorsun?’”⁹³⁹ O dönemde Ecevit’i Çalışma Bakanlığı’na öneren arkadaşı Tarım Bakanı Turan Şahin, kavramın çıkışını ve İnönü tarafından dile getirilişini şöyle anlatır: “1965 seçim beyannamesini bir temel görüş içinde hazırlamaya başladık. Ben tarım politikasını, Ecevit halkçılığı, Feyzioğlu devletçiliği, Mehmet Fenni İslimyeli kooperatifçiliği kaleme almış, Coşkun Kırca bunları redakte etmiştir. Bu seçim bildirisinin konuşulduğu İstanbul’da, Beşiktaş’ta Parti Meclisi toplantısından önce İnönü bu muhteva ile ‘partimiz, ortanın solundadır’ demiştir.”⁹⁴⁰

CHP’de Petrol Kanunu, yabancı sermaye, devletçilik, işçi hakları ve toprak reformu gibi somut konular üzerinden hızlı bir değişim görülmektedir ve bütün ihtiyaçlar “ortanın solu” kavramıyla açıklanmaktadır. Ne var ki, bu ifadeden herkesin anladığı aynı şey değildir. İnönü’nün “ortanın solu” anlayışı çok geniş olup içinde halkçılık, devletçilik, hatta lâikliği kapsamaktadır ve Ecevit ve beraberindekilerin sınıf çatışması ve sosyalizm eksenli anlayışından çok farklıdır. Ayşe Güneş Ayata şöyle yazar:

Ortanın solu, 1930ların halkçılık anlayışından oldukça farklı bir halkçılık ideolojisine sahipti. Sınıfların varlığını kabul etmekte ama sınıf mücadelesine karşı çıkmaktaydı. Sosyal adalet, sosyal güvence ve özgürlük taraftarıydı, serbest teşebbüsü de temel özgürlüklerden biri olarak görmekteydi. Sosyal demokrasiden, daha oturmuş bir demokrasinin öncülerini hazırlayacak sosyal reformlar anlamında söz ediliyordu.⁹⁴¹

Bu anlayış, İnönü’nün konuşmalarında da görülmektedir. 1961 Anayasasına vurgu yapan İnönü, partisinin yeni pozisyonunu şöyle tanımlıyordu: “Bugün büyük ıslahat akımları vardır. Partimiz bunları benimsemiştir. Mücadelemiz bunların gerçekleşmesi için olacaktır.

⁹³⁸ Suna Kili, *Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme: 1960-1975 Döneminde CHP’de Gelişmeler* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), s. 209.

⁹³⁹ İnönü Kim’e anlatıyor,” *Kim*, Sayı: 369, 12 Ağustos 1965’ten Kili, s. 212.

⁹⁴⁰ Altuğ, s. 138.

⁹⁴¹ Ayşe Güneş Ayata, *CHP: Örgüt ve İdeoloji* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992), s. 83.

Reformlarda hiçbir parti CHP'yi geçemeyecektir. Seçim mücadelemiz de memleketi ileriye götürecek prensipler için olacaktır. 27 Mayıs yeni bir devir açmıştır. Refah ve adalet temellerine dayanan bir devlet için anayasada hükümler mevcuttur.”⁹⁴² İnönü, 3-4 Ekim 1965'teki Trabzon ve Samsun'da yaptığı konuşmalarında da 1961 Anayasasında olan sosyal adalet anlayışının partisi tarafından benimsendiğini söylemiştir. İnönü şöyle demiştir: “1961'e kadar 250 lira kazancı olan vergi ödüyor, 250.000 lira kazancı olan vergi vermiyordu. Bugünkü toplum bunu kabul etmiyor. Ortanın solu işte budur. Bugünkü toplum, devletin, ülkenin yetenekli çocuklarını okutmasını istiyor, ortanın solu budur. Devlet, vatandaşın sağlığını korumak için tedbir alacaktır, ortanın solu budur.”⁹⁴³ Nermin Abadan, ifadelerdeki bu farklılığın İnönü'nün CHP'nin reformcu görüşünün altı okta zaten var olduğunu göstermekten kaynaklandığını söyler ve bu dönüşümün, dogmatik ilkelerden değil, yurt ihtiyaçlarının ortaya koyduğu pragmatik fakat gerçekçi çözüm arayışlarından çıktığını belirtir.⁹⁴⁴ İnönü'nün ve Parti Meclisi'nin altı oka vurgu yapan bu birleştirici görüşü, AP'nin, “ortanın solu, Moskova yolu” ifadesine de tepkidir.⁹⁴⁵

CHP'nin bu yeni söylemine karşılık AP, Demirel'in liderliğinde komünistlik suçlamalarını arttırmış, “ortanın solu, Moskova'nın yolu” sloganını etkili bir şekilde kullanmıştır.⁹⁴⁶ 12 Mart muhtırasından sonra istifa edecek olan Ecevit'ten sonraki genel sekreter Şeref Bakşık, anılarında 1965 seçimlerindeki tartışmaların sağ-sol eksenine kaydığını ve 1960 öncesindeki siyasi konuların güncelliğini yitirdiğini yazar. Artık sosyal içerikli konulara kayılmıştır ve bunun sonucu olarak AP, mecburi olarak “gözyaşı sömürüsü” yerine “emek sömürüsüne” meyletmıştır.⁹⁴⁷

AP'nin halka yakın bir profil çizmesi ve İnönü'nün, partisinin yeni bir söylemle soldan farklılaştırma girişiminin başarısız olması karşısında İnönü, Nihat Erim'den bir makaleyle ortanın solu ile komünizm arasındaki farkı açıklamasını istemiştir. Erim,

⁹⁴² *Milliyet*, 24 Mayıs 1965'ten Emre, s. 83-84.

⁹⁴³ “İnönü'nün Trabzon konuşması,” *Ulus*, 4 Ekim 1965, s. 1; Bilâ, s. 214; Turan, s. 128.

⁹⁴⁴ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimleri* (Ankara: Sevinç matbaası, 1966), s. 156-159'dan Kili, s. 213.

⁹⁴⁵ AP'nin başına 29 Kasım 1963'te Süleyman Demirel geçmiştir. Demirel'in popülaritesini anlamak için şu örnek ilginçtir. *Cumhuriyet* gazetesinde 27-29 Aralık 1963'te yapılan “yılın adamı” anketine göre birinci, yüzde 39,13'le İnönü, ikinci yüzde 34,60 ile Demirel seçilmiştir. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 108.

⁹⁴⁶ Metin Toker, anılarında Demirel'in politika sahnesine çıkışının yeterince değerlendirilmediğini söyler. Başta umut vadetmeyen bir siyasetçi olarak nitelendirilen Demirel'e İnönü dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşmıştı. Lider olduktan sonra adımlarını stratejik olarak atan Demirel hakkında Toker şöyle yazar: “Demirel'de birtakım ‘komisyoncu meziyetleri’ bulunduğu hemen belli oldu. AP Genel Başkanı sıfatını kazanır kazanmaz spektaküler ziyaretlere ve temaslara girişti. Hatta MBK Grubuna gitti ve tabii senatörlerin de yüreğine su serpti. Kendi yönetimindeki AP'den onlara hiçbir kötülük gelmezdi.”⁹⁴⁶ Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, s. 221.

⁹⁴⁷ Şeref Bakşık, *Cumhuriyet Halk Partisi ile Bir Ömür* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), s. 226.

makalesinde ortanın solu kavramının Franklin Roosevelt'in kullanmasından sonra bilinir olduğunu savunmuş, bu kavramı *New Deal* politikasıyla birlikte değerlendirmiştir. Erim'e göre, Roosevelt, Keynezyen istihdam politikaları ve reformlarla kapitalizmi ve serbest teşebbüsü ölümden kurtarmış, fakat muhalifler tarafından komünistlikle suçlanmıştı.⁹⁴⁸ Şimdi Türkiye de benzer koşulları yaşıyordu ve kalkınma için sert ve zorlu politikalara ihtiyaç vardı. CHP, bu devletçi karakteri sebebiyle de ortanın solundaydı.⁹⁴⁹

Ortanın solunun halkın anlayacağı biçimde sunulan “CHP söz veriyor” başlıklı seçim bildirisi ve broşürler, partinin ekonomik politikalarıyla halkçı kimliği üzerinde durmuştur. Parti, kalkınmayı, adil vergiyi, petrol ve madenlerin millileşmesini ve toprak reformunu savunmakta; gençler, işçiler, çalışanlar ve aileler için planlanan sigorta, sağlık ve konut tesisi gibi sosyal politikalar vurgulanmaktadır. Bütün bu olumlu adımlara rağmen, bu bildiri sorunlara açık çözümler getirmekten uzaktır. Suna Kili'ye göre, bir yandan adil vergi politikası vurgulanırken, diğer yandan dış ticaretin halkın yararına uygun olarak yeniden örgütlenmesi ve sosyal harcamaların karşısında sağlıkta özel sermayenin destekleneceğinin belirtilmesi çelişkidir.⁹⁵⁰ Dönemin köşe yazılarında da bu bildiri geniş çapta değerlendirilmiştir. Örneğin *Milliyet*'te Cahit Talas, “CHP çelişme halinde değil” derken *Cumhuriyet*'te Bahri Savcı, partinin savunduklarının Anayasa'nın demokratik ve sosyal tarafına uygun düştüğünü ama programda birçok şeyin belirsiz ve eksik olduğunu yazar.⁹⁵¹

CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinde ise bildiriden çok İnönü'nün demeçleri ve CHP yöneticilerinin radyo konuşmaları öne çıkmaktadır. İnönü, “ortanın solunun en büyük teminat olduğunu ve meselelerin ortanın soluyla halledileceğini” söylemektedir.⁹⁵² Turhan Feyzioğlu, CHP'nin yabancı sermayenin değil, köylü ve işçinin menfaatini koruduğunu söylerken, İsmail Rüştü Aksal “iktisadi savaşın” CHP'nin var olma davası olduğunu belirtmektedir.⁹⁵³ Baban da CHP'nin seçim bildirisini desteklemekte, sosyal adalet ve sosyal güvenlik ilkelerinin Anayasa'da var olduğunu söylemektedir. İnönü'nün, Genel Sekreter Kemal Satır'ın ve eski Genel Sekreter İsmail Rüştü Aksal'ın beyanlarını köşe yazılarında

⁹⁴⁸ Emre, s. 87.

⁹⁴⁹ Emre, s. 87-88.

⁹⁵⁰ Kili, s. 218.

⁹⁵¹ Cahit Talas, “CHP çelişme halinde değil,” *Milliyet*, 27 Eylül 1965 ve Bahri Savcı, “Seçim savaşında ön devre,” *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1965'ten Kili, s. 219.

⁹⁵² “İnönü: Toprak dağıtılacaktır,” *Ulus*, 30 Eylül 1965, s. 1; “Ortanın solu en büyük teminatıdır,” *Ulus*, 5 Ekim 1965, s. 1; “Hep bir ağızdan: Ortanın solundayız,” *Ulus*, 8 Ekim 1965, s. 1.

⁹⁵³ “Var olma davamız,” *Ulus*, 28 Eylül 1965, s. 1; “Feyzioğlu radyoda vesikalarla konuştu,” *Ulus*, 30 Eylül 1965, s. 1.

özetleyen Baban, AP'ye ve Demirel'e karşı sert bir dil kullanmaktadır.⁹⁵⁴ Partinin anayasaya kırmızı oy verdiğini hatırlatan ve parti seçim bildirisinde savunduğu “hürriyet müesseselerini yaşatma” amacını sorgulayan Baban, AP'nin hem koalisyonda hem de muhalefette sorumsuz bir politika izlediğini, meclisin itibarını zedelemeyi hedeflediğini belirtir. Baban, şöyle yazar:

Siyasi partilerin birbirlerini tamamlayan görevleri olduğuna inanıyormuşsunuz. Düpedüz yalan söylüyorsunuz. Buna inanmış olsaydınız, muhalefet devrinizde düşmana zevk veren kötülükler yapmazdınız, sizde sorumluluk duygusu olsa, vatandaşları dinli-dinsiz, Müslüman-kızılbaş, komünist-İslâm gibi parçalara bölmez, insanları birbirine düşman etmezsiniz. Siz siyasi partilere saygı gösterseniz ve onlara tahammül etseniz, seçim sistemini değiştirmek ister miydiniz? Vatan menfaatlerini ileri sürerek kendi partizanlarınızı zengin etmek için murakabesiz bir iktidara sahip olmak çabasıyla tek başınıza bir devleti ele geçirmek isteyen siz değil misiniz?⁹⁵⁵

Baban, gelecek yıllarda da AP'nin toplumsal kutuplaşmayı arttıran söylemini sık sık eleştirecek, ama anti-komünizm noktasında partiyle hemfikir olacaktır.

III. Baban ve ortanın solu:

Baban, liberalizmi savunan bir isim olarak anılarında ortanın soluna değinirken olumsuz bir tutum takınmaz, ama toplumun ve partideki bir kesimin “sol” kelimesine karşı mesafeli olduğunu ve AP'nin bunu çok iyi kullandığını belirtir.⁹⁵⁶ Yazar, düşünce özgürlüğüne inanmakla birlikte solun savunduğu fikirlere karşı mesafelidir. AP, bu seçimlere güneş/kitap simgeli ilk amblemini değiştirerek kıratı gösteren yeni simgesiyle girmiş, seçim bildirisinde “Vatan için elelele verelim” sloganını kullanmıştı. Bildiride “milli iradenin” gerçekleştirileceği, devletin güçlendirileceği ve seçim kanunun değiştirileceği belirtiliyordu.⁹⁵⁷ Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu ile bazı DP'lilerin yakınları da milletvekili adayydı. Milli bakiye sistemine göre yapılan 1965 seçimleri, CHP için yenilgiyle sonuçlanmış, AP yaklaşık yüzde 53 oy alarak 240 milletvekili çıkarmıştır. CHP yaklaşık yüzde 29 oyla 134 milletvekili çıkarırken, MP'nin 31, YTP'nin 19, TİP'in 15 ve CKMP'nin 11 milletvekili vardır.⁹⁵⁸ United Press Ajansı, sonucu “Menderes hayaletinin zaferi” olarak yorumlarken, *New York Tribune* “AP zaferinin

⁹⁵⁴ Bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir: “Demirel, sen ne söylüyorsun?,” *Ulus*, 27 Eylül 1965, s. 1; “Demirel korkusunda haklıdır,” *Ulus*, 28 Eylül 1965, s. 1; “Size artık kimse inanmıyor,” *Ulus*, 29 Eylül 1965, s. 1; “Yeter, Allahım yeter,” *Ulus*, 30 Eylül 1965, s. 1.

⁹⁵⁵ Cihat Baban, “Size artık kimse inanmıyor,” *Ulus*, 29 Eylül 1965, s. 1.

⁹⁵⁶ Baban, *Politika Galerisi*, s. 320.

⁹⁵⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 5. Kitap, s. 128.

⁹⁵⁸ Milli bakiye sistemi, küçük partiler için daha adil bir temsil imkanı sağlamıştır. Yeni sistemle CHP, AP'nin tek parti hükümeti kurmasını engellemek istiyordu. 1980'e kadar olan seçim sistemleri için bkz. William Hale, “The Role of the Electoral System in Turkish Politics,” *International Journal of Middle East Studies* 11, sayı 3 (Mayıs 1980): s. 405-407.

İnönü'nün siyasi hayatının sonu olabileceğini" yazmış, *Le Monde* da "Millet DP'ye hâlâ sadık" demiştir.⁹⁵⁹

Seçimlerden önce gündeme gelen ortanın solu kavramı uzun bir müddet parti kadrolarını ve kamuoyunu meşgul edecektir. Feroz Ahmad, ortanın solu tutumundan sonra CHP'nin durumunu, yirmi yıl önce toprak reformu kanun tasarısını meclisten geçirdikten sonraki duruma benzetmektedir. İki durumda da statükocu güçler, yükselen reform dalgasını kırmak için seferber olmuştu. Birincisinde DP kurulmuş, ikincisinde ise uzun bir sürecin sonunda parti başkanı değişmiştir.⁹⁶⁰ Partinin yeni tutumundan memnun olmayan grubun ilk sözcüsü, sloganın benimsenmesinde ve partinin yenilgiye götürülmesinde İnönü'yü sorumlu tutan CHP Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, daha seçimlerden önce bu grubu "menfaat takımı" olarak nitelemiş, "Bu kadar açık bir gerçeği görmemek için ya bir yaşlılık hırsı içinde olmak yahut bir yaşlının etrafında bir menfaat takımı içinde bulunmak lazımdır" demişti.⁹⁶¹ İnönü ise seçimlerden önce Trabzon'daki konuşmasında reformlar gerçekleşinceye kadar görevinden ayrılmayacağını söylemiş, bunu seçimlerden sonra Mehmet Barlas'a verdiği röportajda da tekrarlamıştı.⁹⁶² İnönü'nün partinin başında olması, muhafazakâr ve radikal hizipler arasındaki sert ve kontrolsüz bir iktidar mücadelesini engelliyor, parti ani sıçrayış yerine "tedrici bir evrime" giriyordu.⁹⁶³

Gazeteci Kurtul Altuğ, anılarında 1965 seçimleri sonrasında partide üç grup olduğunu belirtir. 1954'te çıkmaya başlayan *Forum* dergisinin grubu, 1965'te milletvekili seçilen genç partililer ve partiyi daha sola kaydırmak isteyenler. Birinci grupta Turan Güneş ve Bülent Ecevit yer alırken, ikincide Orhan Birgit ve Ali İhsan Göğüş gibi isimler, üçüncü de Cemal Reşit Eyüboğlu ve arkadaşları yer almaktaydı. Bu grupların karşısında ise İsmail Rüştü Aksal, Ferit Melen, Nüvit Yetkin ve Coşkun Kırca gibi partinin "muhafazakârları" vardı.⁹⁶⁴ Cihat Baban'ı da bu grubun içinde değerlendirebiliriz. Altuğ'un "heyecansız" olarak nitelendirdiği bu kadro, İnönü'yü sorgulamaya başlamış, İnönü de buna karşı-atakla cevap vererek parti başkanlığından ayrılacağı sinyalleri vermiş, bu manevrası partiyi bir müddet daha bir arada tutmuştu.⁹⁶⁵

⁹⁵⁹ Bilâ, s. 217.

⁹⁶⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 316.

⁹⁶¹ *Dünya*, 12 Ekim 1965'ten Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 316.

⁹⁶² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 317.

⁹⁶³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 317.

⁹⁶⁴ Kurtul Altuğ, *Umudun Tükenişinde Son Perde* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001), s. 132 ve Emre, s. 67.

⁹⁶⁵ Altuğ, s. 132.

Cihat Baban da İnönü grubundaki “sivri isimlerden biridir.”⁹⁶⁶ Gazeteci, anılarında, İnönü’nün parti başkanlığını sorgular ve İnönü’nün belirttiğinin aksine, onun, daha seçimlerden önce partiyi bırakmak istediğini yazar. Yazar, genel başkanın sessizce parti ileri gelenleriyle bu konuyu konuştuğunu belirtir. İnönü’nün ve Erim’in günlükleri ile Metin Toker’in anıları da bunu doğrulamaktadır.⁹⁶⁷

Anılarında belirttiği üzere, Baban’ın İnönü’yle geçen diyalogu şu şekildedir:

Çankaya’daki köşkünde, alt salonda, İnönü:

- Çekileceğim artık, dedi, çekileceğim demek, tamamıyla çekileceğim demektir. Beni artık yok bileceksiniz. Genel başkanlıktan çekil ama biz başımız sıkıştıkça seni manevi bir başkan olarak yine arayalım dersiniz, bu olmaz. Çekilmekten umduğum netice alınmaz. O zaman kendisine sordum:

- Paşam, dedim, bu kararınızla siyasal hayatınıza son vermek istediğiniz anlaşılıyor. Bu kararınızın tahakkuk etmesi için yerinize birisini seçmemiz lazım. Acaba o kimdir? Kendi halefiniz olarak kimi düşünüyorsunuz?

Bu konuşmada genel başkanlık için İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu ve Kemal Satır’ın isimleri geçmiştir. Baban, İnönü’nün söylediklerinden Kemal Satır’a yakın olduğunu hissettiğini belirtir, ama görüşlerini aldığı kişilerin kendisinin, partinin başında kalmasının güvence olacağını belirttiklerini, bu yüzden de İnönü’nün kararını değiştirdiğini yazar.⁹⁶⁸ Baban da ilerki dönemlerde Satır’ın yanında yer alacaktır.

Baban’ın bahsettiği arayış, aslında Kemal Satır’ın üstlendiği Parti Genel Sekreterliği için çok daha önceden başlamıştı. CHP milletvekillerinden Fikret Ekinci bu lider arayışını şöyle anlatır: “Gruplar giderek büyüyordu. Aramızda lider yoktu. Paşa’ya en sempatik gelecek birini arıyorduk. Öyle bir adam olmalıydı ki, Paşa varlığından rahatsız olmasın, ona itimat etsin. Ecevit, bu niteliklere sahipti.”⁹⁶⁹ Başlangıçta lideri olmayan partideki ilerici kanat, ev toplantıları düzenliyordu ve Ecevit de bu toplantılara katılıyordu. Ecevit’in

⁹⁶⁶ “CHP Merkez Yönetim Kurulu istifa etti,” *Milliyet*, 28 Kasım 1965, s. 1.

⁹⁶⁷ Parti lideri, genel başkanlık hakkında önerilerini almak üzere Fuat Sirmen, Kemal Satır, İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Nihat Erim, İlhami Sancar, Ferit Melen, Hıfzı Oğuz Bekata, Kemal Demir, Turan Şahin, İbrahim Öktem, Nüvit Yetkin, Turan Güneş, İlyas Seçkin, Hüdaî Oral, Muammer Erten, Tahsin Bekir Balta, Orhan Öztrak, Cahit Zamangil ve Fethi Çelikbaş’a danışmıştır. İsmet İnönü, *Defterler, 1919-1973*, der. Ahmet Demirel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 976-977. Erim, cilt 2, s. 817. Toker, 1965’in başından itibaren İnönü’nün parti işlerinden rahatsızlık duyduğunu söyler, “sadece Gümüşpalalar, Alicanlar, Dinçerler veya Oğuzlar değil, kendi partisi içindeki birtakım insanlar da onu yoruyordu” diye yazar. ⁹⁶⁷ Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, s. 226.

⁹⁶⁸ Baban, *Politika Galerisi*, s. 318-319.

⁹⁶⁹ Altuğ, s. 133.

toplantılardaki duruşu ve İnönü'nün Ecevit'e itiraz etmeyeceğinin düşünülmesi liderliğinin önünü açmıştır.⁹⁷⁰ Ecevit'i desteklemek ve ortanın solunu savunmak için kamuoyu oluşturma görevi Orhan Birgit'e verilmiş, bu harekete "kral yapma" (*king-maker*) ismi verilmişti.⁹⁷¹ Parti içinde ortanın solu "hareketine" katılanlar çoğalmaya başlamış, kamuoyu başta *Milliyet* gazetesi Ankara temsilcisi İzzet Sedes'in yazıları olmak üzere bu oluşum hakkında bilgilendirilmeye başlamıştı.⁹⁷²

Ne var ki, 1965 seçimlerinde AP'nin galip gelmesi, CHP'de tartışmaları arttırmış, ortanın solunu sorgulatmıştır.⁹⁷³ Örneğin eski Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, "Kırk sene solculuğu ve sosyalistliği komünistlik sayan ve bu fikri yaymak isteyenleri mahkemelere sevkettiren İnönü'nün ortanın solundayız demesine kimse inanacak mıdır?" diye sorarken muhafazakâr kanadın tercümanı oluyordu.⁹⁷⁴ Nihat Erim'e göre ise "yüz sebep varken ortanın solunu neden olarak göstermek yanlışdır. CHP'nin kurulduğu andan itibaren ortanın solunda olduğunu düşünen Erim, parti içi mücadelenin zor olacağının sinyallerini verir ve şöyle yazar: "Yarın ne yapmalı? En önemli nokta bu. Üst kademe birbirini sevmeyen, her biri İnönü'den sonra lider olmak isteyen en az beş aday ve onların taraftarlarıyla bölünmüş haldedir."⁹⁷⁵

İnönü ise partiden kopmalar pahasına da olsa ortanın solu politikasının devam edeceğini belirtmiştir. 15 Kasım 1965'te partili gençlerin toplantısında konuşan İnönü, ortanın solundaki ilkelerden bir santim geri dönülmeyeceğini belirtmiş, "Seçimlerde yanlış yaptık diye düşünenleriniz çıkabilir. Hiç önemi yoktur. Biz, doğru düşündüğümüze inananlar, üstünüz. Yanlış diyenleri doğru olduğuna inandırmaya çalışırız. Olmazsa bizden ayrılırlar" demiştir.⁹⁷⁶

Baban'ın içinde bulunduğu ve "lider kadrodan" oluşan Parti Meclisi, seçimlerden sonra durumu değerlendirmek üzere bir müddet toplantı yapmış, Parti Meclisi, 29 Kasım 1965'te, İnönü'yle aynı yaklaşımı sergileyen bir bildiri kaleme almıştır. Bu tartışmalar esnasında, Parti Meclisi'nde ortanın soluna karşı muhalefet başlamış, üyelere Raşit Hatipoğlu, Sedat Çumralı, Fethi Çelikbaş ve Sırrı Atalay bu kavrama karşı çıkmış, Merkez Yönetim Kurulu üyesi Suphi Baykam ile Parti Meclisi ve MYK üyesi Zarife Koçak istifa

⁹⁷⁰ Bu grubun üyeleri şunlardır: Muammer Aksoy, Turan Güneş, Sadi Pencap, Nazif Aslan, Şükrü Koç, Muammer Erten, Hayrettin Uysal, Orhan Birgit, Murat Öner, S. Hakkı Esatoğlu, Lebit Yurdoğlu, Mustafa Ok, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Fikret Ekinci. Altuğ, s. 133-134.

⁹⁷¹ Altuğ, s. 135.

⁹⁷² Altuğ, s. 134-135. Abdi İpekçi'nin liseden sınıf arkadaşı olan Sedes'le Ecevit, Çetin Altan'ın *Milliyet*'ten ayrılmasından sonra Ecevit'in gazetede yazmaya başlamasıyla tanışmıştı.

⁹⁷³ Aydın ve Taşkın, s. 141.

⁹⁷⁴ Emre, s. 247.

⁹⁷⁵ Erim, cilt 2, s. 818.

⁹⁷⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 131 ve Bilâ, s. 218.

etmiştir.⁹⁷⁷ İnönü, bu muhalefete karşı, kavramda bazı sınırlar çizmiş, ortanın solunun gerekçesinin tam sola gidişi önlemek olduğunu söyleyerek, bunun gerekli olduğunu belirtmiştir. İnönü'den farklı olarak sınıf çatışması eksenli düşünen Ecevit ise, sınıfların bilince kavuşması için zaman gerektiğini belirterek geri dönmeyeceğini söylemiş, “Partimiz artık yörüngesine oturmuştur. Sınıfların bilince kavuşması zaman isteyecektir. Bu zaman, uzun da olabilir, kısa da. İlmen batılı demokrasilerin ölçüleriyle partimizin programı ortanın solundaysa, bundan geri dönmemizin yeri yoktur.” demiştir.⁹⁷⁸ Baban, Parti Meclisi’nde muhalefet eden bu grup içinde yer almasa da, kendisinin Ecevit’in görüşünü paylaştığını söylemek zordur. Ona göre, “solcu görünmek isteyen birtakım kimseler, kantarın topunu kaçıracak, bilimsel sosyalizm adına konuşmaya koyulmuşlardı.”⁹⁷⁹

Parti içindeki çatışmalar 1966 yılına girerken daha da artmış, parti içinde Ecevit grubuna karşı muhalefetin sözcüsü olarak Turhan Feyzioğlu öne çıkmıştır. Baban’ın belirttiğine göre, bu grup, parti yönetimine hâkimdir, öyle ki 5 Haziran 1966’da yapılan kısmi senato seçimleri öncesinde Ecevit dışında kimse ortanın solu kavramını kullanmamıştır.⁹⁸⁰ Ecevit, senato seçimlerinden önce partisinin devrimci bir parti olduğunu yinelemiş, “dayanışma sarsılmasın diye devrimcilikten vazgeçecek değiliz” demiş ve partinin bir dönemece girdiğini söylemiştir.⁹⁸¹ Baban’ın, Ecevit’in bu tutumu tek başına savunduğu görüşünü Kurtul Altuğ da desteklemektedir. Ona göre de Ecevit’in radyo konuşması onun siyasi geleceğini belirlemiş, 18 Ekim 1966’daki 18. Kurultay’daki Genel Sekreterliğe seçilmesi için ön hazırlık olmuştur.⁹⁸²

Milletvekili seçimlerinde olduğu gibi, senato seçimlerinde de AP’nin çoğunluğu sağlaması üzerine parti içinde Ecevit’e karşı muhalefet artarak devam etmiştir.⁹⁸³ Orhan Öztrak Genel Sekreter yardımcılığından istifa etmiş, Fethi Çelikbaş ve Coşkun Kırca gibi Ecevit’e karşı olanlar çeşitli demeçler vermiştir. Onlara göre reformcu olmak yeterlidir. Bunun karşısında, Orhan Birgit ve Kamran Evliyaoğlu gibi Ecevit yanlıları da demeçler vermişlerdir. Birgit, “Ortanın solunda olmak CHP’li olmanın asgari şartlarından biridir” derken, Evliyaoğlu da halkçılığa geri döneceğini “vurguncunun, ağanın, kompradorun,

⁹⁷⁷ Bilâ, s. 219.

⁹⁷⁸ Bilâ, s. 219.

⁹⁷⁹ Baban, *Politika Galerisi*, s. 320.

⁹⁸⁰ Baban, *Politika Galerisi*, s. 321.

⁹⁸¹ Bilâ, s. 220.

⁹⁸² Altuğ, s. 136.

⁹⁸³ Senato seçimlerinde AP, yüzde 56 oy, CHP yüzde 29 oy almıştır.

tefecinin karşısında, ama halkın yanında olacaklarını” savunmuştur. İnönü ise bu ilkeden dönüş olmadığını tekrarlayarak CHP’nin sosyalist olmadığını vurgulamıştır.⁹⁸⁴

Baban’ın bu dönemde *Ulus*’taki yazılarında ortanın solu kavramına değinmediği veya değindiğinde ise daha çok İnönü çizgisinde olduğu dikkat çekmektedir. Onun daha çok Fethi Çelikbaş ve Coşkun Kırca grubunun yanında yer aldığı söylenebilir. Nitekim CHP’nin 43. kuruluş yıldönümü hakkında yazdığı şu sözleri bunu düşündürmektedir:

Tarih şuurundan gelen bir bilgi ile yarına bakan bir kadro kurmaya muvaffak olan CHP, yavaş yavaş kendi tekâmülü içinde, her derde cevap veren bir yığın partisi olmaktan sıyrılmış, muayyen memleket sorunlarının çözüm şekillerini millete en demokratik yoldan sunmaya başlamıştır. İktidarda olmasa dahi sürdürdüğü fikirler memleket realitelerine uygun olduğu için o fikirleri ilk ağızda kabul etmeyenler onları zamanla benimsemektedir. Onun dün başardığı devrimler Türkiye’yi geri bir orta çağ ortamından kurtarmaya yaramıştı. Bugünkü reformculuğu ise bu memleketi, Atatürk’ün işaret ettiği çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırma çabasıdır.⁹⁸⁵

Baban, parti içi tartışmaların parti içi demokrasi için önemli olduğunu düşünmekte ve parti programı, seçim beyannameleri ve parti meclisinin bildirilerinin birbiriyle uyumlu olduğunu belirtmektedir. Baban, 9-12 Ağustos 1966’ta toplanan parti meclisinin bildirisine karşı gelen Turhan Feyzioğlu, Suphi Batur, Fethi Çelikbaş, Ferit Melen, Hıfzı Oğuz Bekata ve Nüvit Yetkin gibi isimlerin yanında yer almamıştır. Ona göre, ortanın solunun sınırları içinde kaldıkça bir sorun yoktur ve bu sınırlar da devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkeleriyle zaten başından itibaren çizilmiştir.⁹⁸⁶

İnönü, 1970’e kadar CHP’nin çeşitli il kongrelerinde ortanın solu hakkında beyan vermeye devam etmiş, bu kavramın “ilerici ve reformcu” unsurları bünyesinde barındırdığını, bunun, aşırı sola ve sağa karşı bir denge unsuru olduğunu söylemiştir. Örneğin 29 Eylül 1966’daki İstanbul il kongresinde İnönü, parti programında ve seçim beyannamesinde yer alan sosyal ve ekonomik reformlara karşı olanların partideki rollerini kaybedeceğini söylemiş, “bu reformları kabul etmeyenlerin ortanın solu deyiminde sol kelimesi olduğunu bahane ederek vaziyet almaları asla mazur görülemez” demiştir.⁹⁸⁷

Baban da İnönü gibi düşünmekte, parti içindeki tartışmanın, parti dışından gelen eleştirilere nasıl karşılık verileceğinden çıktığını belirtmektedir. Yazar, ortanın solu kavramının, zamanında DP ileri gelenlerinin, hatta bir AP senatörünün bile dile getirdiğini, dolayısıyla sorunun “dava sorunu” olmadığını, CHP düşmanlığı olduğunu belirtir. Yazar

⁹⁸⁴ Bilâ, s. 221 ve Bakşık, s. 235.

⁹⁸⁵ Cihat Baban, “43 yılın şerefi,” *Ulus*, 9 Eylül 1966, s. 1.

⁹⁸⁶ Cihat Baban, “Parti tebliği,” *Ulus*, 14 Ağustos 1966, s. 1.

⁹⁸⁷ Kili, s. 224.

şöyle der: “Türkiye’de kadın ilk defa çarşafı sırtından attığı, ilk defa sahneye çıktığı fesin şapkaya yerini verdiği, Medeni Kanun geldiği zaman hangi tepkiler hangi çevrelerden geldiyse, şimdi de aynı çevrelerden aynı tepkiler gelmektedir. Bu tepkilere CHP içinde önem verenlerle vermeyenler vardır. Parti içindeki tartışma davanın aslına değil, bu tepkilere önem verenlerle vermeyenler arasındadır.”⁹⁸⁸

Baban’ın bu görüşü, muhafazakâr kanattaki, yeniliklere karşı olan tepkinin değişmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu görüşü Ecevit de bir yönüyle doğrulamaktadır. Ona göre ise CHP’ye yöneltilen hücumlar, “çaresizlik ve zaafın sonucudur.” “CHP, ortanın solunda güçlendikçe ve bu politikayı daha kesinleştirip, halka benimsettikçe hem sağdan hem soldan telaşların artması” beklenmektedir.⁹⁸⁹ O, 1965 seçimlerinden sonra yurt gezilerinde, il ve ilçe kongrelerinde ortanın solunu anlatmakta, toplanacak olan kurultaya bu anlayışın hâkim olmasına çalışmaktadır. Ecevit, bu kavramın daha önce parti ileri gelenlerinden Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal’ın dile getirdiği şekilden farklı olarak, partinin siyasi görüş yelpazesindeki yerini belirtmek için söylenmiş, “kuru bir deyimden” ibaret olmadığını belirtmekte, görüşlerini kendi yazdığı *Ortanın Solu* kitapçığıyla sunmaktadır.

Zaman geçtikçe İnönü ve Ecevit grubunun farkı gittikçe artmaktadır. İnönü grubunda yer alan Baban, bu kavramı Atatürk devrimciliği ve sosyal haklar kapsamında almaktadır. Ecevit ise, kaleme aldığı *Ortanın Solu* kitapçığında, CHP’nin temsil ettiği görüşün, “27 Mayıs anayasasının gereği olan ve çağımızın sosyal demokrasi anlamına uyan demokratik sol” olduğunu söyler.⁹⁹⁰ Özetle, Ecevit ortanın solundakilerin, “halkçı, sosyal adaletçi, ilerici, devrimci, reformcu, devletçi, plancı ve özgürlükçü” olduğunu belirtmektedir. O, partisinin zaman içinde oy kaygısıyla özünden uzaklaşmasını ve halk nazarında saygınlığını yitirmesini partideki tutarsızlıklara ve “düşünsel dağınıklıklara” bağlamakta, CHP’nin “tek parti olma tabiatından doğan zaafından” kurtularak halka gitmesi gerektiğini söylemektedir. Ecevit ve İnönü grubunun ortak noktası ise, parti prensiplerinin herkes tarafından paylaşılması gerektiğidir. Ecevit, bunu şöyle dile getirmiştir: “CHP halka gitmelidir. Ama her üyesi ayrı bir türkü tutturarak değil, uyumlu bir koro halinde bir insanlık ve toplum ülküsüyle halka seslenmelidir. Halkta kendi haklarının bilincini uyandırabilmelidir.”⁹⁹¹

⁹⁸⁸ Cihat Baban, “İstanbul İl Kongresi,” *Ulus*, 29 Eylül 1966, s. 1.

⁹⁸⁹ “CHP’ye yöneltilen hücumlar çaresizlik ve zaafın sonucudur,” *Ulus*, 1 Kasım 1966, s. 1.

⁹⁹⁰ Ecevit, *Ortanın Solu*, s. 33 ve Kili, s. 225.

⁹⁹¹ Kili, s. 228.

Baban, bu dönemde Ecevit'in duruşunu yumuşatarak “kendi görmek istediği şekilde görse de” yaklaşık on yıl sonra ortanın solunun sınırlarının belirsizliğinin CHP'nin yolunu değiştirmesine neden olduğunu düşünecektir. 10 Temmuz 1972'de partinin yeni disiplin anlayışını, yazarlık görüş ve hayatıyla bağdaştıramadığı gerekçesiyle, CHP'den istifa eden Baban, 1978'de şöyle yazar:

İnönü, CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu söylediği zaman, partinin devletçi vasfıyla mevkiini göstermek istemişti. Orta ne idi ki, onun solu ne olmalı idi? Bu nokta karanlıkta kaldı, başta Ecevit olmak üzere ortanın solunu değil, ortanın solundaki CHP'yi daha sola çekmenin onu sosyalist bir parti yapmanın çaresini aradılar. CHP'nin bir sınıf partisi olduğunu ileri sürdüler. Bir sınıf mücadelesi açtılar, ‘halkın solculuğu nereye kadar giderse biz de oraya kadar gideriz’ dediler. Aşırı komünizme selam vermiş oldular.⁹⁹²

D. Değerlendirme

Milli Birlik Komitesi tarafından Basın, Yayın ve Turizm Bakanı olarak seçilen Cihat Baban, İnönü ile Gürsel arasında geçen cumhurbaşkanlığı adaylığını çözmek için İnönü tarafından görevlendirilmiştir. Baban, 1961'de CHP milletvekili olmuş, bu sırada CHP'nin içindeki Atatürkçülük ve ortanın solu ayrımında İnönü çizgisindeki ortanın solunu benimsemiştir. Bu süreç CHP'nin bölünmesine kadar sürecek, Bülent Ecevit'in genel başkan olmasıyla sona erecektir.

BÖLÜM VII

1965-1984: Baban'ın Sağ Kemalizm'e dönüşü

A. Siyasi ortam: 12 Mart muhtırasına gidiş

1965 seçimlerinden sonra tek başına iktidar olan AP'nin yürüttüğü politika mecliste partiler arası ilişkileri çekişmeye dönüştürürken toplumdaki gruplaşmaları da arttırmıştı. Feroz Ahmad'ın belirttiği gibi, artık siyaset bir önceki on yılın tam tersi özellikler gösteriyordu. Ülke siyasallaşmıştı ve Anayasanın sağladığı yeni özgürlükler ilk kez ideolojik siyasete izin veriyordu.⁹⁹³ AP, hükümet programında aşırı sağ ya da gericilik tehlikesine değinmeden yalnızca “komünizm tehlikesine” vurgu yapıyor, “Anayasa'dan doğan hürriyetlerin, hürriyeti yok etmek amacıyla” kullanılamayacağını belirtiyordu.⁹⁹⁴ Programda, ayrıca, lâikliğin, “vatandaşın dini ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve ibadet hürriyetini,

⁹⁹² “Baban istifa etti,” *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1972, s. 7; Cihat Baban, “Türkiye'yi nereye götürmek istiyorlar,” 1976'dan *Meydan Sohbetleri*, s. 231-232;

⁹⁹³ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 166.

⁹⁹⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 136.

din eğitimini kısıtlayan bir çerçeve içerisinde görmek mümkün değildir” denilerek, iyi eğitim görmüş din adamları yetiştirmenin üzerinde durulacağı da ifade edilmişti.⁹⁹⁵

Milli bakiye sistemiyle TİP’in meclise girmesi, bir sınıf olarak işçilerin siyasallaşmasını hızlandırmış, TÜRK-İŞ’ten ayrılan bir grup DİSK’i kurmuştu. 6 Aralık 1965’te İzmir’de greve giden işçiler 64 gün boyunca eylem yapmış, güvenlik güçleriyle işçiler arasında çatışma çıkmıştı. Hükümet, kendisine muhalif gördüğü personeli işten çıkarmıştı. Bunlar arasında Türkiye Petrolleri Genel Müdürü İhsan Topaloğlu ile hukuk danışmanı Prof. Muammer Aksoy ve birçok üst düzey çalışan ve Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul da vardı. Bunun yanında Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Ruhi Su gibi isimler, komünist propaganda ve “halkı sınıflara ayırmak” suçlamalarıyla tutuklanmış, Adalet Bakanlığı, Ceza Yasası’nın 141. ve 142. Maddelerini daha da güçlendireceğini açıklamıştı.⁹⁹⁶ Bunlar olurken 18 Ocak 1966’da Ankara’da Milli Kurtuluş Komitesi imzasıyla dağıtılan bildirilerde AP hükümetinin yürüttüğü siyasetin milliyetçi olmadığı söylenmiş ve ordunun girişimde bulunması talep edilmişti. Mart başında da bir başka bildiri sunulmuş, darbe söylentileri yeniden gündeme gelmişti. Muhalefet milletvekillerinin evlerinin aranması, Milletvekili Çetin Altan, gazeteci İlhami Soysal ve solcu öğretmenlerin dövülmesi, bunun karşısında Nurculuk başta olmak üzere dini grupların hareketlerini arttırmaları da dönemi gerginleştiren unsurlardı.⁹⁹⁷

Hükümet, 1967 Şubat’ında yeni bir Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Yasası sunmuş, AP’nin gerici ve dini gruplara müsamaha gösterdiği görülmüştü. Bu yasayla düşünce ve vicdan özgürlüğüne geniş bir çerçeve getirilmiş, yalnız ibadet değil, lâiklikle bağdaşmayan gösteri ve eylemler de din özgürlüğü içine alınmak istenmişti.⁹⁹⁸ Böylece laikliğini din ve devlet ayrımı rafa kalkıyordu. Laiklik ve dini özgürlük dışında AP’nin gündeme getirdiği önemli bir konu da anti-komünizmdir. Bu, “ortanın solundan” önce CHP ile AP’nin paylaştığı ortak bir sorundur. Bu dönemde Çetin Altan’ın “Aya doğru” başlıklı yazısında, aya indirilen Rus uydusunu komünizmin zaferi olarak övdüğü gerekçesiyle yargılanabilmesi için dava açılması gündeme gelmişti. Ne var ki, bunun için Altan’ın dokunulmazlığının kalkması gerekiyordu. Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Meclis buna onay vermese Anayasa

⁹⁹⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 137.

⁹⁹⁶ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 141.

⁹⁹⁷ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 313.

⁹⁹⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 143.

Mahkemesi bu kararı iptal etmişti.⁹⁹⁹ Aralık ortasında başka bir nedenle dokunulmazlığı kaldırılan Altan'a Meclis'teki tartışmalar esnasında saldırılmıştı.¹⁰⁰⁰

Aynı dönemde CHP içindeki çatlak derinleşmiş, 1967 Şubat'ında toplanan ve il başkanlarının katıldığı Küçük Kurultay'da, ortanın solu politikası sosyalizm suçlamasına dönüşmüş, olağanüstü bir kongrenin toplanmasına karar verilmişti.¹⁰⁰¹ 28 Nisan 1967'de toplanan IV. Olağanüstü Kurultay'da, İnönü parti çizgisinin değişmeyeceğini vurgulamış, bunun üzerine Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Ferit Melen, Fethi Çelikbaş, Orhan Öztrak ve Coşkun Kırca gibi isimler CHP'den istifa etmişti.¹⁰⁰² "Sekizler hareketi" olarak adlandırılan bu isimler 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi (GP) adını verdikleri yeni bir parti kuracaklardır. Cihat Baban'ın ismi bu kadronun içinde geçmemekte, o, İnönü çizgisindeki Atatürkçülüğü takip etmektedir.

12 Mart 1971 muhtırasıyla sonuçlanan bu dönemde siyasi ve toplumsal olarak önemli olaylar görülmüştür. 1968 Şubat'ında üniversite öğrencilerinin üniversite yönetimine katılma talepleri boykota dönüşmüş, Zonguldak ve Kozlu'da maden işçileriyle Derby lastik fabrikası işçileri toplu sözleşme pazarlıklarında sendika yöneticilerinin kendilerini aldattıklarını belirterek eyleme başlamıştı. 15 Temmuz 1968'de Amerikan 6. Filosu protesto edilmiş, polisle öğrenciler arasındaki çatışmalar sırasında Vedat Demircioğlu adındaki bir öğrenci ölmüştü. Devamında Amerikan Haberler merkezi ile Komünizmle Mücadele Derneği'ne molotof kokteylleri atılmış, olayın sorumlusu olduğu varsayılan "komünist sanıklar" tutuklanmıştı.¹⁰⁰³ Cumhuriyetin 45. yıldönümünde solcu öğrenciler "Tam Bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal yürüyüşü" adında bir yürüyüş düzenlemiş, 30 Ekim'de Samsun'da başlayan yürüyüş 10 Kasım'da Anıtkabir'de sona ermişti. Bunların karşısında AP'nin göz yumduğu örgütlenmelerle çeşitli çatışmalar organize edilmiş, Demirel, protestolara "Yürümekle yollar aşınmaz, yeter ki yürüyüş yasal olsun" sözleriyle karşılık vermiştir. Ona göre, "İpleri Moskova'dan oynatılan kızıl anarşistlere karşı" Cumhurbaşkanı ve MGK önlem almalıydı.¹⁰⁰⁴ Metin Toker'in sözleriyle, "AP iktidarı 12 Mart'a varıncaya kadar hiçbir sağcı kaba kuvvet karşısında ciddi ve etkili vaziyet almamış, her defasında olayları küçültmeye çalışmıştır."¹⁰⁰⁵

⁹⁹⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 143 ve Bedia ve Feroz Ahmad, s. 329.

¹⁰⁰⁰ Altan'ın bu dönemdeki anıları için bkz. Çetin Altan, *Ben Milletvekili iken* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005).

¹⁰⁰¹ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 323, Aydın ve Taşkın, s. 154.

¹⁰⁰² Bedia ve Feroz Ahmad, s. 327.

¹⁰⁰³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 190 ve Bedia ve Feroz Ahmad, s. 349-350.

¹⁰⁰⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 192-193.

¹⁰⁰⁵ Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 173.

6 Ocak 1969'da ODTÜ'ye gelen ABD Büyükelçisi Robert Kommer'in arabasının yakılması ve 16 Şubat'ta Taksim'de "Kanlı Pazar" olarak anılan 2 kişinin öldüğü ve 200'den fazla kişinin yaralandığı çatışmaları, karşıt görüşlü öğrencilerin üniversitelerdeki çatışmaları ve grevler izlemişti. 3 Mayıs 1969'da Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesinde sağcılar tarafından olaylar çıkarılmıştı.¹⁰⁰⁶ Bütün bunlar olurken CKMP'nin Anadolu'da "komando kampları" olarak bilinen milis hareketleri ve Suriye'de Filistinlilere ait el-Fetih örgütündeki askeri eğitim gündeme geliyordu. Çatışmalar sonucu öldürülen gençlerin katillerinin saptanamaması üzerine İstanbul'da genç denizci subaylar bir bildiri yayınlamış "Gençliğe sıkılan kurşun Mustafa Kemal'e sıkılıyor" demişti.¹⁰⁰⁷ 24 Temmuz 1968 ile 13 Nisan 1970 arasında on bir genç yaşamını kaybetmişti.¹⁰⁰⁸

Sendikalar yasasında yapılan sendikalaşmayı zorlaştıran değişikliği protesto etmek amacıyla DİSK, 15 Haziran 1970'te miting düzenlemiş, İstanbul ve İzmit'te katılımın oldukça yüksek olduğu işçi yürüyüşleri yapılmıştı. Bu süreçte bazı çatışmalar olmuş, bunun üzerine üç ay sıkıyönetim ilân edilmişti. Ayrıca bu dönemde görülen ekonomik kriz de toplumda huzursuzluğa yol açıyor, ordu içinde de durumdan memnun olmayan ve müdahale hazırlığı düşünen gruplar belirmeye başlıyordu.¹⁰⁰⁹ Bu gruplar içindeki güç dengelerinin değişmesi, görüş ayrılıkları ve belirsizliklere rağmen 12 Mart'ta Silahlı Kuvvetler tarafından bir bildiri sunulmuş, hükümetin gerekli adımları atmayarak ülkeyi "anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu" belirtilmişti. Bu muhtırayla, "Partiler üstü bir anlayışla anarşik durum giderilecek ve Anayasanın öngördüğü reformlar Atatürkçü bir görüşle, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet tarafından" uygulanacaktı.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Metin Toker şöyle yazar: "Öktem, lâikliğin yılmaz savunucusuydu. Gerici çevreler onun konuşmalarının içinden bir cümle almışlar-İnsanların kendi Tanrılarını kendilerinin yarattığı, sonra ona taptıkları yolunda bir ünlü söz- buna dayanarak Allahı inkar ettiği suçlamasını yaygın şekilde yürütmüşlerdi. Cenazesinden önce Milli Türk Talebe Birliği bir bildiri yayımlayarak "bu zatın" namazının kılınmamasını istedi. Cenaze günü, kalabalık bir "sakallı grubun" camiiyi doldurduğu görüldü. Yobazlar hem camidekilere, hem de tabutun üzerine saldırdılar," Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 173-174; Bedia ve Feroz Ahmad, s. 367.

¹⁰⁰⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 197.

¹⁰⁰⁸ Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 195.

¹⁰⁰⁹ Hava Kuvvetleri Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Faruk Gürler etrafında toplanmış, bu arada 1960'taki MBK'daki 14'lerden bazıları da üçüncü bir grup oluşturmuştu. Hava Kuvvetleri karargâhında hazırlanan ve Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı programı esasa alan program, 1961 Anayasasının tam olarak uygulanmasını ve özgürlüklere daha fazla yer verilmesini savunuyor, Türkiye Cumhuriyeti'ni "devrim ilkelerine dayanan halkçı, devletçi, laik, millî ve sosyal devrimci bir devlet" olarak tanımlıyordu. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 203-204.

¹⁰¹⁰ Bedia ve Feroz Ahmad, s. 410 ve Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 216. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, muhtıranın nedeninin "toplumsal uyanışın ekonomik gelişmeden hızlı gitmesi" olarak belirtir. Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 244. Tağmaç, birçok general gibi Demirel'e ve AP'ye yakındı. Emekliliğinden sonra Sanayi ve Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu üyesi olmuştur. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 371.

B. “Düzen değişimi” ve CHP:

12 Ekim 1969’da yapılan ve katılım oranının yaklaşık yüzde 65 olduğu genel seçimlere sekiz parti katılmış, AP %46 oy alarak 256 milletvekili, CHP %27 oy alarak 143 milletvekili çıkarmıştır.¹⁰¹¹ Bu sonuç, bir önceki seçimde yüzde 28 oy alan CHP’nin ve yüzde 53 oy alan AP’nin oylarını düşürdüğünü göstermekteydi. Yeni kurulan Güven Partisi ise 15 milletvekili çıkarmış, MHP’den Alparslan Türkeş, bağımsızlardan da Necmettin Erbakan meclise girmişti. CHP, “düzen değişikliğini” savunurken buna “altyapı devrimi” diyor, toprak reformu ve milli petrol davasını öne koyarak köklü reformlar yapacağını söylüyordu. Ne var ki, “Toprak işleyen su kullananın” kampanyası, CHP’ye umduğu oyu getirmemişti. Kabinayı kuran Demirel, 156’ya karşı 263 oyla güvenoyu almıştı. Bu dönemde öğrenci eylemlerinin ve çatışmalarının artması ve iktidarın bunun sorumluluğunu almaması üzerine İnönü, iktidarın gereğini yapması gerektiğini söylemiş, “başbakanın ne mizacı ne kültürü, ne tabiatı, hiçbir şeyi doğru bir politikayı yürütmek için yeterlidir” diyordu. Demirel de buna “Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz” diye cevap veriyor, İnönü’nün aşırı soldan şikâyet etmesini yadırgayarak “baştan kınama yapılsaydı bu noktaya gelinmezdi” diyordu.¹⁰¹²

1961’den beri gerek genel seçimlerde gerek Senato seçimlerinde CHP’nin istediği oyu alamaması Ecevit’e ve ortanın soluna karşı olan çizgiyi yoğunlaştırmıştı. Öte yandan İnönü’ye karşı olan bir grup da vardı. Öyle ki, seçim sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra bazı gazetelerde İnönü’nün genel başkanlıktan ayrılacağı ve yerine Genel Sekreter Bülent Ecevit’i tavsiye ettiği yazılmış, İnönü, bunu hemen yalanlamıştı.¹⁰¹³ Ecevit karşıtı olan çizginin başını, eski Genel Sekreter Kemal Satır ile Nihat Erim ve Kasım Gülek çekiyordu. Satır, 1943’te Adana milletvekili olarak siyasete girmiş, 1946’da CHP’de Merkez Yönetim Kurulu üyesi olmuş ve 1949-1950 arasında da Ulaştırma Bakanlığı yapmıştı. Satır, 1957’de yeniden milletvekili seçilmiş, parti yönetiminde de yer almıştı. Erim ve Gülek, zaman zaman İnönü’nün karşısında yer almış deneyimli siyasetçilerdi. Erim, Ecevit’in Atatürkçü çizgiden sapmasını eleştiriyor, “Atatürk’ü reddederek CHP’li ve devrimci olmak mümkün değildir. Maziye inkâr etmeye kalkışmak, Atatürk’ün ve İnönü’nün de inkârı demektir” diyordu.¹⁰¹⁴ Ecevit ise Atatürk’ü “Tanrı” olarak ele almamak gerektiğini belirtiyor, Atatürk’ün “altyapı

¹⁰¹¹ Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 178.

¹⁰¹² Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 174 ve Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 187-188.

¹⁰¹³ İnönü şöyle demişti: “Galiba benden rahatsız olanların yıllardır vakit vakit çıkardıkları bir havadistir bu ve vakıayı değil de bir arzuyu dile getirir. Siyasi ortamımız henüz ciddi bir safhadan geçmektedir. Daha böyle şakalar üzerinde eğlenceli konuşmaların sırası gelmemiştir.” Toker, *İnönü’nün Son Başbakanlığı, 1961-1965*, s. 181.

¹⁰¹⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 177.

devrimlerini” hedeflediğini, kendisinin de aynı yolda olduğunu ifade ediyordu.¹⁰¹⁵ Ecevit Atatürkçü olduğunu söylemekle birlikte, bunun günün koşullarına uydurulması gerektiğini söylüyor, şapka reformu gibi bazı reformların, halkı yabancılaştırdığını belirtiyordu.¹⁰¹⁶ Ecevit bu görüşlerini 11 Kasım 1969’da Ankara’da Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu’nun topladığı Atatürk’ü anma toplantısında dile getirmiş, 1970 başında Batı Berlin’i ziyaretinde de kendisinin sosyalist olmadığını ancak böyle denirse de teşekkür edeceğini söylemişti.¹⁰¹⁷ Ecevit’in Atatürkçülük anlayışına göre, “Atatürk dış sömürü kadar iç sömürüye de karşıydı, öyleyse Atatürkçülüğün hedefi üretim ilişkileri olmalıydı. İnsan-toprak, sermaye-emek ve devlet-vatandaş ilişkilerinde sömürü düzenine son verilmeliydi.”¹⁰¹⁸

Ecevit’in Atatürkçülük anlayışını eleştirenlerden biri olan eski MBK’li Orhan Kabibay, Ecevit’in ilk başta, İnönü ve parti tarafından belirlenmiş sınırlarda eyleme geçtiğini söyleyerek şöyle der:

Ecevit, ‘solun sınırını halkımız belirler, oraya kadar gideceğiz’ şeklindeki beyanları yaparken bizler şöyle düşünüyorduk. Paşa, partinin tek iradesidir. Onun hayır dediği bir şey yapılamaz. Eğer Ecevit bu şekilde beyanı gerekli görüyorsa, solun sınırını İnönü belirleyecektir. O da sınır tanımazlığa izin vermeyecektir. İsmet Paşa’nın sağlığında çok kimse böyle düşünüyordu ve Ecevit, kendisine ikbal kapılarını bu izin kâğıdı ile açmıştı.¹⁰¹⁹

Ecevit, arkasındaki “Paşa faktörü”ne güvenerek adım adım yükseliyor ve görüş ayrılıkları artıyordu.

Bu ortamda 3 Temmuz 1970’te toplanan 20. Kurultay’da, İnönü taraflara sosyal ve ekonomik sorunlara odaklanmaları çağrısında bulunmuş, parti içinde “gürültü istemediğini” belirtmişti.¹⁰²⁰ İnönü, Genel Sekreter’in birlikte çalışabileceği bir Merkez Yönetim Kurulu kurulmasını istiyor, parti organları arasında bir denge kurulabileceğini düşünüyordu. Ona göre, Ecevitçiler Merkez Yönetim Kurulu’na seçilecek, ama Parti Meclisi’nde onları frenleyecek bir Satırcılar grubu olacaktı.¹⁰²¹ Ecevit ve Satır’ın devrim, toprak reformu ve halkçılık konularındaki görüş ayrılıkları çok açıktır. İnönü de iki tarafa dengeli bir yaklaşımı tercih etmiştir. Örneğin toprak reformunun kanunla yapılması gerektiğini savunan Satır, İnönü’ye köylülerin “toprakları işgal etmesinin” devrimci bir eylem olup olmadığını sormuş,

¹⁰¹⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 177, Bilâ, s. 237 ve Altuğ, s. 169.

¹⁰¹⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 326.

¹⁰¹⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 178-179.

¹⁰¹⁸ Bora, s. 580.

¹⁰¹⁹ Altuğ, s. 165.

¹⁰²⁰ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 179; Bilâ, s. 239 ve Toker, *İsmet Paşa’nın Son Yılları, 1965-1973*, s. 201.

¹⁰²¹ Bilâ, s. 240.

İnönü “Kanunsuz bir şey istendi diye, tehlike var sanmak yersizdir. Kanun yoksa bu bir dilektir” diyerek toprak işgallerinin hem kanunsuz, hem tehlikesiz olduğunu söylemiştir.¹⁰²² Ecevit ise artık “bürokrat aydın” bakış açısının hâkim olmadığını, partinin devrimcilik anlayışının değiştiğini ve “açık politikaya” geçildiğini belirtmiş, “Tükenenler kendi kendilerini tasfiye ediyorlar” demiştir.¹⁰²³ Türk halkını sömürücülerden kurtarmayı hedeflediklerini söyleyen Ecevit, köylü işgallerinin devrimci bir eylem olduğunu ifade etmiş, ama “toprak işleyenindir” sözünün “fabrika da işçininindir” demek olmadığını söylemiştir.¹⁰²⁴ Burada, siyaset, çok ince bir çizgide kavramlar ve kelimeler üzerinden yapılmaktadır.

Kurultay sonucu İnönü yeniden başkan seçilirken Parti Meclisi için Ecevit ve Satır’ın listeleri yarışmıştı. Cihat Baban da Kemal Satır’ın listesindeydi. Sonunda Ecevit’in listesi çoğunluğu sağlamış, Parti Meclisi toplantısında 43 üyeden 31’inin oyuyla Ecevit Genel Sekreter, Besim Üstünel ve Turan Güneş de sekreter yardımcıları olmuştu. Feroz Ahmad’in sözleriyle, İnönü, henüz Ecevit için “çetin bir rakipti.”¹⁰²⁵

Ecevit, bu mücadeleyi şöyle yorumlar:

Çetin bir mücadeleden sonra 18. Kurultayı kazandık. Fakat İnönü ona rağmen, bu mücadeleyi kazanan ekibin adayı olarak, benim genel sekreterliğimi erken buluyor, Kemal Satır’ın genel sekreter olmasını istiyordu. Ben bu hareketin önderliği mücadelesine kendime rağmen sürüklenmişim. Fakat bir kez bir görevi kabul ettikten sonra onun bütün sorumluluğunu yüklenmek ve o görevi sonuna kadar götürmek isterim. Bana umut bağlayan arkadaşlarımı yarı yolda bırakamazdım. Onun için İnönü’ye genel sekreterlikten başka görev kabul edemeyeceğimi söyledim. Öyle zannediyorum ki, İnönü benden ilk defa karşılaştığı bu davranış karşısında itiraz edemedi.¹⁰²⁶

Ecevit ve İnönü arasındaki ayrılık, 12 Mart muhtırasıyla geri alınamayacak bir noktaya gelmiş, muhtıranın CHP’deki yenilikçi gruba ve ortanın soluna karşı verildiğini düşünen Ecevit ve onunla birlikte hareket eden Parti Meclisi istifa etmişti. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük il örgütleri de Ecevit’i desteklemiş, yeni Genel Sekreter olarak da Ecevit grubundan Şeref Bakşık ve ondan sonra gelen Kâmil Kırıkoglu da İnönü’nün karşısında yer almışlardır. İnönü ise Ecevit’in gücüne, tüzük dışına çıkarak il yönetim kurullarının feshedilmesini isteyerek karşılık vermiştir. Bunu kabul etmeyen Bakşık, istifa mektubunda kendisi ve Parti Meclisi’nin “haksız hücumları karşısında yeterince sabır gösterdiklerini”

¹⁰²² Bilâ, s. 241.

¹⁰²³ Bilâ, s. 241-242.

¹⁰²⁴ Bilâ, s. 242.

¹⁰²⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 327.

¹⁰²⁶ Bakşık, s. 236.

belirtmiş, kendilerinin hukuka bağlı kalacaklarını söyleyerek “parti içi savaşın başladığını” ilân etmiştir.¹⁰²⁷

Artık Ecevit ve Satır mücadelesi 5 Mayıs 1972’deki 5. Olağanüstü Kurultay’a kadar bütün il kongrelerine yansiyacak ve Ecevit grubu üstünlüğü sağlayacaktır. Kemal Satır’ın şehri Adana’daki il kongresini 155 oya karşılık 189 oyla Ecevitçiler kazanmış, bunu İzmir, Antalya ve en önemlisi olan Ankara kongresi izlemiştir. 23 Ocak 1972’deki Ankara Kongresi, kurultay provasına dönüşmüş, İnönü ile Ecevit arasındaki söz düellosu geniş yankı bulmuştur. İnönü, Ecevit’i Nihat Erim kabinesine güvenoyu vermediği için “ülke gerçeklerine ters düşen uyumsuz bir hizip başı” olarak nitelemiş, Ecevit ise Erim hükümetinin başarılı olamayacağını doğru tespit etmesinin uyumsuzluk olmadığını belirterek “Asıl çelişki, AP’nin girişimlerine meydan okuyup Erim’in girişimlerine kuzu kuzu boyun uzatmaktır” demiştir.¹⁰²⁸ Ecevit, bu kongreye “Perdeyi Kaldırıyorum” başlıklı bir broşürle katılmış, dokuz maddelik çözüm önerilerini sıralamıştır. Buna göre partinin demokrasiye aykırı düşünceler savunmasına izin verilmemeli, partililer hakkındaki suçlamalar delile dayandırılmalı ve hukuki yollardan soruşturulmalı ve Genel Başkana ve onun yetkililerine en küçük bir saygısızlığa göz yumulmamalıdır.¹⁰²⁹

Bu dönemde İnönü ve Ecevit arasındaki mücadeleyi durduran iki gelişme olmuştu. Ankara Sıkıyönetim Savcısı Baki Tuğ, DEV-GENÇ iddianamesinde CHP’yi suçlayarak ortanın solunun “solun sızma yolu” olduğunu belirtmiş ve parti hakkında soruşturma açılması için girişimde bulunmuştur. Partililerin ve kamuoyunun tepkisi üzerine geri adım atılmıştır. İkinci yakınlık da Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idamlarının önlenmesi için Anayasa Mahkemesi’ne başvurma konusunda olmuştur. İnönü Meclis Grubu’ndan red cevabı alması üzerine Parti Meclisi’ne dönmüş, buradan onay alınca, parti olarak Anayasa Mahkemesi’ne başvurma kararı alınmıştır.¹⁰³⁰

Kurultay öncesinde, parti tüzüğüne aykırı bazı girişimlerde bulunularak Ecevit ve grubu zayıflatılmak istenmiştir. Ecevit grubunu destekleyen gençlik ve kadın kollarının kurultaya katılması engellenmeye çalışılmış, kurultay Merkez Yönetim Kurulu yerine üç kişilik bir milletvekili grubu tarafından yürütülmüş, bir genelgeyle örgüte işten el çektirme kararlarının durdurulduğu duyurulmuştu. Genel Başkan, bu kararları tüzüğün 30.

¹⁰²⁷ Bilâ, s. 253 ve Kili, s. 289.

¹⁰²⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 267 ve Bilâ, s. 256.

¹⁰²⁹ Kili, s. 303.

¹⁰³⁰ 11 Mart 1972’de Meclis’te 238 kabul, 53 red ve 6 çekimser oyla idamlar onaylanmıştır. CHP’nin Anayasa Mahkemesi’ne başvururken Başbakanlık da Cumhurbaşkanlığı’ndan kanunun on günlük süre içinde imzalanması maddesine uygun olarak imza süresinin uzatılmasını talep etmiştir. Belge için bkz. Erim, cilt 2, s. 1009.

Maddesindeki Genel Başkanın görevlerini sıralayan “Parti hizmet ve çalışmalarının gerektirdiği tedbirleri alır” hükmüne dayandırmak istemişti. Suna Kili’nin belirttiği üzere böyle bir tasarruf CHP tarihinde bir ilktir.¹⁰³¹ Ayrıca Merkez Yönetim Kurulu’nun (MYK) Parti Meclisi’ne getirdiği kurultayı toplama önerisi, “Kurultay olağanüstü toplantıya çağırılmıştır, sizin önerinize lüzum kalmamıştır” denilerek okunmak istenmemiş, MYK’nın ısrarıyla önerge okunarak Parti Meclisi tutanaklarına geçirilebilmiştir.¹⁰³²

369 imzayla hazırlanan kurultay çağrısında Kemal Satır, partinin “ağır ve ciddi bir bunalım içinde olduğunu” belirtiyor, “parti, her gün Atatürkçü temellerinden kaydırılmakta, sonu karanlık maceraların aleti haline getirilmek istenmektedir” deniyordu.¹⁰³³ İnönü desteğinin arkasında olmasına güvenen Satır, “Kazanacağız demiyorum, kazandık diyorum” diye demeçler veriyordu.¹⁰³⁴ Ecevit ise yerel örgütlerle irtibatını sıkı tutarak Genel Merkez’in hukuksuzluğu üzerinde durmaktaydı. “Hukuk dışı işlemlere ve kanunsuz buyruklara boyun eğme zorunluluğu yoktur” diyen Ecevit’e çoğu il başkanı destek vermekteydi. Bu sırada Ankara’da bulunan kırk üç il başkanı Ecevit’in arkasında durduklarını belirten bir bildiri yayınlamaya kurultayın, “hukuk partisi olma geleneğine sahip CHP’nin geçmişiyle çelişerek olağanüstü usulle toplanmasını” eleştiriyordu.¹⁰³⁵ Satır da CHP Genel Merkezi’nin “kanun kaçaklarının sığınağı haline geldiğini ve toprak işgallerinin devrimci eylem olarak teşvik edildiğini” söylüyordu.¹⁰³⁶

6 Mayıs’ta toplanan kurultayda İnönü, on yıl önce Kasım Gülek’in karşısında yaptığı “Ya o, ya ben” çıkışını bu kurultayda da yapmış, parti içindeki ayrılığın başka çözümü olmadığını söylemiştir. Bundan sonra konuşan Kâmil Kırıkoglu, partinin bir şahıs partisi olmadığını söylemiş, “Yoksul Türk toplumunun refahı uğruna, imanla, cesaretle ve akılla çırpınanlarla, oturdukları yerde Bizans politikalarıyla çıkar çevrelerinin yardımlarını yanlarına alanlar karşı karşıyadır” demiştir. Kemal Satır ise Ecevit ve arkadaşlarını, parti tarihini reddetmek, Cumhuriyet döneminde yapılanları ve Atatürk devrimlerini küçümsemek ve ortanın solunu yeni bir tarihi akım adı altında yozlaştırmakla suçlamıştır. Ecevit de sorunun iki kişiden birinin başa gelmesinden daha fazlası olduğunu söyleyerek “CHP’de buyruk mu işleyecek, hukuk mu işleyecek? Demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi

¹⁰³¹ Kili, s. 306.

¹⁰³² Kili, s. 306.

¹⁰³³ Bilâ, s. 260.

¹⁰³⁴ Kili, s. 306 ve “Satır: Kazanacağız demedim, kazandık,” *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1972, s. 1.

¹⁰³⁵ Kili, s. 307.

¹⁰³⁶ Bilâ, s. 261.

olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız? Buna karar vereceğiz” demiştir.¹⁰³⁷ Sonunda Ecevit grubunun egemen olduğu Parti Meclisi 507’ye karşı 709 oyla kurultaydan onay almış, 8 Mayıs’ta da İnönü CHP Genel Başkanlığı’ndan çekilmiştir.¹⁰³⁸ İnönü’nün istifası üzerine 14 Mayıs’ta Genel Başkan seçimi için özel bir kurultay düzenlenmiş, 913 delegeden 826 delegenin oyunu alarak Ecevit Genel Başkan seçilmiştir.¹⁰³⁹

Bu kurultay, CHP için ve Türk siyasal hayatı için tarihsel bakımdan önemlidir. Delegelerin oylarıyla lider değişiminin gerçekleştiği ilk kurultaydır. *Milliyet* gazetesindeki köşesinde İsmail Cem bunu şöyle dile getirir: “Olağanüstü kurultay, bir bakıma bu yaşlı partinin “rüşünü ispatladığı” tarihsel toplantı oldu. Kurultayın başlıca özelliği, sayın Ecevit’in de konuşmasında belirttiği gibi, “CHP örgütünün İnönü’yü de, Ecevit’i de aşarak CHP’yi bir lider partisi olmaktan çıkarıp örgüt partisi” durumuna getirmesiydi.” Kurultay, öncesindeki tüzüğe aykırı olarak yapılanları anlatan Cem, “sade partilinin” başarısını hakkıyla aldığını yazıyor, bütün bunlara rağmen İnönü’ye saygıyı da esirgemeyerek bizzat kendisine oy verdiğini belirtiyordu.¹⁰⁴⁰

27 Mayıs 1960’tan sonra MBK üyesi olan ve CHP’de siyasete devam eden Orhan Erkanlı, anılarında Kemal Satır grubunun İnönü’yü yanlış yönlendirdiğini yazar. Ona göre Satır, örgütün gücünü yok saymış ve sabırlı davranmayarak zamanında kenara çekilme cezası verilmiş olan “İnönü mektebinin en tecrübeli talebesi” Nihat Erim’in tutumundan ders almamış, siyasetten silinmiştir.¹⁰⁴¹ Nitekim Erim, 12 Mart’tan sonra kısa bir süre de olsa siyasette yer almaya devam etmiştir.¹⁰⁴² Öte yandan İnönü de ortanın solu söylemiyle solu baltalamış ve solu yer altına girmeye zorlamıştır. Erkanlı’nın sözleriyle “Paşa’nın yetişme tarzı, geçmişteki icraatı ve fikir kabiliyeti kapasitesi, Türkiye’de yeni başlayan sosyal demokrat görüşlerin liderliğini yapmaya yeterli değildi. Paşa bu bayrağı da kendisi taşımak istemiş ve sonunda nefesi kesilerek Ecevit’e kaptırmıştır.”¹⁰⁴³

¹⁰³⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 267; Kili, s. 318-319; Bilâ, s. 264-265 ve Ayata, *CHP: Örgüt ve İdeoloji*, s. 86.

¹⁰³⁸ “İnönü: Ecevit ile çalışmam,” *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1972, s. 1; “CHP Parti Meclisi işbaşında kaldı,” *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1972, s. 1; “İnönü Genel Başkanlıktan istifa etti,” *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1972, s. 1.

¹⁰³⁹ “Ecevit ilk turda Genel Başkan seçildi,” *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 1. Kemal Satır ve arkadaşları da 28 Temmuz’da partiden ayrılmıştır. 4 Eylül’de Cumhuriyetçi Parti adıyla yeni bir parti kurmuşlardı. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 268.

¹⁰⁴⁰ İsmail Cem, “Sade partilinin rüşünü ispatı,” *Milliyet*, 9 Mayıs 1972, s. 1’den Kili, s. 330.

¹⁰⁴¹ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 285.

¹⁰⁴² Günlüklerinde Erim, Ecevit’in başkanlığını kabul etmeyen bir kısım partilinin kendisinin başlarında olduğu bir parti kurmayı teklif ettiklerini söyler. Metin Tokar de aynı amaçla kendisiyle buluşmuştur. Erim’e göre Ali İhsan Göğüş ve Orhan Kabibay başta olmak üzere CHP’li senatörler bu teklifte bulunmuşlardır. Erim, cilt 2, s. 1031, 1036, 1038.

¹⁰⁴³ Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, s. 287.

Bu değişikliğin ardından, başlangıçta Ecevit’le birlikte yer alan, ama daha sonra ortanın solunu kabul etmeyen Turhan Feyzioğlu, partiden ayrıldıktan sonra Güven Partisi adıyla yeni bir parti kurmuş, Kemal Satır da bir müddet sonra Cumhuriyetçi Parti adında bir parti kurmuştu. Bu iki parti 3 Mart 1973’te birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını alan bir parti oluşturulmuştur.

C. Sağ Kemalist yazar olarak Cihat Baban:

Cihat Baban, 1969’dan itibaren artık CHP milletvekili değildir ve Parti Yönetim Kurulu’nda da yer almamaktadır. CHP, artık Ecevit çizgisine doğru kaymaktadır ve Baban, genel sekreterliğe bağlı olarak çıkan *Ulus* gazetesinde de yazmamaktadır. Baban, CHP’deki ortanın solunu İnönü ekseninde benimsemektedir. Ona göre Ecevit, İnönü izin verdiği ölçüde siyaset yapacaktır. Ayşe Güneş Ayata’nın da belirttiği gibi, Ecevit destek toplamak için yerel parti teşkilatlarına gitti ve güçlü bir destek buldu. Ecevit’in taban politikaları meclisin muhafazakar CHP üyelerini korkutmaktaydı.¹⁰⁴⁴

1960larda sosyalizmi Kemalizm’in üst aşaması gibi tasarlayan eğilim, 1960ların ikinci yarısında Milli Demokratik Devrim hareketi ve onun çıkardığı *Yön* dergisiyle kendisini göstermişti. Yöncüler, Kemalizmin eğitim ve kültür alanlarındaki inkılâpçılığını ekonomik alanda devrimcilikle dönüştürerek onu sosyalizmin basamağı yapmak istiyordu.¹⁰⁴⁵ Eksik olan işçi sınıfı şimdi oluşma yolundaydı ama cılız ve eğitimsizdi, dolayısıyla *Yön*, mili devrimi yeniden başlatmak için Kemalist asker-sivil aydın zümrenin “zinde kuvvetine” yaslanmak gerektiğini düşünüyordu.¹⁰⁴⁶ *Yön*, Talat Aydemir’in hareketini desteklemiş, bu yüzden bir müddet kapatılmıştı.

Bu çizginin karşısında, Yüksel Taşkın’ın muhafazakâr cumhuriyetçilik olarak tanımladığı ve modernleşmenin milli kimlik ve kültürle gerçekteşeceğini savunan bir çizgi de gelişmişti.¹⁰⁴⁷ Celal Bayar’ın başını çektiği bu çizgi, Atatürkçü değerleri savunurken “tek parti keyfiliğinden” bahsediyordu ve “modernleşmeci-kalkınmacı-bilimci” paradigmayı milliyetçilikle birleştiriyordu.¹⁰⁴⁸ DP kurulurken Bayar, kendisini Atatürk’ün “emaneti” olarak takdim etmiş ve “onun yolunda yürüyüp eserini tamamlama misyonu” üstlenmişti.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁴ Ayata, s. 83.

¹⁰⁴⁵ Bora, s. 165.

¹⁰⁴⁶ Bora, s. 165.

¹⁰⁴⁷ Bora, s. 167.

¹⁰⁴⁸ Bora, s. 167.

¹⁰⁴⁹ Bora, s. 168.

Bu noktada Baban'ın muhafazakar liberal olarak konumlandırabileceğimiz Adalet Partisi'ne girmediği sorgulanabilir. Baban, AP'yi DP'nin devamı olarak görmekte ve AP'nin demokrasiyi getirme yerine intikam hisleriyle siyaset yaptığını düşünmektedir. Demokrasinin gelişmesi bakımından Süleyman Demirel'e güvenmeyen Baban, geçmişte içinde bulunduğu Hürriyet Partisi'nin CHP ile birleşmesinden itibaren CHP'nin görüşlerini benimsemekte, ama Ecevit'in genel başkanlığa gelişiyle konumunu değiştirecektir.

1. Baban, “yeni CHP” ve Ecevit:

Baban DP kurulurken Celal Bayar'ın partinin başında olmasını Atatürkçülüğün bir garantisi olarak görmüş ve 1946'dan itibaren “milli irade” söylemini benimsemişti. DP'den bağımsız milletvekili olduğu dönemde yazılarında bürokrasinin ağırlığından ve II. Dünya Savaşı yıllarının baskısından şikâyet eden Baban, *Tan* baskınının olduğu dönemden CHP içinde Ecevitçi grubun hâkim olmaya başladığı döneme kadar komünizm karşıtı tutumunu sürdürmüştü, 1970lerde Ecevit'in “CHP'yi komünizme yataklık eder hale getirdiğini” düşünmüştür.¹⁰⁵⁰ Artık parti meclisinde yer almayan, *Ulus*'tan ayrılarak, bir müddet *Cumhuriyet* gazetesinde, sonrasında *Son Havadis* gazetesinde ve Safa Kılıçlıoğlu'nun çıkardığı *Meydan* dergisinde yazan Baban'a göre Ecevit, büyük bir hizip eylemi ile İnönü'yü tasfiye etmiş ve partinin başına geçmişti. Ama bu, fikirlerinin kamuoyu tarafından benimsendiğini kanıtlamamaktaydı.¹⁰⁵¹

12 Mart muhtırasının kendisine ve ortanın solu hareketine karşı yapıldığını düşünerek “gerçeği yansıtmayan düşüncelerle” Genel Sekreterlikten istifa eden ve partinin bölünmesini sağlayan Ecevit, Baban'a göre, “nümayişli harakiri” yapmıştı. Baban'ın geleceğini çok parlak görmediği Ecevit, arkadaşlarını yarı yolda bırakmış, hatta zamanında onu desteklemiş olan Nihat Erim ve Ali İhsan Göğüş gibi isimleri de tasfiye etmeye çalışmıştı. Olumsuz görüşlerini sıralayan Baban, Ecevit'in hiçbir zaman “üçüncü adam” olamayacağını düşünmektedir.¹⁰⁵²

5 Mayıs 1972'de toplanan 5. Olağanüstü Kurultay öncesinde CHP'nin Ecevit ve Satır arasında bölündüğünü ve kurultaydan sonra bir tarafın kesin olarak tasfiye edileceğini öngören Baban, “devlet gemisinin Ecevit'e teslim edilemeyeceği” kanaatindedir.¹⁰⁵³ Kemal Satır aleyhine çıkan sonuç, yazara göre, 20. Kurultay'dan itibaren İnönü'nün Ecevit'in önünü açması ve onun amacıyla ilgili verilen bilgilere itibar etmemesi üzerine gelmiştir. Ecevit'in

¹⁰⁵⁰ Bora, s. 168.

¹⁰⁵¹ Cihat Baban, “Neden Ecevit'i tercih ettiler?,” 1 Temmuz 1976, *Meydan Sohbetleri* (İstanbul, Özdem Kardeşler Matbaası, 1983), s. 70.

¹⁰⁵² Cihat Baban, “Bir harakiri,” *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1971, s. 2.

¹⁰⁵³ Cihat Baban, “Aradaki ihtilaf çok büyük,” *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1972, s. 2.

azımsanamayacak sayıda muhalifi olduğunu belirten Baban, bu kayıplar karşısında kazanmasının önemsiz kaldığını düşünür ve DP'den ayrılanlar karşısında çaresiz kalan Menderes'le benzerlik kurar. Hürriyet Partisi'ne katılan Baban'a göre "Menderes'in damından on dokuz kiremit uçmuştu, dam su almaya başladı. Menderes hatasını anladı, dönmek istedi. Etrafı bu dönüş manevrasına izin vermedi ve bina feci şekilde çöktü. Ecevit'in binasından kaç kiremit uçacak bilmiyorum bunlardan bir tanesi İnönü olursa, o damı Ecevit artık aktaramaz."¹⁰⁵⁴ Öte yandan İnönü'nün de hatalı olduğunu düşünen Baban, "İnönü'nün mantosunun Ecevit'e bol geleceğini" yazar ve İnönü'nün demokrasiye geçiş başta olmak üzere "Nurcularla, ordudaki hiziplerle ve Talat Aydemir'le" mücadelesini hatırlatarak Türk siyasetine katkısının büyük olduğunu söyler. Ona göre, siyasetin bir cilvesi olarak İnönü'nün yanında duranlar bir müddet sonra karşısına geçmiştir. İnönü, "ne yazık ki, zamanında çekilmeyerek bu sonuçla karşı karşıya kalmıştır."¹⁰⁵⁵

Bu noktada Baban'ın haklılığı sorgulanabilir. Eski CHP Genel Sekreteri Şeref Bakşık'a göre İnönü, başından beri Ecevit'in "yerinde gözü olduğunu" biliyordu. Hatta bunu birkaç defa etrafındakilere de söylemiş, "En iptidai kabile reisi bile, kendine yönelik tehlikeyi sezer" demişti. Bakşık'ın iddiasına göre İnönü, Ecevit'i gözden çıkarma kararı vermişti ve bunu, Ecevit'in yakınındakilerden Abdi İpekçi ve Ahmet İsvan'ın da duymasını sağlamıştı. İnönü, Ecevit'in bazı sendikacılarla yeni bir parti kurma niyetinde olduğunu da öne sürmüştü. Bakşık şöyle yazar: "İnönü'ye göre Ecevit, uygun göreceği bir zamanda bir kurultay hesaplaşmasına gidecek, partinin başına geçebilirse amacına ulaşacak, başaramazsa kurultay sonrasında CHP'den koparabileceği parçayı, yeni partisine temel kadro yapacaktı."¹⁰⁵⁶

Ecevit'in o dönemdeki sözleri de adeta İnönü'ye bir mesajdır. 5 Mayıs'taki Olağanüstü Kurultay'dan birkaç ay önce Ocak ayında Ecevit, *Milliyet* gazetesinde Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda, İnönü'den saygıyla bahsederken onun parti içi demokrasi konusundaki katkısından övgüyle söz eder, partiye demokrasiyi İnönü'nün getirdiğini ifade eder. Ona göre bu kriz, CHP'nin demokrasiye bağlılığının bir sonucudur ve ülkedeki demokrasiye de katkıda bulunacaktır. İnönü de bundan memnuniyet duyacaktır.¹⁰⁵⁷ Yani Ecevit, İnönü'nün katkısının her zaman hatırlanacağını söyleyerek yeni bir sayfanın açılması gerektiğini ima etmektedir.

¹⁰⁵⁴ Cihat Baban, "Kiremitler uçarsa," *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1972, s. 2.

¹⁰⁵⁵ Cihat Baban, "Tarih yürüyor," *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1972, s. 2 ve "Sen de mi Brütüs?," *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1972, s. 2.

¹⁰⁵⁶ Bakşık, s. 358.

¹⁰⁵⁷ Abdi İpekçi, *Milliyet*, 26 Ocak 1972'den Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi: CHP ve AP (1961-1980)* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993), s. 119.

Ecevit, bunları söylese de 1976'da getirilen tüzük değişikliğiyle Parti Meclisi'nin yapısı ve toplanma şekli değişmiş, Genel Merkezin ve Genel Başkanın yetkileri arttırılmıştır. Genel Merkezin almak istediği kararların Parti Meclisini oluşturan çeşitli hiziplerin çatışmaları sonucunda gecikmeye uğraması ve engellemesi nedeniyle Parti Meclisi kaldırılmış ve Genel Sekreterlik makamının gücü kısıtlanmıştır. Eski tüzüğe göre, CHP'de Parti Meclisi kararları alır, Merkez Yönetim Kurulu uygular ve Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu'nu denetlerdi. Yeni tüzük değişikliğiyle Parti Meclisi lağvedilmiş ve yirmi bir kişilik Merkez Yönetim Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul ve parti lideri kararları almakla yükümlüdür.¹⁰⁵⁸ Bu, İnönü döneminde olduğu gibi, partide merkeziyetçiliğin ve lidere bağlılığın artarak devam ettiğini göstermektedir.

Parti içi demokrasi ve lidere bağlılık Baban'ın da sık sık yazdığı bir konudur. Bu noktada başta Batı olmak üzere ülkelerin parlamento tartışmalarını ve parti siyasetlerini yakından takip ettiğini gördüğümüz yazar, Türk siyasetinin “doğu zihniyetini” eleştirir. Partilerin liderlerinin koltuklarını bırakmamasının siyaseti yozlaştırdığını belirten yazar, İngiltere ve Fransa'da seçimi kaybeden liderlerin yeni şartlar altında koltuklarını bırakma kararı aldıklarını ve bunun etik kuralların yerleştiği yerlerde normal karşılandığını yazar. Bu yaklaşıma sahip olmayan Türkiye'de ise “liderin değişmezliği” benimsenmekte, devlet “kabile kavgasının” içinde otoritesini ve itibarını kaybetmektedir. Ona göre, “Bizde partilere bir tarikata bağlanma sadakatiyle bağlanılır. Parti kuruluşları, Partiler Kanunu partilerimizde fikir adamını tasfiye eden onun cesaretini kıran bir istikamette işler.”¹⁰⁵⁹

Baban'ın Ecevit'le ilgili eleştirileri ilk olarak liderlik vasfı ve karakter yapısını konu edinirken zaman geçtikçe bunlara siyasetin ideolojik görüşü de eklenir. Baban, Ecevit'in mizacının parti liderliği ve başbakanlık gibi bir göreve uygun olmadığını düşünmektedir. Onun, aşırı solun propagandalarına kolaylıkla kapıldığını ve parti içinde kadrolaşmayı yasaklarken kendisini “demokrasi havarisi” olarak gösterdiğini yazar.¹⁰⁶⁰ Yazara göre, “bilimsel sosyalizm” ve “sosyal adalet” temaları bilinçli olarak sömürülmekte ve gençlerin banka soygunları ve rehin alma eylemlerinin önünü açmaktadır. Baban, şöyle der:

Sibel'in kurtulduğunu, Hüseyin Cevahir'in öldürülerek Mahir Çayan'ın da ağır yaralı ele geçtiğini bildiren radyo haberini bir lokantada yemek yerken dinledim, ortalığı birden bravo sesleriyle alkışlar doldurdu. Sanki herkes birdenbire bir urdan kurtulmuş veya doğum yapmış gibi ferahlamıştı. Bu gençleri “zehirleyenler” ve adam öldürmeye teşvik edenler siyasette aranmalıdır. Bunlar arasında demokratik Atatürk düzenini

¹⁰⁵⁸ Bektaş, s. 120-121.

¹⁰⁵⁹ Cihat Baban, “Siyasi partilerin kabileleşmesi,” 1 Mayıs 1978, *Meydan Sohbetleri*, s. 147-152.

¹⁰⁶⁰ Cihat Baban, “Asıl handicap kişisel mizaçta,” 1 Mart 1978, *Meydan Sohbetleri*, s. 135.

zorla yıkmak isteyen bazı kimselerin genel grev yolu ile rejim değiştirme modelleri verdiklerini unutmadı. Sosyal adalet prensibine sarılmak güzel bir şey olunca, bu faktörü smrp gençlerin etrafında ihtilal havası yaratanlar, Türkiye’deki düzen bozukluklarından da istifade edip bunalımı yarattılar.¹⁰⁶¹

Baban, “bilimsel Marksizm’i” savunan Ecevit’in parlamenter sosyal demokrasi tanımının içini doldurması gerektiğini yazar. Baban’a göre, sosyalizmin “bütün renklerine” özgürlük verilmesi karşılığında fes, tarikat, nurculuk, Sleymancılık da serbest bırakılmalıdır. Ona göre, 12 Mart muhtırası öncesinde, Demirel’in içine düştüğü ćeliřki, bunları serbest bırakırken komünistleri takip etmek istemesidir. Oysa Atatürkçülük, “Türkiye’nin realitelerinden, coğrafi mevkiinden, komşularının tutumundan kendi bünyesinin özelliklerinden esinlenmişti. Romanya veya Vietnam için doğru olan teori, Türkiye için doğru olmayabilirdi.”¹⁰⁶²

Baban, Ecevit’i Marksist olarak konumlandırırsa da 1973 seçimlerinden sonra Ecevit, kendisini ve partisini “demokratik sol” olarak nitelemektedir. 1974’teki tüzük değişikliğiyle 2. Maddede parti şöyle tanımlanmaktadır:

İnsan haklarına saygılı, milli, demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı demokratik sol bir parti olan CHP’nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir.¹⁰⁶³

Bu dönemde, Baban’ın hedef aldığı bir diğer isim de İsmail Cem’dir. Cem, 1971-1974 tarihleri arasında Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul şubesi Başkanı, CHP-MSP koalisyonu sırasında, 1974 ile 1975 arasında TRT Genel Müdürü olmuştu. Cem, 3 Mart 1971’de Ankara’da görevli olan 4 Amerikan avşun Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından kaçırılması üzerine şunları yazmış ve Baban’ın tepkisini çekmişti.

Hareketler, Kanada-Quebec, İşpanya-Bask ve Ortadoğu’daki milliyetçilik anlayışından hareket ederken Latin Amerika’da sosyalist teoriden ve onun mücadele yöntemlerinden esinlenmişlerdir. Türkiye’de şiddet hareketleri, teorik kökenleri açısından dünya örneklerinden çok değişik görünmektedir. Belirgin özelliği “küçük burjuva milliyetçiliği,” hatta “küçük burjuva romantizmi olmalarıdır. Bu açıdan son kaçırma olayını ve Türkiye’deki şiddet hareketlerini sol, hele sosyalist diye nitelemek, eğer kasıtlı değilse, doğrudan doğruya bilgisizlik ürünüdür.¹⁰⁶⁴

Cem, Milliyetçi Cephe koalisyonlarının oluşmasıyla TRT’deki görevinden alınmıştır. Sağcı basın, bunu “Radyo milletin sesi oluyor” diye duyururken “TRT’nin anarşistlerle iş

¹⁰⁶¹ Cihat Baban, “Gz yaşlı analar ve babalar,” *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1971, s. 2.

¹⁰⁶² Cihat Baban, “Sosyalizm ama hangisi?,” *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1971, s. 2.

¹⁰⁶³ Bilâ, s. 288.

¹⁰⁶⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt 5, s. 213.

birliğı halinde” olduğunu yazıyordu.¹⁰⁶⁵ Baban’ın görüşü de bu yöndedir. Cem hakkında Baban şöyle yazmıştır:

Bütün derneklerin tahsisatları kesilirken Atatürk’ün resimlerinin indirildiğı ve yerine Yılmaz Güney’in resimlerinin asıldığı halkevlerine bütçeden on milyon lira ayrılmış olması Ecevit için büyük bir kusur olacaktır. Ecevit’in iktidar bilançosunun içinde mide bulandıran bir başka olay da Cem İpekçi’nin TRT’den lütfen ayrılmak istemesi karşılığında büyükelçilik ile taltif edilmeye kalkılmasıdır. TRT’nin allak bullak olmasına sebep olan, hiç memurluk yapmamış, kitaplarında kendisinin Marksist olduğunu söylemekten çekinmemiş bir kimseyi büyükelçi yapmaya kalkması bir gaftır.¹⁰⁶⁶

Baban anti-komünizm konusunda sağcı basınla hemfikirdir. Bu tutumu 1980’de 12 Eylül rejiminin onunla iş birliğı yapma nedenlerinden biridir.

Baban’ın bu dönemde en fazla yazdığı konulardan birisi lâiklikdir. 1973 seçimleri sonunda kurulan CHP-MSP koalisyonunu “ehven-i şer” olarak gören Baban’a göre Ecevit, AP ile MSP’nin desteğine muhtaç olduğundan onların siyasetlerine göz yummaktadır. AP’nin meclise gelmemesini ve MSP’nin lâiklik karşıtı tutum benimsemesine ses çıkarmayan Ecevit, bunları “fikir özgürlüğü” çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁰⁶⁷ Lâiklik konusunda oldukça hassas olan Baban, “yobaza cesaret verilerek ülkenin 1923’ten de geriye gittiğini” yazar.¹⁰⁶⁸ Tarikatların Kur’an kurslarıyla yaşatıldığını ve imam hatip okullarında komando yetiştirildiğini ifade eden Baban, “Sizi temin ederim ki, eğer imam hatip okulları siyaset ocakları haline gelmeseydi, bir parti oy kazanmak için tekkeye, tarikat şeyhlerine başvurmasaydı, ben eminim ki Deniz Gezmiş ve onun gibilerinin aklına banka soymak polis kurşunlamak devleti yıkmak gelmezdi” der.¹⁰⁶⁹

Baban’ın yerinde olan bu tepkisi, CHP’nin dine karşı tutumunun değiştiğı 1973 seçim bildirisinin bir sonucudur. Önceki yıllarda, dini konular seçim bildirisinde vicdan özgürlüğü kapsamında yer alırken, 1973’te düşünce özgürlüğüyle inanç özgürlüğünün çatışmaması gerektiğı ve dinin siyasi amaçlar için kullanılabileceğı ima edilmiştir. Bildiride, CHP’nin Türk halkının dini inançlarının, dine bağlılığının, demokratik yoldan ve sosyal adaletle kalkınma için bir engel olmadığı, tersine kolaylaştırıcı olduğu yazılmıştır.¹⁰⁷⁰ Bu, Ecevit’in 1960’larda izlediğı tutumla çelişmektedir. Zira Ecevit, 1969’daki bir basın toplantısında gerici hareketlerin yerli ve yabancı çıkar çevreleriyle yürüttüğü bir “kâr mücadelesi” olduğunu

¹⁰⁶⁵ “CHP’li TRT müdürünün işine son veriliyor,” *Türkiye*, 17 Ocak 1975, s. 1 ve “TRT Genel Müdürü değişiyor,” *Türkiye*, 29 Ocak 1975, s. 1.

¹⁰⁶⁶ Cihat Baban, “Halkevleri, Anadolu Ajansı ve Cem İpekçi,” 1 Mart 1978, *Meydan Sohbetleri*, s. 138-139.

¹⁰⁶⁷ Cihat Baban, “Ecevit’in MSP’ye arka çıkması,” 1 Mart 1978, *Meydan Sohbetleri*, s. 137.

¹⁰⁶⁸ Cihat Baban, “Tarih tekerrür ediyor,” *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1971, s. 2.

¹⁰⁶⁹ Cihat Baban, “Demokratik değil ama,” *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1971, s. 2.

¹⁰⁷⁰ Bilâ, s. 281.

söylemiş, “Yerli vurguncular ve yabancı sömürücüler, ekonomik hegemonyalarına yüce ve kutsal bir görüntü vermek için din silahını kullanırlar” demişti.¹⁰⁷¹

Baban, dinin siyasal güç kaynağı olarak ortaya çıkmasına karşı çıkıyor ve MSP’nin demokrasiyi yozlaştırdığını düşünüyordu. “Manevi kalkınma” hedefleyen Erbakan’ın temelsiz ve tutarsız görüşlerini ciddiye almanın mümkün olmadığını belirten Baban’a göre MSP, Meclis’teki 24 milletvekili ile zaman zaman Ecevit’i, zaman zaman Demirel’i destekler bir tutumla politikada egemen bir rol oynamaktadır. MSP, İslâmi değerlere dönerek “ağır sanayi hamlesiyle” kalkınma hedeflerken “hayali temel atma törenleriyle” özel mülkiyet ve kârın da olduğu İslâmi ekonomik düzeni savunuyordu. Baban, 1980’de Erbakan için şöyle yazar:

Kâh Suudi Arabistan’ın kölesi, kâh Humeyni’nin meddahi, kâh Arap Baas Partisinin sözcüsü rolüne çıkan, aslında Türk politika sahnesinde yaşamak ve ferace ile kantoya çıkmış olan politikacıdır. Anayasaya aykırı şeriatçılığı kurmak için Ceza Kanunu’nun 163. Maddesinden kurtulmak amacı ile aynı kanunun faşizm ve komünizmi mahkûm eden 141. ve 142. Maddelerinin de kalkmasına göz yumarak kör bir Batı düşmanlığı içinde Türkiye’yi tecride götürmenin çaresini arayan bir Atatürk düşmanı olarak ortalarda çalkalanıp durmaktadır.¹⁰⁷²

Baban’a göre bu “bozgun yuvasına” artık müsamaha gösterilmemeli, anayasal organlar gereğini yapmalıdır.

5 Haziran 1977 seçimlerini kazanarak azınlık hükümeti kuran Ecevit’in izlediği siyaset de Baban tarafından oldukça ağır şekilde eleştirilmiştir. Baban, Ecevit’in “oy kaybetmek korkusuyla” toplumsal çatışma ve olaylar karşısında önlem almayı geciktirdiğini düşünmektedir. “Toplumu hayal kırıklığına uğratan adam” olarak nitelediği Ecevit, ona göre, işbaşına geldiğinde “anarşistlerin kendisini dinleyeceğini” sanmıştı. “Oysa ‘Che Guavera stratejisini’ benimseyen gruplar, halk ihtilali için şartları oluşturmaya çalışmış ve kırsal bölgelerde harekete geçmişti.”¹⁰⁷³ Baban, Ecevit’in güçsüzlüğünü şöyle değerlendirir:

Kendisi zannediordu ki, CHP lideri olarak dünya başşehirlerine ve dünya devlet idarecileri arasında, kendisinden evvel iş başında olan Demirel’den daha büyük bir prestije sahiptir. Komünist dünya kendisini, solcu olduğundan Demirel’den daha yakın bulacaklarından; sosyal demokrat dünya ise, kendisinin sosyal demokrat tabiatında bir lider olması dolayısıyla; Amerika, iyi İngilizce bildiği ve Amerikan liderleriyle anlaşma kolaylığına sahip olduğu için; Üçüncü Dünya, Ecevit’in çok taraflı bir dış politika gütmeye kararının kendilerine yarar getireceğini umduklarından kendisini hararetle destekleyeceklerdir.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 461.

¹⁰⁷² Cihat Baban, “Erbakan’ın içi boş büyük lafları,” 1 Mart 1980, *Meydan Sohbetleri*, s. 224.

¹⁰⁷³ Cihat Baban, “Toplumu hayal kırıklığına uğratan adam: Ecevit,” 1 Nisan 1979, *Meydan Sohbetleri*, s. 197-202.

¹⁰⁷⁴ Cihat Baban, “Toplumu hayal kırıklığına uğratan adam: Ecevit,” 1 Nisan 1979, *Meydan Sohbetleri*, s. 197-202.

D. Değerlendirme

Baban’a göre, artık Ecevit’in parlak sözlerinin de sonu gelmiştir ve o, inanırlılığını tüketmiştir. Baban gibi düşünen bir başka isim de Bedii Faik’tir. Yazara göre, İnönü’nün devrilmesiyle kritik zamanlarda işleyen “fren mekanizmasının” artık işlemeyecek olması siyasetin “militanlaşmasına” sebep olmuş, Ecevit “sokak militanı” haline gelmiş, CHP, “İnönü’nün ağırlığından Ecevit hafifliğine inmiştir.”¹⁰⁷⁵

Toplumsal çatışmanın arttığı ve uzlaşmasız koalisyonlarla vakit kaybedildiği 1970’lerin ikinci yarısında Baban, ülkede demokrasinin iyiye doğru ilerleyeceği inancını kaybetmiştir. Artık yazar, devlet otoritesini ve itibarını demokrasinin önünde tutmaktadır ve darbe beklentisini de dile getirmektedir.¹⁰⁷⁶ Ayrıca Baban, yıllardan beri savunduğu basın özgürlüğünün bu dönemde askıya alınmasında bir sakınca görmemektedir.

BÖLÜM VIII

12 Eylül Rejimi ve Kültür Bakanı Cihat Baban

A. Darbe ve Cihat Baban:

12 Eylül 1980’de başlayan ve Bayrak Harekâtı adı verilen müdahale ile ordu yönetime el koymuş, yönetim Milli Güvenlik Konseyi’ne (MGK) geçmiştir. Milli Güvenlik Konseyi, Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun’dan oluşmaktaydı. TSK İç Hizmet Kanunu’nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine el koyduğunu belirten MGK, ilk yayınlanan bildirisinde parlamento ve hükümetin feshedildiğini, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını, bütün yurttaki sıkıyönetim ilân edildiğini, yurt dışına çıkışların yasaklandığını ve sokağa çıkma yasağı konduğunu duyurmuştur..¹⁰⁷⁷ Yalçın Doğan’ın *Dar Sokakta Siyaset* kitabında belirttiğine göre, darbeden üç hafta önce bildiri taslağını hazırlayan maliye ve ekonomi uzmanı Adnan Başer Kafaoğlu ve eski CHP’li, daha sonra büyükelçi olmuş olan Coşkun Kırca, “Partiler feshedilmiştir” cümlesini de metne koymuşlar, ancak bu ibare komutanlar tarafından metinden çıkarılmıştır.¹⁰⁷⁸ Parti liderleri,

¹⁰⁷⁵ Faik, cilt 4, s. 249-250.

¹⁰⁷⁶ Cihat Baban, “Demokrasiyi değil, devlet ayakta kalacak mı, onu düşünelim,” 1 Aralık 1978, *Meydan Sohbetleri* s. 177-187.

¹⁰⁷⁷ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1995),” *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, haz. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), s. 27.

¹⁰⁷⁸ Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset* (İstanbul: Tekin Yayınları, 1986), s. 42-44 ve Tanör, s. 28.

darbeciler tarafından alınarak “zorunlu ikametgâhları” olacak olan Hamzaköy’e götürülürken siyasi partilerin, Türk Hava Kurumu ve Kızılay dışındaki bütün derneklerin, DİSK ve MİSK’in faaliyetleri durdurulmuştur. Askeri yönetimin siyasi partilere karşı tutumu bir müddet sonra sertleşecektir. Ülkedeki grevler kaldırılırken DİSK, MİSK ve Hak-İş’e bağlı sendikaların banka mevduatları bloke edilmiştir.¹⁰⁷⁹

MGK, yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiş, sıkıyönetim, askeri mahkemeleri kurmak ve bunlara gerekli atamaları yapma yetkisini de bünyesine toplamıştır.¹⁰⁸⁰ Kenan Evren de geçici bir süreyle Devlet Başkanlığını üstlenmiştir. MGK, Bakanlar Kurulu dağıtılmış olduğundan kısa bir süre müsteşarlara bakan yetkisi vermiş, 18 Eylül’de MGK üyeleri “milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir Anayasa düzeni” vaadini içeren bir metinle yemin etmiştir.¹⁰⁸¹ 20 Eylül’de ise Emekli Oramiral Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, Ulusu atanmasının ertesi günü Bakanlar Kurulu listesini Devlet Başkanı’nın onayına sunmuş ve bakanlar atanmıştır. Bu hükümet, 13 Aralık 1983 tarihine kadar yönetimde olacaktır. Yirmi yedi kişilik yeni hükümetin dokuz üyesi, 12 Mart rejimi dönemindeki teknokrat hükümetlerinde görev almış kişilerdi.¹⁰⁸² Bunlardan dikkatimizi çeken birkaç isim vardır. Başbakan Yardımcılığını Zeyyat Baykara ve Turgut Özal paylaşıırken, Dışişleri Bakanlığı’nı İlter Türkmen üstlenmiş, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Şahap Kocatopçu olmuştur. Kültür Bakanı da Cihat Baban’dır. Bu bakanlık, Aralık 1981’de Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı adını alacak ve İlhan Evliyaoğlu bakan olacaktır.

Askeri darbe, toplumsal şiddetin sona erdirilmesini, dört buçuk ay süreyle Cumhurbaşkanı seçemeyen siyasi zıtlaşmanın giderilmesini ve ülkedeki yönetim boşluğunun doldurulmasını sağladığı için kamuoyu ve basın tarafından ilk anda memnuniyetle karşılanmıştır. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinde Oktay Akbal, girişimi yeni bir sayfa olarak değerlendirirken, “Bu yeni yaprağın Atatürk’ün özlediği devrimci demokrasi çizgisinde ileri aşamalar yaratması beklenir” diye yazmıştır.¹⁰⁸³ Aynı gazetede Uğur Mumcu da “Terörsüz Özgürlük” başlığı altında 27 Mayıs ve 12 Mart’ın geniş bir özetini verdikten sonra yeni

¹⁰⁷⁹ “İşbaşı yapıldı,” *Son Havadis*, 16 Eylül 1980, s. 1; “Anarşiye hiçbir ad altında izin verilmeyecek,” *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸⁰ “Evren Devlet Başkanı,” *Son Havadis*, 14 Eylül 1980, s. 1; “Sıkıyönetim mahkemesi kurma ve kaldırma yetkisi Milli Güvenlik Konseyi’nde,” *Son Havadis*, 16 Eylül 1980, s. 1; “Milli Güvenlik Konseyi bugün parlamentoda yemin ediyor,” *Son Havadis*, 18 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸¹ Tanör, s. 30.

¹⁰⁸² “Bakanlar Kurulu açıklandı,” *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1980, s. 1; “Ulus 43. Hükümeti kurdu,” *Son Havadis*, 22 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸³ Oktay Akbal, “Yeni bir tarih yaprağı,” *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980, s. 1.

yönetimin “özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal nitelikli bir sivil yönetime” dönme isteğinde olduğunu yazmış ve yurttaşların bu amacı benimsemesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁴ İlhan Selçuk da askeri yönetimin önündeki zorlukları değerlendirmiş, “tarihte hiçbir yönetimin elinde sihirli değnek yoktur ve birden bire herşeyi düzeltemez” diye yazmıştır.¹⁰⁸⁵

Hürriyet’te Oktay Ekşi “Evren Paşa, son derece ağır bir sorumluluk altına girmiştir. Bu, Türkiye’yi yıllardır bunaltan anarşi, terör ve bölücülüğü tam bir tarafsızlıkla kökünden kurutmak ve ülkemizi aydınlığa kavuşturmak sorumluluğudur” derken her vatandaşın bu görevin bilincinde hareket etmesi gerektiğini yazmıştır.¹⁰⁸⁶ *Milliyet*’te ise Mümtaz Soysal, askeri yönetimin atması gereken hukuki adımlara değinmiş, geçici anayasanın nasıl olacağını sorgulayarak “Kendini sınırlama düşüncesiyle yola çıkanlar, bu sınırlamanın mekanizmasını da kendileri yaratacaklar. Bu yaratışta eski sistemin kalıntısı olan organlardan mı yararlanılacak, yoksa yeni organlar mı kurulacak, kurulacaksa bunların oluşumu ve yetkileri ne olacak?” diye sormuştur.¹⁰⁸⁷ *Tercüman*’da Nazlı Ilıcak, Ali Fuat Başgil’in “hürriyet terbiyesi eksik olan memleketlerde hürriyetin ve demokrasinin dinamit gibi patlayabileceği” sözlerini aktardıktan sonra otorite ve özgürlük arasındaki dengenin korunması gerektiğini, bunun için de siyasi kadroların ayakta kalması için çalışılması gerektiğini yazmıştır.¹⁰⁸⁸ Ilıcak, ayrıca, askeri yönetimin kamuoyunda oluşabilecek olumsuz kanaatlere ve akıl vermelere kayıtsız kalmasını söylerken bir an önce “icraata geçilmesi” gerektiğini yazmıştır.¹⁰⁸⁹

Ana hatlarıyla sunduğumuz bu yaklaşım, Cihat Baban tarafından da benimsenmiştir. Baban, daha darbe olmadan önce 24 Mart 1980’de Mehmet Barlas’a verdiği röportajda asker kökenli cumhurbaşkanlarının güçler ayrılığını sağladıkları için övmüş, Celal Bayar örnek gösterilerek sivil ve tarafsız cumhurbaşkanının daha faydalı olacağını belirtmiştir.¹⁰⁹⁰ Baban, bu dönemde *Son Havadis* gazetesinin başyazarıdır. 1953 yılında Cemil Sait Barlas tarafından kurulan daha sonra el değiştiren ve 1968’de AP’nin yayın organı olan gazete, 1975’te Mustafa Özkan adında bir iş adamı tarafından satın alınmıştır. Gazetede Ziyad Ebuzziya, Mümtaz Faik Fenik ile Tekin Erer gibi isimler de yazmış, “Görüş” başlığıyla Abdullah Uraz’ın yazıları çıkmıştır.¹⁰⁹¹ Bu gazetede Baban da DP milletvekiliyken zaman zaman yazmıştı.

¹⁰⁸⁴ Uğur Mumcu, “Terörsüz Özgürlük,” *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1980, s. 1-5.

¹⁰⁸⁵ İlhan Selçuk, “Geçmişin çürümüşlüğü, geleceğin zorluğu,” *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸⁶ Oktay Ekşi, “Durumun icaplarına göre,” *Hürriyet*, 18 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸⁷ Mümtaz Soysal, “Geçici Anayasa,” *Milliyet*, 20 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸⁸ Nazlı Ilıcak, “12 Eylül harekâtı,” *Tercüman*, 15 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁸⁹ Nazlı Ilıcak, “Vakit kaybetmemek,” *Tercüman*, 19 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁹⁰ “Liderler, seçimi uzatırlarsa, doğacak ihtilatları da göze almak zorunda kalırlır,” 24 Mart 1980, s. 9.

¹⁰⁹¹ İnüç, s. 427-429.

Son Havadis, diğer gazeteler gibi darbeyi destekliyor, bu hareketin komünist ve faşist terör ile irticanın İran'dakine benzer eylemlerine son verdiğini söylüyordu. Gazetenin görüşünü açıklayan duyuruda, bu hareketleri himaye eden siyasi partiler suçlanıyor ve çözümün "milli iradede" olduğu söyleniyordu. *Son Havadis* imzasıyla yazılan duyuru şöyle bitiriyordu: "*Son Havadis*, memleketin yüce menfaatlerinin parti çıkarlarının çok üstünde olduğuna inanarak, 12 Eylül müdahalesini ülke için hayırlı bir oluşum telakki etmektedir. Bu nedenle Adalet Partisi'ne gönül vermiş kimselerle bütün vatandaşları, ordumuzun ve MGK'mızın demokratik rejimi işler hale getirecek yapıcı çalışmalarına destek olmaya davet ederiz."¹⁰⁹² Gazete, 15 Eylül sayısında ise Celal Bayar'ın "Endişe duymuyorum" beyanını manşetten vermiştir.¹⁰⁹³ Anılmaya değer bir nokta şudur ki, kurulduğundan beri AP'yi destekleyen *Tercüman* gazetesi bile gazetenin adıyla çıkardığı duyuruda AP'yi desteklediğini belirtmemiş, "MGK bildirisindeki her satırda Türk milletinin özlemleri olduğunu" ifade etmiştir.¹⁰⁹⁴ Başyazar Güneri Civaoglu, "*Tercüman* taraftır" başlıklı yazısında da gazetenin "hürriyetçi, demokratik parlamenter rejimi daha sağlam kurallara oturtmak" için atılan adımları desteklediğini yazmıştır.¹⁰⁹⁵

Cihat Baban da darbenin ardından *Son Havadis*'te görüşlerini yazar. Ecevit ve Erbakan'ı sorumlu tutan Baban, bu müdahalenin yaklaşık üç yıldan beri beklendiğini yazmıştır. Ona göre, "Evren ve komutan arkadaşları 27 Mayıs 1960'tan bugüne kadar 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart olaylarından ibret alarak müdahalelerinde eksik bir taraf bırakmamışlar, operasyonu en yumuşak şekliyle tamamlamışlardır."¹⁰⁹⁶ "Hudutsuz bir krediye" sahip olan kumandanlar, "mihverinden oynayan demokrasiyi tekrar yerine oturtmaya" çalışacaktı. Ona göre, müdahale, "anti-demokratik değil, aksine her demokrasiyi yozlaştırabilecek kötü sebepleri ortadan kaldırma çabasıydı."¹⁰⁹⁷ 27 Mayıs'la 12 Eylül'ü karşılaştıran yazara göre, 12 Eylül komutanları, MBK'nın uyguladığı ayrıştırıcı politika tuzağına düşmemiş ve belirsiz bir programla işbaşına gelmemiştir. Yazar şöyle der:

27 Mayıs'tan sonraki bir yıl halkın birbirine karşı duyduğu olumsuz duyguları tasfiye ederek, onları barış içinde yaşatmaya kâfi gelmedi. 27 Mayıs'tan sonra nasıl bir 12 Eylül'e ulaşmışsak bir süre sonra 12 Eylül'de bir iflasla karşılaşmamalıdır. Bugün, 1960'ta olduğumuz gibi yalnız devlet otoritesi yokluğu veya bu otoritenin kötüye kullanılması sakıncalarıyla karşı karşıya değiliz. Ülke iç savaşın eşiğine kadar getirilmiştir. İç savaş, dış müdahale ve parçalanma demek değil midir?

¹⁰⁹² "12 Eylül ve *Son Havadis*," *Son Havadis*, 14 Eylül 1980, s. 1-6.

¹⁰⁹³ "Celal Bayar: 'Endişe duymuyorum' dedi," *Son Havadis*, 15 Eylül 1960, s. 1.

¹⁰⁹⁴ "Allah yardımcıları olsun," *Tercüman*, 14 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁹⁵ Güneri Civaoglu, "Tercüman taraftır," *Tercüman*, 15 Eylül 1980, s. 1.

¹⁰⁹⁶ Cihat Baban, "Ordunun müdahalesi," *Son Havadis*, 14 Eylül 1980, s. 1-6.

¹⁰⁹⁷ Cihat Baban, "Hudutsuz bir kredi," *Son Havadis*, 15 Eylül 1960, s. 1-6.

Baban’a göre, darbeye neden olan olaylar dış mihrakların kışkırtması sonucu olmuştur. Fatsa’daki “Sovyet örgütlenmesi”nden, “Maraş ve Çorum olaylarına” kadar bir dizi olayda dış tehdit arayan yazar, Maraş ve Çorum olaylarına müdahale etmek isteyen hükümetin tedbirlerinin CHP tarafından faşistlikle itham edildiğini söylemiş, sağ koruyan bir profil çizmiştir. Ona göre, Türkeş, faşizmi tel’in ederken Ecevit aynı tutumu komünizme karşı göstermiyordu. Yazar, şöyle der: “Solda, sosyal adaleti gerçekleştirmek niyetinde olduğunu söyleyen bir parti oy kaybetmek korkusuyla komünistlere karşı çıkamamaktadır. Tedbirlerin demokratik olup olmadığı derhal tartışma konusu edilmekte ve caniler bu tartışmalardan istifade etmektedir.”¹⁰⁹⁸

“Dış mihrak” her dönemde sağın başvurduğu bir söylem olmuştur. Aynı söylemi 12 Eylül darbesini araştırma komisyonunda verdiği ifadede Bülend Ulusu’da da görmekteyiz. 14 Haziran 2012’deki komisyon raporuna göre, Ulusu şöyle demiştir:

Benim kısaca beyanım, bu 74 Kıbrıs Harekâtıyla Türkiye gittikçe sıkıntılı duruma sokuldu. Bunun için de tabii dış mihrakların ve bir de içte, iş birlikçilerinin tesiri. İş birlikçilerle beraber Türkiye’de anarşi, terör gittikçe kademe kademe yukarı çıktı. Bunda maalesef aşırı sol örgütleri çok kullandılar, dışarıdan kullandılar Türkiye’yi bölmek ve parçalamak üzere. Bu örgütlere karşı birtakım aşırı sağ örgütler de çıktı. Memlekette en kötü şey aşırı sağ ve aşırı solun çatışması. İşte bu Türkiye’yi bir de içerden sıkıntıya soktu. Yani yalnız her şeyi dışarıda aramamak lazım, içerde de durumumuz pek parlak değildi.¹⁰⁹⁹

Baban, 1980’in başından itibaren “dış mihraka” vurgu yapmış ve darbe beklentisini dile getirmiştir. Yazar, darbeden önce fikirsel anlamda ordunun darbeye hazırlıklı olup olmadığını sorgularken ordu içindeki siyasi görüş ayrılıklarından endişesini dile getirir. Yazar, şöyle der:

I. Dünya Savaşı’ndan evvel, ordumuz siyasi düşüncelere göre bölünmemiş miydi? Balkan Savaşı’nı bu yüzden kaybetmedik mi? Atatürk zafer kazanmış bir kumandan olduğu için ordu vahdetini koruyabilmişti. Aradan 60 yıl geçtikten sonra acaba ordunun iç savaşa müdahale etmesi zorunluğunda kalması halinde bu vahdet korunabilir mi? Korunursa ne kadar korunur?¹¹⁰⁰

Bu yaklaşımdan iki farklı sonuç çıkarılabilir. Birincisi, 12 Eylül darbecilerinin Baban’ın Kültür Bakanlığı’na getirmesinde sol ve Ecevit ile irtica ve Erbakan karşıtlığı ile bu yazılarının etkisi olduğudur. İkincisi ise Baban’ın askeri darbeden bir müddet önce haberdar edildiği ve kamuoyunu buna yönelik olarak hazırladığı ve darbecilere yön vermesi de

¹⁰⁹⁸ Cihat Baban, “Var olmak yahut yok olmak,” 1 Mayıs 1980’den *Meydan Sohbetleri*, s. 238.

¹⁰⁹⁹ TBMM Komisyon Raporu, 10/236, (Ankara, 2012),

https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/14.06.2012/B%C3%BClend%20Ulus-14.06.2012.pdf, s. 3.

¹¹⁰⁰ TBMM Komisyon Raporu, s. 3.

ihtimaller dâhilindedir. Ayrıca Baban, darbe yerine devrim sözünü kullanarak müdahaleyi meşrulaştırmış, “Sovyet Rusya’nın sıcak denizlere inme emellerine yol açmak isteyen sinsi politikanın, ülkede mezhep kavgalarını, Kürtçülüğü tahrik ettiğini” söylemiştir.¹¹⁰¹

Baban, 19 Nisan 1980’de *Tercüman* gazetesinin Tarabya Otelinde düzenlediği “Kuvvetli İcra Semineri”ne katılmıştır. Seminer, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı İlhan Akın başkanlığında başlamış, Prof. Orhan Aldıkaçtı, Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof. İsmet Giritli ve Prof. Aydın Yalçın gibi akademisyenlerle eski DP bakanlarından Fethi Çelikbaş, eski MBK üyesi Orhan Kabibay ve Nazlı Ilıcak başta olmak üzere *Tercüman* yazarları seminerde konuşmuşlardır. Bu görüşler, bu dönemdeki bunalımın, 12 Mart sürecinde özgürlükçü ve eşitlikçi maddeleri hafifletilmiş olan 1961 Anayasası’nın sonucu olduğu noktasında birleşmektedir. Nitekim başta AP olmak üzere sağ siyaset, 1965’ten itibaren yürütmeyi güçlendiren ve yargıyı yürütme alanından geri çeken bir anayasa yapılmasını istiyordu.

Bu seminerde yer alan görüşler, 1982 Anayasasının temelini oluşturacaktır. Ayrıca dikkat çeken bir nokta da Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya’nın semineri düzenleyenlere kutlama ve başarı telgrafı yollamasıdır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu *Cumhuriyet* gazetesinde bu durumu şöyle yorumlar:

TSK’nın görev başında bulunan bir komutanı kimliğiyle, kendisinin günlük politikada eski DP ve şimdiki AP’nin paralelinde olduğunu ve onların görüşünü desteklediğini düşünmek aklımızın kıyısından geçmez. Bize öyle geliyor ki, sayın Orgeneral, TBMM içinde, Süleyman Demirel’in başını çektiği bir grupça yıllardan beri yaratılmak istenen bunalımın ardındaki amacın farkında olmadığı ve cumhurbaşkanlığı seçiminde süregelen nafile turlardan bezmiş olduğu için, Kuvvet Komutanı kimliğiyle değil, sade bir vatandaş kimliğiyle çekmiş olacak o telgrafı.¹¹⁰²

Seminerde, Orhan Aldıkaçtı, 12 Mart rejiminin kurduğu Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin işlerlik kazanmasını savunurken yürütmenin yasama erkine bağlı olmasını eleştirmektedir. 1961’de Kurucu Meclis üyesi olan Prof. Feyzioğlu anayasadan çok anayasayı uygulayan kuvvetlerin eksiklikleri ve yanlışları üzerinde durmuş, yürütmenin 1924 Anayasasında da güçlü olduğunu ve Meclis’in Atatürk’e Meclis’i feshetme yetkisi vermediğini belirterek sorunun parti politikalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Eski DP bakanlarından Celal Yardımcı ise 1961 Anayasası’yla otoritenin parçalandığını ve Anayasa Mahkemesi’nin yasama organına ortak edildiğini söylemiş ve anayasanın değiştirilmesi

¹¹⁰¹ Cihat Baban, “12 Eylül operasyonunun tahlili,” 1 Ekim 1980, *Meydan Sohbetleri*, s. 243.

¹¹⁰² Hıfzı V. Velidedeoğlu, “Kuvvetli icra semineri-I,” *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1980, *12 Eylül: Karşı-devrim* (İstanbul: Evrim Yayınları, 1990), s. 20-23.

gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁰³ Baban’a göre ise sorun Anayasadan çok Partiler Kanunu’ndadır. Ona göre, parti başkanının hâkim olduğu sistem yozlaşmış ve siyaset yapmak partililerin genel başkana yakınlığı derecesinde mümkün olmuştur.¹¹⁰⁴ Baban, siyasi partilerin içine düştüğü bu durumu “kabileleşme” olarak nitelençdirmektedir.¹¹⁰⁵

Bu seminere katılanların çoğu, yürütmenin ve devlet otoritesinin güçlendirilmesi konusunda hemfikirdir. Nitekim 1982 Anayasası’nda, yürütme geniş bir düzenleme ve kural koyma yetkisiyle donatılmıştır. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi yürütme yararına yeniden düzenlendiği gibi olağanüstü hallerde genel olarak yürütmenin ve özel olarak da cumhurbaşkanının etkinlik alanı genişletilmiştir.¹¹⁰⁶ Cumhurbaşkanı, tıkanması halinde parlamentoyu feshedebiliyor ve ülkeyi genel seçimlere götürebiliyor, “olağanüstü hâl” durumunun varlığına inanması halinde ülkeyi kararnamelerle yönetebiliyordu. Ayrıca kurumların belirlediği adaylar arasından Anayasa Mahkemesi’nin üyelerini seçebiliyordu.¹¹⁰⁷ Bunun yanında siyasal partilerle ilgili olarak son derece dar bir faaliyet alanı çizilmiştir. Yurtdışında örgütlenmeleri, kadın ve gençlik kolları oluşturmaları, vakıf kurmaları, dernek, sendika, meslek kuruluşu, kooperatif gibi kuruluşlarla siyasal ilişki ve iş birliği içinde bulunmaları yasaklanmış ve yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan, yabancı devlet ve kuruluşlardan yardım göremeyecekleri yasal olarak düzenlenmiştir.¹¹⁰⁸ Bu Anayasa, 7 Kasım 1982’deki referandumda yüzde 91,37 olumlu oyla kabul edilecektir.¹¹⁰⁹

B. 12 Eylül rejiminin basın ve kültür politikası:

TBMM’nin 2012 yılında yayımladığı Meclis Araştırma Raporu’na göre 12 Eylül 1980 müdahalesinin rakamsal boyutları aşağıdaki gibidir: “12 Eylül Darbesinde, 650.000 kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerden 50’si asıldı. 71 bin kişi TCK’nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılandı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi. 300 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film

¹¹⁰³ Velidedeoğlu, “Kuvvetli icra semineri-III,” *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1980, *12 Eylül*, s. 33-46.

¹¹⁰⁴ Velidedeoğlu, s. 33-46..

¹¹⁰⁵ Cihat Baban, “Siyasi partilerin kabileleşmesi,” 1 Mayıs 1978, *Meydan Sohbetleri*, s. 147-152.

¹¹⁰⁶ Bülent Tanör, *İki Anayasa: 1961 ve 1982* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 1986), s. 115-116 ve Pınar Özçelik, “12 Eylül’ü Anlamak,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1, sayı 66 (2011): s. 83.

¹¹⁰⁷ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 220.

¹¹⁰⁸ Özçelik, s. 84.

¹¹⁰⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 222.

sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi.” Raporun basın kısmında ise şu bilgiler yer almaktadır: “400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi.”¹¹¹⁰

Milli Güvenlik Konseyi, yönetime el koyduktan bir hafta sonra Sıkıyönetim Kanunu’nun 3. Maddesini değiştirerek Sıkıyönetim Komutanlığı’na haberleşmeye sansür koyma yetkisi vermiştir. 23 Eylül 1982’de kabul edilen yeni Anayasa’da da iletişim özgürlüğünü kısıtlayan maddeler yer almıştır. Eric Zürcher, MGK’nın tüm kurumlar üzerinde olduğu gibi basın üzerinde de ciddi baskıları ve yaptırımları olduğunu şu şekilde ifade eder:

MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutalar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmakta tereddüt etmiyordu. Bu durum, özellikle, entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul’da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu getirdi.¹¹¹¹

1980-1983 yılları arasında basın tarihinde en fazla baskının yaşandığı dönem olup, dava açılmayan gazetecilerin sayısı çok azdır.¹¹¹² Yedi gün ile yetmiş iki gün arasında değişen sürelerde başta *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Tercüman* ve *Milli Gazete* gibi gazetelerle yerel basından bazı gazeteler kapatılmıştır.¹¹¹³ Bu dönemde gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı şu şekildedir: *Cumhuriyet*’ten 28, *Tercüman*’dan 27, *Hürriyet*’ten ve *Milliyet*’ten 14, *Milli Gazete* ve *Dünya*’dan 4, *Akşam* ve *Son Havadis*’ten 3, *Hergün*’den 2 ve *Arayış*’tan 1.¹¹¹⁴ Ayrıca “MGK’nın basın kısıtlamaları ile ilgili haberleri” de yasaklanmıştır. Baskı o kadar artmıştır ki, gazeteci Nadir Nadi, bir toplantıda Kenan Evren’e “Bari her gazeteye bir albay atayın, o ne yazacağımızı söylesin” sözüne karşılık Orgeneral Haydar Saltık, “Cesaretinizi frenlemek için gerekirse bunu da yaparız” demiştir.¹¹¹⁵ Hasan Cemal’in *Cumhuriyet*’in kapatılmasını anlattığı satırlar da bu dönemin sertliğini göstermektedir. Cemal, 11 Kasım 1980 tarihinde İlhan Selçuk’un “Pencere” isimli köşesinde “Kemalizm ideolojisi muz mudur?” başlıklı

¹¹¹⁰ Raporun tam adı şöyledir: “Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbeve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu.” I. Cilt, Kasım, 2012, s. xiv-xv.

¹¹¹¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 406. Anılar için bkz. Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986).

¹¹¹² Dava açılan ve tutuklanan gazeteci listesi için bkz. Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 140.

¹¹¹³ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 141.

¹¹¹⁴ Lale Dünder, “12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri,” *Tarihin Peşinde*, sayı 16 (2016): 136.

¹¹¹⁵ Birand, Bila ve Akar, s.163.

yazısında Atatürk’e dil uzatıldığı, ayrıca “işsizlik oranı arttı, yatırımlar geriledi,” “İstanbul’da ekmek sıkıntısı baş gösterdi” gibi haberlerin, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından “kamunun telaş ve heyecanını doğuracak asılsız ve mübalağalı haber” olduğu” gerekçesiyle kapatıldığını anlatır.¹¹¹⁶

Bu yasaklamalar sadece düşünce ve haber alma özgürlüğünü kısıtlamamış, aynı zamanda sadece habercilik yaparak varlığını sürdüren gazete sahiplerini de ciddi mali sıkıntılar içine sokmuştur. Yasaklama süreci boyunca ortaya çıkan satış kayıpları, bir yandan ekonomik sıkıntıya sebep olurken, diğer yandan bu ekonomik sıkıntıyla yüz yüze gelmemek için gazete sahipleri ile gazeteciler oto-sansür yapma noktasına gelmiştir. Özetle, bu dönemde 12 Eylül rejimiyle iş birliği yapmamak, hakkında dava açılmakla, yayın organının kapanmasıyla ve ekonomik olarak çöküşle sonuçlanmaktadır.

12 Eylül rejimi, *Forum* çevresinden veya üniversiteden çağrılan ve niteliklerine duyulan güvenden dolayı sürece dâhil edilen aydınların yanında, adeta cımbızla ayıklayarak önceki dönemde siyasete ‘bulaşmamış’ aydın aramıştır.¹¹¹⁷ Oysa ülkenin yaşadığı yoğun politizasyonun dışında kalmış insan bulmak çok kolay değildi. Bu “restorasyon” sürecinde eski siyasetçiler, uzun süre siyaset dışı bırakılmış, 12 Eylül’den 6 Aralık 1983’e kadar MGK, Ulusu hükümetleri ve Danışma Meclisi (DM) 669 yasa çıkararak siyasi rejimin oturtulmak istenen çerçevesi ve kapsamı belirlenmiştir.¹¹¹⁸ MGK’nin iş birliği yaptığı isimlere bakıldığında MGK’nin gözündeki ideal aydın kimliği netleşmektedir. 27 Mayıs’la karşılaştırıldığında, bu tercihte ‘sahip olunmaması gereken özellikler’ daha belirleyici olduğu için negatif bir aydın tanımı söz konusudur.¹¹¹⁹ Yeni rejim, 27 Mayıs’a mesafeli davranmış, hatta yaşanan pek çok sorundan bu rejimi sorumlu tutmuştur. Sadece aydınlar için değil, siyasiler için de bu tutum benimsenmiştir. Darbeden sonraki ilk üç ayda *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Tercüman* gazetelerindeki köşe yazılarını inceleyen Durna ve İnal, bu dönemde, siyasilerin daha çok olumsuz özelliklerine değinildiğini ve “nasıl olmamaları” gerektiğinin vurgulandığını belirtir. Yazarlara göre, olumlu özelliklere yer veren bildirim sayısı, *Cumhuriyet*’te 2, *Milliyet*’te 5 ve *Tercüman*’da 13’tür. Buna karşılık olumsuz özellikler

¹¹¹⁶ Cemal, s. 140 ve Zeki Saral, *12 Eylül Basınının İkinci Yüzü: Kalemilerin İhaneti* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), s. 88.

¹¹¹⁷ Yüksel Taşkın, “12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, haz. Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge ve Ahmet İnsel (İstanbul: İletişim yayınları, 2004), s. 576.

¹¹¹⁸ Taşkın, s. 577.

¹¹¹⁹ Taşkın, s. 578.

içeren bildirimlerin sayıları üç gazetede sırasıyla 76, 50 ve 89'dur.¹¹²⁰ Bu, dönemin olumsuz havasını ve karamsarlığını göstermektedir.

Cihat Baban da devletin işleyişini bilen sağcı Kemalist bir siyasetçi ve gazeteci olarak rejimin iş birliği yaptığı isimlerin başında gelmiştir. Bu süreçte Baban, *Son Havadis* gazetesinde rejimin sözcüsü olarak atılan adımları yazmaktadır. Yazar, bu süreçte 12 Eylül'ün karanlık yüzünü yazmamıştır. Örneğin kendi camiası içinde ses getiren bir olay olan Nadir Nadi davası hakkında yazmadığı görülmektedir. 23 Ocak 1983'te *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi, "Tuhaf bir tasarı" başlıklı yazısında MGK'yı eleştirdiği gerekçesiyle hakkında dava açılmış, 9 Mayıs'ta 2 ay, 20 gün hapis cezasına çarptırılmıştı. Nadi'nin tutuklanması 19 Mayıs 1983'te Uluslararası Basın Enstitüsü toplantısında gündeme gelmiş, bir süre sonra serbest bırakılmıştı. Öte yandan 1981'den itibaren *Son Havadis*'te Baban'ın imzası yerine, başyazı ibaresi görülmektedir.

Aslında Baban'ın basın özgürlüğü anlayışı, her dönem, "milli birlik" ve "memlekete hizmet etme" ekseninde olmuştur. Ona göre, gazeteci haberi veriş tarzından kullandığı dile kadar sorumlu davranmalı, kamu hizmeti yaptığını unutmamalıdır.¹¹²¹ Yazar, şöyle der: "Basının bilgiyi yayarak, eski Roma forumunu bütün memleket sathında genişleterek fikirlerin oluşmasında büyük yararları olabilir. Olayları bütün gerçeği ile okuyucuya sunarak onun aydınlanmasına, memleketin kötü günlerde külçeleşmesine hizmet edebilir. Ortak fikirlerin yücelmesinde basamak rolü oynayarak milli birliği kurar."¹¹²²

Baban, *Meydan Sohbetleri* kitabında siyasi geçmişini şu şekilde özetler:

Ömrünü yazarlık ve politika hayatında geçirmiş bir kimse olarak kendimi bir vicdan muhasebesine tabi tutuyor ve bu imtihanda siz okuyucularımı hakem yapıyorum. O kanaatteyim ki, kimse beni samimi olmamakla suçlayamayacak, siyasi hayatta ve yazarlık dünyamda varmak istediğim tek hedef de samimiyettir. Belki aldandığım çok olmuş fakat başka türlü düşünüp başka türlü söyleyen ve yazan bir kişi olmamışımdır.¹¹²³

Gazetecinin etik kurallara uyması gerektiğini belirten yazara göre, basın, 12 Eylül'den sonra özgürlüğünü kötü yönde kullanmaktadır. Bu özgürlük sansürle kısıtlanmalıdır. Bu

¹¹²⁰ Tezcan Durna ve Ayşe İnal, "12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu," *Mülkiye* 34, sayı 268 (2010): s. 127.

¹¹²¹ Cihat Baban, "Demokrasilerde basının olumlu ve olumsuz tutumu," *Meydan Sohbetleri*, 1 Haziran 1975, s. 24.

¹¹²² Cihat Baban, "Demokrasilerde basının olumlu ve olumsuz tutumu," *Meydan Sohbetleri*, 1 Haziran 1975, s. 26.

¹¹²³ Baban, *Meydan Sohbetleri*, s. 315.

sansür savunuculuğu Baban'ın hayatının sonlarında muhafazakar liberal olarak anılmasına neden olacaktır.¹¹²⁴

12 Eylül rejimi, kültür ve dili milli güvenlik sorunu penceresinden görmüş, inşadan çok denetleme kaygısı baskın olmuştur.¹¹²⁵ Rejimin kültür alanında attığı ilk adım Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK) adında yeni bir kurum kurulması ve Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nun yeniden düzenlenmesi olmuştur. Ayrıca TRT ve üniversitelerde de bu kapsamda önemli değişiklikler olmuştur. MGK üyeleri bu değişiklikleri “Atatürkçülüğün yeniden ihyası” olarak değerlendirmiş, zamanında bu kurumların tahrif edildiğini söylemişlerdir. Örneğin Kenan Evren, “Cumhuriyetin temel taşlarından Atatürkçülük adına tahrifat ve tahribat yapmış olanların yozlaştırdığı” bu kurumların yeniden düzenlenmesi için gerekirse bu kurumların kapatılıp yeniden açılacağını söylemiş, Tahsin Şahinkaya da bu kurumların “günün ihtiyaçlarına göre reorganize edilerek devletle olan organik bağlarının tesis edileceğini” belirtmiştir.¹¹²⁶ Bu restorasyon Türk-İslâm senteziyle olacaktır.¹¹²⁷

TDK ve TTK'nın yapısının değiştirilmesi önemli bir tartışmaya yol açmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, köşesinde, bu dönemde “Fahri Hukuk Doktoru” ünvanı verilmiş olan Kenan Evren'e hitaben bir mektup yazmış, AKDITY'nin, TDK ve TTK için sağlanan mali menfaatlerden faydalanmasının ve bu iki kurumun yeni açılacak bu kuruma bağlanmasının mümkün olmadığını hukuki yönden açıklamıştır. Velidedeoğlu, bu kurumların ayrı bir yasa ile kamu kesimine aktarılıp eski özel statüsüne son verilerek kapatılamayacağını şu şekilde belirtir: “Her şeyi yapma gücü olan devletin, ortada hiçbir sebep yokken, bir yasa ile bunu yapabileceği ileri sürülebilir, ama böyle bir yasa hukukun temel ilkelerine aykırı düşer. Çünkü o zaman her Türk vatandaşı kuracağı derneğin veya vakfın her an çıkarılacak bir yasa ile devlete mal edilebileceği korkusu ve kuşkusu içinde yaşar.”¹¹²⁸

Ne var ki, bahsedilen AKDITYK kurulmuştur. Bu kuruma, Şubat 1980'de iktidarda olan AP'nin Kültür Bakanlığı'nın danışma komisyonlarında görev yapan 49 muhafazakâr akademisyenden 23'ü atanırken, 1978 CHP iktidarında Kültür Bakanlığı Kültür Yüksek

¹¹²⁴ Bkz. Ek 7.

¹¹²⁵ Taşkın, s. 578.

¹¹²⁶ Taşkın, s. 578.

¹¹²⁷ Bu görüş ilk defa 1973'te kurulan Aydınlar Ocağı'nın ilk başkanı İbrahim Kafesoğlu tarafından kullanılmıştır. Kafesoğlu, 1985'te *Türk-İslam Sentezi* kitabını yayınlamıştır. Bora, s. 403. Daha fazla bilgi için bkz. Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, (İstanbul: İletişim yayınları, 2019).

¹¹²⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Atatürk'ün vasiyeti bozulamaz,” *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1983, 12 Eylül, s. 94-98.

Kurulu'nu oluşturan üyelere hiçbiri bu listede yer almamıştır.¹¹²⁹ Yeni Tarih Kurumu'na atanan üyelere bakıldığında, Türk-İslâm sentezinin 1960 sonrasında şekillenmesine katkıda bulunan başta Prof. İbrahim Kafesoğlu olmak üzere, M. Altay Köymen, Bahattin Ögel, Bayram Kodaman, Bahattin Yediyıldız, Hakkı Dursun Yıldız, Fahrettin Kırzioğlu ve Faruk Sümer gibi isimler görülmektedir.¹¹³⁰

Bu dönemde ele alınan bir başka konu dildir. İletişim aracı olarak algılanmasının ötesinde, dil, politik ve kültürel inşa çabalarının bir parçası olarak görülmektedir. Bu çerçevede dilin sadeleşmesi ve herkese hitap etmesi özgürlükçü bir tutum olarak durmasına rağmen dil, “devletçi kültür” kapsamında yeniden üretilmiştir.¹¹³¹ “Yaşayan Türkçe” olarak nitelendirilen bu politikayla “giderek serpilen, dinamik bir entelektüel hayatın dışında kalmaya başlayan bir kuşak” dil konusuna müdahale ederek her alanda var olmak istediğini göstermiştir.¹¹³² Bu kapsamda “anı, anımsamak, gereksinim, düşün, düşünsel, ulus, tümce” gibi iki yüz kelimelik bir yasak listesi gündeme gelmiştir.¹¹³³

Kültür Bakanı olarak Baban, 12 Eylül rejiminin savunduğu gibi, “kültür birliğini milli birliğin temeli” olarak görmektedir. Baban, kültürü “bazı okumuş insanların imtiyazı olmaktan çıkarmak” gerektiğini savunur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'nın Leonardo da Vinci, Verdi ve Puccini gibi sanatçılar etrafında kenetlendiğini, antik Yunan döneminden Sokrates, Platon ve Herodot'la Yunanistan'ın parladığını söyleyen Baban, aynı parlamanın her sanat alanında Türkiye'de de görülmesi gerektiğini yazar. Yazar şöyle der: “Bu politikayı Atatürkçü ve demokratik temeller üzerinde milliyetçi bir anlayış içinde kurmak gerekmektedir. Sonra da sık sık değişmemesi için amaçları belirleyen temel kültür kanununu hazırlamak lazımdır.” Ona göre, “Türk kültür politikası milli birliği perçinleyerek vatandaşlar arasında ortak kıymetlerin doğmasına yaradıkça ve kültürümüz evrensel bir nitelik kazandıkça Türkiye'nin dünyadaki mevkii de o nisbette sağlamlaşacaktır.”¹¹³⁴

Bütün bu girişimlerde 1973'te kurulan Aydınlar Ocağı'nın fikirleri görülmektedir. Daha çok akademi ve yayıncılık camiasından oluşan bu oluşum, bürokrasiye ve siyasete

¹¹²⁹ “Kültür Bakanlığınca 8 dalda yeni danışma kurulu teşkil edildi,” *Türk Edebiyatı*, 76 (Şubat 1980): s. 30-33 ve “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Görevlileri,” *Türk Kültürü*, 250 (Şubat 1984): 93-97'den Taşkın, s. 579.

¹¹³⁰ Taşkın, s. 579.

¹¹³¹ Taşkın, s. 579.

¹¹³² Taşkın, s. 579.

¹¹³³ Bu kelimelerin daha çok Ecevit tarafından kullanıldığı söylenir. Kelime listesi için bkz. Orhan Velidedeoğlu, “Yasaklı Kelimeler,” *Bütün Dünya*, sayı 1 (2007): s. 12-15.

¹¹³⁴ Cihat Baban, “Kültür davamız,” 1 Temmuz 1981, *Meydan Sohbetleri*, s. 267-271.

nüfuz etmeye çalışan bir lobi gücü olarak 1980lerde bir hayli etkili olmuştur.¹¹³⁵ “Komünizme karşı birleşerek devlete sahip çıkmayı hedefleyen” bu grup, 1970lerde Milliyetçi Cephe koalisyonlarını desteklemişti.¹¹³⁶ 12 Eylül’ü “devlet millet adına ikinci Rönesans” olarak niteleyen bu oluşumun içinde İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör ve Muharrem Ergin gibi isimler yer almaktadır.¹¹³⁷ Tanıl Bora, bu grubun görüşünü “disiplinli demokrasi” ve “solsuz sağduyu demokrasisi” olarak adlandırır.¹¹³⁸

Baban, anti-komünist olsa da görüşleri bu çizgide değildir. Yazar, İslâmcılığı savunmaz. Siyasete girdiğinden beri lâiklik konusunda hassas olan Baban, ezanın Türkçe okunması gerektiğini düşünmektedir. Yalnız, bu düşünce, vatandaşın bilerek ve anlayarak ibadet etmesi düşüncesinden çok Türkiye’nin kendisini İran’dan ve “Humeynicilik”ten ayırmasından ileri gelmektedir. Yazar *Meydan Sohbetleri* kitabında şöyle der:

Kanaatimize göre Türkiye’de ezan Türkçe okunmalıdır. Demokrat Parti, particiliğin kötü bir sömürüsü yüzünden Türkçe okunan ezanı Arapçaya çevirmişti, memlekete fenalık etti. Ama bugün Humeynicilik edenler, aynı zamanda tekrar Türkçe ezanın peşine düşmüşlerdir. Amaçları Atatürk ilkelerine dönmek değildir. Amaçları bir taraftan dini istismar ederken diğer taraftan devleti, Müslüman halkın hoşuna gitmeyecek bir karara iterek, memnuniyetsizliği büyütme ve komünizme zaman ve zemin kazandırmaktır.¹¹³⁹

Yüksel Taşkın’ın belirttiği üzere, 12 Eylül’de yapılan, toplumun, özellikle 1950 sonrası giderek güçlenen, kendi kaynak ve tercihleriyle modernleşebileceğine ve değişebileceğine dair özgüveninin ve enerjisinin ciddi biçimde kırılmasıdır.¹¹⁴⁰ Bu dönemde demokrasi, özgürlük, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramlarından ‘Bin yıllık Türk Devletini ortadan kaldırmak isteyen dış güçler’ söylemiyle tamamen uzaklaşmış, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” anlayışı benimsenmiştir.¹¹⁴¹ ‘Milli güvenlik’ sadece iç ve dış savunma ve askeri meselelerle ilgili olmaktan çıkmış, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlara uzanmıştır. Rejim, Türk-İslam senteziyle otoriter-devletçiliği savunurken, dini, milli kimliğin bir unsuru yapmayı hedeflemiştir.¹¹⁴²

¹¹³⁵ Bora, s. 400.

¹¹³⁶ Bora, s. 402.

¹¹³⁷ Bora, s. 402.

¹¹³⁸ Bora, s. 403.

¹¹³⁹ Cihat Baban, “Devleti sağlam tutmak,” 1 Mart 1981, *Meydan Sohbetleri*, s. 257-258.

¹¹⁴⁰ Taşkın, s. 582.

¹¹⁴¹ Özçelik, s. 90.

¹¹⁴² “Hiçbir düşünce ve mülâhaza Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremez. Türk vatandaşını onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme ve anayasadaki hak ve hürriyetlerinden yararlanabilme hak ve yetkisi de ‘milli kültür’ çerçevesi içinde kalınması şartına bağlıdır.” Tanör, s. 132-133 ve Özçelik, s. 86.

12 Eylül rejiminin bakan olarak görev verdiği İlder Türkmen, Şahap Kocatopçu ve Cihat Baban'ın bu rejimin savunduğu Türk-İslâm sentezini savunduğu söylenemez. Baban da Kemalist ve lâik hassasiyetleri olan bir gazeteci olarak rejimin iş birliği yaptığı bir isimdir. 1970lerden itibaren artan toplumsal şiddette “ortanın solu”na kaymış olan CHP'yi ve Ecevit'i sorumlu tutan Baban'ın MGK tarafından bakan olarak seçilmesinde anti-komünist tutumunun payı vardır.

Baban, 10 Temmuz 1972'de CHP'den istifa etmiştir. Baban, Genel Başkanlığa gönderdiği istifasının gerekçesinde, partinin yeni disiplin anlayışını yazarlık görüş ve hayatı ile bağdaştıramadığını belirtmiştir. 1980 darbesinden sonra Kültür ve Turizm Bakanı olarak kalıcı uygulamalar sağlamaya çalışmıştır. Örneğin Baban, yasaklı kitapların serbest bırakılmasını sağlamıştır.¹¹⁴³ Dönemin Ankara Belediyesi'nde ANAP'lı üyelerin Hitit Anıtı'nı kaldırma kararına da karşı çıkarak “Bu ilkel karara karşı Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ni de kaldırsınlar” diyerek tepki göstermiştir.¹¹⁴⁴ Baban'ın Kültür Bakanlığı sırasında üstlendiği bir başka görev Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve kelimelerin yenilenmesiydi. Bu görev Cahit Külebi'ye verilmişti. “Türk Dil Devrimi” olarak tanıtılan bu yapılanmada Atatürk devrimlerinin bütünlüğü içinde alınacağı söylenmiş, Enver Ziya Karal'dan Hıfzı Velidedeoğlu'na, Şerafettin Turan'dan Yekta Güngör Özden'e kadar birçok profesör görev almıştı.¹¹⁴⁵

Baban'ın görüşleri, aslında Ecevit çizgisindeki Turan Güneş'in görüşleriyle paraleldir. 1983'te yayınlanan *Araba Devrilmeden Önce* kitabında Güneş, Türk demokrasisinin yapısal sorunlarını anlatır. Ona göre, birey ve liberalizm kavramları Doğu toplumlarında yer almadığından devlet-reaya ilişkisi, “Doğu tipi iktidarı” yaratmıştır.¹¹⁴⁶ Bu da Osmanlı-Türk sisteminde bürokrasi ve halk ikilemini yaratmış, bürokratik seçkinlere dayalı yönetim halk tarafından benimsenmemiştir. Güneş, politik çatışmaları doğal ve meşru sayar, demokrasinin sunduğu çözümün bunların *consensus*'la (uzlaşma) halledileceğini düşünür.¹¹⁴⁷ 1970'lerin sonundan itibaren Baban da partilerin uzlaşmazlığını görerek demokrasiye inancını kaybetmiş, sorunun devletin güçlenmesiyle çözüleceğini düşünmüştür.

¹¹⁴³ “Kitap yasağına karşıyım,” *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1989, s. 10.

¹¹⁴⁴ “Hitit Anıtı Olayı: Anadolu Kültürü Yıkılamaz,” *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1984, s. 3.

¹¹⁴⁵ “TDK'nın Atatürk yolunda dil devrimi semineri 16 Ocak'ta toplanıyor,” *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1981, s. 8.

¹¹⁴⁶ Turan Güneş, *Araba Devrilmeden Önce* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983), s. 20.

¹¹⁴⁷ Güneş, s. 23.

C. Cihat Baban'ın vefatı sonrası yorumlar

Bir dönemin pek çok olayını yaşayan duayen gazeteci Baban, İstanbul'dan, gittiği Ankara'da kalp krizi geçirmiş, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne götürülürken vefat etmiştir. 28 Eylül 1984'te vefat eden Baban'ın cenazesi TBMM'in önüne getirilerek bir tören düzenlenmiş, Edirnekapı Sakızağacı Aile Kabristanı'na defnedilmiştir.¹¹⁴⁸

Baban için gazeteci camiasından Mehmet Barlas'tan Haldun Taner'e kadar birçok yorum yazılmıştır. Örneğin *Milliyet* gazetesinde yazarı belli olmayan bir haberde Baban için şöyle denmektedir: “Cihat Baban iyi niyetli, güleryüzlü, verimli bir gazeteci ve devlet adamıydı. Yorulmadan araştıran bir aklı vardı. Yazık ki, sağlıklı yıllarında, politikada çabuk harcanmış. 1980'de Kültür Bakanı olduğunda ise yorgun ve hastaydı. Sağlam yazıları ile yararlı hizmetleri minnetle anılacaktır.”¹¹⁴⁹ Mehmet Barlas, Baban için “gazetecilikle politikacılığın birbirlerine zıt iki meslek olduğunu yaşamıyla kanıtlamış bir meslek büyüğümüzü” diyor, Baban'ın yaşamını siyasi yönden değerlendiriyordu. Barlas'a göre, politikada parti disiplini ve lidere bağımlılık vardır ve politikada ağzı kapalılık en büyük erdemdir.¹¹⁵⁰ Baban ise gazeteciliğini milletvekilliğinden her zaman önde tutarak DP'yi kayıtsız şartsız alkışlayanlardan değildi. Barlas, yazısını şöyle bitiriyordu: “İyi bir politikacı, başarılı bir bakan değildi. Ama bizim mesleğin önemli büyüğüydü. Diğer meslekler gibi gazeteciliği de Cihat Baban gibi isimlerin var olması ve unutulmaması kurumsallaştırır.”¹¹⁵¹ Tanel Demirel'in belirttiği üzere siyaset, ağırlığı olan güçleri kendi yanınıza çekebilme ya da size karşıt güçleri yalnızlaştırabilme mücadelesidir.¹¹⁵² Baban, bu mücadeleye “1946 ruhu” ile başlamış, ama DP'nin iktidara gelmesinden birkaç yıl sonra DP'nin görüşlerini savunmayarak istifa etmiştir. Baban, görüşleriyle paralellik gösteren Hürriyet Partisi'ne geçtikten sonra ilk yaptığı şey partinin savunduklarını kamuoyuna tanıtmak için *Yeni Gün* adında bir gazete çıkarmaktır.

Baban'ın ölümü üzerine yazanlardan biri Haldun Taner'dir. Galatasaray Lisesi'nden ağabeyi olan Baban'ın okuldaki dergilerin bile genel kurul denetimiyle yapıldığını söylerken, okul arkadaşlarıyla münazara ekibinin içinde yer aldığını belirtiyor, jüride Ahmet Şükrü Esmer ve Hilmi Ziya Ülken'in olduğu ortamın demokrasi anlayışının yerleşmesinde payı olduğunu yazıyordu. Taner'in, gazeteciliğe adım atmasının Baban'ın sayesinde olduğunu söyleyen yazar, Deveduğu'na Mektuplar köşesinin nasıl çıktığını anlatıyordu. Taner, Baban'ın

¹¹⁴⁸“Cihat Baban vefat etti,” *Milliyet*, 29 Eylül 1984, s. 4.

¹¹⁴⁹ *Milliyet*, Taha Toros Arşivi.

¹¹⁵⁰ Mehmet Barlas, “Cihat Baban için,” *Milliyet*, s. 10. Bkz. Ek 4.

¹¹⁵¹ Mehmet Barlas, “Cihat Baban için,” *Milliyet*, s. 10.

¹¹⁵² Demirel, s. 246.

1954'te satın aldığı *Tercüman* gazetesinin uygar, fikir özgürlüğüne açık ve seviyeli bir gazete olması için çaba gösterirken onu daha yakından tanıma fırsatı bulduğunu belirtiyordu. Haldun Taner'e göre,

Eylem içindeki, politika içindeki insan elbet yanlışlar yapar. Hele Türkiye gibi bir ortamda çelişkilere düşer yahut düşürülür. Cihat Baban'ın da elbet eleştirilecek yanları oldu. Ama bu gelişme ve değişmeler içinde onun ülkücü, Atatürkçü, yurtsever ve basın özgürlüğünden yana kişiliği hep aynı kaldı. Baban, işte asıl bu seviyeli altyapısı ile politika ve basın tarihine geçecektir.¹¹⁵³

Baban, renkli gazeteciliğin yanında fikir ve yorum yazıları da isteyen bir gazete patronudur. Bunu Baban'la çalışmış olan Altan Öymen'in anılarında görmekteyiz. Öymen'le Cihat Baban'ın tanışıklığı 1955'te *Tercüman* gazetesinde başlamıştır. Öymen 23 yaşında gazetenin Ankara temsilcisi olmuş, Baban'ın 2 yıl sonra çıkardığı Hürriyet Partisi'nin yayın organı *Yeni Gün* gazetesinde ise Yazı İşleri Müdürü olmuştu. Öymen'in *Öfkeli Yıllar* kitabında gördüğümüz gibi *Tercüman* gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dan Kadircan Kafil'ya, Haldun Taner'den Ahmet Kabaklı'ya kadar çok farklı görüşten yazarlar vardı. Gazetecilik açısından başarılı bir gazeteydi. Gazetenin başlığının altında *New York Times*'in binasının girişindeki duvara yazılmış bir deyiş vardı: “Her sabah dünya yeniden kurulur, her sabah taze bir başlangıçtır.” Baban, bunu gazeteyi ziyaret ettiğinde görmüş, çok beğenmiş, *Tercüman*'ın da özdeyişi haline getirmişti.¹¹⁵⁴

Baban'ı ustası olarak gören bir başka isim Hasan Pulur'dur. 30 Eylül 1984'te çıkan “Ustanın ölümü” başlıklı yazısında Pulur, Baban'ın çıkardığı *Son Saat* gazetesinde genç bir gazeteci olarak çalıştığında gördüklerini yazar. Pulur, Baban için şöyle der: “Siyasi görüşleri, patronluğu ve hiddeti, şiddeti, siniri tartışılabilir ama ustalığı tartışılmazdı.”¹¹⁵⁵

Yazılı basın yanında Baban, doğumunun yüzüncü yılında kurucusu olduğu Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından bir panelle anılmıştır.¹¹⁵⁶ Altan Öymen, TGC'nin önceki başkanı Nail Güreli ve Hakkı Devrim'in katıldığı panelde Baban'ın gazetecilik ve gazete patronluğu ile politikacılığı nasıl birleştirdiği anlatılmıştır. Güreli'nin yaptığı bir röportajda Baban, gazeteciliği şöyle değerlendirmiştir:

Türk basınına iki aşamada ele almak mümkündür. İlk safha Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İkinci dünya Savaşı'na kadar olan devredir, diğeri de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki devredir. Birinci safhanın özelliği gazetelerde başyazarlarla fıkra yazarlarının odak olmak üzere bu gazetelerin fikir gazeteleri olmaları idi. Bu gazetelerin içinde *Tasvir*, *Tevhid*, *Vatan*, *Tanin*, *Vakit*, *İkdam* gibi isimler vardı. İkinci Dünya

¹¹⁵³ Haldun Taner, Devekusu'na Mektuplar, Cihat Baban. Bkz. Ek 5.

¹¹⁵⁴ Öymen, s. 516.

¹¹⁵⁵ Hasan Pulur, “Ustanın ölümü,” *Hürriyet*, 30 Eylül 1984, s. 5.

¹¹⁵⁶ TGC'nin kurucuları Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler'dir. <https://www.tgc.org.tr/kurumsal/tuzuk.html>. (16 Aralık 2020).

Savaşından sonra sermaye gazeteciliği başlatıldı. Büyük makinalar getirildi. Fikrin önüne pazarlamanın istekleri çıktı.¹¹⁵⁷

Baban'ın *Cumhuriyet*'teki yazı dizisiyle başlayan, 1970'te kitaplaştırılan *Politika Galerisi*, dönemin en önemli anı kitaplarından biridir ve 21. yüzyılda bile bazı köşe yazarları tarafından övgüyle bahsedilmektedir. Örneğin Orhan Erinç, 25 Eylül 2006'da *Cumhuriyet* gazetesinde İnönü'nün 122. doğum yıldönümünde ona dair bir yazı kaleme almış, İnönü ve Menderes için Baban'ın kitabından faydalanmıştır.¹¹⁵⁸ Bir diğer haber de, Oral Çalışlar'ın aktardığı, Altan Öymen ve Aysel Öymen çiftinin evliliğinin ellinci yıldönümünde düzenlenen kutlama haberidir. Haberde öğrendiğimiz ayrıntıya göre Altan Öymen'in nikah şahitliğini Cihat Baban yapmış, Aysel Öymen'in şahitliğini de Turhan Feyzioğlu yapmıştır.¹¹⁵⁹ Kültür Bakanlığı'ndan 10 Aralık 1981'te istifa eden Baban'ın çocuğu yoktur. 2002'de çıkan bir habere göre Cihat Baban'ın kardeşi Selim Baban'ın kızı Ayşe Semiha Baban Yaşar Kemal'le evlenmiştir.¹¹⁶⁰

D. Değerlendirme

Baban'ın önceki yıllarda gördüğümüz demokrat kimliği, 1980'in başından itibaren dönüşmüş, önceliği devlet otoritesi arayışı ve sol karşıtlığı almıştır. Siyasal kutuplaşmanın ve toplumsal şiddetin arttığı 1970'ler ortamında, devletin, siyasi partilerin ve anayasal organların önderliğinde toplumsal barış arayışı öne çıkmış, sivil alanda özgürlük arayışı ikinci planda kalmıştır. Baban, bu koşullarda 12 Eylül rejiminde görülen devletin kutsallaşmasını sürdüren merkez sağda yer alan bir siyasetçidir.

SONUÇ

İki dünya savaşı arasında, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Polonya gibi geç oluşan ulus-devletlerde, aydının ve gazetecinin rejim dışında siyasallaşmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Siyaset alanının toplumsal aktörlere kapalı olduğu, devletin partiyle özdeşleştiği ve yönetimin keyfileştiği, polis ve jandarma gücüne dayanan devlet anlayışının hâkim olduğu tek partili dönemde siyasal özgürlükler ve demokratik haklar çeşitli yasaklarla baskılanmıştır. Bu dönemde, gazeteciler kamusal tartışmaları başlatarak topluma yön vermeye çalışmaktadırlar. Öte yandan gazetecilik, toplumsal aktörler için 19. yüzyıldan itibaren siyasete atlama tahtasıdır. Baban için de bu durum geçerlidir.

¹¹⁵⁷ "TGC'nin kurucularından Cihat Baban anıldı," *Cumhuriyet*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tgcnin-kurucularindan-cihat-baban-anildi-285430>.

¹¹⁵⁸ Orhan Erinç, "İsmet Paşa'yı anarken," *Cumhuriyet*, 25 Eylül 2006, s. 7.

¹¹⁵⁹ Oral Çalışlar, "Öymenler'in 50. Evlilik Yılı," *Cumhuriyet*, 5 Haziran 2006, s. 4.

¹¹⁶⁰ Yaşar Kemal Evlendi, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 2002, s. 3.

Türk siyasi hayatına baktığımızda 1950lerden başlayarak etkileri artan bir seçkinler grubunun varlığı dikkat çekmektedir. Bu seçkinler, genelde Galatasaray Lisesi gibi batıya açık eğitim kurumlarından mezun olmuş ve daha çok hukuk alanında eğitimine devam etmiştir. Cihat Baban da bu grubun bir üyesi olarak Mekteb-i Sultani'den 1931'de, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden de 1934'te mezun olmuştur. Annesini küçük yaşta kaybeden Baban'ın babası Babanzade Hikmet Bey ve amcaları Babanzade İsmail Hakkı Bey ile Hüseyin Şükrü Baban'dır. Bu isimler İttihatçı, diğer amcası Ahmet Naim Bey ise İslamcıdır. Şüphesiz Baban'ın bu ortamda yetişmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti önde gelenlerini küçük yaşta da olsa tanınmasını sağlamış, gazeteciliğin ve siyaset adamlığının nasıl olduğunu görmesine vesile olmuştur. Nitekim kendisi, 1930lardan itibaren gazetecilik ve yazarlık yapmış ve aralıklı zamanlarla 1946'dan 1981'e kadar siyasette yer almıştır.

Baban'ın ilk yazarlık denemesi *Hitler ve Nasyonal Sosyalizm* kitabıyla olmuştur. 1933'te Hukuk Fakültesi öğrenciliğinin son yılında yazdığı bu kitapta Baban, dünya siyasetinde önemli bir yer edinmekte olan nasyonal sosyalizmi, Alman siyasetini ve Hitler'i anlatmıştır. Yazar, iki bölüme ayırdığı kitabında nasyonal sosyalizmin doğuşunu, amacını, sermayenin devletleşmesini, komünist düşmanlığını ve Yahudi karşıtlığını birinci bölümde anlatmış, bunu takiben ikinci bölümde Hitler'in hayatından, birlikte siyaset yaptığı arkadaşlarından ve iktidarı ele geçirme sürecinden bahsetmiştir. Baban'ın bu kitabı dünya siyasetini daha öğrenciyken takip ettiğini göstermekte, Nazilerde gördüğü örgütlenmelerin Türkiye'de de mümkün olup olamayacağını sorgulatmaktadır. Önsözünde Avrupa'nın en önemli iç meselelerinden biri olan nasyonal sosyalizm hakkında gerçekleri bilimsel bir şekilde anlatan bir esere veya makaleye rastlamadığı için bu kitabı yazdığını söyleyen Baban, II. Dünya Savaşı'nın başlarında da Almanya'yı desteklemiştir.

Almanya'da nasyonal sosyalizm ve İtalya'da faşizm varken Türkiye'de tek parti döneminde şartların henüz demokrasiyi yerleştirip güçlendirmesi mümkün değildir. Baban'ın bağlı olduğu kuşağın en belirgin özelliği, reformların ülkeye yayılması ve devlet merkezci düşünmeleridir. Bu dönemde merkezileşmenin güçlendirilmesi ve yapılan reformların halka anlatılması amacıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde CHP müfettişleri görevlendirilmiştir. Müfettişler gördüklerini parti merkezine rapor olarak sunuyor, ayrıca gazete çıkarıyorlardı. Baban da CHP Erzurum müfettişi Tahsin Uzer'in tavsiyesiyle Erzurum'da *Doğu* gazetesini çıkarmıştır. Baban, burada gördüğü köyleri, rejimin getirmeye çalıştığı vatandaşlık ve vatanseverlik anlayışını köşesinde konu edinmektedir. Yazılarında günlük hayatı, vatandaşların sorunlarını ve yapılmaya çalışılan reformları anlatan Baban'a göre, reformlar kent için yapılmakta, köylünün ihtiyacı düşünülmemektedir. Köydeki jandarma ve bürokrasi

baskısı doğu insanını zorlamakta, kentte bir nebze alınan hava köyde, özellikle de doğuda hiç alınamamaktadır. Baban ve Bahadır Dölger gibi gazeteciler de bu durumdan şikâyetçilerdir.

Muhalefet kültürünün henüz gelişmediği, zamanla oluşmaya başlayan muhalif çevrelerin çeşitli biçimlerde susturulduğu II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de basına baskılar daha da artmıştır. Türkiye’nin savaştaki tarafsızlığını bozacak haberlere rejim tarafından müdahale edilmiş, bu baskı ortamında pek çok basın organı çeşitli defalar kapatılmıştır. Bu dönemde Baban, meslektaş EbuZZiya ile birlikte *Tasvir-i Efkar* gazetesini çıkarmaktadır. Tek parti rejimini destekleme amacı ile basılan bu gazete buna rağmen zaman zaman kapatılmış, otosansüre uğramıştır. Bu bağlamda Baban’ın gazeteci olarak ilk sıraya koyduğu rejimin bekası, Baban’ın savunduğu ve uygulamak istediği özgür gazeteciliğin önüne geçmiştir.

CHP’nin 12 Haziran 1945’te çıkardığı ÇiftçiYi Topraklandırma Kanunu’na karşı çıkan Adnan Menderes, Fuat Köprölü, Celal Bayar ve Refik Koraltan Dörtlü Takrir adlı bir önerge vermiş, bu önerge parti tarafından reddedilmiştir. Önerge CHP yönetiminde demokratik düzenlemeler yapılmasını öngörmekte, tek parti rejimini eleştirmekteydi. Bu dönemi takip eden günlerde Fuat Köprölü ve Adnan Menderes liberal bir gazete olan *Vatan* gazetesinde sert yazılar yazmışlar, bu tutumları onların Eylül 1945’te partiden ihraçlarıyla sonuçlanmıştı. Bu eleştirilerin giderek artması sonucunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprölü ve Refik Koraltan, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti (DP)’yi kurdu. Bu oluşumda Celal Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye laiklik ve cumhuriyetçilik konularında hassasiyet göstereceği sözü vermişti. Parti, programında kendisini liberal ve demokrat olarak tanıtıyor, III. Selim’den itibaren reformların yukarıdan aşağıya uygulandığını söyleyerek halka dayanan reformlar ve halka dayanmayan reformlar ayrımını yapıyordu. DP, reformların artık halkın isteğiyle aşağıdan yukarıya yapılması gerektiğini savunuyorlardı.

DP, kurulduğu zaman Batı Anadolu’daki toprak sahipleri ve kentlilerle daha fazla özgürlük isteyen gazete sahipleri tarafından desteklenmişti. Cihat Baban da bu gazetecilerden biriydi. DP’nin kuruluşu, Baban’da II. Dünya Savaşı sırasında başlayan katı sansüre karşı duyduğu “hürriyet” özlemini pekiştirmiş ve muhalefet saflarına geçmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle dünya ve ülke koşullarının hürriyet lehine değışmeye başlamasıyla Baban, basına uygulanan sansür ve baskının yok edilebilmesinin tek partili dönemden çıkışın DP tarafından vaat edilmesiyle gazeteciliğine paralel olarak siyasete atılmaya karar vermiştir. Baban, 1946’da DP listesinden İstanbul bağımsız milletvekili, 1950 ve 1954’te de DP’den İzmir milletvekili olmuştur.

DP, 1950’de iktidara gelmesiyle daha önceden vaat ettiği özgürlük ve demokrasi ilkelerini uygulamada sınırlı kalmış, demokrasiyi yalnızca meclis çoğunluğunun iradesi anlamına gelen milli iradenin sınırsız egemenliği olarak yorumlamıştır. Buna göre parlamentonun gücü sınırsız olup, temel hak ve özgürlükler ikinci planda gelmektedir. DP’nin basın özgürlüğünden anladığı basının, sadece milli iradeyi temsil eden hükümetin icraatlarını vermesidir. 1950-1953 arasında gazetecilerle devamlı buluşan ve özgür bir atmosferde konuşan iktidar, 1953’te basını kısıtlayan yasalar çıkarmıştı. Bu yasaların çıkarılması daha fazla özgürlük ve demokrasi bekleyen gazetecilerde hayal kırıklığı yaratmış ve DP’nin sorgulanmasına neden olmuştur.

1953’ten itibaren basın sansürünün uygulandığı, gazetecilerin siyasilerin usulsüzlükleri vs. hakkında yaptıkları haberleri ispatlama haklarının ellerinden alındığı Basın Kanunu tasarısının 1954’te kabul edilmesiyle DP ile Baban ve DP’yi başından beri destekleyen gazeteciler arasındaki bağ kopmaya başlamıştır. *Son Saat* ve *Tercüman* gazetelerinde yazmaya devam eden ve iktidarın uygulamalarından beklediğini bulamayan Baban 1956’da partiden ayrılmıştır. 1970’te yayınlanan *Politika Galerisi* kitabında DP’den bu kadar geç ayrılmasını Menderes yönetiminin kendi beklentisi doğrultusunda değişebileceği kanısına yormuştur. Ancak Baban’ın bu kararı gazeteciliğinin yanında ona tanınırlık ve görünürlük sağlayan siyasi hayatı bir müddet daha devam ettirmek istemesinden kaynaklanabilir.

Baban, eğitimi, bildiği diller ve gazeteciliğiyle kendini devamlı dışa açık tutmuş, siyasette bu birikimini kullanmıştır. İttihatçı, bürokrat ve gazetecilerin ağırlıkta olduğu bir ailede yetişmiş olan Baban da demokrasi arayışıyla siyasete girmiş, DP ile başlayan siyasi hayatını Hürriyet Partisi (HP) ve CHP’de devam ettirmiştir. Bu üç parti içerisinde HP’nin önemi büyüktür. 1955’te kurulan HP, dönemin demokrasiye inananlarını ve DP’den ayrılanları birleştiren bir partidir. Meclisteki üye sayısının CHP’nin üye sayısını geçmesi üzerine ana muhalefet partisi konumuna yükselen HP, 1957 seçimlerinde dört milletvekili çıkarmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, Senato’nun oluşturulması, radyo ve üniversitelere özerklik verilmesi gibi maddeleri bünyesinde toplayan İlk Hedefler Beyannamesi’ni oluşturan HP, 1955-1957 yılları arasındaki etkinlik ve başarısını sürdüremeyerek siyasi olarak kendisine daha yakın gördüğü CHP ile 1958’de birleşmiştir. Bu dönemde CHP Parti Meclisi’nde yer alan Baban’ın da içinde bulunduğu HP, İlk Hedefler Beyannamesi ile parti içinde varlık göstermiş, savunulan bu fikirlerin önemli bir kısmı 1961 Anayasası’nda kabul edilmiştir.

Baban, DP'den sonra siyasi ahlakının ve savunduklarının kendisine daha uygun olduğunu düşünerek idealist duygularla HP'ye girmiş, Ekrem Hayri Üstündağ, İbrahim Öktem ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi üyelerle siyaset yapmaya çalışmıştır. Bu partinin CHP ile birleşmesinden sonra da Baban CHP Parti Meclisi'nde yer alacaktır. Baban'ın bu konum değişikliği beraberinde bazı sorular getirmektedir. 1946'da DP listesinden bağımsız milletvekili, 1950-1956 arasında DP milletvekili olan ama Meclis'te ve partide çok aktif olarak görevlemediğimiz Baban'ın muhalif CHP'ye geçişi kendi açısından pragmatik olarak değerlendirilebilir. Ancak Baban'ın 1958'de geldiği CHP, 1946'daki CHP değildir. 1946'da tek parti olarak iktidarda olan ve özgürlüklerin kısıtlı olduğu ortamdaki CHP, 1958'den itibaren kendini liberalleştirmiş, DP'den gördüğü yasaklar ve baskılar sonucu özgürlük söylemlerini kullanmaya başlamıştır.

Baban, 27 Mayıs 1960'ta darbecilerle işbirliği yapmış bir isimdir. Burada sorulması gereken hürriyet özlemiyle yola çıkan Baban'ın askerleri hangi şartlarda desteklediğidir. Baban, 1960'ta DP muhalifi ve eski HP üyesi olarak Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) atamasıyla Basın Yayın ve Turizm Bakanı olmuştur. Baban, artık ülkede hedeflenen özgür ve demokratik ortama asker desteğiyle kavuşulacağını düşünmektedir. Bu düşüncede Baban'ın devlet merkezli düşünen bir gazeteci ve siyasi olmasının da etkisi vardır. Nitekim 1954'ten itibaren Baban'ın bu düşüncelerine paralel olarak DP içindeki Turan Güneş, Fethi Çelikbaş ve Feridun Ergin gibi liberal isimler de iktidarın hedefinin özgürlük ve demokrasi olmadığını görmüş ve partilerinden soğumuşlardı. MBK'nın kurduğu Bakanlar Kurulu'nda Baban gibi eski DP'liler de vardır. DP'nin rektörlükten azlettiği Turhan Feyzioğlu ile DP'den ayrılan Ahmet Tahtakılıç bu kapsamdadır. Rejim, Feyzioğlu'nu Milli Eğitim Bakanı, Ahmet Tahtakılıç'ı da Çalışma Bakanı olarak atamıştır.

Baban'a göre demokratik düzen “en az hata ile bir devleti yönetme sistemidir.” 1940ların sonundan 1960ların sonuna kadar Baban'ın özgürlük ve çok seslilik talebi değişmemiş, bunu, DP, HP ve CHP gibi farklı partilerde ve MBK gibi farklı platformlarda savunmuştur. Bu durum, toplumun temel ihtiyaçları karşılanmadan sonraki aşamalara geçilmesi nedeniyle bu değerlerin siyaset platformunda ve kamuoyunda tam olarak yerleşememesinden kaynaklanmaktadır. Tek parti döneminden yeni çıkan ve düşünce ve fikir özgürlüğünün sınırlı olduğu ülkede demokrasi, milli iradenin sorgulanmaması anlamına gelmiş, halk egemenliği de demokrasinin parlamento dışı çeşitli kurumlarla kontrol edilmemesi anlamına gelmiştir. Bu durum yaklaşık her on yılda bir demokrasinin kesintiye uğramasıyla sonuçlanmış, bu da siyasal açıdan toplumu geri götürmüştür.

27 Mayıs askeri rejiminde Baban'ın Basın-Yayın ve Turizm Bakanı seçilerek, darbecilerle işbirliği yapması siyasi hayatının başından beri özgürlük ve demokrasi ile ilgili düşüncelerinin bu yeni rejimde uygulanabileceği varsayımı ile ifade edilebilir. Bir gazeteci olarak Baban, darbecilerin özgürlük ve demokrasiyi baskıyla da olsa getireceklerini düşünmekte, 1961 seçimlerini CHP'nin kazanacağını öngörmektedir. Darbecilerin içinde olan ve askeri rejimin devam etmesini savunan ve 14'ler adıyla tanımlanan grup ise, DP'nin devamı olarak düşünülen emekli general Ragıp Gümüşpala tarafından 1961'de kurulan Adalet Partisi'nin kazanacağını düşünmekte, bu yüzden sivil siyasete mümkün olduğunca geç geçilmesini savunmaktadırlar.

14'lerin tasfiye edilerek yurt dışına gönderilmesinden sonra askeri rejim 1961 yılında seçimleri gerçekleştirmiştir. 1961 seçimleri sonucunda AP ve CHP neredeyse aynı oranda oy almış, Baban'ın CHP'nin kazanacağı öngörüsü yanlış çıkmıştır. Bu sonuç 1957 seçimlerinde HP'den aday olan ama seçilemeyen Baban'ın, HP'de yaşadığı gibi toplumun isteklerini karşılayamama ve demokrasiye inancının sarsılması sonucunu doğurmuştur. HP'den itibaren halk egemenliğini sorgulayan Baban, “kurtuluş”un elit politikacılarla gerçekleşeceğini ve demokrasinin korunması ve özgürlüklerin yerleştirilmesine karşı devletin desteklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Baban bu görüşünde yalnız değildir. HP'de beraber olduğu Ekrem Alican ile CHP'li Nihat Erim de halk egemenliğini ve demokrasiyi sorgulamaktadır. Bu sorgulamanın bir örneği 1961 Anayasa referandumunda görülebilir. Referandumun yaklaşık yüzde 60 oyla kabul edilmesi, Baban'da halka karşı güvensizlik oluşturmuş, halkın desteğiyle demokrasiye geçişin düşündüğünden daha uzun bir zaman alacağı fikri sabitlemiştir.

Baban'ın demokrasiyi ve halk egemenliğini sorgulamasının ikinci örneği 27 Mayıs'tan sonra cumhurbaşkanlığı konusunda İnönü ile Cemal Gürsel arasındaki iletişimi sağlamasında görülmektedir. Baban, Milli Birlik Komitesi ile işbirliği yapsa da cumhurbaşkanlığının Cemal Gürsel yerine İnönü'de olması gerektiğini düşünmektedir. Oysa Baban, 1946'da milletvekiliyken İnönü'nün en büyük hizmetinin DP'nin kurulmasını destekleyerek Türkiye'ye demokrasi getirmek olduğunu söylemiş, bununla beraber İnönü'nün tek partili dönemin sembolü olarak görüldüğü için siyasetten çekilmesi gerektiğini de yazmıştı. Yıllar sonra ise İnönü, tecrübesiyle ve partiye hakimiyetiyle cumhurbaşkanlığı için Baban'ın gözünde en iyi adaydır. Bu tercihi Anayasa oylamasında yaklaşık yüzde 40 “hayır” oyu kullanmış olan DP'nin devamı olarak görülebilecek kesimin Baban tarafından dikkate alınmadığını göstermektedir. Nitekim Cemal Gürsel'in devlet başkanının tarafsızlığı açısından daha uygun bir seçimdir. Ancak Baban, bunu görmemiştir.

Baban 1961 seçimlerinde İstanbul'dan milletvekili olmuştur ve CHP Parti Meclisi'ndeki görevini sürdürmektedir. 1961 genel seçimlerinde AP yüzde 34, CHP ise yüzde 36 oy oranı ile zorunlu olarak ilk koalisyonu kurmuştur. Bu koalisyonun General Muhsin Batur ve destekçileri tarafından desteklenmemesi üzerine koalisyon dağılmış, yerine CHP ile yeni kurulmuş olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) koalisyonu kurulmuştur. Bu koalisyon döneminde, 1963'te yapılan yerel seçimlerde YTP'nin düşük oy almasının nedenini, bu koalisyonda yer alması olarak görmesi üzerine YTP'nin teklif ve isteğiyle koalisyon düşmüş, üçüncü koalisyon kurulmuştur. Kıbrıs beraberliği koalisyonu olarak bilinen bu koalisyonda CHP Malik Yolaç ve Feridun Cemal Erkin gibi bağımsızlarla bir koalisyon kurmuş, bunun da düşmesi üzerine dördüncü koalisyon Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulmuştur. Çok uzun ömürlü olmayan bu azınlık koalisyondan sonra gerçekleştirilen 1965 genel seçimlerini Süleyman Demirel'in başında olduğu Adalet Partisi kazanmıştır. AP yaklaşık yüzde 53, CHP yaklaşık yüzde 29 oy almıştır. Baban, 1965 seçimlerinde CHP'den Çanakkale milletvekili seçilmiştir. Bu dönemde aktif olarak siyasette görmediğimiz Baban, *Ulus* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazmaya devam etmektedir.

Siyasette olmadığı bu dönemi oldukça verimli geçiren yazar, Churchill ve Truman'ın biyografilerini tercüme etmiş, *Adenauer* ve *Yüzyılın Büyük Kavgası: Çin-Rus Anlaşmazlığı* kitaplarını yazmıştır. Daha önce Lewis Broad'dan tercüme ettiği *Churchill* kitabının genişletilmiş baskısı olan 1965 tarihli *Churchill* kitabında Baban, tarihte yer almış büyük bir insanı olayların akışı içinde anlatmaya çalıştığını belirtmiş, Churchill'in İngiltere tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de önemli bir devlet adamı olduğunu yazmıştır. 1967'de *Ulus* gazetesinde Adenauer'in ölümü üzerine yazdığı yazıların derlenmesiyle oluşan kitapta ise Baban, Alman devlet adamının II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'yı barışçıl bir şekilde nasıl bağımsız ve özgür hale getirdiğini yazmış ve bir milleti yeniden ayağa kaldıran bir lider olduğunu vurgulamıştır. Kitap yazmaya devam eden Baban, *Yüzyılın Büyük Kavgası: Çin-Rus Anlaşmazlığı* adlı eserinde ideolojinin tarihsel, ulusal, ırksal, ekonomik ve kişisel davaları örten şeffaf bir örtü olduğunu, ama bu örtünün altından milliyetçi, emperyalist ve tutucu iki kuvvetin karşılaştığını ve çarpıştığını belirtmiştir.

Baban, politikacılarda pek rastlanmayan bir şekilde anılarını *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler* kitabında yazmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere büstleri ve portreleri çizerek politika galerisinde dolaşan yazar, İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Osman Bölükbaşı, Fatin Rüştü Zorlu ve Cemal Gürsel gibi tanıdığı siyasileri olayların içinde değerlendirmiş, siyasi tarihçiliğimizde olayların arka planlarını

açıklayarak büyük katkı sağlamıştır. Siyasi hayatı sona ermiş olarak 1970’de yayınladığı kitabında Baban, 1945’ten sonra aktif olarak siyasette yer almış bu isimlerin karakterlerini, eğitimlerini ve siyasi kariyerlerini anlatmış, çok partili hayata geçiş, seçim propagandaları, siyasi icraatlar, askeri darbeler hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmuştur. Bu yönüyle Baban, kişileri ve içinde yer aldıkları dönemi olduğu gibi tanıtmaya çalışmıştır.

Baban, II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada görülmeye başlayan özgürlüğün mimarları olduğunu düşündüğü devlet adamlarını Türkiye’ye tanıtmaya misyonunu yüklenen bir gazetecidir. Türkiye’deki çoğunlukçulukla eş değer gözüken milli irade eksenli olan demokrasi anlayışını dünyadaki demokratik rejimlerle karşılaştıran Baban, 1969’dan itibaren CHP’de ve siyasette yoktur. CHP, bu dönemde 1965’te İnönü tarafından da açıkça deklare edilen ve Bülent Ecevit’in başında olduğu bir grup tarafından savunulan ‘ortanın solu’ politikasını benimsemişti. Bu söylemle CHP, yeni kurulmuş Türkiye İşçi Partisi (TİP)’nin tabanına da hitap ederek halka açılmayı hedeflemişti. Bu yeni söyleme rağmen 1969 seçimlerini yine Adalet Partisi kazanmıştır. Bu dönemde sol yükselişe geçmiş, karşıt görüşteki üniversite öğrencileri arasında çatışmalar baş göstermiş, Demirel hükümeti bunlara kayıtsız kalmıştı. Bu durum üzerine asker yeniden müdahale etmiş, 12 Mart 1971’de Süleyman Demirel hükümetine muhtıra vermişti.

12 Mart 1971’deki müdahaleyle Bülent Ecevit ve İsmet İnönü arasındaki fikir ayrılığı artmış ve sonunda Ecevit ‘ortanın solu’nu benimseyerek sosyalizme ulaşılacağını ve halkın da bunu benimseyeceğini düşündüğü için, bu müdahalenin kendisine karşı yapıldığını söyleyerek partiden ayrılmıştı. Ecevit’in siyasi duruşunun yanında olmayan Baban, Ecevit’e karşı İnönü’yü desteklemiştir. Gazete yazılarına devam eden Baban, 1970li yılların sonunda “Toplumu hayal kırıklığına uğratan adam: Ecevit” başlıklı yazılar yazmış, Ecevit’in parti başkanlığı döneminde TRT genel müdürlüğüne atanan İsmail Cem’i de sosyalistliğinden dolayı kıyasıya eleştirmiştir. Baban, Ecevit’in Atatürk’ün mirasını reddettiğini düşünmektedir. Ona göre sol “cereyanlar” devletle karşı karşıya gelmekte ve anarşi baş göstermektedir. İktidar hırsı içinde olan Ecevit de bu anarşinin baş aktörlerinden biridir. Baban’a göre devletin devamlılığı tehlikededir ve Ecevit gibi isimler de devlet adamlığı için yeterli değildirler. Bu beyanlarıyla Baban, sağ Kemalizm’den giderek sağ muhafazakâr bir konumlanmaya kaymıştır. Bu konum, halk egemenliğini sorgulayan bir gazeteci olarak daha fazla özgürlük arayışıyla politikaya giren Baban’ın çelişkisini de göstermektedir. Baban’ın, 12 Mart rejimlerinde görev almaması siyaseten dikkate alınmadığı izlenimi vermektedir.

CHP içinde Baban gibi Ecevit’in yükselişine karşı olanlar da vardır. Örneğin başında Turhan Feyzioğlu’nun bulunduğu Sekizler Hareketi adı verilen grup 1966 senato seçimleri

sonrasında ortaya çıkmıştı. Parti Meclisi içindeki sekiz üyeden oluşan bu muhalif grubun TBMM’de de 63 üyeli destekçisi vardı. Feyzioğlu’nun yanında Ferit Melen, Orhan Öztrak, Coşkun Kırca gibi isimlerin yer aldığı bu grup, ılımlı muhafazakârlığı benimsemiş, ortanın soluna karşı çıkmışlardır. 1966’da toplanan 18. Kurultay sonunda yayınlanan bildiriye “CHP sosyalist değildir ve olmayacaktır” ifadesini yazdıran bu grup, 1967’de 4. Olağanüstü Kurultay’da da benimsenen ortanın soluna karşı çıkarak partiden ayrılma sinyalleri vermiştir. Bu karşı çıkış sonunda 47 milletvekili ve senatörden oluşan bu grup partiden ayrılmış, 12 Mayıs 1967’de Güven Partisi’ni kurmuştur. Parti programında “Atatürk yolu”na vurgu yapılıyor, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin gerçekleştirileceği savunuluyordu. Parti, 1969 genel seçimlerinde on beş milletvekili çıkararak AP ve CHP’den sonra üçüncü büyük parti olarak TBMM’de grup oluşturmuştur.

Bülent Ecevit’in 14 Mayıs 1972’de CHP Genel Başkanı seçilmesinden sonra CHP’den ayrılan Genel Sekreter Kemal Satır önderliğindeki elli sekiz milletvekili ve senatör 4 Eylül 1972’de Cumhuriyetçi Parti’yi kurmuştur. Siyaset sahnesinde çok aktif olmayan bu parti, 3 Mart 1973’te Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır. Baban, Ecevit karşıtlığına rağmen bu iki oluşumda da yer almamıştır. Bu, onun yeni kurulan partilere davet edilmediğini veya CHP içindeki varlığının güçlü ve etkin bir kaynak olmadığını düşündürmektedir. Diğer yandan Baban, Feyzioğlu’nun sosyal adalet ve sosyal güvenlik vurgularını ikincil plana alarak, öncelikle “Atatürkçülük yolunun” bütün siyasi açmazlara çare olacağını düşünmektedir.

Ecevit’in Genel Başkan olmasıyla CHP’den ayrılan Baban, 1971-1980 arasında esas mesleği olan gazeteciliğe ve siyasi yazarlığa devam etmiştir. Baban, bu dönemde *Cumhuriyet*’teki yazılarını azaltarak *Tercüman* gazetesinde ve *Meydan* dergisinde daha fazla yazmaktadır. Daha çok Ecevit ve CHP hakkında yazan Baban, CHP’nin yeni tüzüğünü benimsememektedir. Buna göre, Genel Başkan’ın yetkileri arttırılmış, Parti Meclisi lağvedilmiş ve yirmi bir kişilik Merkez Yönetim Kurulu (MYK) oluşturulmuştur. Bu kararlar parti liderine ve MYK’ye ilgili kararları alma yükümlülüğü verilmiştir. Bu değişiklikler giderek parti liderine daha fazla bağlılığı ortaya çıkarmıştır. Siyasette yer aldığı dönemde liderlik sultasına her zaman karşı olan Baban, DP deneyiminin, özellikle Adnan Menderes’in başbakanlığının liderlik sultanı olduğunu düşünmüş, sadece milli irade söylemine dayanan içi boş liderliğin kalıcı olamayacağını söylemiştir. Bu yüzden Baban’ın DP’den ayrılması bu kadar geç olmuştur. Baban, CHP’nin yeni tüzük uygulamalarını da bu açıdan değerlendirmiş, yine aynı liderlik sultasına girildiğini dile getirmiştir.

Parti içi demokrasi ve lidere bağlılık Baban'ın bu dönemden itibaren yazılarında sık sık değindiği konulardır. Baban'a göre Türk siyasetinde parti liderine sadakat ön plandadır ve parti liderleri seçimi kaybetseler bile bu kaybedişi başarısızlık olarak kabul etmemeleri nedeniyle koltuklarını bırakmamaktadırlar. Bu kabullenmeme sonucunda siyasetin giderek yozlaştığını söyleyen, özgür düşüncenin geliştiği, köklü parlamento geleneğinin var olduğu, parti liderinin ve milletvekillerinin sorgulamaya açık olduğu Batı demokrasilerini yakından izleyen Baban, Türk siyasetinin Batı hedefine ulaşabilmesi için daha çok yol alması gerektiğini düşünmektedir. Ecevit'in ütopyik "bilimsel sosyalizm" ve "sosyal adalet" temalarını sömürerek gençlerin tehlikeli eylemlere yönlendirildiğini söyleyen Baban, Ecevit'in Marksistliğinin ülkenin başına çok işler açacağını belirtmektedir. Haftada bir yayınlanan *Meydan* dergisinde Ecevit üzerine neredeyse her hafta yazı yazan Baban'ın gittikçe artan anti-komünist tutumu muhafazakâr-liberal bir kimliğe doğru yönelmektedir.

Baban, gazete yazarlığına devam ettiği dönemde gerçekleştirilen 12 Eylül "operasyonu"nun anarşiye karşı düzenlendiğini söylemekte ve toplumun her kesiminin rejime yardımcı olması gerektiğini düşünmektedir. Bu duruşunu ifade ettiği yazıları sonucunda 12 Eylül rejimi Baban'la işbirliği içinde olmayı tercih etmiştir. Nitekim Baban 12 Eylül rejimi tarafından Kültür Bakanı olarak seçilmiştir. Bunda, Baban'ın 1970lerin sonundan itibaren muhafazakârlığa kaymasıyla kültür ve turizm hakkında yazdığı yazıların da etkisi vardır. Baban, kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve turizmin geliştirilmesi konularında Türkiye'nin çok yetersiz olduğunu yazmış, ülkede bir kültür politikasının olmadığını belirtmiştir. Baban, Kültür Bakanı olduktan sonra yazılarını daha çok milli birlik ve beraberlik üzerine yazmıştır.

Kanımızca Baban, 12 Eylül rejimini, özgürlük ve demokrasi vaadiyle yola çıkan 27 Mayıs rejimi gibi değerlendirmekte, askerin sivil siyasete mümkün olduğunca erken geçmek isteyeceğini düşünmektedir. Oysa askeri rejim yaklaşık üç yıl yönetimde kalmış ve ülkeyi baskıyla yönetmiştir. Baban, yazılarında siyasette gelenek, mizaç ve ahlakın kalıcı olmasını belirtiyor ve devletin siyasi ahlakla yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden yeni kurulacak siyasi partilerin rejim tarafından dikkatle değerlendirilmesini önermekteydi. Yazara göre Türkiye'deki siyasi ahlak düzelmedikçe özenilen Batı demokrasisine ulaşmak mümkün olmayacaktır.

1940'tan itibaren *Tasvir*, *Son Saat*, *Tercüman* ve *Son Havadis* gazetelerinin kurucusu ve sermayedarı olan Baban, gazeteciliğin kurumsallaşması için çaba göstermiş, 1961'den itibaren de *Yeni Gün*, *Ulus* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazarlık yaparak gazetecilikte başarılı

bir profil çizmiştir. Öyle ki, kurucusu olduğu Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nde hala çeşitli şekillerde anılmakta, basın tarihinde önemli bir yerde konumlanmaktadır.

Baban'ın 1911 yılında başlayan yaşamı 1984'te sona ermiştir. Meslek ilkelerine dayanarak gazetecilik yapan Baban, siyasette de siyasi ahlak ve ilkelerin geçerli olacağını düşünmüş, bu niyetle siyasete atılmış, ancak gazetecilikteki başarısını siyasette sürdürememiştir. Devleti merkeze koyan Baban, özgürlük ve demokrasinin uygulanmasında ve toplumun geliştirilmesinde siyasetin etkisinin göz ardı edilemeyeceğini savunmuştur. Ancak siyasetin henüz oturmamış koşulları, parti liderlerince abluka altına alınması ve parti içi demokrasi eksikliği nedeniyle Baban'ın siyasi düşüncelerinin hayata geçirilmesi engellenmiştir.

Bu tez, özgürlük ve demokrasi idealleriyle siyasete giren bir gazetecinin, çok partili hayatta fikir tartışmalarına imkân verilmesi, basının özgür olması, basın yayın organlarının hiçbir zaman kapatılmaması ve yeni kuşakların devlet yönetiminde söz sahibi olabilmesi düşüncesiyle tek parti yönetimine karşı mücadele vermesini ve bu mücadeleyi sürdürebilmek amacıyla politikaya yönelmesini anlatmaktadır. 1946'dan 1981'e kadar devam eden siyasi hayatında beklediklerini bulamayan Baban'ın demokrat liberal olarak başladığı siyasi hayatı muhafazakâr liberal olarak sonlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, Ayla. “Basında ‘Tan Olayı’- 4 Aralık 1945.” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, sayı 43 (2012), 1-22.
- Ağaoğlu, Samet. *Arkadaşım Menderes*. İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi, 1967.
- Ağaoğlu, Samet. *Babamın Arkadaşları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Ağaoğlu, Samet. *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Ağaoğlu, Samet. *Demokrat Parti'nin Kuruluşu*. İstanbul: İletişim, 1993.
- Ağaoğlu, Samet. *İlk Köşe-Edebiyat Hatıraları*. İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1978.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Ahmad, Bedia Turgay, Feroz Ahmad. *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.
- Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.
- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. Çev.Ahmet Fethi, 5th ed. İstanbul: Hil Yayınları, 2015.
- Ahmad, Feroz, ve Dankwart A. Rustow. “II. Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918.” *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (1975), 245-284.
- Akar, Rıdvan. *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2009.
- Akarcılı, Bülent (der). *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1995.
- Akçaoğlu, Ertuğrul. “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kuruluşu ve İlk Günleri.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sayı 80 (Ocak 2009), 367-379.
- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- Akşin, Sina. “Jön Türkler.” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, der..Murat Belge and Fahri Aral, 832-843. cilt 5. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Aktar, Yücel. *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları, 1908-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

- Akyüz, Yahya. “Cevdet Paşa'nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Layihası.” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* , sayı 3 (1992), 85-114.
- Alakom, Rohat. *Şerif Paşa - Bir Kürt Diplomatinin Fırtınalı Yılları*. İstanbul: Avesta yayınları..
- Alkan, Mehmet Ö. “İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim.” *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal Karpat, 2. Baskı, 73-242. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Alkan, Mehmet Ö. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim.” *TALİD*, sayı 12 (Sonbahar 2008), 9-84.
- Altan, Çetin. *Ben Milletvekili iken*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005.
- Altınkaş, Evren. “Batı'da, Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye'de Aydın Kavramının Gelişimi (1750- 1950).” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Altıntaş, Yusuf Z. “Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Altuğ, Kurtul. *Umudun Tükenişinde Son Perde*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001.
- Ambedkar, Nagendra. “Political Elites: Theoretical Perspectives.” *The Indian Journal of Political Science* 53, sayı 2 (Nisan 1992), 253-276.
- Anter, Musa. *Hatıralarım*, 2. baskı., İstanbul: Yön Yayıncılık, 1991.
- Aray, Suat. *Bir Galatasaraylının hatıraları*. İzmir: TCDD Basımevi, 1959.
- Arcayürek, Cüneyt. *Bir İktidar Bir İhtilal (1955-1960)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984.
- Arcayürek, Cüneyt. *Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Armaoğlu, Fahir. *19. yy. Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Arıkan, Zeki. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını.” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 1, 103-111. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Arslan, Murat. *Süleyman Demirel*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Aslan, Zehra. “Siyasilerin Beyanatlari Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957 - 27 Mayıs 1960).” *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 204 (Haziran 2013), 33-82.

- Aşkın, Mustafa. “Türkiye’deki Anılarda II. Dünya Savaşı (1939-1945).” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2012.
- Ata, Bahri. “Mülkiyeli Bir Eğitim Bilimci: İhsan Sungu.” *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2 (2003), 233-243.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Söylev ve demeçleri*. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1961.
- Ataüenal, Aydoğan. *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*. Ankara: Yükseköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993.
- Atay, Falih Rıfkı. *Batış Yılları*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012.
- Atmaca, Metin. “Osmanlı-İran Sınırında İttifak ve Rekabet: Babanzadeler (1500-1851).” *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, sayı 83 (Ekim 2013). https://www.bisav.org.tr/Bulten/202/1258/osmanli_iran_sinirinda_ittifak_ve_rekabet_babanzadeler__1500_1851.
- Ayata, Ayşe Güneş. *CHP: Örgüt ve İdeoloji*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.
- Ayata, Ayşe Güneş. “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 50, sayı 3 (June/Temmuz 1995), 79-88.
- Ayata, Ayşe. “The Republican People's Party.” *Turkish Studies* 3, sayı 1 (2002), 102-121.
- Aydemir, Talat. *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*. İstanbul: May Yayınları, 1966.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam, c. 3*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- Aydın, Ayşe. “Demokrat Parti’nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu.” *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 19 (Eylül 2014), 269-288.
- Aydın, Korkud. “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye’nin Demokrasi Arayışları İçinde Kaybolan Bir Kuruluş: İnsan Hakları Cemiyeti (1946).” *International Journal of Social Science Research* 6, sayı 2 (2017), 83-101.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel. *1960’tan Günümüze: Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Aydoğan, Erdal. “Üçüncü Umumi Müfettişliğin Kurulması ve III. Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Bazı Önemli Faaliyetleri.” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, sayı 33 (Mayıs/Haziran 2004), 1-14.
- Aykan, Cevdet. *Bir Psikiyatrist ve Siyaset Adamı Gözüyle 1946-2000: Demokratik Süreç ve Anılar*, 2. baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.
- Aytekin, M. E. *İhtilâl Çıkmazı*. İstanbul: Dünya Matbaası, 1967.

- Aytepe, Oğuz. "Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti." *Tarih ve Toplum* 29, sayı 174 (Haziran1998), 9-16.
- Baban, Cihat. *Meydan Sohbetleri*. İstanbul: Özdem Kardeşler Matbaası, 1983.
- Baban, Cihad. *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Baban, Cihad. "Hocam ve Amcam Şükrü Baban." *Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 40 (1984), 3-10.
- Babanzade, Ahmet Naim. "Arap Kardeşlerimize Bir Nasihatımız." *İttifak*, 30 Ağustos 1908, 14.
- Babanzade, Hikmet. "Görüşler." *Tanin*, 10 Nisan 1914, 3.
- Babanzade, İsmail Hakkı. *Beyrut'tan Kuveyt'e Irak Mektupları*. Der. Murat Çulcu. İstanbul: Büke Yayınları, 2002.
- Bahar, İzzet. "German or Jewish, Humanity or Raison d'Etat: The German Scholars in Turkey,1933–1952." *Shofar*, 29, sayı 1 (Sonbahar 2010), 48-72.
- Bajalan, Djene Rhys. *Jön Kürtler: Birinci Dünya Savaşı'ndan Önce Kürt Hareketi (1898-1914)*. İstanbul: Avesta, 2010.
- Bajalan, Djene R. "Early Kurdish "Nationalists" and the Emergence of Modern Kurdish Identity Politics: 1851 to 1908." *Understanding Turkey's Kurdish Question*, Ed. Fevzi Bilgin and Ali Sarihan, 3-28. Lanham, MD: Lexington Books, 2013.
- Bajalan, Djene R. "Between Conformism and Separatism: A Kurdish Students' Association in Istanbul, 1912 to 1914." *Middle Eastern Studies* 49, sayı 5 (2013), 805-823. doi:10.1080/00263206.2013.811655.
- Bajalan, Djene R. "Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı ve "Jön Kürtçülük" Akımı Üzerine (1898-1909)." *Dipnot*, sayı 2 (Temmuz 2010), 141-156.
- Bajalan, Djene R. "Kurds for the Empire: "The Young Kurds" (1898-1914)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.
- Bakışık, Şeref. *Cumhuriyet Halk Partisi ile Bir Ömür*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Balcı, Meral. *Sıradışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek: Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Baltacıoğlu, Ali Y. "Darülmuallimat'tan İnas Darülfünunu'na." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10, sayı 1 (2008), 91-102.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı. *Hayatım*. İstanbul: Dünya Yayınları, 1998.

- Barlas, Dilek. "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası." *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, der. İsmail Soysal, 361-373. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Barlas, Dilek. "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean: Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s." *Journal of Contemporary History* 40, sayı 3 (Temmuz 2005), 441-464.
- Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar (1939-1954)*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.
- Başar, Ahmet Hamdi. *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1960.
- Bauman, Zygmunt. *Yasa Koyucular ile Yorumcular: Modernite, Postmodernite Ve Entelektüeller Üzerine*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Bayar, Celal. *Şark Raporu*. Ed.Nejat Bayramoğlu. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılabı Tarihi. Cilt II, Kısım I-IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952.
- Bektaş, Arsev. *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi: CHP ve AP (1961-1980)*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.
- Berkes, Niyazi. *Felsefe ve Toplumbilim Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1985.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Haz..Ahmet Kuyaş, 5. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Berkes, Niyazi. *Unutulan Yıllar*. der. Ruşen Sezer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Berküren, Tahsin. *Galatasaray Liseli-Pilava Kaşık Atanlar (1868-2006)*. İstanbul, 2006.
- Berküren, Tahsin, Aykut Kazancıgil. *Galatasaray Lisesi Mezunları 1871-1996: Yıllara-Sınıflara-Okul Numaralarına ve Soyadlarına Göre*. İstanbul: ARC, Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Hizmetleri A.Ş, 1997.
- Bilâ, Hikmet. *CHP Tarihi: 1919-1979*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Birand, Mehmet A., Hikmet Bilâ, ve Rıdvan Akar. *12 Eylül: Türkiye'nin Miladı*. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Birand, Mehmet A., Can Dünder, Bülent Çaplı. *Demirkırat*. İstanbul: Doğan Kitap, 1991.
- Birgen, Muhittin. *İttihat ve Terakki'de On Sene-İttihat ve Terakki Neydi? 1. cilt*. der. Zeki Arıkan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- Birgit, Orhan. *Evvel Zaman İçinde*. İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

- Bourdieu, Pierre. *Bir Otoanaliz için Taslak*. Çev.Murat Erşen. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.
- Bozbora, Nuray. *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.
- Bozkurt, Birgül. "Türkiye'de "Milli Şef" Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme." *Belgi* 2, sayı 2 (Yaz 2011), 183-204.
- Bruinessen, Martin van. *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim, 1992.
- Bruinessen, Martin van. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Bulut, Sedef. "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu." *Akademik Bakış* 2, sayı 4 (Yaz 2009), 125-145.
- Burçak, Rıfkı S. *On Yılın Anıları*. Ankara: Nurol Matbaacılık, 1998.
- Buzpinar, Ş. T. "Celal Nuri's concepts of Westernization and religion." *Middle Eastern Studies* 43, sayı 2 (2007), 247-258. doi:10.1080/00263200601114091.
- Canyaş, Orkunt. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Bürokratik Elitin Modernleşme Çabaları ve Misyonerlik Faaliyetleri." *Journal of Yasar University* 9, sayı 33 (2014), 5674-5691.
- Celil, Celile. *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*. Ankara: Özge, 1992.
- Cemal, Hasan. *Tank Sesiyle Uyanmak*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
- Chisick, Harvey. "Pamphlets and Journalism in the Early French Revolution: The Offices of the Ami du Roiof the Abbé Royou as a Center of Royalist Propaganda." *French Historical Studies* 15, sayı 4 (Sonbahar 1988), 623-645.
- Cizre, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri*, İstanbul: İletişim, 2002.
- Çadircı, Musa. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* cilt 1, 210-230. İstanbul: İletişim
- Çağatay, Nejat. *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri: İhsan Sungu..* Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayını, 1987.
- Çakan, İsmail Lütfü. "Babanzâde Ahmed Naim." *TDV İslam Ansiklopedisi*, 375-376. cilt. 4. İstanbul1991.
- Çakmak, Diren. "Forum Dergisi: 1954-1960." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2007.

- Çakmak, Diren. "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)." *Akademik Bakış* 2, sayı 3 (Kış 2008), 153-186.
- Çamsoy, Zeynep. "Milli Mücadele Dönemi'nde Kürdistan Teâli Cemiyeti (1918–1927)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, 4. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Çelik, Ahmet. "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Muhalif Basın (1939-1945)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Çelik, Bilgin. *İttihatçılar ve Arnavutlar*. İstanbul: Buke Yayınları, 2004.
- Dağcı, Gül Tuba. "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.
- Darendelioğlu, İlhan E. *Türkiyede Milliyetçilik Hareketleri: Toplantılar, Mitingler, Nümayişler, Bildiriler, Cemiyetler ve Basın*. İstanbul: Toker Yayınları, 1968.
- Daştan, Leyla. "İşgal Döneminde (1918-1923) İstanbul'da Eğitim Faaliyetleri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2015.
- Demir, Bahattin. "Devlet Destekli Kürtçe Eğitim: Kürd Meşrutiyet Mektebi." *Toplumsal Tarih*, sayı 200 (Ağustos 2010), 72-78.
- Demir, Fevzi. *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri, 1908-1914*. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Demir, Şerif. "Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlıcılık Düşüncesinin Etkisi." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 9, sayı 31 (Kış 2010), 284-294.
- Demir, Şerif. "Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Demirel, Derya. "Osmanlı Devleti'nde Sultaniler ve İdadiler." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Demirel, Fatih. "Mekteb-i İdâdî." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Demirel, Tanel. *Türkiye'nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi*. İstanbul, 2011.

- Demirtaş, Bahattin. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938).” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 41 (May 2008), 63-87.
- Derbil, Süheyp. “Açış Konuşması.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, sayı 3 (1950), 10-20.
- Derin, Haldun. *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken, 1933-1951*. Haz..Cemil Koçak. İstanbul: Doğan Yayınları, 2017.
- Doğan, Yalçın. *Dar Sokakta Siyaset*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1986.
- Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi: Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Dölen, Emre. “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 10, sayı 1 (2008), 1-46.
- Duguid, Stephen. “The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia.” *Middle Eastern Studies*, sayı 9 (1973), 139-55.
- Duman, Haluk Harun. *Erzurum Basın-Yayın Tarihi, 1867-1997*. İstanbul: Duyap, 2000.
- Dumont, Paul, and François Georgeon. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. Çev.Ali Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Durna, Tezcan, and Ayşe İnal. “12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu.” *Mülkiye* 34, sayı 268 (2010), 123-145.
- Duverger, Maurice. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Londra: Methuen, 1964.
- Dündar, Lale. “12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri.” *Tarihin Peşinde*, sayı 16 (2016), 125-154.
- Ecevit, Bülent. *Ortanın Solu*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1966.
- Eliot, Charles. *Turkey in Europe*. New York: Barnes & Noble, 1965.
- Emre, Yunus. *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Engin, Emel. *Mekteb-i Sultani’den Galatasaray Lisesi’ne*. İstanbul: Giza Yayınları, 2008.
- Engin, Vahdettin. *Mekteb-i Sultani*. İstanbul: Galatasaraylılar Derneği, 2003.
- Engin, Vahdettin, haz. *Sadrazam Kamil Paşa’nın Oğlu Hilmi Kamil Bayur’un Galatasaray Hatıraları*. İstanbul: Galatasaray Tarih Klubü, 1995.

- Erdem, Ekin. “Türk Siyasal Düşüncesinde 58 Kuşağı: Progresivist (İlerlemeci) Aydınlar.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 17 (2017), 149-163.
- Erdoğan, Aydın. *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri Dünü Bugünü. 1923-2000*. Ankara: V Kitap, 2000.
- Erdoğan, Teyfur. “Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1, sayı 1 (1996), 183-247.
- Ergün, Mustafa. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*. Ankara 1996. PDF e-kitap.
- Ergün, Mustafa. “II. Meşrutiyet Döneminde Balkanlarda Azınlık Okulları Sorunu.” *Türk Yurdu*, sayı 29 (2009), 41-46.
- Erim, Nihat. *Günlükler: 1925-1979. Cilt 1*. Haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Erkanlı, Orhan. *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Erkanlı, Orhan. *Askerî Demokrasi, 1960-1980*. İstanbul: Güneş Yayınları, 1987.
- Erkek, Mehmet Salih. “II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXVIII, sayı 2 (2013), 385-416.
- Eroğlu, Haldun. “Mustafa Kemal Atatürk’in Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler.” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 27 (May 2001), 285-298.
- Eroğlu, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Eryılmaz, Alparslan. “1940 Yılı “Erzurum Gazetesi” Ekseninde Erzurum.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010.
- Esin, Numan. *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Eyyüpoğlu, İsmail. “Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum İl Örgütü’nün 1933 Yılında Yeniden Yapılandırılması.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 1 (2006), 123-140.
- Faik, Bedii. *Matbuat, Basın derken Medya*. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Felek, Burhan. *Yaşadığımız Günler*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Findley, Carter V. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform: Babıâli 1789-1922*. Çev.Ercan Ertürk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

- Fujinami, Nobuyoshi. "Decentralizing Centralists, or the Political Language on Provincial Administration in the Second Ottoman Constitutional Period." *Middle Eastern Studies* 49, sayı 6 (2013), 880-900.
- Gay, Peter. *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's Challenge to Marx*. New York: Collier Books, 1962.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Georgeon, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*. Çev. Alev Er, 3. baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.
- Gevgilili, Ali. "Türkiye Basını, Birinci Basın Kongresi." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, 202-232. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Ghalib, Sabah Abdullah. "The Emergence of Kurdism with Special Reference to the Three Kurdish Emirates within the Ottoman Empire, 1800-1850." Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Exeter, 2011.
- Goloğlu, Mahmut. *Demokrasiye Geçiş, 1946-1950*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
- Goloğlu, Mahmut. *Tek Partili Cumhuriyet: 1931-1938*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Göğüş, Ali İhsan. *Hep İsmet Paşa'nın Yanında*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2008.
- Gökberk, Macit. *Değişen Dünya, Değişen Dil*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980.
- Gökçal, Olgun. "6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Gövsal, İbrahim Alaettin. "Babanzâde İsmail Hakkı." *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 58. İstanbul: Yedigün Neşriyat, 1946.
- Göz, Ali C. "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 3, sayı 5 (2011), 1-12.
- Gözübüyük, Şeref, Suna Kili. *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*. Ankara 1982. http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/kanunu_esasi_latın.pdf.
- Grégoire, Hélène D., and François Georgeon. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri." *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, 43-85. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

- Gunter, Michael M. *Historical Dictionary of the Kurds*. Lanham, Md: Scarecrow Press, 2010.
- Gülan, Aydın. “Babanzâde Mustafa Zihni Paşa ve “Tevsi-i Mezuniyet Yahud Kitab-ı İdaremizden Bir Sahife” Adlı Eseri.” *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, sayı 1-3 (1985), 109-128.
- Gülsevin, Filiz. “Demokrat Parti döneminde Nadir Nadi gazeteciliği,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.
- Gündüz, Mustafa. “II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi, Eğitim ve Öğrenci Dernekleri.” *Turkish Studies* 5, sayı 2 (İlkbahar 2010), 1088-1120.
- Gündüz, Uğur. “Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Güneş, Turan. *Araba Devrilmeden Önce*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983.
- Güneş, İhsan, ed. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem (1935-1939)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı, 2001.
- Gürcan, Ertuğrul C. “1791 ve 1793 Fransız Anayasaları’na İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme.” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13, sayı 3 (2011), 183-214.
- Gürkan, Kazım İsmail. *Darülfünun Grevi*. İstanbul: Harman Yayınları, 1971.
- Gürkan, Nilgün. *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın, 1945-1950*. İstanbul: İletişim, 1998.
- Gürtunca, Evrim Ş. “Robert Kolej’de Öğrenim Gören Türk Öğrenciler Üzerine Prosopografik Bir Çalışma (1863-1971),” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017).
- Güven, Dilek. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında: 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Güvenir, O. Murat. 2. *Dünya Savaşında Türk basını: Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*. İstanbul: Erdini Basım ve Yayınevi, 1991.
- Hakan, Sinan. *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Hale, William. “The Role of the Electoral System in Turkish Politics.” *International Journal of Middle East Studies* 11, sayı 3 (Mayıs 1980), 405-407..
- Halıcı, Şaduman. “Vagon Li Olayı: Türkçe’ye Yapılan Hakarete Basının ve Gençliğin Tepkisi.” *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı 11 (2007), 63-77.

- Halide Edip. "Dictatorship and Reforms in Turkey." *The Yale Review* 19 (Eylül 1929), 27-44.
- Hamburger, Philip A. "Natural Rights, Natural Law and American Constitutions." *The Yale Law Journal* 102, sayı 4 (Ocak 1993), 907-960.
- Hanioğlu, Şükrü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Yayınları, 1981.
- Hanioğlu, Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Hanioğlu, Şükrü. "Der Jungtürkenkongress von Paris (1902) und seine Ergebnisse." *Die Welt des Islams, New Series* 33, sayı 1 (Nisan 1993), 23-65.
- Hansu, Hüseyin. *Babanzade Ahmet Naim*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Heper, Metin. *İsmet İnönü*. Çev. Sermet Yalçın. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008.
- Heper, Metin. *İsmet İnönü, Yeni Bir Yorum Denemesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Hirsch, Ernst E. *Anılarım*. Çev. Fatma Suphi, 7. Baskı. Ankara: Tübitak Yayınları, 2000.
- Hobsbawm, E. J. *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*. Çev. Osman Akınhay, 4. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990.
- Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Hourani, Albert. "Ottoman Reform and the Politics of Notables." *Beginnings of Modernization in the Middle East; The Nineteenth Century*, ed. William R. Polk, Conference on the Beginnings of Modernization in the Middle East in the Nineteenth Century, 41-68. Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Hutchinson, John. "Cultural Nationalism, Elite Mobility and Nation-Building: Communitarian Politics in Modern Ireland." *The British Journal of Sociology* 38, sayı 4 (December/Ocak 1987).
- Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: Örnek Matbaası, 1955.
- İbrahim Temo, Ahmet Rıza. *Biz İttihatçılar*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009.
- İnalcık, Halil. "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayunu." *Belleten* 28, sayı 112 (Ekim 1964), 603-690.
- İnce, Mustafa. "A Biography of Hüseyin Şükrü Baban: Diplomat, Academic and Journalist." *Turcologia* 7, sayı 14 (Sonbahar 2012), 105-112.

- İnönü, İsmet. *Hatıralar, 2. Kitap*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- İnuğur, M. Nuri. *Türk Basın Tarihi: (1919-1989)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.
- İnönü, İsmet. *Defterler, 1919-1973*. Haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- İpekçi, Abdi ve Ömer S. Coşar. *İhtilâlin İcyüzü*. İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965.
- İskit, Server. *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- Jacoby, Tim, ve Hüsrev Tabak. "Islam, Nationalism, and Kurdish Ethnopolitics in Turkey." *Peace Review* 27, sayı 3 (2015), 346-353. doi:10.1080/10402659.2015.1063379.
- Jwaideh, Wadie. *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi : Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: İletişim, 1999.
- Jwaideh, Wadie. "The Kurdish nationalist movement: Its origins and development." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Syracuse, 1960.
- Kabacalı, Alpay, haz. *Talat Paşa'nın Anıları*, 8. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Kabacalı, Alpay. *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.
- Kabacalı, Alpay. *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994.
- Kalaycıoğlu, Sevilay. "Kars Gazetesi (1938-1950)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Kara, İsmail. *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2001.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi I*. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Kara, İsmail. "İslâm'da Ruhbanlık Yoktur" Söylemi Etrafında Dînî Otorite ve Ulemâ Üzerine Birkaç Not." *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21, sayı 2 (2001), 5-21.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Politikada Kırkbeş Yıl*, 8. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Karaömerlioğlu, Asım. "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiye Topraklandırma Kanununun Hikâyesi." *Birikim*, sayı 107 (Mart 1998).

- Karaömerlioğlu, Mehmet Asım. *Orada Bir Köy Var Uzakta*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı'dan Günümüze: Elitler ve Din*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal. *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Kaya, Fetullah. “Osmanlı Döneminde Kürt Basını.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Kaya, İlhan, Enver Yalçın, ve Gülşah S. Çakmakçı. *Osmanlı Dönemi Kürt Basın Tarihi*. Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi, 2015. <http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Rapor5-osmanli-donemi-kurt-basin-tarihi%281%29.pdf.alfabetik>
- Kaya, Raşit ve Barış Çakmur. “Politics and the Mass Media in Turkey.” *Turkish Studies* 11, sayı 4 (2010), 521-537. doi:10.1080/14683849.2010.540112.
- Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, 2. baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Kayalı, Hasan. “Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire, 1876-1919.” *International Journal of Middle East Studies* 27, sayı 3 (Ağustos 1995), 265-286.
- Kayra, Cahit. *1938 Kuşağı- Cumhuriyet’le Yetişenler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Kayra, Cahit. *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, 5. baskı. İstanbul: Tarihçi Yayınevi, 2015.
- Kechriotis, Vangelis. “The Modernization of the Empire and the Community 'Privileges: Greek Orthodox Responses to the Young Turk policies.” *The State and the Subaltern: Modernization, Society and the State in Turkey and Iran*, Der. Touraj Atabaki, s. 53-70. Londra: I.B. Tauris, 2007.
- Kemal, Ali. *Ömrüm*. Haz. Zeki Kuneralp. İstanbul: İsis, 1985.
- Kemal, Yahya. “Ahmet Naim Bey’e Dair Bir Hatıra.” *Siyasi ve Edebi Portreler*, s. 46-51. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İletişim Yayınları, 2004.
- Kılıç, Recep. “Babanzade Ahmet Naim’in Felsefi Görüşleri.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36, sayı 1 (1997), 297-339.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. *Doğunun Devleti, Batının Cumhuriyeti*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

- Kılıçdağı, Ohannes. “The Bourgeois Transformation And Ottomanism Among Anatolian Armenians After The 1908 Revolution.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005.
- Kılıçlıoğlu, Safa, Hakkı Devrim, ve Nezihe Araz, ed. “Babanzâde Mustafa Zihni Paşa.” *Meydan Larousse*, 28. Vol. 2. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.
- Kırçak, Çağlar. *Türkiye’de Gericilik: 1950-1990*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1993.
- Kırmızı, Abdülhamit. *Bir Ömür Devlet: Avlonyalı Ferid Paşa*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kızıklı, Zafer. “Babanzâde Ahmed Naim’in Arapça Öğretimine Dair Bir Makalesi.” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7, sayı 1 (2007), 445-461.
- Kili, Suna. *Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme: 1960-1975 Döneminde CHP’de Gelişmeler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Klein, Janet. *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. Çev. Renan Akman, 2. baskı. İstanbul: İletişim, 2014.
- Klein, Janet. “Kurdish Nationalists and Non-nationalist Kurds: Rethinking Minority Nationalism and the Dissolution of the Ottoman Empire, 1908-1909.” *Nations and Nationalism* 13, sayı 1 (2007), s. 135-153. doi:10.1111/j.1469-8129.2007.00281.x.
- Kocabaşoğlu, Uygur. *“Hürriyet”i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Koç, Bekir, ve Haldun Eroğlu, haz. *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar*. Ankara: Anıtkabir Yayınları, 2001.
- Koç, Emel. “Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük: Türkiye’de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük/Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri.” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 4 (Yaz 2011), 55-81.
- Koçak, Cemil. *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Koçak, Cemil. *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, 2. Baskı. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2015.
- Koloğlu, Orhan. “Osmanlı’da Yabancı Dil Sorunu ve Galatasaray.” *Tarih ve Toplum*, sayı 222 (Haziran 2002), 11-13.

- Konukçu, Enver. *Atatürk Döneminde Erzurum*. Erzurum: Erzurum Valiliği, 1999.
- Kozok, Fırat. “1938-1946 Yılları Arası Cumhuriyet Gazetesi’nin Genel Yayın Politikası.” *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Kubilay, Çağla. “Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları.” *İletişim Araştırmaları Dergisi* 12, Sayı 1 (2014), 11-43.
- Kuran, Ahmet B. *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Kurzman, Charles. *Democracy Denied, 1905-1915 Intellectuals and the Fate of Democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
- Kutlay, Naci. “İttihad Terakki ve Kürtler.” *II. Meşrutiyet’i Yeniden Düşünmek*, haz. Ferdan Ergut, 86-116. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Kutlay, Naci. *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2012.
- Kuyaş, Ahmet, haz. *Tarih 1839-1939*. İstanbul: TÜSİAD, 2006.
- Kuyaş, Ahmet. “Tartışmalı erken seçimler: 1946’da CHP hilesi, 1957’de DP şaibesi.” *#tarih*, sayı 49 (Haziran 2018), 18-22.
- Küçük, Evren. “Büyük Güçlerin Mücadelesinde Akdeniz: Refah Şilepi Örneği.” *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 53 (İlkbahar 2017), 99-121.
- Küçükuşurlu, Murat, ve Mehmet Okur. *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*. Trabzon: Derya Kitabevi, 2007.
- Mardin, Şerif. *Mizancı Murad Bey ve Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Mardin, Şerif. “Tanzimattan sonra aşırı batılılaşma.” *Türkiye: Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*, der. Peter Benedict, Erol Tümertekin, and Fatima Mansur, 451-458. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 1971.
- Mayak, Faysal. “Babanzâde İsmail Hakkı’nın Tanin’de Yayımlanmış Makalelerine Göre Osmanlı Devleti ve Dış Politika (1911).” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, sayı 11 (İlkbahar 2010), 421-437.
- Meşe, Ertuğrul. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Metinsoy, Murat. *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Milas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

- Mills, C. Wright. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, 1956.
- Mosca, Gaetano. *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc, 1969.
- Mumcu, Uğur. *Kürt-İslam Ayaklanması, 1919-1925*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991.
- Nadi, Nadir. *Olur Şey Değil*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1981.
- Nadi, Nadir. *Perde Aralığından*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, 1964.
- Neumark, Fritz ve Ahmet A. Özen. “Yeni Türkiyenin Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Tekamülü.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 1, sayı 2 (1935), 196-212.
- Nur, Rıza. *Hayat ve Hatıratım*. İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967.
- Oktay, Ahmet. *Toplumsal Değişme ve Basın*. İstanbul: BFS Yayınları, 1987.
- Olgun, Kenan. “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912).” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 2 (2002), 185-204.
- Olson, Robert W. *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*. Austin: University of Texas Press, 1989.
- Olson, Robert. “A Comment on Hakan Özoğlu, “Nationalism And Kurdish Notables In The Late Ottoman–Early Republican Era.”” *International Journal of Middle East Studies* 34, sayı 2 (Mayıs 2002), 423-424.
- Ortaylı, İlber. “Atatürk Devrinde Türkiye’de Tarihçilik Üzerine Bazı Gözlemler.” *Gelenekten Geleceğe*, 12th ed., 109-116. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Otmanbölük, Günvar. *Babıali’nin Yarım Asırlıkları*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1986.
- Ökte, Faik. *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951.
- Öymen, Altan. *Öfkeli Yıllar*. İstanbul: Doğan Yayınevi, 2018.
- Özcan, Tefik. “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumlaşmasının Tarihçesi.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 61, sayı 1-2 (2003), 85-174.
- Özcelik, Pınar. “12 Eylül’ü Anlamak.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* cilt 1, sayı 66 (2011), 73-93.

- Özdemir, Mehmet, and Zekeriyya Kantaş. "Mizancı Murad ve Turfanda mı Turfa mı? Romanında Eğitim." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3, sayı 2 (2014), 247-273.
- Özdeş, Oğuz. "Babanzadeler, Dosya No.:6." İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi. Ekim 6, 2016. <http://hdl.handle.net/11498/34489>.
- Özoğlu, Hakan. "Nationalism and Kurdish Notables in the Late Ottoman–Early Republican Era." *International Journal of Middle East Studies* 33, sayı 3 (Ağustos 2001), 383-409.
- Özoğlu, Hakan. *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Özsoy, İskender. *55 Yılın Tanıkları: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Kuruluşunu Yaşayanlar Anlatıyor*. İstanbul: BAS-HAŞ, 2001.
- Öztekin, Hülya. *Tan: Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Öztürk, Saygı. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.
- Parlar, Suat. *Türkler ve Kürtler: Ortadoğu'da İktidar ve İsyan Gelenekleri*. İstanbul: Bağdat Yayınları, 2005.
- Polat, Nazım Hikmet. "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış." *TÜBAR*, sayı 12 (Sonbahar 2002), 7-25.
- Reynolds, Michael A. "Abdürrezzak Bedirhan: Ottoman Kurd and Russophile in the Twilight of Empire." *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 12, sayı 2 (İlkbahar 2011), 411-450.
- Rogan, Eugene L. "Aşiret Mektebi: Abdulhamid II's School for Tribes (1892-1907)." *International Journal of Middle East Studies* 28, sayı 1 (February 1996), 83-107.
- Rustow, Dankwart A. "Turkey's Second try at Democracy." *Yale Review*, sayı 52 (Yaz 1963), 529.
- Sakaoğlu, Necdet. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Saraçoğlu, Ahmet Cemaleddin. *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*. Haz. İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Saral, Zeki. *12 Eylül Basınının İkinci Yüzü: Kalemlerin İhaneti*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991.
- Sarıçoban, Gülay. "Samet Ağaoğlu'nun Siyasi Biyografisi." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2010.

- Sarol, Mükerrerem. *Bilinmeyen Menderes*, cilt 2. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014.
- Sertel, Sabiha. *Roman Gibi*. İstanbul: Can Yayınları, 2015.
- Sertel, Zekeriya. *Hatırladıklarım*, 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- Sevük, İsmail Habib. *Atatürk'le Beraber*. Haz. Lütfü Tınç, 3. Baskı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Solak, Aslı. "Türkiye'de basın-siyaset ilişkisine bir örnek: *Demokrat İzmir* Gazetesi (1946-1960)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017.
- Somel, Selçuk A. *Geçmisten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler projesi içinde, Gayrimüslim Okulları Nasıl 'Azınlık Okulu' Oldu*. Tarih Vakfı Yayınları, 2013.
- Somel, Selçuk Akşin. *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire, 1839-1908: Islamization, Autocracy, and Discipline*. Leiden: Brill, 2001.
- Speier, Hans. "Historical Development of Public Opinion." *American Journal of Sociology* 55, sayı 4 (Ocak 1950), 376-388.
- Strohmeier, Martin. *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity Heroes and Patriots, Traitors and Foes*. Leiden: Brill, 2003.
- Sungu, İhsan. "Galatasaray Lisesi'nin Kuruluşu." *Belleten* 7, sayı 28 (Ekim 1943), 315-347.
- Sungu, İhsan. "Galatasaray Lisesi." *Aylık Ansiklopedi*, Eylül 1944, 138-140.
- Sykes, Mark. "The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire." *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 38 (Temmuz/Ağustos 1908), 451-486.
- Szyliowicz, Joseph. "Türkiye'de Seçkinlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme." *Mülkiyeliler Birliği Dergisi* 19, sayı 186 (Aralık/Ocak 1995), s. 6-22.
- Sönmez, Banu İşlet. *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Süreyya Bey, Mehmet, Nuri Akbayan, ve Seyit Ali Kahraman, ed. *Sicill-i Osmanî*. Beşiktaş, İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Şahin, Mustafa. "Türkiye-Balkan Ülkeleri Eğitim İlişkileri (Atatürk Dönemi)." *Turkish Studies* 9, sayı 1 (Kış 2014), 521-536.
- Şahin, Mustafa. "Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

- Şensoy, Tahsin. “Atatürk Dönemi Öğrenci Olayları (1918-1938).” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Şerifoğlu, Ömer Faruk, haz. “Ebuzziya Velid.” *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2nd ed., 392. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Şeyhun, Ahmet. *Islamist Thinkers in the Late Ottoman Empire and Early Turkish Republic*. Leiden: Brill, 2015.
- Şimşir, Bilal. *Kürtçülük (1787-1923)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007.
- Şişman, Adnan. “Mekteb-i Osmani (1857 -1864).” *Osmanlı Araştırmaları* 5 (1986), 83-160.
- Şişman, Adnan. *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri, (1839-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.
- Tahtakılıç, Ahmet. *Dönüşü Olmayan Yol*. Ankara: Akademi Matbaası, 1989. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/21291320.html>.
- Tanör, Bülent. *İki Anayasa: 1961 ve 1982*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 1986.
- Tanör, Bülent. “Siyasal Tarih (1980-1995).” *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye (1980-1995)*, Haz. Sina Akşin, 23-85. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- Tarih IV-Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, 3. baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.
- Taşkın, Yüksel. “12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, haz. Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge ve Ahmet İnsel, s. 570-583. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Taşkın, Yüksel. *Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı Komisyon Raporu 10/236*. Ankara, 2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/14.06.2012/B%C3%BClend%20Ulus-14.06.2012.pdf.
- Tekeli, İlhan. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 4, s. 456-474. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Temizgüney, Firdes. “Erzurum’a Demiryolunun Gelişi.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.

- Temo, İbrahim. *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları, 1987.
- Timur, Taner. *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, 3. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınları, 1990.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: DP Yokuş Aşağı (1954-1957)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye, 1957-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim, 1960-1961*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: İnönü'nün Son Başbakanlığı (1961-1965)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: İsmet Paşa'nın Son Yılları (1965-1973)*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1993.
- Toker, Metin. *Not Defterinden: 1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1981.
- Toor, Rachel. "Scholars Talk Writing: How a Literary Agent Views Academic Books." *The Chronicle of Higher Education*. (Ağustos 7, 2019). <https://www.chronicle.com/article/Scholars-Talk-Writing-How-a/246645>.
- Toprak, Zafer. "1909 Cemiyetler Kanunu." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 1, 205-208. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Toprak, Zafer. "Türkiye'de Aydın, Ulus-Devlet ve Populizm." *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Haz. Sabahattin Şen, s. 39-81. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- Topuz, Hıfzı. *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996.
- Topuz, Hıfzı. *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Topuz, Orhan. "Tasvir-i Efkâr Gazetesinin İkinci Dünya Savaşı'na Bakışı (1940-1945)." *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

- Topuzlu, Cemil. *İstibdat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtıralarım*. Haz. Hüsrev Hatemi and Aykut Kazancıgil. İstanbul: Arma, 1984.
- Torun, Fatih S. “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876).” *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 32 (Kış 2012), 81-97.
- Tuğluoğlu, Fatih. “27 Mayıs’ı restore etme projesi: Tedbirler Kanunu (1962),” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 35 (2019).
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler: II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Cereyanı: İkinci Meşrutiyetin siyasi hayatı boyunca gelişmesi ve bugüne bıraktığı meseleler*. İstanbul: Baha Matbaası, 1962.
- Tunçay, Mete. “Tek Parti Döneminde Basın: 1925 Tahrir-i Sükûn’undan 1945 Tan Olayına.” *Tarih ve Toplum*, sayı 37 (Ocak 1987), s. 48-49.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması, 1923-1931*, 7.Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- Turan, İlter. “Türkiye’de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler.” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı. 40 (Mart 2009), 13-29.
- Turan, Namık S. “Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet’e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-ı Hilafet.” *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 38 (Mart 2008), 281-322.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*. Cilt 2. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi. Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*. Cilt 5. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002.
- Türkmen, İsmet. “Doğu Anadolu’ya Bayındırlık Hizmetleri Kapsamında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1920-1938).” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2010, 117-156.
- Uca, Alaattin. “Çanakkale Zaferi Osmanlı Parlamentosu’nda Nasıl Yankı Buldu?” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 19 (2002), s. 255-279.
- Unat, Faik R. “İhsan Sungu.” *İlk Öğretim*, sayı 47 (1947), s. 225-227.

- Unat, Kadri. “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler.” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 12, sayı 48 (2011), s. 839-867.
- Uran, Hilmi. *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Us, Asım. *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1964.
- Uşaklıgil, Halit Ziya. *Kırk Yıl*. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., 1936.
- Uyanık, Necmi. “Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı.” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15 (2004), 227-274.
- Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2012.
- Uyar, Hakkı. *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2012.
- Uzer, Tahsin. *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Uzun, Hakan. “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 12, sayı 25 (Sonbahar 201. 2), 101-139.
- Ünsal, Artun. *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi, 1961-1971*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- Üstün, Hasan. “Türkiye’de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklam Dağıtım Politikaları ve Basın İlan Kurumu Örneği.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Vahdettin, Engin, haz. *Sadrazam Kamil Paşa’nın Oğlu Hilmi Kamil Bayur’un Galatasaray Hatıraları*. İstanbul: Galatasaray Tarih Klubü, 1995.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslam Alimleri*. İstanbul: Cihan Yayınları, 1987.
- Varlık, Bülent, ed. “Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri.” *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 1, 99-102. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Velidedeoğlu, Hıfzı V. *12 Eylül: Karşı-devrim*. İstanbul: Evrim Yayınları, 1990.
- Velidedeoğlu, Orhan. “Yasaklı Kelimeler.” *Bütün Dünya*, sayı 1 (2007), 12-15.

- Weisband, Edward. *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*. Çev. Mehmet Ali Kayabal. Ankara: Cumhuriyet Yayınları, 2000.
- Widmann, Horst. *Atatürk Üniversite Reformu ; Almanca Konuşan Ülkelerden 1933 Yılından sonra Türkiye'ye Gelen Öğretim Üyeleri, Hayat Hikayeleri, Çalışmaları, Etkileri*. Çev. Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. *Edebiyat Anıları*. Haz. Mürşit Balabanlılar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. *Siyasal Anılar*. Haz. Rauf Mutluay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.
- Yalçın, Hüseyin C. *Tanıdıklarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Yalman, Ahmet E. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1922-1971*. Haz. Erol Ş. Erdiñç. İstanbul: Pera Yayınları, 1997.
- Yazıcı, Nesimi. "Tasvir-i Efkar." *İslam Ansiklopedisi*, 139. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. ç
- Yeğen, Mesut. *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.
- Yetkin, Çetin. *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*. İstanbul: Altın Kitaplar, 2011.
- Yıldırım, Sinan. "Vatan Cephesi: Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefeti Kontrol Altına Alma Çabası." *Türkiye'de Siyasal Muhalefet, 1923-1980: Makaleler*, Ed. Ayşegül Komşuoğlu, 173-206. İstanbul: Bengi Yayınları, 2008.
- Yıldız, Aytaç. *Burhan Asaf Belge: Üç Dönem Bir Aydın*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Yıldız, Nuran. "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51, sayı 1 (1996), 481-505.
- Yılmaz, Eray. "Tanzimat Dönemi Türkçe Çocuk Gazetelerinde Ahlak, İlim ve Milliyetçilik (1869-1876)." *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, sayı 15 (Sonbahar 2012), 35-64.
- Yılmaz, Mustafa. "Tanin Gazetesi İnceleme ve Seçilmiş Metinler (701-899 Sayılar)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yiğit, Ahu. "Celal Bayar and Political Leadership (1937-1960)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2013.
- Yücebaş, Mesut. "1933 Darülfünun İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 13, sayı 2 (Nisan 2014), 259-283.

Yüksel, Ahmet. “Padişahım Çok Yaşa! Hayır, Yaşasın Hürriyet! II. Adbülhamid Devrinde Birbirine Muhalif İki Ses.” *Turkish Sstudies* 9, sayı 7 (Yaz 2014). s. 577-590.

Zeyrek, Suat. “Millî Mücadele Sürecinde Türk - İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu.” *Türkiyat Mecmuası* 23 (İlkbahar 2013), 109-140.

Zürcher, Eric. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Zürcher, Eric J. *Turkey: A Modern History*. Londra: I.B. Tauris, 2001.

Dergiler

Akademi, Sayı 3 (15 Aralık 1930).

Akademi, Sayı 4, (15 Ocak 1931).

Akademi, Sayı 6, (15 Mart 1931).

Akademi, Sayı 7, (15 Nisan 1931).

Akademi, Sayı 1, (Mart 1947).

Akademi, Sayı 2, (Mayıs 1947).

Galatasaray, Sayı 4, (Ekim 1947).

Galatasaray, Sayı 6, (Şubat 1948).

Galatasaray-Pilav İlavesi, Özel Sayı 1 (Haziran 1947).

Gazeteler

Demokrat İzmir

Doğu

Dünya

Son Havadis

Son Saat

Tasvir

Tasvir-i Efkâr

Tercüman

Ulus

Yeni Gün

Ekler

Siyasi Hayatının Kronolojisi:

1911: Süleymaniyeli Babanzade ailesine mensup, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi ve Mısır komiserliği başkatibi olan Hikmet Bey'in oğlu olarak İstanbul'da dünyaya geldi.

1930: Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. Öğrenciliği sırasında Velit Ebuzziya'nın çıkardığı Zaman gazetesinde tercümelemler yaptı.

1933: Cihat Hikmet adıyla *Hitler ve Nasyonal Sosyalizm* kitabını yazdı.

1934: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

1934-1937: Hâkimlik stajından sonra Tefenni (Isparta) Sorgu Hâkimliğine tayin edildi. Ailesinin geçimini hâkimlikle sağlayamayacağını görerek İstanbul'a tayin edildi. Meslek olarak gazeteciliği seçtiğinden hâkimlikten istifa etti.

1937-1939: Erzurum'da *Doğu* gazetesini çıkardı.

1940-1946: *Tasvir* gazetesinde başyazarlık yaptı ve gazeteyi satın aldı. Bu dönemde *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah* ve *Son Havadis* gazetelerinde de yazmaya devam etti. Askerliğini Kırklareli'nde yaptı ve Yahudi azınlığa yapılan saldırılara şahit oldu.

1946: Demokrat Parti (DP) listesinden İzmir bağımsız adayı oldu ve seçildi.

1950-1956: DP İstanbul milletvekili oldu. TBMM Dış işleri Komisyonu, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclis üyeliği yaptı. *Tercüman* gazetesine kurucu ortak oldu ve başyazarlık yaptı.

1957: Hürriyet Partisi'ne (HP) girdi. HP'nin yayın organı *Yeni Gün* gazetesini çıkardı ve başyazarlık yaptı. Seçimlerde HP adayı oldu, ama seçilemedi.

1958: HP ile CHP birleşti. Baban CHP Genel İdare Kurulu'na girdi.

1961: Milli Birlik Komitesi'nin görevlendirmesiyle Basın-Yayın ve Turizm Bakanı oldu. 1961 seçimlerinde CHP İstanbul milletvekili oldu.

1965: CHP Çanakkale milletvekili oldu. Bülent Ecevit'in savunduğu ortanın solunu benimsemeyerek İnönü'nün yanında yer aldı.

1965-1969: *Ulus* ile *Cumhuriyet* ve *Son Havadis* gazetelerinde yazarlık yaptı. Churchill, Truman, Adenauer biyografilerini ve *Çin-Rus Anlaşmazlığı* kitabını yazdı.

1970: Üç yıllık bir çalışma sonucu *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler* kitabını yayınladı.

1975: Aylık *Meydan* dergisinde yazmaya başladı. Buradaki yazarlığı 1981'e kadar sürdü.

1980: Askeri darbeyi takiben Milli Güvenlik Konseyi tarafından Kültür Bakanı olarak atandı.

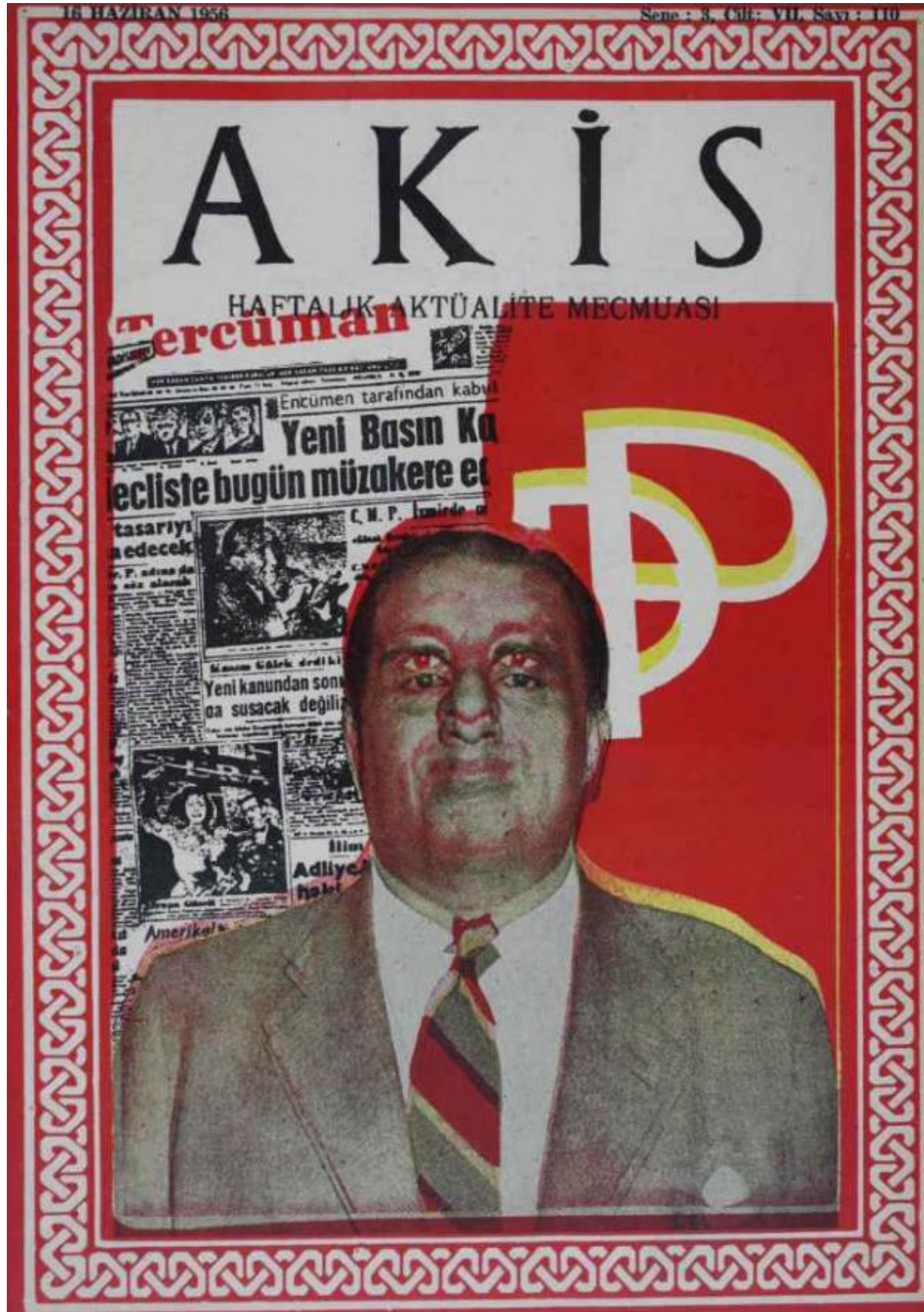
1981: Sağlık sebepleri dolayısıyla bakanlık görevinden ayrıldı.

1983: *Meydan* dergisinde yazdıklarını *Meydan Sohbetleri* kitabında derledi.

1984: Ankara'da vefat etti. İstanbul Edirnekapı Sakızağacı aile kabristanına defnedildi.

Ek 1

Ek 2

Cihad Baban vefat etti

MİLLİYET HABER MERKEZİ

TÜRK basınının ünlü kalemlerinden, eski bakan ve politikacı Cihad Baban önceki gece Ankara'da vefat etti.

Bazı ziyaretlerde bulunmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya giden Son Havadis gazetesi Başyazarı Baban, gece âniden rahatsızlanarak Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne kaldırıldı. Ancak Baban yolda hayata gözlerini yumdu.

Baban'ın cenazesi, pazartesi günü Şişli Camii'nde kılınacak öğle namazından sonra, Edirnekapı Sakızağacı Aile Kabristanı'nda ebedî istirahatgâhına tevdi olunacak.

Cihad Baban 1911'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1934'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre hâkimlik yaptıktan sonra gazete-

ciliğe başladı. Baban, Son Posta, Doğu (Erzurum), Yeni Sabah, Cumhuriyet, Tasvir, Tercüman, Ulus ve Son Havadis gazetelerinde muhabirlikten, başyazarlığa çeşitli görevlerde bulundu.

1946-1965 yılları arasında değişik dönemlerde milletvekili seçilen Baban, 1960 yılında Kurucu Meclis üyesi oldu, Basın Yayın ve Turizm Bakanı olarak hükûmette görev aldı. Baban, 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra kurulan Ulusu hükûmetinde de Kültür Bakanlığı yaptı.

Baban'ın "Hitler", "Churchill", "Adenauer", "Ho-şi-Minh" hakkında biyografik eserleri ile "Yüzyılın Büyük Kavgası: Çin-Rus Anlaşmazlığı", "Politika Galerisi", "Büstler ve Portreler" adlı eserleri bulunuyor. Birçok çevirisi de olan Baban, Fransızca ve Almanca biliyordu.

29.9.89

Taha Toros Arşivi

CİHAD BABAN İÇİN

MEHMET BARLAS

BUGÜN toprağa verdiğimiz Cihad Baban, gazetecilik ile politikacılığın, sanıldığıının aksine, birbirlerine zıt iki meslek olduğunu yaşamı ile kanıtlamış bir meslek büyüğümüzdü.

1946'dan başlayarak, günlük fıkra yazarlığını, Demokrat Parti'nin davasını savunan bir kavganın sözcülüğü ile birleştirdi... 1946, 1950 ve 1954'te, İzmir milletvekili olarak parlamentoda yer aldı. Tek partiye karşıydı, hürriyeti ve hukuk devletini arıyordu.

1954 yılında, bir sermayedarlar grubunun çıkardığı "Tercüman" gazetesini yönetir ve başyazarlığını yaparken, Demokrat Parti'nin milletvekiliydi de... Ama sütununda, "Baban'ın elleri, Meclis'te D.P. 'yi alkışlayanlar arasında değildir" diye yazıyordu.

Böylece "İspat Hakkı" kavgasının içinde ve sonraki Hürriyet Partisi'nin kuruluşunda yer aldı... Kurucusu olduğu "Tercüman"dan da böylece ayrılıp, yerini Peyami Safa'ya bıraktı 1959'da...

Ek 4

Politikada parti disiplini ve lidere bağımlılık vardır. Politikada ağız kapalılık en büyük erdemdir. Gazeteci ise, yazar, söyler... Doğru bulmadığını, kamuoyu önüne getirmek, gazetecinin görevidir.

Cihad Baban, büyük ümitlerle girdiği Demokrat Parti'den, umduğunu bulamamış bir gazetecinin öfkesi ile ayrıldı.

Daha sonra yer aldığı CHP'nin içinde de mutlu olduğu pek söylenemez... 1961'de, Cemal Gürsel Hükûmeti'ne CHP'den Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak katıldı. 1961 - 69 arasında milletvekilliği yaptı... Son olarak onu, tatsız ve gecikmiş bir Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak, 12 Eylül sonrası hükûmetlerinde de gördük. Bakanlığının lağvedildiğini, hastanede duyan bir bakandı artık.

Ama bütün bu dönemler içinde yazılarını hiç kesmedi, dış politikanın sorunlarından, iç politikanın öyküsüne kadar uzanan konulardaki kitaplarını yayınladı, durdu. "Portreler Galerisi"nde Türk siyaset hayatının isimlerini anlatırken, Adenauer'i, Ho Şi Minh'i ele alan biyografiler de yazıyordu.

Rahmetli Burhan Felek, ölümünden birkaç gün önce ziyaretine gittiğimizde, bize şöyle demişti:

"Burhan Felek'in gazete yazarlığını sürdürebilmesi için, Felek ailesi yarım yüzyılda 17 parça emlak sattı. Şimdi son kalan 18'inci parçayı satmaya çalışıyoruz."

Cihad Baban da, Felek gibi Türk basınının unutulmaması gereken isimlerindendir... Çeşitli partilerin içinde yer almasına rağmen, mesleğin gereği olan bağımsızlığını, dirençle korumaya çalışmıştır. Binlerce yazısı ile, topluma birtakım değerleri ve bilgileri aktarmıştır.

İyi bir politikacı, başarılı bir bakan değildi. Ama bizim mesleğin önemli bir büyüğüydü. Diğer meslekler gibi gazeteciliği de, Cihad Baban gibi isimlerin var olması ve unutulmaması kurumsallaştırır. Baban'ı, rahmetle anıyoruz.

Devekuşuna mektuplar

**Haldun
Taner**

CİHAD BABAN

POLİTİKACILAR, iktisatçılar, bilim adamları yetiştirmiş bir soydan geliyordu. Kendini kamu hizmetlerine adanma kararı sanırım önce soyadından, daha sonra da Galatasaray'daki öğrenciliği sırasında okulun verdiği demokratik ortamdan kaynaklanıyordu. Öyle bir okul düşünün ki, orada Talebe Sandığı adındaki öğrenci kooperatifinin, Akademi ya da Galatasaray adlı dergilerin yönetimi bile genel kurul denetimi ile yapılırdı. Bu toplantıların asları da, ağız lâf, kafaları somut öneri yapabilen öğrencilerdi. Nihat Erim, Cihad Baban, Bahadır Dülger, Necmettin Tuncel, Bülent Nuri Esen zekâları, söz becerileri, girişkenlikleri ile öne çıkanların başında geliyorlardı. Okulun münazara ekibini de çoğu zaman onlar oluşturur, Ahmed Şükrü Esmer'li, Hilmi Ziya Ülken'li üst seviyede jürilerden birinciliği hep onlar alırdı. İlerde hepsinin devlet yönetiminde büyük roller yüklenebileceklerini kestirmek zor olmuyordu.

CİHAD Baban, 1931'de Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Hukuk'a girdi. 1934'de fakülteyi bitirdi. Yüksek öğrenimi sırasında, başkanı Tefik İleri olan Milli Türk Talebe Birliği'nde faal olarak çalıştı. Birliğin dergisini yönetiyor ve yazılar yazıyordu.

O sıralar Atatürk, yakın arkadaşı Tahsin Üzer'i Doğu İllerini kalkındırmak üzere Erzurum'a genel müfettiş atamıştı. Cihad Baban, genel müfettişin icraatını desteklemek için Doğu adlı bir gazete kurmak amacıyla Bahadır Dülger ve birkaç arkadaşıyla Erzurum'a gitti. Bu deneyim uzun sürmedi. Ama, Cihad Baban artık yolunu seçmişti. Gazeteci olacaktı. Cumhuriyet'te yazıları çıkmaya başladı. Daha sonra yakın arkadaşı Ziyaat Ebuzzly'nın amcası Velit Bey'in çıkardığı Zaman'da çalıştı. O ölünce, adı önce Tasvir-i Efkâr'a, sonra da Tasvir'e dönüşen gazeteye ortak oldu. Bazen Selim Sabit takma adı ile, bazen de kendi imzası ile başyazılar yazmaya başladı. Bu arada, boş zamanlarında çeviriler de yapıyordu. 1938'de Hitler ve Nasyonal Sosyalizm adlı bir kitabı yayımladığını hatırlıyorum. O tarihlerde Hitler'in ipli henüz pazara çıkmamıştı.

CİHAD Baban, başka alternatif olmadığı için politik hayatına CHP'li olarak girmişti. Çok partili rejime geçme sıralarında, tek parti tekelinden bıkan çoğu aydın gibi o da DP'yi tuttu. 1946 seçimlerinde, hilelere karşın DP'nin İstanbul mebusu olarak Meclis'e girdi. 1950'de ise, yine aynı partinin İzmir mebusu seçildi. Ama, 1955'te, İspat Hakkı tartışmalarında DP'den ayrılan on dokuz arkadaşını tuttu. Bu grubun fikirlerini yayan Yeni Gün'ü çıkardı.

1954 'te Demirağ'nın çıkardığı Tercüman'ı iki arkadaşı ile birlikte devraldı. O zamana kadar edindiği tecrübelerle yepyeni, uygar, fikir özgürlüğüne açık, seviyeli bir gazete tasarlıyordu. Onun politik çizgisine katılmadığını bildiği halde bana, "Gel haftada bir birinci sahifenin sağ alt köşesinde yaz" dedi. Ben o sıralar dergilere hikâyeler, Şehir Tiyatrosu'na yasak edilen oyunlar yazıyor, Sanat Tarihi Kürsüsü'nde de asistanlık yapıyordum. Gazeteciliğe hevesli olsam, onun bu teklifi aranılıp da bulunmayacak bir fırsattı. Daha ilk günden, bana iki ustanın yanında loca bileti veriliyordu. İstemedim. Israr etti. Çok ısrar etti. Galatasaray'dan, dört sınıf yukarda ağabeyim idi. Sonunda kıramadım. Gazeteciliğe ayak atışım işte böyle onun sayesinde oldu. Daha sonra, aynı gazeteye Devekusu'na Mektuplar adlı fıkralar, hatta, o, gazeteyi bıraktıktan yıllar sonra bir süre başyazılar yazdım. Beşiktaş'taki o denize bakan binada Cihad Baban'ı işbaşında bütün özellikleri ile daha yakından tanıdım. Onun meslek aşkını, aşırı titizliğini, herkese sirayet eden coşkusunu, hakkaniyet kaygusunu, çalışma temposunu ve disiplinini görüp izlemek imkânı buldum. Tercüman daha sonra birçok el ve üslup değiştirdi. Sonunda ilk Tercüman'a hiç benzemeyen bambaşka bir Tercüman olup çıktı.

Cihad Baban, bir süre Hürriyet Partisi'ne geçti. Yeni Gün'ü yönetti. 27 Mayıs'ta kısa bir süre Cemal Gürsel Paşa'ya Basın ve Turizm Bakanlığı yaptı. Daha sonra, Ulus'ta, Cumhuriyet'te yazdı. Sefa Kılıçoğlu'nun Meydan Dergisi'ni de çıkardı. 12 Eylül Kabinesi'nde Kültür Bakanlığı'nı üstlendi. Son olarak, Son Havadis'in başyazarlığını sürdürüyordu.

EYLEM içindeki, politika içindeki insan elbet yanlışlar yapar. Hele Türkiye gibi bir ortamda çelişkilere bile düşer, yahut düşürülür. Cihad Baban'ın da elbet eleştirilecek yanları oldu.

Ama, bu gelişme ve değişmeler içinde onun ülkücü, Atatürkçü, yurtsever ve basın özgürlüğünden yana kişiliği hep aynı kaldı.

Cihad Baban, işte asıl bu seviyeli altyapısı ile politika ve basın tarihimize geçecektir.

MEHMET
BARLAS

sorular ve sorunlar

Liderler, seçimi uzatırlarsa, doğacak ihtilatları da göze almak zorunda kalırlar!..

DARLAS—Türk basın ve politika yaşamına yılların verdiğini... Ve siz de, bütün Türk ulusu gibi, yeni bir cumhurbaşkanı aramamızınaleyhlerinden birisininiziğnede... İçerisinde, günlerde tartışılan soru ile sohbetimize başlayalım... Cumhurbaşkanı "asker kökenli mi yoksa sivil kökenli mi" denilen, benzeri bir araya, neden bizim toplumda çok geçerli oluyor?

BABAN — Bu tartışmanın bir esası
sebebi var. Çünkü ne zaman akse
şekilli bir cumhurbaşkanı olduysa,
rejim kazaya uğradı. Yaktaki aklı
kenden bir cumhurbaşkanı geldi, o
zaman da rejim bir kazaya uğradı. Şimdi
bu bir tesadüf müdür, yoksa bir başka
tutlu denge mi gerekir sırası yapımızda,
bilmiyorum. Ama bir gerçek var burada.

BARLAS—Ancak bir de şu gerçek var... Demirel'in Başbakanlık ettiği dönemler içinde de asker kükümlü cumhurbaşkanları vardı. Sayın Sunay ve Sayın Kuvattürk... Ve Sayın Demirel iki kez ordudan "Muhur" aldı. Üstelik birinci muhura sonunda görevini de terketti.

BABAN — Ama bu 12 Mart'da, bir ara dönemiye ya da ara tedbirle geldi geçti.

BARLAS — Yine 1960'ların başında asker cumhurbaşkanı vardı... Rahmetli Gürsel... O zaman da, iki darbe girişimine tank müstak... Talat Aydemir'i hatırlıyorum... Yani, asker kökenli cumhurbaşkanları, toplumdaki Bonapartist eğilimleri pek yok.

BABAN — Doğru... Astında cumhuriyetin asker ya da sivil kökehliliğinin olmadığı anlaşıyor. Demokratik müesseselerin işleyiş tarzındaki eksiklikler, bu konuda daha ağır basıyor. İyil mi, 27 Mayıs'ı bir daha hatırlatalım... Neden oldu 27 Mayıs? Hızlı bir eğilimse vardı... Ahşapın bir boyutu varmıştı bu...

BARLAS-Kısaçam, 24 çekici dersler almak gerekir bu olaylardan?

BABAT — Zaten bu dersler fazlasıyla ilginçti. Gerek 27 Mayıs'ın gerekse 12 Mart'ın sonuçları görüldükten sonra, bu yöndeki hevesler gittikçe azalır... Toplumun yaşadığı şartlar baka eğirdir bugün. Ama, çözüm yolunu demokrasi dışında arayanlar da pek yoktur.

BARLAS—Bu noktada, cumhurbaşkanlığı seçiminin kendisine gelebiliriz. Bu ön yetkililik tartışmalarına rağmen, cumhurbaşkanı gerek devlet gerekse siyasi yapı için, çok önemli bir kişi... Ülkemizin bütünlüğünün simgesi... Ancak içinde bulunduğumuz aday arayışı döneminde, öncelik, bu önemden çok, iki siyasi liderin bilemediğimiz hesaplarına ve bu hesaplara dayalı pazarlıklara verilmiyor mu?

BABAN — Bu bideki demokratik anlıyıyın sakat neticeleridir! Birçok meseleler var ki, bunlar üzerinde ayrı ayrı ittifak ediyorlar. Fakat karışık karışık geldiklerinden zaman da, bu itibarla yürütmüyorlar.

BARLAS — Böylece, bir anda çözülebilecek, tartışılmasına bile gerek olmayan konuları süründürmede bulunduklar. Günlük sorunlar, topluma temelinden zarar veriyor.

BABAN — Herkes kendi konjonktürünü hesaplamaya çalışıyor. Parlamento düşünmüyor. Seçim gerek diyorunuz mesele. Bilinden birinin hesabı tutmaz diğ'i için seçim yapılmıyor. Böylece hükümetin seçimi kazanacağından emin ol-

VE BANKERLE

CINAT BABAR

1934'te İstanbul'da doğdu.
1934'te İstanbul Hukuk Fakültesi'ni
bitirdikten sonra, çeşitli gazetelerde
yazar (genel müdürlük ve kırsal yazar
olarak çalıştı) "Tasvir" gazetesinin
sahibi, "Tercüman" gazetesinin ku-
rucu olarak görev yaptı.
1948'de, Demokrat Parti'nin millet
vekili seçildi. DP'nin son dönemini-
de, istidadi gücüne karşı yer aldi.
1961'de Kurucu Meclis üyesi ve
Türkiye Tarihî ve Şekavî Bakanıydı.
CHP'den 1961-69 yılları arasında iki
dönem milletvekiliydi.

BARLAŞ— Şimdi tüm bu hesaplar içinde cumhurbaşkanı aranırken, size göre bu kişinin hangi özelliklerine bakmaları gerekir.

BABAN — Tanrısal kılığının yanında zeki ve dünyaya sırtını iyi koyarayan bir adam olmaya niyetim.

BARLAS — Çok zeki ve dünyaya yakinde isteyen kılâf var Ama bunlar evlerinde yapıyorlar bu işi. Edindikleri bilgileri toplu olarak aktarmazlar. Dünyeye bilgilerinin insan lar üzerinde yaratacağı etkili denemey gerek göstermez. Böyle bir pasif aydın zekâ

BABAN — Bu üç aydın toplum denmiş olabilir, ama ortaya çıkınca değeri anlaşıyor. Kendisi de netice alırlı, iş çıkarsa da, toplumun seferberliği olur!

BARLAS — Ya da denenmiş, bilinen insanları seçmiş daha güvenli değil mi?

BABAN — Eğer tarafsız kişileri, bilgileri zeki bir adam hem de denemiş ve başa

Cumhurbaşkanı ve politik geçmişi!..

DARLAS — Sayın Baban... Yılların ötesinden baktığınızda, ideal bir cumhurbaşkanının tanımını yapar mısınız? Cumhurbaşkanı nasıl bir kişi olmak? Ya da nasıl bir kişi olmamalı?

BABAN - Cumhurbaşkanı'nın tarafız olması birinci partiyi...
BARLAS - Tarafız olmak demek, partiyiz olmak mı demekti?
BABAN - İyi! Bir adam politika'nın içindedir ve bir partiye de üyedir. Ama, bu partinin hakşizliğini de görürsün. Yani, bir partiden gelmesinden rağmen görülebiliş bunul...
Özellikle, kendi partisinin, nehit

BARLAS — Yalnız, cumhurbaşkanı arayışı içinde, aday adayları ele alınırken, bir partinin öyesi olması aleyhinde puan verilmesine neden oluyor.

BABAN — Burede subjektif kriterlere dayanmak lâzım. Bir partili vurdur ki, partisine beğidir, ama objektiftir de kararlarda... Başke bir adam ise, ne olursa olsun, kendi partisini haklı çıkarmak niyetindedir. Böyle adam, tabii ki cumhurbaşkanı olamaz..

BARLAS — Menenli aklıma ge-

BABAN — Bu şekilde, aysal

ABAN — Ben Celal Bayar'ı severim. At Celal Bayar'ın itidarı bir başkasına atılmış olmasın! İstispa etmiyorum.

kendi eline gelen (kiddin). Menderes'e salmak olmasın!.. Bu hem Menderes'e salık oldu, hem de kendisine. Bayar, etti (libanını) yüksek tutmasını bilen (insan): Hahye, fahyis!.. Fakat bir la geldi ki, sinirleri mukavemet etmedi (demokrasiye) için etti. Geçmiş öde (met) İsmet Paşa'nın tarafız olmasını bir adam olarak, kendisi tarafız (yurtdışında) oldu. Kendisi de politik

BARLAS—Bundan sonrası için de, alın-
gerekli bir ders çıkıyor böylece...

ABAN—Onun için diyorum ki, cum-
bağkanının tarafız olmaması, b0T0N
işleri alt-üst ediyor.

BARLAS—Sonra bir Cemal Gürel de-
var...

partilerde görev almış insanların, tarafı cumhurbaşkanı olabileceklerini kabul etmeliyiz! Çünâü, hiç politikaya kanışmamış insanların dışından arayıp bulmanın da kendine göre, mahzurları vardır. Girdiği havanın yabancıları ve acemileri olağidir.

BARLAS — Öyle bir gelecek

yerleşiyor ki toplumda... Ülkenin yönetimini politikacılara bırakmışız. Siyasal partiler, rejimin temelini oluşturuyor. Ve iş son noktaya gelince, yani cumhurbaşkanı olmaya, bu noktada "Aman cumhurbaşkanı politikacı olmasın!" diyoruz. Üstelik bu düşüncenin uygulamasını da, parlamento üyelerine, yani meclis üyelerine bırakmışız.

BABAN — Bu bir gelenek olamaz!

BARLAS — Türkiye'de bazı durumların gelenekleşmesi, daha doğrusu kurumlaşması çok kolay! Mesela, Celâl Bayar'ın tanınmadığını, objektif tараfında sahle

BABAN — Doğru... 1961 Anayasası, bir tepki anayasası oldu. Evet, özel durumlar bide kurulumlar istiyorduk ama, Anayasaya kadere boyun eğdik.

BARLAS—Gürsel'in rahatsızlanmasından önce, Sayın Sunay'ın cumhurbaşkanı seçildiğini gördük arkadaşlar.

BABAN — Sayın Kurutürk, demokrasiyi alırdürmedi. Dayandı. Ayrıca, partilerin ilçe sektiği bir dönemde cumhuriyet, cumhuriyeti ve rejimi bir nevi orduya emanet etmek manasına geliyordu. Sizi gelmesi de o suretle oldu...

BARLAS-Bir diğer soruna da geçelim burada... Cumhuriyetbaşkanlığı seçimini partilerin bir yipremme aracı olarak görmemesi gerekir.

BABAN — Cumhuriyetin bir seçime de, pek çok konu gibi uzlaşmaya dayalı olarak çözümlenmelidir. Bir kavga, bir yıpratma vesilesi olmamalıdır. Çünkü zaten sayısız problemi var memleketin. Bir de bu seçime yeni bir problem doğmasının varlığını bu vesile ile de yitirmesinin... Faka bir tahsis, vesile, bu günün en büyük sorunu.

HİSSE SENEDİ TAHVİL VE BANKERLER

[illegible]

Böyle soranlara:

— Sana bu hayatı seç diyen oldu mu? diye sorardı. Git o zaman başka iş yap... İstersen memur ol, istersen tüccar... Hamaama giriyorsan terleyeceksin...

Ben bu telkinleri işitirken 23 yaşındaydım. Yıl 1955'ti. Cihad Baban, beş ortağıyla birlikte "bağımsız-liberal" bir gazete olarak, o zamanki "Tercüman" gazetesini kurmuş, beni de Ankara temsilciliğine getirmişti. Biraz yaşımın-başımın üstünde bir görev ama, iyi bir şey yapınca öyle teşvik ederdi ki, üstesinden gelmeye var gücümle çalışmıştım. İki yıl sonra da Ankara'da çıkardığı Yeni Gün gazetesinde Yazı İşleri Müdür-lüğü yaptım. Ondan meslekî ve teknik açıdan çok şey öğrendim.

En başta, kendi kullandığı deyimle "Okuyucunun enayi yerine konulmaması" gelir:

— Okuyucu, senin yaptığın gazeteyi, senden daha dikkatli okur, derdi. Sonuncu sayfanın son köşesine kadar itina etmek lâzım. Düzeltme hatası olmayacak... Resimatlarda, İşte "Yukarıda kaza yapan iki otomobil görünüyor" diye, adamın zaten gördüğü şeyi tekrarlamayacaksın... Tamamlayıcı bilgi vereceksin... Çerçeve çizgileri birbiriyle bitecek. Başlıklarla metinler birbirini tutacak... "Devamı 8. sayfada" dediğin haberin devamı gerçekten o sayfada olacak... Ki okuyucuda, gazetenin ciddiyetine güven uyansın...

Tabii, hele o zamanki az kadrolu, çok işli şartlar içinde bunların hepsine yetişmeye olanak yok... Bu kurallardan bazıları gerçekleşmeyince, sabahleyin, elinde kırmızı kalemle çizdiği gazeteyle, gelip sorardı:

— Bu ne böyle?.. Devam sayfasındaki şu haberde satırlar karışmış... Hiçbir şey anlaşılmıyor?..

Kabahat, isterse düzeltmende, isterse sayfa düzenleyenlerde olsun:

— Vallahi göremedim, demenin hiç faydası yoktu.

Babacan üslubu içinde, insana hiç batmayan benzetmeler ve esprilerle, her sorumluluğun o masada oturana ait olduğunu hatırlatırdı:

— Sen yazı işleri müdürü müsün? İskele babası mı?.. Göreceksin!.. Okuyucu görüyor çünkü...

★ ★ ★

CİHAD Baban, siyasal hayatında, değişik kamplarda görölse de, hep başlangıçtaki "muhafazakâr-liberal" çizgisinde kalmıştır. Muhalefette iken desteklediği DP'den ayrılması, basın hürriyeti savunuculuğundandır. Partiler dışı hükümetlerdeki bakanlık görevlerini tarafsız bir teknisyen olarak yürütmüş, 1961'deki Turizm Bakanlığı'nda turizmimizin ana kanunlarının çıkması için çok çaba harcamıştır.

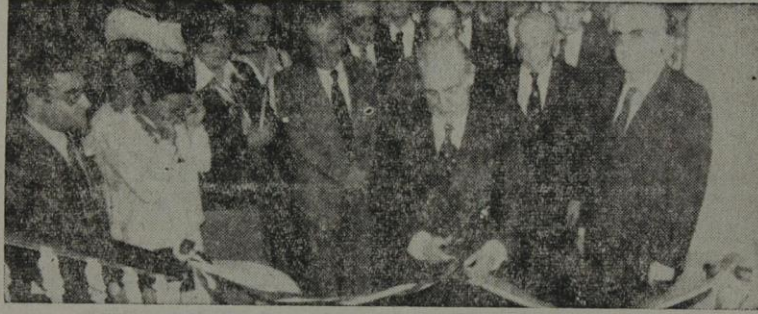
Ölümüyle Türk gazeteciliği büyük bir ustasını, Türk siyaset hayatı da büyük bir tecrübe birliğini kaybetti. Herkesin başı sağolsun.

TÜRKİYE'NİN İLK ÖZEL MÜZESİ HİZMETE AÇILDI

TÜRKİYE'nin özel etnografik sanat müzesi olan ve Vehbi Koc'un rahmetli eşinin anısına Koc ailesi tarafından yaptırılan Büyükdere'deki Sadberk Hanım Müzesi dün törenle hizmete açılmıştır.

Başta Kültür Bakanı Cihad Baban, İstanbul Valisi Nevzat Ayaz, eski İstanbul Belediye Başkanı Aytekin Kotil ile birlikte çok sayıda çağrılının bulunduğu açılış töreninde konuşan Vehbi Koc her başarısında merhume eşinin büyük etkisinin olduğunu söylemiş ve duygularını şöyle belirtmiştir: «Eşim hayır işleri yapmam için hani daima teşvik etmiştir. Hastalandığı son senelerde bana «Sen öldükten sonra ismini yaşatacak birçok hayır işi yaptın, ben unutulup gideceğim. Bugüne kadar biriktirmiş olduğum eski eserleri bir müze bünyesinde toplamayı ve halkın hizmetine sunmayı arzuluyorum, bana yardımcı ol» dedi. Kendisini 1973 yılında kaybettik. Bu sözleri benim ve çocuklarımla üzerinde büyük tesir yaptı. Bir hayli düşündükten sonra, evvelce bana ait olan bu binayı Vehbi Koc Vakfı'na devrederek müzeyi burada yapmaya karar verdik.»

Törende daha sonra Kültür Bakanı Cihad Baban ve Sadberk Hanım Müzesi Müdürü Sabahattin Batur da birer konuşma yaparak müzenin önemini

COK SAYIDA CAĞRILININ BULUNDUĞU TÖRENDE KÜLTÜR BAKANI CİHAD BABAN «SADBERK HANIM» MÜZESİ'Nİ HİZMETE AÇIYOR..
(Fotoğraf: Bora DÖRTER)

ve Türk Kültür - Sanat yaşamındaki yerini belirtmişlerdir.

DÜNYA STANDARTLARINA UYGUN OLMASINA İTİNA EDİLDİ

Sadberk Hanım Müzesi birinci derece eski eser olan ve 1910 yılında Büyükdere'de yaptırılan bir yolun restore edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Etnografik değerde ve 17. - 19. yüzyıllara ait olan, ağırlığını eski Türk el işlerinin oluşturduğu eserler Sadberk Koc'un sağlığında topladığı ile Koc Ailesi bağışlarıdır. Müzeye Hüsnüye ve Emin Aktar, Bahire Aktar, Nazire Gönül, Zeh

ra Kütükcü, Ayşe Çizmecler ile Alev Berker de bağışta bulunmuşlardır.

Yapımı iki yıldan beri süren ve yirmi milyon lira harcanan tesisin onarım çalışmaları UNESCO'ya bağlı ICOM (Dünya Müzeler Birliği) yasalarına uygun olarak teknik bir ekip tarafından iç ve dış yapıya olduğu gibi bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir.

Binanın ahşap karakterine uygun yangına karşı modern önlemler, dumana, ateşe, ısıya karşı duyarlı dedektör yangın ihbar sistemiyle tamamlanmıştır. Değerli eserlerin bulunduğu Gü-

müş Odası, İşlemeler Odası, Seccadeler Odası, Kahve Fincanları ve Zarfları Odası, Sünet Odası ultra sesli hırsız alarm sistemi ile korunma altına alınmıştır. Müzenin bir bölümünde mankenler kullanılarak hazırlanmış dekorlarla düğün, doğum, sünnet gibi sahneler ve Osmanlı dönemi gelenek ve görenekleri ile yaşam canlandırılmaktadır. Yaz aylarında, kültürel etkinliklerden çeşitli konferans, konser ve açık hava sergilerinin yapılabilmesi için anfi-teatr ile aynı zamanda ziyaretçilerin dinlenebileceği bir Boğaz Bahçesi hazırlanmıştır.

Cumhuriyet, 15.10.1980

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Pelin Helvacı
Tez Başlığı : Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Cihat Baban (1911-1984)
Savunma Tarihi : 23.... / 12.... / 2021....
Danışman : Doç. Dr. Ahmet Kuyaş

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-Soyadı

İmza

Doç. Dr. Ahmet Kuyaş

Prof. Mehmet Ö. Alkan

Doç. Dr. Sinan Yıldırım

Doç. Dr. Özgür Adadağ

Dr. Öğr. Üyesi Cemil Yıldızcan